"E. J. W. GIBB MEMORIAL"

SERIES.

NEW SERIES, IV 3.

کاملی را کرده اند ایشان سند / کار ایشان را چو یزدان می کند
کار یزدان را نمی بینند عام / می نیاسایند از کد صبح و شام
مین زچه کاملی کوید باز / تا بدانم چه آن از کشف راز
می کان که هر زبان پرده دلست / چون بجنبد پرده سرها واصلست
پرده کوچک چو یک شرح کتاب / هست پیدا زو صورت صد آفتاب
گر بیان نطق کاذب نیز هست / لیک بوی از صدق و کذبش مخبرست
[illegible] که بیاید از چمن / هست پیدا از سموم گولخن
بوی صدق و بوی کذب گول گیر / هست پیدا در نفس چون مشک و سیر
گر ندانی یار را از ده دله / از مشام فاسد خود کن گله
بانگ حیزان و شجاعان دلیر / هست پیدا چون فن روباه و شیر
یا زبان همچون سر دیگست راست / چون بجنبد تو بدانی چه [illegible]
از نغار آن بداند تیز هش / دیگ شیرینی ز سکباج ترش
دست بر دیگ نوی چون زد فتی / وقت بخریدن ببیند اشکسته را
گفت دانم مرد را در حین ز پوز / ور نگوید دانمش اندر سه روز
وان دگر گفت ار بگوید دانمش / ور نگوید در سخن بیچانمش
گفت اگر این مکر بشنیده بود / لب ببندد در خموشی در رود

مثل

آنچنانک گفت مادر بچه را / گر خیالی آیدت در شب فرا
یا بگورستان و جای سهمگین / تو خیالی بینی اسود پر ز کین
دل قوی دار و بکن حمله برو / او بگرداند ز تو در حال رو
گفت کودک آن خیال دیو وش / گر بدو این گفته باشد مادرش
حمله آرم افتد اندر گردنم / ز امر مادر پس من اشکم چون کنم
تو همی آموزیم که چست ایست / آن خیال زشت را هم مادرست
دیو و مردم را ملقن آن یکیست / غالب از وی گردد ار خصم اندکیست
تا کز امین سوی باشد آن [illegible] / الله الله زود تو هم زان سوی باش
گفت اگر از مکر ناید در کلام / حیله را دانسته باشد آن همام
سر او را چون شناسی راست گو / گفت من خامش نشینم پیش او
صبر را سلم کنم سوی درج / تا بر آیم صبر مفتاح الفرج
ور بجوشد در حضورش از دلم / منطقی بیرون ازین شادی و غم
من بدانم کو فرستاد آن بمن / از ضمیر چون سهیل اندر یمن
در دل من آن سخن زان میمنه / زانک از دل جانب دل روزنه

[illegible]

تم الكتاب المثنوى الهادى الى الصراط السوى والحمد لله
على اتمامه والصلواة والسلام على محمد نبيه خيرة رسله وخير انامه
على يد العبد الضعيف الفقير المحتاج الى رحمة ربه محمد بن عبد الله
القونوى المولوى وكان استنساخه من النسخة الاصلية المقروءة
المصححة المهذبة المنقحة على حضرة الشيخ مؤلفه وحضور
خليفته وخليفه فى مجالس عدة قدس الله سره العزيز وادام
نعمة بقاء وجودهما على المسلمين امين يا رب العالمين
يوم الاثنين من شهر الله الاصم رجب سنه سبع وسبعين وستمايه
ورحم الله من قرأه وطالع ونظر فيه وانتفع ودعا لكاتبه وواقعه بالخير

[illegible]

Colophon-page of the Qoniya MS. of the Mathnawi (G), transcribed in A.H. 677.

THE MATHNAWÍ

OF

JALÁLU'DDÍN RÚMÍ

EDITED FROM THE OLDEST MANUSCRIPTS AVAILABLE
WITH CRITICAL NOTES, TRANSLATION, AND
COMMENTARY

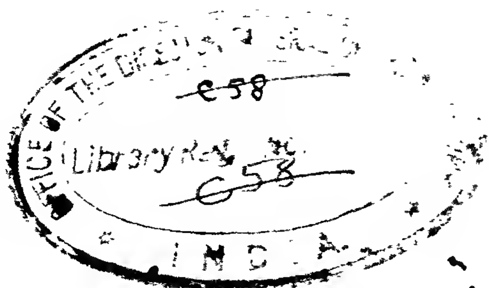
BY

REYNOLD A. NICHOLSON,
LITT. D., LL.D., F.B.A.
Sir Thomas Adams's Professor of Arabic, Fellow of Trinity College,
and sometime Lecturer in Persian in the University of Cambridge

VOLUME III.

CONTAINING THE TEXT OF THE THIRD AND
FOURTH BOOKS.

PRINTED BY MESSRS. E. J. BRILL, LEIDEN,
FOR THE TRUSTEES OF THE "E. J. W. GIBB MEMORIAL"
AND PUBLISHED BY MESSRS. LUZAC AND Co.,
46, GREAT RUSSELL STREET, LONDON, W.C.
1929.

PRINTED BY E. J. BRILL,
LEYDEN (HOLLAND).

"E. J. W. GIBB MEMORIAL":

This Volume is one
of a Series
published by the Trustees of the

"E. J. W. GIBB MEMORIAL".

The Funds of this Memorial are derived from the Interest accruing from a Sum of money given by the late MRS. GIBB of Glasgow, to perpetuate the Memory of her beloved son

ELIAS JOHN WILKINSON GIBB,

and to promote those researches into the History, Literature, Philosophy and Religion of the Turks, Persians and Arabs, to which, from his Youth upwards, until his premature and deeply lamented Death in his forty-fifth year, on December 5, 1901, his life was devoted.

تِلْكَ آثَارُنَا تَدُلُّ عَلَيْنَا * فَانْظُرُوا بَعْدَنَا إِلَى الآثَارِ

"These are our works, these works our souls display;
Behold our works when we have passed away".

"E. J. W. GIBB MEMORIAL" PUBLICATIONS.

OLD SERIES. (25 works, 42 published volumes.)

I. **Bábur-náma** (Turkí text, fac-simile), ed. Beveridge, 1905. *Out of print.*

II. **History of Ṭabaristán** of Ibn Isfandiyár, abridged transl. Browne, 1905, 8*s.*

III. 1-5. **History of Rasúlí dynasty of Yaman** by al-Khazrají; 1, 2, transl. of Sir James Redhouse; 1907—8, 7*s.* each; 3, Annotations by the same, 1908, 5*s.*; 4, 5, Arabic text ed. Muḥammad ᶜAsal, 1908—1913, 8*s.* each.

IV. **Omayyads and ᶜAbbásids,** transl. Margoliouth from the Arabic of G. Zaidán, 1907, 5*s.* *Out of print.*

V. **Travels of Ibn Jubayr,** Arabic text, ed. de Goeje, 1907, 10*s.* *Out of print.*

VI. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7. **Yáqút's Dict. of learned men** (*Irshádu-'l-Aríb*), Arabic text, ed. Margoliouth, 1908—1927; 20*s.*, 12*s.*, 10*s.*, 15*s.*, 15*s.*, 15*s.*, 15*s.* respectively.

VII, 1, 5, 6. **Tajáribu'l-Umam of Miskawayhi** (Arabic text, fac-simile), ed. le Strange and others, 1909—1917, 7*s.* each vol.

VIII. **Marzubán-náma** (Persian text), ed. Mírzá Muḥammad, 1909, 12*s.* *Out of print.*

IX. **Textes Ḥouroûfîs** (French and Persian), by Huart and Riẓá Tevfíq, 1909, 10*s.*

X. **Muᶜjam,** an old Persian system of prosody, by Shams-i-Qays, ed. Mírzá Muḥammad, 1909, 15*s.* *Out of print.*

XI. 1, 2. **Chahár Maqála**; 1, Persian text, ed. and annotated by Mírzá Muḥammad 1910. 12*s.* *Out of print.* 2, English transl. and notes by Browne, 1921, 15*s.*

XII. **Introduction à l'Histoire des Mongols,** by Blochet, 1910, 10*s.*

XIII. **Díwán of Ḥassán b. Thábit** (Arabic text), ed. Hirschfeld, 1910, 7*s.* 6*d.*

XIV. 1, 2. **Ta'ríkh-i-Guzída** of Ḥamdu'lláh Mustawfí; 1, Persian text, fac-simile, 1911, 15*s*. *Out of print.* 2, Abridged translation and Indices by Browne and Nicholson, 1914. 10*s*.

XV. **Nuqṭatu'l-Káf** (History of the Bábís) by Mírzá Jání (Persian text), ed. Browne, 1911, 12*s*. *Out of print.*

XVI. 1, 2, 3. **Ta'ríkh-i-Jahán-gusháy** of Juwayní, Persian text, ed. Mírzá Muḥammad; 1, Mongols, 1913, 15*s*. *Out of print*, 2, Khwárazmsháhs, 1917, 15*s*.; 3, Assassins, in preparation.

XVII. **Kashfu'l-Maḥjúb** (Ṣúfí doctrine), transl. Nicholson, 1911, 15*s*. *Out of print.*

XVIII. 2 (all hitherto published), **Jámi'u't-Tawáríkh** of Rashídu'd-Dín Faḍlu'lláh (Persian text), ed. and annotated by Blochet, 1912, 15*s*.

XIX. **Kitábu'l-Wulát** of al-Kindí (Arabic text), ed. Guest, 1912, 15*s*.

XX. **Kitábu'l-Ansáb** of as-Sam'ání (Arabic text, fac-simile), 1913, 20*s*. *Out of print.*

XXI. **Díwáns of 'Ámir b. aṭ-Ṭufayl and 'Abíd b. al-Abraṣ** (Arabic text and transl. by Sir Charles J. Lyall), 1914, 12*s*.

XXII. **Kitábu'l-Luma'** (Arabic text), ed. Nicholson, 1914, 15*s*.

XXIII. 1, 2. **Nuzhatu-'l-Qulúb** of Ḥamdu'lláh Mustawfí; 1, Persian text, ed. le Strange, 1915, 8*s*.; 2, English transl. le Strange, 1918, 8*s*.

XXIV. **Shamsu'l-'Ulúm** of Nashwán al-Ḥimyarí, extracts from the Arabic text with German Introduction and Notes by 'Azímu'd-Dín Aḥmad, 1916, 5*s*.

XXV. **Díwáns of aṭ-Ṭufayl b. 'Awf and aṭ-Ṭirimmáḥ b. Ḥakím** (Arabic text and translation). ed. Krenkow, 1928, 42*s*.

NEW SERIES.

I. **Fárs-náma** of Ibnu'l-Balkhí, Persian text, ed. le Strange and Nicholson, 1921, 20*s*.

II. **Ráḥatu'ṣ-Ṣudúr** (History of Saljúqs) of ar-Ráwandí, Persian text, ed. Muḥammad Iqbál, 1921, 47*s*. 6*d*.

III. **Indexes to Sir C. J. Lyall's edition of the Mufaḍḍalíyát**, compiled by A. A. Bevan, 1924, 42*s*.

IV. **Mathnawí-i Maᶜnawí** of Jalálu'ddín Rúmí. 1. Persian text of the First and Second Books, ed. Nicholson, 1925, 20*s.*; 2. Translation of the First and Second Books, 1926, 20*s.* 3. Text of the Third and Fourth Books, 1929, 30*s.*

V. **Turkistán at the time of the Mongolian Invasion**, by W. Barthold, English transl., revised by the author, aided by H. A. R. Gibb, 1927, 25*s.*

VI. **Díwán of Abú Baṣír Maimún ibn Qais al-Aᶜshá**, together with collections of pieces by other poets who bore the same surname and by al-Musayyab ibn ᶜAlas, ed. in Arabic by Rudolf Geyer, 1928, 42*s.*

VII. **Mázandarán and Astarábád**, by H. L. Rabino, with Maps, 1928, 25*s.*

IN PREPARATION.

Jawámi'u'l-Ḥikáyát of 'Awfí, a critical study of its scope, sources and value, by Niẓámu'ddín (in the Press).

A History of Chemistry in Mediaeval Islám, by E. J. Holmyard.

WORK SUBSIDISED BY THE TRUSTEES.

Firdawsu'l-Ḥikmat of ᶜAlí ibn Rabban aṭ-Ṭabarí, ed. Muḥammad az-Zubayr aṣ-Ṣiddíqí (in the Press).

INTRODUCTION.

When I said in the first volume of this edition that the text there published, based as it was on 14th century MSS.[1]), could only be regarded as provisional, I did not expect that ere the publication of the present volume I should wholly or partially have collated four MSS. of the 13th century, the oldest of which was transcribed in A. D. 1275, two years after the author's death. The first chance to see MSS. of that period came in 1926, when Mr. Ṙhuvon Guest brought to my notice the catalogue of a Cairo bookseller in which some early copies of separate Books of the poem were offered for sale; but they had already been sold, and subsequent inquiries made by Mr. Guest and Captain Creswell led to no result. Soon afterwards I learned from Mr. C. A. Storey that the Egyptian Library possessed a complete MS. dated A. H. 668 as well as a copy of Book VI dated A. H. 670. Both dates were evidently erroneous; nevertheless it seemed worth while to have the MSS. rotographed, which was done in the summer of 1927 by kind permission of Mr. M. A. Barrada, Director of the Egyptian Library. On examining the rotographs, I found that the Cairo MS. of Book VI is dated A.H. 674/A.D. 1275: it is therefore the earliest known copy of any part of the poem. Its companion turned out to be a late 14th century MS. (A. H. 768), سبعمائه having been deftly altered to ستمائه by some one who perhaps did not know that he was committing an anachronism; but since it descends from one of the older MSS. which have kept the genuine form of the opening verse, namely, 13th century MSS. of the *Mathnawí.*

1) For convenience, C is reckoned amongst these, although I have little doubt that it was written in the 13th century.

بشنو این نی چون شکایت می‌کند * از جدایها حکایت می‌کند

I utilised it for correcting the text of Books III and IV, then nearly ready to go to the press. At this point (July, 1927) Dr. Hellmut Ritter wrote to me from Constantinople, enclosing a list of ten 13th and 14th century MSS. preserved in the Náfidh Pasha mosque-library or in private hands. Two of them were dated A. H. 680 and 687 respectively, and he laid me under a further obligation by making rotographs of these for my use. The former (designated as N) contains Book I only; the latter (designated as H) is complete. As my text of Books III and IV was founded on the British Museum MS. (A), which is thirty-one years younger than H and far inferior in accuracy, I had no choice but to set about remodelling it. Meanwhile, however, Dr. Ritter had ascertained that another complete MS., dated A. H. 677, probably the most ancient and authoritative copy of the *Mathnawí* in existence, is preserved in the Archaeological Museum (آثار عتیقه موزه‌سی) attached to the famous "Turba" of Jalálu'ddín Rúmí at Qóniya. This news caused me to interrupt the revision on which I was engaged and concentrate my efforts with a view to obtaining photographs of the Qóniya codex. To cut a long story short, thanks to the kind offices of Köprülüzáde Professor Meḥmed Fu'ád Bey, Director of the Institute of Turcology at Constantinople, and Meḥmed Yúsuf Bey, Director of the Archaeological Museum at Qóniya, but above all to the untiring energy of Dr. Ritter, who visited Qóniya with Dr. Weil, Director of the Oriental Department of the Berlin Staatsbibliothek, and arranged for the photographing of the MS. on terms extremely satisfactory to me [1]), the work was at last put in hand.

By that time the text of Books III and IV was in the press, and I did not receive the first photographs till more than half of

1) Dr. Weil was kind enough to order a second set of photographs for the Berlin Library, thus considerably reducing the cost of mine.

Book III had been printed. Consequently my text of Book III, vv. ١—٢٨٢٥, is based on the Constantinople MS. of A.H. 687, which I have designated as H, while the remainder (Book III, v. ٢٨٢٦ to the end of Book IV) is an almost exact reproduction [1]) of the Qóniya MS. of A.H. 677, designated as G. The variant readings of G for the earlier portion of the Third Book are given in Appendix II.

The text of Books III and IV.

As regards the First and Second Books, a minute account of the variant readings of the three 13th century MSS. (GHN) will be found in Appendix I. Nothing has been left out except manifest errors, trivial differences of spelling, such as occur in all Persian MSS., and some insignificant variations in the prose Headings, *e.g.* the insertion or omission of صلعم or عليه السّلام after the name of the Prophet, or the substitution of the one formula for the other [2]). If, as I believe, the apparatus criticus is now sufficient as a basis for establishing the text of the *Mathnawí* in a fairly definitive form [3]), Dr. Ritter deserves most of the credit. I gratefully acknowledge his invaluable co-operation always given with so much zeal, patience and good-will, even when it entailed serious trouble for himself.

Some description of the new MSS. should precede any discussion

1) The text was originally copied from A, and I have not altered certain details in which the spelling differs from that of G.

2) These formular variations have been noted wherever they occur in G, but are not recorded when they occur in the other 13th century MSS.

3) It should be remarked that the great majority of ancient readings in the *Mathnawí* are of such a kind that their intrinsic worth, as opposed to their general character, is indeterminable. Some are obviously superior to others in technique and finish, but a criterion which might fitly be applied to Saʿdí is misleading here. A text of the *Mathnawí* based on aesthetic selection could have only subjective value. Preference for particular readings must, as a rule, depend on a judgement concerning the nature and authenticity of the MSS.

concerning their relation to each other and to the MSS. which have been described in the Introduction to the first volume (pp. 5—7). The following particulars may be of interest.

1. G (Qóniya, Archaeological Museum).

Description of the 13th century MSS.

This magnificent codex, described by Dr. Ritter as "ein riesiger Folioband", contains the six Books of the *Mathnawí*, and according to the statement in the colophon (see frontispiece) is a copy of a corrected and emended archetype that was read to the author and his successor (*i. e.* Ḥusámu'ddín). The scribe, Muḥammad ibn ʿAbd-alláh al-Qónawí, completed his work on a Monday in the month of Rajab, A. H. 677/November—December, A. D. 1278. Most careful attention has been paid to orthography. The ambiguous letters ب and پ, ج and چ, ح and خ, ک and گ, are distinguished where necessary; Arabic verses and many Persian, Arabic and Turkish words are vocalised; *sukún* and *iḍáfat* are frequently added, and the post-vocalic ذ is written throughout. The number of marginal corrections supplied by later hands is remarkably small.

623 pages, not counting about 20 which are left blank. The text is written in four columns in a beautiful hand, with 58 verses to a full page. In each Book the pages containing the preface are richly ornamented.

2. H (Constantinople, in private possession).

Dr. Ritter informs me that the owner's name is Ẓahír Efendi. Transcribed by Ḥasan ibn al-Ḥusayn al-Mawlawí and completed on Thursday, 4th Shawwál, A. H. 687/1st November, A.D. 1288. Notes after the colophon and elsewhere record its collation with "a correct copy which was read to the Shaykh (Jalálu'ddín Rúmí), may God sanctify his spirit!" Many emendations have been inserted in the margins. Although the Headings are often illegible, the text of the poem is well and clearly written. پ, چ, and گ are sometimes, but

not usually, distinguished from ب, ج, and ك, and the post-vocalic ذ occurs throughout. H contains all the six Books, but I am unable to give the total number of pages, as my rotographs do not go beyond the first three or four hundred verses of Book V. There are 50 verses in a full page.

3. N (Constantinople, Náfidh Pasha 670).

Book I only. Transcribed by Ismá'íl ibn Sulaymán ibn Muḥammad al-Ḥáfiẓ al-Qayṣarí and finished on 15th Rabí' I, A.H. 680/4th July, A.D. 1281. It is carefully written, the ambiguous letters being distinguished as a rule, with ذ after vowels, while numerous words are vocalised. The title-page bears an inscription stating that this copy was made برسم مطالعة خداوندگار الاعظم ملك الامرآء والاكابر نظام الملك قوام الممالك صلاح العالم عون الضعفاء ولىّ الله فى الارض ناصر الحقّ والدّين ادام الله علوّه وكبت عدوّه

Ff. 130, 17 lines to a full page. Good clear *naskhí*. The preface is wanting, and vv. 2921—3041 have been supplied by a later hand.

4. K (Cairo, Egyptian Library).

See *Catalogue of the Persian books in the Khedivial (Egyptian) Library*, p. 419, where it is entered as نس ا ج ا نخ ١٧ نع ٩١٦٦. Transcribed by Muḥammad ibn 'Ísá al-Ḥáfiẓ al-Mawlawí al-Qónawí, and completed, according to the colophon, towards the end of Sha'bán, A.H. 668; but traces of the original date, A.H. 768/A.D. 1367 can still be detected. K is very correctly written, and though slightly interpolated takes high rank among the 14th century MSS.

511 pages, 29 lines to a full page. The curious and elegant script marks the process of transition from *naskhí* to *nasta'líq*. At the end of Book II a former owner has written a note in Turkish, whereof the translation runs as follows: "The owner of this noble book, the dervish 'Uthmán ibn al-Ḥájjí 'Umar, a member of the Mevleví Order — may his fear of God increase! — purchased it at his

own cost and left it as a bequest, absolutely, for his disciples, and after him for the disciples of whosoever shall become Shaykh of the Záwiya Iskandar Pasha, of which he (the writer) is the (present) Shaykh. He directs that if there be need to make a copy of this manuscript, it shall be given (for that purpose) to some entirely trustworthy and responsible person, in order that this blessed book may not suffer damage or be given to any one outside of the *Khánaqáh*."

5. P (Cairo, Egyptian Library).

See *Catalogue of the Persian books in the Egyptian Library*, p. 420, where this MS. of Book VI of the *Mathnawí* is entered as نس. ج ١ نخ ٢٢ نع ٦٣٦٤, with the date A. H. 670. The date given in the colophon by the anonymous scribe is 4th Ṣafar, A. H. 674/30th July, A. D. 1275. As Jalálu'ddín Rúmí died on 5th Jumádá II, A. H. 672/17th December, A. D. 1273, leaving the poem unfinished, the interval between the composition of its last verses and their transcription in this copy may not much have exceeded eighteen months.

198 pages, 17 lines to a full page. Large archaic *naskhí*, with few orthographical marks. The order of the text is confused, and a great deal is missing; but since I have not yet collated more than a quarter of it, the details cannot be furnished here.

British Museum, Or. 7693, wrongly ascribed to the 13th century.

Besides the four MSS. designated as GHNP, there is only one MS. known to me that claims to have been written in the 13th century — British Museum, Or. 7693, which is described as "a fine calligraphic copy of the Masnavī i maʿnavī, with full-page illustrations in the archaic Northern style, and beautiful ʿunwāns. Dated A. H. 695/A. D. 1295—6." This date (written in Arabic *figures* at the end of Book V) is certainly false. A cursory examination shows that the text is comparatively modern and resembles that of L, an inferior MS. dated A. H. 843 (see Vol. I, Introduction,

p. 6). For example, Or. 7693 contains the two interpolated verses about the cat, which occur in L (Book I, after v. ٢٤٩) but are wanting in all the 13th and 14th century MSS. that I have collated; it also has the verses in the same Book which are added in L, and in no other of my MSS., after vv. ٣٢٧, ٢٩٨٦, and ٣٠٠١; and its readings frequently agree with L against all the older MSS. Both the form of the text and the character of the script lead me to suppose that it was transcribed *circa* A. H. 800 or a little later; and like so many MSS. of artistic merit it is worthless from an editorial point of view.

MSS. used for Books III and IV.

As has been explained, the text comprised in this volume is based on GH, Book III, vv. ١—٢٨٣٥ representing H, while the remainder represents G. The apparatus criticus gives practically all the variant readings of five MSS., namely, ABGHK in addition to some of those found in L. The MS. designated as T, which has been cited once or twice, is a copy of the *Mathnawí* kindly lent to me by Professor Bevan. It is dated A. H. 880/A. D. 1475—6. The 15th century MSS., though without value for critical purposes, sometimes confirm isolated readings in the older MSS. For example, in Book I L has preserved a number of readings which appear in G but in no other of the MSS. used by me.

What light is thrown by this new material upon the history of the text?

The textual problem.

Long study of the early MSS. of the *Mathnawí* has convinced me that they fall into two classes or groups, one of which is technically more "correct" than the other, and that these two classes virtually constitute different recensions of the poem. The "correct" MSS. are BDGK, the "incorrect" are ACHNP. Of course, the two classes overlap to some extent; *e. g.*, isolated readings of CN are sometimes found in G, and so on. With the exception of AH, no pair of MSS. has a common archetype. G and H, which may be reckoned as the standard MSS. of their respective classes, show a moderate diver-

gence, which grows wider when we come down to A and B. Two MSS. of separate Books, namely CP, occupy a position on the extreme left of the "incorrect" class, and are followed at some distance by N. Now, these discrepancies raise a crucial question: I will put it in this way — "Do BDGK represent the original text or a revised and corrected version of it?" In other words, "Is the author in any substantial degree responsible for the "incorrect" readings which characterise the majority of the MSS., or were the bulk of these readings introduced into the original text by early copyists?" As the problem is exhibited in its most acute form in connexion with the First and Sixth Books, let me begin by recapitulating the facts so far as they concern the 14th century MSS. (ABC) which were used in preparing the text of the First Book [1]). Here A, though "incorrect" in comparison with B, is "correct" compared with C. The last-named MS. (of uncertain age, but considerably older than AB) contains a large number of readings peculiar to itself, which often possess — as I still think — a marked originality and are distinguished in many cases by an irregular species of rhyme not unusual in the *Mathnawí* but almost unexampled elsewhere [2]). These anomalous readings are accompanied, in the text of AB and in the margins of C, by "correct" variants; and since it seemed to me unlikely that any copyist would have deliberately substituted bad rhymes for good ones, I felt bound to regard the C readings as genuine, especially as on the whole they are more rugged and unpolished, less conventional, and sometimes less easy than the "correct" readings. At any rate, it is now clear that C does not stand

---

1) See Introduction to Vol. I, pp. 7—13, and *On editing the Mathnawí*, Bulletin of the School of Oriental Studies, Vol. IV, Part ii, pp. 421—26.

2) There are several instances of شدن or بُدن rhyming with زدن or آمدن in Firdawsí, *Yúsuf ú Zalíkhá*, ed. Ethé, *e. g.*, vv. 2062, 2333, 2555, 2639, 2967. Cf. *Sháhnáma*, ed. Macan, Vol. I, p. 5, penult. I have no examples from later poets.

alone. The 13th century MSS. (GHN) exhibit just the same phenomena as ABC, and the parallel is complete, though the three ancient MSS. have a greater common measure of agreement. G corresponds to B, H to A, N to C. While for the most part N, as may be seen from the list of variants in Appendix I, supports AB against C, there remains a very considerable residue of cases, about eighty, in which the readings of C are confirmed by N. Moreover, in G itself we find some important readings of C that are rejected by ABH (cf. for example, I ١٢٣٧, ١٢٣٩, ١٢٢٢, ١٢٢٤, ١٤٥٧, ١٦٩٩). The composition of the First Book was finished in A. H. 660; therefore copies must have been in circulation ten or twelve years before any complete text of the *Mathnawí* existed. If either during this period or after the author's decease the Book was corrected, while copies of the original draft were still being multiplied, the striking diversity between CN (which may themselves be wholly or in part derived from such early copies) and ABGH would receive a natural explanation. C does, indeed, give the two recensions, as I venture to call them, side by side. Their next conspicuous appearance is even more significant. The two oldest texts of Book VI, those of P (674) and G (677), might be expected to agree pretty closely; for the Sixth Book was left uncompleted in 672, when the author died. The truth is, however, that P in relation to G displays on a large scale the same characteristics as C in relation to AB. It has variants in 35 of the first 100 verses, and in several of these cases a hemistich or a whole verse is given in different form, *e. g.*

v.٢ P پیش‌کش پیش رضاءت می‌کشم * در تمامئ مثنوی قسم ششم
G پیش‌کش می‌آرمت ای معنوی * قسم سادس در تمام مثنوی
v.٦٣ P زآنك ما فرعیم و اصل این چارفصل * فرع‌را باشد همیشه خوی اصل
G زآنك ما فرعیم و چار اضداد اصل * خوی خود در فرع کرد ایجاد اصل

Whether the simpler and ruder variants are likely to have preceded

those which are more artificial and "correct", or *vice versâ*, is a question that answers itself, unless we assume the former to be inventions of the copyists. I have stated elsewhere the reasons that obliged me to reject the hypothesis of wholesale corruption. Since then, the evidence of an old but undated MS. has been supplemented by one of great antiquity and another which on the score of age ranks absolutely first. All these are MSS. of single Books, and as the six Books of the *Mathnawí* were composed and dictated to Ḥusámu'ddín at intervals during twelve years, the earliest copies of them formed collectively the oldest text of the poem. This was a text that from the manner and circumstances of its composition gave ample scope for polishing the style and improving the versification. When, how, and by what hands the revision was executed remains a mystery, but in my judgement the MSS. which I have studied leave no doubt as to the fact. G and P differ as corrected and uncorrected versions of the same text; the view that G is authentic and P hopelessly corrupt appears to me altogether improbable, and I predict that if and when other independent 13th century MSS. of separate Books are discovered, they will not belong to the class I have described as "correct".

Although CNP often, I think, give what Jalálu'ddín recited and Ḥusámu'ddín wrote down, while the rest not seldom give what the poet's editors deemed better, the former MSS. have defects which render them unsuitable for founding a critical text, such as illegibility, lack of uniformity, scribal blunders, omissions caused by carelessness, extensive lacunae due to mutilation, etc. I am not sorry to have made C accessible in print, but were my work beginning now, I should decide without hesitation in favour of G. Of all the MSS. which I have seen, G provides the most accurate and best accredited text. There is nothing against the statement of the scribe, a native of Qóniya and a member of the Mevleví Order, that it was copied from a corrected and emended archetype, which

was read to the author — this we may well doubt — and his bosom-friend and successor, Ḥusámu'ddín. Failing the discovery of the archetype, if it still exists, the Qóniya copy must carry unrivalled weight: every page testifies how conscientiously the transcription has been made. Here we are on solid ground; but is the archetype itself authoritative? It was written, presumably, within three or four years after the death of Jalálu'ddín in A. H. 672. By that time there would be many partial or entire copies of the *Mathnawí* in circulation, and numerous corruptions must have found their way into the text. Though Orientals are notoriously indifferent to such matters, we can imagine that when Jalálu'ddín had passed away the task of restoring and emending his masterpiece would be regarded by some of his friends and disciples both as a labour of love and a pious duty. But nothing is heard of Ḥusámu'ddín's original manuscript. Was it preserved at Qóniya and collated by the first editors, whoever they were? The scribe of G makes no reference to it, and his words imply that the editors of the archetype did not, or could not, avail themselves of that palmary authority, since they submitted their work to Ḥusámu'ddín for his approval. What materials they used and what methods they followed is open to conjecture. The text represented by G descends, I believe, from more than one source. It has few isolated readings but a good many which occur only in MSS. of the "incorrect" class; I have already noted that sometimes it agrees with L (a 15th century MS.) against all the rest. In Books I and II it contains nearly the same number of verses as my text [1]).

If the foregoing considerations suggest that in all the complete MSS. (ABGHK), and probably in most of the partial MSS. (CDNP),

---

1) The verses omitted by G in Book I are ١٧٣٦, ١٩٥٥, ٢٤٧١, ٢٥١٧; in Book II ٦٣, ١٧٨, ٥٤٦, ٨٣٩, ١٢٥٩, ١٣٢١—١٣٢٣, ١٦٢٠, ١٧١٤, ١٩٦٧, ٢٢٢٤, ٢٤٦١, ٢٥٠٢, ٢٩٤٦, ٣٧٩٥. Six of these verses are replaced by doublets.

the primitive form of the *Mathnawí* is more or less sophisticated, in every other respect G deserves full confidence: its archetype may quite possibly have been the first revised and critical edition of the poem. In the present circumstances an editor cannot well attempt to go behind this, and a text founded on it is relatively final.

The collation of Book I in four and Books II—IV in three new MSS. has been a heavy burden and entitles me to ask indulgence for any *lapsus oculorum* that are not recorded in the list of corrections; but few, I hope, will be found. The list includes some additional corrections in the text of Books I and II, partly furnished by the admirable scribe of G. I have to thank Mr. R. P. Dewhurst for pointing out a number of misprints in the first volume (*JRAS*, 1927, Part I, p. 127).

دیدیت (I ٢٥٢١) and زخم (II ١٥٢٧) are correct [1]), and the curious form ذا النّون for ذو النّون (II, p. ٢٢٣, Heading, and vv. ١٢٨٦, ١٢٩٣) is confirmed by all the MSS. except L and also by the *Luma*ᶜ of al-Sarráj where in connexion with this name the two MSS. regularly give ذا as an alternative reading for ذو or ذی [2]). In a very interesting and instructive notice of the first two volumes (*OLZ*, 1928, Nr. 1) Dr. Ritter has observed that the words printed as prose in the Preface to Book I, p. ٣, ll. ١٦—١٧, are really a verse in the *Ṭawíl* metre:

وهذا دعآءٌ لا يُــرَدُّ فانّــه * دعآءٌ لِأَصنافِ البريّةِ شامِلُ

His dissent from my view as to the nature and value of the unorthodox readings in C may perhaps be modified by the arguments which I have drawn from materials chiefly supplied by himself. I cannot close without once more expressing the deepest gratitude for his generous help. Sincere thanks are also due to Professor A.

---

1) For زخم, cf. III ٢٥٩٣.

2) Cf. بایزید for ابو یزید, باورد for ابیورد, etc. It may not be irrelevant to recall that ذا النّون is the only form of the name that occurs in the Qur'án (XXI, 87).

A. Bevan, Mr. A. G. Ellis, Mr. C. A. Storey, Mr. E. Edwards, and Mr. A. A. Fyzee, who contributed in various ways to make the work less imperfect than it would otherwise have been, and I am especially grateful to M. Peltenburg and the Staff of Messrs. E. J. Brill for the excellent and accurate printing that reduced the editor's labour to the utmost extent possible.

The English translation of Books III and IV, which was first made from a text based on 14th century MSS., will be sent to the press as soon as the necessary revision is completed.

REYNOLD A. NICHOLSON.

Cambridge, December 1928.

LIST OF CORRECTIONS.

BOOK III.

Verse ۱, *read* سه بار.
" ۵۰, " از تجسّس.
" ۹٤, " رقصِ with *iḍáfat.*
" ۱۰۲, " سر کشّد.
" ۲۳٦, " آشنا.
" ۲۸۲, " قصّهٔ with *tashdíd.*
" ۳۲٦, " درونِ with *iḍáfat.*
" ۳۳۳, " صَبُوح. Here صَبوح = وقتِ صَبوح.
" ۳۵٤, " نُعْطِ مَنْ.
" ۳۷۳, " قُتِلَ and كُلَّما.
" ٤۰۸, " می گُوَد.
" ٤۱۳, " قصّهٔ with *tashdíd.*
" ٤٤۵, " زین مگر.
" ۵۰٤, " عَجِّلُوا and تَرْبَحُوا.
" ۵۳٦, " آفتابی.
" ۵٦۹, " بو الفُضولی.
" ٦۲۰, " جانِ پدر with *iḍáfat.*
" ٦۲۳, " یار و تبار.
" ٦٤۹, " تا نباید (BGH Bul.).

Verse ٦٧٤, *read* پس برُو.

" ٦٩٦, " پرِّ مَجاز with *iḍáfat*.

" ٧٢٧, " شَیْد.

" ٧٢٨, " شَیْد.

" ٧٣٧, " کآن.

" ٧٧٥, " کوبم مِنی. Cf. IV ٣٦٣٤.

" ٨٢٥, " در آن مَی.

" ٨٣٩, " جهدِ with *iḍáfat*.

" ٨٤١, " معبّر with *tashdíd*.

" ٨٤٨, " بی نقاب.

" ٨٥٤, " مُنِع.

" ٩٤٩, " زنانِ with *iḍáfat*.

" ١٠٤٣, " از شِگفْت.

" ١٠٤٧, " زشتِ with *iḍáfat*.

" ١٢٠٣, " می گُوَند.

" ١٣٣٨, " امتحانِ تو with *iḍáfat*.

" ١٣٥٨, " حُکمِ تو with *iḍáfat*.

" ١٣٦٧, " آثارِ قضا.

" ١٤٠٧, " بیتها در نامه.

" ١٤٩٣, " شام و سحر.

" ١٥٣١, " نمایند.

" ١٥٦٠, " بر سرِ.

" ١٥٧٧, (Heading). *Delete* از وهم after استاد.

" ١٦٠٥, *read* از زنانِ with *iḍáfat*.

" ١٦٣١, " بیآر.

Verse ١٧٢٧, note. *Read* H گُلزارشان.

" ١٨٦٢, *read* بر قرآءت.

" ١٩٦١, " بی نهایت.

" ١٩٨٥, (Heading). *Read* نمودن مثال.

" ٢٠٠٣, *read* چشمم.

" ٢٠٢٣, " گوناگونِ with *iḍáfat.*

" ٢٠٦٢, " گفتم ار سوی, and add the following note: (٢٠٦٢) BGH ار سوی. A Bul. از سوی.

" ٢٠٨٠, " آفْسارِ او.

" ٢١٠٩, " قصّها with *tashdíd* and مخْلَص.

" ٢١٢٠, " with G احتیال.

" ٢١٧٥, " مرغِ with *iḍáfat.*

" ٢١٨٣, " مخلِص شدند.

" ٢٢١٤, " گناهانِ with *iḍáfat.*

" ٢٣١١, " اندر آ.

" ٢٣٣٧, " خوابِ with *iḍáfat.*

" ٢٣٧١, " کردهٔ.

" ٢٤٣٩, " سگشان (G).

" ٢٤٩٢, " سِرِّ with *iḍáfat.*

" ٢٥١٣, " دستِ with *iḍáfat.*

" ٢٧٠٤, " طبیبانِ with *iḍáfat.*

" ٢٨٥٥, " گَنْد زو.

" ٢٨٨٨, " بیآید.

" ٢٨٩٢, " استخوانِ with *iḍáfat.*

" ٢٩٩٨, Heading. *Read* حقّ تعالی.

Verse ٢٠٦٢, *read* نآيِ.
" ٢٠٨٨, " سِرِّ with *tashdíd.*
" ٢١٧١, " دستهای.
" ٢٢٦٥, " کآن بلا.
" ٢٣٣٦, " گفتِ with *iḍáfat.*
" ٢٤٧١, " زَقُّوم with *tashdíd.*
" ٢٤٨٠, " خشمِ with *iḍáfat.*
" ٢٥٤٤, " جسم‌بند (compound).
" ٢٧١٢, " خسروانِ with *iḍáfat.*
" ٢٨٥٧, " زآخبار.
" ٤٠١١, " آن جفا.
" ٤٠٢١, " گوشِ with *iḍáfat.*
" ٤٠٦٧, " اَجّ with *tashdíd.*
" ٤٠٩٤, " بانگِ with *iḍáfat.*
" ٤٢٧٥, " بی لب.
" ٤٤٠١, " جُفتِ خویش.
" ٤٤٤٠, " يُحِبّونْرا.
" ٤٥١٢, " معراجِ یونس with *iḍáfat.*
" ٤٥١٣, " آنِ من.
" ٤٥٩١, " بی غرض.
" ٤٦٠١, " آمدیم.
" ٤٦٦١, " وَجْهُهُ.
" ٤٦٦٨, " بی خِرَد.
" ٤٦٨٦, " يَفْعَلُ.

BOOK IV.

Verse ١٨, *read* .این فرو
" ٣٢, " نقدِ with *iḍáfat.*
" ٤٢, " .آبِ نیلست
" ١٨٢, " .نه تنوری
" ٣٠٨, " احوالِ with *iḍáfat.*
" ٣١٢, " زنِ with *iḍáfat* and .دامِ
" ٣٣٩, " .عاشقان
" ٣٩٦, " .نَجَس
" ٤٩٥, " از دستِ with *iḍáfat.*
" ٥٥١, " یارِ with *iḍáfat.*
" ٦٤٨, " مرغانِ with *iḍáfat.*
" ٨٥٧, " .بیاموزان
" ١١٣٢, " .آن
" ١١٣٥, " .آن زمان
" ١١٥٦ (Heading) *read* قصّهٔ with *tashdíd.*
" ١٢٦٤, *read* خیالِ with *iḍáfat.*
" ١٥٣٢, " حِسّهای with *tashdíd.*
" ١٥٥٨, " .گوی شو
" ١٨٠٤, note. *Read* .خارِقان
" ١٨٧٨, *read* .بسوزن می‌کَنَد
" ١٨٨٦, " .جان زریش
" ١٩٩٤, " .قومِ
" ٢٣٠٤, " .گوید بیآ

Verse ٢٣٨٦, *read* جانِ with *iḍáfat.*
" ٢٣٩٤, " راست غَژ.
" ٢٥٣٧, " زباغی.
" ٢٩٠١, " درنهٔ.
" ٢٩٠٦, " بابای ما.
" ٢٩٢٦, " شرِّ with *iḍáfat.*
" ٢٩٦٢, " تَوَلّا with *tashdíd.*
" ٢٩٩٩, " چیست.
" ٣٠٢٧, " نیك و تباه.
" ٣١٣٠, " زَخِّ with *tashdíd.*
" ٣٢٠٦, " زُوِّجت.
" ٣٣٦٥, " گر دو صد.
" ٣٥٢٤, " نیآمیزم.
" ٣٥٣٥, " پرده.

ADDITIONAL CORRECTIONS IN THE TEXT OF THE FIRST AND SECOND BOOKS.

(This list is no more than a supplement to the list printed in Vol. I, pp. 21—28. It includes very few of the considerable crop of emendations which have arisen from comparison of the text of ABCD with that of GHKN. As these frequently require discussion they are reserved for the Commentary).

BOOK I.

Verse ٩٢, *read* آفتاب.
" ١٣٤, " نَسْیه.
" ٢٤١, " شاهِ بس آگاه with *iḍáfat.*
" ٣٨١, " تَمَّ (G).
" ٥٠٠, (Heading). *Read* بیان.
" ٥٦٩, *read* گویِ with *iḍáfat.*
" ٦٠٨, " کیت جُست و جو.
" ٧٠٢, " تیغ.
" ١١١٦, " واسبْ خود اورا with *sukún.*
" ١١٦٧, " اژدرهای.
" ١١٨٨, " می‌کُشد.
" ١٢٠٢, " آمدند.

Verse ١٢١٥, *read* گفتْ کوته with *sukún*.
" ١٢٤٤, " انجامِ with *idáfat*.
" ١٢٧١, " رنگِ رُو.
" ١٢٧٣, " بَرَد in both hemistichs.
" ١٤٥٢, " رُخشان.
" ١٥٠٧, " ضَوْء.
" ١٦٠٥, " طالبِ‌جری. (جری for جرا = اِجْرا).
" ١٩٤٥, " شاد آن.
" ١٩٤٦, " طُوبَی.
" ٢٠٧٤, " بازِ جانْش with *idáfat*.
" ٢١٠١, " آنجا.
" ٢٤٠٥, " زین قدر.
" ٢٤٦٢, " قَلْب.
" ٢٥٥٨, " کَیْفَ.
" ٢٥٩٢, " رُخشانی.
" ٢٦١٢, " درونِ مُخْلَصی.
" ٣٠٥٠, " از خود نبُرْد.
" ٣١٠٣, " پیشِ امیر.
" ٣٣٣٢, " قالبِ.
" ٣٣٤٨, " حَمِیْتِ.
" ٣٣٤٩, " حمِیْتِ.
" ٣٣٥٠, " سیه‌کاران مُغَفَّل.
" ٣٣٩٥, " غیب‌گیرِ.
" ٣٣٩٩, " أَنْسابْ.
" ٣٥٣٩, " یکدگررا.

Verse ٣٧٠٠, *read* إِطْفَآءِ.
" ٣٨٢٥, " درآ.
" ٣٨٥٣, " آلت.
" ٣٨٩٤, " آمد.
" ٣٩٣٤, " اُقْتُلُونى.

BOOK II.

" ٧٩, " پيرِ with *iḍáfat* (G).
" ١٩٤, (Heading). *Read* تقرير.
" ٣٣٢, *read* در دوزخ ِفرار.
" ٦٧٤, " چه ى كرديم.
" ٧٥٥, " صبحِ with *iḍáfat*.
" ١٠١٤, " دُمادُم.
" ١٠٤٤, " پشمْ with *sukún*.
" ١١١٤, " من without *iḍáfat*.
" ١١٧٧, " نُقْلِ.
" ١٣٢٣, " شيخْ with *sukún*.
" ١٥٤٥, " برق را خُو (GH).
" ١٨٨٣, " سيبِ چندان مر ورا.
" ٢٣٧٩, " عصرِ دُزد. Cf. IV ١٠١٥.
" ٢٤٥٧, " جهالت.
" ٢٥٢٥, " ترك گفتن تَفْس را (GH).
" ٢٦٦٨, " زفَرْزين بند هاى.
" ٢٧٣٤, " الكِذْبُ.
" ٢٧٣٧, " رنجور.

Verse ٢٩٩٥, *read* زاشترِ آن یار.
„ ٣٠١٠, „ زیرْدست.
„ ٣٠٤١, „ عَلْیای او.
„ ٣٢٥٤, „ مخفی‌تر پَرَد (GH).
„ ٣٢٥٨, „ غیبیست (G).
„ ٣٥١٢, „ زاعتدال.
„ ٣٥٢٠, „ پیشین ای غوی (GH).
„ ٣٥٢٦, „ فقیر.
„ ٣٦٩٩, „ اهلِ جسد (GH).
„ ٣٧٠٨, „ أُمّیِّرا.
„ ٣٧٧٢, „ خانه‌گَنْدَهٔ (GH).

APPENDIX I.

Showing the variant readings of the Qóniya MS. designated as G (A.H. 677), the Constantinople MS. designated as H (A.H. 687), and the Constantinople MS. of Book I designated as N (A.H. 680), together with selected variants from the Cairo MS. designated as K (A.H. 768), in the First and Second Books of the *Mathnawí*.

Book I.

PREFACE. N omits the Preface. After the *Bismilláh* H adds وما توفيقى الّا بالله.

P. ١ (١) The third أُصول is suppl. in G. (٣) K منه يأكلون. (٧) H كنيل المصر, corr. in marg. G تعالى suppl. after قال. (١٠) G بأنّ for أنّ. GK add تنزيل من ربّ العالمين after المطهّرون, and so H in marg. In G ولا من خلفه is suppl. in marg.

P. ٢ (٣) GH om. و before امام. GHK om. اهل. (٧) G حسن. (٨) G صدّيق ابن الصدّيق ابن الصدّيق. H صدّيق بن صدّيق بن صدّيق. (١٥) H انور الدلايل. (١٧) G وحده for ربّ العالمين. H om. وصلّى الله الخ. G سيّدنا for خير خلقه. After وآله G concludes with وعترته وحسبنا الله ونعم الوكيل.

P. ٣ After the *Bismilláh* H adds وتوكّلى على الله. (١) In GHKN the opening verse of the poem is:

بشنو این نی چون شکایت می‌کند * از جداییها حکایت می‌کند

I may note here that B has بشنو این نی (not از نی). All my 14th century and later MSS. except K have حکایت in the first hemistich and شکایت in the second; and this reading is also found in all the editions which I have seen. (٣) GHKN = B.

P. ٤ (٣١) H کاسهٔ چشم حریصان. K جسم حریصان. (٣٢) GK = Bul. G عیبْ with *sukún*. (٣٤) HK آینهٔ جانت از آن غمّاز نیست. (٣٥) In GHKN this verse follows the Heading.

P. ٥ Heading: H پادشاه for پادشاهی. N om. و خریدن الخ. G عاشق شدن پادشاه بر کنیزك رنجور و تدبیر کردن در صحّت او. (٣٨) GN پادشاه for جانِ شاه. (٤٥) N گنج درّ. (٤٧) G عالِمیست. (٥٠) GHKN = ABL Bul. (٥٣) GHKN = ABL Bul.

P. ٦ Heading: H = AB Bul. G om. بر پادشاه. G بدرگاه الـه. G و در خواب دیدن او ولیّرا. N در خواب. N پادشاه ولیرا. (٥٧) GHKN مدح و دعا. (٦٠) K فاش گو اندر دعا بر ظاهرت. (٦٤) GHKN حکیمی.

P. ٧ (٧٣) N آن خیالاتی که شه در خواب دیــد. K = BL Bul. (٧٤) N = L Bul. (٧٥) N در دوخته. Heading: In GHN the Heading is suppl. in marg. by later hands. (٧٨) GHKN محروم گشت. (٨٠) G in the second hemistich: بی شری و بیع و بی گفت و شنید. (٨٣) GHKN خوان و نان. G از آسمان. GHN داس مان. GH داسْ with *sukún*.

P. ٨ (٩٠) HK هرکه نامردی کند, and so G in marg. Heading: G has: ملاقات پادشاه با آن ولی که در خوابش نمودند, and so N, which has نموده بودند. (٩٤) GKN = B. (٩٦) GN ای نور حق, and so corr. in H.

P. ٩ The Heading is suppl. in GN by later hands. (١٠١) In K this verse precedes the Heading. (١٠٧) GKN = B Bul., and so corr. in H. (١١٩) GN = L, and so corr. in marg. H.

P. ١٠ (١٢١) G in the first hemistich: لیك شمسی كه ازو شد هست اثیر, corr. in marg. (١٢٤) GHK = ABL. N شرح كردن رمز. (١٣٢) GHN جایغ and قاطغ. (١٣٧) N = Bul. Instead of this verse G has:

گفت مكشوف و برهنه گوی این * آشكارا به كه پنهان ذكر دین

A corrector has written بی غلول above گوی این and has added the second hemistich of the text-verse in marg.

P. ١١ (١٤٢) GHKN = ABL Bul. (١٤٣) GHN گوی in both hemistichs. Heading: G om. با كنیزك. (١٤٥) N از كنیزك. (١٥٣) GHN = A.

P. ١٢ (١٥٩) GHKN = C. (١٦١) N تا كی نبـــض از نام كیّ. (١٦٣) GHN = AL Bul. (١٦٤) GNK روی و نبـــض. (١٧٠) GHKN آمن كداَمست در گذر. G غاتِفر. N غاتفر. (١٧٣) G آمن.

P. ١٣ (١٧٥) خانهٔ اسرار تو is given as a variant in marg. G. H gives in marg. the variant of B Bul. for the first hemistich. HN این مرادت, corr. in H. (١٧٧) G دانه چون اندر زمین. GH سرّ او. KN سرّشان. (١٧٩) G آمن, and so H in marg. (١٨١) GK گنج for نقد, and so corr. in H. (١٨٣) GHKN بعد از آن.

P. ١٤ Heading: GHN فرستادن پادشاه. (١٨٥) In G پس is written above شه. (١٨٦) GHKN = BCL Bul. In HN the text-verse is given as a variant. (١٨٧) HK = A Bul. (١٩٠) N غرّه شد.

P. ١٥ (٢٠٩) GHKN این صیّاد. (٢١٦) GHKN = ABL Bul.

P. ١٦ The Heading is suppl. in marg. GN. (٢٢٢) GHKN آن مرد.

(٢٣٤) H = A, corr. above. (٢٣٩) GN = B, and so corr. in marg. H. (٢٣٧) N و تو بی پر.

P. ١٧ (٢٤٤) GN = B Bul. (٢٤٥) GK آنچ در وهمت Heading: G om. (٢٤٧) H مرد. GN و اورا طوطی. (٢٥٥) G سبز و گویا. G که for چون, and so corr. in H.

P. ١٨ (٢٥٨) GN هر گون نهفت, with شگفت in marg. GHKN اندر آید. (٢٥٩) H = A. (٢٦٠) G آمد اندر گفت طوطی آن زمان. N آمد آن زمان. H آمد ناگهان, with آن زمان above. G بانگ بر درویش زد چون عاقلان, with کای as a variant for چون. N has the same second hemistich as A. (٢٦١) GN کز چه ای کل. (٢٦٣) N نوشتن شیر شیر. H = AB Bul. (٢٧٠) GHKN = A Bul. (٢٧٣) GHKN وآن خورد زاید همه نور احد. H gives عشق as a variant for نور.

P. ١٩ (٢٧٤) G شوره‌ست. H وین فرشتهٔ. (٢٧٩) N فرقست. (٢٨٤) H om. و after امر. (٢٨٨) N مرغزی و رازی اند. (٢٨٩) H مَقام. (٢٩٠) GN تیز و for گویی. In G گویی is suppl. above. (٢٩٣) GH کژدم.

P. ٢٠ (٢٩٨) N وانکه for دانکه. (٣٠٠) GHKN = BCL. (٣٠٤) GHKN = BL Bul. (٣٠٥) GN = L Bul. and so corr. in H. (٣٠٩) GHKN بعد از آتش. (٣١٠) GHKN بعد از آن.

P. ٢١ (٣١١) GHKN این ضرورت. (٣٢١) G کژ کند.

P. ٢٢ (٣٣١) In GHK this and the following verse are transposed. (٣٣٨) HK رهزن عشوه‌ده, corr. in H. (٣٤١) GN = L Bul., and so corr. in H. (٣٤٤) GHKN = ABL Bul. (٣٤٥) GHKN بعد از آن.

P. ٢٣ (٢٥٠) N اينك دين اوست. (٢٥٩) KN = ABL Bul. (٢٦١) GHKN بعد از آن مكر نهفت خلق حيران مانده زآن. (٢٦٣) GHKN بعد از آن.

P. ٢٤ (٢٦٧) HN گرچه آميزد, corr. in marg. (٢٦٨) GHKN بجستندی in second hemistich. (٢٦٩) GHKN = ABL Bul. Heading: G om. كردن. (٢٧٩) H از فنش, but originally وز and so corr. in marg.

P. ٢٥ (٢٨١) GHN صدر الصدور. G تمّ. (٢٨٦) H = AB Bul. (٢٨٩) GHKN زين قفس. G فارغان نه حاكم و محكوم كس, and so HKN. K has بی حاكم. (٢٩٥) GN عقل‌را for خلق‌را, and so corr. in H.

P. ٢٦ (٢٩٧) After this verse N adds the same verse which is added in BL Bul. (٤٠٠) H اسب جان‌را می‌كند. GH اخ for اخو. (٤٠١) HK = A, corr. in H. GN = BL Bul. (٤٠٣) GN مُرغزار. (٤٠٥) GHKN = A. (٤٠٦) In G غار and يار are transposed. N يار و با او. (٤٠٧) KN شد مجنون.

P. ٢٧ (٤١٥) GHKN = BL Bul. (٤١٧) GN = B. (٤٢٣) N om. (٤٢٣) G مرده زين عالم, with او suppl. after مرده. H gives مرده او زين عالم as a correction. (٤٣١) In N this and the following verse are transposed.

P. ٢٨ (٤٣٣) GHKN از حسد آلوده. (٤٣٨) N بر جان. (٤٤٥) G گوزينه.

P. ٢٩ (٤٤٧) H. در جلابی. Heading: GHKN با وزير.

P. ٣٠ (٤٦٠) GHK بند آن وزير, and so N originally. (٤٧١) GHKN = ABL Bul.

P. ٣١ (٤٧٩) GHK بيش آيد. N پيش آيد and دنيا و پيش. (٤٨٧) GN بيش for پيش.

P. ٣٢ (٤٩٨) GHKN = ABL Bul. (٤٩٩) GHKN = ABL Bul. Heading:

GHN در بیان. GHK اختلافات. H اختلافات طومار. (٥٠١) GHKN صبا for ضیا. (٥٠٨) In G آب is suppl. above خاك. N نا کی شد دانه, and so K.

P. ٣٣ (٥١٩) GH زو for ازو. (٥٢٧) In N this verse follows v. ٥٢٤.

P. ٣٤ (٥٢٩) In G آن is suppl. above اش. (٥٣٦) GHKN نه مخست.

P. ٣٥ (٥٤٩) HK om. و.

P. ٣٦ (٥٦٥) GK = B Bul. (٥٧١) H = AB.

P. ٣٧ (٥٨٢) In the second hemistich GN = B, and so corr. in H.

P. ٣٨ Heading: GHK در خلوت. (٥٩٥) H = A, with وزیر suppl. above. (٦٠٢) In N this and the following verse are transposed. (٦٠٤) G پیداست. GH هرگز کم مباد, with از وی suppl. above in H. N هرگز گم مباد. K از وی کم مباد. (٦٠٨) GHKN کیت for کیست (misprint).

P. ٣٩ (٦١٣) GHKN نقشش in the first hemistich for نقش (misprint). (٦١٤) GHKN = ABL Bul. (٦٢٠) G شاگردان و استادان, and so corr. in H. (٦٢١) G از جبرْ او. GKN پنهان کند در ابرْ رُو. (٦٢٥) N زشتیها گنه, corr. in marg. (٦٢٦) KN = L. (٦٢٧) N پس یقین شد این.

P. ٤٠ (٦٣٦) GK واندر آن کاری. G خویش‌را جبری کنی کین از خداست. (٦٤٢) GKN = BL.

P. ٤١ (٦٦٠) GKN متن آن طومارها, and so corr. in marg. H. In the second hemistich GN have: چون حروف آن جمله تا یا از الف. The text-verse is suppl. by a later hand in marg. G. (٦٦١) N آن طومار. (٦٦٥) G و از روی.

P. ٤٢ (٦٦٨) GHKN = ABL Bul. (٦٧٠) GN = L. (٦٧٦) GKN دوست for دُست.

P. ٤٣ (٦٨١) N اِفراد. G اَفراد as in text.

P. ٤٤ (٧٠٥) N کو گشته بود. (٧٠٨) GHKN او for آن. (٧٠٩) GHKN او for آن.

P. ٤٥ Heading: GH مصطفی صلّی الله علیه وسلّم. (٧٢٠) GHN بر آن وصف.

P. ٤٦ (٧٢٨) N روح امین. Heading: GHN سعی نمود. (٦٣٩) HN اندر افتاد. In H که is suppl. before اندر. In GHKN this verse precedes the Heading. (٧٤٢) GHKN = B. (٧٤٦) G نفح.

P. ٤٧ (٧٥٥) GN آسمان معتبر, with مشتهر as variant in marg. K = B Bul. (٧٥٧) GKN = A Bul., and s corr. in H. (٧٥٨) GHK منقلب‌رَو as in text. (٧٦١) K ول یافته. (٧٦٣) G بلبلان‌را عشق با روی گلست, and so corr. in H. (٧٦٦) GN صبغةُ الله. GHKN بوی این رنگ. Heading: GKN بت‌را سجود کند.

P. ٤٨ (٧٧٥) GHKN = ABL Bul. (٧٧٦) GHKN سیاه. GHKN بر آب راه. H gives شاه as a variant for آب. (٧٧٧) G وآبِ with *iḍáfat*.

P. ٤٩ Heading: HKN طفل کوچك. (٧٨٣) K = B, and so in marg. H. (٧٨٥) GHKN = ABL Bul. (٧٩٣) GH = AB.

P. ٥٠ (٧٩٨) GHKN = AL Bul. (٨٠١) GHKN = ABL Bul. (٨٠٩) H = AL.

P. ٥١ Heading: G محمّدرا صلّی الله علیه وسلّم. (٨١٢) GHKN = ABL Bul. (٨١٣) G = B, and so corr. in H. (٨١٦) GHKN = ABL Bul. (٨١٨) G = Bul. (٨٢٠) GHKN = B Bul. (٨٢٣) H ای جهان‌سوز, corr. above. N وای.

P. ٥٢ (٨٢٧) GHKN = ABL Bul. (٨٢٩) GKN = AB Bul., and so corr. in H. (٨٣٩) GKN پیچان as in text. (٨٤١) HK = AB Bul. G gives هوا as a variant in marg.

P. ٥٣ (٨٤٤) GK = AB Bul., and so corr. in H. (٨٥١) G باد آتش ی‌خورد, corr. in marg. Heading: GN om. HK هود پیغمبر. (٨٥٥) GHN = ABL. (٨٥٦) GHKN = ABL Bul.

P. ٥٤ (٨٦٢) GHKN = ABL Bul. (٨٦٦) KN = ABL Bul. Heading: جهود suppl. in G. KN ناصحان و خاصان. In N the Heading follows v. ٨٧٢. (٨٧٤) GHKN آتش زابتدا. (٨٧٥) GHKN = ABL Bul.

P. ٥٥ (٨٧٩) GHKN = ABL Bul. (٨٨٢) H تصعد. (٨٨٣) GH مُتْحِنًا. (٨٨٩) N = B.

P. ٥٦ (٨٩٧) GKN = B. (٩٠٠) GHKN = ABL. (٩٠١) GHKN = ABL. (٩٠٣) G بعد ازین اندر پی صیدی میا. (٩٠٥) G کردم.

P. ٥٧ (٩١٦) H کسپی.

P. ٥٨ Heading: GHKN om. باز. (٩٢٣) G دستِ with iḍáfat. (٩٢٥) GH پس for بس. (٩٤١) GHKN کاهل for جبریّ, which G gives as a variant.

P. ٥٩ (٩٤٢) N ختنهات. (٩٤٣) GHKN = AB. (٩٤٥) GHN = L. (٩٥٥) G کسپ. (٩٥٦) HK راد مردی.

P. ٦٠ (٩٦٠) G بوكْ. (٩٧٠) GHN از کی bis.

P. ٦١ (٩٧٢) H = AB, corr. above. (٩٧٨) GN یك دو روزك. H روزه corr. to روزك.

P. ٦٢ (٩٩٠) G بادِ کِبر من لدن, and so N. H باد مهر من لدن, with علم من لدن as variant. (٩٩١) GHKN = ABL Bul. (٩٩٣) N

(۹۹۶) G بر هرکه فتادی خرگوش و شگال. (۹۹۷) GHKN = ABL. (۹۹۸) N عهد وفا. Heading (3): GHKN = AB Bul. (۱۰۰۲) GHKN = ABL Bul. (۱۰۰۳) N از فلك.

P. ٦٣ Heading (2): H باز جواب. (۱۰۱٤) GHKN = ABL Bul. (۱۰۱٥) GHKN = B Bul.

P. ٦٤ (۱۰۲٥) G معنیست بس. Heading: GH منافع دانستن. (۱۰۲۷) GHKN = AB Bul., corr. in K. (۱۰۲۸) N om. و. (۱۰۲۹) GHKN = ABL. (۱۰۳۲) GHN = ABL. (۱۰۳٥) G = L.

P. ٦٥ Heading (2): GHN = AB.

P. ٦٦ (۱۰٥۹) H داند for بیند, corr. above. (۱۰٦۰) G om. و. G میان نامّها. (۱۰٦٥) GKN = L, and so corr. in H.

P. ٦٧ (۱۰۷۲) GHN = AC.

P. ٦۹ (۱۱۰۷) GHKN مکررا. (۱۱۱۲) GHKN = ABL Bul. (۱۱۱٦) G واسپْ, with *sukún*. (۱۱۱۷) N جستجو and جویان و پرسان.

P. ۷۰ (۱۱۱۹) GHKN = AB. (۱۱۲۸) GHKN = AB Bul. (۱۱۳٥) GHN ابصار ما.

P. ۷۱ Heading: GHKN = ABL Bul. (۱۱٥۳) N رَیْبت. (۱۱٥٤) GH = L Bul. in the first hemistich. GHKN = ABL Bul. in the second hemistich. (۱۱٥٥) G که for کو. GHKN او بر زمین. (۱۱٥٦) G om. و.

P. ۷۲ (۱۱٦۰) GN جُرمش. GHKN زهر هر دانش. (۱۱٦۱) KN = ABL Bul. (۱۱٦۳) GHKN خاص. (۱۱٦۹) GHK خرگوشی. (۱۱۷۲) GH کی باشد. H معآر.

P. ۷۳ (۱۱۷۷) G = L, and so corr. in H. (۱۱۷۸) In the second

hemistich GN=B. H=AL Bul. K حال ما این بود بر تو. (۱۱۸٦) GHKN=ABL Bul. (۱۱۸۸) GH میکُشد.

P. ۷٤ (۱۲۰۰) N سنگ و گوهر پشم و پشم. (۱۲۰۱) H چوب کژ. Heading: H تاریك for بسته. (۱۲۰۳) GHK=A.

P. ۷٥ (۱۲۱۲) GHKN=AB Bul. (۱۲۱٥) G گفتْ کوته. (۱۲۱۸) GHKN و چه عفست و چه رنگ. N کجایست.

P. ۷٦ (۱۲۲٥) N از اوّل. (۱۲۲٦) N=B. (۱۲۲۷) GHKN گدای and خدای. (۱۲۲۸) GHK=AB Bul. in the first hemistich. (۱۲۳۱) KN=C.

P. ۷۷ (۱۲٤۳) G=L Bul., and so corr. in marg. H. N نقشش این بُد پیش حق تو با منی, with تو written above the line. (۱۲٤۲) Suppl. in marg. N. (۱۲٤۸) GK=AB Bul. H=AB Bul. in the first hemistich. In the second hemistich H has the same reading as in the text, but gives the reading of AB Bul. in marg. (۱۲٥۳) GKN=ABL Bul. (۱۲٥٥) GHN=A Bul., corr. in G.

P. ۷۸ (۱۲٦۰) N بر فراز بخت, corr. below. Heading: N پای بر کشیدن. (۱۲۷۱) GHKN رنگ رُو. [اُو in the text is a misprint]. H از حال دارد صد نشان, corr. in marg. (۱۲۷۳) GK دارد صبر و نکر. (۱۲۷۲) GHN با برَد and سیا برَد. This is also the reading of ABC Bul.

P. ۷۹ (۱۲۷۹) G اختران. (۱۲۸۰) GK=L, and so corr. in H. HN دقّ او همچون خلال. (۱۲۸۱) KN لرز و تب. (۱۲۸۲) GHKN=ABL. (۱۲۸٤) N گر روحرا with کو as variant. (۱۲۸۸) GHKN=ABL Bul. (۱۲۸۹) H فهم میکن جزوهای

منبسط, corr. in marg. (۱۲۹۲) N دل بر گرگ. (۱۲۹۳) H کاندر میانش زآشتیٔ. GH.

P. ۸۰ (۱۲۹٤) GH الفُ. Heading (1): GH پای. (۱۲۹۷) GH کاینستم. Heading (2): G آنِ خرگوش‌را. N عکس خرگوش‌را. GHKN om. در آب.

P. ۸۱ (۱۳۱۰) KN = AL Bul. (۱۳۱۱) KN = C. G in the first hemistich has ای که تو از جاه ظلمی می‌کُنی, and so corr. in H; the words جاه ظلمی appear to have been altered in G; in the second hemistich G has دانك بهر خویش چاهی می‌کَنی, and so corr. in H. H has:

ای که تو از ظلم چاهی می‌کُنی * از برای خویش دامی می‌کَنی

In marg. H دانك اندر قعر چاه بی‌بُنی is given as a variant of the second hemistich. (۱۳۱۹) GHN = ABL Bul. (۱۳۲۱) G in the second hemistich بر خود آن دم تار لعنت می‌تنی, and so corr. in H. (۱۳۲٤) N بُد for بود. (۱۳۲٥) N نفس او.

P. ۸۲ (۱۳۲۷) In the first hemistich HK = AB Bul. N در روی ع. In the second hemistich HK = A Bul. (۱۳۲۹) Instead of this verse H has the same verse as AB. The verse given in the text is suppl. in marg. H with ساختی for داشتی. (۱۳۳۲) In the second hemistich G has در بَدی از نیکوی غافل شدی, with the reading of the text suppl. in marg. (۱۳۳۳) HK = AB Bul. (۱۳۳٤) HK = AB Bul. (۱۳۳۸) In the second hemistich GKN = B Bul., and so corr. in H.

P. ۸۳ (۱۳٤۰) HN مُرغزار. (۱۳٤۸) GHKN در رقص. GHN گِرْدِ جان.

(۱۲۵۰) N چنین تنگی. (۱۲۵۱) G چاهْ and نفسْ with *sukún*; H adds the *iḍáfat* to both. N om. و. (۱۲۵۲) G یا قومِ.

P. ۸٤ Heading: N بر for گرد. N گفتن نخچیران خرگوش‌را. (۱۲۵۸) GHN = AB Bul., and so K, which om. و. (۱۲٦۳) N وش) کی باشد. (۱۲٦٦ گ) اورا چون بهالیدی. (۱۲٦٥) G بُد for بود. GH HN om. و before نوبت. After this verse GHK have the same Heading as ABL Bul. In N the Heading follows v. ۱۲٦۷.

P. ۸٥ Heading: GHK الجهاد *bis.* (۱۲۸۳) GHK = ABL Bul. N دارند دایم جزوها, and so corr. in H.

P. ۸٦ Heading: N بامیر المومنین. GH کرامات عمررا. (۱۲۹۳) HN قصر with *iḍáfat* as in the text. (۱۲۹٥) GN = CL.

P. ۸۷ (۱٤۰۳) N ور نبینی. (۱٤۰٥) N ایت for اید *bis.* (۱٤۱٤) In N this verse follows the Heading. The hemistichs are transposed, but the error is indicated. Heading: N om. روم. GN زیر درخت. H بزیر درخت. (۱٤۱٦) GHKN = ABL Bul.

P. ۸۸ (۱٤۲۲) GKN = A Bul., and so corr. in H. Heading: G om. HN om. روم. HN بامیر المومنین. (۱٤۲۸) GHKN = AB Bul. (۱٤۲۹) This and the following verse are transposed in N. (۱٤۳۷) GHK = AB Bul.

P. ۸۹ (۱٤٤٦) GHKN = ABL Bul. (۱٤٥۱) N عقیق و کانش. (۱٤٥۳) G رُخشان. (۱٤٥٢) GHKN دمد for دهد (misprint). (۱٤٥۷) G آن کنم آن گفت. H آن کنم او گفت, corr. to the reading in the text. KN آن کنم کو گفت.

P. ۹۰ (۱٤٦۳) HK = AB Bul., corr. in H. (۱٤٦۷) GHKN = ABL Bul. (۱٤٦۹) HK = AB Bul., corr. in marg. H. (۱٤۷٤) HN = ABL Bul.

P. ۹۱ (۱٤۷۷) HK = ABL Bul., corr. in H. (۱٤۷۸) N شقّ الحجر. (۱٤۷۹) GHKN = ABL Bul. Heading: G خودرا بخدای تعالی. (۱٤۸۰) GHKN = AB Bul. (۱٤۸۳) HK زآنك ناطق حرف. (۱٤۸۷) GHKN جمله for هر دو.

P. ۹۲ (۱٤۹۳) G = B Bul. (۱٤۹۰) GHKN کی for که. GHKN یاررا خوش کن. N بیآزار و ببین. (۱٤۹٦) N یك مثل. (۱٤۹۷) N کو لرزان بود. G دستی تو بلرزانی. In H را is suppl. after دستی. (۱٤۹۹) GH زآن for زین. In the first hemistich K = B, and so corr. in H, while N gives the reading of B as a variant. In the second hemistich G has مرتعش‌را کی پشیمان دیدیش. (۱۰۰۰) GHKN = ABL Bul. (۱۰۰۲) H بحث عقل, corr. in marg. GN قوای. (۱۰۰٤) G حکم for بحث, which is given as a variant. (۱۰۰۷) N این for ای. H om. و after ملزوم; it appears to have been suppl. in G. (۱۰۰۸) GH زآنك بینای. In H the words عصا بس may be read as عصا پس or عصابش. N از عصا و از عصاکش فارغست.

P. ۹۳ (۱۰۱۰) N ماست for اوست bis. (۱۰۱۲) GHK = L. (۱۰۱۳) N = BL. Heading: K رسول روم and so corr. in H. GHK جسم for اجساد. N (*sic*) بجشم. (۱۰۱۸) G کردهٔ تو یادرا.

P. ۹٤ (۱۰۲۰) N شکر طوق حق درین گردن بود. (۱۰۲٦) N om. و. N همچو سرکه. (۱۰۲۸) GH قلاسنگست. N و اندر ضبط. Heading: GHKN معنی for سرّ. (۱۰۳۱) N دانه چون آمد بخاك او کشت کشت. H کشت کشت. (۱۰۳۲) GHKN = ABL Bul. N گشت زنده و با خبر, corr. below. (۱۰۳٤) G سنگ with معا above.

P. ۹۰ (۱۰۳۷) GHKN = AB Bul. (۱۰۳۸) In N this and the fol-

lowing verse are transposed. (١٥٤٠) H قَصص. (١٥٤٣) N = AB Bul. (١٥٤٤) GHKN ما بذین. HN نتگین قنص. Heading: GHN = AB Bul. (١٥٤٧) G محبوسْ with *sukún*. N محبوس و زیبا.

P. ٩٦ (١٥٥٣) GHKN گنتش. (١٥٥٨) HN مُرغزار. (١٥٦١) GH = AL.

P. ٩٧ (١٥٧٩) H ایانهای خلق. (١٥٨٥) GHK = ABL Bul. (١٥٨٦) H gives او as a variant for از وی.

P. ٩٨ (١٥٨٩) N لرزید پس. N om. و after مرد. (١٥٩١) G روحْ with *sukún*. (١٥٩٣) N این زبان هم سنگ. GHN آهن‌وشست. (١٥٩٤) GH = AB Bul. (١٥٩٨) GHKN = AB Bul. (١٦٠٣) GHKN = ABL Bul.

P. ٩٩ Heading: N. om. فرید الدّین. GHN عطّار. GH روحه for سرّه. (١٦٠٥) GN ای مرد جری, and so corr. in H. KN have جری. (١٦٠٨) H سینه for بحر, corr. above. GK = AB Bul. in the first hemistich, and so corr. in H. (١٦١٣) N آن for او. G در مُنکِر رود, with ناقص suppl. above. H gives منکر as a variant. Heading: N om. مر. G om. یا ما.

P. ١٠٠ (١٦١٧) GHN گر همی‌خواهی عصا. (١٦٢٣) GHKN خاموش بود او. (١٦٢٥) H = AB. (١٦٢٦) G نبُد آغاز, and so corr. in H. (١٦٢٧) H از ره گوش, corr. above. (١٦٢٨) GHK وادخلوا.

P. ١٠١ (١٦٣٦) KN می‌باش و هم. (١٦٣٨) In G قدر is suppl. above ذوق. (١٦٤٣) GHKN کو for کان. H کسپ. (١٦٤٣) N کو for چون. (١٦٤٩) GHKN = ABL Bul. (١٦٥٠) N ببخشود. (١٦٥١) GHKN = AB.

P. ١٠٢ (١٦٥٣) N که چرا. N نزاف for نشاف, corr. in marg. (١٦٥٨) G که آن جست. (١٦٦٤) GHK = B. In N vv. ١٦٦٤–١٦٦٨

are placed after v. ١٦٨٧, and vv. ١٦٦٥ and ١٦٦٦ are transposed. (١٦٦٥) N بی اجل. (١٦٦٦) GHKN = ABL Bul. (١٦٦٨) G گشت. (١٦٧٠) In N this verse follows v. ١٦٧٦.

P. ١٠٣ (١٦٧٧) Suppl. in marg. N. GK از نبی خوانید, and so corr. in H. (١٦٨٣) H دلهاشان, corr. in marg. (١٦٨٤) GHKN می‌شناسند. G (*sic*) خانها. (١٦٨٦) GH خوی این. G (*sic*) با آن. (١٦٨٧) N آید چو روز.

P. ١٠٤ Heading: N و نوحه کردن. (١٦٩١) HK هم for بس. G پس, and so corr. in H. (١٦٩٣) GHK بر جست. (١٦٩٤) N بودست. (١٦٩٩) G زیانی بر وری, which is also the reading of C. HKN چگویم مر ترا.

P. ١٠٥ (١٧٠٧) G نور for صبح in the first hemistich, and so in marg. H. G صبح for نور in the second hemistich. HK صبحافروز من, with روز as variant in H. (١٧١١) N این دریغ من. (١٧١٢) HN حکم حق, and so corr. in G. In H عشق او is given as a variant. (١٧١٣) H غیرتِ آن بود کاو غیر همه‌ست, corr. in marg. (١٧٢٥) H gives او as a variant for خود. N چون بود او چون. (١٧٢٦) HN مُرغزار.

P. ١٠٦ (١٧٣٥) In H یافتم and بافتم are transposed. (١٧٣٦) Suppl. in marg. G. This and the following verse are transposed in H. (١٧٣٧) This and the following verse are suppl. in marg. N. (١٧٣٩) GHK = AB Bul. (١٧٤١) N آب هم جوید.

P. ١٠٧ (١٧٥٥) GHKN = ABL Bul. (١٧٥٧) N غرقند اندرین. (١٧٥٨) GHKN نکردم زآن بیان. G اِفهام. (١٧٦٠) GK = B Bul. HN = AL, corr. in H. (١٧٦٢) Suppl. in N.

P. ١٠٨ Heading: G om. و before در معنی, and it is suppl. in H. The words from و در معنی to the end are suppl. in marg. N. (١٧٦٧) H با سلطان بود. GHKN شستن and حیف و غبین. (١٧٦٨) H رسد. (١٧٧٣) N om. verses ١٧٧٣–١٧٨٣, which are suppl. in marg. with the exception of v. ١٧٧٨. (١٧٧٦) GHK = AB Bul.

P. ١٠٩ (١٧٨٣) GH کرو for ازو. (١٧٨٤) GHKN = AB. (١٧٨٦) N یك شوند. (١٧٨٩) G امرکن without *iḍáfat*. In K ن is written above the final *alif* of بیا. (١٧٩٣) G درو بش, and there is also a dot above the penultimate letter, *i. e.* درونش.

P. ١١٠ (١٧٩٦) GH کَرِشم. (١٨٠٠) KN = L. (١٨٠٥) GHKN و حفشان. (١٨٠٧) GHN صبح و پناه, corr. in H. (١٨٠٨) H عقل و کلّ جان. (١٨٠٩) N = L. (١٨١١) In G a corrector has added ست after ما in both hemistichs. Heading: Suppl. in N. (١٨١٤) H in marg. تا شود پیدا که چون شد حال او. In H this and the following verse are transposed, but the error has been corrected.

P. ١١١ (١٨١٥) N درد و غبین. (١٨٢٤) GN هرچه می‌کوشند اگر مرد و زنست, and so in marg. H. The reading of the text is suppl. in G by a later hand. Heading: N برون افگندن خواجه طوطی مرده‌را از قفص. (١٨٢٦) از چرخ suppl. above شرق in G. (١٨٣٠) KN آواز و گشاد and so corr. in GH.

P. ١١٢ (١٨٣٦) GHKN چشمها for حیلها. G writes جَشْمها, and possibly the Arabic word is intended. In the second hemistich

H has the same reading as A, and gives the text-reading as a variant. (۱۸۳۸) G گشت. Heading (1): N و بر پریدن. (۱۸٤٥) GN طوطی بی‌نفاق, and so corr. in H. پر مذاق is given in G as a variant. GH سلامِ الفراق.

P. ۱۱۳ (۱۸٥۰) N منم همباز تو. (۱۸٦٦) KN پاید نهان, and so corr. in GH. KN دنبل for دمّل.

P. ۱۱٤ (۱۸٦۸) GKN = B Bul., and so corr. in H. (۱۸٦۹) GK وین جمال. (۱۸۷۱) G گورْ with *sukún*. (۱۸۷۲) GHK = A. (۱۸۷٦) Suppl. in marg. N. GH om. ای. (۱۸۷۷) GHKN آنك اندر. GH آویخت او and زتو بگریخت او. K زتو بگریختند. Heading: After کان N adds وما لم یشأْ لم یکن.

P. ۱۱٥ (۱۸۸٤) GK کند *bis*. GHK نشفش. (۱۸۸٥) GHK = BL Bul. (۱۸۸٦) GHK = B Bul. (۱۸۹۰) N غرق می‌گردنــد در بحـر. (۱۸۹۳) GHK = ABL Bul. (۱۸۹۷) GHKN = B Bul.

P. ۱۱٦ (۱۹۰۷) N نابینا و آز. In H زرد is given as a variant for درد. (۱۹۱۱) GN تا گل نمایی, with بروبی as variant in G. Heading: N om. from در عهد to عنه. N روزی زنی نوایی. N در میان.

P. ۱۱۷ (۱۹۱۷) G یا رسیلی. (۱۹۲٦) N زلای نفس. In the second hemistich GK = B Bul., and so corr. in H. (۱۹۲۰) KN = BL Bul., and so H in marg. (۱۹۲۱) GKN = B, and so in marg. H. (۱۹۲۲) N این آوازها از وی جداست.

P. ۱۱۸ (۱۹۲٥) GKN = BL Bul., and so in marg. H. (۱۹٤٤) GN = B Bul. (۱۹٤٥) GK خنب. GH شاد آن. (۱۹٤۷) N اورا for آنرا.

P. ۱۱۹ (۱۹٤۹) GKN = ABL Bul., and so corr. in H. Heading: N تفسیر حدیث پیغامبر علیه السّلم انّ الخ. (۱۹٥٥) Suppl. in marg. GH. N جان ناری. Instead of this verse GH have the verse:

جان ناری یافت از وی انطفا * مرده پوشیـد از بقای او قبـا

which follows v. ۱۹٥٥ in ABKL Bul. (۱۹٥٦) HKN خلقان for حیوان, and so suppl. in G. (۱۹٦۰) N = L. (۱۹٦۱) H گشت, corr. above. N لقانیست.

P. ۱۲۰ (۱۹٦۳) GHN از هوای لقمه, corr. in H. N لقمه و این. GHN in second hemistich همیجوید خار, corr. in H. (۱۹٦۴) H تیز for نیز. (۱۹٦۷) N اشتری. (۱۹۷۰) G بیرون کَنی. H کُنی as in text. (۱۹۷٤) G نامْ with *sukún*. (۱۹۸۰) N بیساری. GK زتاثیر وفا, and so H in marg. (۱۹۸۱) GH = ABL in the second hemistich.

P. ۱۲۱ (۱۹۸۷) GH ریلْسکَت. (۱۹۹۲) N خواندم.

P. ۱۲۲ (۲۰۰۴) G وین نمك. (۲۰۰۷) This and the two following verses are suppl. in marg. N. (۲۰۰۸) GHK = B Bul. (۲۰۱۰) N نو همینی. Heading: G مصطفی صلّی اللّه علیه وسلّم. (۲۰۱۲) HN مرد.

P. ۱۲۴ (۲۰۲۲) G اسرار گُل. (۲۰۲٤) H از بوی گل. (۲۰۲٥) GNK = L Bul. (۲۰۲٦) N om. و. (۲۰۲۹) In N روی and موی are transposed. N تن و بازوی او.

P. ۱۲٤ (۲۰٤۱) G رِج و غین as in text. H رَج. KN رنج.

P. ۱۲٥ (۲۰٥۰) Suppl. in marg. N. In the first hemistich H = AL, corr. in marg. (۲۰٥٥) GHKN از حدیث اولیا. (۲۰٥٦) GHKN = AB Bul. (۲۰٥۹) GHKN = ABL. Heading: پرسیدن صدّیقه از پیغامبر که.

P. ۱۲٦ (۲۰٦۲) N ناخوش‌ذات for .پُر آفات (۲۰٦۳) N پُر نژاد (۲۰۷۰) .N ور ترشّح. Heading: N .قصّهٔ مطرب و بیان کردن. G مخلّص. (۲۰۷۸) GH = ABL Bul. (۲۰۷۹) GK = AC.

P. ۱۲۷ (۲۰۸۲) H .زبی‌کسپی (۲۰۸۵) H کسپ. GHK کآن for .ان (۲۰۸۸) G چونك زد بسیار, and so corr. in H. (۲۰۹۲) N .مست بر صحرا و عُقبی (۲۰۹۳) GHKN = L. (۲۰۹٤) H = A Bul. (۲۰۹۸) The hemistichs are transposed in N. N طول for حجم.

P. ۱۲۸ (۲۱۰۹) N .تاژیکست (۲۱۱۰) H gives مست as a variant for .هست (۲۱۱۲) GHK = AB Bul. N .آنچ گفتم

P. ۱۲۹ Heading: N .استن حنّانه G .پیغامبر صلّی الله علیه وسلّم GHKN .انبوه شد N om. .گنتند GHK .مبارك ترا G مصطفی صلّی الله علیه .وسلّم N .با آن استن صریح و روشن (۲۱۱٦) GK = BL. (۲۱۱۷) GHK .حقت سروی GHKN .تا ابد (۲۱۱۹) N .روز دین

P. ۱۳۰ (۲۱۲٥) GHKN .زاهل تقلید. In the second hemistich GKN = BL Bul., and so corr. in H. (۲۱۳۱) GHKN = AB Bul. (۲۱۳۲) GH خلق with *iḍáfat*. (۲۱۳۸) This and the following verse are transposed in N. (۲۱٤۲) GHKN = A Bul.

P. ۱۳۱ (۲۱٤٦) GNK = B Bul. Heading: G صلّی الله علیه وسلّم *bis*. (۲۱٥٦) GHKN = ABL Bul. (۲۱٥۹) GHK = ABL.

P. ۱۳۲ Heading: G باو for .با او (۲۱٦۹) GHKN .پیر او ندید (۲۱۷۰) GH .آمد او

P. ۱۳۳ (۲۱۷٦) GKN om. و before .ماند (۲۱۸٤) GKN = B Bul., and so corr. in H. N has می‌تنید for می‌طپید, which is given in marg. as a variant. (۲۱۸۹) N .با عطا و با وفا N .بر جفا (۲۱۹۰) GHK = AB Bul. (۲۱۹۳) GH .دلی

P. ۱۲٤ Heading: GHN om. که نیستیست, which is suppl. in marg. N. K که مستیست. (۲۲۰۲) N آتشی در زن. (۲۲۰۷) GHKN = ABL Bul.

P. ۱۲٥ (۲۲۱۲) GHKN = ABL Bul. (۲۲۲۲) N میرسند.

P. ۱۲٦ Heading: N بهر بازاری. N om. که before اللّهمّ. (۲۲۲۳) G فرشتهٔ. (۲۲۲٤) N ای خدایا. (۲۲۲٥) N کای خدایا. (۲۲۲۷) The order of the following verses in K is: ۲۲۲۹, ۲۲۳۱, ۲۲۳۳, ۲۲۲۸, ۲۲۳۰, ۲۲۳۲, ۲۲۳٤. (۲۲۲۸) N = CL. (۲۲۳۰) GHKN یاغیان او. (۲۲۳٤) G = Bul.

P. ۱۲۷ (۲۲۳۹) GHN = ABL Bul. (۲۲٤۰) G أشپس. H om. و after موش. GKN موش و حوادث پاك خورد, and so corr. in H. (۲۲٤۱) N و در اثبات. (۲۲٤۳) GHN ور نیدانی. K نیتانی. GHK گوش کن باری زمن N. گوش کن. Heading: N امیر المومنین خلیفه. N نداشت در عالم. (۲۲٤٦) GHKN بحر و دُرّ از بخشش صاف آمده. (۲۲٤۸) KN = AB Bul.

P. ۱۲۸ Heading: N ماجرا کردن. GHN om. او after زن. HN om. و after قلّت. (۲۲٥۷) HKN = CL. (۲۲٦۱) GHK = AB Bul.

P. ۱۲۹ (۲۲٦۳) H چون for شب. GK = B Bul., and so corr. in H. Heading: N محتاج نسبت بمدّعیان. N و بر در بستهرا. (۲۲٦٤) N میزبان for میهمان. (۲۲٦٥) GHKN = ABL Bul. (۲۲٦۸) GHN = Bul.

P. ۱٤۰ (۲۲۷۰) In N this verse follows v. ۲۲٦۷. (۲۲۷۳) GH om. و before بیش. (۲۲۷٤) N که خود هست او. (۲۲۷٥) GHKN = ABL Bul. (۲۲۷۷) N ایم for ام *bis.* N حقّ و for حقّم. (۲۲۸۰) GHK از بیش و کم. (۲۲۸۱) N دیوار تنش. (۲۲۸۲) H = A Bul.

P. ١٤١ Heading (1): N .که آنرا شیخش. N .ببندد. GHN بصدقی ببندد GHKN بنادر نادر and om. باشد. Heading (2): GHKN زن فقر بیان کردن با خودرا. The words صبر و are suppl. in G. G زن. GHKN om. خود. (٢٢٩٠) N نمی‌ماند. In H چو برق is suppl. above دی. (٢٢٩٣) GH کاعتماد.

P ١٤٢ (٢٢٩٥) GHKN از for ار (misprint). H گرد و بود. KN باد و بود ماست. (٢٣٠٣) GK = B, and so corr. in H. (٢٣٠٤) H writes نام زن above تَهر. GHKN این فسانهٔ زر. (٢٣٠٦) N ور بدُی. (٢٣٠٨) N = L. (٢٣١٢) GH = ABL Bul., and so N, which transposes آن and این.

P. ١٤٣ Heading: N مر شوهررا. N از قدم خود و مقام مگو. (٢٣١٦) G دَعْوت. (٢٣١٧) G کار بار. (٢٣١٩) GHKN = ABL. (٢٣٢٥) N با سگان بهر حدث. GHK زین استخوان. (٢٣٢٦) N سوی ما. (٢٣٢٨) N کم‌عقل به.

P. ١٤٤ (٢٣٢٩) GH کژدمست. (٢٣٣٠) GHK فضل و عقل تو. (٢٣٣١) GHKN = AB Bul. (٢٣٣٣) GHKN = ABL Bul. (٢٣٣٥) GK = BL Bul. (٢٣٣٧) GHKN رسوای شور, as in the List of corrections. (٢٣٤٠) GK = B Bul., and so corr. in H. H = AL. Heading: HKN در فقر و فقیران. G om. در before فقیران. (٢٣٤٣) GHKN = AB Bul.

P. ١٤٥ (٢٣٤٧) GHN برهنه‌ش. (٢٣٥٣) HN مُلك و مال. (٢٣٥٦) GHK آتشش سوزا. N سوزان. GHKN خدا و خالق. (٢٣٥٨) N = C. (٢٣٥٩) GK = B Bul., and so corr. in H. N ور بگیرم.

P. ١٤٦ (٢٣٦٣) HN = L. (٢٣٦٤) GHK = AB. Heading: GHK چون تابها از رنگها. GHK راست‌گوتر. N امام همه باشد. (٢٣٦٩) GHKN

= AB Bul. (۲۳۷۲) KN آن طعرا. N او for و. (۲۳۷٤) GHK = ABL Bul.

P. ۱٤۷ (۲۳۷۸) N کشنه. (۲۳۸٤) GHKN چنگ for لحن. (۲۳۸٥) N و for او. (۲۳۹۰) N گر for چون.

P. ۱٤۸ Heading: GHKN استغفار کردن. (۲۳۹٦) N = Bul. GH ستی as in text. (۲٤۰۰) GHKN جان تو کز بهر and نُستم. (۲٤۰۲) GK فدا. (۲٤۰٤) N بُرسیم. (۲٤۰٥) GHKN زین قدر. (۲٤۰۹) GHKN سپاناخ. N یا بشیرین.

P. ۱٤۹ (۲٤۱۱) GHKN = AB Bul. (۲٤۱۳) H من نهم, corr. above. (۲٤۱٤) N آن مکن. (۲٤۱٦) GH دلن. (۲٤۱۹) GHKN = AB Bul. (۲٤۲٤) N جفایش.

P. ۱٥۰ (۲٤۲۷) N وز حمزه پیش. (۲٤۲۸) GK = B, and so corr. in H. (۲٤۲۹) N زآنشش. GK زآتش او, and so corr. in H. (۲٤۳۰) GKN = B, and so in marg. H. (۲٤۳٤) GHK = ABL Bul. In the second hemistich N has زآنك ایشان تند و بس حیوانیند. (۲٤۳٥) Suppl. in marg. N. (۲٤۳۷) HN گویی, altered to گویا in H. Heading (2): GHKN آن اعتراض. N om. اشارت.

P. ۱٥۱ (۲٤۳۹) GHK جان چون آمدم. In the second hemistich GHKN = ABL Bul. (۲٤٤۲) N ای زن گنه‌کار توم. (۲٤٤۷) Suppl. in marg. N. Heading: GHKN زهر و پازهر. N ظلمت. (۲٤٤۸) G = B. HK = AL Bul. (۲٤٤۹) N در گردم. (۲٤٥۰) N هم زآن.

P. ۱٥۲ (۲٤٥٥) K = B, and so corr. in GH. (۲٤٥٦) GHKN = BL Bul. (۲٤٥۷) GHKN موصَّل, without *hamza*. (۲٤٦۱) N = C. (۲٤٦٤) This and the following verse are transposed in N.

(٢٤٦٨) GK دارند. The reading of H is uncertain. (٢٤٦٩) GHKN برین نکته. (٢٤٧٠) After this verse GK insert the verse which is added in BL Bul. It is suppl. in marg. H.

P. ١٥٣ (٢٤٧١) G om. The verse has been suppl. in marg. by a corrector. (٢٤٨١) GHK بازگونهست. GNK نفرت فرعون, and so H in marg. Heading: N از هر دو.

P. ١٥٤ (٢٤٩٣) H شیدا. (٢٤٩٤) GH سغبهٔ. (٢٥٠١) GK = L in the first hemistich. GN = B in the second hemistich, and so corr. in H. (٢٥٠٢) N خورشید. (٢٥٠٣) GH دریایی. GHK با اشتباه. (٢٥٠٤) GH = AB, corr. in G. (٢٥٠٥) GK = B, and so H in marg. (٢٥٠٦) Suppl. in marg. HN.

P. ١٥٥ Heading: N حسّ صالحرا. N چشمشانرا اندك نماید. (٢٥١٠) N آبکور و نانکور. (٢٥١٣) GH ناقهٔ. (٢٥١٥) GHKN = ABL Bul. (٢٥١٧) GHKN om. (٢٥١٩) In the first hemistich GHN = A. GN تاش آزارند, and so corr. in H.

P. ١٥٦ (٢٥٣١) G مُعْلَن with مُبْرَم as variant. (٢٥٣٣) HN نومیدید. GN ساعدرا, and so corr. in H. H has برو ساعد گران. (٢٥٣٥) N رنگ for روی. (٢٥٣٧) GK روز سیم.

P. ١٥٧ (٢٥٣٨) GHKN = AB Bul. (٢٥٤١) GHKN = ABL Bul. (٢٥٤٢) H خانه for خلوت, corr. above. GHN دود و نفت. (٢٥٤٤) G اشك ریزان جانشان, and so corr. in H. N اشكریز از جانشان. (٢٥٤٩) GH کردید. (٢٥٥٧) Suppl. in marg. N.

P. ١٥٨ (٢٥٥٨) GHK = ABL Bul., with مبین. H خوانندهٔ. In the first hemistich N = ABL Bul., but has ببین for مُبین. (٢٥٦١) N این گریه. (٢٥٦٣) In the second hemistich GH = A.

(٢٥٦٤) H دُم for دَم. The word is not vocalised in G. (٢٥٦٧) GH = A. The reading وز رایات نقل is given by a corrector in marg. H. Heading: H om. لا يبغيان.

P. ١٥٩ (٢٥٧٥) H = A. G مظلم همچو قار, and so H in marg. (٢٥٨٨) In the second hemistich GKN = BL Bul., and so H in marg. (٢٥٩١) N نبات و گوهری‌را.

P. ١٦٠ (٢٥٩٨) H = A, with هم suppl. below چون. (٢٦٠٠) K می‌رسد. GHKN درمان بود. Heading: K ولی کامل, and so in marg. H. G امّا بیماران‌را. N رنجوررا for بیماررا. N om. و before سرما. GHK om. رسید. GHN om. نشدهاست. (٢٦٠٢) N سیه‌گوشی.

P. ١٦١ (٢٦٠٤) HN ملك دست. (٢٦١٢) GHK = AB Bul. (٢٦١٦) In the second hemistich GKN have مُخْلِصی. (٢٦١٨) N بایستند. (٢٦٢٠) GHN خانگاه. K جایگاه. (٢٦٢١) G نفسِ with *iḍáfat*.

P. ١٦٢ (٢٦٢٤) GHKN = ABL Bul. (٢٦٢٧) H در جفا. (٢٦٢٩) N مست گاه از وی بود گاهی زدوغ. (٢٦٣٠) H om. و. GHN هوی. (٢٦٣٢) K در آنج. (٢٦٣٣) HK این تمیز. (٢٦٣٦) GHK = A. In the first hemistich N = A, but in the second hemistich it has: مر سبب‌را یا اثررا او غلام. (٢٦٣٧) GHKN = C. (٢٦٣٨) N حاجتش ناید. GN اِعلام.

P. ١٦٣ (٢٦٤٠) GHK = AB Bul. (٢٦٤٢) K آن دو رزق‌جو, and so in marg. G. (٢٦٤٦) GHK = AB Bul. (٢٦٤٨) In N الواح and ارواح are transposed. (٢٦٥٣) GHK = AB Bul.

P. ١٦٤ (٢٦٥٩) GHKN = ABL Bul. (٢٦٦٠) HKN در زمین. GHKN زآن for آن (misprint). (٢٦٦١) GHKN = ABL Bul. (٢٦٦٢)

GHN اُلف. N و ابن for با in the first hemistich. (۲۶۶۳) GHN اُلف. (۲۶۶۷) H مَقام.

P. ۱۶۵ (۲۶۷۷) N گفتم. (۲۶۷۸) GH کامتحانی. (۲۶۸۶) KN = BL Bul. (۲۶۸۷) G همنشینی با شهان, and so in marg. H. G gives مقبلان as a variant. (۲۶۸۸) GHK = ABL Bul. (۲۶۹۱) GHKN = ABL.

P. ۱۶۶ (۲۶۹۳) G om. the *tanwín* in the rhyme-words. (۲۶۹۹) In the second hemistich GH = AL. K = Bul., and so N in marg. N در مغلِسی. H in marg. تا شهم رحم کند یا مونسی. (۲۷۰۲) G has حالِ او and حالْ او as alternative readings, and گفت و گو as a variant for قالِ او. Heading: N بارانرا. N خلیفه after المؤمنین. GHKN پنداشت آنك. (۲۷۰۳) GHKN = AB Bul. (۲۷۰٤) GHN مُلكت. (۲۷۰٥) N دار رَو. (۲۷۰۷) GK پُر متاع فاخرست, and so corr. in H. GHKN آبش نباشد.

P. ۱۶۷ (۲۷۱۰) N لوله و پنج. (۲۷۱۱) G مَنْفَذ. (۲۷۱٤) GH هوًا. (۲۷۱۶) GHK = AB Bul. N جسر for جوی. (۲۷۱۷) HN شصت. (۲۷۱۹) GKN = B, and so corr. in H. H = AL Bul. Heading: GH om. در before دوختن. (۲۷۲۲) GHKN = ABL Bul.

P. ۱۶۸ (۲۷۲۷) G ابّ. (۲۷۲۸) H = A. (۲۷۲۹) GHKN = ABL Bul. (۲۷۳۹) GK نی for بل, but the word seems to have been altered in G. N و مطهّر چون بهشت. (۲۷٤۱) N نفح. (۲۷٤۳) N بر نعمت زده. H gives بُد in the second hemistich as a variant for شد.

P. ۱۶۹ Heading: H om. و عاشق کریم. N om. امّا. N نقصان کریست. (۲۷٤۸) N در روی. (۲۷٥۰) GHN آیت for آینهٔ.

P. ١٧٠ (٢٧٥٤) G شکلْ with *sukún*. (٢٧٥٨) GHKN = AB Bul. (٢٧٦٠) GHK = AB Bul. (٢٧٦٤) N مرغ. (٢٧٦٨) G حظیست. After this verse K has the verse which is added in Bul. It has been suppl. in marg. G by a corrector. (٢٧٦٩) H صورت غمگین.

P. ١٧١ (٢٧٧٠) G کاندرین حمّامهاست. Heading: HKN هدیهٔ او. (٢٧٧٣) Suppl. in marg. N. (٢٧٧٤) GK = B. (٢٧٧٩) GHKN = AB. (٢٧٨٠) GHK = AB. (٢٧٨٥) GHKN = ABL Bul.

P. ١٧٢ (٢٧٩٢) H کسپ. (٢٧٩٦) H بدین در. (٢٧٩٩) N درین در.

P. ١٧٣ Heading (1): KN که برو تاب آفتاب تافت. In H ابدًا is suppl. (٢٨٠١) N نه این for نی. (٢٨٠٣) H ریش گاوی. GHKN غیر آمد او and غرقه. Heading (2): Suppl. in marg. N, but the whole Heading, except مثل العرب, is given as a verse in the text of N after verse ٢٨٠٥. (٢٨٠٦) GHKN ماند خار. (٢٨١٠) GHN کی for که.

P. ١٧٤ (٢٨١١) GHK = AB Bul. (٢٨١٢) GHKN = ABL Bul. (٢٨١٤) N گو for کن. (٢٨٢١) GHKN حشم چون لوطها. In the second hemistich GHK = AB Bul. N در کوطها for چون دوطها. (٢٨٢٥) KN بین در for اندر. (٢٨٢٦) N خوش‌سبب.

P. ١٧٥ (٢٨٢٧) GHK سنگ‌ریزدش. (٢٨٣٣) GHKN = ABL Bul. (٢٨٣٩) Suppl. in marg. H. (٢٨٤٠) GHKN کلّ عمرت.

P. ١٧٦ (٢٨٤٩) N ما سبوهارا بدجله. In the second hemistich GHN = ABL Bul. (٢٨٥٠) GHKN = ABL Bul. (٢٨٥٢) GK = B Bul. N بر یکی سنگی. Heading: N هدیه‌را و خلعت و عطا. (٢٨٥٤) GHKN = ABL Bul. (٢٨٥٦) GHKN = A Bul. (٢٨٥٨) GHKN = AB Bul. (٢٨٥٩) GHKN = ABL Bul.

P. ۱۷۷ (۲۸٦۰) N کآن for کو. (۲۸٦٦) GK = B, and so H in marg. N وین سبو. (۲۸٦۸) K در رقص‌است و حال. H gives او as variant for این. (۲۸۷۱) H = A. In marg. H گل شد چو جان. (۲۸۷۷) N = L. (۲۸۷۸) GHKN = ABL Bul.

P. ۱۷۸ (۲۸۸۲) HK = ABL Bul. (۲۸۸۳) GHN = AB Bul. (۲۸۸٥) N این for آن. (۲۸۸٦) N ور بگوید. In N this verse follows v. ۲۸۸۲. (۲۸۸۸) GHK have the same verse as ABL Bul. N ور for گر. (۲۸۸۹) This and the next verse are suppl. in marg. N. (۲۸۹۰) HK = AB Bul. (۲۸۹۱) GK داد for ذات. (۲۸۹۷) GHK = ABL Bul.

P. ۱۷۹ (۲۸۹۸) N تا ابد. (۲۸۹۹) HN = Bul. (۲۹۰۳) GK و این زن. GHKN نفس و طمع. (۲۹۰۹) GK = B Bul. In N verses ۲۹۰۹–۳۰۳۸ have been supplied by a later hand. As they are incorrectly written and represent a different text, I have not recorded the variant readings which they contain. (۲۹۱۰) GHK = AB Bul. (۲۹۱۱) Suppl. in marg. H. GK = B Bul. (۲۹۱٤) GH = A. K = B.

P. ۱۸۰ (۲۹۱۷) GHK = ABL Bul. (۲۹۲۳) GHK و زنگ این. (۲۹۲٦) GHK = AB Bul. (۲۹۲۸) GH = A.

P. ۱۸۱ (۲۹۳۷) GHK درّهای عقد. (۲۹٤۱) GHK چنان *bis*. (۲۹٤۲) GHK = AB Bul. (۲۹٤۷) H از راه. (۲۹٤۹) GH = A Bul.

P. ۱۸۲ (۲۹٥٦) GHK = ABL Bul. Heading: G رسول صلّی الله علیه وسلّم مر علی را. HK تا ازیشان همه, and so corr. in G. H om. تر after پیش‌قدم.

P. ۱۸۳ (۲۹٦٥) GHK = ABL Bul. (۲۹۷۰) H خضر ای بی‌نفاق. (۲۹۷٤)

GHK = AB Bul. (٢٩٧٧) GHK = AB Bul. (٢٩٧٨) G پیش شه for پیشان, and so corr. in H.

P. ۱۸٤ (٢٩٨٦) GHK = AB. (٢٩٨٩) GHK = ABL Bul. (٢٩٩٢) G شیر with *iḍáfat*. (٢٩٩٣) GH = AB Bul., and so K, which has مواسانی. (٢٩٩٨) GHK = AB Bul.

P. ۱۸٥ (٢٩٩٩) G پس for بس. (٣...) G = B Bul., and so corr. in H. (٣..١) G شیر with *iḍáfat*. GH کی دید. (٣.١.) H هیچو. Heading: HK روبه. (٣.١٤) GH = A. K = BL Bul.

P. ۱۸٦ (٣.٢٤) GH بحراب.

P. ۱۸۷ (٣.٣٤) GKH = ABL Bul. (٣.٣٥) GHK = ABL Bul. (٣.٣٧) G السوّرا. In the second hemistich GHK = AB Bul. (٣.٣٩) This and the two following verses are suppl. in marg. N. (٣.٤٤) N زفت چست. (٣.٤٨) GHKN کو خود خرید. (٣.٤٩) GHKN = AB Bul. H gives پوستین as a variant for پوستش. (٣.٥.) GHKN نبرد for ببرد (misprint).

P. ۱۸۸ (٣.٥٥) GHKN = AB. Heading: GHKN قصّهٔ آنکس کی. N کی او من. N om. کیست آن. HK کیست ابن. G بکوفت for بزد باشد. N برو after نیشناسم. GHK برو after باشد. (٣.٥٨) G کی بزد with معا above. (٣.٦.) GHKN بخته گشت. GHKN خانهٔ همباز.

P. ۱۸۹ (٣.٦٥) GKN = B. (٣.٧.) GHK = AB Bul. (٣.٧٣) GK = AB, and so in marg. H. N کارش بهر روز. Heading: GHK om. N has: باز آمدن بر در یار سال دوم. (٣.٧٧) H = AB. KN خار و چمن.

P. ۱۹. (٣.٨١) GHK = AB Bul. N یك ره برَد in the first hemistich.

(٢٠٨٣) GHKN = ABL. (٢٠٨٤) GK = B, and so H in marg. N = Bul. H = AL. (٢٠٨٦) GHKN = AB Bul. After this verse N has the Heading: رو در کشیدن سخن بسبب ملالت مستمعان. (٢٠٩٣) G کاندرو بی حرف. N کندرو. (٢٠٩٣) K = L Bul., and so corr. in G. (٢٠٩٦) GHKN = AB Bul.

P. ١٩١ Heading: HN کرد. K کردی. (٢١٠٤) GHKN = ABL Bul. (٢١٠٥) GK = B Bul. (٢١٠٦) GHKN = ABL Bul. (٢١١٠) N بستان و بر گیر.

P. ١٩٣ (٢١١٤) GH عبرت گیرد از. (٢١١٥) GHKN = AB Bul., but G has پی for پس. (٢١١٦) N جان بردی ازو. (٢١١٩) H gives خویش as variant for بیش. (٢١٣٠) HN om. و, which is suppl. in G. Heading: G روپوشم. N om. from در میان to the end. (٢١٣٤) GHKN = ABL Bul. (٢١٣٧) N نباید شد.

P. ١٩٣ (٢١٣٩) GHKN = A Bul. (٢١٣١) GHN = ABL Bul. (٢١٣٥) GK تن for جسم. GHN کایان. (٢١٣٦) GHK = AB Bul. (٢١٣٩) N فقیرانید. (٢١٤٤) GHN پس. (٢١٤٥) H = AL.

P. ١٩٤ (٢١٤٨) GHKN = ABL Bul. (٢١٥٠) GKN = ABL Bul. (٢١٥٣) GHKN آن for این. (٢١٥٤) H در ذکر و فکر. Heading (2) GHN add علیه السّلم after کردن یوسف.

P. ١٩٥ (٢١٧١) G = B, and so corr. in marg. H. HKN هست for هیچو. (٢١٧٤) N ارمغان.

P. ١٩٦ (٢١٧٦) HN = AL. (٢١٧٧) HN = A. (٢١٨٠) GHKN = AB Bul. (٢١٨١) GHKN بیرون روی. (٢١٨٣) GK عرصهٔ دان انبیارا بس بلند, which H gives as a variant. HN = ABL Bul.

(٢١٨٣) H gives تن as a correction of تر. (٢١٨٨) HN در فعالِ. (٢١٩٠) GHN = AB Bul.

P. ١٩٧ Heading: G یوسف علیه السّلم که. In H ارمغان is supplied. H کی for تا. GH هر باری. GHKN خویش‌را for خودرا. HN و مرا. (٢١٩٣) H gives سزا as variant for مرا. (٢١٩٤) G عَمّان. (٢١٩٦) N هست تخمی. (٢١٩٩) H چون بیینی.

P. ١٩٨ (٢٢١١) GHK = ABL Bul. (٢٢١٢) GHKN = ABL Bul. (٢٢١٥) GHK = AB Bul. (٢٢١٧) G آبْ (٢٢٢٠) GHK = AB Bul. N has کُل‌را (*sic*) نفسِ و. (٢٢٢١) GHKN = AB Bul.

P. ١٩٩ (٢٢٢٦) GHKN = ABL Bul. Heading: GH پیغامبر صلّی الله علیه وسلّم. N و گفت. N om. هم. (٢٢٢٩) GHKN in the first hemistich = ABL Bul. N بر نوشتی در ورق. (٢٢٣٨) GHKN = AB Bul.

P. ٢٠٠ (٢٢٤٠) GHKN = ABL Bul. (٢٢٤٣) GHKN = AB Bul. (٢٢٤٦) GHKN بدنشان. G کبرِ آن. (٢٢٤٧) GHKN = ABL Bul. (٢٢٤٩) GKN اگر. In the second hemistich GHK = ABL Bul. N طبع درد نیش‌را دفعی کند. (٢٢٥٣) GHK و خودرا. (٢٢٥٤) N تا بر نیاید. (٢٢٥٥) H = A. (٢٢٥٦) G منوّر.

P. ٢٠١ (٢٢٥٩) GHKN او در هر رباط. N ندارد بر سماط. (٢٢٦٥) GHKN = AB Bul. (٢٢٦٦) GH = AB. (٢٢٦٨) GH = ABL. (٢٢٧٥) GHN = ABL Bul.

P. ٢٠٢ (٢٢٧٨) GHKN = AB Bul. (٢٢٨٤) GHKN = ABL Bul. (٢٢٨٩) GN آن ایمان. (٢٢٩٠) GHKN = ABL Bul. (٢٢٩١) GHKN = ABL Bul.

P. ٢٠٣ (٢٢٩٥) G مزوَّر. N مزوِّر. G روزْ with *sukún*. N روزِ with

iḍáfat. (٢٢٩٦) GH = B Bul., and so corr. in N. Heading: GHKN = ABL Bul. (٢٢٩٨) G سَغبه. (٢٣٠٢) GHK باشد. (٢٣٠٣) GHK از دارِ. (٢٣٠٨) N نشان for بیان. (٢٣١١) H اُنسی.

P. ٢٠٤ (٢٣١٢) GHKN = ABL Bul. After this verse HN insert the same verse as L, with انسان‌را for ایشان‌را. (٢٣١٣) GHK = AB Bul. N انسان‌را کامرِ. (٢٣١٩) GHK = AB Bul., and so in marg. N. Heading: اهل is suppl. in G. N خواستن از حق تعالی. (٢٣٢٢) H با شیر, corr. below. (٢٣٢٥) GK = B Bul., and so H in marg. H = AL. N has با گیاه تر محابا می‌کند.

P. ٢٠٥ (٢٣٢٩) GK از خیل غنم, and so H in marg. (٢٣٣٣) GKN = B Bul., and so corr. in H. (٢٣٣٥) N خی و دال. After this verse K has the same verse which is added in Bul., and so in marg. GH with گلستانش کند. (٢٣٣٦) KN = ABL Bul.

P. ٢٠٦ (٢٣٤٢) GHN = ABL. Heading: N باقیء حکایت. (٢٣٤٤) GHKN = ABL Bul. (٢٣٤٨) G حَیْثُ (which is the correct reading). GHK نفس گبررا. N گبر ما. (٢٣٥٠) GHN مغفّل. (٢٣٥٣) H = A. (٢٣٥٤) N om. و.

P. ٢٠٧ (٢٣٥٦) GK = BL, and so corr. in H. N صفیر. (٢٣٥٩) GHKN = ABL Bul. (٢٣٦٦) GHK صحّه. N صَحِّ.

P. ٢٠٨ (٢٣٧١) GK = B Bul. H = A. (٢٣٧٢) GKN = B Bul., and so corr. in H. (٢٣٧٣) KN = AB Bul. (٢٣٧٥) In the first hemistich H = A; in the second, GHKN = ABL Bul. (٢٣٧٧) G شد for صد, and so corr. in H. (٢٣٧٨) N = AB. (٢٣٨٤) GK = B. GKN دهند for نهد. (٢٣٨٥) GHKN = AB Bul.

P. ٢٠٩ (٢٣٨٩) GHK = ABL Bul. (٢٣٩٠) GHKN = AB Bul. In N the hemistichs are transposed. (٢٣٩٥) GHKN غیب‌گیر for عیب‌گیر (misprint). (٢٣٩٩) N انسابْ (the correct reading). (٢٤٠٢) GHKN = ABL Bul.

P. ٢١٠ (٢٤١٢) GHKN = L. (٢٤١٦) GK = B Bul., and so H in marg. (٢٤١٩) GH ابن for آن. HK هم for همی, corr. in H.

P. ٢١١ (٢٤٢٣) N = L. Heading: N از جاهلان پنهان باید داشتن. (٢٤٢٧) H = A. GKN = B Bul., and so in marg. H. (٢٤٢٨) GHKN = A. (٢٤٣٢) G باشد ذکی.

P. ٢١٢ (٢٤٣٨) GHKN = ABL Bul. N و ره. (٢٤٤٤) GHKN = ABL. (٢٤٥١) GH آن بار علم. In the second hemistich GK = B Bul., and so in marg. H. (٢٤٥٢) Suppl. in marg. HN. (٢٤٥٧) H مدان در آب جو. (٢٤٥٨) N گر زحرف و نام.

P. ٢١٣ (٢٤٥٩) KN همچو آتش. GHKN زنگ for ژنگ. (٢٤٦٣) GHKN = ABL Bul. (٢٤٦٦) In N this verse follows the Heading. Heading: N om. و صورنگری. (٢٤٦٨) In N this verse follows v. ٢٤٧٠. (٢٤٦٩) GK = B, and so corr. in H. H = A. This verse is suppl. in marg. N in tho form given by B. (٢٤٧٠) GHKN = BL Bul. (٢٤٧٢) GHKN = AB Bul.

P. ٢١٤ (٢٤٧٤) GKN نقش for لون. (٢٤٧٩) GHKN = ABL Bul. (٢٤٨٠) GHKN = ABL Bul. (٢٤٨٥) GHKN = AB. (٢٤٨٦) GHKN = AB Bul. (٢٤٨٧) GHKN = ABL Bul. (٢٤٨٩) G appears to have یا before اوست (٢٤٩٠) N بتابد.

P. ٢١٥ (٢٤٩١) GHKN = ABL Bul. (٢٤٩٢) G بوی و رنگ. (٢٤٩٧) G = C. (٢٤٩٩) GHKN = AB Bul. Heading: G پیغامبر صلّی الله

علیه و سلم. (٢٥٠٠) GHKN = AB. (٢٥٠٣) GH ز for از.

P. ٢١٦ (٢٥٠٤) GHK = ABL Bul. (٢٥٠٥) GHK ابدرا و ازلرا. (٢٥٠٦) GHKN = ABL Bul., but H om. و after فهم. (٢٥٠٧) N چون نبینند. In the second hemistich H = AL. (٢٥١١) GKN = BL Bul., and so H in marg. (٢٥١٣) GHKN = ABL Bul. H gives the reading of the text in marg. (٢٥١٦) GHKN = ABL Bul. (٢٥١٨) GHK = ABL Bul.

P. ٢١٧ (٢٥٢٤) GHKN = ABL. (٢٥٢٦) GHN عیان از for چو خلقان. (٢٥٣٣) N الشمال. (٢٥٣٤) H = A. (٢٥٣٧) GK = B Bul., and so H in marg. In the first hemistich N has تشنه گردش وآن کسان که می‌دوند. In the second hemistich H has یکیک بیلك‌را ول نمایم تا کیند.

P. ٢١٨ (٢٥٤٠) GHK = AB Bul. (٢٥٤١) GHK = ABL Bul. (٢٥٤٧) GHKN = ABL Bul. (٢٥٤٩) GHKN ریو و پند. (٢٥٥٣) N بغل for نغد. (٢٥٥٤) GHKN = ABL Bul. (٢٥٥٥) GHKN = AB. (٢٥٥٦) G = B Bul., with الله as variant in marg. N وبن بی ستّاری الله شد.

P. ٢١٩ (٢٥٥٧) GHKN = AL Bul. (٢٥٦٥) GHKN حبس for سوی. (٢٥٦٨) GHKN = ABL Bul. (٢٥٧٠) H یا نویسد.

P. ٢٢٠ (٢٥٧٧) N = A. (٢٥٨٣) KN مختوم. (٢٥٨٣) GHK = ABL Bul. Heading: HK ترونزرا, and so corr. in G. (٢٥٩٣) N بصحرای.

P. ٢٢١ (٢٥٩٥) GHKN = ABL Bul. The text-reading is given in marg. H. In N the hemistichs are transposed. (٢٥٩٦) N بر for در. (٢٥٩٩) GHN = ABCL. (٢٦٠٠) GHK اُفْضِعت, and so

N. (٢٦٠٣) GK = Bul. (٢٦٠٤) GHKN = ABCL Bul. (٢٦٠٥) GHK = AB Bul. Heading: G رسول صلّی الله علیه وسلّم.

P. ٢٢٢ (٢٦١٣) GH = AB. K = Bul. (٢٦١٤) N در همه. (٢٦١٧) GHKN = B Bul. (٢٦٢٠) N = Bul. (٢٦٢١) In H the hemistichs are transposed. (٢٦٢٤) GHK = ABL Bul., and so N, which has تحرّی for گالش. (٢٦٢٥) GHKN = ABL Bul.

P. ٢٢٣ (٢٦٢٦) GHK حاضر شد. (٢٦٢٩) GHKN = BL Bul. (٢٦٣٠) GHK = ABL Bul. (٢٦٣٣) GHK آید *bis.* (٢٦٣٨) GHK = ABL Bul. (٢٦٤١) G لبان for دهان. GHKN و لب for ما.

P. ٢٢٤ (٢٦٤٥) GHN بِأَنَّهُ. (٢٦٤٧) GHKN = ABL Bul. (٢٦٥١) GHK = BL Bul. N in the first hemistich = AB, and in the second = BL Bul. (٢٦٥٣) N نوری. (٢٦٥٤) GHKN = ABL Bul. (٢٦٥٥) GHK = AB Bul., and so N, which has چشم اعمش نور خور چون بر نتافت.

P. ٢٢٥ Heading (1): G پیغامبر صلّی الله علیه وسلّم. N مگوی متابعت را. G نگهدار, and so K. (٢٦٥٨) GKN om. In H this verse has been lightly stroked through and is followed by the same verse which follows it in A. GKN have the second verse only, beginning کی ستاره, and N reads خلیل for ذلیل. (٢٦٥٩) GHKN = AB Bul. (٢٦٦١) N النفوس. (٢٦٦٣) GK = B Bul., and so in marg. H. N تا که من اندر جگر. (٢٦٦٥) GN = Bul. Heading (2): GHKN = ABL Bul.

P. ٢٢٦ (٢٦٧١) H ما (*sic*) ناطقه پایان. N ما نطق درّافشان. K = AB Bul. GHKN محو نور دانش. (٢٦٧٢) N و لَدَینا. (٢٦٧٣)

GKN = B, and so in marg. H. H در for بر, corr. below. (۲٦٧٥) H كوپان. (۲٦٨۱) G انواعْ with *sukún*.

P. ۲۲۷ (۲٦۹۲) G خوابْ with *sukún*. (۲۷۰۳) N كن پيشوا for سازاوستا.

P. ۲۲۸ Heading: H امير المومنين عمــر. (۲۷۰۷) N آن حجر. (۲۷۱۳) GHKN بخل for ظلم. H شعلهٔ آن آتش از بخل شماست. (۲۷۱٤) = Bul., and so H in marg. K = B.

P. ۲۲۹ (۲۷۱٥) N كه بس بستوده‌ايم. Heading: G انداختن امير المومنين على. HN om. را after شمشير. (۲۷۲۳) GH خَدو. GHKN در روى. (۲۷۲٦) N در عمل. (۲۷۲۸) GHKN = ABL Bul. (۲۷۳۰) GN عكسِ with *idáfat*.

P. ۲۳۰ (۲۷۳٦) GHK = AB Bul. (۲۷۳۹) In G the penultimate letter of هستيد is pointed both as ى and ن. (۲۷٤۰) GH يُسقى. K يَسقى. (۲۷٤۳) GHKN = ABL Bul.

P. ۲۳۱ (۲۷٥۳) N بغم for نعم. (۲۷٥٦) GH هجده هزارست. In the second hemistich GKN = B, and so H in marg. (۲۷٥۷) N بسى for پس. GHN حسن القضا. (۲۷٥۹) GHKN = ABL Bul. (۲۷٦٦) GHKN كآنجا. (۲۷٦۷) N بى گمان. (۲۷٦۸) GHKN = AB.

P. ۲۳۲ (۲۷۷۲) GHKN = AB Bul. Heading: N امير المومنين على. GHKN om. چون after كه. HKN om. را after شمشير. After the Heading GHKN have the same verse which is added in AB. (۲۷۷۳) GHKN = AB Bul. (۲۷۷٤) GHKN = ABL Bul. (۲۷۷٥) GKN = BL Bul. (۲۷۸۱) GN آن for وآن.

P. ۲۳۳ (۲۷۸۳) GHKN = ABL Bul. Heading: After المومنين N adds على كرّم الله وجهه. GHKN چه بوده‌است. N om. در آن حالت.

P. ٢٢٤ (٢٧٩٧) GHKN = ABC. (٢٧٩٨) H جـز بياد او. (٢٨٠٠) H = AL, corr. in marg. (٢٨٠٢) GHKN = ABL Bul. (٢٨١٣) GHKN = AB Bul. (٢٨١٤) GHKN = ABL Bul.

P. ٢٢٥ (٢٨١٦) GHN = AB Bul. K = L. (٢٨٢١) GHKN = AB Bul. (٢٨٢٤) G = C. (٢٨٢٧) GHKN = ABL Bul. (٢٨٢٨) N بشگف بگارستان او.

P. ٢٢٦ (٢٨٣٦) GKN = B Bul., and so H in marg. (٢٨٣٨) N الرجيم. (٢٨٤٣) In N this verse follows v. ٢٨٤٤. Heading: G پيغامبر صلّى الله عليه وسلّم. GHK add على after المومنين. (٢٨٤٤) N بشـد در قهـر بيش. In N this and the next verse are transposed.

P. ٢٢٧ (٢٨٦٠) GHKN = AB Bul. (٢٨٦٥) GN آمد. In the second hemistich GKN = B Bul., and so H in marg. H = AL. (٢٨٦٨) H شاخى. (٢٨٦٩) K ميوهٔ.

P. ٢٢٨ (٢٨٧١) G پس. (٢٨٧٣) HK افزونيد فضل. N افزوبيد. In G the third last letter is unpointed. (٢٨٧٦) G حلق with *iḍáfat*. (٢٨٨٩) GHKN = ABL Bul.

P. ٢٢٩ (٢٨٩١) GKN = B Bul., and so H in marg. Heading: GHKN = ABL Bul. (٢٨٩٣) GHKN = AB Bul. (٢٨٩٩) G المستغيثين اِهدنا. (٢٩٠١) GHKN = AB Bul. (٢٩٠٤) H = AL.

P. ٢٤٠ (٢٩٠٨) G جَفا. (٢٩٠٩) GHK = BL Bul. (٢٩١٠) GHKN = ABL Bul. (٢٩٢٠) GHKN = ABL Bul. (٢٩٢٣) GHN باطلُ and هاطلُ.

P. ٢٤١ Heading: GHK om. امير المومنين. N كردن على بخونىٔ. (٢٩٢٥) GHKN = ABL Bul. (٢٩٢٦) GHKN = ABL Bul. (٢٩٣٢)

GHKN = ABL Bul. (۲۹۲۷) GKN = B Bul., and so corr. in H.

P. ۲٤۲ Heading (1): KN = AB, and so G, which has پیش امیر المومنین علی. (۲۹٤٤) GHKN = BL. Heading (2): G پیغامبر صلّی الله علیه وسلّم. N مکّهرا وغیره. GHN om. کی after فرموده‌است. N بامر حق بود.

P. ۲٤۳ (۲۹٥۷) GHKN = AB Bul. (۲۹٦۰) N مرد سر افراشته.

P. ۲٤٤ (۲۹۷۳) GK رانید. In H the penultimate letter is unpointed. Heading: KN با قرن خود. The words مانع الخ are suppl. in N. (۲۹۸۳) N = AL.

P. ۲٤٥ (۲۹۸۸) GHN = L. (۲۹۹٦) G مربّی.

BOOK II.

Preface. After the *Bismilláh* H adds وما توفیقی الّا بالله.

P. ۲٤٦ (٤) شمّهٔ is suppl. in G. (٦) HK مصلحت کنم. H برو for بر وی. (۹) HK بسیار بود. (۱۰) GH چیزرا.

P. ۲٤۷ (۱۱) In GHK the hemistichs are transposed.

P. ۲٤۸ (۲۲) H چو for تو. K گر زنهانی چو ناهیدی شوی. (۲٤) GK در خلوت, and so corr. in H. (۲۷) GH گشت و ره. (۲۲) GHK = A Bul. (۲۷) G in marg. باشد خواب کهف as a variant for آن محبوس لهف.

P. ۲٤۹ (٤٥) GHK گر for اگر. (٤۹) GK و این حسها. (٥۰) GK = Bul., and so in marg. H. (٥٤) G گاه خورشیدی و گه دریا. (٥۷) GH نقشِ with *idáfat*. (٥۸) GHK مشبّهرا موحّد. H می‌کُند. (٦۰) GH آن for از. H می‌کُند.

P. ٢٥٠. (٦٣) Suppl. in marg. G by a later hand. (٦٨) G زصورت رفتنت, corr. below. (٧٧) H = A, corr. in marg.

P. ٢٥١ (٧٨) H ورنه خندد او, corr. below. (٧٩) G پير with *idáfat*. (٨٠) G طيّبات و طيّبين. H الطيّبين. (٨٤) G = L Bul., and so H in marg. with چاره for صبر. The verse given in the text is suppl. in marg. G. (٩٣) G من جستم.

P. ٢٥٣ (١١٦) GH و بر ابرو. (١١٩) GHK = ABL Bul.

P. ٢٥٤ Heading (1): GHK مارگيرى ديگر. (١٣٩) GHK om. و. (١٤٣) GHK = ABL Bul.

P. ٢٥٥ (١٤٩) H پيكار. Heading: G om. گفتن. (١٥٨) GH بار پيش. (١٥٩) GHK om. و. (١٦١) GHK وبر.

P. ٢٥٦ (١٦٥) G فُتُحت, and so H. (١٦٦) GHK و با ايشان. (١٦٩) H = A. G از گشت بر بر داشتند. (١٧٨) GK om.

P. ٢٥٧ (١٨٦) GH ابدان ما. G gives ابدانها as variant in marg.

P. ٢٥٨ (١٩٦) GH جاى دگر. Heading: In G the Heading has been stroked through by a later hand, which has substituted the Heading of L Bul. in marg. (٢٠٣) GHK در وجد. (٢١٢) GH از توم.

P. ٢٥٩ (٢١٨) GH و از for وز. (٢٢٢) G چه ماليخولياست, and so corr. in H.

P. ٢٦٠. (٢٣٠) G كردمرا. (٢٣٦) GH كُشته as in text. (٢٣٧) G مشت with *idáfat*. (٢٤٠) GH بس پهلو. (٢٤١) GK چُست for جُست. H و بر پشتش. (٢٤٣) After this verse K has the same Heading as Bul., and so G in marg.

P. ٢٦١ (٢٥١) GH سلام عليكشان. (٢٥٢) H ديوِ مردم.

P. ٢٦٢ (٢٧٩) K ور چو بولی از تنت بیرون کند. (٢٨٢) K in the first hemistich: ور در آمیزد عدس با شکّرش.

P. ٢٦٣ (٢٨٥) G = BD Bul., and so corr. in marg. H. (٢٩٨) G = BD, and so corr. in marg. H. G gives the text-verse in marg. K has both verses.

P. ٢٦٤ (٣١٣) K در چوگان او.

P. ٢٦٥ Heading: G یافتن شاه. (٣٢٣) GK دین نه آن بازبست, and so corr. in marg. H, where the reading of B is also given. (٣٣٢) G زی for در, and so corr. in H. GH فِرار for قرار. (٣٣٧) GHK زشت آمد.

P. ٢٦٦ (٣٤٥) GH گُم کند. (٣٥٣) GHK و بشکافش.

P. ٢٦٧ (٣٦٠) GH که تو زآن دَوْری. (٣٦٢) GH و وا جوید. (٣٦٣) GK = Bul., and so H in marg. (٣٦٩) GHK = ABL Bul. (٣٧٢) GHK = ABL Bul.

P. ٢٦٨ Heading: GH om. قدّس الله سرّه العزیز. H حق تعالی, and so corr. in G. (٣٧٦) G جوامـــردی. (٣٨٠) GHK ایدر میکند. (٣٨١) GHK = AB Bul. (٣٨٤) G = B Bul.

P. ٢٦٩ (٣٩٤) GHK = AB Bul. (٣٩٦) G کُوتُرو. K کوتَرو. GH اِدند. (٤٠٣) GH = ABL Bul. (٤٠٩) GH باری for بازی. (٤١٠) GH مال ما.

P. ٢٧٠ (٤١٦) GHK بر سماك. GK وعوع ایشان, and so corr. in H. (٤١٩) G in the second hemistich آبْ with *sukún*.

P. ٢٧١ (٤٢٩) H = A. Heading: شخصی suppl. in G. G زاهدرا, corr. above.

P. ٢٧٢ (٤٥١) G بیگار. H پیکار. (٤٦٣) G رزقْ with *sukún*.

P. ٢٧٣ (٤٦٦) GHK بر ما در جهان. G بیگار. H پیکار. (٤٨٣) K غافل از عمر بقای جانی اند. In GH جانی is given as a variant.

P. ٢٧٤ (٤٨٦) K سَرش را. H سَرش را. No vowel-mark in G. (٤٩٠) G بیگار.

P. ٢٧٥ Heading: GHK در تاریکی. (٥٠٣) GH = ABL Bul. (٥١٠) K واقف شدی. In the second hemistich G = BD Bul., and so corr. in marg. H. K پاره پاره از جبل. (٥١٢) GK ازین واقف شوی. K بی نشان بی جای. (٥١٥) G نه چنان. HK نی چنان.

P. ٢٧٦ (٥١٨) G = D, and so corr. in H. (٥٢٢) GH کامشبان. (٥٢٣) GHK و این for وین. In GHK the hemistichs are transposed. (٥٢٤) GHK = ABL Bul. (٥٢٨) G میلانش. (٥٣٠) G وجدِ with *iḍáfat*. (٥٣٦) GHK حراره. (٥٣٧) GK = B Bul.

P. ٢٧٧ (٥٤٣) GHK = ABL Bul. (٥٤٦) G om. The verse is suppl. in marg. G after verse ٥٤٧. HK آنچ من بسپردمت. In K verses ٥٤٦ and ٥٤٧ are transposed. (٥٤٧) H = A. (٥٥٥) H از هرکه بَرد. (٥٥٨) G مَهیب.

P. ٢٧٨ (٥٦١) H خود او. GH مردی. (٥٦٣) H بدآن تقلید. (٥٦٥) G عکسِ with *iḍáfat*. (٥٦٦) H بحر معنی, corr. in marg. (٥٧٠) H = AB Bul. (٥٧٢) GH point the first letter of خاستی both as خ and ج. (٥٧٦) H صد هزار, corr. in marg.

P. ٢٧٩ (٥٨٤) H نیابد. (٥٨٧) G کاوَش as in text. H کاوِش. (٥٨٨) H = AB, corr. in marg. (٥٩٥) H میگذارد.

P. ٢٨٠ (٥٩٦) GH کردم, and so in the following verse. (٦٠٦) GHK بزدانت. (٦٠٧) H سپید, corr. to سپیدت. K سپیدی.

P. ٢٨١ (٦١٦) G كندرين. (٦٢٠) GHK كُلوا. (٦٢٧) H از for ازين. GH مردريگ.

P. ٢٨٢ (٦٤٢) After this verse K has the same Heading as Bul., and so GH in marg. (٦٤٥) GHK وز نو. (٦٤٦) GHK = AB Bul. (٦٤٩) G مناداها.

P. ٢٨٣ (٦٥٤) GK = BDL Bul., and so corr. in H. (٦٥٥) GHK = ABL Bul. (٦٥٩) GHK = ABL Bul. (٦٦٢) G كرده, and so corr. in H. (٦٦٣) H كرد و ترك, corr. below. (٦٦٤) GHK = AB Bul.

P. ٢٨٤ (٦٧٤) GH مىكرديم (correctly). (٦٨١) In H this and the following verse are transposed, but corr. below. (٦٨٢) H om. و. (٦٨٣) K هستى نو, and so corr. in H. (٦٨٦) GHK كُشته as in text.

P. ٢٨٥ (٦٩٠) GK = BD Bul., and so corr. in H. (٦٩٩) K بردهايش. (٧٠٠) GHK مَسند. (٧٠٢) GH رِستى as in text.

P. ٢٨٦ (٧١٤) GH مىستانند. (٧١٦) GHK دولتش از آب. (٧١٧) GH خود هم او. (٧٢٣) K مَعْدَناند. (٧٢٦) H درّ جان سرمايهٔ.

P. ٢٨٧ (٧٢٩) H يك غريبى, corr. in marg. (٧٤٢) G has خوشست suppl. over بهست.

P. ٢٨٩ (٧٧٤) In G the first hemistich, as originally written, appears to have been in agreement with the text of BL Bul.

P. ٢٩٠ (٧٨٦) GHK = ABL Bul. (٧٨٨) GHK = BL Bul. (٧٩٩) GK رەزن جان خودند, and so corr. in H. (٨٠٣) GHK ور بَرد.

P. ٢٩١ (٨٠٤) H در حسودى, corr. above. (٨٠٦) GH = ABL Bul. (٨١٩) GHK وآن وليّ. (٨٢٠) GHK وآنك زين. (٨٢١) HK هفتصد.

P. ۲۹۲ (۸۲۳) H نور پیش as in text. K نور بیش. G بش. (۸۲٤) GH پیشتر as in text. K بیشتر. (۸۲٦) HK هنتصد. (۸۲۲) G بی حجاب. (۸۲۹) Suppl. in marg. GH by later hands.

P. ۲۹۳ Heading: K امتحان کردن. HK آن دو غلامرا. (۸٤۷) GH کردمست. (۸٤۸) GHK = AB Bul. (۸٥٦) GHK که for گو. In the second hemistich G = D.

P. ۲۹٤ (۸٦٥) GH گنتمش for گفتنش (misprint). K, however, has گنتنش. (۸٦۸) GH و این گند دهان. K زآن سوتر. (۸۷۳) K آن یکی را.

P. ۲۹٥ (۸۷٥) GHK = AB Bul. (۸۷٦) GK چنینست و چنین. (۸۸۱) GK گر for کو. GHK فارغ وی از. (۸۹۰) H gives صفا as a variant for ذکا. (۸۹۱) G writes جوامردی in this and the following verse. (۸۹۲) GHK کآنرا.

P. ۲۹٦ (۸۹٦) GH = ABL Bul. (۸۹۸) GH خوّاضرا. (۹۰٤) K آیدت زو ای فتا. (۹۰٥) G om. و before بالله, and it is suppl. in K. (۹۱۱) GHK = AB Bul.

P. ۲۹۷ (۹۱۳) GH انوار زفت. (۹۲۰) H = A, corr. in marg. (۹۲۱) GHK = AB Bul.

P. ۲۹۸ (۹۳٥) GHK = AB Bul. (۹٤۱) G هست آنچ.

P. ۲۹۹ (۹٥۳) G گشت جوهر کشت. H گشت جوهر کشت. K کشتِ بستان as in text. (۹٦۰) K اقوال قشر. (۹٦۷) GHK از بیشها.

P. ۳۰۰ (۹۷٤) GH یسری as in text. K سری. (۹۷۷) GHK این عرضها. (۹۸۷) K در همه عالم کجا کافر بُدی (۹۹۱) K بس for پس.

P. ۳۰۱ (۹۹٦) H با نیکوی. (۱۰۰۰) GHK = ABL Bul. (۱۰۰۱) K =

L Bul. (۱۰۰۳) GHK = BL Bul. (۱۰۰۵) K om. و. (۱۰۰۷) In the second hemistich HK = A, corr. in marg. H.

P. ۳۰۲ (۱۰۱٤) GHK دُمادُم. (۱۰۱۵) GK و از یارت.

P. ۳۰۳ (۱۰۳٦) GH = AB. (۱۰۳۹) H چرخ و رعد, corr. below. (۱۰٤۰) HK سنگی. (۱۰٤۲) H میدانی زجهل, corr. above. GHK نزد تو. (۱۰٤٤) G پشْم with *sukún.*

P. ۳۰٤ (۱۰٤۸) GHK = A. (۱۰۵۰) GHK بوده. (۱۰۵۳) GHK کاشتندش. (۱۰۵٦) GHK دام و دای. GHK transpose این and آن. (۱۰۵۷) H گر بریزد. (۱۰۵۹) GHK تخم for کشت (misprint).

P. ۳۰۵ (۱۰٦۹) GHK = AB Bul. (۱۰۸۳) H آدمی for بشر, corr. above.

P. ۳۰۷ (۱۱۰۹) G آفتاب. H آفتابی میکنم, corr. above. (۱۱۱٦) K adds here the verse which occurs in L Bul. It is suppl. in marg. GH. (۱۱۲۱) H گه و گاهی دوتو. (۱۱۲۲) GHK = ABL Bul.

P. ۳۰۸ (۱۱۲۷) HK اگرچه کان منم. (۱۱۳۳) H نور ضیا, corr. in marg. (۱۱۳۵) H میزدند. (۱۱۳۷) GK مُهیب. (۱۱٤۱) GK نازجاست. In H the initial letter is pointed both as ب and ن.

P. ۳۰۹ (۱۱٤۸) In GH گوزینه, not لوزینه, seems to have been the original reading, but the upper stroke of the گ has been erased. (۱۱۵۸) G رَوِش. GH پرتوِش. (۱۱٦۲) H برای ما

P. ۳۱۰ (۱۱٦٤) G نیکبختیِ with *iḍáfat.* (۱۱۷۲) GHK قِوام.

P. ۳۱۱ (۱۱۸۷) G جهانی. (۱۱۹۵) GHK مست for هست (misprint). (۱۱۹٦) GK از انجا.

P. ۳۱۲ (۱۲۰٦) G ماءٓ. H ماه. (۱۲۱۷) H باغی.

P. ٢١٣ (١٢٢٠) GHK كاتام. (١٢٢٤) K طعم دندانها. Heading: GH om. آن مردرا, which is suppl. in marg. GK ابن خارين. (١٢٢٨) H پس for بس. GHK ابن‌را نکند.

P. ٢١٤ (١٢٣٨) H = AL.

P. ٢١٥ (١٢٥٤) G بس گریزان, with زآن suppl. above. HK زآن with پس suppl. above in H. (١٢٥٩) Suppl. in marg. GH. (١٢٦٣) GH نی for نه in both hemistichs (١٢٦٦) GHK = AD Bul.

P. ٢١٦ (١٢٧١) GHK = ABL Bul. (١٢٨١) GH = AB Bul.

P. ٢١٧ (١٢٩٧) K سیاهی دیدگان. (١٣٠٠) GHK پیش for پیشه. (١٣٠٥) GHK ابن for آن.

P. ٢١٨ (١٣٠٨) H از خون جگر, corr. above. (١٣٠٩) H چنین for چنان. (١٣٢١) K صلاح الدّین. This and the next two verses are suppl. in marg. G under the heading ولدی, and also in marg. H.

P. ٢١٩ (١٣٣٨) HK = AL, corr. in marg. H. The reading of HK is suppl. in marg. G.

P. ٢٢٠ (١٣٤٥) G صِبْغةُ. (١٣٥١) GHK بر من بزن. (١٣٥٢) GH بر نو گر شد. (١٣٥٦) GHK = ABL Bul. (١٣٥٧) GK لیك می‌نشکیم. (١٣٥٨) H in the first hemistich عقل و جان, corr. below. K خونبهای جان و عقل.

P. ٢٢١ (١٣٧٥) K ای سلامت‌جو رها کن نو مرا, and so in marg. GH.

P. ٢٢٢ Heading: K جهت پرسش ذا النّون, and so corr. in marg. GH. G ذا النّون رحمة الله علیه. (١٣٨٦) GK جنونی. (١٣٩٥) G in marg. gives درج as a variant for محنی. (١٤٠٠) GH قوی. (١٤٠١) H شد for گشت, corr. in marg. This and the next

verse are transposed in G, but the error is indicated by means of a line drawn obliquely between the two verses.

P. ۲۳۳ (۱٤۱۰) GH رحم for زخم. GH که اِنّا. (۱٤۱۷) GH خَشوك. (۱٤۱۹) G بر وجودت.

P. ۲۳٤ (۱٤۲۵) GHK زآن وُفود. (۱٤۲۷) G om. هر, which is suppl. above. G شیرِ with *iḍáfat*. Heading: GK دیوانه نشد. (۱٤۳۳) G دورِ دور with *iḍáfat*. (۱٤۳٦) H gives the variant of BDL in marg.

P. ۲۳۵ (۱٤۳۸) GH = B. (۱٤۳۹) H = A, corr. above. Heading: G ذا النّون رحمة الله علیه.

P. ۲۳٦ (۱٤٦۳) HK = A, corr. in H. (۱٤٦٤) After this verse HK have the same Heading as A Bul. (۱٤٦۸) GK این زلّتست.

P. ۲۳۷ (۱٤۷۱) GK بندْ with *sukún*. H بند. (۱٤۸۰) GK = B Bul., and so corr. in H. (۱٤۸۸) H ای بند برو در صدر شین.

P. ۲۳۸ (۱٤۹۳) GHK وبن غلامان. (۱٤۹۷) GHK و خوش. GH ان راه بر. (۱۵۰۰) GH = ABL. (۱۵۰۳) H بیرون کُند. (۱۵۰٦) GK = D Bul. In G this and the following verse are transposed, and in H their transposition is indicated by خ and م.

P. ۲۳۹ (۱۵۱۱) GHK پس‌خوردش. (۱۵۱۳) GHK کو نخوردی. (۱۵۱٤) G فرزندْ with *sukún*; H with *iḍáfat*. (۱۵۱٦) G گرچها. H ِگرچها. K گرچها. The MSS. show the same variations in the following verse.

P. ۲۳۰ (۱۵۲۵) H آید. In the second hemistich K = Bul.

P. ۲۳۱ (۱۵۳۳) GH کِی گزافه. (۱۵٤۳) G بر کی می‌خندد. (۱۵٤۵) GHK خُو for چون.

P. ٢٢٢ (١٠٠٢) GK يُرْجِى. (١٠٠٤) GHK عاجز آبد. (١٠٠٦) H = A. Heading: G om. سلطان. (١٠٦١) K خاص سلطان. (١٠٦٤) HK هنتصد.

P. ٢٢٣ (١٠٨٣) GH اشكانى بران. (١٠٨٢) H = A. (١٠٨٧) G = BDL Bul., and so in marg. H. (١٠٨٨) GHK زبن ذكر نو. (١٠٩٠) H = A.

P. ٢٢٤ (١٠٩٨) K سپيد. HK ميزانهاست, corr. in marg. H. (١٦٠٤) GHK جسم هدهد.

P. ٢٢٥ (١٦١٠) GHK = ABL Bul. (١٦١٤) G سر نهند. (١٦١٩) K حاكست او. GH كو زعين. (١٦٢٠) Suppl. in marg. G.

P. ٢٢٧ (١٦٤٤) In G and in marg. H the order of the following verses is the same as in BDL. (١٦٥٤) H = A, corr. in marg.

P. ٢٢٨ (١٦٦٢) G بى for چون. (١٦٦٤) H = A, corr. in marg. (١٦٦٧) G om. و before مست. (١٦٦٨) GHK = ABL Bul. (١٦٧٠) H om. و. (١٦٧١) GK و اينك. H وينك. (١٦٧٥) G زآن نشان هم زكّربارا بگفت with the text-reading suppl. in marg. (١٦٨٣) H = A, corr. below.

P. ٢٢٩ (١٦٨٤) H رنگ و رو. (١٦٨٦) H = A. (١٦٩٣) H وليكن. (١٦٩٢) GH write the first letter of نك both as ن and ى. (١٦٩٤) GHK = BL Bul. (١٦٩٨) H = A.

P. ٢٤٠ (١٧٠٦) K in the first hemistich = Bul. In the second hemistich GHK = AB Bul. (١٧١٤) GH om. this verse. Heading: GHK شُبان. (١٧٢٠) K = B, and so corr. in G and in marg. H.

P. ٢٤١ (١٧٣٧) K هاى خيره‌سر شدى, which is given in marg. G as a variant. (١٧٢٥) GH باكى. (١٧٢٧) GHK = AB Bul.

P. ٢٤٢ (١٧٤٥) This and the next verse are transposed in H, but خ and م have been added by a corrector. (١٧٤٩) G کرد نفت. GHK بیابانی و رفت. Heading: H با موسی. K آن شبان, and so corr. in G. (١٧٥١) GK = BL Bul. H = A, with فصل in marg.

P. ٢٤٣ (١٧٥٩) GHK = AB Bul. (١٧٦٦) GHK گر بود. GK شهید اورا مشو, and so corr. in H.

P. ٢٤٤ (١٧٧٢) GHK = AB. (١٧٧٧) GH چوپان. (١٧٨٠) G وریب. H وَریب. (١٧٨٨) K بشکفته‌ام, and so corr. in H.

P. ٢٤٥ (١٧٩٩) H = A, corr. in marg.

P. ٢٤٦ (١٨١٥) GHK نگوساری. Heading: G om. علیه السّلام. (١٨١٦) GH = ABL Bul., and so corr. in K.

P. ٢٤٧ (١٨٢٦) HK = A, with آخر suppl. above in H. (١٨٣١) GH ماء. K ماء.

P. ٢٤٨ (١٨٥٤) Suppl. in marg. H by the original hand. H گذار. (١٨٥٧) GK = L Bul., and so corr. in H. (١٨٦٣) GHK = AB Bul.

P. ٢٤٩ (١٨٦٥) GHK = AB Bul. (١٨٦٦) GH = ABL Bul. (١٨٦٩) GHK = ABL Bul. (١٨٧٢) HK = Bul., corr. in H. In G پُر کند is given as a variant. (١٨٧٤) H = A. Heading: H = A.

P. ٢٥٠ (١٨٨٣) GHK مر ورا for مردرا (misprint). (١٨٨٤) G = BDL, and H gives this reading as a variant. K کردم مر ترا. (١٨٨٥) K بر جانم. (١٨٩٦) H = A.

P. ٢٥١ (١٩٠٠) GK = B Bul. (١٩٠٤) GH = A. (١٩٠٨) GHK = ABL. (١٩١١) G اگر گویم. (١٩١٤) K = Bul.

P. ٢٥٢ (١٩٣٧) GH ای مرا. Heading: K = Bul., and so in marg. H.

P. ٢٥٣ (١٩٤١) GHK = ABL Bul. (١٩٤٥) GHK = AB Bul. (١٩٤٨) GH بگرد with ت suppl. above. (١٩٥٠) GH = A. (١٩٥٣) G طفلْ with *sukún*. (١٩٥٦) GH = A.

P. ٢٥٤ (١٩٥٩) K آن for او. (١٩٦٥) G پیش و پیش. (١٩٦٧) GH om. this verse. K کآن شرر. (١٩٦٩) GH = B. In K this verse precedes v. ١٩٦٨. (١٩٧٠) GH از جنگش جدا. H gives رها as a variant. (١٩٧١) HK حیله.

P. ٢٥٥ (١٩٧٥) G عُلِی and بِلِی, and so K. (١٩٧٧) GH کُور as in text. (١٩٩٢) GK = L Bul., and so corr. in H.

P. ٢٥٦ Heading: G نابینای. (١٩٩٣) H = A, corr. in marg.

P. ٢٥٧ (٢٠١٩) K = L Bul., and so in marg. GH. (٢٠٢٧) GK عدوی.

P. ٢٥٨ (٢٠٢٨) GK = BL Bul. (٢٠٣٩) K از خیال و وسوسه عاجز بُدی.

P. ٢٥٩. (٢٠٤٨) K در خدایی گاو چون یکدل شدی. (٢٠٤٩) G = BD Bul., and so corr. in marg. H. (٢٠٥٢) H = A, corr. below.

P. ٢٦٠. Heading: G ترك كردن. (٢٠٦٥) GHK = AB Bul. (٢٠٧٢) H بُسره و تبوك, corr. in marg. (٢٠٧٤) GH کندرین فرصت, and so K.

P. ٢٦١ (٢٠٨٧) K نقض و شك. (٢٠٨٩) GH = AB. K = L Bul. (٢٠٩٠) GH سَبُوس. (٢٠٩٤) H رفت, corr. to روفت.

P. ٢٦٢ (٢١٠٣) GK = BDL Bul., and so corr. in H. (٢١٠٩) GH = B. K also has در سرگین.

P. ٢٦٣ (٢١١٤) H = A. (٢١١٦) Suppl. in marg. H. (٢١٢١) GHK = ABL Bul. (٢١٢٣) H کنر آن سگك. (٢١٢٤) GK = BL Bul.

P. ٢٦٤ (٢١٣٧) K جای و ساز, and so corr. in G. (٢١٣٥) H = A, corr. below. (٢١٤٠) GHK = AB. Heading: GK om. رنجور, which is suppl. in H.

P. ٢٦٥ (٢١٤٥) In GK this verse is followed by vv. ٢١٥٣–٢١٥٥. In H the same transposition has been indicated by a corrector. (٢١٥٧) G مشْرِقت.

P. ٢٦٦ (٢١٦١) H = A. (٢١٦٤) HK بگسلی. G جزوی, and so corr. in H. (٢١٦٦) G بلك پذست, with وزه suppl. below. K بلك وزه. In the second hemistich GHK = AD Bul. (٢١٦٩) K جماعت رحمتست, and so in marg. H. (٢١٧١) G in the first hemistich = ABL Bul., and so corr. in H. GHK سبیلش.

P. ٢٦٧ (٢١٧٤) GHK = AB Bul. (٢١٧٧) H آن for ابن. (٢١٧٨) K هفتهٔ مهمان باغ من شوید. (٢١٨٧) H = A.

P. ٢٦٨ (٢١٩٣) G = L Bul. H چه کرد. K که داند تا چه کرد. (٢١٩٥) GK = Bul. H وندر زمانه. (٢٢٠٥) GHK = AB Bul. (٢٢٠٦) G در شکم. (٢٢٠٧) H = Bul.

P. ٢٦٩ Heading (1): G پیغامبر علیه السّلام. (٢٢١٣) H = A, corr. in marg. Heading (2): G ابو یزبدرا.

P. ٢٧٠ (٢٢٢٦) GHK = ABL. (٢٢٢٧) GHK و یپرسید.

P. ٢٧١ (٢٢٢٨) GH = ABL Bul. (٢٢٢٩) H = A, with کعبه in marg. as variant. Heading: G پیغامبر علیه السّلام. H گستاخی بود.

P. ٢٧٢ (٢٢٦٥) GH = B Bul. (٢٢٦٦) HK کانجا. In the second hemistich H = A, corr. in marg. (٢٢٦٩) H گتند که با. (٢٢٧٠) GHK = ABL Bul.

P. ٢٧٣ (٢٢٧٢) H = A. (٢٢٧٩) GH = AB Bul. (٢٢٨٠) G عمر اگر.
(٢٢٨٩) GHK = ABL Bul.

P. ٢٧٤ (٢٢٩٦) GHK = AB. (٢٣٠٢) G رِفلیوان. (٢٣٠٥) GHK ابن.
H عُنق.

P. ٢٧٥ (٢٣٢١) GHK = ABL Bul.

P. ٢٧٦ Heading (1): HK سیّد اجلّ, and so corr. in G. (٢٣٣٧)
H = A in the first hemistich. H معرسی.

P. ٢٧٧ (٢٣٤٦) After this verse H adds the same verse which is added in A. (٢٣٥٧) GHK = ABL Bul. (٢٣٥٨) GH = AB Bul. (٢٣٥٩) GHK = ABL. (٢٣٦٠) K یارانت بکوه and در کوی ای ستوه. G in marg. has در کوچه بگشت.

P. ٢٧٨ (٢٣٦٨) H om. و after دید. GHK و فارون را. (٢٣٦٩) GHK رجف کرد. (٢٣٧٠) H = AL. (٢٣٧١) GHK = ABL Bul. (٢٣٧٣) H گنت. (٢٣٧٤) GHK گردد او یتیم. (٢٣٧٥) G عَمْیا. (٢٣٧٦) K دزد ای کور آن منم. (٢٣٧٩) GHK عصر دزد. GH که for او.

P. ٢٧٩ (٢٣٨٤) GH نزد او. (٢٣٨٧) GHK = ABL Bul. (٢٣٩٣) HK از غم دم زنی, corr. in H. (٢٣٩٤) K هوی هوی مستیان.
(٢٣٩٧) H = A.

P. ٢٨٠ Heading: H = A. (٢٤٠٧) GHK = AL. (٢٤٠٩) GHK = ABL Bul.

P. ٢٨١ (٢٤١٣) GHK آن سو رود. (٢٤١٤) GK = BL Bul. and so corr. in H.

P. ٢٨٣ (٢٤٥٣) K یدود.

P. ٢٨٣ Heading: G رسول علیه السّلام. (٢٤٦١) GK om. this verse, which is suppl. in marg. K. (٢٤٦٤) K has:

چون گرفتـار گناهان میشدم * غرق گشته دست و پایی میزدم

P. ٢٨٤ (٢٤٧٨) GHK = ABL Bul. (٢٤٨٦) In the second hemistich K has: آخر این ره هم بپایان آمدی.

P. ٢٨٥ (٢٤٩١) G = BDL, and so corr. in marg. H. (٢٥٠٤) Suppl. in marg. GH. (٢٥٠٥) HK = L.

P. ٢٨٦ (٢٥١١) G بران for بَران. H پران. K کشان. (٢٥١٦) GH = AL Bul. (٢٥٢٥) GHK گفتن تفس‌را correctly.

P. ٢٨٧ (٢٥٢١) H اومید, and so corr. in GK. (٢٥٢٤) GHK = AB Bul. (٢٥٢٦) GHK = AB Bul. (٢٥٤٣) G و هر دو.

P. ٢٨٨ (٢٥٤٧) G مُلك. Heading: G پیغامبر علیه السّلام. GH آموزانیدنش, but originally آموزیدنش. (٢٥٥٥) HK = A.

P. ٢٨٩ (٢٥٧٧) GK زآن میان.

P. ٢٩٠ (٢٥٨٣) GHK = ADL Bul. (٢٥٨٤) GHK چون زن. (٢٥٨٧) GK = ABL Bul. (٢٥٩٣) HK کسپ, and often so in the following verses.

P. ٢٩١ (٢٦٠٤) HK = A Bul., and so corr. in G. H gives the text-verse in marg. (٢٦٠٨) GHK گِرد for گرد (misprint). (٢٦٠٩) H او پس در. K in the second hemistich در پس پرده, and so corr. in H. Heading (2): GHK افگندن. G om. رضی الله عنه. In GH و بهانه is suppl. by later hands.

P. ٢٩٢ (٢٦١٤) H ره نمایی مر مرا, corr. in marg. Before this verse H has the same Heading as A. (٢٦١٧) H = A, corr. below. (٢٦٢٧) H گاهوارهم.

P. ٣٩٣ (٣٦٣٧) HK = A, corr. in H. (٣٦٤٣) HK = A, corr. in H. (٣٦٤٤) H = A, and so G in marg. K = L Bul.

P. ٣٩٤ (٣٦٥٤) GH = AB, corr. in marg. H. (٣٦٦٩) HK = A, corr. in H.

P. ٣٩٥ (٣٦٧٣) GH ابن عُقدها, with را written above in G. (٣٦٧٨) K in the second hemistich: تا ازین هر دو بچه او گرد خیز.

P. ٣٩٦ (٣٦٩٣) GH = AB Bul. (٣٦٩٩) K = D.

P. ٣٩٧ (٣٧٠٨) H آدمی کو. (٣٧٠٩) HK شست. GH از سماك. (٣٧١٩) GK دنبل.

P. ٣٩٨ (٣٧٢١) G میروی. (٣٧٢٢) GH دنبها, with را written above in G. (٣٧٢٥) G کژکژ with مژ written above. (٣٧٢٩) G نتاند. H نتوانند.

P. ٣٩٩ (٣٧٣٥) GHK = ABL Bul. (٣٧٣٨) H = A. (٣٧٤١) GH کردم.

P. ٤٠٠ Heading (1): GH om. رضی الله عنه. (٣٧٦٣) G = B. Heading (2) GH om. رضی الله عنه. (٣٧٦٤) In GH this verse precedes the Heading.

P. ٤٠١ (٣٧٧٠) HK = A, corr. in marg. H. (٣٧٧٦) G has, and so H in marg.

آن یکی گفتا بده آن آمرا ۔ وین نماز من مرا بادا عطا

P. ٤٠٢ (٣٧٨٩) GHK = A.

P. ٤٠٣ (٣٧٩٣) H = A. (٣٧٩٩) H = AL. (٣٨٠٠) GK = B Bul. H has نذم (*sic*).

P. ٤٠٤ (٣٨٠٩) H = A. (٣٨٢٠) HK = AL, corr. in H. (٣٨٢٥) H مثالی.

P. ٤٠٥ (٣٨٣٣) HK = Bul. (٣٨٣٦) GHK = B Bul. (٣٨٣٨) GHK =

ABL Bul. (٢٨٤١) H = AB. (٢٨٤٢) GHK = ABL Bul. (٢٨٤٥) H = BL.

P. ٤٠٦ (٢٨٤٦) GK = Bul. Heading: G پیغامبررا علیه السّلام. (٢٨٥٣) K = Bul., and so corr. in GH. (٢٨٥٤) H = A, corr. in marg.

P. ٤٠٧ (٢٨٦٥) GK دفعشان گفت, and so corr. in H. (٢٨٦٦) G = BDL Bul. (٢٨٦٧) GK عُذررا. H غدرا (*sic*). (٢٨٦٨) G = DL, and so in marg. H. (٢٨٧٢) G in the second hemistich سوگند آن, but آن has apparently been supplied. HK دغارا for کژانرا, corr. in H. (٢٨٧٣) This and the next two verses are suppl. in marg. H. (٢٨٧٧) H خورد قوم. K = Bul., and so H in marg. with سوگندی for سوگند. (٢٨٧٨) H = A, corr. above. (٢٨٧٩) GHK حیله و مکر.

P. ٤٠٨ (٢٨٨١) GK = BL Bul. Heading: GH om. رضی الله عنهم and صلّی الله الخ. (٢٨٩٤) GH = A.

P. ٤٠٩ (٢٩٠٧) HK = A, corr. in H. In G تا is given as a variant. (٢٩٠٨) و is suppl. in H. (٢٩١٣) G = BD, and so in marg. H. (٢٩١٤) H om. و after دور.

P. ٤١٠ (٢٩١٥) GHK = B Bul.

P. ٤١١ (٢٩٣٥) H = A. (٢٩٤٥) After this verse GHK have:

اندر اين گردون مكرّر كن نظر * زآنك حق فرمود ثمّ ارجع بصر

(٢٩٤٦) GHK om.

P. ٤١٢ (٢٩٥٤) GH دُژم. (٢٩٥٩) GHK transpose تخويف and تهديد. (٢٩٦٦) حرمدان in G is without vowel-marks.

P. ٤١٣ (٢٩٧١) G مُولِعى. (٢٩٧٥) H = A, corr. in marg. (٢٩٧٨)

GHK هرچه‌را گویی خطا بود. In GK this verse follows v. ٢٩٧٩, and so corr. in H.

P. ٤١٤ (٢٩٨٦) H = A, corr. above. (٢٩٩٥) GH زاشتر آن بار.

P. ٤١٥ (٣٠٠٩) GK کسپی. (٣٠١٠) G زبرْدست with *sukún*. (٣٠١٧) GHK کاّن‌را. H کنند *bis*.

P. ٤١٦ (٣٠٢٦) G پس در آن. Heading: HK که بیار. (٣٠٢٩) G آمد از یکی. (٣٠٣٧) GK = Bul.

P. ٤١٧ (٣٠٤١) GK علیای correctly. (٣٠٤٤) GK = BDL Bul., and so corr. in marg. H. (٣٠٤٦) GK = BDL Bul., and so corr. in marg. H. (٣٠٤٩) GK = BDL Bul., and so corr. in marg. H.

P. ٤١٨ (٣٠٥٧) GK عارض رحمت, and so corr. in H. (٣٠٥٨) H = A, corr. below. (٣٠٦٠) HK = A. (٣٠٦٢) HK نفور for فرار, which H gives as a variant. (٣٠٦٥) K چیز with *iḍáfat*. (٣٠٦٩) H = AB Bul.

P. ٤١٩ (٣٠٧١) HK = A, corr. in H. GHK کسپ. (٣٠٧٥) G از الله. (٣٠٨١) GH اومید. GH آب و خور. H یك لقمه, corr. in marg. GK غیر for الّا.

P. ٤٢١ (٣١٠٣) H عین الیقین. (٣١٠٤) GK = BDL Bul., and so corr. in H. (٣١٠٩) G = BDL Bul., and so corr. in H. (٣١١٧) G = BDL Bul., and so corr. in H.

P. ٤٢٢ (٣١١٩) H طعای نی نشان. (٣١٢٠) K نی درش معمور, and so corr. in GH. (٣١٢١) GHK چشم تو. K چون شود, and so corr. in H. (٣١٣١) GK = BD Bul., and so corr. in H. (٣١٣٣) This and the next verse are transposed in H.

P. ٤٢٣ (٣١٤٠) GH صبوح as in text. (٣١٤٢) GK = BD Bul., and

so corr. in marg. H. (۲۱٤٤) This and the next verse are transposed in H, but corr. (۲۱٥۰) K = L Bul., and so corr. in G. (۲۱٥۱) H نی ذکر او. (۲۱٥۲) GHK یسفل. (۲۱٥۳) HK یسفل.

P. ٤۲٤ (۲۱٦۳) K سلیح. G مهیب. GHK اسپی.

P. ٤۲٥ (۲۱۷۲) GH دول. (۲۱۷۹) GK = Bul. (۲۱۸۳) H حکیم و اهل.

P. ٤۲٦ (۲۱۹۲) H = A, corr. in marg. (۲۱۹۳) GH ملکم. (۲۲۰۱) GHK = Bul.

P. ٤۲۷ (۲۲۰۳) GHK برد for برد. (۲۲۰۸) G = B, corr. below. Heading: GH om. قدس الله روحه العزیز. (۲۲۱۱) GK = BDL Bul. (۲۲۱٤) GK ملکی. (۲۲۱٥) GK = BDL Bul., and so corr. in marg. H.

P. ٤۲۸ (۲۲۲۳) HK جلی, corr. in marg. H. (۲۲۲٦) K بر لب. (۲۲۳۱) GHK = ABL Bul. (۲۲۳٤) H = A, corr. below.

P. ٤۲۹ (۲۲۳٦) G رسته این هر پنج از اصلی بلند, and so in marg. H. (۲۲۳۸) GK = BDL Bul., and so corr. in H. (۲۲٤٤) GK تا بگلزار حقایق. (۲۲٤٥) G = BD Bul., and so in marg. H. (۲۲٤٦) G = BL Bul. (۲۲٤۸) GK = BDL Bul., and so in marg. H. (۲۲٤۹) G = BDL Bul. (۲۲٥۰) G ملك.

P. ٤۳۰ (۲۲٥٤) GH = BD. (۲۲٥۸) G غیبیست.

P. ٤۳۱ (۲۲۷۹) GK = BDL Bul. (۲۲۸۷) GK = BD Bul., and so corr. in marg. H. (۲۲۸۹) H = A.

P. ٤۳۲ (۲۲۹٤) GHK = Bul. (۲۲۹٦) GHK = BD Bul. (۲۲۹۹) GK جوی و این. In H و has been supplied. (۲۳۰۲) GH نگنجید. (۲۳۰٦) HK om. آن.

P. ٤٢٣ (٢٣١٥) H = A. (٢٣١٩) G وقتْ with *sukún*. The four verses which are added here in BL Bul. occur in K and are suppl. in marg. GH. (٢٣٢٣) GHK و ابن for وبن. (٢٣٢٤) H پیش آن سر.

P. ٤٢٤ (٢٣٢٥) G = Bul. Heading: GH om. قدس الله روحه.

P. ٤٢٥ (٢٣٤٦) GHK = AL Bul. (٢٣٥١) G از رشك ایشان. In H ایشان is suppl. as a variant for پیران in both hemistichs. (٢٣٥٨) GH = DL.

P. ٤٢٦ (٢٣٦٣) GH = AB Bul. Heading: G شعیب علیه السّلام مرورا.

P. ٤٢٧ (٢٣٨٥) GK ور سیم. K بس سیه. GH جان پر شرش. (٢٣٨٨) HK = AB Bul.

P. ٤٢٨ (٢٣٩٨) G عقلِ with *idáfat*. (٢٣٩٩) HK عاربهست. (٢٤٠٥) H میبزد دیو در وی ناشتاب, corr. in marg.

P. ٤٢٩ (٢٤١٧) GK از هر خمی او میچشید, and the same correction has been made in H. Heading: GK میکنی چونست. (٢٤٢٦) G = BD, and so K (which has طفلی) and H in marg. In the first hemistich H has: مستحاضه و طفل آلوده و پلید.

P. ٤٤٠ (٢٤٣٩) H جوئی. In the second hemistich GK = BDL Bul., and so H in marg. (٢٤٤١) H چیست و حیرانی.

P. ٤٤١ (٢٤٦١) G = BDL Bul., and so corr. in H. (٢٤٦٣) GK دید آدمرا حقیر او از خری, and so in marg. H. The original reading in G seems to have been that of BDL.

P. ٤٤٢ (٢٤٦٥) HK = AB Bul. (٢٤٦٨) G = BDL, and so corr. in H. (٢٤٦٩) G = BDL, and so H in marg. Both G and H have از خلاف for آن خلاف. (٢٤٧٣) GH = Bul.

P. ٤٤٣ (٢٤٨١) G حرمدان. The initial letter is written with a small ح underneath. (٢٤٨٣) GK=BDL Bul. (٢٤٩٣) GHK=ABL. (٢٤٩٥) GH=AB Bul.

P. ٤٤٤ (٢٥٠٣) G ور حقیقت بود. In the second hemistich G= BDL Bul., and so corr. in H. (٢٥١١) H=A.

P. ٤٤٥ (٢٥٢٠) GHK پیشین ای غوی. (٢٥٢٥) GH=A. Heading: H با شیخ. (٢٥٢٧) H=A, corr. below. (٢٥٣٠) H=A, corr. above.

P. ٤٤٦ (٢٥٣٢) Suppl. in marg. H. (٢٥٣٣) GK=BDL Bul., and so corr. in H. (٢٥٣٨) GH=AB. (٢٥٣٩) G وین یکی جان. (٢٥٤٥) G=B. H=A, corr. in marg.

P. ٤٤٧ (٢٥٤٩) GHK قلبی. (٢٥٦٥) GK=BL Bul., and so in marg. H.

P. ٤٤٨ Heading: GH دعوی. (٢٥٧٧) G om. the *iḍáfat* of نزدیك.

P. ٤٤٩ (٢٥٩٢) G كند اورا غلط. (٢٥٩٥) G ماء. H. ماه. (٢٥٩٨) H om. و. (٢٥٩٩) H از درون in the second hemistich. Heading: H مادر عیسی. (٢٦٠٣) G كو for كه in the second hemistich. H كاو. (٢٦٠٤) G=BDL Bul.

P. ٤٥٠ (٢٦٠٨) GHK=BDL Bul. In HK the verse of A, which is given in the text, follows v. ٢٦٠٩. (٢٦١٥) G=A. H ندیدش از برون نی از درون. (٢٦١٧) G كلیله and زدمنه without *iḍáfat*.

P. ٤٥١ (٢٦٢١) H افتریست. K مراست. (٢٦٢٥) G=BDL. H نیز for هم, and بشنوی معنی گزین كن ای عزیز, and so K, which has بشنو و معنی. (٢٦٢٧) GK=ABL Bul. H خانه از كجا. (٢٦٢٨) GHK كو for كه. H. سر معنی. (٢٦٣٠) G عمرا. HK

.گناه (۲٦۴۳) GHK .و ساز (۲٦۴٤) GK .واو (۲٦۴٥) GHK .حدّش میسزد HK .چونك از حد برد

P. ٤٥۲ (۲٦۴۷) H om. و after دوست. (۲٦۴۹) GK للخبیثات الخبیثین. H الخبیثین. Heading: H جستن پادشاهی. (۲٦٥۱) G = BD, and so corr. in marg. H. K = Bul.

P. ٤٥۳ (۲٦٥۳) H نوع. (۲٦٥٤) GHK = DL Bul. Heading: HK درختا را. (۲٦٦٤) H = A originally, corr. by a later hand.

P. ٤٥٤ (۲٦٧۰) G = BDL Bul., and so corr. in marg. H. (۲٦٧۱) G = BL Bul., and so corr. in marg. H. (۲٦٧۲) H عمر و بقاست. (۲٦٧٦) GHK = BD Bul. (۲٦٧٧) K هرکه اندر نام پیچد کین ثقه‌ست.

P. ٤٥٥ (۲٦٨٥) K در تنازع مشت برهم میزدند. (۲٦٨٦) GK و از دانش. (۲٦۹۲) GK = BDL Bul., and so corr. in marg. H. H موتقه‌است. (۲٦۹٤) G اثر for هنر, corr. above. (۲٦۹٨) G از عماست and زاخلاص ماست. (۲٦۹۹) GHK اهل جسد.

P. ٤٥٦ (۲٧۰۰) GHK = AB Bul. (۲٧۰۱) H = A, corr. in marg. (۲٧۰٤) K هین سلیمانی بجو گر میجوی. (۲٧۱۱) GH نفسِ with *idáfat*. (۲٧۱۲) GHK = B Bul.

P. ٤٥٧ (۲٧۲٥) GHK = ABL. (۲٧۲٦) GHK = BDL Bul.

P. ٤٥٨ (۲٧٤٨) Suppl. in marg. H.

P. ٤٥۹ (۲٧٦٦) GK = BDL Bul., and so corr. in marg. H. (۲٧٦۹) GHK = ABL Bul. (۲٧٧۰) GHK = ABL Bul.

P. ٤٦۰ (۲٧٧۲) GHK خانه‌گنه. (۲٧٧٤) G = B Bul. (۲٧٧٨) GK = BDL Bul. (۲٧٨٥) The order of this and the following verses

in H is ٢٧٧٦, ٢٧٧٧, ٢٧٧٥, but corr. below. (٢٧٨٦) GHK = AB Bul. (٢٧٨٨) H عبّاديه.

P. ٤٦١ (٢٧٩٥) Instead of this verse GK have the same verse which in D Bul. follows v. ٢٧٩٤, and so H in marg. (٢٧٩٦) H = A, but corr. (٢٧٩٧) GH ازآثار. (٢٧٩٨) H = A, corr. in marg. (٢٨٠١) HK = A, corr. in H. (٢٨٠٢) G = BDL.

P. ٤٦٢ (٢٨٠٨) H قوم دیگر, corr. in marg. K = Bul.

APPENDIX II.

CONTAINING THE VARIANT READINGS OF THE QÓNIYA MS. (G), DATED A.H. 677, IN THE THIRD BOOK, VV. ١–٢٨٢٥.

PREFACE. P. ١ (١٢) G يقطعه المعاش بالاشتغال.

P. ٢ (٢) G مهتمٌ لمعيشةٍ. (٤) G om. الثمينة.

(٨) G يعنِّف as in text. (٩) G سبحانه وتعالى.

(١٢) G الموفّق والمفضّل. (١٣) G om. على رغم حزب.

(١٤) G نور for انوار. (١٦) G om. والحمد لله الخ.

(٣) G آعذاررا as in text. (١٧) G = BK Bul. (١٩) G = BK. (٢٥) G = HK. (٥٤) G = K. (٩٤) G رفصِ with iḍáfat. (١٣٩) G = Bul. (١٦٩) G پس دعاها. (١٧٢ Heading) G برِ محبوب. (١٧٣) G بِناست as in text. (١٧٥) G لفظ حَیّ علْ فلاح. (١٨٠ Heading) G om. تعالى and عليه السلام. (٢١٢) G = Bul. (٢١٩) G = BK Bul. (٢٢٨) G خُرجين. (٢٣٦ Heading) G شهرىرا, which is also the reading of H. (٢٣٩) G = ABK Bul. (٢٩٥) G = B Bul. (٣٦٦) G چه رنجم مىشوى. (٤٢٠) G مكسل زكنجور فقير, with اى suppl. by a later hand after كنجور. (٤٣٣) G = Bul. (٤٣٥) G = AB. (٤٤١) G = BH Bul. (٤٧٩) G انَّ فى. (٤٨٠) G گفت يَغْفل. (٤٩٤) G = BK. (٤٩٦) G = BKL Bul. (٤٩٧ Heading) G = BHK Bul. (٥٠٨) G = H. (٥١٠) G گنجيست. (٥٣٢ Heading) G = BK Bul. (٥٧٠) G مِقْعَد. (٥٧٤) G همنشين بين.

corr. below. (٥٨١) G = K. (٥٩٢) G = K Bul. (٥٩٨ Heading) G قومش بده. (٦٠٢) G = AH, as in text. (٦٠٥) G = BL. (٦٤٢) G = BK. (٦٤٤) G = BK Bul. (٦٤٩) G تا نباید گرگ. (٦٦٧) G = BKL Bul. (٦٧٥) G گی for که bis. (٦٨٢) G = Bul. (٦٨٨) G = LT Bul. (٦٩٨) G = BK Bul. (٧١٣) G = ABL Bul. (٧٢٥) G = BKL. (٧٣٤) G نَوید. (٧٣٧) G = BK Bul. (٧٤٧ Heading) G = AH. (٧٥٣) G = BK. (٧٦٦ Heading) G افتاده بود. (٧٦٦) G = BK. (٧٧٥) G = K. (٧٩٥) G فعْلِ with *iḍáfat*. (٧٩٧ Heading) G = BK. (٨٢٧) G کَشتهاند in the second hemistich. (٨٣٨) G که for گی bis. (٨٣٩) G جهدِ with *iḍáfat*. (٨٥٥ Heading) G برای حیلهٔ ولادت. (٨٦١) G = BK Bul. (٨٧٨ Heading) G = H. (٨٨٨ Heading) G جنت خودرا. (٩٠٢ Heading) G استارهٔ. (٩٣٥) G = BKL Bul. The text-reading is written in marg., apparently by the original hand. (٩٤١) G تا بیابد هر یکی. (٩٤٥) G = B Bul. (٩٧١) G = BK Bul. (٩٨٦) G سوی آن سِر. (٩٨٧) G عَسی. (٩٩٥) G = HK. (١٠١٧) Suppl. in marg. G by a later hand. (١٠٣٣) After گشته G has in marg. چون او از خریش. (١٠٣٨) G حُرّاقه as in text. (١٠٤٧) G بندها بسکست and زشتِ with *iḍáfat*. (١٠٤٨) G = B. (١٠٥٩) G صِلَات with معا written above. (١٠٦١) G يُجَزِيك. (١٠٦٢) G = BKL. (١٠٦٥) G کَشد with معا written above. (١٠٨٧ Heading) G om. علیه السّلم. (١٠٩٤) G پیشِ with *iḍáfat*. (١٠٩٦) G om. و after آرند. (١٠٩٨) G صد حیلت. (١١٠٨) G آفتاب. (١١٣٣) G = BK Bul. (١١٣٢) G گُم نهٔ. (١١٤١) G = BK Bul. (١١٤٢) G اللّهگو with جو written above by a later hand. (١١٥٢) G = BK. (١١٥٤) G = B. (١١٨٣) Instead of this verse G has:

گفتشان در خواب کای اولاد من * نیست ممکن ظاهر اینرا دم مزن

with زدن written above مزن. (۱۱۹۷ Heading) G = H. (۱۱۹۹) G om. The verse is suppl. in marg. G as follows:

من ترا اندر دو عالم حافظم * طاعنان‌را از حدیثت رافضم

(۱۲۱۱) G بر عصایش as in text, with یت written above the last two letters. (۱۲۱٦) G گورش‌را و تفت. (۱۲۲۰) G = B. (۱۲۲۲) G و خنته‌دل. (۱۲۳۲) G = BL. (۱۲۷٥) G کشت. (۱۲۷٦) G = AB Bul. (۱۳۱۱) G موجْ with *sukún*. (۱۳۲۲) G ای یستی. (۱۳٤٦) G روی با اطلال. (۱۳٦۲ Heading) G یسوابی. (۱۳۷۱) G = BK. (۱۳۷۸) G = BK Bul. (۱٤۰٦ Heading) G کی طلب الدّلیل. (۱٤۲٥) G کو بحال. (۱٤۲٦) G باشد در مثّال. (۱٤۳٤) G = BKL Bul. (۱٤٤٤) G = BKL Bul. (۱٤٥۰ Heading) G om. علیه السّلم. (۱٤٥٦) G = BK. (۱٤٥۸) G = BKL Bul. (۱٤٦۳) G بیگار او. (۱٤۷۰) G = K. (۱٤۸٤) G خام‌طبعیْ with *idáfat*. (۱٤۸٥ Heading) G النبیّ صلّی الله علیه وسلّم. (۱٤۸۷) G گاوِ with *idáfat*. (۱٤۹۹) G = BK Bul. (۱٥۰۱) In G this and the following verse are transposed. (۱٥۱۰ Heading) G om. و before مثال. (۱٥۱۲) G = BL. (۱٥۲٦) G = BK Bul. (۱٥۲۹) G = BK Bul. (۱٥۳۱) G غم نماند. (۱٥٤٦ Heading) G اوستادرا. (۱٥٦۲ Heading) G اوستاد. (۱٦۰٥) G مصرْ with *sukún*. (۱٦۰۷) G دست یا پایش. (۱٦۱۱) G = A. (۱٦۱٥) G شُمول. (۱٦۲٥) G مرا غربال. (۱٦۳۰) G خُرد مُرد. (۱٦۳٤) G مرودی. (۱٦٤۸) G = BK Bul. (۱٦٥۲) G = BK. (۱٦٦۳) G حَبل. (۱٦۷۰ Heading) G = BHK Bul. (۱٦۷٥) G جذب و قضا. (۱٦۸۳) G شبخست از ابدال. (۱۷۰٦) G در عریشم آمده. (۱۷۲٥) In G the order of the following verses is the same as in B. (۱۷۲۷) G گلزارشان as in text. (۱۷۳۰) G = H. (۱۷٤۳) G = B Bul. (۱۷٤٦ Heading) G حکایت استر. (۱۷٤۷) G در for بر. (۱۷٥۱) G =

BKL Bul. (۱۷۵۳) G هر قدم من از سر. (۱۷۵۵) G فی المَقام. (۱۷٦۳ Heading) G عزیــر علیــه السّلم *bis*. (۱۷۷۷) G = BK Bul. (۱۷۹۰) G بدان ای کزامید. (۱۷۹۹ Heading) G om. خود. (۱۸۱۳) G om. و after وحی. (۱۸۳٤) G ببینی خوابها. (۱۸٤۳ Heading) G om. علیه السّلم. (۱۸٤٤) G om. و. (۱۸۷۰) G گرای. (۱۸۷٦) G گر آتشش مارا کشد. (۱۸۷۸ Heading) G om. و دعا. (۱۸۹۵) G خوانش بَرّ. (۱۹۰٤) G کی for کہ. (۱۹۰۷) G = AB Bul. (۱۹۱۰) G یمُرَد as in text, and om. و. (۱۹۲٤ Heading) G دقوقی رحمـة الله علیـه. (۱۹۲۵) G = BK Bul. (۱۹۲۸) G بیری للغنا. (۱۹۵۹) G = BK Bul. (۱۹٦۳ Heading) G خضررا علیهما السّلم. (۱۹۸۰) G دَوْر و دَیْر as in text. (۱۹۸۵ Heading) G = BK Bul. (۲۰۰۳) G چشـم for چشم (misprint). (۲۰۱۱) G تفو صد. (۲۰۱۹) G مُستَسْعَد. (۲۰۳۳) G کذّبوا with *tashdīd*. (۲۰۳٦) G gives التشکّل in marg. as a variant. (۲۰٤۹) G = BK Bul. (۲۰٦۲) G از سوی. This is also the reading of BH. (۲۰٦۳) In G از before جاهلی is suppl. by a later hand. (۲۰٦۸) ش in غاندش is suppl. in G. (۲۰۸٤ Heading) G دقوقی رحمة الله علیه. (۲۰۸٦) G باید اِیدَرْ پیشوا. (۲۱۰٦) G = ABK Bul. (۲۱۰۷) G زو می‌خورند. (۲۱۰۹) G بی مَخْلَص. (۲۱۱۵) G گرچه آن مدح از تو هم آمد. (۲۱۲۰) G = B Bul. (۲۱٦۷ Heading) G om. و after حق. (۲۱۷۵) G مرغِ with *iḍáfat*. (۲۱۸۳) G مُخلَص for مُخْلِف (misprint). (۲۱۹۱) G = BK Bul. (۲۲۰۱) G = K. (۲۲۳۰) G = BK Bul. (۲۲٤۳) G تو دلا. (۲۲۷۳) G سلامیها نثار. (۲۲۸۱ Heading) G در هوا رفتند یا در زمین. (۲۲۸۵) G ابن امام. (۲۲۹۸) G مر ایشان‌را چو عام. (۲۳۱۵ Heading) G om. پیغامبر. (۲۳۲٤) G = B. (۲۳۳٦) G زاعتماد او and ملام و بیش و کم. (۲۳٤۱) G مَسندی. (۲۳٤۵) G = BK Bul. (۲۳٦۳) G این باشد نکو. (۲۳٦۸) G و کی داند.

(٢٣٧٥) G = BK Bul. (٢٣٩٢) G = AB Bul. (٢٣٩٣) G = BK Bul. (٢٤٠١) G ابن for آن. (٢٤٠٧) G نورْ with *sukún*. (٢٤١٢) G داود میگفت. (٢٤١٣) G در یکیاش شکی. (٢٤٢٦) G = BK Bul. (٢٤٢٩) G = BK Bul. (٢٤٤٢ Heading) G همه جتّهارا. (٢٤٥٠) G در زمین. (٢٤٧٤) G جدّ اورا. (٢٤٧٧) G مُلك وارث باشد آنها سر بسر. (٢٤٧٨) G مُلك اوست. (٢٤٨٨) G = BK. (٢٥١٠) G گشت for گشته. (٢٥٢٦) G کارافزا شود. (٢٥٣٢) G و for وز. (٢٥٥٨) G مهیب. (٢٥٦١) G = BK Bul. (٢٦٠٨) G نیمْنن. (٢٦٠٩) In G و after دورْبین is supplied. (٢٦٢٠) G = K Bul. (٢٦٢٥) G = BK Bul. (٢٦٣١) G برهنه چون درند. (٢٦٣٥) G = BK Bul. (٢٦٣٨) G = B. (٢٦٣٩) G = H. (٢٦٤٨) G = ABK Bul. (٢٦٥٣) G = BK Bul. (٢٦٧٢) G وبن خود. (٢٦٧٤) G و از نعمت. (٢٦٨٠) G بر وی کف زدی. (٢٦٩٩) G = H. (٢٧٠٨) G = BK Bul. (٢٧٤١) G غُرّهٔ هلال. (٢٧٧١) G = BK Bul. (٢٧٩٦) G = B. (٢٧٩٩ Heading) G دزد که پرسیدند. (٢٨٠١) G فرو آویخت. (٢٨١٥) G in the second hemistich: آفتابی از کسوفش در شَغاف.

ADDITIONAL CORRECTION IN BOOK III.

Verse ٤٦١٧, *read* از فَرْق without *iḍáfat*.

ADDITIONAL CORRECTION IN BOOK IV.

Verse ٩٦٧, *for* آن عجب *read* زآن عجب.

کتاب

مثنوی معنوی

تألیف

جلال الدّین محمّد بن محمّد بن الحسین البلخی ثمّ الرّومی

جلد سوّم

بعد از مقابله با پنج نسخه از نُسخ قدیمه بسعی و اهتمام و تصحیح

رینولد آلّین نیکُلْسون

در مطبعهٔ بریل در لیدن از بلاد هُلّاند بطبع رسید

سنه ۱۹۲۹ مسیحی

فهرست حکایات و قصص،

دفتر سوّم،

صحیفه

صحیفه

دفتر چهارم،

بسم الله الرحمن الرحيم،

الحِكَمُ جُنود الله[a] يقوّى بها ارواح المريدين يتزّه[b] عِلْمَهم عن شايبة الجهل وعدْلهم عن شايبة الظلم[c] وجودَهم عن شايبة الرِّياء وحِلْمَهم عن شايبة السَّفه ويقرّب اليهم ما بَعُدَ عنهم من فَهْم الآخرة وييسّر لهم ما عسر عليهم من الطاعة والاجتهاد وهى من بيّنات الانبياء ودلايلهم تُخْبِرُ عن اسرار الله وسُلطانه المخصوص بالعارفين وإدارته الفلك النورانى الرحمانى الدُّرّى الحاكم[d] على الفلك الدُّخانى الكُرَىّ كما انّ العقل حاكم على الصُّوَر الترابية[e] وحواسّها الظاهرة والباطنة فدَوَرانُ ذلك الفلك الروحانى حاكم على الفلك الدخانى والشُّهُب الزاهرة والسُّرُج المنيرة والرياح المُنْشِئة والاراضى المَدْحِيّة[f] والمياه المطّردة نفع الله بها عِباده وزادهم فهمًا وإنّما يفهم كلُّ قارئ على قدر نُهْيته وينسك الناسك على قدر قوّة اجتهاده[g] ويُفْتى المُفتى مَبْلَغَ رأيه ويتصدّق المتصدّق بقدر قدرته[h] ويجود الباذل بقدر موجوده[i] ويقتنى المَجُود عليه ما عَرَفَ من فضله ولكن مفتقدُ المآء فى المفازة لا يقصرُ به عن طلبه معرفتهُ ما فى البحار ويجدّ فى طلب مآء هذه الحيوة قَبْلَ أن[j] يَقْطَعَهُ الاشتغال بالمعاش عنه[j] ونُعَوِّقَهُ العلّةُ والحاجة وتَحُولَ الأغراض[k] بينه وبين ما يتسرّع اليه ولن يُدْرِكَ[l] العِلْمَ[m]

Heading: AH add: وما توفيقى الاّ بالله.

(a) Bul. جنود الله فى الارض. (b) Bul. وينزّه بها. (c) A om. from الظلم to عن شايبة السفه. (d) A والحاكم. (e) AH صور الترابيه. (f) H الاراضى الدُحيه. A الدحيه. (g) A اجتهاد. (h) B بقدر قوّته. (i) AB مجوده for موجوده. H جوده.

(j—j) H Bul. يقطعه المعاش بالاشتغال عنه. In H الاشتغال is suppl. in marg. after يقطعه. A بقطعه الاشتغال بالمعاش الاشتغال عنه. (k) AB Bul. الاعراض.

(l) A وان بدرك. (m) Bul. هذا العلم.

بسم الله الرّحمن الرحيم،

ای ضیآء ٱلْحق حُسام الدّین بیآر * این سِوُم دفتر که سُنّت شد سه بار
بر گشا گنجینهٔ اسرار را * در سِوم دفتر بِهِل اَعْذار را
قوّتت از قوّتِ حق می‌زهد * نه از عُروقی کز حرارت می‌جهد
این چراغِ شمس کو روشن بود * نه از فتیل و پنبه و روغن بود
سقفِ گردون کو چنین دایم بود * نه از طناب و اُسْتُنی قایم بود
قوّتِ جبریل از مطبخ نبود * بود از دیدارِ خلّاقِ وجود
همچنان این قوّتِ اَبْدالِ حق * هم ز حق دان نه از طعام و از طبق
جسمشان را هم ز نور اِسرِشته اند * تا ز رُوح و از مَلَك بگْذشته‌اند
چونك موصوفی باوصافِ جلیل * زآتشِ اَمْراض بگذر چون خلیل
گردد آتش بر تو هم بَرْد و سلام * ای عناصر مر مزاجت را غلام
هر مزاجی را عناصر مایه‌است * وین مزاجت برتر از هر پایه‌است
این مزاجت از جهانِ منبسط * وصفِ وَحْدت را کنون شد ملتقط
ای دریغا عرصهٔ اَفْهامِ خلق * سخت تنگ آمد ندارد خلق حَلْق
ای ضیآء ٱلحق بحذقِ رایِ تو * حلق بخشد سنگ را حلوای تو
کوهِ طُور اندر تجلّی حَلق یافت * تا که مَی نوشید و مَی را بر نتافت
صار دَكًّا مِنْهُ وَٱنْشَقَّ ٱلْجَبَل * هَلْ رَأَيْتُمْ مِنْ جَبَلٍ رَقْصَ ٱلْجَمَل

Heading: After الرحيم H adds وتوكّلی علی الله.

(۳) A می‌رهد for می‌زهد. (٦) L خلّاق ودود. (۷) Bul. او زحقدان. L Bul. و نه از طبق. In H نه is suppl. below the line. (۸) A وز ملك.

(۱٥) A تا کی.

مُوثِرُ هوًى ولا راكنٌ الى دعة ولا منصرفٌ عن طلبه ولا خايفٌ على نفسه[a] ولا مهتمٌّ لمعيشته[b] الّا أن يعوذَ بالله[c] ويُوثِرَ دينَهُ على[d] دنياه ويأخذَ من كَنْز الحكمة الاموالَ[e] العظيمة التى[e] لا تكسدُ ولا تُورَثُ[f] ميراثَ الاموال[g] والانوارَ الجليلة[g] والجواهرَ الكريمة والضياعَ الثمينة شاكرًا لفضْله معظّمًا لقَدره[h] مجلّلاً لخطَره ويستعيذَ بالله من خساسة الحظوظ ومن جَهْلٍ يستكثرُ القليلَ ممّا يرى فى نفسه ويستقلُّ الكثيرَ العظيم من غيره ويُعْجَبُ بنفسه بما لم يأذن له[i] الحقُّ، وعلى العالم الطالب أن يتعلّم ما لم يَعْلَم وأن يُعَلِّمَ ما قد علِمَ ويرفق بذوى الضعف فى الذهن ولا يُعْجَبَ[j] من[k] بلادة اهل البلادة[k] ولا يُعنِّفَ[l] على كليل[m] الفهم، كَذَٰلِكَ كُنتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنَّ ٱللَّهُ عَلَيْكُمْ، [n]سبحان الله[n] وتعالى[o] عن اقاويل المُلْحدين وشِرْك المشركين وتنقيص الناقصين وتشبيه المشبّهين وسوء اوهام المتفكّرين وكيفيّات المتوهّمين، وله الحمد والمجد على تلفيق[p] الكتاب المثنوىّ الالهى الربّانى وهو الموفّق والمتفضّل[q] وله الطَّوْل والمَنّ لا سيّما على عباده العارفين[r] على رغم حِزْبٍ[r] يريدون ان يطفئوا انوار[s] الله بأفواههم واللّهُ مُتِمٌّ نوره ولو كَرِهَ الكافرون، إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا ٱلذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ، فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى ٱلَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ، وَٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلعالَمِينَ[t]

(a) A عن نفسه. (b) K لمعيشة. (c) Bul. يتعوّذ بالله. (d) B om. على.
(e—e) B العظيمة والنقود التى. (f) A يورث. (g—g) A والانوار الحليه.
(h) K لِقَدْرِه. (i) A om. له. (j) K يُعجِبَ. (k—k) Bul. بلاهة اهل البلادة.
(l) يُعَنِّفَ: so pointed in K. (m) B Bul. عن كليل. (n—n) K سبحانه.
(o) Bul. om. و before تعالى. (p) After تلفيق the remainder of the preface is suppl. in marg A. (q) H والمفضل. (r—r) suppl. in marg. H. (s) H نور.
(t) After ربّ العالمين K adds: وصلّى الله على سيّدنا محمّد وآله وصحبه الطيّبين الطاهرين اجمعين برحمتك يا ارحم الراحمين. Bul. has a similar invocation.

آکل و مأکول‌را حلق‌است و نای * غالب و مغلوب‌را عقلست و رای
حلق بخشید او عصای عدل‌را * خورد آن چندان عصا و حبل‌را
واندرو افزون نشد زآن جملهٔ آکل * زآنك حیوانی نبودش اکل و شکل
مر یقین‌را چون عصا هم حلق داد * تا بخورْد او هر خیالی‌را که زاد
پس معانی‌را چو اَعْیان حلقهاست * رازقِ حلقِ معانی هم خداست
پس زمَه تا ماهی هیچ از خَلْق نیست * که بجذبِ مایه اورا حلق نیست
حلقِ جان از فکرِ تن خالی شود * آنگهان روزیش اِجلالی شود
شرط تبدیلِ مزاج آمد بِدان * کز مزاجِ بَد بود مرگِ بَدان
چون مزاجِ آدمی گِل‌خوار شد * زرد و بَدْرنگ و سقیم و خوار شد
چون مزاجِ زشتِ او تبدیل یافت * رفت زشتی از رُخش چون شمع تافت
دایهٔ کو طفلِ شیرآموزرا * تا بنعمت خوش کند پَدْفُوزرا
گر ببندد راهِ آن پستان برُو * بر گشاید راهِ صد بُستان برُو
زآنك پستان شد حجابِ آن ضعیف * از هزاران نعمت و خوان و رغیف
پس حیاتِ ماست موقوفِ فطام * اندك اندك جهد کُن تمّ الکلام
چون جَنین بود آدمی بُد خون غذا * از نَجِس پاکی بَرَد مؤمن کَذی
از فطامِ خون غذا اش شیر شد * وز فطامِ شیر لقمه‌گیر شد
وز فطامِ لقمه لُقمانی شود * طالبِ اِشْکارِ پنهانی شود
گر جَنین‌را کس بگفتی در رَحِم * هست بیرون عالَمی بس منتظم
یك زمینِ خُرّمی با عرض و طول * اندرو صد نعمت و چندین اُکُول
کوهها و بحرها و دشتها * بوستانها باغها و کشتها
آسمانی بس بلند و پُر ضیا * آفتاب و ماهتاب و صد سُها

(۳۷) L Bul. خورد او. K عصای و حبل‌را. (۳۸) A اندر افزون.
(٤٠) A حلق و معانی. (٤١) B ایچ for هیچ. (٤٢) Bul. بود for شود *bis*.
(٤٦) B بدپوزرا. (٤٩) A پس خیال ماست. (٥٠) B Bul. خون بد غذا. H از نجس.
(٥١) A غذاش. Bul. غذایش. (٥٤) K زمینی. Bul. بس نعمت. (٥٦) Bul. آسمان.

لقمه‌بخشی آید از هر مُرْتَبَس * حلق‌بخشی کارِ یزدانست و بس
حلق بخشد جسم‌را و روح‌را * حلق بخشد بهرِ هر عُضْوَت جُدا
این گهی بخشد کی اِجْلالی شوی * وز فضولی وز دَغَل خالی شوی
تا نگویی سِرِّ سلطان‌را بکس * تا نریزی قند‌را پیشِ مگس
گوشِ آنکس نوشد اسرارِ جلال * کو چو سوسن صدزبان افتاد و لال
حلق بخشد خاك‌را لطفِ خدا * تا خورد آب و برُوید صد گیا
باز خاکی‌را ببخشد حلق و لب * تا گیاهش‌را خورد اندر طلب
چون گیاهش خورْد حیوان گشت زفت * گشت حیوان لقمهٔ انسان و رفت
باز خاك آمد شد اکّالِ بَشَر * چون جُدا شد از بشر رُوح و بصر
ذرّها دیدم دهانشان جمله باز * گر بگویم خوردشان گردد دراز
برگهارا برگ از اِنعامِ او * دایگانرا دایه لطفِ عامِ او
رزقهارا رزقها او می‌دهد * زآنك گندم بی غذایی چون زهد
نیست شرحِ این سخن‌را مُنْتَها * پارهٔ گفتم بدانی پارها
جملهٔ عالَم آکل و مأکول دان * باقیانرا مُقْبِل و مقبول دان
این جهان و ساکنانش منتشر * وآن جهان و سالکانش مستمر
این جهان و عاشقانش منقطع * اهلِ آن عالم مخلَّد مجتمع
پس کریم آنست کو خودرا دهد * آبِ حیوانی که ماند تا ابد
باقیاتُ الصّالِحات آمد کریم * رَسته از صد آفت و اَخْطار و بیم
گر هزاران اند یك کس بیش نیست * چون خیالاتِ عَدَداندیش نیست

(١٧) BK Bul. از هر کس بکس, and so H in marg. (١٩) H وزفضول وزْ دغل, with دغا as variant for فضول. BK وزدغا و از دغل, and so Bul.
(٢١) A صدزفان. L افتاد لال. In H و is written below the line, apparently by the original hand. (٢٤) Bul. باز حیوانرا ببخشد. (٢٦) A دهانش.
(٢٨) A چون دمد. (٣٠) A آکل ماکول. (٣١) A و ساکنانش مستمر, and so corr. in H. (٣٥) HK خیالاتی.

از پی فرزند صد فرسنگ راه * او بگردد در حنین و آه آه
آتش و دود آید از خرطوم او * الحذر زآن کودك مرحوم او
اولیا اطفال حقّند ای پسر * غایبی و حاضری بس با خبر
غایبی مندیش از نقصانشان * کو کَشَد کین از برای جانشان
گفت اطفال منند این اولیا * در غریبی فرد از کار و کیا
از برای امتحان خوار و یتیم * لیك اندر سِر منم یار و ندیم
پشت‌دار جمله عصمتهای من * گوییا هستند خود اجزای من
هان و هان این دلق‌پوشان منند * صد هزار اندر هزار و یك تن‌اند
ورنه کَی کردی بیك چوبی هنر * موسی فرعون‌را زیر و زبر
ورنه کَی کردی بیك نفرین بَد * نوح شرق و غرب‌را غرقاب خود
بر نکندی یك دعای لوط راد * جملهٔ شهرستانشان‌را بی مراد
گشت شهرستان چون فردوسشان * دجلهٔ آب سیه رَوْ بین نشان
سوی شامست این نشان و این خبر * در رهِ قُدسش ببینی در گذر
صد هزاران زانبیای حق‌پرست * خود بهر قرنی سیاستها بُدست
گر بگویم وین بیان افزون شود * خود جگر چه بْوَد که کُهها خون شود
خون شود کُهها و باز آن بفسرد * تو نبینی خون شدن کوری و رَد
طُرفه کوری دُوربین تیزچشم * لیك از اشتر نبیند غیر پشم
مو بمو بیند زصَرْفهٔ حرص انس * رقص بی مقصود دارد همچو خرس
رقص آنجا کن که خودرا بشکنی * پنبه‌را از ریش شهوت بر کَنی
رقص و جولان بر سر میدان کنند * رقص اندر خون خود مردان کنند

(۷۹) L Bul. در حضور و غیبت ایشان با خبر. (۸۲) Bul. پشت‌داری.
(۸٤) A هان هان. (۸٥) AH ورنی. (۸٦) AH ورنی. (۸۷) A لوط زاد.
(۸۹) B به بینی در نظر. (۹۰) A Bul. صد هزاران انبیای. (۹۱) Bul. زین بیان.
(۹۳) L Bul. دوربینی. A و تیزچشم. (۹٦) A om. و. In L Bul. the two hemistichs are transposed.

از جَنوب و از شَمال و از دَبور * باغها دارد عروسیها و سُور
در صفت نآید عجایبهای آن * تو درین ظلمت چِی در امتحان
خون خوری در چارمیخِ تنگنا * در میانِ حبس و اَنْجاس و عنا
او بحکمِ حالِ خود مُنکِر بُدی * زین رسالت مُعْرِض و کافر شدی
کین مُحالست و فریبست و غُرور * زآنك تصویری ندارد وهمِ کور
جنسِ چیزی چون ندید اِدراكِ او * نشْنود ادراكِ مُنْکِرناكِ او
همچنان کی خلقِ عام اندر جهان * زآن جهان اَبْدال می‌گویندشان
کین جهان چاهیست بس تاریك و تنگ * هست بیرون عالمی بی بُو و رنگ
هیچ در گوشِ کسی زایشان نرفت * کین طَمَع آمد حجابِ ژرف و زفت
گوش‌را بندد طَمَع از استماع * چشم‌را بندد غرض از اطّلاع
همچنانكِ آن جَنین‌را طَمْعِ خون * کآن غذای اوست در اوطانِ دون
از حدیثِ این جهان محجوب کرد * غیرِ خون او می‌نداند چاشت‌خورْد

قصّهٔ خورندگان پیل‌بچّه از حرص و ترك نصیحت ناصح،

آن شنیدی تو که در هندوستان * دید دانایی گروهی دوستان
گرْسنه مانده شده بی‌برگ و عُور * می‌رسیدند از سفر از راهِ دور
مِهْرِ داناییش جوشید و بگفت * خوش سلامیشان و چون گُلْبُن شکفت
گفت دانم کز تجوّع وز خَلا * جمع آمد رنجتان زین کَرْبَلا
لیك اللّه اللّه ای قومِ جلیل * تا نباشد خورْدتان فرزندِ پیل
پیل هست این سو که اکنون می‌روید * پیل‌زاده مَشْکَنید و بشْنوید
پیل‌بچگان اند اندر راهتان * صیدِ ایشان هست بس دلخواه‌تان
بس ضعیفند و لطیف و بس سمین * لیك مادر هست طالب در کمین

(٥٧) A وز دبور. (٥٨) B Bul. چهٔ for چِی. (٥٩) A انجاس عنا.
(٦٠) A این رسالت. (٦٣) Bul. میگوید نشان. (٦٤) A بی بود و رنگ.
(٦٦) A عرض. (٧٥) A این for بس.

گوید آن رنجور ای یارانِ من * چیست این شمشیر بر سارانِ من
ما نمی‌بینیم باشد این خیال * چه خیالست این کی این هست ارتحال
چه خیالست این که این چرخِ نگون * از نهیب این خیالی شد کنون
گُرزها و تیغها محسوس شد * پیشِ بیمار و سَرش منکوس شد
او همی‌بیند که آن از بهرِ اوست * چشمِ دشمن بسته زآن و چشمِ دوست
حرصِ دنیا رفت و چشمش تیز شد * چشمِ او روشن گهِ خون‌ریز شد
مرغِ بی‌هنگام شد آن چشمِ او * از نتیجهٔ کبرِ او و خشمِ او
سر بریدن واجب آید مرغ‌را * کو بغیرِ وقت جنباند دَرا
هر زمان نزعیست جُزْوِ جانْت‌را * بنْگر اندر نزعِ جان ایمانْت‌را
عمرِ تو مانندِ هَمْیانِ زرست * روز و شب مانندِ دینارْاشْمَرست
می‌شمارد می‌دهد زر بی وُقوف * تا که خالی گردد و آید خُسوف
گر زکُه بِسْتانی و نَنْهی بجای * اندر آید کوه زآن دادن زپای
پس بنِه بر جای هر دَم‌را عِوَض * تا زوَٱسْجُدْ وَٱقْتَرِبْ یابی غرض
در تمامیِ کارها چندین مکوش * جز بکاری که بود در دین مکوش
عاقبت تو رفت خواهی ناتَمام * کارهایت اَبْتَر و نانِ تو خام
وآن عمارت کردنِ گور و لحد * نی بسنگست و بچوب و نی لُبَد
بلك خودرا در صفا گوری کَنی * در مَنیِ او کُنی دفنِ مَنی
خاكِ او گردی و مدفونِ غَمش * تا دَمت یابد مَدَدها از دَمش
گورخانه و قُبّها و کنگره * نبود از اصحابِ معنی آن سَرَه
بنْگر اکنون زندهٔ اطلس‌پوش‌را * هیچ اطلس دست گیرد هوش‌را

(۱۱۵) A رنجوری.
(۱۱٦) A کی آن هست. BK Bul. که هست این.
(۱۲۰) K om. و.
(۱۲۱) Bul. آمد for شد آن.
(۱۲۵) A تا کی.
(۱۲۹) Bul. کارهاات.
(۱۳۰) A و گور و نخد. BH لُبَد as in text.
(۱۳۱) B دفع for دفن.
(۱۳۲) L Bul. om. و after گورخانه.

چون رهند از دستِ خود دستی زنند * چون جهند از نقصِ خود رقصی کنند
مطربانشان از درون دف می‌زنند * بحرها در شورشان کف می‌زنند
تو نبینی لیک بهرِ گوششان * برگها بر شاخها هم کف زنان
تو نبینی برگهارا کف زدن * گوشِ دل باید نه این گوشِ بدن
گوشِ سر بر بند از هزل و دروغ * تا ببینی شهرِ جانِ با فروغ
سر کَشَد گوشِ محمّد در سخن * کش بگوید در نُبی حق هُو اُذُن
سَر بسَر گوش است و چشم است این نَبی * تازه زو ما مُرْضَعست او ما صَبی
این سخن پایان ندارد باز ران * سوی اهلِ پیل و بر آغاز ران

بقیّهٔ قصّهٔ متعرّضان پیل‌بچگان،

هر دهانرا پیل بویی می‌کُنَد * گِرْدِ معدهٔ هر بَشَر بر می‌تَنَد
تا کجا یابد کبابِ پورِ خویش * تا نماید انتقام و زورِ خویش
گوشتهای بندگانِ حق خوری * غیبتِ ایشان کنی کیْفَر بَری
هان که بویای دهانتان خالق‌است * کی برد جان غیرِ آن کو صادق‌است
وای آن افسوسیی کش بوی‌گیر * باشد اندر گور مُنْکَر یا نَکیر
نی دهان دزدیدن اِمکان زآن جهان * نی دهان خوش کردن از داروِ دهان
آب و روغن نیست مر روپوش‌را * راهِ حیلت نیست عقل و هوش‌را
چند کوبد زخمهای گُرْزشان * بر سرِ هر ژاژخا و مُرْزشان
گُرزِ عزراییل‌را بنگر اثر * گر نبینی چوب و آهن در صُوَر
هم بصورت می‌نماید گه گهی * زآن همان رنجور باشد آگهی

(١٠١) A Bul. جانرا با فروغ. (١٠٢) In A the hemistichs are transposed, but corr. in marg. (١٠٣) B Bul. آن نبی.

Heading: A متعصّبان Bul. معترضان. B has: در بیان حال غیبت کنندگان و انذار از صعوبت آن و جزاء افعال ناپسندیده و باز نمودن وخامت آن.

(١٠٨) B که برد جان. (١٠٩) B Bul. یا نکیر. In A the first letter is unpointed.

از کبابِ پیل‌زاده خورده بود * بر درانید و بکُشتش پیل زود
در زمان او یك بیك‌را زآن گروه * می‌درانید و نبودش زآن شِکوه
بر هوا انداخت هر یك‌را گزاف * تا همی‌زد بر زمین میشد شکاف
ای خورندهٔ خونِ خلق از راه بَرْد * تا نه آرد خونِ ایشانت نَبَرْد
مالِ ایشان خونِ ایشان دان یقین * زآنك مال از زور آید در یمین
مادرِ آن پیل‌بچگان کین کَشَد * پیل‌بچّه‌خواره‌را کیفر کُشَد
پیل‌بچّه می‌خوری ای پاره‌خوار * هم بر آرد خصمِ پیل از تو دمار
بُویْ رُسوا کرد مَکْرآنْدیش‌را * پیل داند بویِ طفلِ خویش‌را
آنك یابد بوی حق‌را از یَمَن * چون نیابد بویِ باطل‌را زِمن
مُصْطَفَی چون بُرد بوی از راهِ دُور * چون نیابد از دهانِ ما بَخُور
هم بیابد لیك پوشاند زما * بُویِ نیك و بَد بر آید بر سما
تو همی‌خسپی و بویِ آن حرام * می‌زند بر آسمانِ سبزفام
همرهِ انفاسِ زشتت می‌شود * تا ببُوگیرانِ گردون می‌رود
بویِ کبر و بویِ حرص و بویِ آز * در سخن گفتن بیآید چون پیاز
گر خوری سوگند من کَی خورده ام * از پیاز و سیر تَقْوَی کرده‌ام
آن دَمِ سوگند غمّازی کند * بر دماغِ همنشینان بر زند
بس دعاها رَد شود از بویِ آن * آن دلِ کژ می‌نماید در زبان
إِخْسَئُوا آید جوابِ آن دعا * چوبِ رَد باشد جزای هر دَغا
گر حدیثت کژ بود معنیت راست * آن کژئ لفظ مقبولِ خداست

(۱۵۲) L Bul. کز کباب.   (۱۵٤) Bul. می‌درایدش نبودش.
(۱٦۰) A مرگ اندیش‌را.   (۱٦۱) Bul. بوی رحمان از یمن
(۱٦۲) H بو for بوی. Bul. چون بوی برد.

در عذابِ منکرست آن جانِ او * کژدمِ غم در دلِ غمدانِ او
از برون بر ظاهرش نقش و نگار * وز درون زاندیشها او زار زار
وآن یکی بینی در آن دلقِ کهن * چون نبات اندیشه و شکّر سخن

باز گشتن بحکایت پیل،

گفت ناصح بشْنوید این پندِ من * تا دل و جانتان نگردد ممتحن
با گیاه و برگها قانع شوید * در شکارِ پیلبچگان کم روید
من برون کردم زگردن وامِ نُصح * جز سعادت کَی بود انجامِ نُصح
من بتبلیغِ رسالت آمدم * تا رهانم مر شمارا از نَدم
هین مبادا که طَمَع رهتان زند * طمعِ برگ از بیخهاتان بر کَنَد
این بگفت و خَیر بادی کرد و رفت * گشت قحط و جُوعشان در راه زفت
ناگهان دیدند سوی جادهٔ * پورِ پیلی فربهی نو زادهٔ
اندر افتادند چون گرگانِ مست * پاك خوردندش فرو شُستند دست
آن یکی همره نخورد و پند داد * کی حدیثِ آن فقیرش بود یاد
از کبابش مانع آمد آن سخن * بختِ نو بخشد ترا عقلِ کهن
پس بیفتادند و خفتند آن همه * وآن گرسنه چون شُبان اندر رمه
دید پیلی سهمناکی می‌رسید * اوّلا آمد سوی حارس دوید
بُوی می‌کرد آن دهانش‌را سه بار * هیچ بویی زو نیامد ناگوار
چند باری گردِ او گشت و برفت * مر ورا نازرد آن شه‌پیلِ زفت
مر لبِ هر خفته‌را بُوی کرد * بوی می‌آمد ورا زآن خفته مرد

(١٣٥) L غم‌لان او. (١٣٦) Bul. وز درون اندیشها. (١٣٧) B زآن یکی.
Heading: Bul. بحکایت پیل بچگان و نصیحت ناصح. (١٣٩) Bul. پیل بچه‌گان.
(١٤٠) A کم for کی. (١٤١) AB من شمارا. (١٤٤) L Bul. اندر جادهٔ.
(١٤٩) In H the second hemistich has been corrected, so as to read اوّل آمد سوی حارس بر دوید.

از دهانی که نکردستی گناه * وآن دهانِ غیر باشد عذر خواه
یا دهانِ خویشتن‌را پاك کن * روحِ خودرا چابك و چالاك کن
ذکرِ حق پاکست چون پاکی رسید * رَخْت بر بندد برون آید پلید
می‌گریزد ضدّها از ضدّها * شب گریزد چون بر افروزد ضیا
چون در آید نامِ پاك اندر دهان * نی پلیدی ماند و نی اندُهان

بیان آنك اللّه گفتن نیازمند عین لبّیك گفتن حقّ است،

آن یکی اللّه می‌گفتی شبی * تا که شیرین می‌شد از ذکرش لبی
گفت شیطان آخر ای بسیارگو * این همه اللّه‌را لَبَّیْك کو
می‌نیاید یك جواب از پیشِ تخت * چند اللّه می‌زنی با رویِ سخت
او شکسته‌دل شد و بنْهاد سر * دید در خواب او خَضِررا در خُضَر
گفت هین از ذکر چون وا ماندهٔ * چون پشیمانی از آنکش خواندهٔ
گفت لَبَّیْکم نمی‌آید جواب * زآن همی‌ترسم که باشم رَدِّ باب
گفت آن اللّهِ تو لَبَّیْكِ ماست * وآن نیاز و درد و سوزت پَیْكِ ماست
حیلها و چاره‌جوییهاے تو * جذبِ ما بود و گشاد این پایِ تو
ترس و عشقِ تو کمندِ لطفِ ماست * زیرِ هر یا رَبِّ تو لَبَّیْکهاست
جانِ جاهل زین دعا جز دُور نیست * زآنك یا رَب گفتنش دستور نیست
بر دهان و بر دلش قُفلست و بند * تا ننالد با خدا وقتِ گزند
داد مر فرعون‌را صد ملك و مال * تا بکرد او دعویٔ عزّ و جلال

---

(١٨٩) A تا کی . Bul. شیرین باشد. (١٩٠) Bul. has:

گفت شیطانش خمش ای سخت‌رو * چند گویی آخر ای بسیارگو

(١٩٣) Bul. از ذکر حق وا ماندهٔ. (١٩٤) Bul. adds:

گفت خضرش آنخدا گفت این بمن * که برو با او بگو ای ممتحن
نی ترا در کارِ من آورده‌ام * نی منت مشغول ذکرم کرده‌ام

(١٩٦) In A the order of the verses is ١٩٨, ١٩٧, ١٩٦.

(١٩٧) A om. و. (١٩٩) A وقتی.

بیان آنك خطای محبّان بهتر از صواب بیگانگان است نزد محبوب،

آن بِلال صدق در بانگِ نماز * حَیَّ را هَیَّ همی‌خواند از نیاز
تا بگفتند ای پیمبر راست نیست * این خطا اکنون که آغازِ بناست
ای نبیّ و ای رسولِ کردگار * یك موذّن کو بود افصح بیار
عیب باشد اوّلِ دین و صلاح * لَحْن خواندن لفظِ حَیَّ عَلَی ٱلْفَلَاح
خشمِ پیغمبر بجوشید و بگفت * یك دو رمزی از عنایاتِ نهفت
کای خسان نزدِ خدا هَیِّ بلال * بهتر از صد حی و خی و قیل و قال
وا مشورانید تا من رازتان * وا نگویم آخر و آغازتان
گر نداری تو دمِ خوش در دعا * رَوْ دعا میخواه زاِخوانِ صفا

امر حق تعالی بموسی علیه السّلم کی مرا بدهانی خوان که بدآن دهان گناه نکردهٔ،

گفت ای موسی زمن می‌جُو پناه * با دهانی که نکردی تو گناه
گفت موسی من ندارم آن دهان * گفت مارا از دهانِ غیر خوان
از دهانِ غیر کی کردی گناه * از دهانِ غیر بر خوان کای اله
آن چنان کن که دهانها مر ترا * در شب و در روزها آرد دعا

Heading: Suppl. in marg. H. In A it follows v. ۱۷۲. A نزد محبّ.

(۱۷۳) B Bul. نیست راست, and so corr. in H. HT آغازِ بناست as in text. In ABK Bul. the last word of the verse might be read نباست.

(۱۷۵) H هیّ علی الفلاح. BK علی فلاح. (۱۷۶) BHK پیغامبر.

(۱۷۷) HK حی و خی as in text. AB حی و حی. L حا و خا. Bul. حی حی.

Heading: Bul. om. بدآن دهان. B om. دهان. Bul. نکرده باشد. After the Heading Bul. adds:

بهر این فرمود با موسی خدا * وقت حاجت خواستن اندر دعا

(۱۸۲) Bul. ای اله.

حزم آن باشد که گویی تُخْمه‌ام * یا سقیمم خستهٔ این دَخْمه‌ام
یا سَرَم دَرْدست دردِ سر ببَر * یا مرا خواندست آن خالوپسر
زآنك يك نُوشَت دهد با نیشها * که بکارد در تو نوشش ریشها
زرّ اگر پنجاه اگر شصتت دهد * ماهیا او گوشت در شَسْتت دهد
گر دهد خود کَی دهد آن پُرحِيَل * جَوْزِ پوسیدست گفتارِ دَغَل
زَغْژَغِ آن عقل و مغزت‌را بَرَد * صد هزاران عقل‌را يك نشْمرد
یارِ تو خورجینِ تُست و کیسه‌ات * گر تو رامینی مجو جز ویسه‌ات
ویسه و معشوقِ تو هم ذاتِ تُست * وین برونیها همه آفاتِ تُست
حزم آن باشد که چون دعوت کنند * تو نگویی مست و خواهانِ منند
دعوتِ ایشان صفیرِ مرغ دان * کی کند صیّاد در مَکْمن نهان
مرغِ مرده پیش بنْهاده که این * می‌کند این بانگ و آواز و حنین
مرغ پندارد که جنسِ اوست او * جمع آید بر دَرَدشان پوست او
جز مگر مرغی که حزمش داد حق * تا نگردد گیجِ آن دانه و مَلَق
هست بی‌حزمی پشیمانی یقین * بشْنو این افسانه‌را در شرحِ این

فریفتن روستایی شهری‌را و بدعوت خواندن بلابه و الحاح بسیار،

ای برادر بود اندر ما مَضَی * شهری با روستایی آشنا
روستایی چون سوی شهر آمدی * خرگه اندر کویِ آن شهری زدی

(۲۲۵) A اگر شصتی دهد. B شستت in both hemistichs. (۲۲٦) Bul. وگفتار.
(۲۲۷) A زعزع. Bul. آن جوز مغزت‌را برد. (۲۲۸) BL خُرجین. Bul. خرجین.
(۲۲۹) A ویسهٔ معشوق. (۲۳۲) BL Bul. آواز حنین.
(۲۳٤) A کنج for گیج. A om. و.
Heading: Bul. خواندن اورا. B om. بسیار. A الحاح بسیار کردن. B الحاح کردن.

در همه عمرش ندید او دردِ سر * تا ننالد سوی حقّ آن بدْگُهَر
داد اورا جملهٔ ملكِ این جهان * حق ندادش درد و رنج و اندهان
درد آمد بهتر از مُلكِ جهان * تا بخوانی مر خدارا در نهان
خواندنِ بی‌درد از افسردگیست * خواندنِ بادَرْد از دل‌بُردگیست
آن کشیدن زیرِ لب آوازرا * یاد کردن مَبْدأ و آغازرا
آن شده آواز صافی و حزین * ای خدا وای مستغاث و ای مُعین
نالهٔ سگ در رَهَش بی جذبه نیست * زآنك هر راغب اسیرِ رهزنیست
چون سگِ کهْفی که از مُردار رَست * بر سرِ خوانِ شهنشاهان نشست
تا قیامت میخورد او پیشِ غار * آبِ رحمت عارفانه بی تَغار
ای بسا سگ‌پوست کورا نام نیست * لیك اندر پرده بی آن جام نیست
جان بِدِه از بهرِ این جام ای پسر * بی جهاد و صبر کی باشد ظفر
صبر کردن بهرِ این نبْود حَرَج * صبر کن کالصَّبْرُ مِفْتاحُ الْفَرَج
زین کمین بی صبر و حزمی کس نجَست * حزم‌را خود صبر آمد پا و دست
حزم کن از خورْد کین زَهْرین گیاست * حزم کردن زور و نورِ انبیاست
کاه باشد کو بهرِ بادی جهد * کوه کی مر بادرا وَزْنی نهد
هر طرف غولی همی‌خواند ترا * کای برادر راه خواهی هین بیا
ره نمایم همْرَهت باشم رفیق * من قلاووزم درین راهِ دقیق
نی قلاوزست و نی ره داند او * یوسُفا کم رَو سوی آن گُرگ‌خو
حزم آن باشد که نفریبد ترا * چرْب و نوش و دامهای این سرا
که نه چرْبش دارد و نی نوش او * سِحْر خواند می‌دمد در گوش او
که بیا مهمانِ ما ای روشنی * خانه آنِ تُست و تو آنِ منی

(۲۰۲) A om. و *bis*. (۲۰٤) A دل مردگیست. (۲۰۵) A یاد کردم, corr. above. (۲۱۳) Bul. کس نرست. (۲۱٤) Bul. در خورد. (۲۱۸) H. om. و after قلاوزست. (۲۱۹) BK Bul. حزم این باشد. (۲۲۱) K om. و.

بعدِ دَه سال و بهَر سالی چنین * لابها و وعدهاے شکّرین
کودکان خواجه گفتند ای پدر * ماه و ابر و سایه هم دارد سفر
حقّها بر وی تو ثابت کردهٔ * رنجها در کارِ او بس بُردهٔ
او همی‌خواهد که بعضی حقِّ آن * وا گزارد چون شوی تو میهمان
بس وصیّت کرد مارا او نهان * که کشیدش سوی دِه لابه کنان
گفت حقّست این ولی ای سیبوَیْه * اِتَّقِ مِنْ شَرِّ مَنْ أَحْسَنْتَ إِلَيْه
دوستی تخمِ دَمِ آخر بود * ترسم از وَحْشت کی آن فاسد شود
صحبتی باشد چو شمشیرِ قَطوع * همچو دَی در بوستان و در زُروع
صحبتی باشد چو فصلِ نوبهار * زو عمارتها و دخلِ بی‌شمار
حزم آن باشد که ظنِّ بَد بری * تا گریزی و شوی از بَد بری
حزم سُوءُ الظَّنّ گفتست آن رسول * هر قدم‌را دام می‌دان ای فضول
رویِ صحرا هست هموار و فراخ * هر قدم دامیست کم ران اوستاخ
آن بُزِ کوهی دود کی دام کو * چون بتازد دامش افتد در گلو
آنک می‌گفتی که کو اینک ببین * دشت می‌دیدے نمی‌دیدے کمین
بی کمین و دام و صیّاد ای عَیار * دُنْبه کی باشد میانِ کِشت‌زار
آنک گستاخ آمدند اندر زمین * استخوان و کلّهاشانرا ببین
چون بگورستان رَوی اے مُرْتضَی * استخوانشان‌را بپرس از ما مَضَی
تا بظاهر بینی آن مستانِ کُور * چون فرو رفتند در چاهِ غرور
چشم اگر داری تو کورانه میا * ور نداری چشم دست آور عصا
آن عصای حزم و استدلال‌را * چون نداری دید می‌کن پیشوا

(۲۵۸) B عذرهای شکّرین. (۲٦۱) Bul. که حقّ بعض آن. A وا گذارد.
(۲٦۲) A سوی دبه. (۲٦٤) A فاسد بود. (۲٦٥) A همچنین for صحبتی.
(۲٦۹) AB Bul. رو for ران. B Bul. گوستاخ. (۲۷۰) Bul. آن بز کوئی که گوید
کآن دام کو. B دام کو. (۲۷٤) Bul. استخوانهاشان. (۲۷٦) A و دست.
(۲۷۷) A om. و.

دو مَه و سه ماه مهمانش بُدی * بر دکانِ او و بر خوانش بُدی
هر حوائجرا که بودیش آن زمان * راست کردی مردِ شهری رایگان
رُو بشهری کرد و گفت ای خواجه تو * هیچ می‌نآیی سوی دِه فُرْجه‌جُو
الله الله جملهٔ فرزندان بیار * کین زمانِ گلشنست و نوبهار
یا بتابستان بیا وقتِ ثمر * تا ببندم خدمت‌را من کمر
خَیْل و فرزندان و قومت‌را بیار * در دهِ ما باش سه ماه و چهار
که بهاران خِطّهٔ ده خوش بود * کِشت‌زار و لالهٔ دِلْکَش بود
وعده دادی شهری اورا دفعِ حال * تا بر آمد بعدِ وعده هشت سال
او بهر سالی همی‌گفتی که کَی * عزم خواهی کرد کآمد ماهِ دَی
او بهانه ساختی کامسال‌مان * از فلان خِطّه بیآمد میهمان
سالِ دیگر گر توانم وا رهید * از مُهِمّات آن طرف خواهم دوید
گفت هستند آن عیالم منتظر * بهرِ فرزندانِ تو ای اهلِ بِر
باز هر سالی چو لکلک آمدی * تا مقیمِ قُبّهٔ شهری شدی
خواجه هر سالی ززرّ و مالِ خویش * خرجِ او کردی گشادی بالِ خویش
آخرین کرّت سه ماه آن پهلوان * خوان نهادش بامدادان و شبان
از خجالت باز گفت او خواجه‌را * چند وعده چند بفْریبی مرا
گفت خواجه جسم و جانم وصل‌جوست * لیك هر تحویل اندر حکمِ هوست
آدمی چون کشتی است و بادبان * تا کی آرد بادرا آن بادْران
باز سوگندان بدادش کای کریم * گیر فرزندان بیا بنْگر نعیم
دستِ او بگرفت سه کرّت بعهد * کاللّه اللّه زو بیا بنْمای جهد

(۲۳۸) Bul. شدی for بُدی *bis.* (۲۳۹) ABK Bul. که بودش.
(۲٤۰) A om. و. A سوی دیه. (۲٤۱) A زمانی.
(۲٤۳) Bul. قوم و فرزندان و خیلت‌را. (۲٤۹) Bul. این عیالم.
(۲٥٤) Bul. حکمِ اوست. (۲٥٦) Bul. باز سوگند آن بدادش ای کریم.
(۲٥۷) Bul. و سه کرّت.

بس غذای سُکر و وَجْد و بی‌خودی * از درِ اهلِ دلان بر جان زدی
باز این دررا رها کردی زحِرْص * گِرْدِ هر دکّان همی‌گردی چو خِرْس
بر درِ آن مُنعمانِ چرب‌دیگ * می‌دوی بهرِ ثرید مُرْدَریگ
چربِش اینجا دان که جان فربه شود * کارِ نااومید اینجا به شود

جمع آمدن اهل آفت هر صباحی بر در صومعهٔ عیسی علیه السّلم جهت طلب شفا بدعای او،

صومعهٔ عیسیست خوانِ اهلِ دل * هان و هان ای مبتلا این دَر مهِل
جمع گشتندی زهَر اطراف خلق * از ضریر و لنگ و شلّ و اهلِ دلق
بر درِ آن صومعهٔ عیسی صباح * تا بدَم اوشان رهاند از جُناح
او چو فارغ گشتی از اورادِ خویش * چاشتگه بیرون شدی آن خوب‌کیش
جَوْق جَوْقی مبتلا دیدی نزار * شِسْته بر دَر در امید و انتظار
گفتی ای اصحابِ آفت از خدا * حاجتِ این جملگانتان شد روا
هین روان گردید بی رنج و عنا * سوی غفّاری و اکرامِ خدا
جملگان چون اشترانِ بسته‌پای * که گشایی زانوی ایشان برای
خوش دوان و شادمانه سوی خان * از دعای او شدندی پا دوان
آزمودی تو بسی آفاتِ خویش * یافتی صحّت ازین شاهانِ کیش
چند آن لنگیٔ تو رَهْوار شد * چند جانت بی غم و آزار شد
ای مغفَّل رشتهٔ بر پای بند * تا زخود هم گُم نگردی ای لَوَند

(۲۹۴) L Bul. پس غذای. AL Bul. شکر. (۲۹۵) A آن دررا. B Bul. زحرص for چو خرس. K چو خرص. (۲۹۷) A Bul. ناامید.

Heading: A هر صباح.

(۳۰۲) A Bul. بر امید. L بر امید. (۳۰۳) A Bul. گفت. (۳۰۴) A هین دوان.

(۳۰۶) In the first hemistich Bul. has: بی توقّف جمله شادان و امان.

ور عصای حزم و استدلال نیست * بی عصاکش بر سرِ هر ره مه ایست
گام زآن سان نِه که نابینا نهد * تا که پا از چاه و از سگ وا رهد
لرز لرزان و بترس و احتیاط * می‌نهد پا تا نیُفتد در خُباط
ای زدُودی جَسته در نارے شده * لقمه جُسته لقمهٔ ماری شده

قصّهٔ اهل سبا و طاغی کردن نعمت ایشانرا،

تو نخواندی قصهٔ اهلِ سَبا * یا بخواندی و ندیدی جز صدا
از صدا آن کوه خود آگاه نیست * سوی معنی هوشِ کُه‌را راه نیست
او همی‌بانگی کند بی گوش و هوش * چون خَمُش کردی تو او هم شد خموش
داد حقّ اهلِ سبارا بس فراغ * صد هزاران قصر و ایوانها و باغ
شُکرِ آن نگزاردند آن بَدرَگان * در وفا بودند کمتر از سگان
مر سگی‌را لقمهٔ نانی زدَر * چون رسد بر در همی‌بندد کمر
پاسبان و حارسِ در می‌شود * گرچه بر وی جور و سختی می‌رود
هم بر آن دَر باشدش باش و قرار * کُفر دارد کَرد غیری اختیار
ور سگی آید غریبی روز و شب * آن سگانش می‌کنند آن دم ادب
کی برَو آنجا که اوّل منْزلست * حقِّ آن نعمت گِرَوْگانِ دلست
می‌گزندش که برَو بر جایِ خویش * حقِّ آن نعمت فرو مگذار بیش
از درِ دل واهلِ دل آبِ حیات * چند نوشیدی و وا شد چشمهات

(۲۷۸) A om. و.

(۲۸۰) A Bul. لرز و لرزان.

Heading: After ایشانرا B Bul. and H in marg. add: و در رسیدن شومئ طغیان و کفران در ایشان و بیان فضیلت شکر و وفا. So K, which omits و وفا.

(۲۸۳) In A vv. ۲۸۳, ۲۸٤ are transposed, but corr. in marg.

(۲۸٤) A om. و.

(۲۹۰) Bul. گر سگی. A غریب و روز و شب.

آنك مادر آفريد و ضرع و شير * با پدر كردش قرين آن خود مگير
اى خداوند اى قديم احسانِ تو * آنك دانم وآنك نى هم آنِ تو
تو بفرمودى كه حق‌را ياد كن * زآنك حقّ من نمى‌گردد كهن
ياد كن لطفى كه كردم آن صَبُوح * با شما از حفظ در كشتىء نوح
پيلهٔ باباياتانرا آن زمان * دادم از طوفان و از موجش امان
آبِ آتش‌خو زمين بگْرفته بود * موجِ او مر اوجِ كُه‌را مى‌ربود
حفظ كردم من نكردم ردّتان * در وجودِ جَدِّ جَدِّ جَدّتان
چون شدى سَر پشتِ پايت چون زنم * كارگاهِ خويش ضايع چون كنم
چون فداى بى‌وفايان مى‌شوى * از گمانِ بَد بدآن سو مى‌روى
من زسهو و بى‌وفاييها بَرى * سوى من آيى گمانِ بَد برى
اين گمانِ بَد بر آنجا بَر كه تو * مى‌شوى در پيشِ همچون خود دوتو
بس گرفتى يار و همراهانِ زفت * گر ترا پرسم كه كو گويى كه رفت
يارِ نيكت رفت بر چرخِ برين * يارِ فسقت رفت در قعرِ زمين
تو بماندى در ميانه آنچنان * بى‌مدد چون آتشى از كاروان
دامنِ او گير اى يارِ دلير * كو منزّه باشد از بالا و زير
نى چو عيسى سوى گردون بر شود * نى چو قارون در زمين اندر رود
با تو باشد در مكان و بى‌مكان * چون بمانى از سرا و از دكان
او بر آرد از كدورتها صفا * مر جفاهاى ترا گيرد وفا

(٢٢٠) After آفريد A has some words which are partly illegible, with داد written above. Bul. آنرا مگير.
(٢٢١) A خداوندى قديم.
(٢٢٤) AH وز موجش.
(٢٢٥) A آب و آتش چون. L آب و آتش.
(٢٢٧) K پشت و پايت.
(٢٢٨) A بر آن سو. Bul. ميدوى.
(٢٣٠) In A the first hemistich is identical with the first hemistich of v. ٢٢٨, but corr. in marg. AB بدآنجا.
(٢٣١) L Bul. پس گرفتى. A كى for كه *bis*.
(٢٣٥) A در زمين اندر شود.
(٢٣٦) L Bul. مكان و لامكان.

ناسپاسی و فراموشئ تو * یاد ناآورد آن عسل‌نوشئ تو
لاجرم آن راه بر تو بسته شد * چون دلِ اهلِ دل از تو خسته شد
زودشان در یاب و استغفار کن * همچو ابری گریه‌های زار کن
تا گلستانشان سوی تو بشکفد * میوه‌های پخته بر خود وا کفد
هم بر آن دَر گَرْد کم از سگ مباش * با سگِ کهف ار شدستی خواجه‌تاش
چون سگان هم مر سگان‌را ناصحند * کی دل اندر خانهٔ اوّل ببند
آن درِ اوّل که خوردی استخوان * سخت گیر و حق گزار آنرا ممان
می گزندش تا زادَب آنجا رود * وز مُقامِ اوّلین مُفْلِح شود
می گزندش کای سگِ طاغی بِرَو * با ولیِّ نعمتت یاغی مشو
بر همان دَر همچو حلقه بسته باش * پاسبان و چابك و بر جَسته باش
صورتِ نقضِ وفای ما مباش * بی‌وفایی‌را مکن بیهوده فاش
مر سگانرا چون وفا آمد شعار * رَو سگانرا ننگ و بدنامی میار
بی‌وفایی چون سگانرا عار بود * بی‌وفایی چون روا دارے نمود
حق تعالی فخر آوردِ از وفا * گفت مَنْ أَوْفَى بِعَهْدٍ غَيْرَنا
بی‌وفایی دان وفا با رَدِّ حق * بر حقوقِ حق ندارد کس سَبَق
حقِّ مادر بعد از آن شد کآن کریم * کرد اورا از جنینِ تو غریم
صورتی کردت درون جسمِ او * داد در حَمْلش ورا آرامِ و خو
همچو جُزوِ متّصل دید او ترا * متّصل‌را کرد تدبیرش جُدا
حق هزاران صنعت و فن ساختست * تا که مادر بر تو مِهر انداختست
پس حقِ حق سابق از مادر بود * هرکه آن حق‌را نداند خر بود

(۲۱۲) A همچو ابری در بهار و زار کن.   (۲۱٦) A آن کی در اوّل.
(۲۱۸) Bul. باغی مشو.   (۲۱۹) A بر در آن همچو. A بسته for جسته.
(۲۲۲) Bul. in the second hemistich بی‌وفایی چون وفا داری نمود.
(۲۲٦) A کردن for کردت. Bul. گردد. A آرام خو.
(۲۲۸) Bul. صد هزاران. A تا کی.

پس سبا گفتند باعِدْ بَیْنَنا * شَیْنُنا خَیرٌ لَنا خُذْ زَیْنَنا
ما نمی‌خواهیم این ایوان و باغ * نی زنانِ خوب و نی امن و فراغ
شهرها نزدیکِ همدیگر بَدَست * آن بیابانست خوش کآنجا دَدَست
یَطْلُبُ ٱلْإِنْسانُ فی ٱلصَّیْفِ ٱلشِّتا * فَإِذا جاءَ ٱلشِّتا أَنْکَرَ ذا
فَهْوَ لا یَرْضَی بِحالٍ أَبَدا * لا بِضیقٍ لا بِعَیْشٍ رَغَدا
قُتِلَ ٱلْإِنْسانُ ما أَکْفَرَهُ * کُلَّما نالَ هُدًی أَنْکَرَهُ
نفس زین سانست زآن شد کُشْتنی * اُقْتُلوا أَنْفُسَکُمْ گفت آن سَنی
خارِ سه‌سُویست هرچون کش نهی * در خَلَد وز زخمِ او تو کی جهی
آتشِ ترکِ هوا در خار زن * دست اندر یارِ نیکوکار زن
چون زحد بردند اصحابِ سبا * کی بپیشِ ما وَبا به از صَبا
ناصحانشان در نصیحت آمدند * از فُسوق و کفر مانع می‌شدند
قصدِ خونِ ناصحان می‌داشتند * تخمِ فِسْق و کافری می‌کاشتند
چون قضا آید شود تنگ این جهان * از قضا حلوا شود رنجِ دهان
گفت إِذا جاءَ ٱلْقَضا ضاقَ ٱلْفَضا * تُحْجَبُ ٱلْأَبْصارُ إِذا جاءَ ٱلْقَضا
چشم بسته می‌شود وقتِ قضا * تا نبیند چشم کُحْلِ چشم‌را
مکرِ آن فارس چو انگیزید گَرْد * آن غُبارت زاستغاثت دُور کرد
سوی فارس رَو مرو سوی غبار * ورنه بر تو کوبد آن مکرِ سوار
گفت حقّ آنرا که این گرگش بخورد * دید گَرْدِ گرگ چون زاری نکرد
او نمی‌دانست گَرْدِ گرگ‌را * با چنین دانش چرا کرد او چَرا
گوسفندان بُویِ گرگ با گزند * می‌بدانند و بهر سو می‌خزند
مغزِ حیوانات بویِ شیررا * می‌بداند ترك می‌گوید چَرا

(٢٦٩) A و آن امن فراغ. (٢٧٠) A این بیابانست کانجا خود ددست.
(٢٧٥) Bul. هرجا کش نهی. (٢٧٦) In H کار is suppl. over یار.
(٢٧٩) A جان ناصحان. (٢٨٢) A زاستعانت. (٢٨٤) H کوبد.
(٢٨٧) A می‌چرند (٢٨٨) Bul. میگیرد چرا.

چون جفا آری فرستد گوش‌مال * تا زنُقصان وا رَوی سوی کمال
چون تو وِرْدی ترك كردی در رَوِش * بر تو قبضی آید از رنج و تَبِش
آن ادب كردن بود یعنی مكن * هیچ تحویلی از آن عهدِ كَهُن
پیش از آن كین قبض زنجیری شود * این كه دل گیریست پاگیری شود
رنجِ معقولت شود محسوس و فاش * تا نگیری این اشارت‌را بلاش
در معاصی قبضها دل‌گیر شد * قبضها بعد از اجل زنجیر شد
نُعْطِ مَنْ أَعْرَضْ هُنا عَنْ ذِكْرِنا * عِيشَةً ضَنْكًا وَنَجْزِى بِالْعَمَى
دزد چون مالِ كسانرا می‌بَرَد * قبض و دل‌تنگی دلش‌را می‌خَلَد
او همی‌گوید عجب این قبض چیست * قبضِ آن مظلوم كز شَرّت گریست
چون بدین قبض التفاتی كم كند * بادِ اِصرار آتشش‌را دَم كند
قبضِ دل قبضِ عَوان شد لاجرم * گشت محسوس آن معانی زد عَلَم
غصّها زندان شُدست و چارْمیخ * غصّه بیخست و برُوید شاخ بیخ
بیخ پنهان بود هم شد آشكار * قبض و بسط اندرون بیخی شمار
چونك بیخِ بَد بود زودش بزن * تا نرُوید زشت خاری در چمن
قبض دیدی چارهٔ آن قبض كن * زآنك سَرها جمله می‌رُوید زبُن
بسط دیدی بسطِ خودرا آب ده * چون بر آید میوه با اصحاب ده

باقیِ قصّهٔ اهل سبا،

آن سبا زاَهْلِ صِبا بودند و خام * كارشان كُفرانِ نعمت با كرام
باشد آن كفرانِ نعمت در مثال * كه كنی با مُحْسِنِ خود تو جدال
كی نمی‌باید مرا این نیكوی * من برنجم زین چه رنجه می‌شوی
لطف كن این نیكوی‌را دُور كن * من نخواهم چشم زودم كور كن

(۲٤۹) Bul. om. و. (۲۵۱) ABK Bul. دل‌گیرست. (۲۵۲) A om. و.
(۲۵۵) A om. و. (۲۵۷) A اضرار. (۲٦٤) AK Bul. بودند خام.

حالِ او اینست کو خود زآن سُو است * چون بود بی تو کسی کآنِ تو است
حق همی‌گوید کی آری ای نَزِه * لیك بشْنو صبر آر و صبر بِه
صبح نزدیکست خامُش کم خروش * من همی‌کوشم پیِ تو تو مکوش

بقیّهٔ داستان رفتنِ خواجه بدعوت روستایی سوی دیه،

شد زحَد هین بازگَرْد ای یارِ گُرْد * روستایی خواجه‌را بین خانه بُرد
قصّهٔ اهلِ سبا یك گوشه نِه * آن بگو کآن خواجه چون آمد بدِه
روستایی در تملّق شیوه کرد * تا که حزمِ خواجه‌را کالیوه کرد
از پیام اندر پیام او خیره شد * تا زُلالِ حزمِ خواجه تیره شد
هم ازینجا کودکانش در پسند * نَرْتَع و نَلْعَب بشادی می‌زدند
همچو یوسف کش زتقدیرِ عجب * نَرْتَع و نَلْعَب ببُرْد از ظلِّ اب
آن نه بازی بلك جان‌بازیست آن * حیله و مکر و دغاسازیست آن
هرچ از یارت جُدا اندازد آن * مشنو آنرا کآن زیان دارد زیان
گر بود آن سود صد در صد مگیر * بهرِ زر مَسْکُل زگنجور ای فقیر
این شنو کی چند یزدان زجر کرد * گفت اصحابِ نبی‌را گرم و سرد
زآنك بر بانگِ دُهُل در سالِ تنگ * جُمعه‌را کردند باطل بی درنگ
تا نباید دیگران ارزان خرند * زآن جَلَب صَرْفه زما ایشان بَرند
مانْد پیغمبر بخلوت در نماز * با دو سه درویشِ ثابت پُر نیاز
گفت طبل و لهو و بازرگانیی * چونتان ببْرید از ربّانیی
قَدْ فَضَضْتُمْ نَحْوَ قَمْحٍ هایما * ثُمَّ خَلَّیْتُمْ نَبِیًّا قایما

Heading: BHK Bul. دِه for دیه.

(٤١٤) A تاکی. AL جزم خواجه‌را, corr. in A. (٤١٦) AB هم از آنجا. A در رسند. Bul. میزنند. (٤١٧) B کی for کش.

(٤٢٠) A مشکل for مسْکُل. BL Bul. مگسل. BL om. ای.

(٤٢٤) ABHK پیغامبر.

بویِ شیرِ خشم دیدی باز گرد * با مناجات و حذر انباز گرد
وا نگشتند آن گروه از گَرْدِ گرگ * گرگِ محنت بعدِ گَرْد آمد سُتُرْگ
بر درید آن گوسفندانرا بخشم * کی زچوپانِ خِرَد بستند چشم
چند چوپانشان بخواند و نآمدند * خاکِ غم در چشمِ چوپان میزدند
کی برو ما از تو خود چوپانتریم * چون تَبَع گردیم هریک سَرْوَریم
طُعمهٔ گرگیم و آنِ یار نی * هیزمِ ناریم و آنِ عار نی
حَمْیتی بُد جاهلیّت در دماغ * بانگِ شومی بر دِمَنشان کرد زاغ
بهرِ مظلومان همیکندند چاه * در چه افتادند و میگفتند آه
پوستینِ یُوسُفان بشْکافتند * آنچ میکردند یک یک یافتند
کیست آن یوسف دلِ حقجُویِ تو * چون اسیری بسته اندر کویِ تو
جبرئیلیرا بر اُستُن بستهٔ * پرّ و بالشرا بصد جا خستهٔ
پیشِ او گوسالهٔ بریان آوری * که کَشی اورا بکَهْدان آوری
کی بخور اینست مارا لُوت و پُوت * نیست اورا جز لِقآءُ اللّه قُوت
زین شکنجه و امتحان آن مبتلا * میکند از تو شکایت با خدا
کای خدا افغان ازین گرگِ کهن * گویدش نک وقت آمد صبر کن
دادِ تو وا خواهم از هر بیخبر * داد کی دَهَد جز خدای دادگر
او همیگوید که صبرم شد فنا * در فراقِ رویِ تو یا ربّنا
اَحْمَدم در مانده در دستِ یهود * صالحم افتاده در حبسِ ثمود
ای سعادتبخشِ جانِ انبیا * یا بکُش یا باز خوانم یا بیا
با فراقت کافرانرا نیست تاب * میگوَد یا لَیْتَنی کُنْتُ تُراب

(۳۸۹) L Bul. بوی خشم شیر. In Bul. vv. ۳۸۸, ۳۸۹ are transposed.
(۳۹۰) A بعد گرگ. (۳۹۱) A زخشم. (۳۹۵) A حمیت. Bul. بر زمینشان.
(۳۹٦) A Bul. om. و. (۳۹۸) AL دلی. K اسیر. (۳۹۹) K استون.
(٤۰۱) A om. و. (٤۰۲) A om. آن. (٤۰۳) Bul. فریاد for افغان.
(٤۰٦) A ماند. A افتاد. (٤۰۸) A میگوید.

زین نَمَط او صد بهانه باز گفت * حیلها با حکمِ حق نَفْتاد جُفت
گر شود ذرّاتِ عالم حیله‌پیچ * با قضای آسمان هیچند هیچ
چون گریزد این زمین از آسمان * چون کند او خویش‌را از وی نهان
هرچ آید زآسمان سوی زمین * نی مَفَر دارد نه چاره نی کمین
آتش از خورشید می‌بارد بَرُو * او بپیشِ آتشش بنهاده رُو
ور همی طوفان کند باران بَرُو * شهرهارا می‌کند ویران بَرُو
او شده تسلیمِ او اُیّوب‌وار * کی اسیرم هرچ میخواهی بیار
ای که جُزوِ این زمینی سَر مکش * چونك بینی حکمِ یزدان در مکش
چون خَلَقْناکُمْ شنودی مِن تُراب * خاك‌باشی جُست از تو رُو متاب
بین که اندر خاك تخمی کاشتم * گَردِ خاکی و مَنَش افراشتم
حمْلهٔ دیگر تو خاکی پیشه گیر * تا کنم بر جملهٔ میرانت امیر
آب از بالا بپستی در رود * آنگه از پستی ببالا بر رود
گندم از بالا بزیرِ خاك شد * بعد از آن او خوشه و چالاك شد
دانهٔ هر میوه آمد در زمین * بعد از آن سَرها بر آورد از دفین
اصلِ نعمتها زگردون تا بخاك * زیر آمد شد غذای جانِ پاك
از تواضع چون زگردون شد بزیر * گشت جُزْوِ آدمیِّ حَیِّ دلیر
پس صفاتِ آدمی شد آن جَماد * بر فرازِ عرش پرّان گشت شاد
کز جهانِ زنده زاوّل آمدیم * باز از پستی سوی بالا شدیم
جملهٔ اجزا در تحرّك در سکون * ناطقان کِانّا إِلَیْهِ راجِعون
ذکر و تسبیحاتِ اجزای نهان * غُلْغُلی افگند اندر آسمان
چون قضا آهنگِ نارنجات کرد * روستایی شهری‌را مات کرد
با هزاران حزم خواجه مات شد * زآن سفر در مَعْرِضِ آفات شد

(٤٤٧) A حیله‌سبج. (٤٤٩) H نی چاره. (٤٥٤) L Bul. شنبدی.
(٤٥٥) A بین کاندر. (٤٦١) Bul. حی و دلیر. (٤٦٥) A om. و.
(٤٦٧) In AH vv. ٤٦٧, ٤٦٨ are transposed.

بهرِ گندم تخمِ باطل کاشتید * وآن رسولِ حق‌را بگذاشتید
صُحبتِ او خَیْرٌ مِنْ لهوست و مال * بین کرا بگذاشتی چشمی بمال
خود نشد حرص شمارا این یقین * کی منم رزّاق و خَیْرُ الرّازِقین
آنك گندم‌را زخود روزی دهد * کی توکّلهات‌را ضایع نهد
از پیِ گندم جُدا گشتی از آن * کی فرستادست گندم زآسمان

دعوت باز بطّانرا از آب بصحرا،

باز گوید بطّرا کز آب خیز * تا ببینی دشتهارا قندریز
بطِّ عاقل گویدش کای باز دُور * آب مارا حصن و امنست و سرور
دیو چون باز آمد ای بطّان شتاب * هین بیرون کم رَوید از حصنِ آب
بازرا گویید رَو رَو باز گرد * از سرِ ما دست دار ای پای‌مَرْد
ما بَری از دعوتت دعوت ترا * ما ننوشیم این دَمِ تو کافرا
حصن مارا قند و قندستان ترا * من نخواهم هَدْیهات بِسْتان ترا
چونك جان باشد نیاید لوت کم * چونك لشکر هست کم ناید علم
خواجهٔ حازم بسی عذر آورید * بس بهانه کرد با دیوِ مَرید
گفت این دم کارها دارم مهم * گر بیایم آن نگردد منتظِم
شاه کاری نازکم فرمودهاست * زانتظارم شاه شب نغنودهاست
من نیارم ترکِ امرِ شاه کرد * من نتانم شد بَرِ شه روی‌زرد
هر صباح و هر مسا سرهنگِ خاص * می‌رسد از من همی‌جوید مَناص
تو روا داری که آیم سوی ده * تا در ابرو افکند سلطان گره
بعد از آن درمانِ خشمش چون کنم * زنده خودرا زین مگر مدفون کنم

(٤٢٧) AK کاشتند. AK بگذاشتند. (٤٢٩) A om. و. A خیر رازقین.
(٤٣٠) Bul. ضایع کند. (٤٣٣) Bul. ای باز. (٤٣٥) AB بازرا گویند.
(٤٣٦) In BK Bul. this verse follows v. ٤٣٧. (٤٤٠) A گر بیاید.
(٤٤١) BH Bul. کار. (٤٤٥) A افزون for مدفون.

گوشِ تو اورا چو راهِ دَم شود * دودِ تلخ از خانهٔ او کم شود
غمگساری کن تو با ما ای رَوی * گر بسوی ربِّ أَعْلَی می‌روی
این تردّد حبس و زندانی بود * کی بنگذارد که جان سوی رود
این بدین سو آن بدآن سو می‌کَشَد * هر یکی گویا منم راهِ رَشَد
این تردّد عَقَبهٔ راهِ حقست * ای خُنُك آنرا که پایش مُطْلَقست
بی‌تردّد می‌رود در راهِ راست * ره نمی‌دانی بجُو گامش کجاست
گامِ آهورا بگیر و رَو مُعاف * تا رسی از گامِ آهو تا بناف
زین رَوِش بر اوجِ اَنْوَر می‌روی * ای برادر گر بر آذَر می‌روی
نی زدریا ترس و نی از موج و کف * چون شنیدی تو خطابِ لا تَخَف
لا تَخَفْ دان چونك خوفت داد حق * نان فرستد چون فرستادت طبق
خوف آنکس‌راست کورا خَوْف نیست * غصّه آنکس‌راست کین‌جا طَوْف نیست

روان شدن خواجه بسوی دیه،

خواجه در کار آمد و تجهیز ساخت * مرغِ عزمش سوی دِه اِشْتاب تاخت
اهل و فرزندان سفررا ساختند * رخت‌را بر گاوِ عزم انداختند
شادمانان و شتابان سوی ده * کی بَری خوردیم از دِه مژده ده
مقصدِ مارا چراگاهِ خوشست * یارِ ما آنجا کریم و دِلکَش است
با هزاران آرزومان خوانده‌است * بهرِ ما غَرْسِ کرم بنْشانده‌است
ما ذخیرهٔ دِه زَمستانِ دراز * از برِ او سوی شهر آریم باز
بلك باغ ایثارِ راهِ ما کند * در میانِ جانِ خودمان جا کند

(٤٨٧) Bul. چون بسوی. (٤٨٨) A om. و. (٤٨٩) A وآن for آن.
L Bul. هر یکی گوید. (٤٩٢) Bul. آزر. (٤٩٤) BK ترس نی.
(٤٩٦) BKL Bul. آنکس‌را کش اینجا.
Heading: BHK Bul. بسوی ده. (٤٩٩) A از دیه. (٥٠٠) A om. و.
(٥٠١) A آرزو ما. (٥٠٢) A om. جان. The words خان و مان are written above.

اعتمادش بر ثباتِ خویش بود * گرچه که بُد نیمِ سَیْلش در ربود
چون قضا بیرون کند از چرخ سَر * عاقلان گردند جمله کُور و کر
ماهیان افتند از دریا برون * دام گیرد مرغِ پرّان‌را زبون
تا پری و دیو در شیشه شود * بلك هاروتی ببابل در رود
جز کسی کاندر قضا اندر گریخت * خونِ اورا هیچ تربیعی نریخت
غیرِ آنك در گریزی در قضا * هیچ حیله ندهدت از وی رها

قصّهٔ اهل ضروان و حیلت کردن ایشان تا بی زحمت درویشان باغهارا قطاف کنند،

قصّهٔ اصحابِ ضَرْوان خوانده * پس چرا در حیله‌جویی مانده
حیله می‌کردند کژدم‌نیشِ چند * کی بُرند از روزیِ درویشِ چند
شب همه شب می‌سگالیدند مکر * رُوی در رُو کرده چندین عَمْرو و بَکْر
خُفْیه می‌گفتند سِرها آن بَدان * تا نباید کی خدا در یابد آن
با گِل‌اندایندهٔ اِسْگالیدِ گِل * دست کاری می‌کند پنهان زدِل
گفت أَلا یَعْلَمُ هَواكَ مَنْ خَلَق * إِنَّ فی نَجْواكَ صِدْقًا أَمْ مَلَق
کَیْفَ یَغْفُلُ عَنْ ظَعینٍ قَدْ غَدا * مَنْ یُعایِنْ أَیْنَ مَثْواهُ غَدا
أَیْنَما قَدْ هَبَطا أَوْ صَعِدا * قَدْ تَوَلّاهُ وَأَحْصَى عَدَدا
گوش‌را اکنون زغفلت پاك کن * استماعِ هجرِ آن غمناك کن
آن زکاتی دان که غمگین‌را دهی * گوش‌را چون پیشِ دَسْتانش نهی
بشْنوی غمهای رنجورانِ دل * فاقهٔ جانِ شریف از آب و گِل
خانهٔ پُر دود دارد پُر فنی * مر ورا بگْشا زاصغا روزنی

(۴۶۸) A گرچه که بود. (۴۷۳) A چون کسی. (۴۷۴) A از وی رضا.
Heading: B ایشان for درویشان. (۴۷۶) AHL عمر و بکر.
(۴۸۴) A om. و. (۴۸۵) K زاصغی.

گر بدُر ره نیست هین بر می‌ستان * گر بدآن ره نیستت این سو بِران
ظاهرش گیر ارچه ظاهر کژ پرَد * عاقبت ظاهر سوی باطن بَرَد
اوّلِ هر آدمی خود صورتست * بعد از آن جان کو جمالِ سیرتست
اوّلِ هر میوه جز صورت کی است * بعد از آن لذّت که معنیء وَیَست
اوّلا خرگاه سازند و خرند * تُرك را زآن پس بمهمان آورند
صورتت خرگاه دان معنیت تُرك * معنیت ملّاح دان صورت چو فُلك
بهرِ حقّ این‌را رها کن یك نفس * تا خرِ خواجه بجنباند جَرَس

رفتن خواجه و قومش بسوی ده،

خواجه و بچگان جهازی ساختند * بر ستوران جانبِ دِه تاختند
شادمانه سوی صحرا راندند * سافِروا کی تَغْنَمُوا بر خواندند
کز سفرها ماه کَیْخُسْرَو شود * بی سفرها ماه کی خُسْرَو شود
از سفر بَیْدَق شود فرزینِ راد * وز سفر یابید یوسف صد مُراد
روز رُوی از آفتابی سوختند * شب زاختر راه می‌آموختند
خوب گشته پیشِ ایشان راهِ زشت * از نشاطِ دِه شده ره چون بهشت
تلخ از شیرین‌لبان خوش می‌شود * خار از گُلزار دِلْکَش می‌شود
حنظَل از معشوق خُرما می‌شود * خانه از همخانه صحرا می‌شود
ای بسا از نازنینان خارکش * بر امیدِ گُل‌عذارِ ماه‌وَش
ای بسا حمّال گشته پشت‌ریش * از برای دلبرِ مه‌روی خویش
کرده آهنگر جمالِ خود سیاه * تا که شب آید ببوسد رُویِ ماه

(٥٢٥) A Bul. بدآن ره نیست. Bul. می‌بران. (٥٢٦) AHL کژ بود.
(٥٣٠) A صورت خرگاه. (٥٣١) Bul. اینها رها کن.
Heading: BK Bul. بسوی ده.
(٥٣٣) B جهزی. (٥٣٦) Bul. رخ for روی.
(٥٤٠) A has in the second hemistich: از برای دلبر مه‌روی خوش.
(٥٤١) A om. (٥٤٢) A تا کی.

عَجِّلُوا أَصْحَابَنَا کَیْ تَرْبَحُوا * عقل می‌گفت از درون لا تَفْرَحُوا
مِنْ رَبَاحِ ٱللهِ كُونُوا رَابِحِين * إِنَّ رَبِّی لا يُحِبُّ ٱلْفَرِحِين
اِفْرَحُوا هَوْنًا بِمَا آتَاكُمُ * كُلُّ آتٍ مُشْغِلٍ أَلْهَاكُمُ
شاد از وی شو مشو از غیرِ وی * او بهارست و دگرها ماهِ دی
هرچ غیرِ اوست استدراجِ تُست * گرچه تخت و ملكِ تُست و تاجِ تُست
شاد از غم شو كه غم دامِ لقاست * اندرین ره سوی پستی ارتقاست
غم یکی گنجست و رنجِ تو چو كان * لیك كی در گیرد این در كودكان
كودكان چون نامِ بازی بشنوند * جمله با خرگور همتك می‌دوند
ای خرانِ كور این سو دامهاست * در كمین این سوی خون‌آشامهاست
تیرها پرّان كمان پنهان زغیب * بر جوانی می‌رسد صد تیرِ شَیْب
گام در صحرای دل باید نهاد - زآنك در صحرای گِل نَبْوَد گشاد
ایمن‌آبادست دل ای دوستان * چشمها و گلستان در گلستان
عُجْ إِلَی ٱلْقَلْبِ وَسِرْ يَا سَارِيَه * فِيهِ أَشْجَارٌ وَعَيْنٌ جَارِيَه
دِه مرو دِه مردرا احمق كند * عقل‌را بی‌نور و بی‌رونق كند
قولِ پیغمبر شنو ای مُجْتَبَی * گورِ عقل آمد وطن در روستا
هركه در رُستا بود روزی و شام * تا بماهی عقلِ او نبْود تمام
تا بماهی احمقی با او بود * از حشیشِ دِه جز اینها چه دِرَوَد
وآنك ماهی باشد اندر روستا * روزگاری باشدش جهل و عما
دِه چه باشد شیخِ واصل ناشده * دست در تقلید و حُجَّت در زده
پیشِ شهرِ عقلِ كلّی این حواس * چون خرانِ چشم‌بسته در خراس
این رها كن صورتِ افسانه گیر * هِل تو دُرْدانه تو گندم‌دانه گیر

(٥٠٦) A om. آتِ.   (٥٠٧) A دیگرها.
(٥٠٨) H ملكتست.   (٥٠٩) A سوی سختی.
(٥١٠) K گنجیست رنج. BL با كودكان.
(٥١١) A خرگره.   (٥١٦) Bul. وسرها ساریه.

چون همی‌دیدند مرغی می‌پرید * جانبِ ده صبر جامه می‌درید
هرکه می‌آمد زدِه از سوی او * بوسه می‌دادند خوش بر رویِ او
که تو رویِ یارِ مارا دیدهٔ * پس تو جان‌را جان و مارا دیدهٔ

نواختن مجنون آن سگ‌را کی مقیم کوی لیلی بود،

همچو مجنون کو سگی‌را می‌نواخت * بوسه‌اش می‌داد و پیشش می‌گداخت
گِردِ او می‌گشت خاضع در طواف * هم جُلابِ شکّرش می‌داد صاف
بو الفضولی گفت ای مجنونِ خام * این چه شَیْدست این که می‌آری مُدام
پوزِ سگ دایم پلیدی می‌خورد * مَقْعَدِ خودرا بلب می‌اُسترد
عیبهای سگ بسی او بر شمرد * عیب‌دان از غیب‌دان بویی نَبُرْد
گفت مجنون تو همه نقشی و تن * اندر آ و بنگرش از چشمِ من
کین طلسمِ بستهٔ مَوْلیست این * پاسبانِ کوچهٔ لَیْلیست این
همّتش بین و دل و جان و شناخت * کو کجا بگْزید و مَسْکَن‌گاه ساخت
او سگِ فرّخ‌رخِ کهفِ منست * بلکه او هم‌درد و هم‌لَهْفِ منست
آن سگی کی باشد اندر کویِ او * من بشیران کی دهم یك موی او
ای که شیران مر سگانش‌را غلام * گفت اِمکان نیست خامُش والسّلام
گر زصورت بگْذرید ای دوستان * جنّتست و گُلستان در گُلستان
صورتِ خود چون شکستی سوختی * صورتِ کُل‌را شکست آموختی

(٥٦٦) After this verse Bul. adds:

کلبرا مجنون‌وش خاطر نواز * میکند در پیش او سوز و گداز

(٥٦٨) Bul. جلاب و شکّرش.

(٥٦٩) A om. این after شیدست. Bul. اینچه شیدایی که می‌آری A. می‌آری بدام.

(٥٧٤) Bul. بگزیده مسکن‌گاه. K om. و after بگزید.

(٥٧٥) A بلك او هم در تنم کهف منست.

(٥٧٦) Bul. کو باشد.

خواجه تا شب بر دکانی چارْمیخ * زآنك سَرْوی در دلش کردست بیخ
تاجری دریا و خشکی می‌رود * آن بمهر خانه‌شینی می‌دود
هرکرا با مُرده سودایی بود * بر امید زنده‌سیمایی بود
آن دُرُوگر روی آورده بچوب * بر امید خدمت مه‌روی خوب
بر امید زنده کن اجتهاد * کو نگردْد بعدِ روزی دو جَماد
مُؤْنِسی مگزین خَسی‌را از خَسی * عاریت باشد درو آن مؤنسی
اُنسِ تو با مادر و بابا کجاست * گر بجُز حق مؤنسانترا وفاست
اُنسِ تو با دایه و لالا چه شد * گر کسی شاید بغیرِ حق عَضُد
اُنسِ تو با شیر و با پستان نماند * نفرتِ تو از دبیرستان نماند
آن شعاعی بود بر دیوارشان * جانبِ خورشید وا رفت آن نشان
بر هر آن چیزی که افتد آن شعاع * تو بر آن هم عاشق آیی ای شجاع
عشقِ تو بر هرچ آن موجود بود * آن زوَصْفِ حقّ زرّاندود بود
چون زَری با اصل رفت و مِس بماند * طبع سیر آمد طلاقِ او براند
از زراندودِ صِفاتش پا بکَش * از جهالت قَلْب‌را کم گوی خوش
کآن خوشی در قلبها عاریتیست * زیرِ زینت مایه بی‌زینتیست
زر زرُوی قلب در کان می‌رود * سوی آن کان رَو تو هم کآن می‌رود
نور از دیوار تا خور می‌رود * تو بدآن خور رَو که در خور می‌رود
زین سِپَس بِسْتان تو آب از آسمان * چون ندیدی تو وفا در ناوْدان
معدِنِ دُنْبه نباشد دامِ گرگ * کی شناسد معدن آن گرگِ سُتُرگ
زر گمان بردند بسته در گِرِه * می‌شتابیدند مغروران بدِه
همچنین خندان و رقصان می‌شدند * سوی آن دولاب چرخی می‌زدند

(٥٤٨) A درون for درو. (٥٥٢) B آمد آن شعاع.

(٥٥٤) L Bul. حق چو زراندود. In B چو has been supplied.

(٥٥٦) A آن جمال قلبرا. (٥٥٧) AB Bul. عاریتست and بی‌زینتست.

(٥٦١) B که for کی.

رسیدن خواجه و قومش بدیه و نادیده و ناشناخته آوردن روستایی ایشان‌را،

بعدِ ماهی چون رسیدند آن طرف ٭ بی‌نوا ایشان ستوران بی علف
روستایی بین که از بَدْنیّتی ٭ می‌کند بَعْد اللَّتَیّا وَالَّتی
رُوی پنهان می‌کند زیشان بروز ٭ تا سوی باغش بنگشایند پوز
آنچنان رُو که همه زَرْق و شَرست ٭ از مُسْلمانان نهان اولیترست
رُویها باشد که دیوان چون مگس ٭ بر سَرش بنْشسته باشند چون حَرَس
چون ببینی رویِ او در تو فُتند ٭ یا مَبین آن رُو چو دیدی خوش مخند
در چنان رُویِ خبیثِ عاصیه ٭ گفت یزدان نَسفَعَنْ بِالنّاصِیَه
چون بپرسیدند خانه‌ش یافتند ٭ همچو خویشان سوی در بشْتافتند
در فرو بستند اهلِ خانه‌اش ٭ خواجه شد زین کژرَوی دیوانه‌وَش
لیك هنگامِ درشتی هم نبود ٭ چون در افتادی بچَه تیزی چه سود
بر دَرش ماندند ایشان پنج روز ٭ شب بسَرْما روز خود خورشیدسوز
نی زغفلت بود ماندن نی خری ٭ بلك بود از اضطرار و بی‌خَری
با لئیمان بسته نیکان زاَضطرار ٭ شیر مُرداری خورد از جُوعِ زار
او همی‌دیدش همی‌کردش سلام ٭ که فلانم من مرا اینست نام
گفت باشد من چه دانم تو کیی ٭ یا پلیدی یا قرینِ پاکیی
گفت این دَم با قیامت شد شبیه ٭ تا برادر شد یَفِرُّ مِنْ أَخِیه

Heading: A om. آوردن.

(٦٠٢) BKL Bul. بنشسته باشد. The reading of AH, though *contra metrum*, has many parallels in the ancient MSS. of the *Mathnawí*.

(٦٠٤) BL Bul. نسفعًا. (٦٠٥) A خانش. BL و خانه‌ش. Bul. و خانش.

(٦٠٦) A دیوانه‌اش. (٦٠٩) A om. و. A بی‌خوری.

(٦١١) B که مرا. L مر مرا.

بعد از آن هر صورتی‌را بشکنی * همچو حَیْدَر بابِ خَیْبَر بر کَنی
شُغْبهٔ صورت شد آن خواجهٔ سلیم * کی بدِه می‌شد بگفتار سقیم
سوی دامِ آن تملّق شادمان * همچو مرغی سوی دانهٔ امتحان
از کرم دانست مرغ آن دانه‌را * غایتِ حرص‌است نی جود آن عطا
مرغکان درطمعِ دانه شادمان * سوی آن تزویر پرّان و دوان
گر زشادیٔ خواجه آگاهت کنم * ترسم ای رهرَو که بیگاهت کنم
مُخْتَصَر کردم چو آمد ده پدید * خود نبود آن ده رهِ دیگر گزید
قُربِ ماهی دِه بدِه می‌تاختند * زانك راهِ دِه نِکو نشْناختند
هرکه در ره بی قلاوزی رود * هر دوروزه راه صدساله شود
هرکه تازد سوی کعبه بی دلیل * همچو این سرگشتگان گردد ذلیل
هرکه گیرد پیشهٔ بی اوستا * ریش‌خندی شد بشهر و روستا
جز که نادر باشد اندر خافِقَیْن * آدمی سَر بر زند بی والِدَیْن
مال او یابد که کسبی می‌کند * نادری باشد که گنجی بر زند
مصطفایی کُو که جسمش جان بود * تا که رَحْمٰن عَلَّمَ ٱلْقُرْآن بود
اهلِ تن‌را جمله عَلَّمْ بِٱلْقَلَم * واسطه افراشت در بذلِ کرم
هر حریصی هست محروم ای پسر * چون حریصان تگ مرَو آهسته‌تر
اندر آن ره رنجها دیدند و تاب * چون عَذابِ مرغِ خاکی در عِذاب
سیر گشته از ده و از روستا * وز شکَرْریزِ چنان نااوستا

(۵۸۱) A شعبهٔ صورت. K بگفتاری.

(۵۸۳) In A the second hemistichs of vv. ۵۸۳ and ۵۸٤ are inadvertently transposed.

(۵۸٤) AH طبع دانه.

(۵۸۷) A نیکو.

(۵۸۸) Bul. قلاوز می‌رود.

(۵۸۹) Bul. آن for این.

(۵۹۲) H کسپی. K Bul. بر گنجی زند.

(۵۹۳) A مصطفی. A تا کند جان علم القران.

(۵۹٤) K بذل و کرم.

چون مَلَخ بر همدگر گشته سوار * از نهیبِ سَیْل اندر کُنجِ غار
شب همه شب جمله گویان ای خدا * این سزای ما سزای ما سزا
این سزای آن که شد یارِ خسان * یا کَسی کرد از برای ناکسان
این سزای آنك اندر طمعِ خام * ترك گوید خدمتِ خاكِ کرام
خاكِ پاکان لیسی و دیوارشان * بهتر از عام و رز و گُلزارشان
بندهٔ یك مردِ روشن‌دل شوی * به که بر فَرْقِ سرِ شاهان روی
از ملوكِ خاك جز بانگِ دُهُل * تو نخواهی یافت ای پیكِ سُبُل
شهریان خود رهزنان نِسْبت بروح * روستایی کیست گیجِ بی فُتوح
این سزای آنك بی تدبیرِ عقل * بانگِ غُولی آمدش بگْزید نَقْل
چون پشیمانی زدِل شد تا شَغاف * زین سِپَس سودی ندارد اعتراف
آن کمان و تیر اندر دست او * گرگ‌را جویان همه شب سو بسو
گرگ بر وی خود مسلَّط چون شَرَر * گرگ جویان و زگرگ او بی‌خبر
هر پشه هر کیك چون گرگی شده * اندر آن ویرانه‌شان زخمی زده
فرصتِ آن پشّه راندن هم نبود * از نهیبِ حملهٔ گرگِ عَنود
تا نیاید گرگ آسیبی زند * روستایی ریشِ خواجه بر کَنَد
این چنین دندان کَنان تا نیم‌شب * جانشان از ناف می‌آمد بلب
ناگهان تمثالِ گرگِ هِشتهٔ * سر بر آورد از فرازِ پُشتهٔ
تیرْرا بگْشاد آن خواجه زشَست * زد بر آن حیوان که تا افتاد پست
اندر افتادن زحیوان باد جَست * روستایی های کرد و کوفت دست
ناجوانمردا که خرکُرّهٔ منست * گفت نی این گرگِ چون آهرْمَنست
اندرو اَشْکالِ گرگی ظاهرست * شکلِ او از گرگیٔ او مُخْبِرست
گفت نی بادی که جَست از فَرْجِ وی * می‌شناسم همچنانك آبی زمَی

(٦٣٥) Bul. با همدکر. A همدیگر.   (٦٤١) B ای ننگ سبل.
(٦٤٢) A گنج. BK و بی‌فتوح.   (٦٤٣) BL و عقل.   (٦٤٤) BK Bul. زآن سپس.
(٦٤٧) A ویرانشان.   (٦٥١) BK Bul. گرگی.   (٦٥٦) A همچنان آبی.

شرح می‌کردش که من آنم که تو * لوتها خوردی زخوانِ من دوتو
آن فلان روزت خریدم آن متاع * کُلُّ سِرٍّ جاوَزَ ٱلاِثْنَیْنِ شاع
سِرِّ مِهْرِ ما شنیدستند خلق * شرم دارد رُو چو نعمت خورد حلق
او همی‌گفتش چه گویی تُرَّهات * نی ترا دانم نه نامِ تو نه جات
پنجمین شب ابر و بارانی گرفت * کآسمان از بارِشش دارد شِگِفت
چون رسید آن کارْد اندر استخوان * حلقه زد خواجه که مهتررا بخوان
چون بصد اِلحاح آمد سوی دَر * گفت آخر چیست ای جانِ پدر
گفت من آن حقّها بگْذاشتم * ترك کردم آنچ می‌پنداشتم
پنجساله رنج دیدم پنج روز * جانِ مسکینم درین گرما و سوز
یك جفا از خویش و از یاو و تبار * در گرانی هست چون سیصد هزار
زآنك دل ننْهاد بر جور و جفاش * جانْش خُوگر بود با لطف و وفاش
هرچه بر مَرْدُم بلا و شدّتست * این یقین دان کز خلافِ عادتست
گفت ای خورشیدِ مِهْرت در زوال * گر تو خونم ریختی کردم حلال
امشبِ باران بما ده گوشهٔ * تا بیابی در قیامت توشهٔ
گفت یك گوشه‌ست آنِ باغبان * هست اینجا گرگ‌را او پاسبان
در کَفَش تیر و کمان از بهرِ گرگ * تا زند گر آید آن گرگِ سترگ
گر تو آن خدمت کنی جا آنِ تُست * ورنه جایِ دیگری فرمایِ جُست
گفت صد خدمت کنم تو جای ده * آن کمان و تیر درکفّم بنه
من نخسپم حارسئ رز کنم * گر بر آرد گرگ سَر تیرش زنم
بهرِ حق مگْذارم امشب ای دودِل * آبِ باران بر سر و در زیرِ گِل
گوشهٔ خالی شد و او با عیال * رفت آنجا جایِ تنگ و بی‌مجال

(٦١٨) A om. و.
(٦١٩) Bul. چون رسید کارد.
(٦٢٢) Bul. ششصد.
(٦٢٤) AB لطف وفاش.
(٦٢٧) Bul. از باران.
(٦٢٨) Bul. هست آنجا.
(٦٣٠) A جان آن تست. Bul. فرمای جست.

که زمین‌را من ندانم زآسمان * امتحانت کرد غیرت امتحان
بادِ خرکُرّه چنین رُسوات کرد * هستیٔ نفْیِ سرا اِثبات کرد
این چنین رسوا کند حق شَیْدرا * این چنین گیرد رمیده صیدرا
صد هزاران امتحانست ای پدر * هرکه گوید من شدم سرهنگِ دَر
گر نداند عامه اورا زامتحان * پختگانِ راه جویندش نشان
چون کند دعویٔ خیّاطی خسی * افگند در پیشِ او شه اطلسی
که ببُرّ این‌را بَغَلْطاقِ فراخ * زامتحان پیدا شود اورا دو شاخ
گر نبودی امتحانِ هر بَدی * هر مخنّث در وغا رُستم بُدی
خود مخنّث‌را زرِهِ پوشیده گیر * چون ببیند زخم گردد چون اسیر
مستِ حق هُشیار چون شد از دَبُور * مستِ حق نآید بخود از نفخِ صُور
بادهٔ حق راست باشد نی دروغ * دوغ خوردی دوغ خوردی دوغ دوغ
ساختی خودرا جُنَیْد و بایزید * رَو که نشْناسم تبَررا از کلید
بَدْرَگی و مَنْبَلی و حرص و آز * چون کنی پنهان بشَیْد ای مکرساز
خویش‌را منصورِ حلّاجی کنی * آتشی در پنبهٔ یاران زنی
کی بنَشْناسم عُمَر از بو لَهَب * بادِ کُرّهٔ خود شناسم نیم‌شب
ای خری کین از تو خر باوَر کند * خویش‌را بهرِ تو کُور و کَر کند
خویش‌را از ره‌روان کمتر شمَر * تو حریفِ ره‌رِیانی گُه مخور
بازْ پَرّ از شَیْد سوی عقل تاز * کی پَرَد بر آسمان پَرِّ مَجاز
خویشتن‌را عاشقِ حق ساختی * عشق با دیوِ سیاهی باختی
عاشق و معشوق‌را در رَسْتَخیز * دو بدو بندند پیش آرند نیز

(٦٨٠) A خرکرّت. A هستیٔ نفیت چنین اثبات کرد.
(٦٨٢) Bul. ای پسر. (٦٨٤) L Bul. کسی for خسی.
(٦٨٨) LT Bul. تا نفخ صور. A نفح.
(٦٩١) Bul. بدرگی و مبتلی. (٦٩٢) A پنبه و یاران.
(٦٩٤) Bul. کرّهٔ خر. (٦٩٥) AL Bul. حریف ره‌زنانی.
(٦٩٨) BK Bul. بندند و پیش.

کُشتهٔ خرکُرّه‌ام‌را در ریاض * کی مبادت بسط هرگز زِانقباض
گفت نیکوتر تفحّص کن شَبست * شخصها در شب زناظر مُحْجَبست
شب غلط بنْماید و مُبْدَل بسی * دیدِ صایب شب ندارد هر کسی
هم شب و هم ابر و هم بارانِ ژرف * این سه تاریکی غلط آرد شگرف
گفت آن بر من چو روزِ روشنست * می‌شناسم بادِ خرکُرّهٔ منست
در میانِ بیست باد آن بادرا * می‌شناسم چون مسافر زادرا
خواجه بر جَست و بیآمد ناشِکفْت * روستایی‌را گریبانش گرفت
کابلَهِ طرّار شَیْد آوردهٔ * بَنْگ و افْیون هر دو باهم خوردهٔ
در سه تاریکی شناسی بادِ خر * چون ندانی مر مرا ای خیره‌سَر
آنك داند نیم‌شب گوساله‌را * چون نداند همرهِ ده‌ساله‌را
خویش‌را واله و عارف می‌کنی * خاك در چشمِ مُروّت می‌زنی
که مرا از خویش هم آگاه نیست * در دلم گُنجای جز الله نیست
آنچ دی خوردم از آنم یاد نیست * این دل از غیرِ تحیّر شاد نیست
عاقل و مجنونِ حقّم یاد آر * در چنین بی‌خویشیَم معذور دار
آنك مرداری خورد یعنی نبید * شرع اورا سوی معذوران کشید
مست و بنگی‌را طلاق و بَیْع نیست * همچو طفلست او مُعاف و مُعْتَقیست
مستیٔ کآید زبُویِ شاهِ فرد * صد خُمِ مَی در سَر و مغز آن نکرد
پس برو تکلیف چون باشد رَوا * اسب ساقط گشت و شد بی دست و پا
بار که نِهَد در جهان خرکُرّه‌را * درس که دْهَد پارسی بو مُرّه‌را
بار بر گیرند چون آمد عَرَج * گفت حق لَیْسَ عَلَی الْاَعْمَی حَرَج
سوی خود اعمی شدم از حق بصیر * پس مُعافم از قلیل و از کثیر
لافِ درویشی زنی و بی‌خودی * های هویِ مستیانِ ایزدی

(٦٦٧) BKL Bul. خویشتن‌را عارف و واله کنی. (٦٧٠) Bul. یاد دار.
(٦٧٢) A معاف و متّقیست. B معتفیست. (٦٧٣) A مستیٔ که آید.
(٦٧٧) K واز حق. A وز کثیر. (٦٧٨) Bul. های و هوی.

افتادن شغال در خم رنگ و رنگین شدن و دعوئ طاوسی کردن میان شغالان،

آن شغالی رفت اندر خُمّ رنگ * اندر آن خم کرد یك ساعت درنگ
پس بر آمد پوستش رنگین شده * کی منم طاوسِ عِلّیین شده
پشمِ رنگین رونقِ خوش یافته * آفتاب آن رنگها بر تافته
دید خودرا سبز و سرخ و فور و زرد * خویشتن‌را بر شغالان عرضه کرد
جمله گفتند ای شغالك حال چیست * کی ترا در سَر نشاطِ مُلْتَوِیست
از نشاط از ما کرانه کردهٔ * این تکبّر از کجا آوردهٔ
یك شغالی پیشِ او شد کای فلان * شیْد کردی یا شدی از خوش‌دلان
شیْد کردی تا بمنْبَر بر جهی * تا زلاف این خلق‌را حسرت دهی
بس بکوشیدی ندیدی گرمیی * پس زشید آوردهٔ بی‌شرمیی
گرمی آنِ اولیا و انبیاست * باز بی‌شرمی پناهِ هر دَغاست
کی التفاتِ خلق سوی خود کَشَند * که خوشیم و از درون بس ناخوشند

چرب کردن مرد لافی لب و سبلت خودرا هر بامداد بپوست دُنبه و بیرون آمدن میان حریفان کی من چنین خورده‌ام و چنان.

پوستِ دُنبه یافت شخصی مُستهان * هر صباحی چرب کردی سَبْلتان
در میانِ مُنْعِمان رفتی که من * لُوتِ چربی خورده‌ام در انجمن
دست در سَبْلت نهادی در نُوید * رَمْز یعنی سوی سبلت بنْگرید

(۷۲۵) BKL نشاطی. (۷۲۷) BL تا شدی. (۷۳۱) BKL کالتفات. Bul. و در درون.
Heading: A om. میان حریفان. A چنین و چنین خورده‌ام. A om. و چنان. B یا چنان.
(۷۳۳) A Bul. مردی مستهان. (۷۳٤) K بر سبلت.

تو چه خودرا گیج و بی‌خود کردهٔ * خونِ رز کو خونِ مارا خوردهٔ
رَو که نشْناسم ترا از من بِجِه * عارف بی‌خویشم و بُهلولِ دِه
تو توهّم می‌کنی از قُربِ حق * که طَبَق‌گر دُور نبْود از طَبَق
این نمی‌بینی که قربِ اولیا * صد کرامت دارد و کار و کیا
آهن از داود مومی می‌شود * موم در دستت چو آهن می‌بود
قربِ خَلْق و رزق بر جملهست عام * قربِ وَحْیِ عشق دارند این کِرام
قرب بر انواع باشد ای پدر * می‌زند خورشید بر کُهسار و زر
لیك قربی هست با زر شیدرا * که از آن آگه نباشد بیدرا
شاخِ خشك و تر قریبِ آفتاب * آفتاب از هر دو کَی دارد حجاب
لیك کُو آن قُربتِ شاخِ طَری * که ثمارِ پُخته از وی میخوری
شاخِ خشك از قربتِ آن آفتاب * غیرِ زُوتر خشك گشتن گُو بیاب
آن چنان مستی مباش ای بی‌خِرَد * کی بعقل آید پشیمانی خورد
بلك از آن مستان که چون می می‌خورند * عقلهاے پخته حسرت می‌برند
اے گرفته همچو گُربه موشِ پیر * گر از آن مَی شیرگیری شیر گیر
ای بخورده از خیالِ جامِ هیچ * همچو مستانِ حقایق بر مپیچ
می‌فُتی این سو و آن سو مست‌وار * ای تو این سو نیستت زآن سو گذار
گر بدآن سو راه یابی بعد از آن * گه بدین سو گه بدآن سو سَر فشان
جمله این سویی از آن سو گپ مزن * چون نداری مرگ هرزه جان مکَن
آن خَضِرجان کز اجل بِهْراسد او * شاید ار مخلوق‌را نشْناسد او
کام از ذوقِ توهّم خوش کنی * در دَمی در خیكِ خود پُرّش کنی
پس بیك سوزن تهی گردی زباد * این چنین فربه تنِ عاقل مباد
کوزها سازے زبَرْف اندر شتا * کَی کند چون آب بیند آن وفا

(۶۹۹) A چو for چه. H گیج. A گیج بی خود. Bul. گیج و ابله.
(۷۰۵) A کهسار پر. B om. و. (۷۱۳) ABL Bul. از خیالی.
(۷۱٤) Bul. آن سو گذار.

راستی پیش آر یا خاموش کن * وآنگهان رحمت ببین و نوش کن
آن شکمِ خصمِ سبیلِ او شده * دست پنهان در دعا اندر زده
کای خدا رسوا کن این لافِ لئام * تا بجنبد سوی ما رحمِ کرام
مستجاب آمد دعای آن شکم * سوزشِ حاجت بزد بیرون عَلَم
گفت حق گر فاسقی واهلِ صَنَم * چون مرا خوانی اجابتها کُنَم
تو دعارا سخت گیر و میشَخُول * عاقبت بِرْهاندت از دستِ غُول
چون شکم خودرا بحضرت در سپرد * گربه آمد پوستِ آن دُنْبه بِبُرد
از پس گربه دویدند او گریخت * کودك از ترسِ عتابش رنگ ریخت
آمد اندر انجمن آن طفلِ خُرد * آبِ رویِ مردِ لافیرا ببُرد
گفت آن دنبه که هر صبحی بدآن * چرب میکردی لبان و سَبْلتان
گربه آمد ناگهانش در ربود * بس دویدم و نکرد آن جهد سود
خنده آمد حاضرانرا از شِگِفت * رحمهاشان باز جنبیدن گرفت
دعوتش کردند و سیرش داشتند * تخمِ رحمت در زمینش کاشتند
او چو ذوقِ راستی دید از کرام * بی تکبّر راستیرا شد غلام

دعویٔ طاوسی کردن آن شغال کی در خم صبّاغ افتاد،

آن شغالِ رنگرنگ آمد نهفت * بر بناگوشِ ملامتگر بکُفْت
بِنْگَر آخر در من و در رنگِ من * یك صنم چون من ندارد خود شَمَن
چون گُلستان گشتهام صدرنگ وخوش * مر مرا سجده کن از من سَر مکش
کرّ و فرّ و آب و تاب و رنگ بین * فَخْرِ دنیا خوان مرا و رُکْنِ دین

(٧٥٢) K .و یا خاموش (٧٥٣) BK .سبال او Bul. خصم سبالش آمده. Bul. .در دعای او زده (٧٥٤) Bul. .آن لاف (٧٦٢) K .دوبدیم
(٧٦٣) L Bul. زود for .باز (٧٦٤) In AH vv. ٧٦٤ and ٧٦٥ are transposed.
(٧٦٦) BK .وآن شغال (٧٦٧) A .خوش شمن (٧٦٨) AL om. .و
(٧٦٩) Bul. .فرّ آب

کین گواهِ صدقِ گفتارِ منست * وین نشانِ چرب و شیرین خوردنست
اِشْکمش گفتی جوابِ بی‌طنین * که أَبادَ ٱللّٰهُ کَیْدَ ٱلْکاذِبین
لافِ تو مارا بر آتش بر نهاد * کان سبیلِ چربِ تو بر کنده باد
گر نبودی لافِ زشتت ای گدا * یک کریمی رحم افکندی بما
ور نمودی عیب و کژ کم باختی * یک طبیبی داروی او ساختی
گفت حق کی کژ مجُنْبان گوش و دُم * یَنْفَعَنَّ ٱلصّادِقِینَ صِدْقُهُم
کهف اندر کژ مَخُسپ ای مُحْتَلِم * آنچ داری وا نما و فَٱسْتَقِم
ور نگویی عیبِ خود باری خَمُش * از نمایش وز دَغَل خودرا مکُش
گر تو نقدی یافتی مگْشا دهان * هست در ره سنگهای امتحان
سنگهای امتحان‌را نیز پیش * امتحانها هست در احوالِ خویش
گفت یزدان از ولادت تا بحِیْن * یُفْتَنُونَ کُلَّ عامٍ مَرَّتَیْن
امتحان بر امتحانست ای پدر * هین بکمتر امتحان خودرا مخر

ایمن بودن بلعم باعور کی امتحانها کرد حضرت و از آنها روی‌سپید آمده بود،

بلعمِ باعور و ابلیسِ لعین * زامتحانِ آخرین گشته مَهین
او بدعوی مَیْلِ دولت می‌کند * معده‌اش نفرینِ سَبْلت می‌کند
کآنچ پنهان می‌کند پیداش کن * سوخت مارا ای خدا رسواش کن
جمله اجزای تنش خصمِ وَیَند * کز بهاری لاف ایشان در دَیَند
لاف وا دادِ کرمها می‌کند * شاخِ رحمت‌را زبُن بر می‌کَند

(٧٣٧) BK Bul. کان سبال. (٧٣٩) Bul. om. و. A و کم کژ.
(٧٤٢) Bul. خودرا بکش. (٧٤٣) Bul. در تو نقدی.
Heading: K Bul. حضرت اورا. In AH اورا has been suppl. by a later hand.

چون مِحَك دیدی سِیَه گشتی چو قَلْب * نقشِ شیری رفت و پیدا گشت كَلْب
ای سگِ گرگینِ زشت از حرص و جوش * پوستینِ شیررا بر خود مپوش
غُرّهٔ شیرت بخواهد امتحان * نقشِ شیر و آنگه اخلاقِ سگان

تفسیر وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فی لَحْنِ ٱلْقَوْلِ،

گفت یزدان مر نبیرا در مساق * یك نشانی سهلتر زاهْلِ نفاق
گر منافق زفت باشد نغز و هَوْل * وا شناسی مر ورا در لَحْن و قول
چون سِفالین کوزهارا میخری * امتحانی میکنی ای مُشتری
میزنی دستی بر آن کوزه چرا * تا شناسی از طنین اِشْکستهرا
بانگِ اشکسته دگرگون میبود * بانگ چاوشست پیشش میرود
بانگ میآید که تعریفش کند * همچو مَصْدَر فِعْلرا تصریفش کند
چون حدیثِ امتحان رُوی نمود * یادم آمد قصّهٔ هاروت زود

قصّهٔ هاروت و ماروت و دلیرئ ایشان بر امتحان حق تعالی،

پیش ازین زآن گفته بودیم اندکی * خود چه گوییم از هزارانش یکی
خواستم گفتن در آن تحقیقها * تا کنون وا ماند از تعویقها
حَمْلهٔ دیگر زبسیارش قلیل * گفته آید شرحِ یك عُضْوی زپیل
گوش کن هاروترا ماروترا * ای غلام و چاکران ما رُوترا
مست بودند از تماشای اله * وز عجایبهای استدراجِ شاه
این چنین مستیست زاستدراجِ حق * تا چه مستیها کند معراجِ حق

(۷۹۱) AK لحن قول.   (۷۹۲) K در for بر.
(۷۹٦) In AB Bul. this verse follows the Heading.
Heading: BK امتحانات. Bul. امتحانات آلهی.
(۷۹۷) A گفته بودم. A Bul. چه گویم.   (۷۹۸) Bul. درین تحقیقها.
(۷۹۹) Bul. جملهٔ دیگر.   (۸۰۱) A عجایبهاست.

مَظْهَرِ لطفِ خدایی گشته‌ام * لوحِ شرحِ کبریایی گشته‌ام
ای شغالان هین مخوانیدم شغال * کی شغالی‌را بود چندین جمال
آن شغالان آمدند آنجا بجمع * همچو پروانه بگِرْداگِرْدِ شمع
پس چه خوانیمت بگو ای جوهری * گفت طاوسِ نرِ چون مُشتری
پس بگفتندش که طاوسانِ جان * جلوها دارند اندر گُلِستان
تو چنان جلوه کنی گفتا که نی * بادیه نارفته چون گویم مِنی
بانگِ طاوسان کنی گفتا که لا * پس نهٔ طاوس خواجه بُو ٱلْعَلا
خلعتِ طاوس آید زآسمان * کی رسی از رنگ و دعویها بدآن

تشبیه فرعون و دعوئ الوهیت او بدآن شغال کی دعوئ طاوسی می‌کرد،

همچو فرعونی مرصّع کرده ریش * برتر از عیسی پریده از خریش
او هم از نسلِ شغالِ ماده زاد * در خُمِ مالی و جاهی در فتاد
هرکه دید آن جاه و مالش سجده کرد * سجدهٔ افسوسیانرا او بخورد
گشت مَسْتك آن گدای ژَنْده‌دَلْق * از سجود و از تحیّرهای خلق
مال مار آمد که در وی زهرهاست * وآن قبول و سجدهٔ خلق اژدهاست
هاے اے فرعون ناموسی مکن * نو شغالی هیچ طاوسی مکن
سوی طاوسان اگر پیدا شوی * عاجزی از جلوه و رسوا شوے
موسیٰ و هارون چو طاوسان بُدند * پرِّ جلوه بر سَر و رُویت زدند
زشتیت پیدا شد و رُسواییت * سرْنگون افتادے از بالاییت

(٧٧١) B که for کی.　(٧٧٢) Bul. نری.　(٧٧٥) K کویم for گویم.
(٧٧٧) AL om. و.　(٧٧٨) In B موسی is written above عیسی.
(٧٨٠) Bul. خلق دید. K Bul. مال و جاهش. Bul. خوش for او.
(٧٨١) A وز تحیّرهای.　(٧٨٢) A قبول سجدهٔ.　(٧٨٥) A سر رویت.
(٧٨٦) Bul. افتاد.

که ببُوئی دل در آن می بسته‌اند * خُمِّ بادهٔ این جهان بشکسته‌اند
جز مگر آنها که نومیدند و دُور * همچو کُفّاری نهفته در قبور
ناامید از هر دو عالم گشته‌اند * خارهای بی‌نهایت کِشته‌اند
پس زمستیها بگفتند ای دریغ * بر زمین باران بدادیی چو میغ
گستریدیی درین بیداد جا * عدل و انصاف و عبادات و وفا
این بگفتند و قضا می‌گفت بیست * پیشِ پاتان دامِ ناپیدا بسیست
هین مدَو گستاخ در دشتِ بلا * هین مران کورانه اندر کَرْبَلا
که زموی و استخوانِ هالکان * می نیابد راه پایِ سالکان
جملهٔ راه استخوان و موی و پی * بس که تیغِ قهر لاشَی کرد شَی
گفت حق که بندگانِ جُفتِ عَوْن * بر زمین آهسته می‌رانند و هَوْن
پا برهنه چون رود در خارزار * جز بوَقْفه و فکرت و پرهیزگار
این قضا می‌گفت لیکن گوششان * بسته بود اندر حجابِ جوششان
چشمها و گوشهارا بسته‌اند * جز مر آنهارا که از خود رَسْته‌اند
جز عنایت کی گشاید چشم‌را * جز محبّت کی نشاند خشم‌را
جهد بی توفیق خود کس‌را مباد * در جهان وٱللّهُ أَعْلَمُ بِٱلسَّداد

قصّهٔ خواب دیدن فرعون آمدن موسی‌را علیه السّلام و تدارك اندیشیدن،

جهدِ فرعونی چو بی توفیق بود * هرچه او می‌دوخت آن تفتیق بود
از منجّم بود در حُکمش هزار * وز معبّر نیز و ساحر بی‌شمار

(٨٢٥) AL گر ببوئی. Bul. ببوی. (٨٢٦) A om. و. Bul. نومیدند و کور. L همچو کفتاری. (٨٢٧) Bul. نا امیدان هر. (٨٢٩) A عدل انصاف. (٨٣١) Bul. مرو for مران. (٨٣٣) L Bul. کرده شی. (٨٣٦) A بسته بُد. A حجاب هوشان. (٨٣٩) In Bul. this verse follows the Heading.

دانهٔ دامش چنین مستی نمود * خوانِ اِنعامش چها داند گشود
مست بودند و رهیده از کمند * هایِ هویِ عاشقانه می‌زدند
یك کمین و امتحان در راه بود * صَرْصَرِش چون کاه کُهرا می‌ربود
امتحان می‌کردشان زیر و زبر * کی بود سرمست‌را زینها خبر
خندق و میدان بپیشِ او یکیست * چاه و خندق پیشِ او خوش مَسْلَکیست
آن بزِ کوهی بر آن کوهِ بلند * بر دَوَد از بهرِ خوردی بی گزند
تا علف چیند ببیند ناگهان * بازیِ دیگر زحکمِ آسمان
بر کُهی دیگر بر اندازد نظر * ماده بُز بیند بر آن کوهِ دگر
چشمِ او تاریك گردد در زمان * بر جهَد سرمست زین کُه تا بدآن
آنچنان نزدیك بنْمایـد ورا * که دویدن گردِ بالوعهٔ سرا
آن هزاران گز دو گز بنْمایدش * تا زمستیِ مَیْلِ جَسْتن آیدش
چونك بجْهد در فتد اندر میان * در میانِ هر دو کوهِ بی‌امان
او زصیّادان بکُه بگْریخته * خود پناهش خونِ اورا ریخته
نِشسته صیّادان میانِ آن دو کوه * انتظارِ این قضاے با شِکوه
باشد اغلب صیدِ این بز همچنین * ورنه چالاکست و چست و خصم‌بین
رُسْتَم ارچه با سَر و سَبْلت بود * دامِ پاگیرش یقین شهوت بود
همچو من از مستیِ شهوت ببُر * مستیِ شهوت ببین اندر شُتُر
باز این مستیِ شهوت در جهان * پیشِ مستیِ مَلَك دان مُستهان
مستیِ آن مستیِ این بشْکند * او بشهوت التفاتی کی کند
آبِ شیرین تا نخوردی آبِ شور * خوش بود خوش چون درونِ دیدهٔ نور
قطرهٔ از بادهای آسمان * بر کَنَد جانرا زمَی وز ساقیان
تا چه مستیها بود اَمْلاك‌را * وز جلالت رُوحهاے پاك‌را

(۸۰۴) B رمیده. Bul. های و هوی. (۸۰۸) AK کوهی بلند.
(۸۱۰) Bul. کُه for کُهی. (۸۱۵) A بکوه. (۸۱۷) A om. و before چست.
(۸۱۹) A in the first hemistich مستی و شهوت. (۸۲۰) K مَلِك.

حکایت،

همچنان کاینجا مُغولِ حیله‌دان * گفت می‌جویم کسی از مِصْریان
مصریان‌را جمع آرید این طرف * تا درآید آنك می‌باید بکف
هرکه می‌آمد بگفتا نیستَ این * هین درآ خواجه در آن گوشه نشین
تا بدین شیوه همه جمع آمدند * گردنِ ایشان بدین حیله زدند
شومیِ آنك سوی بانگِ نماز * داعیِ اللهرا نبردندی نیاز
دعوتِ مکّارشان اندر کشید * الحَذَر از مکرِ شیطان ای رشید
بانگِ درویشان و محتاجان بنوش * تا نگیرد بانگِ محتالیت گوش
گر گدایان طامعند و زشت‌خو * در شِکَم‌خواران تو صاحب‌دل بجُو
در تگِ دریا گهر با سنگهاست * فخرها اندر میانِ ننگهاست
پس بجوشیدند اسراییلیان * از پگه تا جانبِ میدان دوان
چون بحیلتشان بمیدان بُرد او * رُویِ خود بنْمودشان بس تازه‌رُو
کرد دلداری و بخششها بداد * هم عطا هم وعدها کرد آن قُباد
بعد از آن گفت از برای جانتان * جمله در میدان بخسپید امشبان
پاسخش دادند که خدمت کنیم * گر تو خواهی یك مَه اینجا ساکنیم

بازگشتن فرعون از میدان بشهر شاد بتفریق بنی اسراییل از زنانشان در شب حمل،

شه شبانگه باز آمد شادمان * کامشبان حَمْلست و دُورند از زنان

Heading: B om. (٨٥٩) B آرند. A آنج می‌باید.
(٨٦١) BK Bul. حیلت. (٨٦٤) AB Bul. محتاجان نیوش. A مختالیت.
(٨٦٧) BK Bul. پس as in text. (٨٦٩) Bul. داد آن قباد.
(٨٧١) Bul. دادند خدمتها کنیم.
(٨٧٢) Bul. کین شب حملست. B حمله‌ست. Bul. om. و.

مَقْدَمِ موسی نمودندش بخواب * که کُند فرعون و مُلکش‌را خراب
با معبّر گفت و با اهلِ نجوم * چون بود دفعِ خیال و خوابِ شُوم
جمله گفتندش که تدبیری کنیم * راهِ زادن‌را چو رهزن می‌زنیم
تا رسید آن شب که مَوْلِد بود آن * رأی این دیدند آن فرعونیان
که برون آرند آن روز از پگاه * سوی میْدان بزم و تختِ پادشاه
الصلا ای جملهٔ اِسْرایلیان * شاه میخواند شمارا زآن مکان
تا شمارا رُو نماید بی نقاب * بر شما احسان کند بهرِ ثواب
کآن اسیران‌را بجز دُوری نبود * دیدنِ فرعون دستوری نبود
گر فتادندی بره در پیشِ او * بهرِ آن یاسه بخفتندی برو
یاسه این بُد که نبیند هیچ اسیر * در گه و بیگه لِقای آن امیر
بانگِ چاوشان چو در ره بشْنود * تا نبیند رُو بدیواری کند
ور ببیند رُویِ او مُجْرِم بود * آنچ بتّر بر سرِ او آن رود
بودشان حرصِ لقای ممتنع * چون حریص است آدمی فیما مُنِع

بمیدان خواندن بنی اسراییل‌را برای حیلت منع ولادت موسی علیه السّلم،

ای اسیران سوی میدانگه روید * کز شهنشه دیدن و جودست امید
چون شنیدند مژده اسراییلیان * تشنگان بودند و بس مشتاقِ آن
حیله‌را خوردند و آن سو تاختند * خویشتن‌را بهرِ جلوه ساختند

(٨٤٢) L Bul. خیال خواب. (٨٤٦) A om. After this verse Bul. adds:
پس بفرمودند در شهر آشکار * که منادیها کنند از شهریار
(٨٥٠) L یاساق خفتندی. (٨٥١) L یاسق.
(٨٥٢) AB Bul. مجرم شود. L Bul. آنچه بدتر.
(٨٥٥) A دیدن خودست. Bul. دیدن جودست.
(٨٥٦) شنیدند مژده *contra metr.* Cf. note on v. ٦٠٢.

وصیّت کردن عمران جفت‌را بعد از مجامعت که مرا ندیده باشی ،

وا مگردان هیچ ازینها دَم مزن * تا نیآید بر من و تو صد حَزَن
عاقبت پیدا شود آثارِ این * چون علامتها رسید ای نازنین
در زمان از سوی میدان نعرها * می‌رسید از خلق و پُر می‌شد هوا
شاه از آن هیبت برون جَسْت آن زمان * پابرهنه کین چه غُلغُلهاست هان
از سوی میدان چه بانگست و غریو * کز نهیبش می‌رمد جنّی و دیو
گفت عمران شاهِ ما را عمر باد * قومِ اسراییلیان اند از تو شاد
از عطای شاه شادی می‌کنند * رقص می‌آرند و کفها می‌زنند
گفت باشد کین بود امّا ولیك * وهم و اندیشه مرا پُر کرد نیك

ترسیدن فرعون از آن بانگ ،

این صدا جانِ مرا تغییر کرد * از غم و اندوهِ تلخم پیر کرد
پیش می‌آمد سپس می‌رفت شه * جملهٔ شب او همچو حامل وقتِ زَه
هر زمان می‌گفت ای عمران مرا * سخت از جا بُرده‌است این نعرها
زَهْره نی عمرانِ مسکین‌را که تا * باز گوید اختلاطِ جفت‌را
کی زنِ عمران بعمران در خزید * تا که شد استارهٔ موسی پدید
هر پیمبر که در آید در رَحِم * نجمِ او بر چرخ گردد منتجم

Heading: AB om. بعد از مجامعت.
(۸۹۰) A om. و.
(۸۹۲) A می‌زند جنّی.
(۸۹۵) B Bul. آمّا ولیك. A وهم اندیشه.
(۸۹۶) A om. و.
(۸۹۷) A وقت for همچو. AB ره for زه.

خازنش عِمْران هم اندر خدمتش * هم بشهر آمد قرینِ صحبتش
گفت ای عمران برین در خسپ تو * هین مرَو سوی زن و صحبت مجُو
گفت خسپم هم برین درگاهِ تو * هیچ نَنْدیشم بجز دلخواهِ تو
بود عمران هم زاسراییلیان * لیك مر فرعون‌را دل بود و جان
کی گمان بردی که او عصیان کند * آنك خوفِ جانِ فرعون آن کند

جمع آمدن عمران با مادر موسی و حامله شدن مادر موسی علیه السّلم ،

شه برفت و او بر آن درگاه خفت * نیم‌شب آمد پیِ دیدنْش جُفت
زن برو افتاد و بوسید آن لبش * بر جهانیدش زخواب اندر شبش
گشت بیدار او و زنرا دید خوش * بوسه باران کرده از لب بر لبش
گفت عمران این زمان چون آمدی * گفت از شوق و قضای ایزدی
در کشیدش در کنار از مِهْر مرد * بر نیامد با خود آن دَم در نَبَرْد
جُفت شد با او امانت‌را سپرد * پس بگفت ای زن نه این کاریست خُرد
آهنی بر سنگ زد زاد آتشی * آتشی از شاه و ملکش کین‌کشی
من چو ابرم تو زمین موسی نبات * حق شهِ شطرنج و ما ماتیم مات
مات و بُرد از شاه می‌دان ای عروس * آن مدان از ما مکن بر ما فسوس
آنچ این فرعون می‌ترسد ازو * هست شد این دَم که گشتم جُفتِ تو

Heading: A om. آمدن. H عمران بمادر. Bul. حامله شدن بموسی.

(۸۷۸) Bul. در for بر.

(۸۷۹) Bul. از لبش. In A the second hemistich is بوسه باران کرد از لب بر لبش.

(۸۸۰) A بر جهانیدش زخواب اندر شبش * گشت بیدار او و زنرا دید خوش. B باران کرد.

(۸۸۴) A آن for این.

(۸۸۵) A و مات.

(۸۸۷) K می‌ترسید. Bul. چو گشتم.

سوی میدان شاه‌را انگیختید * آبِ روی شاهِ مارا ریختید
دست بر سینه زدیت اندر ضمان * شاه‌را ما فارغ آریم از غمان
شاه هم بشنید و گفت ای خاینان * من بر آویزم شمارا بی امان
خویش‌را در مَضْحَکه انداختم * مالها با دشمنان در باختم
تا که امشب جملهٔ اسراییلیان * دُور ماندند از ملاقاتِ زنان
مال رفت و آبِ رُو و کارْ خام * این بود یاری و افعالِ کرام
سالها اِدْرار و خلعت می‌بَرید * مملکتها را مسلّم می‌خورید
رأیتان این بود و فرهنگ و نجوم * طبل‌خوارانید و مکّارید و شوم
من شمارا بر دَرَم وآتش زنم * بینی و گوش و لبانتان بر کَنَم
من شمارا هیزمِ آتش کنم * عیشِ رفته بر شما ناخوش کنم
سجده کردند و بگفتند ای خدیو * گر یکی کرّت زما چَرْبید دیو
سالها دفعِ بلاها کرده‌ایم * وهم حیران زآنچ ماها کرده‌ایم
فَوْت شد از ما و حَمْلش شد پدید * نطفه‌اش جَسْت و رَحِم اندر خزید
لیک استغفارِ این روزِ وِلاد * ما نگه داریم ای شاه و قُباد
روزِ میلادش رَصَد بندیم ما * تا نگردد فوت و نجهد این قضا
گر نداریم این نگه مارا بکُش * ای غلامِ رأیِ تو اَفْکار و هُش
تا بنُه مه می‌شمرد او روز روز * تا نپرّد تیرِ حکمِ خصم‌دوز
بر قضا هر کو شبیخون آورد * سَرْنگون آید زخونِ خود خورد
چون زمین با آسمان خصمی کند * شوره گردد سر زمرگی بر زند
نقش با نقّاش پنجه می‌زند * سَبْلتان و ریشِ خود بر می کَنَد

(٩١٨) ABL انگیختند. ABL ریختند.
(٩١٩) A Bul. زدید. Bul. شاه مارا فارغ.
(٩٢٥) A مکّاران.
(٩٢٦) Bul. om. و before آتش.
(٩٢٩) Bul. وهم و حیران.
(٩٣٠) Bul. حکمش شد بدید.
(٩٣١) Bul. om. و.
(٩٣٥) BKL Bul. in the first hemistich: چون مکان بر لامکان حمله برد.

پيدا شدن ستارهٔ موسى عليه السّلم بر آسمان و غريو منجمان در ميدان،

بر فلك پيدا شد آن استاره‌اش * كورئ فرعون و مكر و چاره‌اش
روز شد گفتش كه اى عمران برَو * واقفِ آن غلغل و آن بانگ شو
راند عمران جانبِ ميدان و گفت * اين چه غلغل بود شاهنشه نخفت
هر منجّم سرْبرهنه جامه‌چاك * همچو اصحابِ عزا بوسيد خاك
همچو اصحابِ عزا آوازشان * بُد گرفته از فغان و سازشان
ريش و مُو بر كنده رُو بدْريدگان * خاك بر سر كرده خون‌پُر ديدگان
گفت خيرست اين چه آشوبست و حال * بد نشانى مى‌دهد منحوس سال
عذر آوردند و گفتند اى امير * كرد مارا دستِ تقديرش اسير
اين همه كرديم و دولت تيره شد * دشمنِ شه هست گشت و چيره شد
شب ستارهٔ آن پسر آمد عيان * كورئ ما بر جبينِ آسمان
زد ستارهٔ آن پيمبر بر سما * ما ستاره‌بار گشتيم از بُكا
با دلِ خوش شاد عمران وز نفاق * دست بر سر مى‌بزد كاه اَلْفِراق
كرد عمران خويش پُر خشم و تُرُش * رفت چون ديوانگان بى عقل و هُش
خويشتن‌را اعجمى كرد و براند * گفتهاى بس خَشِن بر جمع خواند
خويشتن‌را تُرْش و غمگين ساخت او * نردهاى بازگونه باخت او
گفتشان شاهِ مرا بفْريفتيد * از خيانت وز طمع نشْكيفتيد

Heading: A om. بر آسمان.
(۹۰۳) B كاى عمران.
(۹۰۵) A غزا. Bul. بوشيد.
(۹۰۶) A Bul. بر گرفته.
(۹۰۷) A بر كند و رو.
(۹۰۸) A om. و.
(۹۱۰) Bul. و خيره شد.
(۹۱۲) AL ستاره باز گشتيم.
(۹۱۶) A om. و.
(۹۱۷) AL بفريفتند. AL نشكيفتند.

وَحْی آمد سوی زن زآن با خَبَر * کی زاَصْلِ آن خلیلست این پسر
عصمتِ یَا نَارُ کُونِی بَارِدًا * لا تَکُونُ النَّارُ حَرًّا شَارِدا
زن بوَحْی انداخت اورا در شَرَر * بر تنِ موسی نکرد آتش اثر
پس عوانان بی مراد آن سو شدند * باز غمّازان کز آن واقف بُدند
با عوانان ماجرا بر داشتند * پیشِ فرعون از برای دانگِ چند
کای عوانان باز گردید آن طرف * نیك نیکو بنگرید اندر غُرَف

وحی آمدن بمادر موسی که موسی‌را در آب افگن،

باز وَحْی آمد که در آبش فگن * رُوی در اومید دار و مو مکن
در فگن در نیلش و کُن اعتماد * من ترا با وی رسانم رُو سپید
این سخن پایان ندارد مکرهاش * جمله می‌پیچید هم در ساق و پاش
صد هزاران طفل می‌کُشت او برون * موسی اندر صدرِ خانه در درون
از جُنون می‌کشت هر جا بُد جَنین * از حِیَلِ آن کورچشمِ دُوربین
اژدها بُد مکرِ فرعونِ عَنود * مکرِ شاهانِ جهانرا خورده بود
لیك ازو فرعون‌تر آمد پدید * هم ورا هم مکرِ اورا در کشید
اژدها بود و عصا شد اژدها * این بخورد آنرا بتوفیقِ خدا
دست شد بالای دست این تا کجا * تا بیزدان که إِلَیْهِ الْمُنْتَهَی
کآن یکی دریاست بی غَوْر و کران * جملهٔ دریاها چو سیلی پیشِ آن
حیلها و چارها گر اژدهاست * پیشِ إِلَّا اللّٰهُ آنها جمله لاست
چون رسید اینجا بیانم سَر نهاد * محو شد وَاللّٰهُ أَعْلَم بِالرَّشاد
آنچ در فرعون بود آن در تو هست * لیك اژدرهات محبوسِ چهست
ای دریغ این جمله احوالِ تو است * تو بر آن فرعون بر خواهیش بست

(٩٥٩) AB Bul. امّید. (٩٦٠) Bul. اعتمید. (٩٦١) A om. و.
(٩٧١) BK Bul. اندر تو هست. (٩٧٢) Bul. احوال تست.

خواندن فرعون زنان نوزاده‌را سوی میدان هم جهت مکر،

بعدِ نُه مه شه برون آورد تخت * سوی میدان و منادی کرد سخت
کای زنان با طفلکان میدان روید * جملهٔ اسراییلیان بیرون شوید
آن چنان که پار مردان‌را رسید * خلعت و هر کس از ایشان زر کشید
هین زنان امسال اقبالِ شماست * تا بیابد هر کسی چیزی که خواست
مر زنان‌را خلعت و صِلت دهد * کودکانرا هم کلاهِ زر نهد
هرکه او این ماه زاییده‌ست هین * گنجها گیرید از شاهِ مکین
آن زنان با طفلکان بیرون شدند * شادمان تا خیمهٔ شه آمدند
هر زنی نَوْزاده بیرون شد زشهر * سوی میدان غافل از دَسْتان و قهر
چون زنان جمله بدو گِرْد آمدند * هرچه بود آن نر زمادر بِسْتَدند
سر بریدندش که اینست احتیاط * تا نرُوید خصم و نفْزاید خُباط

بوجود آمدن موسیٰ و آمدن عوانان بخانهٔ عمران و وحی آمدن بمادر موسی که موسی‌را در آتش انداز،

خود زنِ عمران که موسی بُرده بود * دامن اندر چید از آن آشوب و دود
آن زنان قابله در خانها * بهرِ جاسوسی فرستاد آن دغا
غمز کردندش که اینجا کودکیست * نآمد او میدان که در وهم و شکیست
اندرین کوچه یکی زیبا زنیست * کودکی دارد ولیکن پُرفنیست
پس عَوانان آمدند او طفل‌را * در تنور انداخت از امرِ خدا

(۹۳۸) AL شد برون. (۹۳۹) A ای زنان. Bul. بیرون for میدان.
(۹٤۰) B باز for پار. (۹٤۳) Bul. و بخشش دهد. A کلاه و زر دهد.
(۹٤٤) A Bul. خیمهٔ شاه. (۹٤٥) B Bul. هر زن.
(۹٥۰) A کاینجا. (۹٥۲) Bul. با امر خدا.

این همه خوشها زدَربابیست ژرف * جُزْورا بگْذار و بر کُل دار طَرْف
جنگهای خلق بهرِ خوبیَست * برگِ بی‌برگی نشانِ طُوبیَست
خشمهای خلق بهرِ آشتیست * دامِ راحت دایما بی‌راحتیست
هر زدن بهرِ نوازش‌را بود * هر گله از شکر آگه می‌کند
بُوی بَر از جُزْو تا کُلّ ای کریم * بوی بر از ضدّ تا ضدّ ای حکیم
جنگها می آشتی آرد دُرُست * مارگیر از بهرِ یاری مار جُست
بهرِ یاری مار جوید آدمی * غم خورد بهرِ حریفِ بی‌غمی
او همی‌جُستی یکی ماری شگرف * گِرْدِ کوهستان در ایّامِ برف
اژدهایی مرده دید آنجا عظیم * که دلش از شکلِ او شد پُرزبیم
مارگیر اندر زمستانِ شدید * مار می‌جُست اژدهایی مرده دید
مارگیر از بهرِ حیرانیّ خلق * مار گیرد اینْت نادانیّ خلق
آدمی کوهیست چون مفتون شود * کوه اندر مار حیران چون شود
خویشتن نشْناخت مسکین آدمی * از فزونی آمد و شد در کمی
خویشتن‌را آدمی ارزان فروخت * بود اطلس خویش بر دلقی بدوخت
صد هزاران مار و کُه حیرانِ اوست * او چرا حیران شُدست و ماردوست
مارگیر آن اژدهارا بر گرفت * سوی بغداد آمد از بهرِ شِگِفت
اژدهایی چون ستُونِ خانهٔ * می‌کشیدش از پیِ دانگانهٔ
کاژدهایی مردهٔ آورده‌ام * در شکارش من جگرها خورده‌ام
او همی مرده گمان بُردش ولیك * زنده بود و او ندیدش نیك نیك
او زسرْماها و برف افسرده بود * زنده بود و شکلِ مرده می‌نمود
عالَم افْسُردست و نامِ او جَماد * جامد افسرده بُوَد ای اوستاد
باش تا خورشیدِ حَشْر آید عیان * تا ببینی جُنبشِ جسمِ جهان

(٩٩١) A in the second hemistich: هر نوازش بهر نازش‌را بود.
(٩٩٢) A با for تا *bis*. (٩٩٥) AB Bul. مار. HK و در ایّام.
(١٠٠٤) K دنگانهٔ, with the gloss دنگی و حیرانی. Bul. هنگامهٔ.

گر زتو گویند وَحْشت زایدت * ور زدیگر آفسان بنْمایدت
چه خرابت می‌کند نفسِ لعین * دُور می‌اندازدت سخت این قرین
آتشت‌را هیزمِ فرعون نیست * ورنه چون فرعون او شُعله‌زَنیست

حکایت مارگیر که اژدهای فسرده‌را مُرده پنداشت و در ریسمانهاش پیچید و آورد ببغداد،

یك حکایت بشْنو از تاریخ‌گوی * تا بَری زین رازِ سرْپوشیده بُوی
مارگیری رفت سوی کوهسار * تا بگیرد او بافْسونهاش مار
گر گران و گر شتابنده بود * آنك جوینده‌ست یابنده بود
در طلب زن دایما تو هر دو دست * کی طلب در راه نیکو رَهْبَر است
لنگ و لُوك و خُفته‌شکْل و بی‌ادب * سوی او می‌غیژ و اورا می‌طلب
گه بگفت و گه بخاموشی و گه * بُوی کردن گیر هر سو بُویِ شه
گفت آن یعقوب با اولادِ خویش * جُستنِ یوسف کُنید از حدّ بیش
هر حِسِ خودرا درین جُستن بجِد * هر طرف رانید شکلِ مُسْتَعِد
گفت از رَوحِ خدا لا تَاْیَسُوا * همچو گم کرده پسر رَو سو بسو
از رهِ حِسِّ دهان پُرسان شوید * گوش‌را بر چار راهِ آن نهید
هرکجا بُویِ خوش آید بُو برید * سوی آن سر کآشنای آن سَرید
هرکجا لطفی ببینی از کسی * سوی اصلِ لطف ره یابی عَسَی

(٩٧٣) Bul. ور زدیگر چون فسان بنمایدت. L آن فسان. A نتمایدت.

Heading: Bul. مارگیری. A om. که. مرده پنداشت. Bul. ببغداد برای هنگامه.

(٩٧٨) Bul. عاقبت جوینده یابنده بود.

(٩٨٠) A om. و after لوك and before بی‌ادب. (٩٨١) A هر سوی.

(٩٨٥) Bul. او for آن. Instead of the second hemistich H has the second hemistich of v. ٩٨٦, corr. in marg.

(٩٨٦) The first hemistich is suppl. in marg. H.

این سخن پایان ندارد مارگیر * می‌کشید آن ماررا با صد زحیر
تا ببغداد آمد آن هنگامه‌جُو * تا نهد هنگامهٔ بر چارْسو
بر لبِ شَط مرد هنگامه نهاد * غُلغله در شهرِ بغداد اوفتاد
مارگیری اژدها آورده‌است * بُو ٱلعجب نادر شکاری کرده‌است
جمع آمد صد هزاران خام‌ریش * صیدِ او گشته چو او از ابْلَهیش
منتظر ایشان و هم او منتظر * تا که جمع آیند خلقِ مُنْتَشِر
مردمِ هنگامه افزون‌تر شود * کدْیه و توزیع نیکوتر رود
جمع آمد صد هزاران ژاژخا * حلقه کرده پشتِ پا بر پشتِ پا
مردرا از زن خبر نی زازدحام * رفته دَرْهَم چون قیامت خاص و عام
چون همی حُرّاقه جنبانید او * می‌کشیدند اهلِ هنگامه گلو
واژدها کز زَمْهَریر افسرده بود * زیرِ صد گونه پلاس و پرده بود
بسته بودش با رَسَنهای غلیظ * احتیاطی کرده بودش آن حفیظ
در درنگِ انتظار و اتّفاق * تافت بر آن مار خورشیدِ عِراق
آفتابِ گرم‌سیرش گرم کرد * رفت از اعضای او اَخْلاطِ سرد
مرده بود و زنده گشت او از شِگفْت * اژدها بر خویش جنبیدن گرفت
خلق‌را از جُنبشِ آن مرده مار * گشتشان آن یك تحیّر صد هزار
با تحیّر نعره‌ها انگیختند * جملگان از جنبشش بگْریختند
می‌سُکُست او بند و زآن بانگِ بلند * هر طرف می‌رفت چاقاچاقِ بند
بندها بگْسست و بیرون شد ززیر * اژدهایی زشت غُرّان همچو شیر
در هزیمت بس خلایق کُشته شد * از فتاده کُشتگان صد پُشته شد

(۱۰۳٤) B خلقی. (۱۰۳۵) B نیکوتر شود. (۱۰۳٦) A om. Bul. حلقه گشته.
(۱۰۳۷) A om. (۱۰۳۸) حُرّاقه: so vocalised in BLT.
(۱۰۳۹) Bul. در for کز. (۱۰٤۱) A Bul. درنگ و انتظار.
(۱۰٤٦) ABL می‌شکست او. Bul. میگسست او. K om. و before زآن.
(۱۰٤۷) B Bul. بندها بشکست. H بگُسست. K بسکست. A بندها بگسست برون شد.
A و غرّان. (۱۰٤۸) B فتاده و کشتگان, and so corr. in H.

چون عصای موسی اینجا مار شد * عقل‌را از ساکنان اِخبار شد
پارهٔ خاكِ ترا چون مَرْد ساخت * خاکهارا جملگی شاید شناخت
مرده زین سو اند و زآن سو زنده‌اند * خامُش اینجا وآن طرف گوینده‌اند
چون از آن سُوشان فرستد سوی ما * آن عصا گردد سوی ما اژدها
کوهها هم لحنِ داودی کند * جوهرِ آهن بکف مومی بود
باد حمّالِ سلیمانی شود * بحر با موسی سخن‌دانی شود
ماه با احمد اشارت‌بین شود * نار ابرٰهیم‌را نسرین شود
خاك قارون‌را چو ماری درکَشَد * اُسْتُنِ حنّانه آید در رَشَد
سنگ بر احمد سلامی می‌کند * کوه یَحْیَی‌را پیامی می‌کند
ما سمیعیم و بصیریم و خوشیم * با شما نامَحْرَمان ما خامُشیم
چون شما سوی جَمادی می‌روید * مَحْرَمِ جانِ جَمادان چون شوید
از جمادی عالَمِ جانها روید * غُلغُلِ اجزای عالم بشْنوید
فاش تسبیحِ جمادات آیدت * وسوسهٔ تأویلها نرْبایدت
چون ندارد جانِ تو قندیلها * بهرِ بینش کردهٔ تأویلها
که غَرَض تسبیحِ ظاهر کی بود * دعوئ دیدنِ خیالِ غَی بود
بلك مر بیننده‌را دیدارِ آن * وقتِ عِبْرت می‌کند تسبیح‌خوان
پس چو از تسبیح یادت می‌دهد * آن دلالت همچو گفتن می‌بود
این بود تأویلِ اهلِ اعتزال * وآنِ آنکس کو ندارد نورِ حال
چون زحس بیرون نیامد آدمی * باشد از تصویرِ غیبی اعجمی

(۱۰۱۰) Bul. آنجا مار شد. H از ساکنان. (۱۰۱۱) Bul. پارهٔ خاکی. Bul. باید شناخت.
(۱۰۱۲) K زین سوی Bul. زآن طرف. (۱۰۱٤) A مومی کند, with شود written above. Bul. شود. (۱۰۱٦) B in the second hemistich استن حنّانه آید در رشد.
(۱۰۱۷) B om. (۱۰۲۲) A in the second hemistich بر نایدت.
(۱۰۲٤) Bul. خیال و غی. (۱۰۲۵) B وقت عبرت می‌شود.
(۱۰۲۷) Bul. وای آنکس.

در هزیمت از تو افتادند خلق * در هزیمت کُشته شد مَرْدُم زِزَلْق
لاجرم مردم ترا دشمن گرفت * کینِ تو در سینه مرد و زن گرفت
خلق‌را میخواندی بر عکس شد * از خلافت مردمان‌را نیست بد
من هم از شرّت اگر پس می‌خَزَم * در مکافاتِ تو دیگی می‌پَزَم
دل ازین بر کَن که بفْریبی مرا * یا بجُزْ فی پس‌رَوی گردد ترا
تو بدآن غرّه مشو کش ساختی * در دلِ خلقان هراس انداختی
صد چنین آری و هم رسوا شوی * خوار گردی ضُحْکهٔ غوغا شوی
همچو تو سالوس بسیاران بُدند * عاقبت در مِصْرِ ما رسوا شدند

جواب موسی فرعون‌را در تهدیدی کی می‌کردش،

گفت با امرِ حقم اِشراك نیست * گر بریزد خونم امرش باك نیست
راضیم من شاکرم من ای حریف * این طرف رسوا و پیشِ حق شریف
پیشِ خلقان خوار و زار و ریش‌خند * پیشِ حق محبوب و مطلوب و پسند
از سخن می‌گویم این وَرْنی خدا * از سیه‌رُوبان کند فردا ترا
عزّت آنِ اوست و آنِ بندگانْش * زآدم و ابلیس بر میخوان نشانْش
شرحِ حق پایان ندارد همچو حق * هین دهان بر بند و بر گردان وَرَق

پاسخ فرعون موسی‌را علیه السّلم،

گفت فرعونش ورق در حکمِ ماست * دفتر و دیوانِ حکم این دَم مراست
مر مرا بخْریده‌اند اهلِ جهان * از همه عاقلتری تو ای فلان
موسیا خودرا خریدی هین برَو * خویشتن کم بین بخود غرّه مشو

(۱۰۷۰) Bul. در عکس.
(۱۰۷۸) Bul. مطلوب و محبوب.
(۱۰۸۲) AB Bul. دفتر دیوان.
(۱۰۸۴) B غافل‌تری.

مارگیر از ترس بر جا خشك گشت * کی چه آوردم من از کُهسار و دشت
گرگ‌را بیدار کرد آن کور میش * رفت نادان سوی عزراییلِ خویش
اژدها یك لقمه کرد آن گیج‌را * سهل باشد خون‌خورے حجّاج‌را
خویش‌را بر اُسْتُنی پیچید و بست * استخوانِ خورده‌را درهم شکست
نَفْست اژدرهاست او کی مرده‌است * از غم و بی‌آلتی افسرده‌است
گر بیابد آلتِ فرعونِ او * که بأمْرِ او همی‌رفت آبِ جُو
آنگه او بنیادِ فرعونی کَنَد * راهِ صد موسی و صد هارون زند
کِرمکست آن اژدها از دستِ فقر * پشّهٔ گردد زجاه و مالِ صَقْر
اژدهارا دار در برفِ فراق * هین مکَش اورا بخورشیدِ عراق
تا فسرده می‌بود آن اژدهات * لقمهٔ اویی چو او یابد نجات
مات کن اورا و ایمن شو زمات * رحم کم کُن نیست او زاَهلِ صِلات
کآن تَفِ خورشیدِ شهوت بر زند * آن خُفاشِ مُرْدَریگت پر زند
می‌کشانش در جهاد و در قتال * مَرْدوار اَللّهُ یَجْزِیكَ اْلوِصال
چونك آن مرد اژدهارا آورید * در هوای گرم و خوش شد آن مَرید
لاجرم آن فتنها کرد ای عزیز * بیست همچندانك ما گفتیم نیز
تو طَمَع داری که اورا بی جفا * بسته دارے در وقار و در وفا
هر خسی‌را این تمنّا کی رسد * موسیی باید کی اژدرها کُشد
صد هزاران خلق زاژدرهاے او * در هزیمت کُشته شد از رایِ او

تهدید کردن فرعون موسی‌را علیه السّلم،

گفت فرعونش چرا تو اے کلیم * خلق‌را کُشتی و افگندی تو بیم

(١٠٥١) BL حجّیجرا. (١٠٥٢) Bul. نفس. L Bul. om. و.
(١٠٥٦) A کرم گشت آن اژدها. (١٠٦٢) BKL om. و.
(١٠٦٣) T Bul. بلکه صد چندان که. (١٠٦٤) A در وفا در وفاء.
(١٠٦٦) A om. ز before اژدرهای. (١٠٦٨) A چرا ای تو کلیم. Bul. افگندی بیم.

مهلت دادن موسی علیه السّلم فرعون‌را تا ساحران‌را جمع کند از مداین ،

گفت امر آمد برو مهلت ترا * من بجای خود شدم رَستی زما
او همی‌شد واژدها اندر عَقِب * چون سگِ صیّاد دانا و مُحِب
چون سگِ صیّاد جُنبان کرده دُم * سنگ‌را می‌کرد ریگ او زیرِ سُم
سنگ و آهن‌را بدَم در می‌کشید * خُرْد می‌خایید آهن‌را پدید
در هوا می‌کرد خود بالای بُرج * کی هزیمت می‌شد از وی رُوم و گُرج
کَفْك می‌انداخت چون اُشتر زکام * قطرهٔ بر هرکه زد می‌شد جُذام
زَغْزَغِ دندانِ او دل می‌شکست * جانِ شیران سیه می‌شد زدست
چون بقوم خود رسید آن مُجْتَبَی * شِدْقِ او بگْرفت باز او شد عصا
تکیه بر وی کرد و می‌گفت ای عجب * پیشِ ما خورشید و پیشِ خصم شب
ای عجب چون می‌نبیند این سپاه * عالمی پُر آفتابی چاشتگاه
چشم باز و گوش باز و این ذُکا * خیره‌ام در چشم‌بندیٔ خدا
من از ایشان خیره ایشان هم زمن * از بهاری خار ایشان من سمَن
پیششان بردم بسی جامِ رحیق * سنگ شد آبش بپیشِ این فریق
دستهٔ گُل بستم و بردم پیش * هر گلی چون خار گشت و نوش نیش
آن نصیبِ جانِ بی‌خویشان بود * چونك با خویشند پیدا کی شود
خفتهٔ بیدار باید پیشِ ما * تا ببیداری ببینند خوابها
دشمنِ این خوابِ خوش شد فکرِ خلق * تا نخسپد فکرتش بسته‌ست حلق
حیرتی باید که روبد فکررا * خورده حیرت فکررا و ذکررا

Heading: A om. از مداین. (۱۰۹۹) B بجای خود شوم.
(۱۱۰۲) A و آهن‌را بدید. (۱۱۰۵) A زغزغ. (۱۱۰۷) A om. و in the first hemistich. (۱۱۰۸) A چون می‌سنیدند. K نبینند. BK Bul. آفتاب.
(۱۱۱۶) A کی روبد.

جمع آرم ساحران دهررا * تا که جهل تو نمایم شهررا
این نخواهد شد بروزی و دو روز * مُهلتم ده تا چهل روز تموز

جواب موسی علیه السّلم فرعون‌را،

گفت موسی این مرا دستور نیست * بنده‌ام اِمهال تو مأمور نیست
گر تو چیری و مرا خود یار نیست * بندهٔ فرمانم بدآنم کار نیست
می‌زنم با تو بجد تا زنده‌ام * من چه کارهٔ نُصْرتم من بنده‌ام
می‌زنم تا در رسد حکم خدا * او کند هر خصم از خصمی جُدا

جواب فرعون موسی‌را و وحی آمدن موسی‌را علیه السّلم،

گفت نی نی مهلتی باید نهاد * عِشْوَها کم ده توکم پیمای باد
حق تعالی وَحْی کردش در زمان * مهلتش ده متّسع مَهْراس از آن
این چهل روزش بده مهلت بطَوْع * تا سگالد مکرها او نوع نوع
تا بکوشد او کنی من خفته‌ام * تیز رَو گُو پیش ره بگرفته‌ام
حیلهاشان‌را همه بَرْهَم زنم * وآنچ افزایند من برکم زنم
آب‌را آرند و من آتش کنم * نوش و خوش گیرند و من ناخوش کنم
مِهْر پیوندند و من ویران کنم * آنک اندر وَهْم نآرند آن کنم
تو مترس و مهلتش ده دُم‌دراز * گو سپه گِرد آر و صد حیله بساز

(۱۰۹٤) BL Bul. که نی for کنی. A رو for ره.
(۱۰۹٦) B Bul. om. و after آرند. A نوش خوش. Bul. om. و after گیرند.
(۱۰۹۷) Bul. om. و. Bul. نآید for نآرند.

گوشهٔ بی‌گوشهٔ دل شه‌رهیست * تابِ لا شَرْقی ولا غَرْب از مَهیست
تو ازین سو و از آن سو چون گدا * ای کُهِ معنی چه می‌جویی صدا
هم از آن سو جُو که وقتِ درد تو * می‌شوی در ذکرِ یا رَبّی دوتو
وقتِ درد و مرگ از آن سو می‌نمی * چونك دردت رفت چونی اعجمی
وقتِ محنت گشته‌ٔ اللّه‌گو * چونك محنت رفت گویی راه کو
این از آن آمد که حق‌را بی گمان * هرکه بشْناسد بود دایم بر آن
وآنك در عقل و گمان هستش حجاب * گاه پوشیده‌ست و گه بدْریده‌جیْب
عقلِ جُزوی گاه چیره گه نگون * عقلِ کُلّی ایمن از رَیْب اَلْمَنُون
عقل بفْروش و هنر حیرت بخَر * رَوْ بخواری نی بُخارا ای پسر
ما چه خودرا در سخن آغشته‌ایم * کز حکایت ما حکایت گشته‌ایم
من عدم وافسانه گردم در حَنین * تا تقلّب یابم اندر ساجدین
این حکایت نیست پیشِ مردِ کار * وصفِ حالست و حُضورِ یارِ غار
آن أَساطِیر أَوَّلِین که گفت عاق * حرفِ قُرآن‌را بُد آثارِ نفاق
لامکانی که درو نورِ خداست * ماضی و مستقبل و حال از کجاست
ماضی و مستقبلش نِسْبَت بتوست * هر دو یك چیزند پنداری که دوست
یك تنی اورا پدر مارا پسر * بام زیرِ زَیْد و بر عَمْرو آن زبر
نسبتِ زیر و زبر شد زآن دو کس * سقف سوی خویش یك چیزست و بس
نیست مثلِ آن مثالست این سخن * قاصر از معنیٔ نو حرفِ کهن
چون لبِ جُو نیست مَشْکا لب ببند * بی لب و ساحل بُدست این بحرِ قند

(١١٣٩) A هلا for صدا. (١١٤٠) K ذکر و یا ربّی.
(١١٤١) BK Bul. مرگ آن سو. (١١٤٣) A کی حق‌را.
(١١٤٤) Bul. جیب. (١١٤٥) Bul. عقل جزئی.
(١١٤٧) A ما چو خودرا. (١١٤٨) A من عدم افسانه.
(١١٥٣) BK نسبت بتست. A و پنداری.
(١١٥٤) B چیزست بس.
(١١٥٥) Bul. معنیٔ تو.

هرك كاملتـــر بود او در هنـــر * او بمعنى پس بصورت پيشتـــر
رَاجِعُون گفت و رُجُوع اين سان بود * كه گَلَـه وا گردد و خانــه رود
چونك وا گرديــد گَلّـه از وُرود * پس فتــد آن بُز كه پيش‌آهنگ بود
پيش افتــد آن بــز لنگ پَسين * أَضْحَكَ ٱلرُّجْعَى وُجُوهَ ٱلْعَابِسِين
از گزافــه كَى شدند اين قوم لنگ * فخـــررا دادنــد و بخريدنــد ننگ
پـا شكستــه مى‌روند اين قوم حَجّ * از حَـرَج راهيست پنهان تــا فَرَج
دل زدانشهــا بشُستند اين فريق * زآنك اين دانش ندانــد اين طريق
دانشى بايد كه اصلش زآن سَرست * زآنك هر فرعى باَصْلش رَهْبَرست
هر پرى بــر عَرْضِ دريا كَى پَرَد * تـا لَـدُن علمِ لَدُنّى مى‌بَــرَد
پس چــرا علمى بيآموزى بمَــرْد * كش ببايــد سينه‌را زآن پاك كرد
پس مجُو پيشى ازين سَر لنگ باش * وقتِ وا گشتن تــو پيش‌آهنگ باش
آخِرُونَ ٱلسَّابِقُون باش اى ظريف * بـــر شجـــر سابق بـــود ميوهٔ ظريف
گرچه ميوه آخــر آيــد در وجود * اوّلست او زآنك او مقصود بـــود
چون ملايك گوى لَا عِلْمَ لَنَا * تــا بگيــرد دستِ تــو عَلَّمْتَنَــا
گــر درين مكتب ندانى تو هِجا * همچو احمد پُــرّى از نورِ حِجَى
گر نباشى نامــدار انــدر بــلاد * كم نــهٔ اللّهُ أَعْلَـم بِٱلْـعِبَـاد
اندر آن ويران كه آن معروف نيست * از بــراے حفظ گنجينـــهٔ زريست
موضعِ معروف كَى بنْهــنــد گنج * زين قِبَل آمــد فَرَج در زيرِ رنج
خاطــر آرد بس شِكال اينجا وليك * بسْكُـلَـد اِشكال‌را اُستورِ نيك
هست عشقــش آتشى اِشكال‌سوز * هــر خيالى‌را بــروبــد نورِ روز
هم از آن سو جُو جواب اى مرتضَى * كين سؤال آمد از آن سو مــر تــرا

(١١١٩) K چونك گلّه باز گرديد, corr. in marg.. (١١٢٣) BK Bul. آن طريق. (١١٢٦) Bul. كه بيايد. (١١٣٢) L Bul. واللّه. (١١٢٤) A فرح. (١١٣٥) A بس سكال. L Bul. بگسلد اشكالرا. (١١٣٦) A آتش.

خواندن آن دو ساحر پدررا از گور و پرسیدن از روان پدر حقیقت موسی علیه السّلم،

بعد از آن گفتند ای مادر بیا * گورِ بابا کو تو مارا ره نما
بُرْدشان بر گورِ او بنْمود راه * پس سه‌روزه داشتند از بهرِ شاه
بعد از آن گفتند ای بابا بما * شاه پیغامی فرستاد از وَجا
که دو مرد اورا بتنگ آورده‌اند * آبِ رُویش پیشِ لشکر بُرده‌اند
نیست با ایشان سلاح و لشکری * جز عصا و در عصا شُور و شَرے
تو جهانِ راستان در رَفتهٔ * گرچه در صورت بخاکی خفتهٔ
آن اگر سحرست مارا ده خبر * ور خدایی باشد ای جانِ پدر
هم خبر ده تا که ما سجده کنیم * خویشتن بر کیمیایی بر زنیم
نااُمیدانیم و اومیدی رسید * راندگانیم و کرم مارا کشید

جواب گفتن ساحر مرده با فرزندان خود،

بانگ زد کای جان و فرزندانِ من * هست پیدا گفتن این‌را مرتهن
فاش و مطلق گفتنم دستور نیست * لیك راز از پیشِ چشمم دُور نیست
لیك بنْمایم نشانی با شما * تا شود پیدا شمارا این خفا
نورِ چشمانم چو آنجاگه روید * از مقامِ خفتنش آگه شوید
آن زمان که خفته باشد آن حکیم * آن عصارا قصد کن بگذار بیم

(۱۱۷۵) H بنموده. (۱۱۸۰) B جان و پدر. (۱۱۸۲) L Bul. امیدی.

(۱۱۸۳) After the Heading A has the verse:

گفتشان در خواب کای اولاد من * نیست ممکن ظاهر این‌را دم زدن

So B (which reads دم مزن), K Bul. and H in marg. Verse ۱۱۸۳ occurs in AH only; in A it follows the verse cited above.

(۱۱۸٤) Bul. om. و. (۱۱۸۵) Bul. نشانی بر شما.

فرستادن فرعون بمداین در طلب ساحران،

چونك موسی باز گشت و او بماند * اهلِ رأی و مشورت‌را پیش خواند
آن‌چنان دیدند کز اطرافِ مصر * جمع آردشان شه و صرّافِ مصر
او بسی مردم فرستاد آن زمان * هر نواحی بهرِ جمعِ جادوان
هر طرف که ساحری بُد نامدار * کرد پرّان سوی او ده پیكِ کار
دو جوان بودند ساحر مُشْتَهَر * سِحْرِ ایشان در دلِ مَه مُسْتَمِر
شیر دوشیده زمَه فاش آشکار * در سفرها رفته بر خُمّی سوار
شکلِ کرباسی نموده ماهتاب * آن پیموده فروشیده شتاب
سیم بُرده مشتری آگه شده * دست از حسرت برُخها بر زده
صد هزاران همچنین در جادوی * بوده مُنشی و نبوده چون رَوی
چون بدیشان آمد آن پیغامِ شاه * کز شما شاهست اکنون چاره‌خواه
از پیِ آنك دو درویش آمدند * بر شه و بر قصرِ او مَوْکِب زدند
نیست با ایشان بغیرِ یك عصا * که همی‌گردد بأَمْرش اژدها
شاه و لشکر جمله بیچاره شدند * زین دو کس جمله بافغان آمدند
چارهٔ می‌باید اندر ساحری * تا بود که زین دو ساحر جان بَری
آن دو ساحررا چو این پیغام داد * ترس و مِهْری در دلِ هر دو فتاد
عِرْقِ جنسیّت چو جنبیدن گرفت * سَر بزانو بر نهادند از شِگِفت
چون دبیرستانِ صوفی زانُوَست * حَلِّ مُشْکل‌را دو زانو جادُوَست

Heading: A فرستادن فرعون بطلب ساحران.

(١١٥٧) After this verse K adds:

گفته باهم ساحران داریم ما * هر یکی در سحر فرد و پیشوا

(١١٦٤) AB Bul. دست از حیرت.

(١١٦٦) Bul. این پیغام.

(١١٦٧) L Bul. بر قصر شه.

(١١٧١) A این دو ساحررا.

(١١٧٢) Bul. در نهادند.

نامِ تو از ترس پنهان می‌گویند * چون نماز آرند پنهان می‌شوند
از هراس و ترسِ کفّارِ لعین * دینت پنهان می‌شود زیرِ زمین
من مناره پُر کنم آفاق را * کور گردانم دو چشمِ عاق را
چاکرانت شهرها گیرند و جاه * دینِ تو گیرد زماهی تا بماه
تا قیامت باقیَش داریم ما * تو مترس از نسخِ دین ای مصطفا
ای رسولِ ما تو جادو نیستی * صادقی هم‌خرقهٔ موسیستی
هست قُرآن مر ترا همچون عصا * کفرها را در کَشَد چون اژدها
تو اگر در زیرِ خاکی خفته‌ٔ * چون عصایش دان تو آنچ گفته‌ٔ
قاصدانرا بر عصایش دست نی * تو بخسپ ای شه مبارك خُفتنی
تن بخفته نورِ تو بر آسمان * بهرِ پیکارِ تو زِه کرده کمان
فلسفی و آنچ پُوزش می‌کند * قوسِ نورت تیردُوزش می‌کند
آن چنان کرد و ازآن افزون که گفت * او بخُفت و بخت و اقبالش نخفت
جانِ بابا چونك ساحر خواب شد * کارِ او بی رونق و بی تاب شد
هر دو بوسیدند گورش‌را و رفت * تا بمصر از بهرِ این پیکارِ زفت
چون بمصر از بهرِ آن کار آمدند * طالبِ موسی و خانهٔ او شدند
اتّفاق افتاد کآن روز وُرود * موسی اندر زیرِ نخلی خفته بود
پس نشان دادندشان مردم بدو * کی برَو آن سوی نخلستان بجُو
چون بیامد دید در خُرمابُنان * خفته‌ٔ کو بود بیدارِ جهان
بهرِ نازش بسته او دو چشمِ سَر * عرش و فرشش جمله در زیرِ نظر
ای بسا بیدارچشمِ خفته‌دل * خود چه بیند دیدِ اهلِ آب و گِل

(۱۲۱۰) B آنك گفته‌ٔ. (۱۲۱۱) K Bul. عصاست, and so corr. in H.
(۱۲۱۴) A و زآن افزون. A بخت اقبالش.
(۱۲۱۶) BK Bul. آن پیکار and so corr. in H.
(۱۲۱۹) Bul. دادند مردمشان. (۱۲۲۰) B که بود.
(۱۲۲۱) A in the second hemistich: گر بخسبد بر گشاید صد بصر. Bul. در پیش نظر.
(۱۲۲۲) Bul. چشم for دید.

گر بدزدی و توانی ساحرست * چارهٔ ساحر بر تو حاضرست
ور نتانی هان و هان آن ایزدیست * او رسول ذو الجلال و مهتدیست
گر جهان فرعون گیرد شرق و غرب * سرنگون آید خدا آنگاه حرب
این نشان راست دادم جانِ باب * بر نویس اللهُ أَعْلَمُ بِالصَّوَاب
جانِ بابا چون بخسپد ساحری * سحر و مکرش‌را نباشد رهبری
چونك چوپان خفت گرگ ایمن شود * چونك خفت آن جهدِ او ساکن شود
لیك حیوانی که چوپانش خداست * گرگ‌را آنجا امید و ره کجاست
جادوی کی حق کند حقّست و راست * جادوی خواندن مر آن حق‌را خطاست
جانِ بابا این نشان قاطعست * گر بمیرد نیز حقّش رافعست

تشبیه کردن قرآن مجیدرا بعصای موسی و وفات مصطفی‌را علیه السّلم نمودن بخواب موسی و قاصدان تغییر قرآن‌را بآن دو ساحربچه کی قصد بردن عصا کردند چون موسی‌را خفته یافتند،

مصطفی‌را وعده کرد الطافِ حق * گر بمیری تو نمیرد این سبق
من کتاب و معجزه‌ت‌را رافعم * بیش و کم‌کن‌را زقرآن مانعم
من ترا اندر دو عالم رافعم * طاعنان‌را از حدیثت دافعم
کس نتاند بیش و کم کردن درو * تو به از من حافظی دیگر مجو
رونقت‌را روز روز افزون کنم * نامِ تو بر زرّ و بر نقره زنم
منبر و محراب سازم بهرِ تو * در محبت قهرِ من شد قهرِ تو

(۱۱۸۸) Bul. گر بدزدیدن توانی. Bul. بر تو ظاهرست.

(۱۱۸۹) Bul. هان هان. A om. و before مهتدیست.

Heading: H تغیّر قران‌را با آن دو.

(۱۱۹۸) AK Bul. معجزت‌را.

(۱۱۹۹) B om. A رافعم in both hemistichs. K Bul. حافظم in the first hemistich and رافضم in the second.

(۱۲۰۰) A کس نیارد. L کس نداند.

پس زمین‌را بوسه دادنــد و شدنــد * انتظارِ وقت و فرصت می‌بُدنــد

جمع آمدن ساحران از مداین پیش فرعون و تشریفها یافتن و دست بر سینه زدن در قهر خصم او که این بر ما نویس،

تا بفرعون آمدنــد آن ساحران * دادشان تشریفهــای بس گران
وعدهاشان کرد و پیشین هم بداد * بندگان واسبان و نقد و جنس و زاد
بعد از آن می‌گفت هین ای سابقان * گـر فزون آیید انــدر امتحان
بــر فشانم بــر شما چندان عطــا * که بــدرّد پــردهٔ جود و سخــا
پس بگفتنــدش باقبالِ تو شــاه * غالــب آییــم و شود کارش تبــاه
ما درین فن صفْدَریم و پهلوان * کس ندارد پایِ مــا اندر جهــان
ذکرِ موسی بندِ خاطــرهــا شُدست * کین حکایتهاست که پیشین بُدست
ذکرِ موسی بهرِ رُوپوش است لیك * نورِ موسی نقدِ تُست ای مردِ نیك
موسی و فرعون در هستیِ تُست * باید این دو خصم‌را در خویش جُست
تا قیامت هست از موسی نِتــاج * نور دیگــر نیست دیگــر شد سِراج
این سِفال و این پَلیتــه دیگرست * لیك نورش نیست دیگر زآن سَرست
گر نظــر در شیشــه داری گُم شوی * زآنك از شیشه‌است اَعْدادِ دُوی
ور نظــر بــر نور داری وا رهی * از دُوی واَعْــدادِ جســمِ مُنتهی
از نظــرگــاهست ای مغــزِ وُجــود * اختــلافِ مؤمن و گبر و جهود

(۱۲۴۴) A Bul. وقت فرصت.
Heading: A بر سینه نهادن. A om. او.
(۱۲۴۵) BL تشریفهای بی‌کران. (۱۲۴۶) A بندگان اسبان نقد و جنس زاد.
(۱۲۴۷) Bul. هین ای ساحران. (۱۲۴۸) A او بدرّد.
(۱۲۵۱) A کز پیشین. (۱۲۵۲) L Bul. ای یار نیك.
(۱۲۵۵) ABK فلیته. HT بلیته. L Bul. فتیله. A نیست آن دیگر سرست.
(۱۲۵۷) A از دوی اعداد.

آنك دل بیدار دارد چشم سر * گر بخسپد بر گشاید صد بصر
گر تو اهل دل نه بیدار باش * طالب دل باش و در پیکار باش
ور دلت بیدار شد می‌خسپ خوش * نیست غایب ناظرت از هفت و شش
گفت پیغمبر که خسپد چشم من * لیك کی خسپد دلم اندر وسن
شاه بیدارست حارس خفته گیر * جان فدای خفتگان دل‌بصیر
وصف بیداریٔ دل ای معنوی * در نگنجد در هزاران مثنوی
چون بدیدندش که خفته‌ست او دراز * بهر دزدیٔ عصا کردند ساز
ساحران قصد عصا کردند زود * کز پسش باید شدن وآنگه ربود
اندکی چون پیشتر کردند ساز * اندر آمد آن عصا در اهتزاز
آن چنان بر خود بلرزید آن عصا * هر دو بر جا خشك گشتند از وجا
بعد از آن شد اژدها و حمله کرد * هر دوان بگریختند و روی‌زرد
رو در افتادن گرفتند از نهیب * غلط غلطان منهزم در هر نشیب
پس یقین‌شان شد که هست از آسمان * زآنك می‌دیدند حد ساحران
بعد از آن اطلاق و تبشان شد پدید * کارشان تا نزع و جان کندن رسید
پس فرستادند مردی در زمان * سوی موسی از برای عذر آن
کامتحان کردیم و مارا کی رسد * امتحان تو اگر نبود حسد
مجرم شاهیم مارا عفو خواه * ای تو خاص الخاص درگاه اله
عفو کرد و در زمان نیکو شدند * پیش موسی بر زمین سر می‌زدند
گفت موسی عفو کردم ای کرام * گشت بر دوزخ تن و جانتان حرام
من شمارا خود ندیدم ای دو یار * اعجمی سازید خودرا زاعتذار
همچنان بیگانه‌شکل و آشنا * در نبرد آیید بهر پادشا

(١٢٢٣) A in the second hemistich: عرش و فرشش جمله در زیر نظر.
(١٢٢٥) Bul. از پنج و شش. (١٢٢٦) ABHK پیغامبر. (١٢٢٧) A و حارس.
(١٢٣٠) Bul. om. و before آنکه. (١٢٣٢) BL کآن دو بر جا.
(١٢٣٣) Bul. هر دو آن. (١٢٣٩) A محرم شاهیم. K Bul. و مارا. B Bul. عذر خواه.

ور بگوید در مثالِ صورتی * بر همان صورت بچفسی ای فتی
بسته‌پایی چون گیا اندر زمین * سر بجنبانی ببادی بی‌یقین
لیک پایت نیست تا نقلی کنی * یا مگر پارا ازین گِل بر کنی
چون کنی پارا حیاتت زین گِلست * این حیاتت‌را رَوِش بس مشکلست
چون حیات از حق بگیری ای رَوی * پس شوی مستغنی از گِل می‌روی
شیرخواره چون زدایه بسْکلد * لُوت‌خواره شد مر اورا می‌هلد
بستهٔ شیرِ زمینی چون حبوب * جُو فطامِ خویش از قُوت القلوب
حرفِ حِکمت خور که شد نورِ ستیر * ای تو نورِ بی‌حُجُب‌را ناپذیر
تا پذیرا گردی ای جان نوررا * تا ببینی بی حُجُب مستوررا
چون ستاره سَیْر بر گردون کنی * بلک بی گردون سفر بی‌چون کنی
آن چنان کز نیست در هست آمدی * هین بگو چون آمدی مست آمدی
راههای آمدن یادت نماند * لیک رمزی بر تو بر خواهیم خواند
هوش‌را بگْذار و آنگه هوش دار * گوش‌را بر بند و آنگه گوش دار
نی نگویم زانک خامی تو هنوز * در بهاری تو ندیدستی تموز
این جهان همچون درختست ای کرام * ما برو چون میوهای نیم‌خام
سخت گیرد خامها مر شاخ‌را * زانک در خامی نشاید کاخ‌را
چون بپخْت و گشت شیرین لب‌گزان * سُست گیرد شاخهارا بعد از آن
چون از آن اقبال شیرین شد دهان * سرد شد بر آدمی مُلْکِ جهان
سخت‌گیری و تعصّب خامیست * تا جَنینی کار خون‌آشامیست
چیزِ دیگر ماند امّا گفتنش * با تو رُوحُ القُدْس گوید بی مَنَش
نی تو گویی هم بگوشِ خویشتن * نی من و نی غیرِ من ای هم تو من

(۱۲۷۹) Bul. بر مثال. A بچسپی. (۱۲۸٤) L Bul. زدایه بگسلد.
(۱۲۸۹) A هین نگر چون آمدی.
(۱۲۹۰) A om. بر before خواهیم. A later hand has written ما above.
(۱۲۹۲) A درخنیست. (۱۲۹۸) A نی منش. (۱۲۹۹) Bul. بی من و بی غیر من.

اختلاف کردن در چگونگی و شکل پیل،

پیل اندر خانهٔ تاریک بود * عَرْضه‌را آورده بودندش هُنود
از برای دیدنش مردم بسی * اندر آن ظُلمت همی‌شد هر کسی
دیدنش با چشم چون ممکن نبود * اندر آن تاریکیَش کف می‌بسود
آن یکی‌را کف بخُرْطوم اوفتاد * گفت همچون ناوْدانست این نهاد
آن یکی‌را دست بر گوشش رسید * آن بَرُو چون بادْبیزن شد پدید
آن یکی‌را کف چو بر پایش بُسود * گفت شکلِ پیل دیدم چون عَمود
آن یکی بر پشتِ او بنْهاد دست * گفت خود این پیل چون تختی بُدست
همچنین هر یک بجُزْوی که رسید * فهمِ آن می‌کرد هر جا می‌شنید
از نظرگه گفتشان شد مختلف * آن یکی دالش لقب داد این اِلِف
در کفِ هر کس اگر شمعی بُدی * اختلاف از گفتشان بیرون شدی
چشمِ حس همچون کفِ دستست و بس * نیست کف‌را بر همهٔ او دست‌رَس
چشمِ دریا دیگرست و کف دگر * کف بِهِل وز دیدهٔ دریا نگر
جُنبشِ کفها ز دَرْیا روز و شب * کف همی‌بینی و دریا نی عجب
ما چو کشتیها بهم بر می‌زنیم * تیره‌چشمیم و در آبِ روشنیم
ای تو در کشتیٔ تن رفته بخواب * آب‌را دیدی نگر در آبِ آب
آب‌را آبیست کو می‌راندش * رُوح‌را رُوحیست کو میخواندش
موسی و عیسی کجا بُد کافتاب * کِشتِ موجودات‌را می‌داد آب
آدم و حوّا کجا بود آن زمان * کی خدا افگند این زِه در کمان
این سخن هم ناقص‌است و اَبْترست * آن سخن کی نیست ناقص آن سرست
گر بگوید زآن بلَغْزد پایِ تو * ور نگوید هیچ از آن ای وای تو

(۱۲۶۶) Bul. بجزئی. Bul. هر جا که شنید.
(۱۲۶۸) K در کف هر یك.
(۱۲۷۱) K دریا زکفها, corr. above. A ای عجب.
(۱۲۷۶) AB Bul. کجا بُد.

ناز فرزندان کجا خواهد کشید * ناز بابایان کجا خواهد شنید
نیستم مولود پیرا کم بناز * نیستم والد جوانا کم گراز
نیستم شوهر نیم من شهوتی * نازرا بگذار اینجا ای ستی
جز خضوع و بندگی و اضطرار * اندرین حضرت ندارد اعتبار
گفت بابا سالها این گفتهٔ * باز می‌گویی بجهل آشفتهٔ
چند ازینها گفتهٔ با هر کسی * تا جواب سرد بشنودی بسی
این دم سرد تو در گوشم نرفت * خاصه اکنون که شدم دانا و زفت
گفت بابا چه زیان دارد اگر * بشنوی یکبار تو پند پدر
همچنین می‌گفت او پند لطیف * همچنان می‌گفت او دفع عنیف
نی پدر از نصح کنعان سیر شد * نی دمی در گوش آن ادبیر شد
اندرین گفتن بدند و موج تیز * بر سر کنعان زد و شد ریز ریز
نوح گفت ای پادشاه بردبار * مر مرا خر مرد و سیلت برد بار
وعده کردی مر مرا تو بارها * که بیابد اهلت از طوفان رها
دل نهادم بر امیدت من سلیم * پس چرا بربود سیل از من گلیم
گفت او از اهل و خویشانت نبود * خود ندیدی تو سپیدی او کبود
چونك دندان تو کرمش در فتاد * نیست دندان بر کنش ای اوستاد
تا که باقی تن نگردد زار ازو * گرچه بود آن تو شو بیزار ازو
گفت بیزارم زغیر ذات تو * غیر نبود آنك او شد مات تو
تو همی‌دانی که چونم با تو من * بیست چندانم که با باران چمن
زنده از تو شاد از تو عایلی * مغتذی بی واسطه و بی حایلی

(۱۲۲۰) Bul. کی خواهد کشید. (۱۲۲۱) Bul. کم گداز.
(۱۲۲۲) Bul. نازرا اینجا رها کن ای ستی. (۱۲۳۳) A وعدهٔ کردی مرا. B که بیاید.
(۱۲۳٤) A از تو گلیم. (۱۲۲٤) A گفته. A om. و. (۱۲۳۵) Bul. کرمش اوفتاد.
(۱۲۳٦) H تا کی. (۱۲۳۷) A غیر ننمود. (۱۲۳۸) Bul. که باران با چمن.
(۱۲۳۹) A معتدی. A از تو غافلی.

همچو آن وقتی که خواب اندر رَوی * تو ز پیشِ خود بپیشِ خود شوی
بشْنوی از خویش و پنداری فلان * با تو اندر خواب گفتست آن نهان
تو یکی تو نیستی ای خوش رفیق * بلک گردونی و دریای عمیق
آن تُوِ زَفْتت که آن نُهصدتُوَست * قُلْزُمست و غرقه‌گاهِ صد تُوَست
خود چه جایِ حدِّ بیداریست و خواب * دَم مزن وَٱللهُ أَعْلَم بِالصَّواب
دَم مزن تا بشْنوی از دَم‌زنان * آنچ نآمد در زبان و در بیان
دَم مزن تا بشْنوی زآن آفتاب * آنچ نآمد در کتاب و در خطاب
دَم مزن تا دَم زند بهرِ تو رُوح * آشنا بگْذار در کشتیِ نُوح
همچو کَنْعان کآشنا می‌کرد او * که نخواهم کشتیِ نُوحِ عدو
هَی بیا در کشتیِ بابا نشین * تا نگردی غرقِ طوفان ای مَهین
گفت نی من آشنا آموختم * من بجز شمعِ تو شمع افروختم
هین مکن کین موجِ طوفانِ بلاست * دست و پا و آشنا امروز لاست
بادِ قهرست و بلای شمع‌کُش * جز که شمعِ حق نمی‌پاید خَمُش
گفت نی رفتم بر آن کوهِ بلند * عاصمست آن کُه مرا از هر گزند
هین مکن کی کوه کاهست این زمان * جز حبیبِ خویش‌را ندْهد امان
گفت من کی پندِ تو بشْنوده‌ام * که طَمَع کردی که من زین دُوده‌ام
خوش نیامد گفتِ تو هرگز مرا * من بَری ام از تو در هر دو سرا
هین مکن بابا که روزِ ناز نیست * مر خدارا خویشی و انباز نیست
تا کنون کردی و این دَم نازکیست * اندرین درگاه گیرا نازِ کیست
لَمْ یَلِدْ لَمْ یُولَدست او از قِدَم * نی پدر دارد نه فرزند و نه عم

(۱۴۰۰) A تا for تو. (۱۴۰۲) B تو یکی دو نیستی. (۱۴۰۳) A آن توی رفتت. Bul. آن تویی. Bul. که آن صد توست. (۱۴۰۴) AB Bul. بیداری. (۱۴۰۵) Bul. آن دمزنان. (۱۴۰۶) A از آفتاب. (۱۴۰۸) A کشتی و نوح. (۱۴۰۹) A هین بیا. HK مَهین as in the text. (۱۴۱۳) A Bul. بدآن for بر آن. A کوه for کُه. (۱۴۱۸) Bul. اندرین درگاه کبر و ناز کیست. (۱۴۱۹) AH نی for نه *bis.*

عاشقِ صُنعِ خدا با فر بود * عاشقِ مصنوعِ او کافر بود

توفیقِ میانِ این دو حدیث که الرِّضا بِالْكُفْرِ كُفْرٌ و حدیث دیگر مَنْ لَمْ یَرْضَ بِقَضاَیِی فَلْیَطْلُبْ رَبًّا سِوایَ،

دی سؤالی کرد سائل مر مرا * زآنك عاشق بود او بر ماجرا
گفت نکتهٔ اَلرِّضا بِالْکُفْرِ کُفْر * این پیمبر گفت و گفتِ اوست مُهر
باز فرمود او که اندر هر قضا * مر مُسْلمانرا رضا باید رضا
نی قضای حق بود کفر و نفاق * گر بدین راضی شوم باشد شِقاق
ور نیَم راضی بود آن هم زیان * پس چه چاره باشدم اندر میان
گفتمش این کفر مَقْضی نه قضاست * هست آثارِ قضا این کفر راست
پس قضارا خواجه از مَقْضی بدان * تا شِکالت دفع گردد در زمان
راضیَم در کفر زآن رُو که قضاست * نه ازین رُو که نزاع و خُبثِ ماست
کفر از رُویِ قضا هم کفر نیست * حقّرا کافر مخوان اینجا مهایست
کفر جهلست و قضای کفر عِلْم * هر دو کی یك باشد آخر حِلم خِلم
زشتیٔ خط زشتیٔ نقّاش نیست * بلك از وی زشترا بنْمودنیست
قوّتِ نقّاش باشد آنك او * هم تواند زشت کردن هم نِکو
گر گشایم بحثِ این‌را من بساز * تا سؤال و تا جواب آید دراز
ذوقِ نکتهٔ عشق از من می‌رود * نقشِ خدمت نقشِ دیگر می‌شود

Heading: B om. این. ABHK Bul. سوایی. (۱۲۶۳) AK om. و.

(۱۲۶۶) In A the first hemistich of v. ۱۲٦٤ (omitting قضا) is repeated as the first hemistich of this verse.

(۱۲۷۰) BK Bul. خود for هم. Bul. اینجا مایست.

(۱۲۷۱) BK حلم و خلم, and so corr. in H. Bul. حلم و حلم.

(۱۲۷۲) Bul. زآنکه او. A هم نیکو.

(۱۲۷٤) K گر کشانم. T من براز.

متّصل نی منفصل نی ای کمال * بلك بی چون و چگونه و اعتلال
ماهیانیم و تو دریای حیات * زنده‌ایم از لطفت ای نیکوصفات
تو نگنجی در کنار فکرتی * نی بمعلولی قرین چون علّتی
پیش ازین طوفان و بعد این مرا * تو مخاطب بوده در ماجرا
با تو می‌گفتم نه با ایشان سخن * ای سخن‌بخش نو و آن کهن
نی که عاشق روز و شب گوید سخن * گاه با اطلال و گاهی با دمن
روی در اطلال کرده ظاهرا * او کرا می‌گوید آن مدحت کرا
شکر طوفانرا کنون بگماشتی * واسطهٔ اطلال‌را بر داشتی
زآنك اطلال لئیم و بد بدند * نی ندایی نی صدایی می‌زدند
من چنان اطلال خواهم در خطاب * کز صدا چون کوه وا گوید جواب
تا مثنّا بشنوم من نام تو * عاشقم بر نام جان‌آرام تو
هر نبی زآن دوست دارد کوه‌را * تا مثنّا بشنود نام ترا
آن کُه پست مثال سنگلاخ * موش‌را شاید نه مارا در مناخ
من بگویم او نگردد یار من * بی صدا ماند دم گفتار من
با زمین آن به که هموارش کنی * نیست همدم با قدم یارش کنی
گفت ای نوح ار تو خواهی جمله‌را * حشر گردانم بر آرم از ثرا
بهر کنعانی دل تو نشکنم * لیك از احوال آگه می‌کنم
گفت نی نی راضیم کی تو مرا * هم کنی غرقه اگر باید ترا
هر زمانم غرقه می‌کن من خوشم * حکم تو جانست چون جان می‌کشم
ننگرم کس‌را و گر هم بنگرم * او بهانه باشد و تو منظرم
عاشق صنع توم در شکر و صبر * عاشق مصنوع کی باشم چو گبر

(۱۲۴۳) Bul. وبعد از این. (۱۲۴۷) A فکر طوفانرا. (۱۲۴۸) A و لئیم.
(۱۲۵۱) A هر نبی. (۱۲۵۳) A نی صدا. Bul. دم و گفتار.
(۱۲۵۴) A با ندم یارش. (۱۲۵۶) Bul. آگاهت کنم.
(۱۲۵۸) Bul. و چون جان.

جمعِ صورت با چنین معنیٔ ژرف * نیست ممکن جز زسلطانی شگرف
در چنین مستیِ مُراعاتِ ادب * خود نباشد ور بود باشد عَجَب
اندر اِستغنا مُراعاتِ نیاز * جمعِ ضِدَّیْن است چون گِرد و دراز
خود عصا معشوقِ عُمْیانْ می‌بود * کور خود صندوقِ قرآن می‌بود
گفت کوران خود صنادیقند پُر * از حُروفِ مُصْحَف و ذِکْر و نُذُر
باز صندوقی پُر از قرآن بِهست * زآنك صندوقی بود خالی بدست
باز صندوقی که خالی شد زبار * به زصندوقی که پُرموش است و مار
حاصل اندر وصل چون افتاد مَرْد * گشت دلّاله بپیشِ مَرْد سَرْد
چون بمطلوبت رسیدی ای ملیح * شد طلب‌گاریٔ علم اکنون قبیح
چون شدی بر بامهای آسمان * سرد باشد جُست و جُویِ نردبان
جز برای یاری و تعلیمِ غیر * سرد باشد راهِ خیر از بَعْدِ خیر
آینهٔ روشن که شد صاف و جَلی * جهل باشد بر نهادن صیقلی
پیشِ سلطان خوش نشسته در قبول * زشت باشد جُستنِ نامه و رسول

داستان مشغول شدن عاشقی بعشق‌نامه خواندن و مطالعه کردن عشق‌نامه در حضور معشوق خویش و معشوق آنرا ناپسند داشتن،

طَلَبُ ٱلدَّلیلِ عِنْدَ حُضُورِ ٱلْمَدْلُولِ قَبیحٌ وَٱلِاشْتِغالُ بِٱلْعِلْمِ بَعْدَ ٱلْوُصُولِ إِلَی ٱلْمَعْلُومِ مَذْمُومٌ،

آن یکی‌را یار پیشِ خود نشاند * نامه بیرون کرد و پیشِ یار خواند
بیتها در نامه و مدح و ثنا * زاری و مسکینی و بس لابها

(۱۳۹۳) AB Bul. زسلطان. (۱۳۹۶) Bul. قرأن میشود. (۱۳۹۷) L Bul. گفت خود کوران. AH چون for خود, corr. in H. (۱۳۹۸) A بدست for بهست.
(۱۴۰۲) A om. و.
Heading: A ناپسند داشتن. K و گفتن طلب الدلیل, and so Bul. A و اشتغال للعلم.

مثل در بیان آنک حیرت مانع بحث و فکرتست،

آن یکی مردِ دومو آمد شتاب * پیشِ یک آینه‌دارِ مستطاب
گفت از ریشم سپیدی کن جدا * کی عروسِ نو گزیدم ای فتی
ریشِ او ببرید کُل پیشش نهاد * گفت تو بگزین مرا کاری فتاد
این سؤال و آن جوابست آن گزین * که سرِ اینها ندارد دردِ دین
آن یکی زد سیلیی مر زیدرا * حمله کرد او هم برای کیدرا
گفت سیلی‌زن سؤالت می‌کنم * پس جوابم گوی و آنگه می‌زنم
بر قفای تو زدم آمد طراق * یک سؤالی دارم اینجا در وفاق
این طراق از دستِ من بودست یا * از قفاگاهِ تو ای فخرِ کیا
گفت از درد این فراغت نیستم * که درین فکر و تفکّر بیستم
تو که بی‌دردی همی‌اندیش این * نیست صاحب‌دردرا این فکر هین

حکایت،

در صحابه کم بُدی حافظ کسی * گرچه شوقی بود جانشانرا بسی
زآنك چون مغزش در آگند و رسید * پوستها شد بس رقیق و واکفید
قشرِ جوز و فُستق و بادام هم * مغز چون آگندشان شد پوست کم
مغزِ علم افزود کم شد پوستش * زآنك عاشق‌را بسوزد دوستش
وصفِ مطلوبی چو ضدِّ طالبیست * وحی و برقِ نور سوزندهٔ نبیست
چون تجلّی کرد اوصافِ قدیم * پس بسوزد وصفِ حادث‌را گلیم
ربعِ قرآن هرکرا محفوظ بود * جلَّ فینا از صحابه می‌شنود

(۱۲۷۶) A .آن یکی مردی همی‌آمد
(۱۲۷۷) Bul. .گزینم ای فتا
(۱۲۷۸) BK Bul. .و کُل
(۱۲۸۰) Bul. .او از برای کیدرا
(۱۲۸۲) AB Bul. .بودست و یا
Heading: B om.
(۱۲۸۹) Bul. .و کم شد

آنك يك دم كم دمی كامل بود * نيست معبودِ خليل آفل بود
وآنك آفل باشد و گه آن و اين * نيست دلبر لا أُحِبُّ ٱلْآفِلِين
آنك او گاهی خوش و گه ناخوش است * يك زمانی آب و يك دم آتش است
بُرجِ مَه باشد وليكن ماه نی * نقشِ بُت باشد ولی آگاه نی
هست صوفیٔ صفاجو ابن وقت * وقت‌را همچون پدر بگرفته سخت
هست صافی غرقِ نورِ ذو ٱلْجلال * ابنِ كس نی فارغ از اوقات و حال
غرقهٔ نوری كه او لَمْ يُولَدست * لَمْ يَلِدْ لَمْ يُولَد آنِ ايزدست
رَو چنين عشقی بجو گر زندهٔ * ورنه وقتِ مختلف‌را بندهٔ
منْگر اندر نقشِ زشت و خوبِ خويش * بنْگر اندر عشق و در مطلوبِ خويش
منْگر آنك تو حقيری يا ضعيف * بنْگر اندر همّتِ خود ای شريف
تو بهر حالی كه باشی می‌طلب * آب می‌جُو دايما ای خُشك‌لب
كآن لبِ خشكت گواهی می‌دهد * كو بآخر بر سرِ منْبَع رسد
خُشكیٔ لب هست پيغامی زآب * كه بمات آرد يقين اين اضطراب
كين طلب‌كاری مبارك جُنبشيست * اين طلب در راهِ حق مانع‌كُشيست
اين طلب مفتاحِ مطلوباتِ تُست * اين سپاه و نُصرتِ راياتِ تُست
اين طلب همچون مبَشّر در صياح * می‌زند نعره كه می‌آيد صباح
گرچه آلت نيستت تو می‌طلب * نيست آلت حاجت اندر راهِ رَب
هركرا بينی طلب‌كار ای پسر * يارِ او شو پيشِ او انداز سَر
كز جِوارِ طالبان طالب شوی * وز ظِلالِ غالبان غالب شوی

(۱۴۳۰) A om. آفل. (۱۴۳۱) A يك زمان آب و يكی دم.

(۱۴۳۳) AH Bul. صوفیٔ صفا چون.

(۱۴۳۴) صافی suppl. in marg. A. BKL Bul. غرق عشق.

(۱۴۳۶) A عشقی بجز.

(۱۴۳۹) In AH the order of the following verses is ۱۴۴۲, ۱۴۴۰, ۱۴۴۱, ۱۴۴۳.

(۱۴۴۴) BKL Bul. همچون خروسی, and so corr. in H. (۱۴۴۷) Bul. در ظلال.

گفت معشوق این اگر بهر منست * گاهِ وصل این عُمْر ضایع کردنست
من بپیشت حاضر و تو نامه‌خوان * نیست این باری نشانِ عاشقان
گفت اینجا حاضری امّا ولیك * من نمی‌یابم نصیبِ خویش نیك
آنچ می‌دیدم زتو پارینه سال * نیست این دَم گرچه می‌بینم وصال
من ازین چشمه زُلالی خورده‌ام * دیده و دل زآب تازه کرده‌ام
چشمه می‌بینم ولیکن آب نی * راهِ آبم‌را مگر زد ره‌زنی
گفت پس من نیستم معشوقِ تو * من به بُلْغار و مُرادت در قُتُو
عاشقی تو بر من و بر حالتی * حالت اندر دست نَبْود یا فتی
پس نِیَم کُلّیِ مطلوبِ تو من * جُزْوِ مقصودم ترا اندر زمن
خانهٔ معشوقه‌ام معشوق نی * عشق بر نَقْدست بر صندوق نی
هست معشوق آنك او یك‌تُو بود * مبتدا و مُنتهاات او بود
چون بیابی‌اش نمانی منتظر * هم هُوَیْدا او بود هم نیز سِر
میرِ احوالست نه موقوفِ حال * بندهٔ آن ماه باشد ماه و سال
چون بگوید حال‌را فرمان کند * چون بخواهد جسمهارا جان کُنَد
منتها نَبْود که موقوفست او * منتظر بنْشسته باشد حال‌جُو
کیمیای حال باشد دستِ او * دست جُنباند شود مِس مستِ او
گر بخواهد مرگ هم شیرین شود * خار و نِشتر نرگس و نسرین شود
آنك او موقوفِ حالست آدمیست * گه بحال افزون و گاهی در کمیست
صوفی اِبنُ ٱلْوَقْت باشد در مثال * لیك صافی فارغست از وقت و حال
حالها موقوفِ عزم و رایِ او * زنده از نفخِ مَسیح‌آسای او
عاشقِ حالی نه عاشق بر منی * بر اُمیدِ حال بر من می‌تنی

(۱۴۰۸) Bul. وقت وصل.
(۱۴۱۰) A گفت اسما حاضرت.
(۱۴۱۱) A گرچه می‌دیدم وصال.
(۱۴۱۴) HT قُتُو, as in text.
(۱۴۱۷) ABK و بر صندوق.
(۱۴۲۰) A و نه. A ابن ماه.
(۱۴۲۵) A om. او.
(۱۴۲۷) A نفح.

خلق می‌خندید بر گفتارِ او * بر طَمَع‌خامی و بر پیکارِ او
که چه می‌گوید عَجَب این سُست‌ریش * یا کسی دادست بنگ بی‌هُشیش
راهِ روزی کسب و رنجست و تعب * هر کسی را پیشهٔ داد و طلب
اُطْلُبوا الْأَرْزاقَ فی أَسْبابِها * اُدْخُلوا الْأَوْطانَ مِنْ أَبْوابِها
شاه و سلطان و رسولِ حق کنون * هست داودِ نبیٔ ذو فُنون
با چنان عِزّی و نازی کاندروست * که گزیدستش عنایتهای دوست
مُعجزاتش بی‌شمار و بی‌عدد * موجِ بخشایش مدد اندر مدد
هیچ‌کس را خود ز آدم تا کنون * کی بُدست آوازِ همچون ارغنون
کی بهر وعظی بمیراند دویست * آدمی را صوتِ خوبش کرد نیست
شیر و آهو جمع گردد آن زمان * سوی تذکیرش مغفّل این از آن
کوه و مرغان هم رسایل با دَمش * هر دو اندر وقتِ دعوت مَحْرَمش
این و صد چندین مرورا معجزات * نورِ رُویش بی جهات و در جهات
با همه تمکین خدا روزیٔ او * کرده باشد بسته اندر جُست و جُو
بی زِرِه‌بافی و رنجی روزیَش * می‌نیاید با همه پیروزیَش
این چنین مخذولِ واپس ماندهٔ * خانه‌کندهٔ دُون و گردون‌راندهٔ
این چنین مُدْبِر همی‌خواهد که زود * بی تجارت پُر کند دامن زسود
این چنین گیجی بیآمد در میان * که بر آیم بر فلک بی نردبان
این همی‌گفتش بتَسْخَر رَو بگیر * که رسیدت روزی و آمد بشیر
وآن همی‌خندید مارا هم بده * زآنچ یابی هَدْیه ای سالارِ ده
او ازین تشنیعِ مردم وین فُسوس * کم نمی‌کرد از دعا و چاپلوس

(۱۴۶۳) H پیکار او as in the text. (۱۴۶۴) Bul. اینست ریش.

(۱۴۶۵) H کسب رنج است.

(۱۴۷۰) K آواز صد چون ارغنون. BL چون صد ارغنون. In H صد is suppl. below همچون. (۱۴۷۳) Bul. از دمش. (۱۴۷۷) AK Bul. om. و after دون.

(۱۴۷۹) H گجی. A گنجی.

(۱۴۸۲) A زین فسوس. H writes چاپلوس as in the text.

گر یکی موری سلیمانی بجُست * منگر اندر جُستنِ او سُست سُست
هرچه داری تو زمال و پیشهٔ * نه طلب بود اوّل و اندیشهٔ

حکایت آن شخص که در عهد داود علیه السّلم شب و روز دعا میکرد کی مرا روزی حلال ده بی رنج،

آن یکی در عهدِ داودِ نبی * نزدِ هر دانا و پیشِ هر غبی
این دعا میکرد دایم کای خدا * ثَرْوتی بی رنج روزی کن مرا
چون مرا تو آفریدی کاهلی * زخمخواری سُستجُنبی منبلی
بر خرانِ پشتریشِ بیمُراد * بارِ اسبان واَسْتَران نتوان نهاد
کاهلم چون آفریدی ای مَلی * روزیم ده هم زراهِ کاهلی
کاهلم من سایهخُسپم در وجود * خفتم اندر سایهٔ این فضل و جود
کاهلان و سایهخُسپان را مگر * روزیی بنْوشتهٔ لَوْنی دگر
هرکرا پایست جوید روزیی * هرکرا پا نیست کن دلسوزیی
رزق را میران بسوی آن حزین * ابررا میکش بسوی هر زمین
چون زمینرا پا نباشد جودِ تو * ابررا راند بسوی او دُوتو
طفلرا چون پا نباشد مادرش * آید و ریزد وظیفه بر سَرش
روزیی خواهم بناگه بی تَعَب * کی ندارم من زکوشش جز طلب
مدّتی بسیار میکرد این دعا * روز تا شب شب همه شب تا ضُحَی

Heading: A حکمت for حکایت. A در روزگار داود.

(١٤٥٥) A om. این, and آن is suppl. above. (١٤٥٦) BK نوعی دگر. Bul. نوع دگر.

(١٤٥٧) Bul. in the first hemistich پاییست.

(١٤٥٨) A ابررا باران بسوی هر زمین. BKL Bul. ابر باران کش بسوی هر زمین. In H باران is written above as a variant.

(١٤٦٢) The copyist of A, misled by the homoioteleuton (طلب), has inadvertently omitted vv. ١٤٦٥—١٤٦٢. L. Bul. مدّتی.

هر یکی تسبیح بر نوعی دگر * گوید و از حالِ آن این بی‌خبر
آدمی منکر زتسبیحِ جَماد * وآن جماد اندر عبادت اوستاد
بلك هفتاد و دو مِلّت هر یکی * بی‌خبر از یکدگر واندر شکی
چون دو ناطق‌را زحالِ یکدگر * نیست آگه چون بود دیوار و دَر
چون من از تسبیحِ ناطق غافلم * چون بداند سُبحهٔ صامت دلم
سُنّی از تسبیحِ جبْری بی‌خبر * جبری از تسبیحِ سنّی بی اثر
هست سنّی‌را یکی تسبیحِ خاص * هست جبری‌را ضِدِ آن در مَناص
این همی‌گوید که آن ضالّست وگم * بی‌خبر از حالِ او وز امرِ قُم
وآن همی‌گوید کی این‌را چه خبر * جنگشان افگند یزدان از قَدَر
گوهرِ هر یك هُوَیْدا می‌کند * جِنْس از ناجِنْس پیدا می‌کند
قهررا از لطف داند هرکسی * خواه دانا خواه نادان یا خَسی
لیك لطفی قهر در پنهان شده * یا که قهری در دلِ لطف آمده
کم کسی داند مگر ربّانیی * کش بود در دل مِحَكّ جانیی
باقیان زین دو گمانی می‌بَرند * سوی لانهٔ خود بیك پَر می‌پرند

بیان آنك علم‌را دو پرّست و گمان‌را یك پرّست، ناقص آمد ظن بپرواز ابترست، و مثال ظنّ و یقین در علم،

علم‌را دو پَر گمان‌را یك پَرست * ناقص آمد ظن بپرواز اَبْتَرست
مرغِ یك‌پَر زود افتد سَرْنگون * باز بر پرّد دو گامی یا فزون

(۱٤۹٦) Bul. گوید او وز حال آن. (۱٤۹۷) A اندر عبادات.
(۱٤۹۸) A بی خبر از هر یکی اندر شکی. (۱٤۹۹) BK Bul. زحال همدگر.
(۱٥۰۱) In AH vv. ۱٥۰۱ and ۱٥۰۲ are transposed.
(۱٥۰۲) A حال و از امر. (۱٥۰٥) A جنس‌را با جنس.
Heading: BK Bul. om. all except مثال الخ.

تا که شد در شهر معروف و شهیر * کو ز انبان تهی جوید پنیر
شد مَثَل در خام‌طبعی آن گدا * او ازین خواهش نمی‌آمد جُدا

دویدن گاو در خانهٔ آن دعا کننده بالحاح، قال النبیّ علیه السّلم إِنَّ ٱللّٰهَ یُحِبُّ ٱلْمُلِحِّینَ فی ٱلدُّعآءِ زیرا عینِ خواست از حقّ تعالی و الحاح خواهنده‌را به است از آنچ میخواهد آنرا ازو،

تا که روزی ناگهان در چاشت‌گاه * این دعا می‌کرد با زاری و آه
ناگهان در خانه‌اش گاوی دوید * شاخ زد بشْکست دَرْبَنْد و کلید
گاو گستاخ اندر آن خانه بجَست * مرد در جَست و قوایمهاش بست
پس گلوی گاو ببْرید آن زمان * بی توقّف بی تأمّل بی امان
چون سرش ببْرید شد سوی قَصاب * تا اِهابش بر کَنَد در دَم شتاب

عذر گفتن نظم کننده و مدد خواستن،

ای تقاضاگر درون همچون جَنین * چون تقاضا می‌کنی اِتمام این
سهل گردان ره نما توفیق دِه * یا تقاضارا بِهِل بر ما منه
چون ز مُفلس زر تقاضا می‌کنی * زر بِبَخْشَش در سِر ای شاهِ غَنی
بی تو نظم و قافیه شام و سَحَر * زَهْره کی دارد کی آید در نظر
نظم و تجنیس و قوافی ای علیم * بندهٔ امر تو اند از ترس و بیم
چون مُسَبِّح کردهٔ هر چیزرا * ذاتِ بی تمییز و با تمییزرا

(١٤٨٣) Bul. گوید پنیر. (١٤٨٤) L Bul. خام طمعی.

Heading: A om. ازو. (١٤٨٦) A om. و.

Heading: Bul. ناظم for نظم کننده.

(١٤٩٠) A این for ای. (١٤٩٥) In K بی and با are transposed.

چون در آیی از درِ مکتب بگو * خیر باشد اوستاد احوالِ تو
آن خیالش اندکی افزون شود * کز خیالی عاقلی مجنون شود
آن سوم وآن چارم و پنجم چنین * در پیِ ما غم نمایید و حنین
تا چو سی کودك تواتُر این خبر * متّفق گویند یابد مُسْتَقَر
هر یکی گفتش که شاباش ای ذکی * باد بَخْتت بر عنایت مُتَّکی
متّفق گشتند در عهدِ وثیق * کی نگرداند سخن‌را یك رفیق
بعد از آن سوگند داد او جمله‌را * تا که غمّازی نگوید ماجرا
رأیِ آن کودك بچَرْبید از همه * عقلِ او در پیش می‌رفت از رَمَه
آن تفاوت هست در عقلِ بَشَر * کی میانِ شاهدان اندر صُوَر
زین قِبَل فرمود احْمَد در مقال * در زبان پنهان بود حُسنِ رِجال

عقول خلق متفاوتست در اصل فطرت و نزد معتزله متساویست، تفاوت عقول از تحصیل علم است،

اختلافِ عقلها در اصل بود * بر وفاقِ سُنّیان باید شنود
بر خلافِ قولِ اهلِ اعتزال * کی عقول از اصل دارند اعتدال
تَجْرِبَه و تعلیم بیش و کم کند * تا یکی‌را از یکی اعْلَم کند
باطلست این زآنك رأیِ کودکی * کی ندارد تجربه در مَسْلَکی
بر دمید اندیشهٔ زآن طفلِ خُرد * پیر با صد تجربه بویی نبُرد
خود فزون آن به کی آن از فِطْرتست * تا زافْزونی که جهد و فکرتست
تو بگو دادهٔ خدا بهتر بود * یا که لنگی راهوارانه رود

(۱۰۲۹) BK Bul. اوستا. (۱۰۳۱) A و چارم. ABK Bul. غم نمایند.
(۱۰۳۲) Bul. متّفق کردند. (۱۰۳۳) Bul. ای زکی. (۱۰۳۵) A تا کی.
(۱۰۳۶) Bul. از پیش. (۱۰۳۸) A حسّ رجال.
Heading: Bul. بیان آنکه عقول خلق. B و تفاوت.
(۱۰٤۵) A بود for رود.

اُفت و خیزان می‌رود مرغِ گمان * با یکی پَر بر اُمیدِ آشیان
چون زظن وا رَست علمش رُو نمود * شد دو پَرّ آن مرغِ یك‌پر پر گشود
بعد از آن یَمْشِی سَوِیًّا مُسْتَقِیم * نی عَلَی وَجْهِهْ مُکِبًّا اَوْ سَقیم
با دو پَر بر می‌پرد چون جبرئیل * بی گمان و بی مگر بی قال و قیل
گر همهٔ عالم بگویندش تُوی * بر رهِ یزدان و دینِ مُسْتَوِی
او نگردد گرم‌تر از گفتشان * جانِ طاقِ او نگردد جُفتشان
ور همه گویند اورا گُمرهی * کوه پنداری و تو برگِ کهی
او نَیُفْتد در گمان از طَعْنشان * او نگردد دردمند از ظَعْنشان
بلك گر دریا وکوه آید بگفت * گویدش با گُمرهی گشتی تو جُفت
هیچ یك ذرّه نیفتد در خیال * یا بطعنِ طاعنان رنجورحال

مثال رنجور شدن آدمی بوهمِ تعظیمِ خلق و رغبت مشتریان بوی و حکایت معلّم ،

کودکانِ مکتبی از اوستاد * رنج دیدند از ملال و اجتهاد
مشورت کردند در تعویقِ کار * تا معلّم در فتد در اضطرار
چون نمی‌آید ورا رنجوری * کی بگیرد چند روز او دوری
تا رهیم از حبس و تنگی و زکار * هست او چون سنگِ خارا بر قرار
آن یکی زیرکترین تدبیر کرد * کی بگوید اوستا چونی تو زرد
خیر باشد رنگِ تو بر جای نیست * این اثر یا از هوا یا از تبیست
اندکی اندر خیال افتد ازین * تو برادر هم مدد کن این‌چنین

(۱۰۱۲) BL افت خیزان.   (۱۰۱۳) BK Bul. آن مرغ یك‌پر بر گشود.
(۱۰۱٤) Bul. نه علی وجه.
(۱۰۱۹) A in the first hemistich طبعشان and in the second طعنشان. Bul. in the second hemistich ضغنشان.   (۱۰۲٦) BK Bul. زیرکتر این.

رنجور شدن استاد بوهم،

گشت اُستا سُست از وهم و زبیم * بر جهید و می‌کشانید او گلیم
خشمگین با زن که مِهر اوست سُست * من بدین حالم نپُرسید و نجُست
خود مرا آگه نکرد از رنگِ من * قصد دارد تا رهد از ننگِ من
او بحسن و جلوهٔ خود مست گشت * بی‌خبر کز بام افتادم چو طشت
آمد و دررا بتُندی وا گشاد * کودکان اندر پیِ آن اوستاد
گفت زن خیرست چون زود آمدی * کی مبادا ذاتِ نیکت‌را بَدی
گفت کوری رنگ و حالِ من ببین * از غمم بیگانگان اندر حنین
تو درونِ خانه از بغض و نفاق * می‌نبینی حالِ من در احتراق
گفت زن ای خواجه عیبی نیستت * وهم و ظنِّ لاشِ بی‌معنیستت
گفتش ای غَر تو هنوزی در لجاج * می‌نبینی این تغیّر و ارْتجاج
گر تو کور و کَر شدی مارا چه جرم * ما درین رنجیم و در اندوه و گُرم
گفت ای خواجه بیارم آینه * تا بدانی که ندارم من گنه
گفت رَو مَه تو رَهی مَه آینه‌ت * دایما در بغض و کینی و عَنَت
جامهٔ خوابِ مرا زُو گستران * تا بخسپم که سَرِ من شد گران
زن توقّف کرد مردش بانگ زد * کای عَدُو زُوتر ترا این می‌سزد

در جامهٔ خواب افتادن استاد از وهم و نالیدن او از وهم رنجوری،

جامهٔ خواب آورد و گسترد آن عجوز * گفت اِمکان نی و باطن پُرزسوز
گر بگویم متّهم دارد مرا * ور نگویم جِد شود این ماجرا

(۱۰٦۲) A بر جهید او. (۱۰٦۵) A جست for مست.
(۱۰٦۷) AB ذات پاکت‌را. (۱۰۷۰) A هم و ظن لاشی.
(۱۰۷۱) A Bul. گفت ای غر. (۱۰۷۲) AL اندوه کرم.
(۱۰۷۴) L نه تو رهی نه آینه‌ت, and so Bul. (۱۰۷٦) A و مردش.

در وهم افگندن کودکان استادرا،

روز گشت و آمدند آن کودکان * بر همین فکرت زخانه تا دکان
جمله اِستادند بیرون منتظر * تا در آید اوّل آن یارِ مُصِر
زآنك مَنْبَع او بُدست این رای‌را * سَر اِمام آید همیشه پای‌را
ای مقلّد تو مجو پیشی بر آن * کو بود منبع زنورِ آسمان
او در آمد گفت اُستارا سلام * خیر باشد رنگِ رویت زَردْفام
گفت اُستا نیست رنجی مر مرا * تو برَو بنْشین مگو یاوه هلا
نفْی کرد امّا غبارِ وهمِ بَد * اندکی اندر دلش ناگاه زد
اندر آمد دیگری گفت اینچنین * اندکی آن وهم افزون شد بدین
همچنین تا وهمِ او قوّت گرفت * ماند اندر حالِ خود بس در شِگفت

بیمار شدن فرعون هم بوهم از تعظیم خلقان،

سجدهٔ خلق از زن و از طفل و مرد * زد دلِ فرعون‌را رنجور کرد
گفتنِ هر یك خداوند و مَلِك * آنچنان کردش زوَهْمی مُنْهَتِك
که بدعوئ اِلٰهی شد دلیر * اژدها گشت و نمی‌شد هیچ سیر
عقلِ جُزْوی آفتش وهم‌است و ظن * زآنك در ظُلمات شد اورا وَطَن
بر زمین گر نیمِ گز راهی بود * آدمی بی وهم ایمن می‌رود
بر سرِ دیوارِ عالی گر رَوی * گر دو گز عَرْضش بود کژ می‌شوی
بلك می‌اُفتی زلرزهٔ دل بوَهْم * ترسِ وَهْمی‌را نکو بنْگر بفهم

(۱۰۰۱) A استاد.   (۱۰۰۳) AK Bul. شد برین.   (۱۰۰٤) Bul. پس for بس.

Heading: AB om. هم.

(۱۰۰۸) Bul. عقل جزئی.   (۱۰۰۹) A راهی for ایمن.

(۱۰۱۱) Bul. ترس و وهمی. A نیکو.

عذر آوردند کای مادر تو بیست * این گناه از ما و از تقصیر نیست
از قضای آسمان اُستادِ ما * گشت رنجور و سقیم و مبتلا
مادران گفتند مکرست و دروغ * صد دروغ آرید بهرِ طمعِ دوغ
ما صباح آییم پیشِ اوستا * تا ببینیم اصلِ این مکرِ شما
کودکان گفتند بِسْمِ اللّٰه روید * بر دروغ و صدقِ ما واقف شوید

رفتنِ مادرانِ کودکان بعیادتِ اوستاد،

بامدادان آمدند آن مادران * خفته استا همچو بیمارِ گران
هم عَرَق کرده ز بسیاریِ لِحاف * سر ببسته رُو کشیده در سِجاف
آه آهی می‌کند آهسته او * جملگان گشتند هم لا حَوْل‌گو
خیر باشد اوستاد این دردِ سر * جانِ تو مارا نبودست زین خبر
گفت من هم بی‌خبر بودم ازین * آگهم مادرْغَران کردند هین
من بُدم غافل بشُغْلِ قال و قیل * بود در باطن چنین رنجی ثقیل
چون بجِد مشغول باشد آدمی * او ز دیدِ رنجِ خود باشد عَمی
از زنانِ مصرِ یوسف شد سَمَر * که ز مشغولی بشد زیشان خبر
پاره پاره کرده ساعدهای خویش * رُوح واله کی نه پس بیند نه پیش
ای بسا مردِ شجاع اندر حِراب * کی ببرّد دست و با پایش ضِراب
او همان دست آوَرَد در گیر و دار * بر گمانِ آنک هست او برقرار
خود ببیند دست رفته در ضَرَر * خون ازو بسیار رفته بی‌خبر

Heading: ABK Bul. استاد.

(۱٦۰۱) B Bul. اوستا. Bul. نبوده زین خبر. See note on verse ٦۰۲.

(۱٦۰۵) A Bul. نشد زیشان.

(۱٦۰۷) A و با پایش. BK Bul. om. و. Bul. تا پایش.

(۱٦۰۹) H بیند, the initial letter having no point. A او نبیند.

فالِ بَد رنجور گرداند همی * آدمی‌را که نبودستش غمی
قولِ پیغمبر قَبولُهُ یفْرَضُ * إنْ تَمارَضْتُمْ لَدَیْنا تَمْرَضُوا
گر بگویم او خیالی بر زند * فِعْل دارد زن که خلوت می‌کند
مر مرا از خانه بیرون می‌کند * بهرِ فِسْقی فِعل و افسون می‌کند
جامهٔ خوابش کرد و اُستاد اوفتاد * آه آه و ناله از وی می‌بزاد
کودکان آنجا نشستند و نهان * درس میخواندند با صد اندُهان
کین همه کردیم و ما زندانییم * بَد بِنایی بود ما بَد بانییم

دومِ بار در وهم افگندن کودکان استادرا که اورا از قرآن خواندن ما درد سر افزاید،

گفت آن زیرك که ای قوم، پَسَنْد * درس خوانید و کنید آوا بلند
چون همی‌خواندند گفت ای کودکان * بانگِ ما اُستادرا دارد زیان
دردِ سر افزاید اُستارا زبانگ * ارزد این کو درد یابد بهرِ دانگ
گفت اُستا راست می‌گوید رَوید * دردِ سر افزون شدم بیرون شوید

خلاص یافتن کودکان از مکتب بدین مکر،

سجده کردند و بگفتند ای کریم * دور بادا از تو رنجوری و بیم
پس برون جَستند سوی خانها * همچو مرغان در هوای دانها
مادرانشان خشمگین گشتند و گفت * روزِ کُتّاب و شما با لهو جُفت

(۱۰۸۰) ABKL پیغامبر. (۱۰۸۱) Bul. خیال بد. (۱۰۸۴) K خابش. K کرد و اوستاد. A کرد اوستاد. (۱۰۸۵) Bul. om. و after کردیم. AK Bul. بود و ما.
(۱۰۸٦) A کای قوم. (۱۰۸۸) A استادرا. A گر for کو.
(۱۰۹۲) Bul. روز کارست و شما. After this verse K Bul. add:
وقت تحصیل‌است اکنون و شما * می‌گریزید از کتاب و اوستا

ور ببینی مَیْلِ خود سوی زمین * نَوحه می‌کن هیچ منْشین از حنین
عاقلان خود نَوحها پیشین کنند * جاهلان آخر بسَر بر می‌زنند
زابتداے کار آخررا ببین * تا نباشی تو پشیمان یومِ دین

دیدن زرگر عاقبتِ کاررا و سخن بر وفق عاقبت گفتن با مستعیر ترازو،

آن یکی آمد بپیشِ زَرْگری * که ترازو ده که بر سَنْجم زَری
گفت خواجه رَو مرا غَلبیر نیست * گفت میزان ده بدین تَسْخَر مه ایست
گفت جاروبی ندارم در دکان * گفت بس بس این مضاحك‌را بمان
من ترازویی که میخواهم بدِه * خویشتن‌را کَر مکن هر سو مَجِه
گفت بشْنیدم سخن کر نیستم * تا نپنداری که بی معنیستم
این شنیدم لیك پیری مُرْتَعِش * دست لرزان جسمِ تو نا مُنْتَعِش
وآن زرِ تو هم قراضهٔ خُرْد و مُرْد * دست لرزد پس بریزد زرِّ خُرْد
پس بگویی خواجه جاروبی بیار * تا بجویم زرِّ خودرا در غبار
چون بروبی خاك‌را جمع آوری * گوییَم غَلبیر خواهم ای جَری
من زاوّل دیدم آخررا تمام * جایِ دیگر رَو از اینجا والسّلام

(۱۶۲۵) B گفت رو خواجه . BKL Bul. غربال for غلبیر . BK برین تسخر . Bul. مأیست.
(۱۶۲۷) A کژ مکن.
(۱۶۲۸) A کی بی.
(۱۶۲۹) BL چشم تو.
(۱۶۳۱) L Bul. در عیار.
(۱۶۳۲) Bul. غربال خواهم . A ای خری.

در بیان آنك تن روح‌را چون لباسی است و این دست آستین دست روح‌است و این پای موزهٔ پای روحست ،

تـا بدانی که تن آمد چون لباس * رَو بجُـو لابس لـبـاسی‌را مَلِبس
رُوح‌را تـوحیـدِ الله خوشترست * غیرِ ظاهـر دست و پایی دیگرست
دست و پا در خواب بینی وائتلاف * آن حقیقت دان مدانش از گزاف
آن توی کی بی بَدَن داری بَدَن * پس مترس از جسم جان بیرون شدن

حکایت آن درویش کی در کوه خلوت کرده بود و بیان حلاوت انقطاع و خلوت و داخل شدن درین منقبت که أَنا جَلیسُ مَن ذَکَرَنی وأَنیسُ مَنِ اَسْتَأْنَسَ بِی ،

گر بـا همـهٔ چـو بی منی بی همهٔ * ور بی همهٔ چـو با منی بـا همـهٔ

بـود درویشی بکهسـارے مُقیم * خلوت اورا بـود هم‌خواب و ندیم
چون زخالق می‌رسید اورا شَمول * بود از انفاسِ مـرد و زن مَلول
همچنانك سهل شـد مـارا حَضَـر * سهل شـد هم قومِ دیگـررا سَفَر
آن‌چنانك عاشقی بـر سَـروَرے * عاشق‌است آن خواجه بـر آهنگرے
هـر کسی‌را بهـرِ کارے ساختنـد * مَیْلِ آنـرا در دلش انداختنـد
دست و پـا بی مَیْل جُنبان کَی شود * خار و خَس بی آب و بادی کَی رود
گـر ببینی مَیْلِ خـود سوے سَمـا * پَـرِّ دولت بـر گشا همچون هُما

(١٦١٠) Bul. چون لبیس. A لباسی‌را بلبس. (١٦١١) A پای.
(١٦١٢) K در خاب. A بینی ایتلاف. (١٦١٣) AK از جسم و جان.
Heading: A حکایت درویشی. A om. و before خلوت. In H و خلوت is suppl. above.
(١٦١٤) Bul. هم یار و ندیم. (١٦١٦) A سهل باشد هم.

تشبیه بند و دام قضا بصورت پنهان باثر پیدا،

بینی اندر دلق مِهْترزادهٔ * سر برهنه در بلا افتادهٔ
در هوای نابکاری سوخته * اقْمشه واملاکِ خود بفْروخته
خان و مان رفته شده بدنام و خوار * کامِ دشمن می‌رود اِدبارْوار
زاهدی بیند بگوید ای کیا * همّتی می‌دار از بهرِ خدا
کاندرین ادبارِ زشت افتاده‌ام * مال و زرّ و نعمت از کف داده‌ام
همّتی تا بُوكِ من زین وا رهم * زین گِلِ تیره بود که بر جهم
این دعا میخواهد او از عام و خاص * کالْخلاصَ والْخلاصَ والْخلاص
دست باز و پای باز و بند نی * نی موکّل بر سَرش نی آهنی
از کدامین بند میجویی خلاص * واز کدامین حبس می‌جویی مَناص
بندِ تقدیر و قضای مختفی * که نبیند آن بجز جانِ صفی
گرچه پیدا نیست آن در مَکْمَن است * بَتَّر از زندان و بندِ آهن‌است
زآنك آهنگر مر آن‌را بشْکند * حُفره‌گر هم خشتِ زندان بر کند
ای عجب این بندِ پنهانِ گران * عاجز از تکسیرِ آن آهنگران
دیدنِ آن بند احمدرا رسد * بر گلوی بستهٔ حَبْلٌ مِنْ مَسَد
دید بر پشتِ عیالِ بو لَهَب * تنْگِ هیزم گفت حَمّالهٔ حَطَب
حبل و هیزم‌را جز او چشمی ندید * که پدید آید برُو هر ناپدید
باقیانش جمله تأویلی کنند * کین زبی‌هوشیست و ایشان هوشمند
لیك از تأثیرِ آن پشتش دوتو * گشته و نالان شده او پیشِ تو

Heading: A و اثر پیدا.
(١٦٥٢) Bul. خانمان. BK ادبیروار. (١٦٥٥) L Bul. تا بو که. A گلی.
(١٦٥٦) K کالخلاصُ والخلاصُ. (١٦٥٩) A بند و تقدیر.
(١٦٦٠) A Bul. بدتر از. (١٦٦٤) A لیك هیزم. BHK حمّالهٌ as in text.
(١٦٦٥) B آید بدو. (١٦٦٦) Bul. om. و. (١٦٦٧) A تأثیر او. AL پیش او.

بقیّهٔ قصّهٔ آن زاهد کوهی که نذر کرده بود کی میوهٔ کوهی از درخت باز نکنم و درخت نفشانم و کسی را نگویم صریح و کنایت کی بیفشان آن خورم کی باد افگنده باشد از درخت ،

اندر آن کُه بود اشجار و ثِمار * بس مُرودِ کوهی آنجا بی‌شمار
گفت آن درویش یا رَب با تو من * عهد کردم زین نچینم در زمن
جز از آن میوه که باد انداختش * من نچینم از درختِ مُنْتَعَش
مدّتی بر نذرِ خود بودش وفا * تا در آمد امتحاناتِ قضا
زین سبب فرمود اِستثنا کنید * گر خدا خواهد بپیمان بر زنید
هر زمان دلرا دگر میْلی دهم * هر نَفَس بر دل دگر داغی نهم
کُلَّ إِصْباحٍ لَنا شَأْنٌ جَدِید * کُلُّ شَیْءٍ عَنْ مُرادی لا یَحِید
در حدیث آمد که دل همچون پَریست * در بیابانی اسیرِ صَرْصَریست
باد پَررا هر طرف راند گزاف * گه چپ و گه راست با صد اختلاف
در حدیثِ دیگر این دل دان چنان * کآبِ جوشان زآتش اندر قازغان
هر زمان دلرا دگر رایی بود * آن نه از وی لیك از جایی بود
پس چرا ایمن شوی بر رایِ دل * عهد بندی تا شوی آخر خَجِل
این هم از تأثیرِ حکمست و قَدَر * چاه می‌بینی و نتْوانی حَذَر
نیست خود از مرغِ پرّان این عجب * که نبیند دام و افتد در عَطَب
این عجب که دام بیند هم وَتَد * گر بخواهد ور بخواهد می‌فتد
چشم باز و گوش باز و دام پیش * سوی دامی می‌پرد با پَرِّ خویش

(۱۶۳٤) A om. و. Bul. پس مرود. (۱۶۳۷) Bul. تا بر آمد. (۱۶۳۸) A که استثنا.
(۱۶٤۳) B این دل‌را چنان. K اندر قارغان. A اندر غارغان.
(۱۶٤۶) A این همه از تأثیر و حکمست. Bul. آن هم. (۱۶٤۷) A کو نبیند. A om. و.
(۱۶٤۸) A گر دام بیند. A گر بخواهد گر نخواهد. BK Bul. گر بخواهد ور نخواهد.

دستِ زاهد هم بریده شد غَلَط * پاش‌را میخواست هم کردن سَقَط
در زمان آمد سواری بس گُزین * بانگ بر زد بر عَوان کای سگ ببین
این فلان شیخ است و اَبْدالِ خدا * دستِ اورا تو چرا کردی جُدا
آن عوان بدْرید جامه تیز رفت * پیشِ شحنه داد آگاهیش تَفْت
شحنه آمد پا برهنه عذرخواه * که ندانستم خدا بر من گواه
هین بحِل کن مر مرا زین کارِ زشت * ای کریم و سَرْوَرِ اهلِ بهشت
گفت می‌دانم سبب این نیش‌را * می‌شناسم من گناهِ خویش‌را
من شکستم حُرمتِ اَیْمانِ او * پس یمینم بُرد دادستانِ او
من شکستم عهد و دانستم بَدست * تا رسید آن شومیٔ جُرْأت بدست
دستِ ما و پایِ ما و مغز و پوست * باد ای والی فدای حکمِ دوست
قسمِ من بود این ترا کردم حلال * تو ندانستی ترا نبْود وبال
وآنك او دانست او فرمان‌رواست * با خدا سامانِ پیچیدن کجاست
ای بسا مرغی پریده دانه‌جُو * که بُریده حلقِ او هم حلقِ او
ای بسا مرغی زمعْده وز مَغَص * بر کنارِ بامِ محبوسِ قَفَص
ای بسا ماهی در آبِ دُورْدَسْت * گشته از حرصِ گلو مأخوذِ شَسْت
ای بسا مستور در پرده بُده * شومیٔ فرج و گلو رُسوا شده
ای بسا قاضیٔ حَبْرِ نیك‌خُو * از گلو و رِشْوتی او زردْرُو
بلك در هاروت و ماروت آن شراب * از عُروجِ چرخشان شد سَدِّ باب
بایزید از بهرِ این کرد احتراز * دید در خود کاهلی اندر نماز
از سبب اندیشه کرد آن ذو لُباب * دید علّت خوردنِ بسیار از آب

(١٦٨١) A علط for سقط. (١٦٨٢) Bul. ای سگ. (١٦٨٥) Bul. سر برهنه.
(١٦٨٨) Written in marg. H. (١٦٩١) ABK Bul. قسم ما.
(١٦٩٣) A بسان for سامان. (١٦٩٤) Bul. در کنار بام.
(١٦٩٥) A حرص کلوا. (١٦٩٧) Bul. وز رشوتی.
(١٦٩٨) A آن سراب. In A the second hemistich of this verse and the second hemistich of v. ١٧٠٠ are inadvertently transposed.

که دعای همّتی تا وا رهم * تا ازین بندِ نهان بیرون جهم
آنك بیند این علامتها پدید * چون نداند او شقی‌را از سعید
داند و پوشد بأَمْرِ ذو الجلال * که نباشد کشفِ رازِ حق حلال
این سخن پایان ندارد آن فقیر * از مجاعت شد زبون و تن اسیر

مضطرّ شدن فقیر نذر کرده بکندن امرود از درخت و گوشمال حق رسیدن بی مهلت،

پنج روز آن باد امرودی نریخت * ز آتشِ جوعش صبوری می‌گریخت
بر سرِ شاخی مُرودی چند دید * باز صبری کرد و خودرا وا کشید
باد آمد شاخ‌را سر زیر کرد * طبع‌را بر خوردنِ آن چیر کرد
جوع و ضعف و قوّتِ جذبِ قضا * کرد زاهدرا زِ نذرش بی‌وفا
چونك از امرودبُن میوه سُکُست * گشت اندر نذر و عهدِ خویش سُست
هم در آن دَم گوشمالِ حق رسید * چشمِ او بگشاد و گوشِ او کشید

متّهم کردن آن شیخ‌را با دزدان و بریدن دستش‌را،

بیست از دزدان بُدند آنجا و بیش * بخش می‌کردند مسروقاتِ خویش
شحنه‌را غمّاز آگه کرده بود * مردمِ شحنه بر افتادند زود
هم بدآنجا پایِ چپّ و دستِ راست * جمله‌را ببْرید و غوغایی بخاست

Heading: BHK Bul. مضطرب.
(۱۶۷۴) Bul. جبر for چیر. (۱۶۷۵) A جود و ضعف.
(۱۶۷۶) Bul. میوه شکست. A om. و.
Heading; A om. آن.
(۱۶۷۸) A مرزوقات خویش. (۱۶۷۹) Bul. adds:
با غضب مأمور شد آندم عوان * قطع کردن دستشان و پایشان
(۱۶۸۰) K هم بر آنجا.

تو از آن بگذشتهٔ کز مرگِ تن * نرسی وز تفریقِ اجزای بَدَن
وَهْمِ تفریقِ سر و پا از تو رفت * دفعِ وَهْم اِسْپَر رسیدت نیك زفت

سبب جرأت ساحران فرعون بر قطع دست و پا،

ساحران‌را نی که فرعونِ لعین * کرد تهدیدِ سیاست بر زمین
که ببرّم دست و پاتان از خِلاف * پس در آویزم ندارمتان مُعاف
او همی‌پنداشت کایشان در همان * وهم و تخویفند و وسواس و گمان
که بُوَدشان لرزه و تخویف و ترس * از توهّمها و تهدیداتِ نَفْس
او نمی‌دانست کایشان رَسته‌اند * بر دریچهٔ نورِ دل بنْشسته‌اند
سایهٔ خودرا زخود دانسته‌اند * چابك و چُست و گَش و بر جَسته‌اند
هاونِ گردون اگر صد بارشان * خُرد کوبد اندرین گِلْزارشان
اصلِ این ترکیب‌را چون دیده‌اند * از فُروعِ وَهْم کم ترسیده‌اند
این جهان خوابست اندرظن مه‌ایست * گر رَوَد در خواب دستی باك نیست
گر بخواب اندر سرَت ببْرید گاز * هم سرَت بر جاست هم عُمرت دراز
گر ببینی خواب درخودرا دو نیم * تن‌دُرُستی چون بخیزی نی سقیم
حاصل اندر خواب نقصانِ بَدَن * نیست باك و نی دو صد پاره شُدَن
این جهانرا که بصورت قایمست * گفت پیغمبر که حُلمِ نایمست
از رهِ تقلید تو کردی قبول * سالکان این دیده پیدا بی رسول
روز در خوابی مگو کین خواب نیست * سایه فَرْعست اصل جز مهْتاب نیست
خواب و بیداریت آن دان ای عَضُد * که ببیند خفته کو در خواب شد

(١٧١٩) Bul. از تفریق. For ترسی (⏑ –) cf. I ٢٩٠, II ١٥٨٧, etc.

(١٧٢٣) A om. و before تخویف and before گمان. (١٧٢٥) The order of the following verses in B is ١٧٣٧—١٧٢٩, ١٧٢٧, ١٧٢٨, ١٧٢٦, ١٧٣٨.

(١٧٢٦) A مایهٔ خودرا. (١٧٢٧) H گلزارشان. (١٧٢٩) B Bul. مایست.

(١٧٣٠) H و هم عمرت. (١٧٣٣) ABHK پیغامبر. (١٧٣٦) AK خواب بیداریت.

گفت تا سالی نخواهم خورد آب * آنچنان کرد و خدایش داد تاب
این کمینه جهدِ او بُد بهرِ دین * گشت او سلطان و قُطْبُ العارفین
چون بُریده شد برای حَلْق دست * مردِ زاهدرا دَرِ شکْوَی ببست
شیخِ اَقْطَع گشت نامش پیشِ خلق * کرد معروفش بدین آفاتِ حلق

کرامات شیخ اقطع و زنبیل بافتن او بدو دست،

در عَرِیش اورا یکی زایر بیافت * کو بهر دو دست می زنبیل بافت
گفت اورا ای عَدُوِّ جانِ خویش * در عریشم آمدے سَر کرده پیش
این چرا کردی شتاب اندر سِباق * گفت از اِفْراطِ مِهْر و اشتیاق
پس تبسّم کرد و گفت اکنون بیا * لیك مَخْفی دار این‌را ای کیا
تا نمیرم من مگو این با کسی * نی قرینی نی حبیبی نی خَسی
بعد از آن قومی دگر از روزنش * مطّلع گشتند بر بافیدنش
گفت حِکْمت‌را تو دانی کردگار * من کنم پنهان تو کردی آشکار
آمد اِلهامش که یکچندی بُدند * که درین غم بر تو مُنکِر می‌شدند
کی مگر سالوس بود او در طریق * که خدا رُسواش کرد اندر فریق
من نخواهم کآن رَمَه کافر شوند * در ضلالت در گمانِ بَد روند
این کرامت‌را بکردیم آشکار * که دهیمت دست اندر وقتِ کار
تا که آن بیچارگانِ بَدْگمان * رَد نگردند از جنابِ آسمان
من ترا بی این کرامتها زپیش * خود تسلّی دادمی از ذاتِ خویش
این کرامت بهرِ ایشان دادمت * وین چراغ از بهرِ آن بنْهادمت

(۱۷۰۱) AB Bul. کرد تاب.
(۱۷۰٤) B بدآن آفات.
(۱۷۰۵) Bul. که for کو.
(۱۷۰٦) A ای عدوی.
(۱۷۰۷) ABK Bul. اندر سیاق.
(۱۷۱۰) Bul. مطّلع کردند.
(۱۷۱۵) B بکردم.
(۱۷۱٦) A Bul. تا که این.

تو نبینی پیشِ خود یك دو سه گام * دانه بینی و نبینی رنجِ دام
یَسْتَوِی ٱلْأَعْمَی لَدَیْکُمْ وَٱلْبَصِیر * فی ٱلْمُقامِ وَٱلنُّزُولِ وَٱلْمَسِیر
چون جَنین‌را در شِکَم حق جان دهد * جذبِ اَجْزا در مزاجِ او نهد
از خورشِ او جذبِ اجزا می‌کُند * تار و پودِ جسمِ خودرا می‌تَنَد
تا چهل سالش بجذبِ جُزْوها * حق حریصش کرده باشد در نَما
جذبِ اجزا رُوح‌را تعلیم کرد * چون نداند جذبِ اجزا شاهِ فرد
جامعِ این ذرّها خورشید بود * بی غذا اجزات‌را داند رُبود
آن زمانی که در آیی تو زخواب * هوش و حسِّ رفته‌را خواند شتاب
تا بدانی کآن ازو غایب نشد * باز آید چون بفرماید که عُد

اجتماعِ اجزای خر عُزَیْر بعد از پوسیدن باِذن الله و درهم مرکّب شدن پیش چشم عزیر،

هین عُزَیْرا در نگر اندر خَرَت * که بپوسیدست و ریزیده بَرَت
پیشِ تو گِرْد آوریم اجزاش‌را * آن سَر و دُمّ و دو گوش و پاش‌را
دست نی و جُزْو برهم می‌نهد * پاره‌هارا اجتماعی می‌دهد
در نگر در صنعتِ پاره‌زنی * کو همی‌دوزد کهن بی سوزنی
ریسمان و سوزنی نی وقتِ خَرْز * آنچنان دوزد که پیدا نیست دَرْز
چشم بگشا حَشْررا پیدا ببین * تا نماند شُبهه‌ات در یومِ دین
تا ببینی جامعیَّم‌را تمام * تا نلرزی وقتِ مردن زاِهْتمام
همچنانك وقتِ خفتن ایمنی * از فواتِ جملهٔ حِسهای تنی
بر حواسِّ خود نلرزی وقتِ خواب * گرچه می‌گردد پریشان و خراب

(١٧٦٢) A باز آمد.
Heading: A پوسیدن و باذن الله درهم.
(١٧٦٥) A پایهارا.
(١٧٦٧) Bul. ریسْنی سوزنی. A om. نی.
(١٧٦٩) BK Bul. جامعی‌امرا.
(١٧٧١) A بلرزی. AH گرچه می‌گردی. B گرچه می‌لرزد, and so H in marg.

او گمان برده که این دم خفته‌ام * بی‌خبر زآن کوست در خوابِ دُوَم
کوزه‌گر گر کوزه‌را بشکند * چون بخواهد باز خود قایم کند
کُوررا هر گام باشد ترسِ چاه * با هزاران ترس می‌آید براه
مردِ بینا دید عَرْضِ راه‌را * پس بداند او مغاك و چاه‌را
پا و زانُواش نلرزد هر دَمی * رُو تُرُش کی دارد او از هر غمی
خیز فرعونا که ما آن نیستیم * کی بهر بانگی و غُولی بیستیم
خرقهٔ مارا بِدَر دوزنده هست * ورنه خود مارا برهنه‌تر بهست
بی لباس این خوب‌را اندر کنار * خوش در آریم ای عَدُوِّ نابکار
خوشتر از تجرید از تن وز مزاج * نیست ای فرعونِ بی‌اِلهامِ گیج

شکایت استر پیش شتر کی من بسیار در رو می‌افتم و تو نمی‌افتی الّا بنادر،

گفت اَسْتَر با شُتُر کای خوش رفیق * در فراز و شیب و در راهِ دقیق
تو نه آیی بر سَر و خوش می‌روی * من همی‌آیم بسَر در چون غَوی
من همی‌اُفتم برُو در هر دَمی * خواه در خشکی و خواه اندر نَمی
این سبب‌را باز گو با من که چیست * تا بدانم من که چون باید بزیست
گفت چشمِ من زتو روشن‌ترست * بعد از آن هم از بلندی ناظرست
چون بر آیم بر سرِ کوهی بلند * آخرِ عَقَبه ببینم هوشمند
پس همهٔ پستی و بالایِ راه * دیده‌امرا وا نماید هم اله
هر قَدَم‌را از سرِ بینش نهم * از عِثار و اوفتادن وا رهم

(۱۷۳۷) A خوابِ دژم. K دُوَم as in text. (۱۷۴۲) B Bul. ورنه مارا خود.
(۱۷۴۴) A ای عدوی. (۱۷۴۵) A om. از تن and has مارا written above. Bul. مزیج.
Heading: K Bul. شکایت کردن.
(۱۷۴۶) A ای خوش. (۱۷۴۷) Bul. نیایی. BK Bul. در for بر.
(۱۷۵۱) BKL Bul. کوه. (۱۷۰۳) A om. و.

شیخ کی بْوَد پیر یعنی مُو سپید * معنیِٔ این مُو بِدان ای بی‌امید
هست آن موی سِیَه هستیِٔ او * تا ز هستیش نماند تای مو
چون که هستی‌اش نماند پیر اوست * گر سِیَه‌مُو باشد او یا خود دُومُوست
هست آن موی سِیَه وصفِ بَشَر * نیست آن مو موی ریش و موی سَر
عیسی اندر مهد بر دارد نفیر * که جوان ناگشته ما شیخیم و پیر
گر رهید از بعضِ اوصافِ بشر * شیخ نبْود کَهْل باشد ای پسر
چون یکی موی سیه کآن وصفِ ماست * نیست بر وی شیخ و مقبولِ خداست
چون بود مویش سپید ار با خودست * او نه پیرست و نه خاصِ ایزدست
ور سرِ مویی ز وَصفش باقیست * او نه از عرش است او آفاقیست

عذر گفتن شیخ بهر ناگریستن بر مرگ فرزندان خود،

شیخ گفت اورا مپندار ای رفیق * که ندارم رحم و مهر و دل شفیق
بر همه کُفّار مارا رحمتست * گرچه جانِ جمله کافر نعمتست
بر سگانم رحمت و بخشایش‌است * که چرا از سنگهاشان مالِش است
آن سگی که می‌گزد گویم دعا * کی ازین خُو وا رهانش ای خدا
این سگانرا هم در آن اندیشه دار * که نباشند از خلایق سنگسار
زآن بیاورد اولیارا بر زمین * تا کُنَدشان رَحْمَةً لِلْعالَمِین
خلق‌را خواند سوی درگاهِ خاص * حق‌را خواند که وافر کن خلاص
جهد بنْماید ازین سو بهرِ پند * چون نشد گوید خدایا دَر مبند
رحمتِ جُزْوی بود مر عام‌را * رحمتِ کلّی بود هُمّام‌را

(۱۷۹۰) Bul. مو سفید. (۱۷۹۱) BKL Bul. زهستی‌اش. L Bul. تار مو.
(۱۷۹۳) B ور خود دو موست. (۱۷۹۶) A om. و. (۱۷۹۷) Bul. سفید.
(۱۷۹۹) AH om. و before دل.
Heading: BK Bul. om. مرگ. BK om. خود.
(۱۸۰۴) Bul. که کندشان.

جزع ناکردن شیخی بر مرگ فرزندان خود،

بود شیخی رَهْنمایی پیش ازین * آسمانی شمع بر روی زمین
چون پَیَمبر در میانِ اُمّتان * دَرْگُشای روضهٔ دار الجِنان
گفت پیغمبر که شیخِ رفته پیش * چون نَبی باشد میانِ قومِ خویش
یك صباحی گفتش اهلِ بیتِ او * سختدل چونی بگو ای نیك‌خو
ما زمَرْگ و هجرِ فرزندانِ تو * نوحه میداریم با پشتِ دوتو
تو نمی‌گریی نمی‌زاری چرا * یا که رحمت نیست اندر دل ترا
چون ترا رحمی نباشد در درون * پس چه اومیدستمان از تو کنون
ما باومیدِ تُوِیم ای پیشوا * که بنَگْذاری تو مارا در فَنا
چون بیآرایند روزِ حَشْر تخت * خود شفیعِ ما توی آن روزِ سخت
در چنان روز و شبِ بی‌زینهار * ما باِکْرامِ تُوِیم اومیدوار
دستِ ما و دامنِ تُست آن زمان * کی نماند هیچ مُجْرِمرا امان
گفت پیغمبر که روزِ رستخیز * کَیْ گذارم مجرمانرا اشك‌ریز
من شفیعِ عاصیان باشم بجان * تا رهانمشان زاِشکنجهٔ گران
عاصیان واَهْلِ کبایررا بجهد * وا رهانم از عتابِ نقضِ عهد
صالحانِ اُمّتم خود فارغند * از شفاعتهای من روزِ گزند
بلك ایشانرا شفاعتها بود * گفتشان چون حکمِ نافذ میرود
هیچ وازر وِزْرِ غیری بر نداشت * من نیَم وازر خدایم بر فراشت
آنك بی‌وِزْرست شیخست ای جوان * در قبولِ حق چو اندر کف کمان

Heading: B Bul. شیخ.
(۱۷۷٤) BH پیغامبر.   (۱۷۷۷) BK Bul. نیست در دل ای کیا.
(۱۷۷۸) Bul. امیدستمان.   (۱۷۷۹) Bul. بامید. Bul. نبگذاری. A بر فنا.
(۱۷۸۱) A Bul. om. و. Bul. امیدوار.   (۱۷۸۲) A دست و ما. Bul. در دامن.
(۱۷۸۴) ABK پیغامبر.   (۱۷۸۵) B از عقاب.   (۱۷۸٦) Bul. چون فارغند.

چونك دستِ عقل نگْشايد خدا * خس فزايد از هوا بر آبِ ما
آب‌را هر دَم كند پوشيده او * آن هوا خندان و گريان عقلِ تو
چونك تَقْوَى بست دو دستِ هوا * حق گشايد هر دو دستِ عقل‌را
پس حواسِّ چيره محكومِ تو شد * چون خِرَد سالار و مخدومِ تو شد
حسّ‌را بی‌خواب خواب اندر كند * تا كه غيبها زجان سَر بر زند
هم ببيدارى ببيند خوابها * هم زگردون بر گشايد بابها

قِصّهٔ خواندن شيخ ضرير مصحف‌را در رُو و بينا شدن وقت قرآءت،

ديد در ايّام آن شيخِ فقير * مصحفی در خانهٔ پيرى ضرير
پيشِ او مهمان شد او وقتِ تموز * هر دو زاهد جمع گشته چند روز
گفت اينجا اى عجب مصحف چراست * چونك نابيناست اين درويشِ راست
اندرين انديشه تشويشش فزود * كه جز اورا نيست اينجا باش و بود
اوست تنها مصحفی آويخته * من نيَم گستاخ يا آميخته
تا بپرسم نی خَمُش صبرى كنم * تا بصبرى بر مُرادى بر زنم
صبر كرد و بود چندى در حَرَج * كشف شد كالصَّبْرُ مِفْتاحُ ٱلْفَرَج

صبر كردن لُقمان چون ديد كه داود عليه السّلم حلقها مى‌ساخت از سؤال كردن با اين نيّت كی صبر از سؤال موجب فرج باشد،

رفت لُقمان سوى داودِ صفا * ديد كو مى‌كرد زآهن حَلْقَها

(١٨٤٠) A از هوا.   (١٨٣٣) Bul. om. و.
(١٨٤٤) In H ببيد has been altered into ببينى.   (١٨٤٥) A پير ضرير.

رحمتِ جُـزْوش قرین گشته بکُل * رحمتِ دریـا بود هـادئ سُبُل
رحمتِ جـزوی بکُل پیوستـه شَو * رحمتِ کُل‌را تو هادی بین و رَو
تـا که جُزْوست او نداند راهِ بحر * هـر غدیـری‌را کنـد زاَشْباهِ بحـر
چون نداند راهِ یَم کَی ره بَـرَد * سوی دریـا خلق‌را چون آورد
متّصل گـردد ببحـر آنگـاه او * ره بَرَد تا بحر همچون سیل و جُو
ور کـنـد دعوت بتقلیدی بـود * نه از عیان و وَحْی و تأییدی بود
گفت پس چون رَحْم داری بر همه * همچـو چوپانی بگِرْدِ این رمـه
چون نداری نوحه بر فرزندِ خویش * چونك فصّادِ اَجَلْشان زد بنیش
چون گواهِ رَحْم اشكِ دیدهاست * دیـدهٔ تـو بی نَم و گِریـه چراست
رُو بـزن کرد و بگفتش ای عجوز * خود نباشد فصلِ دَی همچون تَموز
جمله گر مُردند ایشان گر حَی اند * غایب و پنهان زچشمِ دل کَنَنـد
من چو بینمشان معیّن پیشِ خویش * از چه رُو رُورا کنم همچون تو ریش
گرچه بیرونـنـد از دَوْرِ زمان * بـا من‌اند و گِردِ من بازی کُنان
گریـه از هجران بود یـا از فراق * بـا عزیـزانم وصالست و عـنـاق
خلق انـدر خواب می‌بینندشان * من ببیـداری همی‌بینـم عیان
زین جهان خودرا دَمی پنهان کنم * برگِ حِس‌را از درخت افشان کنم
حِسّ اسیرِ عقل باشد ای فلان * عقل اسیرِ روح باشـد هم بِدان
دستِ بستهٔ عقل‌را جان باز کرد * کارهـای بستـه‌را هم سـاز کـرد
حِسها واندیشه بـر آبِ صـفـا * همچـو خَس بگْرفتـه روی آب‌را
دستِ عقل آن خَس بیکسو می‌بَرَد * آب پـیـدا می‌شود پیشِ خِـرَد
خس بس انبُه بود بر جُو چون حَباب * خس چو یکسو رفت پیدا گشت آب

(۱۸۰۹) Bul. جزئی. A رحمت کل بین تو هادی.
(۱۸۱۴) A عیان و حقّ تأییدی. (۱۸۱۵) H فرزند و خویش.
(۱۸۱۶) Bul. اشك از دیدهاست. (۱۸۱۸) K و ایشان.
(۱۸۱۹) Bul. من به بینمشان. A همچو تو.

گفت ای گشته زجهلِ تن جُدا * این عجب می‌داری از صُنعِ خدا
من زحق در خواستم کای مستعان * بر قرآءت من حریصم همچو جان
نیستم حافظ مرا نوری بده * در دو دیده وقتِ خواندن بی‌گره
باز ده دو دیده‌ام‌را آن زمان * که بگیرم مصحف و خوانم عیان
آمد از حضرت ندا کای مردِ کار * ای بهر رنجی بما اومیدوار
حُسْنِ ظنّست و امیدی خوش ترا * که ترا گوید بهر دَم برتر آ
هر زمان که قصدِ خواندن باشدت * یا زمُصْحَفها قرآءت بایدت
من در آن دَم وا دهم چشمِ ترا * تا فرو خوانی معظَّم جَوْهَرا
همچنان کرد و هر آنگاهی که من * وا گشایم مصحف اندر خواندن
آن خبیری که نشد غافل زکار * آن گرامی پادشاه و کردگار
باز بخشد بینشم آن شاهِ فرد * در زمان همچون چراغِ شب‌نَوَرْد
زین سبب نبْود ولی‌را اعتراض * هرچ بسْتاند فرستد اعتیاض
گر بسوزد باغت انگورت دهد * در میانِ ماتمی سُورت دهد
آن شَلِ بی‌دست‌را دستی دهد * کانِ غمها‌را دلِ مستی دهد
لا نُسَلِّم واعتراض از ما برفت * چون عوض می‌آید از مفقود زفت
چونک بی آتش مرا گرمی رسد * راضیم گر آتشِ مارا کُشد
بی چراغی چون دهد او روشنی * گر چراغت شد چه افغان می‌کنی

صفت بعضی اولیا که راضی اند باحکام و دعا و لابه نکنند کی این حکم‌را بگردان،

بشْنو اکنون قصّهٔ آن ره‌روان * که ندارند اعتراضی در جهان

(۱۸۶۵) A ای همه رنجی. L Bul. امیدوار. (۱۸۶۶) B امید خوش.
(۱۸۷۵) Bul. از من برفت. A om. از before مفقود. H مفقود رفت.
Heading: Bul. بعض. In K از has been added after بعضی. B Bul. om. و دعا.

جمله‌را با همدگر در می‌فگند * زآهنِ پولاد آن شاهِ بلند
صنعتِ زرّاد او کم دیده بود * در عجب می‌ماند و وسواسش فزود
کین چه شاید بود وا پرسم ازو * که چه می‌سازی زحلقه تو بتو
باز با خود گفت صبر اولیترست * صبر تا مقصود زوتر رهبرست
چون نپرسی زودتر کشفت شود * مرغِ صبر از جمله پرّان‌تر بود
ور بپرسی دیرتر حاصل شود * سهل از بی‌صبریت مشکل شود
چونک لقمان تن بزد هم در زمان * شد تمام از صنعتِ داود آن
پس زرِه سازید و در پوشید او * پیشِ لقمانِ کریمِ صبرخو
گفت این نیکو لباس است ای فتی * در مصافّ و جنگ دفعِ زخم‌را
گفت لقمان صبر هم نیکودمیست * که پناه و دافعِ هر جا غمیست
صبررا با حق قرین کرد ای فلان * آخرِ وَٱلْعَصْررا آگه بخوان
صد هزاران کیمیا حق آفرید * کیمیایی همچو صبر آدم ندید

بقیّهٔ حکایت نابینا و مصحف،

مردِ مهمان صبر کرد و ناگهان * کشف گشتش حالِ مشکل در زمان
نیم‌شب آوازِ قرآن‌را شنید * جست از خواب آن عجایب‌را بدید
که زمصحف کور میخواندی درست * گشت بی‌صبر و ازو آن حال جست
گفت آیا ای عجب با چشمِ کور * چون همی‌خوانی همی‌بینی سطور
آنچ می‌خوانی بر آن افتاده‌ * دست‌را بر حرفِ آن بنهاده‌
اِصبعت در سیر پیدا می‌کند * که نظر بر حرف داری مستند

(۱۸۴۲) A همدیگر. (۱۸۴۴) ABK Bul. صنعت داود. HL have زرّاد as in text. ABK om. و before وسواسش. (۱۸۵۰) A om. و.

(۱۸۵۳) AK Bul. نیکودمست and غمست.

Heading: A مصحف خواندن. Bul. خواندن او.

(۱۸۵۷) L Bul. میخواند. Bul. ازو احوال. A ازو آن جای.

که نماند هیچ مهمان بی نوا * هر کسی یابد غذای خود جُدا
همچو قرآن که بمعنی هفت تُوست * خاص‌را و عام‌را مَطْعَم دَرُوست
گفت این باری یقین شد پیشِ عام * که جهان در امرِ یزدانست رام
هیچ برگی در نیُفتد از درخت * بی قضا و حکمِ آن سلطانِ بخت
از دهان لقمه نشد سوی گلو * تا نگوید لقمه‌را حق که اُدْخُلوا
میل و رغبت کآن زمامِ آدمیست * جُنبشِ آن رامِ امرِ آن غَنیست
در زمینها و آسمانها ذرّهٔ * پَر نجُنباند نگردد پَرّهٔ
جز بفرمانِ قدیمِ نافذش * شرح نتْوان کرد و جَلْدی نیست خوش
که شمَرَد برگِ درختانرا تمام * بی‌نهایت کَی شود در نُطق رام
این قَدَر بشْنو که چون کُلّیِّ کار * می‌نگردد جز بامرِ کردگار
چون قضای حق رضای بنده شد * حکمِ اورا بندهٔ خواهنده شد
نی تکلّف نی پیِ مزد و ثواب * بلك طبعِ او چنین شد مُستطاب
زندگیِّ خود نخواهد بهرِ خود * نی پیِ ذوقِ حیوةِ مُسْتَلَذ
هرکجا امرِ قِدَم‌را مَسْلَکیست * زندگی و مُردگی پیشش یکیست
بهرِ یزدان می‌زیَد نی بهرِ گنج * بهرِ یزدان می‌مُرَد نه از خوف و رنج
هست ایمانش برای خواستِ او * نی برای جنّت و اشجار و جُو
ترکِ کفرش هم برای حق بود * نی زبیمِ آنك در آتش رود
این چنین آمد زأصْلِ آن خویِ او * نی ریاضت نی بجُست و جویِ او
آنگهان خندد که او بیند رضا * همچو حلوای شکر اورا قضا
بندهٔ کش خوی و خِلقت این بود * نی جهان بر امر و فرمانش رود
پس چرا لابه کند او یا دعا * که بگردان ای خداوند این قضا

(۱۸۹۹) K بر نیفتد.
(۱۹۰۰) BL Bul. کادخلوا.
(۱۹۰۲) AB Bul. om. و.
(۱۹۰٤) A که for کی.
(۱۹۰۷) AB Bul. بی تکلف.
(۱۹۱۰) BHK می‌مُرد. AL om. و.

زاولیا اهلِ دعا خود دیگرند * گه همی‌دوزند و گاهی می‌درند
قومِ دیگر می‌شناسم زاولیا * که دهانشان بسته باشد از دعا
از رضا که هست رامِ آن کرام * جُستنِ دفعِ قضاشان شد حرام
در قضا ذوقی همی‌بینند خاص * کُفْرشان آید طلب کردن خلاص
حُسْنِ ظنّی بر دلِ ایشان گشود * که نپوشند از غمی جامهٔ کبود

سؤال کردن بُهْلول آن درویش را،

گفت بُهلول آن یکی درویش را * چونی ای درویش واقف کن مرا
گفت چون باشد کسی که جاودان * بر مرادِ او رود کارِ جهان
سَیْل و جُوها بر مرادِ او روند * اختران زآن سان که خواهد آن شوند
زندگی و مرگ سرهنگانِ او * بر مرادِ او روانه کو بکو
هرکجا خواهد فرستد تَعْزِیَت * هرکجا خواهد ببخشد تَهْنِیَت
سالکانِ راه هم بر کامِ او * ماندگان از راه هم در دامِ او
هیچ دندانی نخندد در جهان * بی رضا و امرِ آن فرمان‌روان
گفت ای شه راست گفتی همچنین * در فر و سیمای تو پیداست این
این و صد چندینی ای صادق ولیك * شرح کن این‌را بیان کن نیك نیك
آنچنانك فاضل و مردِ فُضول * چون بگوشِ او رسد آرد قبول
آن چنانش شرح کن اندر کلام * که از آن بهره بیابد عقلِ عام
ناطقِ کامل چو خوان‌پاشی بود * خوانْش پُر هر گونهٔ آشی بود

(۱۸۷۹) Bul. که گهی دوزند. After this verse Bul. adds:
یك گروهی بس نهان کرده سلوك * می‌ندانندشان امیران و ملوك
(۱۸۸۲) A seems to have آمد for آید.
(۱۸۸۴) A om. جامهٔ and has هرگز in marg. (۱۸۸۵) A کو جاودان. Bul. شود کار جهان.
(۱۸۹۳) H مرد فُضول as in the text.
(۱۸۹٤) B Bul. که از آن هم بهره یابد. (۱۸۹۵) B Bul. بر هر گونهٔ.

جُزْو از کُل قطع شد بی‌کار شد * عُضْو از تن قطع شد مُردار شد
تا نپیوندد بکُل بارِ دگر * مرده باشد نبْودش از جان خبر
ور بجنبد نیست آنرا خود سَنَد * عضوِ نَو ببْریده هم جُنْبِش کند
جُزْو ازین کُل گر بُرَد یکسو رود * این نه آن کُلّست کو ناقص شود
قطع و وصلِ او نیاید در مقال * چیزِ ناقص گفته شد بهرِ مثال

باز گشتن بقصّهٔ دقوقی،

مر علی‌را در مثالی شیر خواند * شیر مثلِ او نباشد گرچه راند
از مثال و مِثْل و فرقِ آن بِران * جانبِ قصّهٔ دقوقی ای جوان
آنك در فَتْوَی امامِ خلق بود * گویِ تقوی از فرشته می‌ربود
آنك اندر سَیْر مَه‌را مات کرد * هم زدین‌داریْ او دین رشك خورد
با چنین تقوی و اوراد و قیام * طالبِ خاصّانِ حق بودی مُدام
در سفر مُعْظَم مرادش آن بُدی * که دَمی بر بندهٔ خاصّی زدی
این همی‌گفتی چو می‌رفتی براه * کن قرینِ خاصّگانم ای اله
یا رَب آنهارا که بشْناسد دلم * بنده و بسته‌میان و مُجْمِلم
وآنك نشْناسم تو ای یزدانِ جان * بر منِ محجوبشان کُن مهربان
حضرتش گفتی که ای صدرِ مِهین * این چه عشقست و چه استسقاست این
مِهْرِ من داری چه می‌جویی دگر * چون خدا با تُست چون جویی بَشَر
او بگفتی یا رب ای دانای راز * تو گشودی در دلم راهِ نیاز
در میانِ بحر اگر بنْشسته‌ام * طمع در آبِ سبو هم بسته‌ام
همچو داودم نَوَد نَعْجه مراست * طمع در نعجهٔ حریفم هم بخاست

(۱۹۴۱) A بر مثال. Bul. در مثال. (۱۹۴۲) Bul. فرق او.
(۱۹۴۵) A بودش مدام. (۱۹۴۶) Bul. این بدی.
(۱۹۴۸) A Bul. om. و before مجملم.
(۱۹۵۰) AB کای for که ای. A صدری. (۱۹۵۲) Bul. بر آب.

مرگِ او و مرگِ فرزندانِ او * بهرِ حق پیشش چو حلوا در گلو
نزعِ فرزندان بـرِ آن باوَفا * چون قطایف پیشِ شیخِ بی‌نوا
پس چرا گوید دعا الّا مگر * در دعا بیند رضای دادگر
آن شفاعت وآن دعا نه از رحمِ خود * می‌کند آن بندهٔ صاحب رَشَد
رحمِ خودرا او همآن دَم سوختست * که چراغِ عشقِ حق افروختست
دوزخِ اوصافِ او عشقست و او * سوخت مر اوصافِ خودرا مو بمو
هر طَرُوقی این فَرُوقی کی شناخت * جز دَقُوقی تا درین دولت بتاخت

قصّهٔ دقوقی و کراماتش،

آن دَقوقی داشت خوش دیباجهٔ * عاشق و صاحب کرامت خواجهٔ
بر زمین می‌شد چو مه بر آسمان * شب‌روانرا گشته زو روشن روان
در مقامی مَسْکَنی کم ساختی * کم دو روز اندر دهی انداختی
گفت در یك خانه گر باشم دو روز * عشقِ آن مَسْکَن کند در من فُروز
غِرَّةُ ٱلْمَسْکَنْ أُحاذِرْهُ أَنا * اُنْقُلی یا نَفْسُ سافِرْ لِلْغِنا
لا أُعَوِّدْ خُلْقَ قَلْبی بِٱلْمَکان * کَیْ یَکُونَ خالِصًا فی ٱلِامْتِحان
روز اندر سَیْر بُد شب در نماز * چشم اندر شاه باز او همچو باز
منقطع از خلق نی از بَد خُوی * منفرد از مرد و زن نی از دُوی
مُشْفِقی بر خلق و نافع همچو آب * خوش شفیعی و دعااش مستجاب
نیك و بدرا مهربان و مُسْتَقَر * بهتر از مادر شهی‌تر از پدر
گفت پیغمبر شمارا ای مِهان * چون پدر هستم شفیق و مهربان
زآن سبب کی جمله اجزای منید * جُزْورا از کُل چرا بر می‌کنید

(۱۹۲۱) A عشق خود.
(۱۹۲۲) Bul. om. و.
(۱۹۲۴) A خود for خوش.
(۱۹۲۵) BK Bul. در زمین.
(۱۹۲۷) A که باشم.
(۱۹۲۸) A اجادره. L احاذرها.
(۱۹۳۴) AHK پیغامبر. AH کای مهان.

باز گشتن بقصّهٔ دقوقی،

آن دقوقی رَحْمَةُ ٱللهِ عَلَيْه * گفت سافَرْتُ مَدًی فی خافِقَيْه
سال و مه رفتم سفر از عشقِ ماه * بی‌خبر از راه حیران در اله
پا برهنه می‌روی بر خار و سنگ * گفت من حیرانم و بی‌خویش و دنگ
تو مبین این پایها را بر زمین * زآنك بر دل می‌رود عاشق بقین
از ره و منزل زکوتاه و دراز * دل چه داند کوست مستِ دلنواز
آن دراز و کوته اوصافِ تنست * رفتنِ ارواح دیگر رفتنست
تو سفر کردی زنُطْفه تا بعقل * نی بگامی بود نی منزل نه نَقْل
سَيْرِ جان بی‌چون بود در دَوْر و دَیْر * جسمِ ما از جان بیآموزید سَیْر
سَيْرِ جسمانه رها کرد او کنون * می‌رود بی‌چون نهان در شکلِ چون
گفت روزی می‌شدم مشتاق‌وار * تا ببینم در بَشَر انوارِ یار
تا ببینم قُلْزُمی در قطرهٔ * آفتابی دَرْج اندر ذرّهٔ
چون رسیدم سوی یك ساحل بگام * بود بیگه گشته روز و وقت شام

نمودن بمثال هفت شمع سوی ساحل،

هفت شمع از دُور دیدم ناگهان * اندر آن ساحل شتابیدم بدآن
نورِ شعلهٔ هر یکی شمعی از آن * بر شده خوش تا عنانِ آسمان
خیره گشتم خیرگی هم خیره گشت * موجِ حیرت عقل‌را از سَر گذشت

(۱۹۷٤) Bul. در عشق ماه. (۱۹۷٥) Bul. میروم. Bul. زآنکه من حیرانم.
(۱۹۷۹) Bul. و نی منزل. AH نی نقل.
(۱۹۸۰) H در دُور و دیر. A om. و. Bul. از جا.
(۱۹۸۱) Bul. جسمانی. (۱۹۸۲) A روزی می‌روم.
Heading: A بمثال. BK Bul. مثال.
(۱۹۸٥) Bul. شتابیدم بجان. (۱۹۸۷) A خیره *bis*. A خیرگی.

حرص اندر عشقِ تو فخرست و جاه * حرص اندر غیرِ تو ننگ و تباه
شهوت و حرصِ نران پیشی بود * وآنِ حیزان ننگ و بدکیشی بود
حرصِ مردان از رهِ پیشی بود * در مخنّث حرص سوی پس رود
آن یکی حرص از کمالِ مردیست * وآن دگر حرص افتضاح و سردیست
آه سِرّی هست اینجا بس نهان * که سوی خِضْری شود موسی دوان
همچو مستسقی کز آبش سیر نیست * بر هر آنچ یافتی بالله مه ایست
بی نهایت حضرتست این بارگاه * صَدْررا بگْذار صَدْرِ تُست راه

سرّ طلب کردن موسی خضررا با کمال نبوّت و قربت؛

از کَلیمِ حق بیاموز ای کریم * بین چه می‌گوید زمُشتاقی کَلیم
با چنین جاه و چنین پیغمبری * طالبِ خِضْرم زخودبینی بَری
موسیا تو قومِ خودرا هِشتهٔ * در پیِ نیکوپِیی سرْگشتهٔ
کَیْقُبادی رَسته از خوف و رجا * چند گردی چند جویی تا کجا
آنِ تو با تُست و تو واقف برین * آسمانا چند پیمایی زمین
گفت موسی این ملامت کم کنید * آفتاب و ماه‌را کم ره زنید
می‌روم تا مَجْمَعِ البَحْرَیْنِ من * تا شوم مصحوبِ سلطانِ زَمَن
أَجْعَلُ ٱلْخِضْرَ لِأَمْرِی سَبَبا * ذالکَ أَوْ أَمْضِی وأَسْرِی حُقُبا
سالها پَرّم بپَرّ و بالها * سالها چه بُوَد هزاران سالها
می‌روم یعنی نمی‌ارزد بدآن * عشقِ جانان کم مَدان از عشقِ نان
این سخن پایان ندارد ای عمو * داستانِ آن دقوقی‌را بگو

(۱۹۵۸) A این یکی حرص. Bul. om. از.
(۱۹۵۹) BK Bul. موسی روان.
(۱۹۶۱) A حضرت این بارگاه. BK Bul. و صدر تُست.
(۱۹۶۵) Bul. چند گویی تا کجا.

باز شدن آن شمعها هفت درخت،

باز هر یك مرد شد شکلِ درخت * چشم از سبزیّ ایشان نیکبخت
زانبهیّ برگ پیدا نیست شاخ * برگ هم گُم گشته از میوهٔ فراخ
هر درختی شاخ بر سِدره زده * سِدره چه بْوَد از خَلا بیرون شده
بیخِ هر یك رفته در قعرِ زمین * زیرتر از گاو و ماهی بُد یقین
بیخشان از شاخ خندان‌رُوی‌تر * عقل از آن اَشْکالشان زیر و زبر
میوهٔ که بر شکافیدے ززُور * همچو آب از میوه جَستی برقِ نور

مخفی بودن آن درختان از چشم خلق،

این عجب‌تر که بر ایشان می‌گذشت * صد هزاران خَلْق از صحرا و دشت
زآرزوے سایه جان می‌باختند * از گلیمی سایه‌بان می‌ساختند
سایهٔ آن‌را نمی‌دیدند هیچ * صد تُفُو بر دیدهاے پیچ پیچ
خَتْم کرده قهرِ حق بر دیدها * که نبینند ماه‌را بینند سُها
ذرّه‌را بینند و خورشید نی * لیك از لطف و کرم نومید نی
کاروانها بی نوا واین میوها * پخته می‌ریزد چه سِحرست ای خدا
سیبِ پوسیده همی‌چیدند خلق * درهم افتاده بیغْما خشك‌حلق
گفته هر برگ و شکوفهٔ آن غُصون * دَم بدَم یا لَیْتَ قَوْمی یَعْلَمُون
بانگ می‌آمد زسوے هر درخت * سوے ما آیید خلقِ شوربخت
بانگ می‌آمد زغَیْرت بر شجر * چشمشان بستیم کَلّا لا وَزَر

Heading: B آن هفت مرد for شمعها.
(۲۰۰٤) BH گُم گشته as in text.
(۲۰۰٦) Bul. تا قعر.
(۲۰۱۲) A لطف کرم.
(۲۰۱٦) Bul. گفت. Bul. از غصون.
(۲۰۱۷) B آیند.

این چگونه شمعها افروخته‌است * کین دو دیدهٔ خلق ازینها دوخته‌است
خلق جویانِ چراغی گشته بود * پیشِ آن شمعی که بر مه می‌فزود
چشم‌بندی بُد عَجَب بر دیدها * بَنْدشان می‌کرد یَهْدِی مَنْ یَشا

شدن آن هفت شمع بر مثال یك شمع،

باز می‌دیدم که می‌شد هفت یك * می‌شکافد نورِ او جَیْبِ فلك
باز آن یك بارِ دیگر هفت شد * مستی و حیرانئ من زفت شد
اتّصالاتی میانِ شمعها * که نیاید بر زبان و گفتِ ما
آنك یك دیدن کند اِدراكِ آن * سالها نتْوان نمودن از زبان
آنك یك دَم بیندش اِدراكِ هوش * سالها نتْوان شنودن آن بگوش
چونك پایانی ندارد رَو اِلَیْك * زآنك لا اُحْصِی ثَنآءً ما عَلَیْك
پیشتر رفتم دوان کآن شمعها * تا چه چیزست از نشانِ کبریا
می‌شدم بی‌خویش و مدهوش و خراب * تا بیُفتادم زتعجیل و شتاب
ساعتی بی‌هوش و بی عقل اندرین * اوفتادم بر سرِ خاكِ زمین
باز با هوش آمدم بر خاستم * در رَوِش گویی نه سر نی پاستم

نمودن آن شمعها در نظر هفت مرد،

هفت شمع اندر نظر شد هفت مرد * نُورشان می‌شد بسَقْفِ لاژورد
پیشِ آن انوار نورِ روز دُرد * از صلابت نورهارا می‌سُترد

(١٩٩٠) A یك for بُد.
Heading: A om. ان and بر.
(١٩٩٣) A بر زفان. (١٩٩٥) Bul. ادراك و هوش. L Bul. شنیدن.
(١٩٩٧) Bul. چیزند. (١٩٩٨) K می‌شدم بیهوش و مدهوش و خراب. A om. و before مدهوش.
(١٩٩٩) A om. و before بی‌عقل.
(٢٠٠١) Bul. لاجورد. (٢٠٠٢) A دوزد for دُرد.

چشم می‌مالیم اینجا باغ نیست * یا بیابانیست یا مُشکل رهیست
ای عجب چندین دراز این گفت وگو * چون بود بیهوده ور خود هست کو
من همی گویم چو ایشان ای عجب * این چنین مُهری چرا زد صُنعِ رَب
زین تنازعها محمّد در عجب * در تعجّب نیز مانده بو لَهَب
زین عجب تا آن عجب فرقیست ژرف * تا چه خواهد کرد سلطانِ شگرف
ای دقوقی تیزتر ران هین خموش * چند گویی چند چون قحطست گوش

یك درخت شدن آن هفت درخت،

گفت راندم پیشتر من نیکبخت * باز شد آن هفت جمله یك درخت
هفت می‌شد فرد می‌شد هر دمی * من چه سان می‌گشتم از حیرت همی
بعد از آن دیدم درختان در نماز * صف کشیده چون جماعت کرده ساز
یك درخت از پیش مانندِ امام * دیگران اندر پیِ او در قیام
آن قیام و آن رکوع و آن سجود * از درختان بس شِگِفْتم می‌نمود
یاد کردم قولِ حق‌را آن زمان * گفت النَّجْمُ و شَجَررا یَسْجُدان
این درختانرا نه زانو نه میان * این چه ترتیبِ نمازست آن‌چنان
آمد اِلهامِ خدا کای با فُروز * می عجب داری زکارِ ما هنوز

هفت مرد شدن آن هفت درخت،

بعدِ دیری گشت آنها هفت مرد * جمله در قعده پیِ یزدانِ فرد
چشم می‌مالم که آن هفت ارسلان * تا کیانند و چه دارند از جهان

(۲۰۴۰) Bul. میمالم که اینجا.   (۲۰۴۱) Bul. گفتگو.

(۲۰۴٤) In A آن is suppl. before سلطان.

Heading: A آن هفت مرد, corr. above.

(۲۰٤۹) BK Bul. اندر پس او, and so corr. in H.

(۲۰۵۱) K om. و.   (۲۰۵۲) A آن درختانرا. AH نی زانو.

گر کسی می‌گفتشان کین سو روید * تا ازین اشجار مُسْتَسْعِد شوید
جمله می‌گفتند کین مسکینِ مست * از قضاء الله دیوانه شُدست
مغزِ این مسکین زِسَوْدای دراز * وز ریاضت گشت فاسد چون پیاز
او عَجَب می‌ماند یا رَب حال چیست * خلق‌را این پرده و اِضلال چیست
خلقِ گوناگون با صد رأی و عقل * یك قَدَم آن سو نمی‌آرند نَقْل
عاقلان و زیرکانشان زاِتّفاق * گشته مُنْکِر زین چنین باغی و عاق
یا منم دیوانه و خیره شده * دیو چیزی مر مرا بر سر زده
چشم می‌مالم بهر لحظه که من * خواب می‌بینم خیال اندر زَمَن
خواب چه بْوَد بر درختان می‌روم * میوهاشان می‌خورم چون نگْرَوَم
باز چون من بنْگرم در منکران * که همی‌گیرند زین بُستان کران
با کمالِ احتیاج و افتقار * زآرزوی نیمِ غُوره جان‌سپار
زاشتیاق و حرصِ یك برگِ درخت * می‌زنند این بی‌نوایان آهِ سخت
در هزیمت زین درخت و زین ثمار * این خلایق صد هزار اندر هزار
باز می‌گویم عَجَب من بی‌خودم * دست در شاخِ خیالی در زدم
حَتّی إِذَا مَا ٱسْتَيْأَسَ ٱلرُّسُلُ بگو * تا بظَنّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا
این قرآءت خوان که تخفیفِ کُذِب * این بود که خویش بیند مُحْتَجِب
در گمان افتاد جانِ انبیا * زاتّفاقِ مُنْکِریِٔ اشقیا
جآءهُمْ بَعْدَ ٱلتَّشَكُّكِ نَصْرُنا * تَرْکشان گو بر درختِ جان بر آ
می‌خور و می‌ده بدآن کش روزیست * هر دم و هر لحظه سِحْرآموزیست
خلق گویان ای عجب این بانگ چیست * چونك صحرا از درخت و بَر تهیست
گیج گشتیم از دَمِ سَوْدائیان * که بنزدیكِ شما باغست و خوان

(۲۰۲۲) A پردهٔ اضلال.　(۲۰۲۴) Bul. زیرکانش.　(۲۰۲۸) Bul. چون می‌بنگرم
(۲۰۳۰) Bul. برگی.　(۲۰۳۱) B و این ثمار.
(۲۰۳۳) B حتّی اذ ما. Bul. هین بخوان استیأس الرسل ای عمو. In K هین is written below حتّی.　(۲۰۳۸) Bul. گویا.

چون زساعت ساعتی بیرون شوے * چون نماند مَحْرَم بیچون شوی
ساعت از بی‌ساعتی آگاه نیست * زآنکش آن سو جز تحیّر راه نیست
هر نفررا بر طویلهٔ خاصِ او * بسته‌اند اندر جهان جُست و جُو
مُنْتَصِب بر هر طویله رایضی * جز بدستوری نیاید رافضی
از هوس گر از طویله بسْکُلَد * در طویلهٔ دیگران سَر در کند
در زمان آخُرْجیان چُستِ خوش * گوشهٔ اَفَسارِ او گیرند و کش
حافظانرا گر نبینی اے عَیار * اختیارت‌را ببین بی اختیار
اختیارے می‌کنی و دست و پا * بر گشادستت چرا حبسی چرا
رُوے در انکارِ حافظ بُردهٔ * نام تهدیداتِ نَفْسش کردهٔ

پیش رفتن دقوقی بامامت،

این سخن پایان ندارد تیز دَو * هین نماز آمد دقوقی پیش رَو
اے یگانه هین دوگانه بر گزار * تا مزیّن گردد از تو روزگار
اے امام چشم‌روشن در صلا * چشمِ روشن باید اندر پیشوا
در شریعت هست مکروه ای کیا * در امامت پیش کردن کوررا
گرچه حافظ باشد و چُست و فقیه * چشم‌روشن به وگر باشد سفیه
کوررا پرهیز نبْود از قَذَر * چشم باشد اصلِ پرهیز و حذر
او پلیدی‌را نبیند در عبور * هیچ مؤمن‌را مبادا چشمِ کور
کورِ ظاهر در نجاسهٔ ظاهرست * کورِ باطن در نجاساتِ سِرست
این نجاسهٔ ظاهر از آبی رود * آن نجاسهٔ باطن افزون میشود
جز بآبِ چشم نتْوان شُستن آن * چون نجاساتِ بواطن شد عیان
چون نَجَس خواندست کافررا خدا * آن نجاست نیست بر ظاهر ورا

(۲۰۷۷) A جست‌جو.
(۲۰۷۹) A از طویله بسکند. Bul. بگسلد.
(۲۰۸۴) A تهدید آن نفسش.
(۲۰۸۵) A Bul. بر گذار.

چون بنزدیکی رسیدم من زراه * کردم ایشانرا سلام از انتباه
قوم گفتندم جواب آن سلام * ای دقوقی مَفْخَر و تاجِ کرام
گفتم آخر چون مرا بشْناختند * پیش ازین بر من نظر نَنْداختند
از ضمیر من بدانستند زود * یکدگررا بنْگریدند از فرود
پاسخم دادند خندان کای عزیز * این بپوشیده‌ست اکنون بر تو نیز
بر دلی کو در تحیّر با خداست * کَی شود پوشیده رازِ چپّ و راست
گفتم از سوی حقایق بشْگفند * چون زِاسْمِ حرفِ رَسْمی واقفند
گفت اگر اِسمی شود غیب از ولی * آن زِاستغراق دان نی از جاهلی
بعد از آن گفتند مارا آرزوست * اقتدا کردن بتو ای پاك دوست
گفتم آری لیك یك ساعت که من * مشکلاتی دارم از دَوْرِ زَمَن
تا شود آن حَل بصحبتهای پاك * که بصحبت رُوید انگوری زخاك
دانهٔ پُر مغز با خاكِ دُژَم * خلوتی و صحبتی کرد از کرم
خویشتن در خاك کُلّی محو کرد * تا نماندش رنگ و بو و سرخ و زرد
از پسِ آن محو قبضِ او نماند * پَر گشاد و بسط شد مَرْکب براند
پیشِ اصلِ خویش چون بی‌خویش شد * رفت صورت جلوهٔ معنیش شد
سَر چنین کردند هین فرمان تراست * تَفتِ دل از سَر چنین کردن بخاست
ساعتی با آن گروهِ مُجتبَی * چون مُراقب گشتم و از خود جُدا
هم در آن ساعت زساعت رَست جان * زآنك ساعت پیر گرداند جوان
جملهٔ تلوینها زساعت خاستست * رَست از تلوین که از ساعت بِرَست

(۲۰۵۷) H تاج و کرام.　　(۲۰۶۰) B نپوشیدست.
(۲۰۶۲) A عیب. A om. دان. BK om. از before جاهلی. Bul. نه از جاهلی.
(۲۰۶٤) After this verse Bul. adds:
مر مرا شد چونکه این گونه خطاب * انچنین هم دادم ایشانرا جواب
(۲۰۶۷) ABH دُژم.　　(۲۰۶۹) Bul. از پس آن قبض محو.
(۲۰۷۰) A خود for چون.　　(۲۰۷۲) A وز خود.

بهرِ کتمانِ مدیح از نامحل * حق نهادست این حکایات و مثل
گر چنان مدح از نو آمد هم خجل * لیك بپذیرد خدا جهد المُقِل
حق پذیرد کسرهٔ دارد معاف * کز دو دیدهٔ کور دو قطره کفاف
مرغ و ماهی داند آن ابهام‌را * که ستودم مُجْمَل این خوش‌نام‌را
تا برو آهِ حسودان کم وزد * تا خیالش‌را بدندان کم گزد
خود خیالش‌را کجا یابد حسود * در وثاقِ موشِ طوطی کی غنود
آن خیالِ او بود از احتیال * مویِ ابروی ویست آن نی هلال
مدحِ تو گویم برون از پنج و هفت * بر نویس اکنون دقوقی پیش رفت

پیش رفتن دقوقی بامامت آن قوم،

در تحیّات و سلام الصّالحین * مدحِ جملهٔ انبیا آمد عجین
مدحها شد جملگی آمیخته * کوزها در یك لگن در ریخته
زانك خود ممدوح جز یك بیش نیست * کیشها زین رُوی جز یك کیش نیست
دانك هر مدحی بنورِ حق رود * بر صُوَر واَشخاص عاریّت بود
مدحها جز مُسْتَحِق‌را کی کنند * لیك بر پنداشت گُمره می‌شوند
همچو نوری تافته بر حایطی * حایط آن انوار‌را چون رابطی
لاجرم چون سایه سوی اصل راند * ضالّ مَه گُم کرد و زاستایش بماند
یا زچاهی عکسِ ماهی وانمود * سر بچه در کرد و آن‌را می‌ستود
در حقیقت مادحِ ماه‌است او * گرچه جهلِ او بعکسش کرد رُو
مدحِ او مه‌راست نی آن عکس‌را * کفر شد آن چون غَلَط شد ماجرا

(۲۱۱۴) B این کنایات و مثل.　(۲۱۱۵) B Bul. گرچه آن مدح.
(۲۱۱۹) A چون for خود.　(۲۱۲۰) AK این خیال. B Bul. از احتیال.
(۲۱۲۵) Bul. زانکه هر مدحی.　(۲۱۲۷) A رابطی. K رایطی.
(۲۱۲۹) A سر بچه در کرد و ضال آنرا ستود. B Bul. سر بچه کرد و ما‌نرا می‌ستود, and so K, which omits و.

ظاهر کافر ملوّث نیست زین * آن نجاست هست در اخلاق و دین
این نجاست بویش آید بیست گام * وآن نجاست بویش از ری تا بشام
بلک بویش آسمانها بر رود * بر دماغ حُور و رِضْوان بر شود
اینچ میگویم بقدر فهم تست * مُردم اندر حسرت فهم دُرُست
فهم آبست و وجود تن سبو * چون سبو بشْکست ریزد آب ازو
این سبورا پنج سوراخست ژرف * اندرو نی آب ماند خود نه برف
امرِ غُضّوا غَضّةً أبصارَکمْ * هم شنیدی راست ننْهادی تو سُم
از دهانت نطق فهمترا برد * گوش چون ریگست فهمترا خورد
همچنین سوراخهای دیگرت * میکشاند آبِ فهم مُضْمَرت
گر زدریا آبرا بیرون کنی * بی عوض آن بحررا هامون کنی
بیگه است ار نی بگویم حال را * مَدْخَل اَعْواض‌را وأبْدال‌را
کآن عوضها و بدلها بحررا * از کجا آید زبَعْد خرجها
صد هزاران جانور زو میچرند * ابرها هم از برونش میبرند
باز دریا آن عوضها میکَشَد * از کجا دانند اصحاب رَشَد
قصها آغاز کردیم از شتاب * ماند بی مُخْلَص درون این کتاب
ای ضیاء الحق حُسام الدّین راد * که فلک وأرْکان چو تو شاهی نزاد
تو بنادر آمدی در جان و دل * ای دل و جان از قدوم تو خَجِل
چند کردم مدح قوم ما مَضَی * قصدِ من زآنها تو بودی زاقتضا
خانهٔ خودرا شناسد خود دعا * تو بنام هرکه خواهی کن ثنا

(٢٠٩٦) A in the second hemistich آن نجاست.
(٢٠٩٧) K آسمانها بر دود. A om. و. (٢٠٩٨) Bul. آنچه میگویم.
(٢١٠١) Bul. اینشنیدی. A بنهادی. (٢١٠٢) Bul. میکشاید.
(٢١٠٦) ABK Bul. وآن بدلها.
(٢١٠٧) ABK Bul. زو میخورند. A از برونش میپرند. (٢١٠٨) A اصحاب رصد.
(٢١٠٩) After this verse A has the Heading در حق حسام الدین, with مدح written above حق.

ایستاده پیشِ یزدان اشک‌ریز * بر مثالِ راست‌خیزِ رَسْتَخیز
حق همی‌گوید چه آوردی مرا * اندرین مُهلت که دادم من ترا
عمرِ خودرا در چه پایان بردهٔ * قُوت و قوّت در چه فانی کردهٔ
گوهرِ دیده کجا فرسودهٔ * پنج حِس‌را در کجا پالودهٔ
چشم و گوش و هوش و گوهرهای عرش * خرج کردی چه خریدی تو زفَرْش
دست و پا دادمْت چون بیل و کلند * من ببخشیدم زخود آن کی شدند
همچنین پیغامهای دَرْدگین * صد هزاران آید از حضرت چنین
در قیام این گفتها دارد رجوع * وز خجالت شد دوتا او در رکوع
قوّتِ استادن از خجلت نماند * در رکوع از شرم تسبیحی بخواند
باز فرمان می‌رسد بر دار سَر * از رکوع و پاسخِ حق بر شُمَر
سر بر آرد از رکوع آن شرمسار * باز اندر رُو فتد آن خام‌کار
باز فرمان آیدش بر دار سر * از سجود و واده از کرده خبر
سر بر آرد او دگر ره شرمسار * اندر افتد باز در رُو همچو مار
باز گوید سر بر آر و باز گو * که بخواهم جُست از تو مو بمو
قوّتِ پا ایستادن نَبْودش * که خطابِ هیبتی بر جان زدش
پس نشیند قعده زآن بارِ گران * حضرتش گوید سخن‌گو با بیان
نعمتت دادم بگو شُکرت چه بود * دادمت سرمایه هین بِنْمای سود
رُو بدستِ راست آرد در سلام * سوی جانِ انبیا وآنِ کرام
یعنی ای شاهان شفاعت کین لئیم * سخت در گِل ماندش پای و گلیم

(۲۱۴۸) A راست‌خیزی. (۲۱۴۹) H دادم مر ترا. (۲۱۵۰) A om. و.
(۲۱۵۲) AH om. و after هوش. (۲۱۵۴) Bul. درد و کین.
(۲۱۵۸) B in the second hemistich: اندر افتد باز در رو همچو مار.
(۲۱۵۹) B om. (۲۱۶۰) B om.
(۲۱۶۳) Bul. با بیان.
(۲۱۶۶) Bul. پا و گلیم.

کز شقاوت گشت گُمرَه آن دلیر * مَه ببالا بود و او پنداشت زیر
زین بُتان خلقان پریشان می‌شوند * شهوتِ رانده پشیمان می‌شوند
زآنك شهوت با خیالی راندست * وز حقیقت دورتر وا ماندست
با خیالی مَیْلِ تو چون پَر بود * تا بدآن پَر بر حقیقت بر شود
چون براندی شهوتی پَرّت بریخت * لنگ گشتی وآن خیال از تو گریخت
پر نگه دار و چنین شهوت مران * تا پَرِ مَیْلت بَرَد سوی جِنان
خلق پندارند عشرت می‌کُنَند * بر خیالی پرّ خود بر می‌کَنَند
وام‌دارِ شرحِ این نکته شدم * مُهلتم ده مُعسِرم زآن تن زدم

اقتدا کردن قوم از پس دقوقی،

پیش در شد آن دقوقی در نماز * قوم همچون اطلس آمد او طراز
اقتدا کردند آن شاهان قطار * در پیِ آن مقتدای نامدار
چونك با تکبیرها مقرون شدند * همچو قربان از جهان بیرون شدند
معنئ تکبیر اینست ای امام * کای خدا پیشِ تو ما قربان شدیم
وقتِ ذَبْح الله اکبر می‌کنی * همچنین در ذبحِ نفسِ کُشتنی
تن چو اسمعیل و جان همچون خلیل * کرد جان تکبیر بر جسمِ نَبیل
گشت کُشته تن زشهوتها و آز * شد بِبِسْم اللهِ بِسْمِل در نماز
چون قیامت پیشِ حق صفها زده * در حساب و در مناجات آمده

(٢١٣٢) K om. و. (٢١٣٣) Bul. شهوتی. (٢١٣٧) A تا پر حیلت.
(٢١٣٩) A معترم for معسرم.
Heading: A om. قوم. Bul. آن قوم. B دقوقی رضی الله عنه و مقصود از نماز.
(٢١٤١) AB Bul. در پس آن. A آن مقتدا آن نامدار.
(٢١٤٣) Bul. ای امیم. A appears to read تمام instead of شدیم.
(٢١٤٥) A om. و. After this verse Bul. adds:
تیغ تیز الله اکبر نفس‌را * سر ببرّش تا که یابد جان رها

ناگهان چشمش سوی دریا فتاد * چون شنید از سوی دریا داد داد
در میان موج دید او کشتیی * در قضا و در بلا و زشتیی
هم شب و هم ابر و هم موجِ عظیم * این سه تاریکی و از غرقاب بیم
تُند بادی همچو عزرائیل خاست * موجها آشوفت اندر چپّ و راست
اهلِ کشتی از مهابت کاسته * نعرهٔ وا ویلها بر خاسته
دستها در نوحه بر سر می‌زدند * کافر و مُلْحِد همه مُخْلِص شدند
با خدا با صد تضرّع آن زمان * عهدها و نذرها کرده بجان
سَرْبرهنه در سجود آنها که هیچ * رُویشان قِبْله ندید از پیچ پیچ
گفته که بی‌فایده‌ست این بندگی * آن زمان دیده در آن صد زندگی
از همه اومید بُبْریده تمام * دوستان و خال و عم بابا و مام
زاهد و فاسق شده آن دم متّقی * همچو در هنگامِ جان کندن شقی
نی زچپشان چاره بود و نی زراست * حیلها چون مُرد هنگامِ دعاست
در دعا ایشان و در زاری و آه * بر فلك زایشان شده دودِ سیاه
دیو آن دم از عداوت بَیْن بَیْن * بانگ زد ای سگ‌پرستان عِلَّتَیْن
مرگ و جَسْك ای اهلِ انکار و نفاق * عاقبت خواهد بُدن این اتّفاق
چشمتان تر باشد از بَعْدِ خلاص * که شوید از بهرِ شهوت دیوِ خاص
یادتان نآید که روزی در خطر * دستتان بگرفت یزدان از قَدَر
این همی‌آمد ندا از دیو لیك * این سخن‌را نشْنود جز گوشِ نیك
راست فرمودست با ما مصطفی * قُطْب و شاهنشاه و دریای صفا
کانچ جاهل دید خواهد عاقبت * عاقلان بینند زاوّل مَرْتبت
کارها زآغاز اگر غیبست و سِر * عاقل اوّل دید و آخر آن مُصِر
اوّلش پوشیده باشد وآخر آن * عاقل و جاهل ببینند در عیان

(۲۱۷۸) B شنید از سوی کشتی.
(۲۱۹۱) BK Bul. کای for ای.
(۲۱۹٤) A که در روز خطر.
(۲۱۹٦) A om. و after قطب. AB Bul. om. و after شاهنشاه.

بیان اشارت سلام سوی دست راست در قیامت از هیبت محاسبهٔ حقّ و از انبیا استعانت و شفاعت خواستن،

انبیا گویند روزِ چاره رفت * چاره آنجا بود و دست‌افزارِ زفت
مرغِ بی‌هنگامی ای بدبخت رَو * ترکِ ما گو خونِ ما اندر مشَو
رُو بگرداند بسوی دستِ چپ * در تبار و خویش گویندش که خَپ
هین جوابِ خویش گو با کردگار * ما کییم ای خواجه دست از ما بدار
نی ازین سو نی از آن سو چاره شد * جانِ آن بیچاره‌دل صد پاره شد
از همه نومید شد مسکین کیا * پس بر آرد هر دو دست اندر دعا
کز همه نومید گشتم ای خدا * اوّل و آخر توی و مُنتها
در نماز این خوش اشارتها ببین * تا بدانی کین بخواهد شد یقین
بچّه بیرون آر از بیضهٔ نماز * سَر مزن چون مرغِ بی تعظیم و ساز

شنیدن دقوقی در میان نماز افغان آن کشتی کی غرق خواست شدن،

آن دقوقی در امامت کرد ساز * اندر آن ساحل در آمد در نماز
وآن جماعت در پیِ او در قیام * اینت زیبا قوم و بگزیده امام

Heading: Bul. در بیان. A om. در قیامت. A om. و after حقّ.
(٢١٦٧) A Bul. دست‌افزار رفت. (٢١٦٨) A بی‌هنگام.
(٢١٦٩) HK write چپ and خپ. A om. و. H تباو خویش, with ر written above.
(٢١٧١) A این بیچاره‌دل. (٢١٧٤) A تا بدان کین خود بخواهد.
(٢١٧٥) Bul. om. و.
Heading: A آن کشتی غرق شدن. B خواست شد.
(٢١٧٦) Bul. کرده ساز. (٢١٧٧) K om. و after قوم.

مـا زآز و حـرص خودرا سوختیم * وین دعارا هـم زتـو آموختیم
حُرمتِ آن که دعـا آموختی * در چنین ظلمت چراغ افروختی
همچنین می‌رفت بـر لفظش دعا * آن زمان چون مادرانِ بـا وفـا
اشك می‌رفت از دو چشمش وآن دعا * بی خود از وی می بـر آمد بر سما
آن دعای بی‌خود آن خود دیگرست * آن دعا زو نیست گفتِ داورست
آن دعا حق می‌کند چون او فناست * آن دعا و آن اجابت از خداست
واسطـهٔ مخلوق نی انـدر میان * بی‌خبر زآن لابـه کردن جسم و جان
بندگانِ حق رحیـم و بُردبار * خویِ حق دارنـد در اِصلاحِ کار
مهربـان بی‌رشْوتـان یاری‌گران * در مقـامِ سخت و در روزِ گران
هین بجُـو این قـوم‌را ای مبـتـلا * هین غنیمت دارشان پیش از بـلا
رَست کشتی از دَمِ آن پهلوان * واهْلِ کشتی‌را بجهـدِ خود گمان
که مگـر بازوی ایشان در حذر * بـر هدف انداخت تیری از هنـر
پـا رهانـد روبهـان‌را در شکار * وآن زدُم داننـد روباهـان غِـرار
عشقهـا بـا دُمِّ خـود بازنـد کین * می‌رهـانـد جانِ مـارا در کمین
روبهـا پـارا نگـه دار از کلوخ * پا چو نبْود دُم چه سود ای چشم‌شوخ
مـا چـو روباهیم و پـایِ مـا کرام * می‌رهاندمان زصـد گون انتـقـام
حیلـهٔ باریكِ مـا چون دُمِّ ماست * عشقهـا بازیم بـا دُم چپّ و راست
دُم بجنبانیـم زاِستدلال و مکر * تا که حیران مانَد از ما زَیْد و بَکْر
طالبِ حیـرانیِ خلقان شدیـم * دستِ طـمـع انـدر الوهیّت زدیم
تـا بافسون مالكِ دلهـا شویـم * این نمی‌بینیم مـا کاندر گویـم
در گوی و در چهی ای قلتبان * دست وا دار از سبالِ دیگران

(۲۲۱۵) Bul. این دعارا. (۲۲۱۶) A جرا for چراغ. (۲۲۲۷) A روبهان بر غرار.
(۲۲۲۸) Bul. با دمّ خود سازند. H در کمین, with از suppl. above.
(۲۲۳۰) BK Bul. ما چو روباهان. (۲۲۳۱) A چون دمّهاست.
(۲۲۳۴) Bul. دلها شدیم. (۲۲۳۵) AB از سبیل دیگران.

گر نبینی واقعهٔ غیب ای عَنود * حزمرا سیلاب کَی انـدر ربود
حزم چه بْـوَد بَدْگمانی در جهان * دَم بـدَم بینـد بلاے ناگهان

تصوّرات مرد حازم،

آنچنانك ناگهان شیری رسـیـد * مـردرا برْبـود و در بیشه کشیـد
او چه اندیشد در آن بـردن ببین * تو همان اندیش اے اُستادِ دین
میکَشَـد شیرِ قـضـا در بـیشهـا * جانِ مـا مشغولِ کار و پیشهـا
آنچنان کز فقـر میترسند خلق * زیـرِ آبِ شـور رفـتـه تـا بحلق
گـر بترسندی از آن فَقْرآفرین * گنجهاشان کشف گشتی در زمین
جملهشان از خـوفِ غم در عینِ غم * در پیِ هستی فـتـاده در عـدم

دعا و شفاعت دقوقی در خلاص کشتی،

چون دقوقی آن قیامترا بدیـد * رحمِ او جوشید و اشكِ او دویـد
گفت یـا رَب مَنْگر اندر فعلشان * دستشان گیر ای شهِ نیکو نشان
خوش سلامتشان بساحل بـاز بَـر * ای رسیده دستِ تو در بحـر و بَـر
ای کـریم و اے رحیمِ سَرْمَدے * در گذار از بَدْسگالان این بَدی
ای بداده رایگان صد چشم و گوش * بی زرشْوت بخش کرده عقل و هوش
پیش از استحقاق بخشیـده عـطـا * دیـده از ما جملهٔ کفران و خطـا
ای عظیم از مـا گناهـان عظیم * تـو توانی عفـو کردن در حـریم

(٢٢٠٠) K عیب. A جرمرا.
(٢٢٠١) A جرم. K بر جهان. In Bul. this verse is placed after the Heading.
Heading: A مردم حازم.
(٢٢٠٢) A om. و. (٢٢٠٣) A کو چه. (٢٢٠٦) B بترسیدی.
(٢٢٠٩) A ای شهی. (٢٢١٣) A بخشنده.

همچنین هر شهوتی اندر جهان * خواه مال و خواه جاه و خواه نان
هر یکی زینها ترا مستی کند * چون نیابی آن خُمارت می‌زند
این خُمارِ غم دلیلِ آن شُدست * که بدآن مفقود مستی‌ات بُدست
جز باندازهٔ ضرورت زین مگیر * تا نگردد غالب و بر تو امیر
سر کشیدی تو که من صاحب‌دلم * حاجتِ غیری ندارم واصلم
آن چنانكِ آب در گِل سَرکشد * که منم آب و چرا جُویم مدد
دل تو این آلوده‌را پنداشتی * لاجرم دل زاهْلِ دل بر داشتی
خود روا داری که آن دل باشد این * کو بود در عشقِ شیر و انگبین
لطفِ شیر و انگبین عکسِ دلست * هر خوشی‌را آن خوش از دل حاصلست
پس بود دل جوهر و عالَم عَرَض * سایهٔ دل چون بود دل‌را غرض
آن دلی کو عاشقِ مالست و جاه * یا زبونِ این گِل و آبِ سیاه
یا خیالاتی که در ظُلْمات او * می‌پرستدشان برای گفت و گو
دل نباشد غیرِ آن دریای نور * دل نظرگاهِ خدا وآنگاه کُور
نی دل اندر صد هزاران خاص و عام * در یکی باشد کدامست آن کدام
ریزهٔ دل‌را بِهِل دل‌را بجُو * تا شود آن ریزه چون کوهی ازو
دل مُحیطست اندرین خِطّهٔ وجود * زر همی‌افشاند از احسان و جود
از سلامِ حق سلامتها نثار * می‌کند بر اهلِ عالم اختیار
هرکرا دامن دُرُستست و مُعَد * آن نثارِ دل بدآنکس می‌رسد
دامنِ تو آن نیازست و حضور * هین منه در دامن آن سنگِ فُجور
تا ندرّد دامنت زآن سنگها * تا بدانی نقدرا از رنگها
سنگ پُر کردی تو دامن از جهان * هم زسنگِ سیم و زر چون کودکان

(۲۲۵۸) A خود نیابی.   (۲۲۵۹) A بدآن مقصود.   (۲۲۶۳) B آلودهٔ.
(۲۲۶۴) A که for کو.   (۲۲۷۲) K Bul. سلامیها, and so corr. in H. Bul. زاختیار.
(۲۲۷۴) B Bul. بر آنکس.   (۲۲۷۶) A آن سنگها.
(۲۲۷۷) Bul. در جهان. Bul. هم سنگ زسیم و زر. A om. و.

چون ببُستانی رسی زیبا و خوش * بعد از آن دامانِ خلقان گیر و کش
ای مُقیمِ حبسِ چار و پنج و شش * نغز جایی دیگرانرا هم بکَش
ای چو خَرْبنده حریفِ کُونِ خر * بوسه‌گاهی یافتی مارا ببَر
چون ندادت بندگئ دوست دست * مَیْلِ شاهی از کجاات خاستست
در هوای آنك گویندت زهی * بستهٔ در گردنِ جانت زِهی
روبها این دُمِّ حیلت‌را بِهِل * وقف کن دل بر خداوندانِ دل
در پناهِ شیر کم نآید کباب * روبها تو سوی جیفه کم شتاب
ای دلا منظورِ حقّ آنگه شوی * که چو جُزْوی سوی کُلِّ خود روی
حق همی‌گوید نظرمان بر دلست * نیست بر صورت که آن آب و گِلست
تو همی‌گویی مرا دل نیز هست * دل فرازِ عرش باشد نی بپست
در گِلِ تیره یقین هم آب هست * لیك زآن آبت نشاید آب‌دست
زآنك گر آبست مغلوبِ گِلست * پس دلِ خودرا مگو کین هم دلست
آن دلی کز آسمانها برترست * آن دلِ اَبْدال یا پیغمبرست
پاك گشته آن ز گِل صافی شده * در فزونی آمده وافی شده
ترکِ گِل کرده سوی بحر آمده * رَسته از زندانِ گِل بحری شده
آبِ ما محبوسِ گِل ماندست هین * بحرِ رحمت جذب کُن مارا زطین
بحر گوید من ترا در خود کشم * لیك می‌لافی که من آبِ خوشم
لافِ تو محروم می‌دارد ترا * ترکِ آن پنداشت کن در من درآ
آبِ گِل خواهد که در دریا رود * گِل گرفته پایِ آب و می‌کشد
گر رهاند پایِ خود از دستِ گِل * گِل بماند خشك و او شد مُسْتَقِل
آن کشیدن چیست از گِل آب‌را * جذبِ تو نُقْل و شرابِ ناب‌را

(۲۲۳۶) K گیر کش. (۲۲۳۸) B مارا بِبُر.
(۲۲۴۳) BK Bul. تو دلا, and so corr. in H. Bul. چو جزئی.
(۲۲۴۴) Bul. در دلست. (۲۲۴۸) AHK پیغامبرست.
(۲۲۴۹) A پاك گشته از گل. (۲۲۵۶) A و ناب‌را.

آنچنان پنهان شدند از چشمِ او * مثلِ غَوْطهٔ ماهیان در آبِ جُو
سالها در حسرتِ ایشان بماند * عمرها در شوقِ ایشان اشك راند
تو بگویی مردِ حقّ اندر نظر * کَی در آرد با خدا ذکرِ بَشَر
خر ازین میخسپد اینجا ای فلان * که بشر دیدی تو ایشانرا نه جان
کار ازین ویران شدست ای مردِ خام * که بشر دیدی مر اینهارا چو عام
تو همآن دیدی که ابلیسِ لعین * گفت من از آتشم آدم زطین
چشمِ ابلیسانهرا یکدم ببند * چند بینی صورت آخر چند چند
ای دقوقی با دو چشمِ همچو جُو * هین مبُر اومید ایشانرا بجُو
هین بجو که رکنِ دولت جُستن است * هر گشادی در دل اندر بَستن است
از همهٔ کارِ جهان پرداخته * کُو وکُو میگو بجان چون فاخته
نیك بنگر اندرین ای محتجب * که دعارا بست حق بر اَسْتَجِب
هرکرا دل پاك شد از اعتلال * آن دعاش میرود تا ذو الجلال

باز شرح کردن حکایت آن طالب روزئ حلال بی کسب و رنج در عهد داود علیه السّلم و مستجاب شدن دعای او،

یادم آمد آن حکایت کآن فقیر * روز و شب میکرد افغان و نفیر
وز خدا میخواست روزئ حلال * بی شکار و رنج وکسب و انتقال
پیش ازین گفتیم بعضی حالِ او * لیك تعویق آمد و شد پنجتو
هم بگوییمش کجا خواهد گریخت * چون زاَبْرِ فضلِ حق حکمت بریخت

(۲۲۹۶) B که در آرد.
(۲۲۹۷) B دیدی تو ایمانرا.
(۲۲۹۸) Bul. دیدی تو ایشانرا.
(۲۳۰۱) B Bul. امید.
(۲۳۰۲) B apparently کور گویی تو بجان.
(۲۳۰۵) A دعایش.
Heading: A و بی رنج.
(۲۳۰۸) Bul. بعض.

از خیالِ سیم و زر چون زر نبود * دامنِ صِدْقت دریـد و غم فزود
کَی نمایـد کودکانـرا سنگ سنگ * تـا نگیرد عقل دامنشان بچنگ
پیر عقل آمـد نـه آن مُویِ سپیـد * مو نمی‌گنجد درین بخت و امیـد

انکار کردن آن جماعت بر دعا و شفاعت دقوقی و پریدن ایشان و ناپیدا شدن در پردهٔ غیب و حیران شدن دقوقی که بر هوا رفتند یا بر زمین،

چون رهید آن کشتی و آمد بکام * شـد نمازِ آن جماعـت هم تمام
فُجْفُجی افتادشان بـا همدگـر * کین فُضولی کیست از مـا ای پـدر
هـر یکی بـا آن دگر گفتند سِـر * از پسِ پشتِ دقـوقی مستـتِـر
گفت هـر یك من نکردستم کنون * این دعا نی از برون نی از درون
گفت مانـا کین امامِ مـا زدَرْد * بـو ٱلْفُضولانـه مناجاتی بکرد
گفـت آن دیگر که ای یارِ یقین * مـر مـرا هم می‌نمایـد اینچنین
او فضولی بوده‌است از انقبـاض * کرد بـر مُخْتـارِ مُطْلَق اعتراض
چون نگه کردم سِپَس تـا بنگرم * که چه می‌گوینـد آن اهلِ کرم
یك از ایشانـرا ندیدم در مقـام * رفتـه بودنـد از مقـامِ خـود تمام
نی بچپ نی راست نی بالا نه زیـر * چشمِ تیزِ من نشد بـر قوم چیر
دُرّهـا بودنـد گویی آب گشـت * نی نشانِ پـا و نی گَرْدی بدشت
در قِبابِ حق شدنـد آن دم همـه * در کدامین روضه رفتنـد آن رمـه
در تحـیّـر مانـدم کین قـومرا * چون بپوشانید حق بـر چشمِ مـا

(۲۲۷۸) A Bul. آن خیال.
Heading: A om. آن. A om. که.
(۲۲۸۴) A نی اندرون.
(۲۲۸۸) A کردم زپس.
(۲۲۹۱) B بودند کو بی آب و کشت.
(۲۲۹۲) Bul. درکرامی روضه.

این دعا کَی باشد از اسبابِ مِلك * کَی کشید این‌را شریعت خود بِسِلْك
بَیْع و بخشِش یا وصیّت یا عطا * یا زجنس این شود مِلکی ترا
در کدامین دفترست این شرعِ نو * گاورا تو باز ده یا حبس رَو
او بسوی آسمان می‌کرد رُو * واقعهٔ مارا ندانند غیرِ تو
در دل من آن دعا انداختی * صد امید اندر دلم افراختی
من نمی‌کردم گزافه آن دعا * همچو یوسف دیده بودم خوابها
دید یوسف آفتاب و اختران * پیشِ او سجده کنان چون چاکران
اعتمادش بود بر خوابِ دُرُست * در چَه و زندان جز آنرا می‌نجُست
زاعتمادِ آن نبودش هیچ غم * از غلامی وز مَلامِ بیش و کم
اعتمادی داشت او بر خواب خویش * که چو شمعی می‌فروزیدش زپیش
چون در افگندند یوسف‌را بچاه * بانگ آمد سمعِ اورا از اله
که تو روزی شه شوی ای پهلوان * تا بمالی این جفا در رُویشان
قایل این بانگ ناید در نظر * لیك دل بشناخت قایل‌را زاَثَر
قوّتی و راحتی و مُسْنَدی * در میان جان فتادش زآن نِدا
چاه شد بر وی بدآن بانگ جلیل * گلشن و بزمی چو آتش بر خلیل
هر جفا که بعد از آتش می‌رسید * او بدآن قوّت بشادی می‌کشید
همچنانك ذوقِ آن بانگ اَلَسْت * در دلِ هر مؤمنی تا حشر هست
تا نباشد بر بلاشان اعتراض * نی زاَمْر و نَهْیِ حَقْشان انقباض
لقمهٔ حُکمی که تلخی می‌نهد * گُلْشَکَر آنرا گُوارِش می‌دهد
گلشکر آنرا که نبْود مُسْتَنَد * لقمه‌را زانکار او قَی می‌کند
هرکه خوابی دید از روز اَلَسْت * مست باشد در رهِ طاعات مست

(۲۲۳۸) A کشد. (۲۲۳۹) B یا زجنسی. H مُلکی ترا.
(۲۲۴۱) B ما نداند, with می written above. (۲۲۴۶) BK Bul. ملام و بیش.
(۲۲۴۹) Bul. بر رویشان. (۲۲۵۱) Bul. زآن ندی.
(۲۲۵۵) BK Bul. در بلاشان.

صاحبِ گاوش بدید و گفت هین * ای بظلمت گاوِ من کشته رهین
هین چرا کُشتی بگو گاوِ مرا * ابلهِ طرّار انصاف اندرا
گفت من روزی زحق میخواستم * قبلهرا از لابه میآراستم
آن دعاے کهنهام شد مستجاب * روزئ من بود کُشتم نك جواب
او زخشم آمد گریبانش گرفت * چند مُشتی زد برُویش ناشِکفت

رفتن هر دو خصم نزد داود پیغامبر علیه السّلم ،

میکشیدش تا بداودِ نبی * که بیا اے ظالمِ گیجِ غَبی
حُجّتِ بارد رها کن اے دغا * عقل در تن آور و با خویش آ
این چه میگویی دعا چه بْوَد مخند * بر سر و ریشِ من و خویش ای لَوَند
گفت من با حق دعاها کردهام * اندرین لابه بسی خون خوردهام
من یقین دارم دعا شد مستجاب * سر بزن بر سنگ ای مُنْکَرخطاب
گفت گِرْد آیید هین یا مُسْلمین * ژاژ ببینید و فُشارِ این مَهین
اے مسلْمانان دعا مالِ مرا * چون از آنِ او کند بهرِ خدا
گر چنین بودی همه عالَم بدین * یك دعا املاك بردندی بکین
گر چنین بودی گدایانِ ضریر * محتشم گشته بُدندے و امیر
روز و شب اندر دعا اند و ثنا * لابهگویان که تومان ده ای خدا
تا نو ندْهی هیچکس ندْهد یقین * اے گشاینده تو بگْشا بندِ این
مَکْسبِ کوران بود لابه و دعا * جز لبِ نانی نیابند از عطا
خلق گفتند این مُسلْمان راستگوست * وین فروشندهٔ دعاها ظلمجُوست

(۲۲۱۰) B که for ای. (۲۲۱۱) A و انصاف.
Heading: A بر داود.
(۲۲۱۹) Bul. یقین دانم. (۲۲۲۰) A ای مسلمین. (۲۲۲۲) B بردندی یقین.
(۲۲۲٤) Bul. اندر ثنا. B تو دهمان. K تومان with ده written above.
(۲۲۲٦) A om. و.

غُلْغُلی در شهر افتاده ازین * آن مُسلمان می‌نهد رو بر زمین
کای خدا این بنده‌را رسوا مکن * گر بَدم هم سِرِّ من پیدا مکن
تو همی‌دانی و شبهای دراز * که همی‌خواندم ترا با صد نیاز
پیشِ خلق این‌را اگرچه قدر نیست * پیشِ تو همچون چراغِ روشنیست

شنیدن داود علیه السّلم سخن هر دو خصم و سؤال کردن از مدّعی علیه،

چونك داودِ نبی آمد برون * گفت هین چونست این احوال چون
مدّعی گفت ای نبیّ ٱللّٰه داد * گاوِ من در خانهٔ او در فتاد
کُشت گاوم‌را بپُرسش که چرا * گاوِ من کُشت او بیان کن ماجرا
گفت داودش بگو ای بو ٱلکرم * چون تلف کردی تو مِلكِ محترم
هین پراکنده مگو حجّت بیار * تا بیکسو گردد این دعوی و کار
گفت ای داود بودم هفت سال * روز و شب اندر دعا و در سؤال
این همی‌جُستم زیَزدان کای خدا * روزیی خواهم حلال و بی عنا
مرد و زن بر نالهٔ من واقفند * کودکان این ماجرارا واصفاند
تو بپرس از هرکه خواهی این خبر * تا بگوید بی شکنجه بی ضرر
هم هُوَیدا پرس و هم پنهان زخلق * که چه می‌گفت این گدای ژنده‌دلق
بعدِ این جملهٔ دعا و این فغان * گاوی اندر خانه دیدم ناگهان
چشمِ من تاریك شد نی بهرِ لُوت * شادیِٔ آنك قبول آمد قُنوت
کشتم آنرا تا دهم در شکرِ آن * که دعای من شنود آن غیب‌دان

(۲۲۷۲) A افتاده چنین. (۲۲۷۵) BK Bul. اگر خود قدر نیست, and so corr. in H.
Heading: Bul. خصم‌را. B om. از. Bul. om. علیه.
(۲۲۸۱) A روز شب. (۲۲۸۲) A om. و. (۲۲۸٤) K Bul. و بی ضرر.
(۲۲۸۵) A om. و. (۲۲۸٦) Bul. بعد زین.

می‌کَشَد چون اشترِ مست این جوال * بی فتور و بی گمان و بی ملال
کَفْكِ تصدیقش بِگَرْدِ پوزِ او * شد گواهِ مستی و دلسوزِ او
اشتر از قوّت چو شیرِ نر شده * زیرِ ثقلِ بار اندك‌خور شده
زآرزوی ناقه صد فاقه بَرُو * می‌نماید که پیشش تارِ مو
در أَلَسْتْ آنکو چنین خوابی ندید * اندرین دنیا نشد بنده و مُرید
ور بشد اندر تردّد صددِله * یك زمان شُکرستش و سالی گِله
پای پیش و پای پس در راهِ دین * می‌نهد با صد تردّد بی یقین
وام‌دارِ شرحِ اینم نك گِرَو * ور شتابستت زأَلَمْ نَشْرَحْ شنو
چون ندارد شرحِ این معنی کران * خر بسوی مدّعئ گاو ران
گفت کُورم خواند زین جُرم آن دغا * بس بلیسانه قیاس است ای خدا
من دعا کورانه کی می‌کرده‌ام * جز بخالق کُدْیه کی آورده‌ام
کور از خلقان طَمَع دارد زجهل * من زتو کز تُست هر دشوار سهل
آن یکی کورم زکوران بشْمرید * او نیازِ جان و اِخلاصم ندید
کورئ عشقست این کورئ من * حُبُّ یُعْمِی ویُصِمّ است ای حَسَن
کورم از غیرِ خدا بینا بدو * مقتضای عشق این باشد بگو
تو که بینایی زکورانم مدار * دایرم بر گِرْدِ لطفت ای مَدار
آنچنانك یوسفِ صدّیق را * خواب بنْمودی و گشتش مُتّکا
مر مرا لطفِ تو هر خوابی نمود * آن دعای بی‌حدم بازی نبود
می‌نداند خلق اسرارِ مرا * ژاژ می‌دانند گفتارِ مرا
حقّشانست وکه داند رازِ غیب * غیرِ علاّمِ سِرّ و ستّارِ عیب
خصم گفتش رُو بمن کن حق بگو * رُو چه سوی آسمان کردی عمو
شیْد می‌آری غلط می‌افکنی * لافِ عشق و لافِ قربت می‌زنی
با کدامین رُوی چون دل‌مردهٔ * رُوی سوی آسمانها کردهٔ

(۲۲۵۰) A om. و.   (۲۲۵۱) Bul. اندك‌خوار.
(۲۲۵۶) A یك گرو.   (۲۲۶۶) A مر مرا هم لطف تو.

تیشهٔ هر بیشهٔ کم زن بیا * تیشه زن در کندنِ روزن هلا
یا نمی‌دانی که نورِ آفتاب * عکسِ خورشیدِ برونست از حجاب
نورِ این دانی که حیوان دید هم * پس چه کرّمنا بود بر آدمم
من چو خورشیدم درونِ نور غرق * می‌ندانم کرد خویش از نور فرق
رفتنم سوی نماز و آن خلا * بهرِ تعلیمست ره مر خلق‌را
کژ نهم تا راست گردد این جهان * حَرْب خُدْعه این بود ای پهلوان
نیست دستوری و گر نی ریختی * گَرْد از دریای راز انگیختی
همچنین می‌گفت داود این نَسَق * خواست گشتن عقلِ خلقان مُحْتَرَق
پس گریبانش کشید از پس یکی * که ندارم در یکی‌اش من شکی
با خود آمد گفت‌را کوتاه کرد * لب ببست و عزمِ خلوتگاه کرد

در خلوت رفتن داود تا آنچ حقّست پیدا شود،

در فرو بست و برفت آنگه شتاب * سوی محراب و دعای مستجاب
حق نمودش آنچ بنْمودش تمام * گشت واقف بر سزای انتقام
روزِ دیگر جملهٔ خصمان آمدند * پیشِ داودِ پیمبر صف زدند
همچنان آن ماجراها باز رفت * زود زد آن مدّعی تشنیعِ زفت

حُکم کردن داود بر صاحب گاو کی از سر گاو بر خیز و تشنیع صاحب گاو بر داود علیه السّلم،

گفت داودش خَمُش کن رَو بِهِل * این مسلْمانرا زگاوت کن بحِل
چون خدا پوشید بر تو ای جوان * رَو خمش کن حقِّ ستّاری بدان

(۲۴۰۵) Bul. تیشه در هر بیشهٔ. K هر پیشهٔ. (۲۴۰۷) A ار آدم.
(۲۴۱۰) Bul. حرب و خدعه. (۲۴۱۶) Bul. آنکه for آنچ.
Heading: Bul. بر خیزد.

حکم کردن داود علیه السّلم بر کشندهٔ گاو ،

گفت داود این سخنهارا بشو * حجّتِ شرعی درین دعوی بگو
تو روا داری که من بی حجّتی * بنْهم اندر شهر باطل سُنّتی
این که بخشیدت خریدی وارثی * رَیْعرا چون میستانی حارثی
کسبرا همچون زراعت دان عمو * تا نکاری دخل نبْود زآنِ تو
کآنچ کاری بدْرَوی آن آنِ تُست * ورنه این بیداد بر تو شد دُرُست
رَو بده مالِ مُسْلمان کژ مگو * رَو بجُو وام و بده باطل مجُو
گفت ای شه تو همین میگوییَم * که همیگویند اصحابِ سِتَم

تضرّع آن شخص از داورئ داود علیه السّلم ،

سجده کرد و گفت کای دانای سوز * در دلِ داود انداز آن فُروز
در دلش نِه آنچ تو اندر دلم * اندر افگندی براز ای مُفْضِلم
این بگفت و گریه در شد های های * تا دلِ داود بیرون شد زجای
گفت هین امروز ای خواهانِ گاو * مُهلتم ده وین دعاوی‌را مکاو
تا روم من سوی خلوت در نماز * پرسم این احوال از دانای راز
خُوی دارم در نماز آن التفات * معنیٔ قُرَّةُ عَیْنِی فی الصَّلات
روزنِ جانم گشادست از صفا * میرسد بی واسطه نامهٔ خدا
نامه و باران و نور از روزنم * میفتد در خانه‌ام از مَعْدنم
دوزخست آن خانه کآن بی روزنست * اصلِ دین ای بنده روزن کردنست

(۲۲۸۹) A بشوی and بگوی. (۲۲۹۰) H بنهم اندر شرع.
(۲۲۹۱) K این کی بخشیدت. (۲۲۹۲) K کسپرا. AB Bul. نبود آن تو.
(۲۲۹۳) BK Bul. آنچ کاری. (۲۲۹۶) ABK Bul. ای دانای.
(۲۲۹۷) A om. ای. (۲۲۹۹) A من امروز. (۲۴۰۱) H این for آن, but the word has been altered. (۲۴۰۲) Bul. گشاده.

رُوی در داود کردند آن فریق * کای نبیِ مُجْتَبَی بر ما شفیق
این نشاید از تو کین ظالمیست فاش * قهر کردی بی‌گناهی‌را بلاش

عزم کردن داود علیه السّلم بخواندن خلق بدآن صحرا کی راز آشکارا کند و حجّتها همه قطع کند،

گفت ای یاران زمانِ آن رسید * کآن سِرِ مکتومِ او گردد پدید
جمله بر خیزید تا بیرون رویم * تا بر آن سِرِّ نهان واقف شویم
در فلان صحرا درختی هست زفت * شاخهااش انبُه و بسیار و چَفت
سخت راسخ خَیْمه‌گاه و میخِ او * بُویِ خون می‌آیدم از بیخِ او
خون شُدست اندر بنِ آن خوش درخت * خواجه‌را کُشتست این منحوس‌بخت
تا کنون حلمِ خدا پوشید آن * آخر از ناشکریِ آن قلتبان
که عیالِ خواجه‌را روزی ندید * نی بنوروز و نه موسمهای عید
بی‌نوایان‌را بیك لقمه نجُست * یاد ناورد او زحقهای نُخُست
تا کنون از بهرِ یك گاو این لعین * می‌زند فرزندِ اورا بر زمین
او بخود بر داشت پرده از گناه * ورنه می‌پوشید جُرمش‌را اله
کافر و فاسق درین دَورِ گزند * پردهٔ خودرا بخود بر می‌درند
ظلم مستورست در اسرارِ جان * می‌نهد ظالم بپیشِ مردمان
که ببینیدم که دارم شاخها * گاوِ دوزخ‌را ببینید از ملا

Heading: BK رازرا. A و حیلتها همه. BK و حجّتهارا همه. Bul. و حجّتهای همه‌را.
(٢٤٤٣) Bul. بدآن for بر آن. (٢٤٤٤) A بسیار جفت. B بسیار و جفت.
(٢٤٤٦) After this verse Bul. adds:
مال اورا غصب کرده این عنود * آنکه عبد مشترا اش کرده بود
این جوان آن خواجه‌را گردد پسر * طفل بوده نیست اورا زین خبر
(٢٤٤٧) A حکم خدا. (٢٤٤٨) A و بوسمهای عید. (٢٤٥٢) A om. و.
(٢٤٥٤) A گاو دوزخ‌را کیدی از بلا, with ر (?) written above the final letter of کیدی.

گفت وا ویلی چه حُکمست این چه داد * از پیِ من شرعِ نو خواهی نهاد
رفته است آوازهٔ عدلت چنان * که معطّر شد زمین و آسمان
بر سگانِ کور این اِسْتَم نرفت * زین تعدّی سنگ و کُه بشْکافت تفت
همچنین تشنیع می‌زد بر مَلا * کالصّلا هنگامِ ظلمست الصّلا

حکم کردن داود بر صاحب گاو که جملهٔ مال خودرا بوی ده،

بعد از آن داود گفتش کای عَنود * جملهٔ مالِ خویش اورا بخش زود
ورنه کارت سخت گردد گفتمت * تا نگردد ظاهر از وی اِسْتَمت
خاك بر سر کرد و جامه بر درید * که بهر دم می‌کنی ظلمی مَزید
یکدمی دیگر برین تشنیع راند * باز داودش بپیشِ خویش خواند
گفت چون بختت نبود ای بخت‌کور * ظلمت آمد اندك اندك در ظهور
ریدهٔ آنگاه صدر و پیشگاه * ای دریغ از چون تو خر خاشاك و کاه
رَو که فرزندانِ تو با جُفتِ تو * بندگانِ او شدند افزون مگو
سنگ بر سینه همی‌زد با دو دست * می‌دوید از جهلِ خود بالا و پست
خلق هم اندر ملامت آمدند * کز ضمیرِ کارِ او غافل بُدند
ظالم از مظلوم کی داند کسی * کو بود سُخرهٔ هوا همچون خسی
ظالم از مظلوم آنکس پی بَرَد * کو سَرِ نفسِ ظَلومِ خود بُرَد
ورنه آن ظالم که نفس است از درون * خصمِ مظلومان بود او از جُنون
سگ هماره حَمْله بر مسکین کند * تا توانَد زخم بر مسکین زند
شرم شیرانراست نی سگ‌را بدان * که نگیرد صید از همسایگان
عامهٔ مظلوم‌کُش ظالم پرَست * از کمین سگسان سوی داود جست

(۲۴۲۱) Bul. وا ویلا. A و for این. (۲۴۲۵) B Bul. ای عنود.
(۲۴۲۷) A apparently بدید for مزید.
(۲۴۳۵) Instead of آنکس پی برد A repeats کی داند کسی from the preceding verse.
(۲۴۳۶) BK Bul. خصم هر مظلوم باشد از جنون. (۲۴۳۹) BK Bul. سگشان.

برون رفتن خلق بسوی آن درخت،

چون برون رفتند سوی آن درخت * گفت دستش‌را بِپَس بندید سخت
تا گناه و جرمِ او‌پیدا کنم * تا لوای عدل بر صحرا زنم
گفت ای سگ جدِّ این‌را کُشتهٔ * تو غلامی خواجه زین رُو گشتهٔ
خواجه‌را کُشتی و بُردے مالِ او * کرد یزدان آشکارا حالِ او
آن زنت اورا کنیزك بوده‌است * با همین خواجه جفا بنْموده‌است
هرچه زو زایید ماده یا که نر * مِلكِ وارث باشد آن کُل سر بسر
تو غلامی کسب و کارت مِلكِ اوست * شرع جُستی شرع بِسْتان رَو نکوست
خواجه‌را کُشتی بِاِسْتَم زار زار * هر برینجا خواجه گویان زینهار
کارْد از اِشْتاب کردی زیرِ خاك * از خیالی که بدیدی سهمناك
نك سرش با کارد در زیرِ زمین * باز کاوید این زمین‌را همچنین
نامِ این سگ هم نبشته کارد بر * کرد با خواجه چنین مکر و ضرر
همچنان کردند چون بشْکافتند * در زمین آن کارد و سررا یافتند
وَلْوَله در خلق افتاد آن زمان * هر یکی زنّار ببْرید از میان
بعد از آن گفتش بیا ای دادْخواه * دادِ خود بِسْتان بدآن رُویِ سیاه

قصاص فرمودن داود علیه السّلم خونی‌را بعد از الزام حجّت برو،

هم بدآن تیغش بفرمود او قصاص * کَی کند مکرش زعلْمِ حق خلاص
حِلمِ حق گرچه مُواساها کند * لیك چون از حد بشد پیدا کند
خون نخسپد در فتد در هر دلی * مَیْلِ جُست و جُویِ کشفِ مُشکلی

(٢٤٧٤) Bul. حدّ اورا. B Bul. غلام. (٢٤٧٧) Bul. هرچه ازو. BK Bul. باشد از آنها سر بسر. (٢٤٧٨) K کسب. (٢٤٨٢) B Bul. نوشته. (٢٤٨٥) A از آن روی سیاه.
Heading: B Bul. om. برو.
(٢٤٨٧) Bul. رسوا for پیدا. (٢٤٨٨) BK جست و جوی و کشف.

گواهی دادن دست و پا و زبان بر سرّ ظالم هم در دنیا،

پس هم اینجا دست و پایت در گزند * بر ضمیرِ تو گواهی می‌دهند
چون موکّل می‌شود بر تو ضمیر * که بگو تو اعتقادت وا مگیر
خاصه در هنگامِ خشم و گفت و گو * می‌کند ظاهر سِرت‌را مو بمو
چون موکّل می‌شود ظلم و جفا * که هُوَیْدا کن مرا ای دستَ و پا
چون همی‌گیرد گواهِ سِر لگام * خاصه وقتِ جُوش و خشم و انتقام
پس همانکس کین موکّل می‌کند * تا لوای راز بر صحرا زند
پس موکّلهای دیگر روزِ حَشْر * هم تواند آفرید از بهرِ نَشْر
ای بدَه دست آمده در ظلم و کین * گوهرت پیداست حاجت نیست این
نیست حاجت شُهره گشتن در گزند * بر ضمیرِ آتشینت واقفند
نفسِ تو هر دم بر آرد صد شرار * که ببینیدم منم زاصحابِ نار
جُزْوِ نارم سوی کُلِّ خود روم * من نه نورم که سوی حضرت شوم
همچنان کین ظالمِ حق ناشناس * بهرِ گاوی کرد چندین التباس
او ازو صد گاو بُرد و صد شُتُر * نفس اینست ای پدر از وی بُبُر
نیز روزی با خدا زاری نکرد * یا رَبی نامد ازو روزی بدرد
کای خدا خصمِ مرا خشنود کن * گر منش کردم زیان تو سود کن
گر خطا کُشتم دِیَت بر عاقله است * عاقلهٔ جانم تو بودی از اَلَسْت
سنگ می‌ندْهد باستغفارِ دُر * این بود انصافِ نفس ای جانِ حُر

Heading: Bul. در این دنیا.
(۲۴۶۰) B که for کین.
(۲۴۶۴) B پیش تو هر دم.
(۲۴۷۰) H کز خطا. Bul. بر عاقلست.
(۲۴۷۱) AH om. ای, which is suppl. in marg. H.

مدّعیِ گاوِ نفسِ تُست هین * خویشتن‌را خواجه کردست و مِهین
آن کُشندهٔ گاو عقلِ تست رَو * بر کُشندهٔ گاوِ تن منکِر مشو
عقل اسیرست و همی‌خواهد ز حق * روزیِ بی رنج و نعمت بر طبق
روزیِ بی‌رنجِ او موقوفِ چیست * آنك بکْشد گاورا کاصْلِ بَدیست
نفس گوید چون کُشی تو گاوِ من * زآنك گاوِ نفس باشد نقشِ تن
خواجه‌زادهٔ عقل مانده بی‌نوا * نفسِ خونی خواجه گشته و پیشوا
روزیِ بی‌رنج می‌دانی که چیست * قُوتِ ارواحست و ارزاقِ نبیست
لیك موقوفست بر قربانِ گاو * گنج اندر گاو دان ای کُنج‌کاو
دوش چیزی خورده‌ام ورنی تمام * دادمی در دست فهمِ تو زمام
دوش چیزی خورده‌ام افسانه‌است * هرچه می‌آید ز پنْهان خانه‌است
چشم بر اسباب از چه دوختیم * گر ز خوش‌چشمان کَرِشْم آموختیم
هست بر اسباب اسبابی دگر * در سبب منْگر در آن افگن نظر
انبیا در قطعِ اسباب آمدند * معجزاتِ خویش بر کیوان زدند
بی سبب مر بحررا بشْکافتند * بی زراعت چاشِ گندم یافتند
ریگها هم آرْد شد از سَعْیشان * پشمِ بُز ابریشم آمد کش‌کشان
جملهٔ قرآن هست در قطعِ سبب * عزِّ درویش و هلاكِ بو لَهَب
مرغِ بابیلی دو سه سنگ افگند * لشکرِ زفتِ حبش‌را بشْکند
پیل‌را سوراخ سوراخ افگند * سنگِ مرغی کو ببالا پَر زند
دُمِّ گاوِ کُشته بر مقتول زن * تا شود زنده همان دم در کفن
حلْق‌بُبْریده جهد از جای خویش * خونِ خود جوید ز خونِ‌پالای خویش
همچنین زآغازِ قرآن تا تمام * رفضِ اسبابست و علّت والسّلام

(۲۵۰۷) Bul. همی‌جوید زحق.
(۲۵۰۸) A اصل بدبست.
(۲۵۰۹) A باشد نفس تن.
(۲۵۱۰) A om. و.
(۲۵۱۲) BHK کُنج‌کاو as in text.
(۲۵۱۵) H کَرِشم as in text.
(۲۵۱۸) Bul. پر زراعت.

اقتضای داوریٔ ربّ دین * سر برآرد از ضمیر آن و این
کآن فلان چون شد چه شد حالش چه گشت * همچنانك جوشد از گلزار کشت
جوشش خون باشد آن وا جستها * خارش دلها و بحث و ماجرا
چونك پیدا گشت سرّ کار او * معجزهٔ داود شد فاش و دوتو
خلق جمله سربرهنه آمدند * سر بسجده بر زمینها میزدند
ما همه کوران اصلی بودهایم * از تو ما صد گون عجایب دیدهایم
سنگ با تو در سخن آمد شهیر * کز برای غزو طالوتم بگیر
تو بسه سنگ و فلاخن آمدی * صد هزاران مردرا برهم زدی
سنگهایت صد هزاران پاره شد * هر یکی هر خصمرا خونخواره شد
آهن اندر دست تو چون موم شد * چون زرهسازی ترا معلوم شد
کوهها با تو رسائل شد شکور * با تو میخوانند چون مقری زبور
صد هزاران چشم دل بگشاده شد * از دم تو غیبرا آماده شد
وآن قوی‌تر زان همه کین دایمست * زندگی بخشی که سرمد قایمست
جان جملهٔ معجزات اینست خود * کو ببخشد مردهرا جان ابد
کشته شد ظالم جهانی زنده شد * هر یکی از نو خدارا بنده شد

بیان آنك نفس آدمی بجای آن خونیست کی مدّعیٔ گاو گشته بود و آن گاوکشنده عقلست و داود حقّست یا شیخ کی نایب حقّست که بقوّت و یاریٔ او تواند ظالمرا کشتن و توانگر شدن بروزیٔ بی کسب و بی حساب،

نفس خودرا کُش جهانرا زنده کن * خواجهرا کُشتست اورا بنده کن

(۲۴۹۱) Bul. بحث ماجرا. (۲۴۹۲) A معجز. A om. و. (۲۴۹۷) Bul. مر خصمرا.
Heading: A om. بجای آن. A om. که before بقوّت. Bul. بروزیٔ حلال.

نفس اژدرهاست با صد زور و فن * روی شیخ اورا زمرّد دیده‌کن
گر تو صاحب گاورا خواهی زبون * چون خران سیخش کن آن سوای حرون
چون بنزدیك ولیّ الله شود * آن زبان صدگزش کوته شود
صد زبان و هر زبانش صد لغت * زرق و دستانش نیاید در صفت
مدّعیٔ گاو نفس آمد فصیح * صد هزاران حجّت آرد ناصحیح
شهررا بفریبد الّا شاه‌را * ره نتاند زد شه آگاه‌را
نفس‌را تسبیح و مصحف در یمین * خنجر و شمشیر اندر آستین
مصحف و سالوس او باور مکن * خویش با او همسر و همسر مکن
سوی حوضت آورد بهر وضو * واندر اندازد ترا در قعر او
عقل نورانی و نیکو طالبست * نفس ظلمانی برو چون غالبست
زآنك او در خانه عقل تو غریب * بر در خود سگ بود شیر مهیب
باش تا شیران سوی بیشه روند * وین سگان کور آنجا بگروند
مکر نفس و تن نداند عام شهر * او نگردد جز بوحی القلب قهر
هرکه جنس اوست یار او شود * جز مگر داود کو شیخت بود
کو مبدّل گشت و جنس تن نماند * هرکرا حق در مقام دل نشاند
خلق جمله علّتی‌اند از کمین * یار علّت می‌شود علّت یقین
هر خسی دعوئ داودی کند * هرکه بی تمییز کف در وی زند
از صیادی بشنود آواز طیر * مرغ ابله می‌کند آن سوی سیر
نقدرا از نقل نشناسد غویست * هین ازو بگریز اگرچه معنویست
رسته و بر بسته پیش او یکیست * گر یقین دعوی کند او در شکیست
این چنین کس گر ذکیٔ مطلق‌است * چونش این تمییز نبود احمق‌است
هین ازو بگریز چون آهو زشیر * سوی او مشتاب ای دانا دلیر

(۲۵۵۷) K نقش ظلمانی.

(۲۵۶۱) A که شیخت. BK Bul. کآن شیخت.

(۲۵۶۲) Bul om. و.

کشفِ این نه از عقلِ کارافزا بود * بندگی کن تا ترا پیدا شود
بندِ معقولات آمد فَلْسَفی * شهسوارِ عقلِ عقل آمد صفی
عقلِ عقلت مغز و عقلِ تُست پوست * معدهٔ حیوان همیشه پوست‌جُوست
مغزْجُوی از پوست دارد صد ملال * مغز نغزانرا حلال آمد حلال
چونك قشرِ عقل صد برهان دهد * عقلِ کُل کی گام بی ایقان نهد
عقل دفترها کند یکسر سیاه * عقلِ عقل آفاق دارد پُر زماه
از سیاهی وز سپیدی فارغست * نورِ ماهش بر دل و جان بازغست
این سیاه و این سپید ار قدر یافت * زآن شبِ قَدْرست کاخترْوار تافت
قیمتِ همیان و کیسه از زرست * بی ززر همیان و کیسه اَبْترست
همچنانك قدرِ تن از جان بود * قدرِ جان از پرتوِ جانان بود
گر بُدی جان زندهٔ بی پرتو کنون * هیچ گفتی کافرانرا مَیِّتون
هین بگو که ناطقه جُو می‌کَنَد * تا بقَرْنی بعدِ ما آبی رسد
گرچه هر قرنی سخن‌آری بود * لیك گفتِ سالفان یاری بود
نی که هم تَوْرٰیت و انجیل و زَبُور * شد گواهِ صدقِ قرآن ای شکور
روزیٔ بی‌رنج جو و بی‌حساب * کز بهشتت آورد جبریل سیب
بلك رزقی از خداوندِ بهشت * بی صُداعِ باغبان بی رنجِ کِشت
زآنك نفعِ نان در آن نان دادِ اوست * بدْهدت آن نفع بی توسیطِ پوست
ذوق پنهان نقشِ نان چون سفره‌ایست * نانِ بی سفره ولی‌را بهره‌ایست
رزقِ جانی کی بری با سعی و جُست * جز بعدلِ شیخ کو داودِ تُست
نفس چون با شیخ بیند گامِ تو * از بُنِ دندان شود او رامِ تو
صاحبِ آن گاو رام آنگاه شد * کز دمِ داود او آگاه شد
عقل گاهی غالب آید در شکار * بر سگِ نفست که باشد شیخ یار

(٢٥٢٩) Bul. مغزجو . H مغز نغزآن‌را.
(٢٥٣٤) Bul. بیزر آن همیان.
(٢٥٤٠) Bul. بی‌حسیب.

گفت حکمت چیست کآنجا اسمِ حق * سود کرد اینجا نبود آنرا سبق
آن همان رنجست و این رنجی چرا * او نشد این‌را و آنرا شد دوا
گفت رنجِ احمقی قهرِ خداست * رنج و کوری نیست قهر آن ابتلاست
ابتلا رنجیست کآن رحم آورد * احمقی رنجیست کآن زخم آورد
آنچ داغِ اوست مُهر او کرده‌است * چارهٔ بر وی نیآرد بُرد دست
زاحمقان بگریز چون عیسی گریخت * صحبتِ احمق بسی خونها که ریخت
اندك اندك آبرا دزدد هوا * دین چنین دزدد هم احمق از شما
گرمیت‌را دزدد و سردی دهد * همچو آن کو زیرِ کُون سنگی نهد
آن گریزِ عیسی نی از بیم بود * آیمنست او آن پیِ تعلیم بود
زمهریر ار پُر کند آفاق‌را * چه غم آن خورشیدِ با اِشراق‌را

قصّهٔ اهل سبا و حماقت ایشان و اثر ناکردن نصیحت انبیا در احمقان،

یادم آمد قصّهٔ اهلِ سبا * کز دَمِ احمق صَباشان شد وَبا
آن سبا ماند بشهرِ بس کَلان * در فسانه بشْنوی از کودکان
کودکان افسانها می‌آورند * دَرْج در افسانه‌شان بس سِرّ و پند
هزلها گویند در افسانها * گنج می‌جُو در همهٔ ویرانها
بود شهری بس عظیم و مِه ولی * قدرِ او قدرِ سُکُرّه بیش نی
بس عظیم و بس فراخ و بس دراز * سخت زفتِ زفت اندازهٔ پیاز
مردمِ دَه شهر مجموع اندرو * لیك جمله سه تنِ ناشُسته‌رُو

(٢٥٩١) A حذا for چرا. (٢٥٩٢) Bul. رنج کوری.
(٢٥٩٥) Bul. خونها بریخت. (٢٥٩٩) Bul. پر اشراق‌را.
Heading: B قصّهٔ corr. to رجوع بقصّهٔ. A نصیحت ایشان. Bul. بر احمقان.
(٢٦٠١) Bul. بشهری. (٢٦٠٢) Bul. از همه. (٢٦٠٥) Bul. زفت و زفت.

گریختن عیسی علیه السّلم فراز کوه از احمقان،

عیسیٔ مریم بکوهی می‌گریخت * شیر گویی خونِ او می‌خواست ریخت
آن یکی در پی دوید و گفت خیر * در پیت کس نیست چه گریزی چو طیر
با شتاب او آنچنان میتاخت جفت * کز شتابِ خود جوابِ او نگفت
یک دو میدان در پیِ عیسی براند * پس بجِدِّ جِدّ عیسی را بخواند
کز پیِ مرضاتِ حق یک لحظه بیست * که مرا اندر گریزت مشکلیست
از کی این سو می‌گریزی ای کریم * نی پیت شیر و نه خصم و خوف و بیم
گفت از احمق گریزانم برو * می‌رهانم خویش‌را بندم مشو
گفت آخر آن مسیحا نی توی * که شود کور و کر از تو مستوی
گفت آری گفت آن شه نیستی * که فسونِ غیب‌را مأویستی
چون بخوانی آن فسون بر مرده * بر جهد چون شیرِ صید آورده
گفت آری آن منم گفتا که تو * نی ز گِل مرغان کنی ای خوب‌رو
گفت آری گفت پس ای روحِ پاک * هرچه خواهی می‌کنی از کیست باک
با چنین برهان که باشد در جهان * که نباشد مر ترا از بندگان
گفت عیسی که بذاتِ پاکِ حق * مبدعِ تن خالقِ جان در سبق
حرمتِ ذات و صفاتِ پاکِ او * که بود گردون گریبان‌چاکِ او
کان فسون و اسمِ اعظم‌را که من * بر کر و بر کور خواندم شد حسن
بر کُهِ سنگین بخواندم شد شکاف * خرقه‌را بدرید بر خود تا بناف
بر تنِ مرده بخواندم گشت حی * بر سرِ لاشی بخواندم گشت شی
خواندم آنرا بر دلِ احمق بوُد * صد هزاران بار و درمانی نشد
سنگِ خارا گشت و زآن خو بر نگشت * ریگ شد کز وی نروید هیچ کشت

(۲۰۷۷) B ای مسیحا.

(۲۰۸۸) A seems to have read دل احمق بود originally, but a corrector has altered بود to سنود (شنود). A و درمانی نبود.

نك پیاپی کاروانها مُقتنی * زین شکافِ دَر که هست آن مُختفی
بر دَر ار جوبی نیابی آن شکاف * سخت ناپیدا وزو چندین زِفاف

شرح آن کور دوربین و آن کرّ تیزشنو و آن برهنهٔ درازدامن،

کرّ امل‌را دان که مرگِ ما شنید * مرگِ خود نشْنید و نقلِ خود ندید
حرص نابیناست بیند مو بمو * عیبِ خلقان و بگوید کو بکو
عیبِ خود یك ذرّه چشمِ کورِ او * می‌نبیند گرچه هست او عیب‌جُو
عُور می‌ترسد که دامانش بُرند * دامنِ مردِ برهنه کَی درند
مردِ دنیا مفلس‌است و ترس‌ناك * هیچ اورا نیست از دزدانْش باك
او برهنه آمد و عریان رود * وز غمِ دزدش جگر خون میشود
وقتِ مرگش که بود صد نوحه پیش * خنده آید جانْش‌را زین ترسِ خویش
آن زمان داند غنی کِش نیست زر * هم ذکی داند که بُد او بی‌هنر
چون کنارِ کودکی پُر از سفال * کو بر آن لرزان بود چون ربِّ مال
گر ستانی پارهٔ گریان شود * پاره گر بازش دهی خندان شود
چون نباشد طفل‌را دانش دثار * گریه و خندش ندارد اعتبار
محتشم چون عاریت‌را مِلك دید * پس بر آن مالِ دُرُوغین می‌طپید
خواب می‌بیند که اورا هست مال * ترسد از دزدی که بربْاید جوال
چون زخوابش بر جهاند گوش‌کَش * پس زترسِ خویش تَسْخَر آیدش
همچنان لرزانیٔ این عالمان * که بُوَدشان عقل و علمِ این جهان

Heading: Suppl. in marg. H.

(٢٦٣٩) Bul. عیب خلقان‌را بگوید. A بیند کو بکو. (٢٦٤٢) B وز دزدانش.

(٢٦٤٤) A زین خله خویش. (٢٦٤٥) BK Bul. که او بد بی هنر, and so corr. in H.

(٢٦٤٨) B خندش, and so corr. in H. (٢٦٤٩) H مُلك دید. A در آن مال.

(٢٦٥١) Bul. پس بر ترس خویش. (٢٦٥٢) B ترسانیٔ این عالمان.

اندرو خلق و خلایق بی‌شمار * لیك آن جمله سه خامِ پُخته‌خوار
جانِ ناکرده بجانان تاختن * گر هزارانست باشد نیمِ تن
آن یکی بس دُورْبین و دیده‌کور * از سُلَیْمان کور و دیده پایِ مور
وآن دگر بس تیزْگوش و سخت کر * گنج در وی نیست یك جَو سنگِ زر
وآن دگر عُور و برهنهٔ لاشه‌باز * لیك دامنهاے جامهٔ او دراز
گفت کور اینك سپاهی می‌رسند * من همی‌بینم که چه قومند و چند
گفت کرّ آرے شنودم بانگشان * که چه می‌گویند پیدا و نهان
آن برهنه گفت ترسان زین منم * که بِبُرّند از درازئ دامنم
کور گفت اینك بنزدیك آمدند * خیز بگْریزیم پیش از زخم و بند
کر همی‌گوید که آری مَشْغَله * می‌شود نزدیکتر یاران هَله
آن برهنه گفت آوه دامنم * از طَمَع بُرّند و من ناایمنم
شهررا هشتند و بیرون آمدند * در هزیمت در دِهی اندر شدند
اندر آن دِه مرغِ فربه یافتند * لیك ذرّهٔ گوشت بر وی نه نژند
مرغِ مردهٔ خشك وز زخمِ کلاغ * استخوانها زار گشته چون بناغ
زآن همی‌خوردند چون از صید شیر * هر یکی از خوردنش چون پیل سیر
هر سه زآن خوردند و بس فربه شدند * چون سه پیلِ بس بزرگ و مِه شدند
آنچنان کز فربهی هر یك جوان * در نگنجیدی ززفتی در جهان
با چنین گبزی و هفت اندامِ زفت * از شکافِ دَر برون جستند و رفت
راهِ مرگِ خلق ناپیدا رهیست * در نظر نآید عجایب مَخْرَجیست

(۲٦۰۷) A om. و. (۲٦۰۸) Bul. هزاراند. (۲٦۱۰) A دیگر. B و در وی.
(۲٦۱۱) A دیگر. Bul. و لاشه‌باز. (۲٦۱۲) Bul. شنیدم. (۲٦۱٤) Bul. ببرّد.
(۲٦۱۵) A in second hemistich: در هزیمت در دهی اندر شدند. In AH vv. ۲٦۱۵ and ۲٦۱٦ are transposed.
(۲٦۱۷) A om. (۲٦۱۸) A om. (۲٦۱۹) K Bul. در وی.
(۲٦۲۰) K Bul. پناغ. (۲٦۲۲) A آنچنان از. (۲٦۲٤) A با چنین کبری.
(۲٦۲۵) BK Bul. در نظر نآید که آن بیجا رهیست.

بس که می‌افتاد از پُرّی ثمار * تنگ می‌شد مَعْبَرِ ره بر گذار
آن نثارِ میوه ره‌را می‌گرفت * از پُریِ میوه ره‌رَو در شِگِفت
سَلّه بر سر در درختستانشان * پُر شدی ناخواست از میوه‌فشان
باد آن میوه فشاندی نی کسی * پُر شدی زآن میوه دامنها بسی
خوشهای زفت تا زیر آمده * بر سر و رُویِ رونده می‌زده
مردِ گلخن‌تاب از پُرّیِ زر * بسته بودی در میان زرّین کمر
سگ کُلیچه کوفتی در زیرِ پا * تُخمه بودی گرگِ صحرا از نوا
گشته ایمن شهر و دِه از دزد و گرگ * بُز نترسیدی هم از گرگِ سُتُرگ
گر بگویم شرحِ نعمتهای قوم * که زیادت می‌شد آن یَوْمًا بِیَوْم
مانع آید از سخنهای مُهِم * انبیا بردند امرِ فَاسْتَقِم

آمدن پیغامبران از حق بنصیحت اهل سبا،

سیزده پیغمبر آنجا آمدند * گُم‌رهان‌را جمله رَهْبَر می‌شدند
که هله نعمت فزون شد شُکر کو * مرکبِ شکر ار بخسپد حَرِّکُوا
شُکرِ مُنْعِم واجب آید در خِرَد * ورنه بگْشاید درِ خشمِ ابد
هین کرم بینید و این خود کس کند * کز چنین نعمت بشکری بس کند
سَر ببخشد شُکر خواهد سجدهٔ * پا ببخشد شُکر خواهد قَعدهٔ
قوم گفته شُکرِ مارا بُرد غُول * ما شدیم از شُکر وز نعمت ملول
ما چنان پژمرده گشتیم از عطا * که نه طاعتمان خوش آید نه خطا
ما نمی‌خواهیم نعمتها و باغ * ما نمی‌خواهیم اسباب و فراغ
انبیا گفتند در دل علّتیست * که از آن در حق‌شناسی آفتیست

(۲۶۶۴) A om. و.
(۲۶۶۷) Bul. یوما فیوم.
Heading: K om. از.
(۲۶۶۹) ABHK پیغامبر.
(۲۶۷۶) Bul. اسباب فراغ.

از پی این عاقلانِ ذو فنون * گفت ایزد در نُبی لا یَعْلَمُون
هر یکی ترسان زدزدیٔ کسی * خویشتن‌را علم پندارد بسی
گوید او که روزگارم می‌برند * خود ندارد روزگارِ سودمند
گوید از کارم بر آوردند خلق * غرقِ بیکاریست جانش تا بحلق
عُور ترسان که منم دامن کشان * چون رهانم دامن از چنگالشان
صد هزاران فصل داند از علوم * جانِ خودرا می‌نداند آن ظَلوم
داند او خاصیّتِ هر جوهری * در بیانِ جوهرِ خود چون خری
که همی‌دانم یَجُوز و لا یَجُوز * خود ندانی تو یَجُوزی یا عَجُوز
این روا وآن ناروا دانی ولیك * تو روا یا ناروایی بین تو نیك
قیمتِ هر کاله می‌دانی که چیست * قیمتِ خودرا ندانی احمقیست
سعدها و نحسها دانستهٔ * ننگری تو سعدی یا ناشُستهٔ
جانِ جملهٔ علمها اینست این * که بدانی من کِیَم در یومِ دین
آن اُصولِ دین بدانستی تو لیك * بنگر اندر اصلِ خود گر هست نیك
از اُصولَیْنت اُصولِ خویش به * که بدانی اصلِ خود ای مردِ مِه

صفت خرّمیٔ شهر اهل سبا و ناشکریٔ ایشان،

اصلشان بد بود آن اهلِ سبا * می‌رمیدندی زاَسْبابِ لِقا
دادشان چندان ضیاع و باغ و راغ * از چپ و از راست از بهرِ فراغ

(٢٦٤٨) ABK Bul. فضل. (٢٦٤٩) A خاصیتی.

(٢٦٥٠) A بحوری یا عجوز. Bul. ای عجوز.

(٢٦٥٢) BK Bul. ننگری سعدی تو. For the metre cf. note on v. ١٧١٩. After this verse AH add (cf. v. ٢٥٠٢):

جان جمله علمها اینست خود * کو ببخشد جمله‌را جان ابد

(٢٦٥٥) AB از اصول.

Heading: A om. شهر.

تا که آن کهنه برآرد برگِ نو * بشْکُفاند کهنه صد خوشه زگو
ما طبیبانیم شاگردانِ حق * بحرِ قُلْزُم دید مارا فَانْفَلَق
آن طبیبانِ طبیعت دیگرند * که بدِل از راهِ نبضی بنگرند
ما بدِل بی واسطه خوش بنگریم * کز فراست ما بعالی مَنْظریم
آن طبیبانِ غذا اند و ثمار * جانِ حیوانی بدیشان استوار
ما طبیبانِ فعالیم و مقال * مُلْهِمِ ما پرتوِ نورِ جلال
کین چنین فعلی ترا نافع بود * وآنچنان فعلی زرَه قاطع بود
اینچنین قولی ترا پیش آورد * وآنچنان قولی ترا نیش آورد
آن طبیبانرا بود بَوْلی دلیل * وین دلیلِ ما بود وَحْیِ جلیل
دستمُزدی می‌نخواهیم از کسی * دستمزدِ ما رسد از مَقْدِسی
هین صلا بیماریِ ناسوررا * داروے ما یک بیک رنجوررا

معجزه خواستن قوم از پیغامبران،

قوم گفتند ای گروهِ مدّعی * کو گواهِ علمِ طبّ و نافعی
چون شما بستهٔ همین خواب و خورید * همچو ما باشید در دِه می‌چرید
چون شما در دامِ این آب و گِلید * کَی شما صیّادِ سیمرغِ دلید
حُبِّ جاه و سَرْوَری دارد بر آن * که شمارد خویش از پیغمبران
ما نخواهیم اینچنین لاف و دروغ * کردن اندر گوش و افتادن بدوغ

(٢٦٩٩) H .از کهنه A ,از کهنه برگ نو with بروید suppl. above. AB Bul. .بشگفد آن کهنه
(٢٧٠٠) Bul. .و شاگردان
(٢٧٠٥) Bul. .نافع شود
(٢٧٠٧) B om.
(٢٧٠٨) BK Bul. .رسد از حق بسی
(٢٧١٠) Bul. om. .و
(٢٧١١) In A و is written before در ده, above the line.
(٢٧١٣) A .حبّ و جاه ABHK .پیغامبران
(٢٧١٤) A .گفت و دروغ A om. و before .افتادن

نعمت از وی جملگی علّت شود * طُعمه در بیمار کی قوّت شود
چند خوش پیش تو آمد ای مُصِر * جمله ناخوش گشت و صافِ او کَدِر
تو عدوّ این خوشیها آمدی * گشت ناخوش هرچه در وی کف زدی
هرکه او شد آشنا و یارِ تو * شد حقیر او خوار در دیدارِ تو
هرکه او بیگانه باشد با تو هم * پیشِ تو او بس مِهاست و محترم
این هم از تأثیرِ آن بیماریست * زهرِ او در جملهٔ جُفتان ساریست
دفعِ آن علّت بباید کرد زود * که شکر با آن حَدَث خواهد نمود
هر خوشی کآید بتو ناخوش شود * آبِ حیوان گر رسد آتش شود
کیمیای مرگ و جَسْکست آن صفت * مرگ گردد زآن حیاتت عاقبت
بس غذایی که زوَی دل زنده شد * چون بیآمد در تنِ تو گَنْده شد
بس عزیزی که بناز اِشْکار شد * چون شکارت شد برِ تو خوار شد
آشنایئ عقل با عقل از صفا * چون شود هر دم فزون باشد وِلا
آشنایئ نفس با هر نفسِ پست * تو یقین میدان که دَم دَم کمترست
زآنکه نفسش گِردِ علّت میتَنَد * معرفت‌را زود فاسد میکُنَد
گر نخواهی دوست‌را فردا نفیر * دوستی با عاقل و با عقل گیر
از سمومِ نفس چون با علّتی * هرچ گیری تو مرض‌را آلتی
گر بگیری گوهری سنگی شود * ور بگیری مِهْرِ دل جنگی شود
ور بگیری نکتهٔ بِکْری لطیف * بَعْدِ دَرْکت گشت بیذوق و کثیف
که من این‌را بس شنیدم کهنه شد * چیزِ دیگر گو بجُز آن ای عَضُد
چیزِ دیگر تازه و نو گفته گیر * باز فردا زآن شوی سیر و نفیر
دفعِ علّت کن چو علّت خَو شود * هر حدیثی کهنه پیشت نَو شود

(٢٦٧٩) Bul. پیش تو آید. (٢٦٨٠) A Bul. کف در وی.
(٢٦٨٣) B بس بهست. (٢٦٨٩) K وَلا. (٢٦٩٠) Bul. هر دم کمترست.
(٢٦٩٥) K Bul. بکر. Bul. و لطیف. A om. و before کثیف.
(٢٦٩٨) B Bul. حدیث.

هـر رسولِ شاه بايـد جنسِ او * آب و گِل كو خالقِ افلاك كو
مغزِ خر خورديم تا ما چون شما * پشّه‌را داريم همرازِ هُما
كو هُما كو پشّه كو گِل كو خدا * زآفتابِ چرخ چه بْود ذرّه‌را
اين چه نسبت اين چه پيوندی بود * تا كه در عقل و دماغی در رود

حكايت خرگوشان كه خرگوشی‌را برسالت پيش پيل فرستادند كه بگو كه من رسول ماه آسمانم پيش تو كه ازين چشمهٔ آب حذر كن چنانك در كتاب كليله تمام گفته است،

اين بدآن ماند كه خرگوشی بگفت * من رسولِ ماهم و با ماه جفت
كز رمهٔ پيلان بر آن چشمهٔ زلال * جملهٔ نخچيران بُدند اندر وبال
جمله محروم و زخَوْف از چشمه دُور * حيلهٔ كردند چون كم بود زور
از سرِ كُه بانگ زد خرگوشِ زال * سوی پيلان در شبِ غِرّهٔ هلال
كه بيا رابع عَشَر ای شاه‌پيل * تا درونِ چشمه يابی اين دليل
شاه‌پيلا من رسولم پيش بيست * بر رسولان بند و زجر و خشم نيست
ماه می‌گويد كه ای پيلان رويد * چشمه آنِ ماست زين يكسو شويد
ورنه من‌تان كور گردانم سِتَم * گفتم از گردن برون انداختم
تركِ اين چشمه بگوييد و رويد * تا ززخمِ تيغِ مَه ايمن شويد
نك نشان آنست كاندر چشمه ماه * مضطرب گردد زپيلِ آب‌خواه
آن فلان شب حاضر آ ای شاه‌پيل * تا درونِ چشمه يابی زين دليل

(۲۷۳۷) A تا کی.
Heading: A خرگرش‌را. In H برسالت is suppl. in marg. A که بگو من که رسول.
(۲۷۴۳) AK شاه پیلان.
(۲۷۴۴) A in second hemistich تا ززخم تیغ مه ایمن شوید.
(۲۷۴۵) A om. (۲۷۴٦) A om. K Bul. تیغ من.

انبیا گفتند کین زآن علّتست * مایهٔ کوری حجاب رؤیتست
دعوئ مارا شنیدیت و شما * می‌نبینید این گهر در دستِ ما
امتحانست این گهر مر خلق‌را * ماش گردانیم گِرْدِ چشمها
هرکه گوید کوگوا گفتش گواست * کو نمی‌بیند گهر حبسِ عماست
آفتابی در سخن آمد که خیز * که بر آمد روز بر جه کم ستیز
تو بگویی آفتابا کو گواه * گویدت ای کور از حق دیده خواه
روزِ روشن هرکه او جوید چراغ * عینِ جُستن کوریَش دارد بَلاغ
ور نمی‌بینی گمانی برده * که صباحست و تو اندر پرده
کوریِ خودرا مکن زین گفت فاش * خامُش و در انتظارِ فضل باش
در میانِ روز گفتن روز کو * خویش رسوا کردنست ای روزجو
صبر و خاموشی جَذوبِ رحمتست * وین نشان جُستن نشانِ علّتست
أَنْصِتُوا بپْذیر تا بر جانِ تو * آید از جانان جزای أَنْصِتُوا
گر نخواهی نکس پیشِ این طبیب * بر زمین زن زرّ و سَررا ای لبیب
گفتِ افزون‌را تو بفْروش و بخر * بذلِ جان و بذلِ جاه و بذلِ زر
تا ثنای تو بگوید فضلِ هُو * که حسد آرد فلك بر جاهِ تو
چون طبیبانرا نگه دارید دل * خود ببینید و شوید از خود خَجِل
دفعِ این کوری بدستِ خلق نیست * لیك اکرامِ طبیبان از هُدیست
این طبیبانرا بجان بنده شوید * تا بمُشك و عنبر آگنده شوید

متّهم داشتن قوم انبیارا ،

قوم گفتند این همه زَرْقست و مکر * کَی خدا نایب کند از زَیْد و بَکْر

(٢٧١٦) Bul. شنیدید. (٢٧١٧) Bul. فاش گردانیم.

(٢٧١٨) A حنس عماست, and so H, in which the middle letter has a point both above and below. B چشمش عماست.

(٢٧٢٢) B ور نمی‌دانی. (٢٧٢٥) A نشان عافیتست. (٢٧٣٢) AB که خدا.

یا مگر مرده تراشیدهٔ شماست * پشّهٔ زنده تراشیدهٔ خداست
عاشقِ خویشید و صنعتکردِ خویش * دُمّ ماران را سرِ مارست کیش
نی در آن دُم دولتی و نعمتی * نی در آن سر راحتی و لذّتی
گردِ سر گردان بود آن دُمّ مار * لایقند و در خورند آن هر دو یار
آنچنان گوید حکیمِ غَزْنوی * در الٰهی‌نامه خوش گر بشْنوی
کم فضولی کن تو در حکمِ قَدَر * در خور آمد شخصِ خر با گوشِ خر
شد مناسب عُضْوها وابْدانها * شد مناسب وصفها با جانها
وصفِ هر جانی تناسب باشدش * بی گمان با جان که حق بتْراشدش
چون صفت با جان قرین کردست او * پس مناسب دانْش همچون چشم و رُو
شد مناسب وصفها در خوب و زشت * شد مناسب حرفها که حق نبشت
دیده و دل هست بَیْنَ اِصْبَعَیْن * چون قلم در دستِ کاتب ای حُسَیْن
اصْبَعِ لطفست و قهر و در میان * کِلْکِ دل با قبض و بسطی زین بَنان
ای قلم بنْگر گر اِجلالیستی * که میانِ اِصْبَعَیْنِ کیستی
جملهٔ قصد و جُنبشت زین اصبعاست * فرقِ تو بر چار راهِ مَجْمَعاست
این حُروفِ حالهات از نسخِ اوست * عزم و فَسْخت هم ز عَزْم و فسخِ اوست
جز نیاز و جز تضرّع راه نیست * زین تقلّب هر قلم آگاه نیست
این قلم داند ولی بر قدْرِ خود * قدرِ خود پیدا کند در نیک و بد
آنچ در خرگوش و پیل آویختند * تا ازل را با حِیَل آمیختند

بیان آنك هر کس را نرسد مثل آوردن خاصه در کار الٰهی،

کی رسدتان این مَثَلها ساختن * سوی آن درگاهِ پاك انداختن

(۲۷٦۸) A عاشقِ خویشند. (۲۷۷۱) BK Bul. گر خوش بشنوی, and so corr. in H.
(۲۷۷۳) Bul. گوش خر با شخص خر. (۲۷۷٦) B نوشت. (۲۷۷۷) A apparently دیدهٔ دل.
(۲۷۷۸) Bul. اصبعین لطفست. (۲۷۸۱) Bul. حالها. B آن نسخ اوست.
(۲۷۸۵) In Bul. this verse precedes the Heading.

چونك هفت و هشت از مه بگْذرید * شاه‌پیل آمد زچشمه می‌چرید
چونك زد خرطوم پیل آن شب در آب * مضطرب شد آب و مه کرد اضطراب
پیل باور کرد از وی آن خطاب * چون درون چشمه مه کرد اضطراب
ما نه زآن پیلانِ گولیم ای گروه * که اضطراب ماه آردمان شِکوه
انبیا گفتند آوه پندِ جان * سخت‌تر کرد ای سفیهان بندتان

جواب گفتن انبیا طعن ایشانرا و مثل زدن ایشانرا،

ای دریغا که دوا در رنجتان * گشت زهرِ قهرِ جان‌آهنجتان
ظُلمت افزود این چراغ آن چشم‌را * چون خدا بگْماشت پردهٔ خشم‌را
چه رئیسی جُست خواهیم از شما * که ریاستمان فزونست از سما
چه شرف یابد زکشتی بحرِ دُر * خاصه کشتیٔ زسرگین گشته پُر
ای دریغ آن دیدهٔ کور و کبود * آفتابی اندرو ذرّه نمود
زآدمی که بود بی مِثْل و ندید * دیدهٔ ابلیس جز طینی ندید
چشمِ دیوانه بهارش دَی نمود * زآن طرف جنبید کورا خانه بود
ای بسا دولت که آید گاه گاه * پیشِ بی‌دولت بگردد او زراه
ای بسا معشوق کآید ناشناخت * پیشِ بدبختی نداند عشق باخت
این غلطدِه دیده‌را حرمانِ ماست * وین مقلّب قلب‌را سوء القضاست
چون بتِ سنگین شمارا قِبله شد * لعنت و کوری شمارا ظُلّه شد
چون بشاید سنگتان انبازِ حق * چون نشاید عقل و جان همرازِ حق
پشّهٔ مرده همارا شد شریك * چون نشاید زنده همرازِ ملیك

(٢٧٤٩) AB Bul. هفت و هفت. (٢٧٥٢) AB Bul. کاضطراب.

(٢٧٥٣) In Bul. this verse comes after the Heading.

Heading: H om. طعن.

(٢٧٦٣) After this verse Bul. adds:

احمقانرا اینچنین حرمان چراست * می‌نسازد گمرهانرا راه راست

حکایت آن دزد که می‌پرسیدندش که چه می‌کنی نیم‌شب در بن این دیوار گفت دهل می‌زنم،

این مثل بشنو که شب دزدی عنید * در بُنِ دیوار حفره می‌بُرید
نیم‌بیدارے که او رنجور بود * طَقْطَقِ آهسته‌اش‌را می‌شنود
رفت بر بام و فرود آویخت سر * گفت اورا در چه کاری ای پدر
خیر باشد نیم‌شب چه می‌کُنی * تو کیی گفتا دُهُل‌زن ای سَنی
در چه کاری گفت می‌کوبم دُهُل * گفت کُو بانگِ دهل ای بُوسُبُل
گفت فردا بشنوی این بانگ‌را * نعرهٔ یا حَسْرتا وا وَیْلتا
آن دروغست و کژ و بر ساخته * سِرِّ آن کژرا تو هم نشناخته

جواب آن مثل که منکران گفتند از رسالت خرگوش پیغام پیل از ماه آسمان،

سرِّ آن خرگوش دان دیوِ فضول * کی بپیشِ نفسِ تو آمد رسول
تا که نفسِ گُول‌را محروم کرد * زآبِ حیوانی که از وی خِضْر خورد
بازگونه کردهٔ معنیش‌را * کفر گفتی مستعِد شو نیش‌را
اضطرابِ ماه گفتی در زُلال * که بترسانید پیلانرا شَغال
قصّهٔ خرگوش و پیل آری و آب * خشیتِ پیلان زِمَه در اضطراب
این چه مانَد آخر ای کورانِ خام * با مهی که شد زبونش خاص و عام
چه مَه و چه آفتاب و چه فلك * چه عُقول و چه نُفوس و چه مَلَك

Heading: H om. که before چه. A در بن آن. Bul. درین بن. B om. این.
(۲۷۹۹) A که آن دزدی.

Heading: A om. مثل and گفتند از. Bul. به پیغام.
(۲۸۰۹) Bul. بترسانند. (۲۸۱۲) Bul. عفول وچه نقوش.

آن مثل آوردن آن حضرتست * که بعلمِ سِرّ و جهر او آیتست
تو چه دانی سرِّ چیزی تا تو کل * یا بزُلفی یا برُخ آری مثل
موسی آن‌را عصا دید و نبود * اژدها بُد سِرِّ او لب می‌گشود
چون چنان شاهی نداند سرِّ چوب * تو چه دانی سرِّ این دام و حُبوب
چون غلط شد چشمِ موسی در مثل * چون کند موشی فضولی مُدَّخَل
آن مثالت‌را چو اژدها کند * تا بپاسخ جزْو جزْوت بر کَنَد
این مثال آورد ابلیسِ لعین * تا که شد ملعونِ حق تا یومِ دین
این مثال آورد قارون از لِجاج * تا فرو شد در زمین با تخت و تاج
این مثالت‌را چو زاغ و بوم دان * که ازیشان پست شد صد خاندان

مثلها زدن قوم نوح باستهزا در زمان کشتی ساختن،

نوح اندر بادیه کشتی بساخت * صد مَثَل‌گو از پیِ تَسْخَر بتاخت
در بیابانی که چاهِ آب نیست * می‌کند کشتی چه نادان ابلهیست
آن یکی می‌گفت ای کشتی بتاز * وآن یکی می‌گفت پَرّش هم بساز
او همی‌گفت این بفرمانِ خداست * این بچُرْبَکها نخواهد گشت کاست

(۲۷۹۱) A این مثالت‌را.
(۲۷۹۳) A بر زمین.
(۲۷۹۶) Bul. آب چاه. B و ابلهیست. After this verse Bul. adds:
آن یکی گفتا دمش کژ بد ورا * وآن دگر گفت پای او معوج چرا
وآن دگر گفت انبود مشك تهی * خر آخر دید آنرا خرگهی
(۲۷۹۷) A in second hemistich دگر for یکی.

صَدِّقوهم هم بُدورٌ زاهره * قَبْلَ أَنْ یَلْقَوْکُمُ بالسّاهره
صَدِّقوهم هم مصابیحُ الدُّجَی * أَکْرِموهم هم مفاتیحُ الرَّجا
صَدِّقوا مَنْ لَیْسَ یَرْجو خَیْرَکُم * لا تَضِلّوا لا تَصُدّوا غَیْرَکُم
پارسی گوییم هین تازی بِهِل * هِندوی آن تُرك باش ای آب و گِل
هین گواهیهای شاهان بشْنوید * بگْرَویدند آسمانها بگْروید

معنیٔ حزم و مثال مرد حازم،

یا بحالِ اوّلینان بنگرید * یا سوی آخر بجزوی در پَرید
حزم چه بْود در دو تدبیر احتیاط * از دو آن گیری که دُورست از خُباط
آن یکی گوید درین ره هفت روز * نیست آب و هست ریگِ پای‌سوز
آن دگر گوید دروغست این بِران * که بهر شب چشمهٔ بینی روان
حزم آن باشد که بر گیری تو آب * تا رَهی از ترس و باشی بر صواب
گر بود در راه آب این‌را بریز * ور نباشد وای بر مردِ ستیز
ای خلیفه‌زادگان دادی کنید * حزم بهرِ روزِ میعادی کنید
آن عدوّی کز پدرتان کین کشید * سوی زندانش زِعِلّیّین کشید
آن شهِ شطرنجِ دل‌را مات کرد * از بهشتش سُخرهٔ آفات کرد
چند جا بندش گرفت اندر نَبَرْد * تا بکُشتی در فکندش رُوی‌زرد
این‌چنین کردست با آن پهلوان * سُست سُستش منگرید ای دیگران
مادر و بابای مارا آن حَسود * تاج و پیرایه بچالاکی ربود
کردشان آنجا برهنه و زار و خوار * سالها بگریست آدم زار زار

(۲۸۳۶) H یُلْقُوکُم. (۲۸۳۸) AB یرجوا. (۲۸۳۹) A آب گل.
Heading: AH مردم حازم.
(۲۸۴۱) A اوّلیتان. (۲۸۴۲) A و پای‌سوز.
(۲۸۴۴) AH این بدان. (۲۸۴۵) Bul. در صواب.
(۲۸۵۱) A پهلوان for دیگران. (۲۸۵۲) A زار خوار.

آفتاب آفتاب آفتاب * این چه می‌گویم مگر هستم بخواب
صد هزاران شهررا خشم شهان * سرْنگون کردست ای بَد گُمرَهان
کوه بر خود می‌شکافد صد شکاف * آفتابی چون خَراسی در طواف
خشمِ مردان خشك گرداند سحاب * خشمِ دلها کرد عالَمها خراب
بنْگرید ای مردگان بی حَنوط * در سیاست‌گاهِ شهرستانِ لُوط
پیل خود چه بُود که سه مرغِ پَران * کوفتند آن پیلکانرا استخوان
اضعفِ مرغان ابابیلست و او * پیل‌را بدْرید و نپْذیرد رفو
کیست کو نشْنید آن طوفانِ نُوح * یا مُصافِّ لشکرِ فرعون و رُوح
روحشان بشْکست و اندر آب ریخت * ذرّه ذرّه آبشان بر می‌گُسیخت
کیست کو نشْنید احوالِ ثَمُود * وآنك صَرْصر عادیانرا می‌ربود
چشم باری در چنان پیلان گشا * که بُدندی پیل‌کُش اندر وغا
آنچنان پیلان و شاهانِ ظَلوم * زیرِ خشمِ دل همیشه در رُجوم
تا ابد از ظلمتی در ظلمتی * می‌روند و نیست غَوْثی رحمتی
نامِ نیك و بد مگر نشْنیده‌اید * جمله دیدند و شما نادیده‌اید
دیده‌را نادیده می‌آرید لیك * چشمتانرا وا گشاید مرگ نیك
گیر عالَم پُر بود خورشید و نور * چون رَوی در ظلمتی مانندِ گور
بی نصیب آیی از آن نورِ عظیم * بسته‌روزن باشی از ماهِ کریم
تو درونِ چاه رفتستی زکاخ * چه گنه دارد جهانهای فراخ
جان که اندر وصفِ گرگی مانْد او * چون ببیند رُویِ یوسف‌را بگو
لحنِ داودی بسنگ و کُه رسید * گوشِ آن سنگین دلانش کم شنید
آفرین بر عقل و بر انصاف باد * هر زمان وَٱللهُ أَعْلَمُ بِٱلرَّشاد
صَدِّقُوا رُسْلًا كِرامًا يا سَبا * صَدِّقُوا رُوحًا سَباها مَن سَبا
صَدِّقُوهُمْ هُمْ شُمُوسٌ طالِعه * يُؤْمِنُوكُمْ مِن مَخازی ٱلْقارِعه

(۲۸۱۸) A .آن سالکانرا — (۲۸۱۹) K om. و before .نپذیرد
(۲۸۲۴) A .وآنچنان — (۲۸۳۲) A .که شنید

چونك جفتی‌را بر خود آورم * آید آن جفتش دوانه لاجرم
جفت کردیم این عمل‌را با اثر * چون رسد جفتی رسد جفتی دگر
چون رُباید غارتی از جفت شُوی * جفت می‌آید پس او شُوی‌جوی
بارِ دیگر سوی این دامم آمدیت * خاك اندر دیدهٔ توبه زدیت
بازت آن توّاب بگْشاد آن گِرِه * گفت هین بگریز رُوی این سو منه
باز چون پروانهٔ نِسْیان رسید * جانتانرا جانبِ آتش کشید
کم کن ای پروانه نسیان و شکی * در پرِ سوزیدهٔ بنْگر تو یکی
چون رهیدی شُکر آن باشد که هیچ * سوی آن دانه نداری پیچ پیچ
تا ترا چون شُکرگویی بخشد او * روزیی بی دام و بی خوفِ عدو
شُکرِ آن نعمت که‌تان آزاد کرد * نعمتِ حق‌را بباید یاد کرد
چند اندر رنجها و در بلا * گفتی از دامم رها ده ای خدا
تا چنین خدمت کنم احسان کنم * خاك اندر دیدهٔ شیطان زنم

حکایت نذر کردن سگان هر زمستان که این تابستان چون بیاید خانه سازیم از بهر زمستان‌را،

سگ زمستان جمع گردد استخوانْش * زخمِ سرما خُرد گرداند چنانْش
کو بگوید کین قَدَر تن که منم * خانهٔ از سنگ باید کردنم
چونك تابستان بیاید من بچنگ * بهرِ سرما خانهٔ سازم زسنگ
چونك تابستان بیاید از گشاد * استخوانها پهن گردد پوست شاد
گوید او چون زفت بیند خویش‌را * در کدامین خانه گُنجم ای کیا

(۲۸۷۳) B روانه. (۲۸۷۷) ABGHK بازتان توّاب. GHK از گره.
(۲۸۸۳) A گفت. (۲۸۸٤) B Bul. شیطان کنم. After this verse Bul. adds:
چون دهد حق زامتحاناتش رها * حال اوّل باز آید مر ترا
Heading: ABHK Bul. om. را after زمستان. (۲۸۸۸) B شتاب for گشاد.

که زاشْكِ چشمِ او رُوییـد نَبْت * که چـرا اندر جریدهٔ لاست ثَبْت
تـو قیـاسی گیـر طـرّاریش‌را * که چنان سَـروَر کَند زو ریش‌را
الحَـذَر ای گِل‌پرستان از شَرش * تیـغِ لا حَوْلی زنیـد اندر سَرش
کو همی‌بیـنـد شمارا از کمین * که شـما اورا نمی‌بینیـد هین
دایـمـا صـیّـاد ریـزد دانهـا * دانـه پیـدا باشـد و پنهان دغا
هـرکجـا دانـه بدیـدی الحَـذَر * تـا نبندد دام بـر تو بال و پَـر
زانك مرغی کو بتَرْكِ دانـه کرد * دانـه از صحـرای بی‌تزویـر خورد
هم بدآن قانع شد و از دام جَست * هیـچ دامی پَـرّ و بالش‌را نبست

وخامت کار آن مرغ که ترك حزم کرد از حرص و هوا،

باز مرغی فوقِ دیواری نشست * دیـده سـوی دانـهٔ دامی ببست
یك نظـر او سوی صحـرا می‌کنـد * یك نظـر حرصش بدانه می‌کشـد
این نظر با آن نظـر چالیـش کرد * ناگهـانی از خِـرَد خالیش کرد
باز مرغی کان تردّدرا گذاشت * زان نظر بر کَنْد و بر صحرا گماشت
شـاد پَـرّ و بـالِ او بَخّـا لَـهُ * تا امـامِ جملـهٔ آزادان شـد او
هرکه اورا مقتـدا سازد برَست * در مقامِ امن و آزادے نشست
زانك شاهِ حازمان آمد دلـش * تا گلسْتان و چمن شد منزلش
حزم ازو راضی و او راضی زحـزم * اینچنین کن گر کنی تدبیر و عزم
بارهـا در دامِ حـرص افتـادهٔ * حلقِ خودرا در بُـریـدن دادهٔ
بازت آن توّابِ لطـف آزاد کرد * توبـه پذْرفت و شمارا شاد کرد
گفت إِنْ عُدْتُمْ کذا عُدْنا کذا * نَحْنُ زَوَّجْنا الْفِعالَ بِالْجَزا

(۲۸۵۷) A اورا همی‌بینید.
Heading: ABH Bul. om. کار.
(۲۸۷۲) GK الفِعال as in text.

کَی تواند آسمان دُردی گُزید * کَی تواند آب و گِل صفوت خرید
قسمتی کردست هر یکرا رهی * کَی کُهی گردد بجهدی چون کَهی

جواب انبیا علیهم السّلام مر جبریانرا،

انبیا گفتند کآری آفرید * وصفهایی که نتان زآن سَر کشید
وآفرید او وصفهای عارضی * که کسی مبغوض میگردد رضی
سنگرا گویی که زر شو بیهده‌ست * مسّرا گویی که زر شو راه هست
ریگرا گویی که گِل شو عاجزست * خاکرا گویی که گِل شو جایزست
رنجها دادست کانرا چاره نیست * آن بمثل لنگی و فَطْس و عَمیست
رنجها دادست کانرا چاره هست * آن بمثل لَقْوه و دردِ سَرست
این دواها ساخت بهرِ ائتلاف * نیست این درد و دواها از گزاف
بلک اغلب رنجهارا چاره هست * چون بجِد جویی بیاید آن بدست

مکرّر کردن کافران حجّتهای جبریانه‌را،

قوم گفتند ای گروه این رنجِ ما * نیست زآن رنجی که بپْذیرد دوا
سالها گفتید زین افسون و پند * سخت‌تر میگشت زآن هر لحظه بند
گر دوارا این مرض قابل بُدی * آخر از وی ذرّهٔ زایل شدی
سُدّه چون شد آب ناید در جگر * گر خورد دریا رود جایی دگر
لاجرم آماس گیرد دست و پا * تشنگی‌را نشکند آن اِستقا

(٢٩٠٨) After this verse Bul. adds:

صافئی خود نیست تبدیلرا مدار * آب نبود انگبین ای هوشیار

(٢٩٠٩) A گفتند که کاری. H که آری.

زفت گردد پا کشد در سایهٔ * کاهلی سیری غَری خودرایهٔ
گویدش دل خانهٔ ساز ای عَمو * گوید او در خانه کی گُنجم بگو
استخوان حرصِ نو در وقتِ درد * درهم آید خُرد گردد در نَوَرْد
گویی از توبه بسازم خانهٔ * در زمستان باشدم استانهٔ
چون بشد درد و شُدت آن حرص زفت * همچو سگ سودای خانه از تو رفت
شکرِ نعمت خوشتر از نعمت بود * شُکرْباره کی سوی نعمت رود
شکر جانِ نعمت و نعمت چو پوست * زآنك شکر آرد ترا تا کویِ دوست
نعمت آرد غفلت و شکر انتباه * صیدِ نعمت کن بدامِ شکرِ شاه
نعمتِ شُکرت کند پُرچشم و میر * تا کنی صد نعمت ایثارِ فقیر
سیر نوشی از طعام و نُقلِ حق * تا رود از تو شکمخواری و دَق

منع کردن منکران انبیارا علیهم السّلام از نصیحت کردن و حجّت آوردن جبْریانه،

قوم گفتند ای نصوحان بس بود * اینچ گفتید ار درین دِه کس بود
قُفل بر دلهای ما بنْهاد حق * کس نداند بُرد بر خالق سَبَق
نقشِ ما این کرد آن تصویرگر * این نخواهد شد بگفت و گو دگر
سنگ‌را صد سال گویی لعل شو * کهنه‌را صد سال گویی باش نو
خاك‌را گویی صفاتِ آب گیر * آب‌را گویی عسل شو یا که شیر
خالقِ افلاك او وافلاکیان * خالقِ آب و تراب و خاکیان
آسمان‌را داد دَوْران و صفا * آب و گِل‌را تیره‌رُویی و نما

(۲۸۹۰) G غَرِی as in text. (۲۸۹٤) Bul. چون بشد آندرد و شدّت حرص زفت.
(۲۸۹٦) In A the hemistichs of this verse are transposed.
(۲۸۹۸) AB Bul. سیر for میر.
Heading: AG om. منکران. G om. علیهم السّلام.
(۲۹۰۰) ABH آنچ. (۲۹۰۱) Bul. نتاند برد.

چون نباشد روز و شب با ماه و سال * کی بود سیری و پیری و ملال
در گلستانِ عدم چون بیخودیست * مستی از سَغْراقِ لطفِ ایزدیست
لَمْ یَذُقْ لَمْ یَدْرِ هر کس کو نخورد * کی بوَهْم آرد جُعَل انفاسِ وَرْد
نیست موهوم ار بُدی موهوم آن * همچو موهومان شدی معدوم آن
دوزخ اندر وَهْم چون آرد بهشت * هیچ تابد رُویِ خوب از خوكِ زشت
هین گلوی خود مبُرهان ای مُهان * اینچنین لقمه رسیده تا دهان
راههای صعب پایان بُردهایم * ره بر اهلِ خویش آسان کردهایم

مکرّر کردن قوم اعتراض تَرْجِیَه بر انبیا علیهم السّلم،

قوم گفتند ار شما سعدِ خودیت * نحسِ مایید و ضِدیت و مُرْتَدیت
جانِ ما فارغ بُد از اندیشها * در غم افگندید ما را و عنا
ذوقِ جمعیّت که بود و اتّفاق * شد زفالِ زشتتان صد افتراق
طوطیٔ نُقْلِ شَکَر بودیم ما * مرغِ مرگْاندیش گشتیم از شما
هرکجا افسانهٔ غمگستریست * هرکجا آوازهٔ مستنکَریست
هرکجا اندر جهان فالِ بَذیست * هرکجا مَسْخی نکالی مأْخَذیست
در مثالِ قصّه و فالِ شماست * در غمانگیزی شما را مُشتهاست

باز جواب انبیا علیهم السّلم،

انبیا گفتند فالِ زشت و بد * از میانِ جانتان دارد مدد

(۲۹۴۴) A نیست موهم از بدی. Bul. بدی for شدی.
(۲۹۴۵) Bul. از روی زشت.   (۲۹۴۶) Bul. مبرّید ای مهان.
Heading: A اعتراض توجیه.
(۲۹۴۸) Bul. خودید. AHK مایبت. Bul. ضدید and مرتدید.
(۲۹۴۹) ABHK افگندیت.   (۲۹۵۲) G بذست and مأخذست. Bul. نکال.
Heading: Bul. جواب گفتن.

باز جواب انبیا علیهم السّلام ایشانرا،

انبیا گفتند نومیدی بَدست * فضل و رحمتهای باری بی‌حَدست
از چنین مُحسن نشاید نا امید * دست در فِتراکِ این رحمت زنید
ای بسا کارا که اوّل صعب گشت * بعد از آن بگْشاده شد سختی گذشت
بعدِ نومیدی بسی اومیدهاست * از پسِ ظلمت بسی خورشیدهاست
خود گرفتم که شما سنگین شدیت * قفلها بر گوش و بر دل بر زدیت
هیچ مارا با قبولی کار نیست * کارِ ما تسلیم و فرمان کردنیست
او بفرمودستمان این بندگی * نیست مارا از خود این گویندگی
جان برای امرِ او داریم ما * گر بریگی گوید او کاریم ما
غیرِ حق جانِ نبی‌را یار نیست * با قبول و ردِّ خلقش کار نیست
مُزدِ تبلیغِ رسالاتش ازوست * زشت و دشمن‌رُو شدیم از بهرِ دوست
ما برین درگه ملولان نیستیم * تا زبُعدِ راه هر جا بیستیم
دل فرو بسته و ملول آنکس بود * کز فراقِ یار در مَحْبس بود
دلبر و مطلوب با ما حاضرست * در نثارِ رحمتش جان شاکرست
در دلِ ما لاله‌زار و گلشنیست * پیری و پژمردگی‌را راه نیست
دایما تَرّ و جوانیم و لطیف * تازه و شیرین و خندان و ظریف
پیشِ ما صد سال و یکساعت یکیست * که دراز و کوته از ما مُنْفَکیست
آن دراز و کوتهی در جسمهاست * آن دراز و کوته اندر جان کجاست
سیصد و نُه سالِ آن اصحابِ کهف * پیششان یك روزْ بی اندوه و لَهْف
وآنگهی بنْمودشان یك روز هم * که بتن باز آمد ارواح از عدم

(٢٩٢٢) Bul. .در فتراك حق باید زنید (٢٩٢٥) A Bul. .امّیدهاست
(٢٩٢٦) Bul. شدید and .زدید (٢٩٣٠) K .یا قبول (٢٩٣١) A om. .و
(٢٩٣٢) AB Bul. .درین درگه (٢٩٣٣) A om. .و (٢٩٣٤) Bul. .دلبر مطلوب A .و با ما
(٢٩٣٦) A .طریف (٢٩٣٨) A in first hemistich .این دراز
(٢٩٣٩) G یك روزْ as in text. Bul. .نی اندوه

گفت من کردم جوانمردی بپند * تا رهانم من ترا زین خشك بند
از لئیمی حقّ آن نشْناختی * مایهٔ ایذا و طُغیان ساختی
این بود خوی لئیمان دنی * بَدکند با تو چو نیکوئی کنی
نفس‌را زین صبر می‌کن مُنحنیش * که لئیمست و نسازد نیکوِیش
با کریمی گر کنی احسان سزد * مر یکی‌را او عوض هفصد دهد
با لئیمی چون کنی قهر و جفا * بندهٔ گردد ترا بس با وفا
کافران کارند در نعمت جفا * باز در دوزخ نداشان رَبَّنا

حکمت آفریدن دوزخ آن جهان و زندان این جهان تا معبد متکبّران باشد که ائْتِیَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا،

که لئیمان در جفا صافی شوند * چون وفا بینند خود جافی شوند
مسجد طاعاتشان پس دوزخ‌است * پای‌بند مرغ بیگانه فَخ‌است
هست زندان صومعهٔ دزد و لئیم * کاندرو ذاکر شود حق‌را مُقیم
چون عبادت بود مقصود از بَشَر * شد عبادتگاهِ گردن‌کش سَقَر
آدمی‌را هست در هر کار دست * لیك ازو مقصود این خدمت بُدست
ما خَلَقْتُ ٱلْجِنَّ وَٱلْإِنْس این بخوان * جز عبادت نیست مقصود از جهان
گرچه مقصود از کتاب آن فن بود * گر تُوَش بالِش کنی هم می‌شود
لیك ازو مقصود این بالش نبود * علم بود و دانش و ارشاد و سود
گر تو میخی ساختی شمشیررا * بر گزیدی بر ظفر اِدباررا

(۲۹۷۶) G جوامردی. K رهانم مر ترا. (۲۹۷۸) A لئیمانی. (۲۹۷۹) Bul. میکن میخیش.
(۲۹۸) Bul. هر یکی‌را. A Bul. هفتصد. (۲۹۸۱) ABH Bul. جور و جفا.
Heading: A طوعًا وکرهًا. (۲۹۸۵) K Bul. دزد لئیم. AH ذاکر بود.
(۲۹۸۸) In K این is written above الانس.
(۲۹۹۰) G om. و before سود. (۲۹۹۱) K Bul. ادبیررا.

گر تو جایی خفته باشی با خطر * اژدها در قصدِ تو از سوی سَر
مهربانی مر ترا آگاه کرد * که بجه زود ار نه اژدرهات خورد
تو بگویی فالِ بد چون می‌زنی * فالِ چه بر جه ببین در روشنی
از میانِ فالِ بد من خود ترا * می‌رهانم می‌بَرَم سوی سرا
چون نبی آگه کننده‌ست از نهان * کو بدید آنچ ندید اهلِ جهان
گر طبیبی گویدت غوره مخور * که چنین رنجی بر آرد شُور و شَر
تو بگویی فالِ بد چون می‌زنی * پس تو ناصح‌را مؤثّم می‌کنی
ور منجّم گویدت کامروز هیچ * آنچنان کاری مکن اندر پسیچ
صد ره ار بینی دروغِ اختری * یک دو باره راست آید می‌خری
این نجومِ ما نشد هرگز خلاف * صحّتش چون ماند از تو در غلاف
آن طبیب و آن منجّم از گمان * می‌کنند آگاه و ما خود از عیان
دود می‌بینیم و آتش از کران * حمله می‌آرد بسوی مُنکران
تو همی‌گویی خمش کن زین مقال * که زیانِ ماست قالِ شُوم‌فال
ای که نُصحِ ناصحان‌را نشنوی * فالِ بد با تُست هرجا می‌روی
افعیی بر پشتِ تو بر می‌رود * او زبامی بیندش آگه کند
گوییش خاموش غمگینم مکن * گوید او خوش باش خود رفت آن سخن
چون زند افعی دهان بر گردنت * تلخ گردد جملهٔ شادی جُستنت
پس بدو گویی همین بود ای فلان * چون بندْریدی گریبان در فغان
یا زبالایم تو سنگی می‌زدی * تا مرا آن جِد نمودی و بَدی
او بگوید زآنک می‌آزردهٔ * تو بگویی نیک شادم کردهٔ

(۲۹۵۷) Bul. بجه ورنی که اژدرهات. (۲۹۵۸) AH فال چی. Bul. ببین تو روشنی. (۲۹۵۹) A من for بین. (۲۹۶۲) AH که امروز. A وآنچنان. After this verse Bul. adds:

تو نشو زآن خاسر و نادم امان * مر ترا خوش نیست امروز بیگان

(۲۹۶۸) Bul. از مقال. Bul. زبان ماست. (۲۹۷۱) AH گویدش خاموش. K و خود رفت.

(۲۹۷۲) In G گردنت is written below جُستنت in a smaller hand.

(۲۹۷۳) Bul. گویی چه بودی ای فلان. (۲۹۷۴) Bul. بر زدی.

خوفِ ایشان از کِلابِ حق بود * خوفشان کی زآفتابِ حق بود
رَبِّیَ ٱلْأَعْلاست وِردِ آن مِهان * رَبِّیَ ٱلْأَدْنَی در خورِ این ابلهان
موش کی ترسد زشیرانِ مَصاف * بلك آن آهوتکانِ مشك ناف
رَو بپیشِ کاسه‌لیس ای دیگ‌لیس * تُوش خداوند و ولی نعمت نویس
بس کن ار شرحی بگویم دُورْ دست * خشم گیرد میر و هم داند که هست
حاصل این آمد که بد کُن ای کریم * با لئیمان تا نهد گردن لئیم
با لئیمِ نفس چون احسان کند * چون لئیمان نفسِ بد کفران کند
زین سبب بُد که اهلِ محنت شاکرند * اهلِ نعمت طاغی‌اند و ماکرند
هست طاغی بَکْلَکِ زرّین‌قبا * هست شاکر خستهٔ صاحب عبا
شُکر کی روید زامْلاك و نِعَم * شُکر می‌رُوید زبَلْوَی و سقم

قصّهٔ عشق صوفی بر سفرهٔ تهی،

صوفیی بر میخ روزی سفره دید * چرخ می‌زد جامه‌ها را می‌درید
بانگ می‌زد نك نوای بی‌نوا * قحط‌ها و دردها را نك دوا
چونك دود و شورِ او بسیار شد * هرکه صوفی بود با او یار شد
کِخ‌کِخی و های و هویی می‌زدند * تای چندی مست و بی‌خود می‌شدند
بو ٱلْفُضولی گفت صوفی‌را که چیست * سفرهٔ آویخته وز نان تهیست
گفت رَو رَو نقشِ بی‌معنیستی * تو بجُو هستی که عاشق نیستی
عشقِ نان بی نان غذای عاشق‌است * بندِ هستی نیست هر کو صادق‌است
عاشقانرا کار نبْود با وجود * عاشقانرا هست بی سرمایه سود

(٢٠٠٥) AH ربّی الاعلی است. (٢٠٠٦) A لیك for بلك.
(٢٠٠٧) AHK تُش for توش. A om. و. (٢٠١١) BK Bul. کاهل محنت.
(٢٠١٣) ABH شکر کی گوید. (٢٠١٥) A نوا ای بی‌نوا.
(٢٠١٦) Bul. درد و شور. AH om. و. BGHK write دوذ.
(٢٠١٧) G کِخ‌کِخی. H کَخ‌کَخی. ABHK های هویی. Bul. تا که چندی. A om. و.

گرچه مقصود از بشر علم و هُدیست * لیك هر یك آدمی‌را مَعْبَدیست
معبدِ مردِ کریم أَکْرَمْتَهُ * معبدِ مردِ لئیم أَسْقَمْتَهُ
مر لئیمان‌را بزن تا سَر نهند * مر کریمان‌را بده تا بَر دهند
لاجرم حق هر دو مسجد آفرید * دوزخ آنهارا و اینهارا مَزید
ساخت موسی قُدْس در بابِ صغیر * تا فرود آرند سر قومِ زَحیر
زآنك جبّاران بُدند و سَرْفراز * دوزخ آن بابِ صغیرست و نیاز

بیان آنك حق تعالی صورت ملوك‌را سبب مسخّر کردن جبّاران که مسخّر حق نباشند ساخته‌است چنانك موسی علیه السّلم باب صغیر ساخت بر ربض قدس جهت رکوع جبّاران بنی اسراییل وقت در آمدن که اُدْخُلُوا اَلْبابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ،

آنچنانك حق زگوشت و استخوان * از شهان بابِ صغیری ساخت هان
اهلِ دنیا سجدهٔ ایشان کنند * چونك سجدهٔ کبریارا دشمنند
ساخت سرگین‌دانکی محراب‌شان * نامِ آن محراب میر و پهلوان
لایقِ این حضرتِ پاکی نه اید * نَی‌شکر پاکان شما خالی نَیید
آن سگان‌را این خسان خاضع شوند * شیررا عارست کورا بگروند
گربه باشد شحنهٔ هر موش‌خو * موش که بْوَد تا زشیران ترسد او

(۲۹۹۲) A علم هدیست.   (۲۹۹۳) H اکرمتُهُ and اسقمتُهُ.

(۲۹۹۵) In Bul. the order of this and the two following verses is: ۲۹۹۷, ۲۹۹۵, ۲۹۹۶.

(۲۹۹۶) Bul. فرو آرند.

Heading: A om. که after در آمدن. K حِطّةٌ نَغْفِر لَكُم.

(۳۰۰۱) AH پاکی نیید.   (۳۰۰۲) Bul. عاریست.

جوعِ یوسف بود آن یعقوب‌را * بُوی نانش می‌رسید از دُور جا
آنک بِسْتد پیرهن‌را می‌شتافت * بویِ پیراهانِ یوسف می نیافت
وآنک صد فرسنگ زآن سو بود او * چونک بُد یعقوب می‌بویید بُو
ای بسا عالِم زدانش بی‌نصیب * حافظِ علمست آنکس نی حبیب
مستمع از وی همی‌یابد مشام * گرچه باشد مستمع از جنسِ عام
زآنک پیراهان بدستش عاریه است * چون بدستِ آن نخّاسی جاریه است
جاریه پیشِ نخّاسی سَرسَریست * در کفِ او از برای مُشتریست
قسمتِ حقّست روزی دادنی * هر یکی‌را سوی دیگر راه نی
یك خیالِ نیك باغِ آن شده * یك خیالِ زشت راهِ این زده
آن خدایی کز خیالی باغ ساخت * وز خیالی دوزخ و جایِ گداخت
پس که داند راهِ گلشنهای او * پس که داند جایِ گلخنهای او
دیدبانِ دل نبیند در مجال * کز کدامین رُکنِ جان آید خیال
گر بدیدی مَطْلَعش‌را زاحتیال * بند کردی راهِ هر ناخوش خیال
کَی رسد جاسوس‌را آنجا قَدَم * که بود مِرْصاد و دَرْبندِ عدم
دامنِ فضلش بکف کن کورْوار * قبضِ اعمی این بود ای شهریار
دامنِ او امر و فرمانِ وَیَست * نیکبختی که تُقَی جانِ وَیَست
آن یکی در مرغزار و جُویِ آب * وآن یکی پهلوی او اندر عذاب
او عجب مانده که ذوقِ این زچیست * وآن عجب مانده که این در حبسِ کیست
هین چرا خشکی که اینجا چشمهاست * هین چرا زردی که اینجا صد دواست
همنشینا هین در آ اندر چمن * گوید ای جان من نیارم آمدن

(۳۰۳۵) AH مر یعقوب‌را.
(۳۰۳۶) Bul. یوسفرا نیافت.
(۳۰۳۷) Bul. می‌بویید او.
(۳۰۴۰) AK Bul. پیراهن.
(۳۰۴۴) A خیال *bis*.
(۳۰۴۵) Bul. راه for جای.
(۳۰۴۶) A دیدبانی.
(۳۰۴۸) A om. و.
(۳۰۴۹) A فیض اعمی. G apparently ای شُهره یار.

بال نی و گَردِ عالَم می‌پرند * دست نی و گو زمیدان می‌برند
آن فقیری کو زمعنی بوی یافت * دست ببریده همی زنبیل بافت
عاشقان اندر عدم خیمه زدند * چون عدم یک‌رنگ و نفسِ واحدند
شیرخواره کی شناسد ذوقِ لُوت * مر پری‌را بُوی باشد لوت و پوت
آدمی کی بو بَرَد از بُوی او * چونک خویِ اوست ضدِّ خویِ او
یابد از بو آن پریِ بوی‌کش * تو نیابی آن زصد مَن لُوتِ خوش
پیشِ قِبْطی خون بود آن آبِ نیل * آب باشد پیشِ سِبْطیِ جمیل
جاده باشد بحر زاسراییلیان * غرقه‌گه باشد زفرعونِ عَوان

مخصوص بودن یعقوب علیه السّلم بچشیدن جام حق از روی یوسف و کشیدن بوی حق از بوی یوسف و حرمان برادران وغیرهم ازین هر دو،

آنچ یعقوب از رخِ یوسف بدید * خاصِ او بُد آن بإخوان کی رسید
این زعشقش خویش در چه می‌کَنَد * وآن بکین از بهرِ او چه می‌کَنَد
سفرهٔ او پیشِ این از نان تهیست * پیشِ یعقوبست پُر کو مُشتهیست
رُوی‌ناشُسته نبینند رُویِ حور * لا صَلوةَ گفت إلّا بالطُّهور
عشق باشد لُوت و پوتِ جانها * جُوع ازین رُویست قُوتِ جانها

(۳۰۲۴) A عاشقان کاندر.   (۳۰۲۸) Bul. سبطی و جمیل.

(۳۰۲۹) After this verse Bul. adds:

بود ابراهیم‌را گلزار نار * لیک نمرود عنودرا زهر مار
سازد آتش‌را سمندر خاندان * لیک مرغانرا بود ضرّ و زیان
عاشقانرا درد و غم حلوا شود * ناکسانرا لیک آن بلوا شود

(۳۰۳۰) After this verse Bul. adds:

آنکه شد از شمّهٔ او نفحه‌یاب * یک زدیگر یافت عکس آب و تاب

قفل زفتست و گشاینده خدا * دست در تسلیم زن وآندر رضا
ذرّه ذرّه گر شود مفتاحها * این گشایش نیست جز از کبریا
چون فراموشت شود تدبیرِ خویش * یابی آن بختِ جوان از پیرِ خویش
چون فراموشِ خودی یادت کنند * بنده گشتی آنگه آزادت کنند

نومید شدن انبیا از قبول و پذیرایئ منکران قوله حتّی إِذَا ٱسْتَيْأَسَ ٱلرُّسُلُ،

انبیا گفتند با خاطر که چند * می‌دهیم این‌را و آن‌را وعظ و پند
چند کوبیم آهنِ سردی زغی * در دمیدن در قفص هین تا بکی
جُنبشِ خلق از قضا و وعده‌است * تیزیِٔ دندانِ زسوزِ معده‌است
نفسِ اوّل راند بر نفسِ دُوُم * ماهی از سر گنده باشد نی زدُم
لیك هم می‌دان و خر می‌ران چو تیر * چونك بَلِّغْ گفت حق شد ناگزیر
تو نمی‌دانی کزین دو کیستی * جهد کن چندانك بینی چیستی
چون نهی بر پشتِ کشتی بار را * بر توکّل می‌کنی آن کار را
تو نمی‌دانی که از هر دو کیی * غرقهٔ اندر سفر یا ناجیی
گر بگویی تا ندانم من کیَم * بر نخواهم تاخت در کشتی و یَم
من درین ره ناجیَم یا غرقه‌ام * کشف گردان کز کدامین فِرْقه‌ام
من نخواهم رفت این ره با گمان * بر امیدِ خشك همچون دیگران
هیچ بازرگانیی ناید زتو * زآنك در غیبست سِرِّ این دو رُو

(۲۰۷۳) A زن اندر رضا. H وآندر, but و appears to have been inserted by a later hand. (۲۰۷٦) A کند *bis.*

Heading: G پذیرای. Bul. ناپذیرائی. BK Bul. قوله تعالی.

(۲۰۸۰) Bul. گنده گردد. (۲۰۸٤) A اندر سفر.

(۲۰۸۵) AB گر نگویی یا ندانی من کیم. K Bul. بر کشتی.

(۲۰۸۸) In AH the order of this and the two following verses is ۲۰۸۹, ۲۰۹۰, ۲۰۸۸.

حکایت امیر و غلامش کی نمازباره بود و اُنس عظیم داشت در نماز و مناجات با حقّ ،

میـــر شــد محتاجِ گرمابــه سَحَـــر * بانگ زد سُنْقُـر هلا بـــر دار سَـــر
طاس و مندیل و گِل از التون بگیر * تــا بگـــرمــابــه رویم ای ناگزیـــر
سنقـــر آن دم طاس و مندیلی نکو * بر گرفت و رفت بــا او دو بـــدو
مسجدی بـــر ره بُـــد و بانگ صَلا * آمــد انـــدر گوشِ سنقـــر در مَـــلا
بـــود سنـــقـــر سخت مُولَـــع در نماز * گفت ای میرِ من ای بنـــده‌نـــواز
تو برین دکّان زمانی صبر کن * تــا گزارم فرض و خوانم لَمْ یَکُن
چون امام و قوم بیرون آمدنـــد * از نـــمـــاز و وِرْدهـــا فارغ شدنـــد
سنقـــر آنجا ماند تـــا نزدیکِ چاشت * میـــر سنـــقـــررا زمـــانی چشم داشت
گفت ای سنقـــر چـــرا نایی برون * گفت می‌نگْـــذاردم این ذو فنون
صبر کن نك آمدم ای روشنی * نیستم غافل که در گوشِ منی
هفت نوبت صبر کرد و بانگ کرد * تـــا که عاجـــز گشت از تیباش مرد
پاسخش این بـــود می‌نگْـــذاردم * تـــا بـــرون آیم هـــنـــوز ای محترم
گفت آخـــر مسجد اندر کس نمانـــد * کیت وا می‌دارد آنجـــا کِت نشانـــد
گفت آنك بسته‌استت از بـــرون * بسته‌است او هم مـــرا در اندرون
آنك نگْذارد تـــرا کآیی درون * می‌بـــنـــگْذارد مـــرا کآیم بـــرون
آنك نگْـــذارد کزین سو پـــا نهی * او بدین سو بست پایِ این رهی
ماهیـــانـــرا بحـــر نگْـــذارد برون * خاکیان‌را بحـــر نگْذارد درون
اصلِ ماهی آب و حیوان از گِلست * حیلـــه و تدبـــیـــر اینجـــا باطلست

Heading: ABHK Bul. انس داشت در نماز و مناجات عظیم ABHK Bul. om. با حقّ.
(۳۰۵۷) Bul. با او رو برو. (۳۰۵۸) Bul. در ره. (۳۰۶۰) Bul. تا گذارم.
(۳۰۶۳) ABHK Bul. ای ذو فنون. (۳۰۶۵) Bul. بانگ زد. (۳۰۶۷) A کیت نشاند.
(۳۰۶۸) A از اندرون. (۳۰۷۰) AHK او ازین سو. (۳۰۷۲) A آب حیوان.

هم کرامتشان هم ایشان در حرم * نامشان‌را نشنوند اَبْدال هم
یا نمی‌دانی کرمهای خدا * کو ترا می‌خواند آن سو که بیا
شش جهت عالم همه اکرامِ اوست * هر طرف که بنگری اِعْلامِ اوست
چون کریمی گویدت آتش درآ * اندر آ زود و مگو سوزد مرا

حکایت مندیل در تنور پر آتش انداختن أَنَس رضی الله عنه و ناسوختن،

از أَنَس فرزندِ مالك آمدست * که بمهمانئِ او شخصی شدست
او حکایت کرد کز بعدِ طعام * دید انس دستارخوان‌را زردْفام
چرکن و آلوده گفت ای خادمه * اندر افگن در تنورش یکدَمه
در تنورِ پُر زآتش در فگند * آن زمان دستارخوان‌را هوشمند
جملهٔ مهمانان در آن حیران شدند * انتظارِ دودِ کَنْدوری بُدند
بعدِ یك ساعت برآورد از تنور * پاك و اسپید و از آن اوساخ دُور
قوم گفتند ای صحابئِ عزیز * چون نسوزید و منقّی گشت نیز
گفت زآنك مصطفی دست و دهان * بس بمالید اندرین دستارخوان
ای دلِ ترسنده از نار و عذاب * با چنان دست و لبی کن اقتراب
چون جمادی‌را چنین تشریف داد * جانِ عاشق‌را چها خواهد گشاد
مر کلوخِ کعبه‌را چون قبله کرد * خاكِ مردان باش ای جان در نَبَرْد
بعد از آن گفتند با آن خادمه * تو نگویی حالِ خود با این همه
چون فگندی زود آن از گفتِ وی * گیرم او بُردست در اسرار پَی

(۲۱۰۶) Bul. نشنود.   (۲۱۰۷) A این سو.
(۲۱۰۸) H اِعلام as in text.
(۲۱۰۹) H زود مگو, corr. to زوتر مگو.
(۲۱۱۱) A om. را.   (۲۱۱۶) Bul. منقّی گشت تیز.

تاجرِ ترسنده‌طبعِ شیشه‌جان * در طلب نه سود دارد نه زیان
بل زیان دارد که محرومست و خوار * نور او یابد که باشد شُعله‌خوار
چونك بر بُوگشت جملهٔ کارها * کارِ دین اَوْلَی کزین یابی رها
نیست دستوری بدینجا قرعِ باب * جز امید ٱللّٰهُ أَعْلَمُ بِالصَّواب

بیان آنك ایمان مقلّد خوفست و رجا،

داعیٔ هر پیشه اومیدست و بُوك * گرچه گردنشان زکُوشش شد چو دوك
بامدادان چون سوی دکّان رود * بر امید و بُوكِ روزی می‌دود
بوكِ روزی نبْودت چون می‌روی * خوفِ حرمان هست تو چونی قوی
خوفِ حرمانِ ازل در کسبِ لُوت * چون نکردت سُست اندر جُست و جُوت
گویی گرچه خوفِ حرمان هست پیش * هست اندر کاهلی این خوف بیش
هست در کُوشش امیدم بیشتر * دارم اندر کاهلی افزون خطَر
پس چرا در کارِ دین ای بَدْگمان * دامنت می‌گیرد این خوفِ زیان
یا ندیدی کاهْلِ این بازارِ ما * در چه سودند انبیا و اولیا
زین دکان رفتن چه کانشان رُو نمود * اندرین بازار چون بستند سود
آتش آنرا رام چون خلخال شد * بحر آنرا رام شد حمّال شد
آهن آنرا رام شد چون موم شد * باد آنرا بنده و محکوم شد

بیان آنك رسول علیه السّلم فرمود إِنَّ لِلّٰهِ تَعَالَى أَوْلِیَاءَ أَخْفِیَاءَ،

قومِ دیگر سخت پنهان می‌روند * شُهرهٔ خلقانِ ظاهر کی شوند
این همه دارند و چشمِ هیچکس * بر نیُفتد بر کیاشان یکنفس

(۳۰۸۹) A و شیشه‌جان.   (۳۰۹۲) A Bul. امّیدست.   (۳۰۹٤) A Bul. om. و.
(۳۰۹٦) Bul. سست نگردد.   (۳۱۰۲) Bul. رام چون حمّال شد.

آن شتربانِ سیه‌را با شتر * سوی من آرید با فرمانِ مُر
سوی کُثبان آمدند آن طالبان * بعدِ یك ساعت بدیدند آنچنان
بندهٔ می‌شد سیه با اشترے * راویه پُر آب چون هَدْیه‌برے
پس بدو گفتند می‌خواند ترا * این طرف فَخْرُ ٱلْبَشَر خَیْرُ ٱلْوَرَی
گفت من نشْناسم اورا کیست او * گفت او آن ماه‌رُویِ قندخو
نوعها تعریف کردندش که هست * گفت مانا او مگر آن شاعرست
که گروهی‌را زبون کرد او بسِحْر * من نیایم جانبِ او نیم شِبْر
کَش‌کَشانش آوریدند آن طرف * او فغان بر داشت در تشنیع و تَف
چون کشیدندش بپیشِ آن عزیز * گفت نوشید آب و بر دارید نیز
جمله‌را زآن مَشْكْ او سیراب کرد * اشتران و هر کسی زآن آب خورد
راویه پُر کرد و مشك از مشكِ او * ابرِ گردون خیره ماند از رشكِ او
این کسی دیدست کز یك راویه * سرد گردد سوزِ چندان هاویه
این کسی دیدست کز یك مشكِ آب * گشت چندین مشك پُر بی اضطراب
مشك خود رُوپوش بود و موجِ فضل * می‌رسید از امرِ او از بحرِ اصل
آب از جُوشش همی‌گردد هوا * وآن هوا گردد زسردی آبها
بلك بی علّت و بیرون زین حِکَم * آب رُویانید تکوین از عدم
تو زطفلی چون سببها دیدهٔ * در سبب از جهل بر چفسیدهٔ
با سببها از مُسَبِّب غافلی * سوی این رُوپوشها زآن مایلی
چون سببها رفت بر سَر می‌زنی * رَبَّنا و رَبَّناها می‌کنی
رَبّ می‌گوید برَو سوے سبب * چون زصُنْعم یاد کردی اے عجب
گفت زین پس من ترا بینم همه * ننگرم سوی سبب وآن دمدمه
گویدش رُدُّوا لَعادُوا کارِ تُست * ای تو اندر توبه و میثاق سُست

(۲۱٤۰) A خیر البشر.   (۲۱٤۱) A قندخوی.   (۲۱٤۲) B آن ساحرست.
(۲۱٤۳) A من نتابم.   (۲۱٤٤) K تشنیع و تنت.   (۲۱٤٦) G مشكْ as in text.
(۲۱٤۸) A Bul. چندین.   (۲۱٤۹) B om.   (۲۱۵۲) Bul. بلکه بی اسباب بیرون.

اين‌چنين دستارخوانِ قيمتی * چون فگندی اندر آتش ای ستی
گفت دارم بر كريمان اعتماد * نيستم زاِكرامِ ايشان نااميد
ميزری چه بْود اگر او گويدم * در رَو اندر عينِ آتش بی نَدَم
اندر افتم از كمالِ اعتماد * از عبادُ الله دارم بس اميد
سر در اندازم نه اين دستارخوان * زاعتمادِ هر كريمِ رازْدان
ای برادر خود برين اكسير زن * كم نبايد صدقِ مرد از صدقِ زن
آن دلِ مردی كه از زن كم بود * آن دلی باشد كه كم زاِشْكم بود

قصّهٔ فرياد رسيدن رسول عليه السّلٰم كاروان عرب‌را كی از تشنگی و بی‌آبی در مانده بودند و دل بر مرگ نهاده شتران و خلق زبان بيرون انداخته،

اندر آن وادی گروهی از عرب * خشك شد از قحطِ بارانشان قِرَب
در ميانِ آن بيابان مانده * كاروانی مرگِ خود بر خوانده
ناگهانی آن مُغيثِ هر دو كَوْن * مصطفی پيدا شد از ره بهرِ عَوْن
ديد آنجا كاروانی بس بزرگ * بر تَفِ ريگ و رهِ صعب و سُتُرگ
اشترانشان‌را زبان آويخته * خلق اندر ريگ هر سو ريخته
رحمش آمد گفت هين زُوتر رويد * چند ياری سوی آن كُثبان دويد
كه سياهی بر شتر مَشك آورد * سوی ميرِ خود بزودی می‌برد

(۲۱۲۲) B دستارخوانی. G ريتی.
(۲۱۲٤) Bul. اعتميد. A از عباد الله دارم بس اميد.
(۲۱۲۵) A om.
(۲۱۲٦) A om. Bul. اعتميد.
(۲۱۲۷) A كريئی.
(۲۱۲۸) A كم نيايد.
Heading: AH Bul. در ره مانده. Bul. زبانها از دهان برون.
(۲۱۳۱) AH مرگ خودرا خوانده, corr. in H.
(۲۱۳۳) AH صعب سترگ.

پس بیآمد با دو مشكِ پُر روان * سوی خواجه از نواحیٔ كاروان

دیدن خواجه غلامِ خودرا سپید و ناشناختن كه اوست و گفتن كه غلام مرا تو كشتهٔ خونت گرفت و خدا ترا بدست من انداخت،

خواجه از دُورش بدید و خیره ماند * از تحیّر اهلِ آن دهرا بخواند
راویهٔ ما اشترِ ما هست این * پس كجا شد بندهٔ زنگی‌جبین
این یكی بَدْریست می‌آید زدُور * می‌زند بر نورِ روز از رُوش نور
كو غلامِ ما مگر سرگشته شد * یا بدو گرگی رسید و كُشته شد
چون بیآمد پیش گفتش كیستی * از یَمَن زادی و یا تُركیستی
گو غلامم‌را چه كردی راست گو * گر بكُشتی وا نما حیلت مجو
گفت اگر كُشتم بتو چون آمدم * چون بپایِ خود درین خون آمدم
كو غلامِ من بگفت اینك منم * كرد دستِ فضلِ یزدان روشنم
هی چه می‌گویی غلامِ من كجاست * هین نخواهی رَست از من جز براست
گفت اسرارِ ترا با آن غلام * جمله وا گویم یكایك من تمام
زآن زمانی كه خریدی تو مرا * تا باكنون باز گویم ماجرا
تا بدانی كه همآنم در وجود * گرچه از شَبْدیزِ من صُبحی گشود
رنگ دیگر شد ولیكن جانِ پاك * فارغ از رنگست و از اركان و خاك
تن‌شناسان زود مارا گُم كنند * آب‌نوشان تركِ مَشْك و خُم كنند
جان‌شناسان از عددها فارغند * غرقهٔ دریای بی‌چونند و چند

Heading: In Bul. the Heading immediately follows v. ۳۱۸۰. Bul. سپیدرو.
(۳۱۷۸) AH چنین for جبین. (۳۱۷۹) A آن یكی. (۳۱۸۱) B گفتا.
(۳۱۸٤) Bul. فضل دست یزدان. (۳۱۸۹) A اركان خاك.

لیك من آن ننگرم رحمت كنم * رحمتم پُرّست بر رحمت تنم
ننگرم عهدِ بَدت بدْهم عطا * از كرم این دم چو می‌خوانی مرا
قافله حیران شد اندر كارِ او * یا محمّد چیست این ای بَحْرخُو
كردهٔ رُوپوش مشكِ خُردرا * غرقه كردی هم عرب هم كُردرا

مشك آن غلام از غیب پر آب كردن بمعجزه و آن غلام سیاه‌را سپیدرو كردن باذن الله تعالی،

ای غلام اكنون تو پُر بین مشكِ خود * تا نگویی در شكایت نیك و بد
آن سِیَه حیران شد از برهانِ او * می‌دمید از لامكان ایمانِ او
چشمهٔ دید از هوا ریزان شده * مشكِ او رُوپوشِ فیضِ آن شده
زآن نظر روپوشها هم بر درید * تا معیَّن چشمهٔ غیبی بدید
چشمها پُر آب كرد آن دم غلام * شد فراموش زخواجه وز مُقام
دست و پایش ماند از رفتن براه * زلزله افگند در جانش اله
باز بهرِ مصلحت بازش كشید * كه بخویش آ باز رَو ای مستفید
وقتِ حیرت نیست حیرت پیشِ تُست * این زمان در ره درآ چالاك و چُست
دستهای مصطفی بر رُو نهاد * بوسهای عاشقانه بس بداد
مصطفی دستِ مبارك بر رُخش * آن زمانِ مالید و كرد او فرُّخش
شد سپید آن زنگی و زادهٔ حَبَش * همچو بَدْر و روزِ روشن شد شبش
یوسفی شد در جمال و در دلال * گفتنش اكنون رَو بدِه وا گوی حال
او همی‌شد بی سر و بی پای مست * پای می‌نشْناخت در رفتن زِدست

(۲۱۵۹) Bul. و بر رحمت. (۲۱۶۱) A ای بحرجو.
Heading: Bul. پر آب كردن از غیب. Bul. om. رو after سپید.
(۲۱۷۰) A پیش هست. (۲۱۷۱) A دستها خویشتن, with مصطفی written above.
(۲۱۷۲) A برد او دست مبارك. (۲۱۷۳) ABH Bul. زنگیْ زادهٔ.
(۲۱۷٤) Bul. كمال for دلال.

ور نباشی مستحقِّ شرح و گفت * ناطقهٔ ناطق ترا دید و بخفت
هرچ رُویید از پیِ محتاج رُست * تا بیابد طالبی چیزی که جُست
حق تعالی گر سموات آفرید * از برای دفعِ حاجات آفرید
هرکجا دردی دوا آنجا رود * هرکجا فقری نوا آنجا رود
هرکجا مُشکل جواب آنجا رود * هرکجا کشتیست آب آنجا رود
آب کم جو تشنگی آور بدست * تا بجوشد آب از بالا و پست
تا نزاید طفلكِ نازك‌گلو * کی روان گردد زِ پستان شیرِ او
رَو بدین بالا و پستیها بِدَو * تا شوی تشنه و حرارت‌را گِرَو
بعد از آن از بانگِ زنبورِ هوا * بانگِ آبِ جُو بنوشی ای کیا
حاجتِ تو کم نباشد از حَشیش * آب‌را گیری سوی او می‌کَشیش
گوش گیری آب‌را تو می‌کَشی * سوی زرعِ خشك تا یابد خوشی
زرعِ جان‌را کش جواهر مُضْمَرست * ابرِ رحمت پُر زآبِ کَوْثَرست
تا سَقاهُمْ رَبُّهُمْ آید خطاب * تشنه باش اللهُ أَعْلَمْ بِالصَّواب

آمدن آن زن کافر با طفل شیرخواره بنزدیك مصطفی علیه السّلٰم و ناطق شدن عیسی‌وار بمعجزات رسول صلّی الله علیه وسلّم،

هم از آن ده یك زنی از کافران * سوی پیغمبر دوان شد زامتحان
پیشِ پیغمبر در آمد با خِمار * کودکی دو ماهه زن‌را بر کنار
گفت کودك سَلَّمَ اللّٰهُ عَلَيْكَ * يا رَسُولَ اللّٰهِ قَدْ جِئْنا إِلَيْكَ
مادرش از خشم گفتش هی خموش * کیت افگند این شهادت‌را بگوش

(۳۲۱۴) A om. و after تشنه. (۳۲۱۹) A واللّه.
Heading: A om. وار after عیسی. A از معجزات. ABK Bul. add علیه السّلام after عیسی‌وار and after رسول.
(۳۲۲۰) ABGHK پیغامبر. (۳۲۲۱) ABGHK پیغامبر. A Bul. در کنار.

جان شو و از راهِ جان جان‌را شناس * یارِ بینش شو نه فرزندِ قیاس
چون مَلَك با عقل یك سَرْرِشته‌اند * بهرِ حکمت‌را دو صورت گشته‌اند
آن مَلَك چون مرغ بال و پر گرفت * وین خِرَد بگذاشت پَرّ و فَر گرفت
لاجرم هر دو مُناصر آمدند * هر دو خوش‌رُو پشتِ همدیگر شدند
هم مَلَك هم عقل حق‌را واجدی * هر دو آدم‌را مُعین و ساجدی
نفس و شیطان بوده زاوّل واحدی * بوده آدم‌را عدوّ و حاسدی
آنك آدم‌را بَدَن دید او رمید * وآنك نورِ مُؤتَمَن دید او خمید
آن دو دیدهٔ‌روشنان بودند ازین * وین دورا دیدهٔ ندیدهٔ غیرِ طین
این بیان اکنون چو خر بر یخ بماند * چون نشاید بر جهود انجیل خواند
کَی توان با شیعه گفتن از عُمَر * کَی توان بَرْبَط زدن در پیشِ کَر
لیك گر در دِه بگوشه یك کس‌است * های هویی که بر آوردم بس است
مستحقِّ شرح‌را سنگ و کلوخ * ناطقی گردد مشرِّح با رُسوخ

بیان آنك حق تعالی هرچ داد و آفرید از سموٰات و ارضین و اعیان و اعراض همه باستدعای حاجت آفرید، خودرا محتاج چیزی باید کردن تا بدهد کی أَمَّنْ یُجِیبُ ٱلْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ، اضطرار گواه استحقاق است،

آن نیازِ مَرْیَمی بودست و درد * که چنان طفلی سخن‌آغاز کرد
جُزْوِ او بی او برای او بگفت * جُزْو جُزْوت گفت دارد در نهفت
دست و پا شاهد شوندت ای رهی * مُنْکِری‌را چند دست و پا نهی

(۲۱۹۹) Bul. وان دورا. (۲۲۰۰) Bul. خر در گل بماند.
(۲۲۰۱) H بَربُط. (۲۲۰۲) B لیك اگر. K Bul. های و هویی.
Heading: AH آفرید و داد. ABHK Bul. ارض for ارضین. B Bul. چیزی باید.

دست سوی موزه بُرد آن خوش‌خطاب * موزه‌را برْبود از دستش عُقاب
موزه‌را اندر هوا بُرد او چو باد * پس نگون کرد و از آن ماری فتاد
در فتاد از موزه یك مارِ سیاه * زآن عنایت شد عُقابش نیکخواه
پس عقاب آن موزه‌را آورد باز * گفت هین بِسْتان و رَو سوی نماز
از ضرورت کردم این گستاخیی * من زادَب دارم شکسته‌شاخیی
وای کو گستاخ پایی می‌نهد * بی ضرورت کش هوا فَتْوَی دهد
پس رسولش شکر کرد و گفت ما * این جفا دیدیم و بود این خود وفا
موزه برْبودی و من درهم شدم * تو غمم بُردی و من در غم شدم
گرچه هر غیبی خدا مارا نمود * دل در آن لحظه بخود مشغول بود
گفت دُور از تو که غفلت در تو رُست * دیدنم آن غیب‌را هم عکسِ تُست
مار در موزه ببینم بر هوا * نیست از من عکسِ تُست ای مصطفی
عکسِ نورانی همه روشن بود * عکسِ ظلمانی همه گُلخن بود
عکسِ عبد اللّه همه نوری بود * عکسِ بیگانه همه کوری بود
عکسِ هر کس‌را بدان ای جان ببین * پهلوی جنسی که خواهی می‌نشین

وجه عبرت گرفتن ازین حکایت و یقین دانستن که إِنَّ مَعَ ٱلْعُسْرِ يُسْرًا،

عِبرتست آن قصّه ای جان مر ترا * تا که راضی باشی در حکمِ خدا[1]
تا که زیرك باشی و نیکوگُمان * چون ببینی واقعهٔ بَد ناگهان

(٢٢٤١) B om. (٢٢٤٧) ABH شکر گفت, corr. in H. Bul. و خود این بود.
(٢٢٤٨) Bul. و من در غم بدم. (٢٢٥١) A نبینم. A Bul. در هوا.
(٢٢٥٤) A که می‌خواهی نشین.
Heading: A این حکایت.
(٢٢٥٥) AB Bul. این قصّه. A تا کی. ABGHK Bul. در حکم خدا ا *contra metrum*. Cf. note on v. ١٧١٩.

این رِکیَت آموخت ای طفلِ صغیر * کی زبانت گشت در طفلی جریر
گفت حقّ آموخت آنگه جبرئیل * در بیان با جبرئیلم من رسیل
گفت کو گفتا که بالای سرت * می‌نبینی کن ببالا منظرت
ایستاده بر سرِ تو جبرئیل * مر مرا گشته بصد گونه دلیل
گفت می‌بینی تو گفتا که بلی * بر سرت تابان چو بدری کاملی
می‌بیاموزد مرا وصفِ رسول * زآن عُلُوّم می‌رهاند زین سفول
پس رسولش گفت ای طفلِ رضیع * چیست نامت باز گو و شو مطیع
گفت نامم پیشِ حق عبد العزیز * عبدِ عزّی پیشِ این یك مشتِ حیز
من زعُزّی پاك و بیزار و بَری * حقِّ آنك دادت این پیغمبری
کودكِ دو ماهه همچون ماهِ بدر * درسِ بالغ گفته چون اصحابِ صدر
پس حَنوط آن دم زجنّت در رسید * تا دماغِ طفل و مادر بُو کشید
هر دو می‌گفتند کز خوفِ سُقوط * جان سپردن به برین بُویِ حنوط
آنکسی‌را کش معرِّف حق بود * جامد و نامیش صد صدّق زند
آنکسی‌را کش خدا حافظ بود * مرغ و ماهی مر ورا حارس شود

ربودن عقاب موزهٔ مصطفی علیه السّلم و بردن بر هوا و نگون کردن و از موزه مار سیاه فرو افتادن،

اندرین بودند کآوازِ صَلا * مصطفی بشْنید از سوی عُلا
خواست آبی و وضورا تازه کرد * دست و رُورا شُست او زآن آبِ سرد
هر دو پا شست و بموزه کرد رای * موزه‌را بربود یك موزه‌ربای

(۲۲۲٤) BK Bul. که زبانت. (۲۲۲۸) ABK Bul. بدر کاملی.
(۲۲۳۱) Bul. یك مشت چز. (۲۲۳۲) A پاك بیزار. ABGHK پیغامبری.
(۲۲۳۳) Bul. گفت. (۲۲۳۵) ABH Bul. از خوف. (۲۲۳٦) Bul. صدّق بود.
Heading: AH رسول‌را for مصطفی. BK Bul. رسول. ABHK در هوا. B مار سیه.

این زمان قایم مقامِ حق نوی * یأس باشد گر مرا مانع شوی
گفت موسی یا رَب این مردِ سلیم * سُخره کردستش مگر دیوِ رجیم
گر بیاموزم زبان‌گارش بود * ور نیاموزم دلش بَد می‌شود
گفت ای موسی بیاموزش که ما * رد نکردیم از کرم هرگز دعا
گفت یا رَبّ او پشیمانی خورد * دست خاید جامها‌را بر دَرَد
نیست قُدْرت هر کسی‌را سازوار * عجز بهتر مایهٔ پرهیزگار
فقر ازین رُو فخر آمد جاودان * که بتَقْوی ماند دستِ نارسان
زآن غِنا و زآن غَنی مردود شد * که زقُدْرت صبرها بَدْرُود شد
آدمی‌را عجز و فقر آمد امان * از بلای نفسِ پُر حرص و غَمان
آن غم آمد زآرزوهای فُضول * که بدآن خُو کرده‌است آن صیدِ غُول
آرزوی گِل بود گِل‌خواره‌را * گُلْشکر نگوارد آن بیچاره‌را

وحی آمدن از حقّ تعالی بموسی کی بیاموزش چیزی کی استدعا می‌کند یا بعضی از آن،

گفت یزدان تو بده بایستِ او * بر گشا در اختیار آن دستِ او
اختیار آمد عبادت‌را نمک * ورنه می‌گردد بناخواه این فلک
گردشِ اورا نه اجر و نه عِقاب * که اختیار آمد هنر وقتِ حساب
جملهٔ عالَم خود مسبِّح آمدند * نیست آن تسبیحِ جَبْری مُزْدمند
تیغ در دستش نِه از عجزش بکَن * تا که غازی گردد او یا راه‌زن

(۲۲۷۷) Bul. شود for بود. (۲۲۷۹) Bul. می‌درد.

(۲۲۸۲) H مبعود for مردود, corr. above. مبعود is used in the same sense in Book IV, ۱٦۱۸.

(۲۲۸۴) In Bul. the two hemistichs of this verse are transposed.

Heading: A om. از حقّ تعالی. G om. می before کند.

(۲۲۸۹) Bul. از تسبیح. ABK Bul. چیزی مزدمند.

دیگران گردند زرد از بیمِ آن * تو چو گُل خندان گهِ سود و زیان
زآنك گُل گر برگ برگش می‌کَنی * خنده نگْذارد نگردد مُنْثَنی
گوید از خاری چرا افتم بغم * خنده‌را من خود ز خار آورده‌ام
هرچ از تو یاوه گردد از قضا * تو یقین دان که خریدت از بلا
ما التَّصَوُّف قالَ وِجْدانُ الْفَرَح * فی الْفُؤادِ عِنْدَ إتْیانِ التَّرَح
آن عِقابش‌را عُقابی دان که او * در ربود آن موزه‌را زآن نیك‌خُو
تا رهاند پاش‌را از زخمِ مار * ای خنك عقلی که باشد بی غبار
گفت لا تأْسَوْا عَلَی ما فاتَکُم * إنْ أَتَی السِّرْحانُ وَأَرْدَی شاتَکُم
کان بلا دفعِ بلاهای بزرگ * وآن زیان منعِ زیانهای سُتُرگ

استدعای آن مرد از موسی زبان بهایم با طیور،

گفت موسی‌را یکی مردِ جوان * که بیاموزم زبانِ جانوران
تا بود کز بانگِ حیوانات و دَد * عِبرتی حاصل کنم در دینِ خود
چون زبانهای بنی آدم همه * در پیِ آبست و نان و دمدمه
بوك حیوانات‌را دردی دگر * باشد از تدبیرِ هنگامِ گذر
گفت موسی رَو گذر کن زین هَوَس * کین خَطَر دارد بسی در پیش و پس
عبرت و بیداری از یزدان طلب * نه از کتاب و از مقال و حرف و لب
گرم‌تر شد مرد زآن منعش که کرد * گرم‌تر گردد همی از منع مرد
گفت ای موسی چو نورِ تو بتافت * هرچ چیزی بود چیزی از تو یافت
مر مرا محروم کردن زین مراد * لایقِ لطفت نباشد ای جواد

(۲۲۵۸) G می‌کُنی. H می‌کُنی. (۲۲٦۲) Bul. بی عثار.
(۲۲٦٤) Bul. واروی. A Bul. شانکم.
(۲۲٦٥) AH Bul. in the second hemistich دفع for منع, corr. in H.
Heading: ABHK Bul. موسی علیه السّلم. AB Bul. و طیور.
(۲۲۷۱) A مقال حرف. In H م is written below the final letter of مقال.

در ربود آنرا خروسی چون گِرَو * گفت سگ کردی تو بر ما ظلم رَو
دانهٔ گندم توانی خورد و من * عاجزم در دانه خوردن در وطن
گندم و جَورا و باقیِّ حُبوب * می‌توانی خورد و من نه ای طَروب
این لبِ نانی که قسمِ ماست نان * می‌ربایی این قَدَررا از سگان

جواب خروس سگ‌را،

پس خروسش گفت تن زن غم مخور * که خدا بدْهد عوض زینت دگر
اسبِ این خواجه سقط خواهد شدن * روزِ فردا سیر خور کم کن حزن
مر سگانرا عید باشد مرگِ اسب * روزئ وافر بود بی جهد و کسب
اسبرا بفْروخت چون بشْنید مرد * پیشِ سگ شد آن خروسش رُوی‌زرد
روزِ دیگر همچنان نانرا ربود * آن خروس و سگ برو لب بر گشود
کای خروسِ عِشْوه‌دِه چند این دروغ * ظالمی و کاذبی و بی فُروغ
اسب کش گفتی سقط گردد کجاست * کورِ اخترگوی و محرومی زراست
گفت اورا آن خروسِ با خبر * که سقط شد اسبِ او جایِ دگر
اسبرا بفْروخت و جَست او از زبان * آن زیان انداخت او بر دیگران
لیک فردا اَسْتَرش گردد سقط * مر سگان‌را باشد آن نعمت فقط
زود استررا فروشید آن حریص * یافت از غم وز زیان آن دم مَحیص
روزِ ثالث گفت سگ با آن خروس * ای امیرِ کاذبان با طبل و کوس
گفت او بفْروخت استررا شتاب * گفت فردایش غلام آید مُصاب
چون غلامِ او بمیرد نانها * بر سگ و خواهنده ریزند اقربا

(۲۲۰۷) B با ما ظلم.　(۲۲۱۰) A Bul. ماست آن.
Heading: Bul. جواب دادن خروس.　(۲۲۱۲) G اسپ, and so *passim*.
(۲۲۱۵) AH لبرا گشود. In H می is written above را.
(۲۲۱۶) A چند ای دروغ. Bul. چندان دروغ.　(۲۲۱۹) K Bul. om. و.
(۲۲۲۲) K لیك فردایش.

زآنك کَرَّمْنا شد آدم زاِختیار * نیم زنبور عسل شد نیم مار
مؤمنان کانِ عسل زنبوروار * کافران خود کانِ زهری همچو مار
زآنك مؤمن خورد بگْزیده نبات * تا چو نَحْلی گشت ریقِ او حیات
باز کافر خورد شربت از صَدید * هم زقُوتش زهر شد در وی پدید
اهلِ اِلهامِ خدا عَیْنُ ٱلْحَیات * اهلِ تسویلِ هوا سَمُّ ٱلْمَمات
در جهان این مدح و شاباش و زهی * زاختیارست و حِفاظِ آگهی
جملهٔ رِندان چونك در زندان بوند * متّقی و زاهد و حقخوان شوند
چونك قُدرت رفت کاسد شد عمل * هین که تا سرمایه نسْتاند اجل
قُدرتت سرمایهٔ سُودست هین * وقتِ قُدرت‌را نگه دار و ببین
آدمی بر خِنگِ کَرَّمْنا سوار * در کفِ دَرْکش عنانِ اختیار
باز موسی داد پند اورا بمهر * که مُرادت زرد خواهد کرد چهر
ترکِ این سودا بگو وز حق بترس * دیو دادستت برای مکر دَرْس

قانع شدن آن طالب بتعلیم زبان مرغ خانگی و سگ و اجابت موسی علیه السّلٰم،

گفت باری نطقِ سگ کو بر دَرَست * نطقِ مرغِ خانگی کاهْلِ پَرَست
گفت موسی هین تو دانی رَو رسید * نطقِ این هر دو شود بر تو پدید
بامدادان از برای امتحان * ایستاد او منتظر بر آستان
خادمه سفره بیفْشاند و فتاد * پارهٔ نانِ بَیاتِ آثارِ زاد

(۲۳۹۲) B چو نحلی.   (۲۳۹٤) B om. Bul. بر وی بدید.
(۲۳۹٦) A حفاظ و آگهی.   (۲۳۹۸) H استاند اجل.
(۲۳۹۹) In A نقد is written above وقت.   (۲۴۰۱) Bul. پند داد.
Heading: Bul. آن مرد طالب.
(۲۴۰۵) AH بامداد آن شخص بهر امتحان.   (۲۴۰٦) A نان نبات.

پیشِ شاهان در سیاست‌گستری * می‌دهی تو مال و سَررا می‌خری
اعجمی چون گشتهٔ اندر قضا * می‌گریزانی زداور مال‌را

خبر کردن خروس از مرگِ خواجه،

لیك فردا خواهد او مردن یقین * گاو خواهد کُشت وارث در حنین
صاحبِ خانه بخواهد مُرد رفت * روزِ فردا نك رسیدت لُوتِ زفت
پارهاے نان و لالنگ و طعام * در میانِ کوی یابد خاص و عام
گاوِ قربانی و نانهاے تُنُك * بر سگان و سایلان ریزد سبك
مرگِ اسب و استر و مرگِ غلام * بُد قضا گردانِ این مغرورِ خام
از زیانِ مال و دردِ آن گریخت * مال افزون کرد و خونِ خویش ریخت
این ریاضتهای درویشان چراست * کآن بلا بر تن بقای جانهاست
تا بقاے خود نیابد سالکی * چون کند تن‌را سقیم و هالکی
دست کَی جُنبد بایثار و عمل * تا نبیند داده‌را جانش بَدَل
آنك بدْهد بی امیدِ سودها * آن خدایست آن خدایست آن خدا
یا ولیٔ حق که خُویِ حق گرفت * نور گشت و تابشِ مطلق گرفت
کو غنی است و جُز او جمله فقیر * کَی فقیری بی عوض گوید که گیر
تا نبیند کودکی که سیب هست * او پیازِ گنده‌را ندْهد زِدست
این همه بازار بهرِ این غرض * بر دکانها شِسته بر بُویِ عوض
صد متاعِ خوب عرضه می‌کنند * وأندرونِ دل عوضها می‌تنند
یك سلامی نشْنوی ای مردِ دین * که نگیرد آخرِ آن آستین
بی طَمَع نشْنیده‌ام از خاص و عام * من سلامی ای برادر وَٱلسّلام

(۲۲٤٤) ABK Bul. مرد و رفت. (۲۲٤٥) A لالیك. Bul. لالنگ طعام.
(۲۲۵۱) A دادرا. (۲۲۵۲) AK امیدی. (۲۲۵٦) A بهر این عرض.
(۲۲۵۷) A می‌کنید. A غرضها می‌تنید. (۲۲۵۸) AHK Bul. آخرت آن, and so corr. in G.

این شنید و آن غلامش‌را فروخت * رَست از خُسران و رخ‌را بر فُروخت
شکرها می‌کرد و شادیها که من * رَستم از سه واقعه اندر زمن
تا زبانِ مرغ و سگ آموختم * دیدهٔ سُوء القضارا دوختم
روزِ دیگر آن سگِ محروم گفت * کای خروسِ ژاژخا کو طاق و جُفت

خجل گشتن خروس پیش سگ بسبب دروغ شدن در آن سه وعده،

چند چند آخر دروغ و مکرِ تو * خود نپرّد جز دروغ از وَکرِ تو
گفت حاشا از من و از جنسِ من * که بگردیم از دروغی ممتحن
ما خروسان چون مؤذّن راست‌گوی * هم رقیبِ آفتاب و وقت‌جوی
پاسبانِ آفتابیم از درون * گر کنی بالای ما طشتی نگون
پاسبانِ آفتابند اولیا * در بَشَر واقف زاَسْرارِ خدا
اصلِ مارا حق پیِ بانگِ نماز * داد هدیه آدمی‌را در جهاز
گر بناهنگام سَهْوی‌مان رود * در اذانِ آن مَقْتَلِ ما می‌شود
گفت ناهنگام حَیَّ عَلَی فَلاح * خونِ مارا می‌کند خوار و مُباح
آنك معصوم آمد و پاك از غلط * آن خروسِ جانِ وَحْی آمد فقط
آن غلامش مُرد پیشِ مُشتری * شد زیانِ مشتری آن یکسره
او گریزانید مالش‌را ولیك * خونِ خودرا ریخت اندر یاب نیك
یك زیانِ دفعِ زیانها می‌شدی * جسم و مالِ ماست جانهارا فِدا

Heading: In Bul. the Heading follows v. ٣٢٣٧, and in AB v. ٣٢٢٩.

(٣٢٢٩) A چند و چند.

(٣٢٣٦) K Bul. على الفلاح.

(٣٢٣٩) B Bul. اندر باب.

(٣٢٤٠) Bul. om. و. AK Bul. فدی.

چونك ایمان بُرده باشی زندهٔ * چونك با ایمان رَوے پایندهٔ
هم در آن دم حال بر خواجه بگشت * تا دلش شورید و آوردند طشت
شورشِ مرگست نه هَیْضهٔ طعام * قَی چه سودت دارد ای بدبختِ خام
چار کس بردند تا سوی وثاق * ساق میمالید او بر پشتِ ساق
پندِ موسی نشْنوے شوخی کُنی * خویشتن بر تیغِ پولادی زنی
شرم نآید تیغ‌را از جانِ تو * آنِ تُست این ای برادر آنِ تو

دعا کردن موسی آن شخص‌را تا بایمان رود از دنیا،

موسی آمد در مناجات آن سَحَر * کای خدا ایمان ازو مَسْتان مبَر
پادشاهی کن برُو بخشا که او * سهو کرد و خیره‌رُویی و غُلو
گفتمش این علم نه در خوردِ تُست * دفع پنداریدگفتم‌را و سُست
دست‌را بر اژدها آنکس زند * که عصارا دستش اژْدَرها کُنَد
سِرِّ غیب آنرا سزد آموختن * که زگفتن لب تواند دوختن
در خورِ دریا نشد جز مرغِ آب * فهم کن وَاللهُ أَعْلَمُ بِالصَّوابِ
او بدریا رفت و مرغ‌آبی نبود * گشت غرقه دست گیرش ای وَدود

اجابت کردن حق تعالی دعای موسی‌را علیه السّلم،

گفت بخشیدم بدو ایمان نَعَم * ور تو خواهی این زمان زنده‌ش کنم
بلك جملهٔ مردگانِ خاك‌را * این زمان زنده کنم بهرِ ترا
گفت موسی این جهانِ مردنست * آن جهان انگیز کانجا روشنست

Heading: ABHK Bul. موسی علیه السّلم.
(۲۲۸٤) Bul. بدو بخشا.   (۲۲۸۹) A om. و.
Heading: AK Bul. om. را.   (۲۲۹۰) K Bul. زندش.

جز سلامِ حقّ هین آنرا بجو ٭ خانه خانه جا بجا و کو بکو
از دهانِ آدمیٔ خوش‌مشام ٭ هم پیامِ حق شنودم هم سلام
وین سلامِ باقیان بر بویِ آن ٭ من همی‌نوشم بدِل خوشتر زجان
زآن سلامِ او سلامِ حق شُدست ٭ کآتش اندر دودمانِ خود زدست
مرده‌است از خود شده زنده برَب ٭ زآن بود اسرارِ حقّش در دو لب
مردنِ تن در ریاضت زندگیست ٭ رنجِ این تن روح‌را پایندگیست
گوش بنْهاده بُد آن مردِ خبیث ٭ می‌شنود او از خروسش آن حدیث

دویدن آن شخص بسوی موسی بزنهار چون از خروس خبر مرگ خود شنید،

چون شنید اینها دوان شد تیز و تفت ٭ بر درِ موسی کلیم الله رفت
رُو همی‌مالید در خاك او زبیم ٭ که مرا فریاد رس زین ای کلیم
گفت رَو بفْروش خودرا و برَه ٭ چونك اُستا گشتهٔ بر جه زچَه
بر مُسْلمانان زیان انداز تو ٭ کیسه و همیانهارا کن دوتو
من درونِ خشت دیدم این قضا ٭ که در آیینه عیان شد مر ترا
عاقل اوّل بیند آخررا بدِل ٭ اندر آخر بیند از دانش مُقِل
باز زاری کرد کای نیکوخصال ٭ مر مرا در سَر مزن در رُو ممال
از من آن آمد که بودم ناسزا ٭ ناسزایم‌را تو ده حُسْنَ الْجَزا
گفت تیری جَست از شَست ای پسر ٭ نیست سُنَّت کآید آن واپس بسَر
لیك در خواهم زنیکوداوری ٭ تا که ایمان آن زمان با خود بری

(۲۲۶۰) A همین آنرا. (۲۲۶٤) A بر دو لب.
Heading: ABHK Bul. بزینهار. In Bul. the Heading follows v. ۲۲۶۵.
(۲۲۶۷) A om. و. (۲۲۷۲) A ای نیکو. H در رو ممال.
(۲۲۷۵) K از شصت.

دید در قصری نبشته نامِ خویش * آنِ خود دانستش آن محبوب‌کیش
بعد از آن گفتند کین نعمت وراست * کو بجان‌بازی بجُز صادق نخاست
خدمتِ بسیار می‌بایست کرد * مر ترا تا بر خوری زین چاشت‌خورد
چون تو کاهل بودی اندر التجا * آن مصیبتها عوض دادت خدا
گفت یا رَب تا بصد سال و فزون * این چنینم ده بریز از من تو خون
اندر آن باغ او چو آمد پیش پیش * دید در وی جملهٔ فرزندانِ خویش
گفت از من گُم شد از تو گُم نشد * بی دو چشمِ غیب کس مردُم نشد
تو نکردی فصد و از بینی دوید * خونِ افزون تا زنَب جانت رهید
مغزِ هر میوه بِهست از پوستش * پوست دان تن‌را و مغز آن دوستش
مغزِ نغزی دارد آخر آدمی * یك‌دمی آنرا طلب گر زآن دَمی

در آمدن حمزه رضی الله عنه درجنگ بی زره،

اندر آخر حَمْزه چون در صف شدی * بی زره سرمست در غَزْو آمدی
سینه باز و تن برهنه پیش پیش * در فگندی در صفِ شمشیر خویش
خلق پرسیدند کای عمِّ رسول * ای هزبرِ صف‌شِکَن شاهِ فُحول
نه تو لَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى * تَهْلُكَه خواندی زپیغامِ خدا
پس چرا تو خویش‌را در تهلکه * می در اندازی چنین در معرکه
چون جوان بودی و زفت و سخت‌زِه * تو نمی‌رفتی سوی صف بی زره
چون شدی پیر و ضعیف و مُنحنی * پردهای لا اُبالی می‌زنی
لا اُبالی‌وار با تیغ و سنان * می‌نمایی دار و گیر و امتحان
تیغ حُرمت می‌ندارد پیررا * کی بود تمییز تیغ و تیررا

(۲۴۰۹) B نوشته. After this verse AH add:

دید در قصری نبشته نام خود * شد یقینش کآن او بد نام‌زد

(۲۴۱۰) Bul. نخواست. (۲۴۱۵) G گفت از من گم شد. (۲۴۱۶) A تو نکردی فضل. (۲۴۱۹) Bul. در صف زدی. Bul. om. و. Heading: ABHK Bul. حرب for جنگ.

این فَناجا چون جهانِ بُود نیست * بازگشتِ عاریت بس سود نیست
رحمتی افشان بر ایشان هم کنون * در نهان‌خانهٔ لَدَیْنا مُحْضَرُون
تا بدانی که زیانِ جسم و مال * سودِ جان باشد رهاند از وبال
پس ریاضت‌را بجان شَو مُشتری * چون سپردی تن بخدمت جان بَری
ور ریاضت آیدت بی اختیار * سر بنه شکرانه ده ای کامْیار
چون حَقَت داد آن ریاضت شکر کُن * تو نکردی او کشیدت زامْرِ کُن

حکایت آن زنی کی فرزندش نمی‌زیست بنالید جواب آمد کی آن عوض ریاضت تُست و بجای جهاد مجاهدانست ترا،

آن زنی هر سال زاییدی پسر * بیش از شش مه نبودی عُمْرِوَر
یا سه مه یا چار مه گشتی تباه * ناله کرد آن زن که افغان ای اله
نُه مَهَم بارست و سه ماهم فَرَح * نعمتم زُوتررَو از قَوْسِ قُزَح
پیشِ مردانِ خدا کردی نفیر * زین شکایت آن زن از دردِ نذیر
بیست فرزند این‌چنین در گور رفت * آتشی در جانشان افتاد تفت
تا شبی بنْمود اورا جَنّتی * باقیِ سبزی خوشی بی ضِنّتی
باغ گفتم نعمتِ بی‌کیف‌را * کاصْلِ نعمتهاست و مَجْمَعِ باغها
ورنه لا عَیْنٌ رَأَتْ چه جایِ باغ * گفت نورِ غیب‌را یزدان چراغ
مِثْل نبْود آن مثالِ آن بود * تا بَرَد بُویْ آنك او حیران بود
حاصل آن زن دید آن‌را مست شد * زآن تجلّی آن ضعیف از دست شد

(۲۳۹۴) K Bul. پس. In H the word is unpointed.

Heading: ABHK Bul. این عوض. A om. ترا.

(۲۴۰۱) ABKH قوس و قزح. (۲۴۰۲) K Bul. آتشی در جان او. ABH افتاد و تفت.

(۲۴۰۴) A یافتی for باقیِ. Bul. باغیٍ. AK بی ظنّتی. (۲۴۰۵) A om. و.

(۲۴۰۸) AH حاصل آنرا دید آن زن.

گر ترا آید زجایی تهمتی * گرد مظلومت دعا در محنتی
تو همی‌گویی که من آزاده‌ام * بر کسی من تهمتی ننْهاده‌ام
تو گناهی کردهٔ شکلِ دگر * دانه کِشتی دانه کی ماند ببَر
او زِنا کرد و جزا صد چوب بود * گوید او من کی زدم کس‌را بعُود
نه جزای آن زنا بود این بلا * چوب کی ماند زنارا در خَلا
مار کی ماند عصارا ای کلیم * درد کی ماند دوارا ای حکیم
تو بجایِ آن عصا آبِ منی * چون بیفگندی شد آن شخصِ سَنی
یار شد یا مار شد آن آبِ تو * زآن عصا چونست این اِعْجابِ تو
هیچ ماند آب آن فرزندرا * هیچ ماند نَیْشکر مر قندرا
چون سُجودی یا رُکوعی مرد کِشت * شد در آن عالَم سجودِ او بهشت
چونك پرّید از دهانش حمدِ حق * مرغِ جنّت ساختش رَبُّ الْفَلَق
حمد و تسبیحت نماند مرغ‌را * گرچه نطفهٔ مرغ بادست و هوا
چون زدستت رُست ایثار و زکات * گشت این دست آن طرف نخل و نبات
آبِ صبرت جویِ آبِ خُلد شد * جویِ شیرِ خلد مِهرِ تُست و وُد
ذوقِ طاعت گشت جویِ انگبین * مستی و شوقِ تو جویِ خمر بین
این سببها آن اثرهارا نماند * کس نداند چونْش جایِ آن نشانْد
این سببها چون بفرمانِ تو بود * چار جُو هم مر ترا فرمان نمود
هر طرف خواهی روانش میکنی * آن صِفَت چون بُد چنانش میکنی
چون منیِّ تو که در فرمانِ تُست * نسلِ آن در امرِ تو آیند چُست
می‌دود بر امرِ تو فرزندِ نَو * که منم جُزْوت که کردی‌اش گِرَو
آن صفت در امرِ تو بود این جهان * هم در امرِ تُست آن جُوها روان
آن درختان مر ترا فرمان‌بَرند * کآن درختان از صفاتت با بَرند

(۲۴۵۰) ABK Bul. شکلی. (۲۴۵۶) A این فرزندرا.
(۲۴۵۷) Bul. شد سجود او در آن عالم. (۲۴۶۰) G زکوة.
(۲۴۶۷) Bul. میرود در امر. B Bul. فرزند تو. A کی کردی. (۲۴۶۹) Bul. یا برند.

زین نسق غمخوارگان بی‌خبر * پند می‌دادند اورا از غیر

جواب حمزه مر خلق‌را،

گفت حمزه چونك بودم من جوان * مرگ می‌دیدم وداع این جهان
سوی مردن کس برغبت کی رود * پیش اژدرها برهنه کی شود
لیك از نور محمّد من کنون * نیستم این شهر فانی‌را زبون
از برون حسّ لشکرگاه شاه * پر همی‌بینم زنور حق سپاه
خیمه در خیمه طناب اندر طناب * شکر آنك کرد بیدارم زخواب
آنك مردن پیش چشمش تهلکه‌ست * امر لَا تُلْقُوا بگیرد او بدست
وآنك مردن پیش او شد فتح باب * سَارِعُوا آید مر اورا در خطاب
الحَذَر ای مرگ‌بینان بارِعُوا * العَجَل ای حَشْربینان سَارِعُوا
الصَّلا ای لطف‌بینان اِفْرَحوا * البَلا ای قهربینان اِتْرَحوا
هرکه یوسف دید جان کردش فِدَی * هرکه گرگش دید بر گشت از هُدَی
مرگِ هر یك ای پسر همرنگِ اوست * پیشِ دشمن دشمن و بر دوست دوست
پیشِ تُرك آینه‌را خوش رنگیست * پیشِ زنگی آینه هم زنگیست
آنك می‌ترسی زمرگ اندر فرار * آن زخود ترسانی ای جان هوش دار
رُویِ زشت تُست نه رخسارِ مرگ * جانِ تو همچون درخت و مرگ برگ
از تو رُسته‌ست ار نکویست ار بَدست * ناخوش و خوش هر ضمیرت ازخودست
گر بخاری خستهٔ خود کِشتهٔ * ور حریر و قز دَری خود رِشتهٔ
دانك نبود فعل همرنگ جزا * هیچ خدمت نیست همرنگ عطا
مُزدِ مُزدوران نمی‌ماند بکار * کآن عرض وین جوهرست و پایدار
آن همه سختی و زورست و عَرَق * وین همه سیمست و زرّست و طَبَق

(۲۴۲۳) G شکرْ. (۲۴۲۴) Bul. نهی لا تلقوا. (۲۴۴۱) A اندر قرار.
(۲۴۴۵) ABHK Bul. لیك for دانك. (۲۴۴۷) Bul. زرّست و سیمست.

همچنانک وسوسه و وَحْیِ اَلَسْت * هر دو معقولند لیکن فرق هست
هر دو دلّالانِ بازارِ ضمیر * رختهارا می‌ستایند ای امیر
گر تو صرّافِ دلی فکرت‌شناس * فرق کن سِرِّ دو فکر، چون نخّاس
ور ندانی این دو فکرت از گمان * لا خِلابه گوی و مَشْتاب و مران

حیلهٔ دفع مغبون شدن در بیع و شرا،

آن یکی یاری پَیَمبررا بگفت * که منم در بَیعها با غَبْن جُفت
مکرِ هر کس کو فروشد یا خرد * همچو سِحْرست و زراهم می‌برد
گفت در بیعی که ترسی از غِرار * شرط کن سه روز خودرا اختیار
که تأنّی هست از رحمان یقین * هست تعجیلت زشیطانِ لعین
پیشِ سگ چون لقمهٔ نان افگنی * بُو کند آنگه خورد ای مُعْتَنی
او ببینی بُو کند ما با خِرَد * هم ببوییمش بعقلِ مُنْتَقَد
با تأنّی گشت موجود از خدا * تا بشش روز این زمین و چرخها
ورنه قادر بود کو کُنْ فَیَکُون * صد زمین و چرخ آوردی برون
آدمی‌را اندک اندک آن هُمام * تا چهل سالش کند مردِ تمام
گرچه قادر بود کاندر یک‌نفَس * از عدم پَرّان کند پنجاه کس
عیسی قادر بود کو از یک دعا * بی توقّف بر جهاند مُرده‌را
خالقِ عیسی بنتْواند که او * بی توقّف مردم آرد تو بتو
این تأنّی از پیِ تعلیمِ تُست * که طلب آهسته باید بی سُکُست
جُویکی کوچک که دایم می‌رود * نه نَجِس گردد نه گنده می‌شود
زین تأنّی زاید اقبال و سرور * این تأنّی بیضه دولت چون طُیور

(۲۴۹۱) B دلّالی. (۲۴۹۲) AK دو فکرت چون نخّاس, and so Bul., which has نخاس. (۲۴۹۸) BH ای مغتنی. (۲۵۰۲) A مردم تمام.
(۲۵۰۶) Bul. آن تأنّی. Bul. بی شکست. (۲۵۰۷) K جویك.

چون بامرِ تُست اینجا این صفات * پس در امرِ تُست آنجا آن جزات
چون زدستت زخم بر مظلوم رُست * آن درختی گشت ازو زَقّوم رُست
چون زخشمْ آتش تو در دلها زدی * مایهٔ نارِ جهنّم آمدی
آتشت اینجا چو آدم‌سوز بود * آنچ از وی زاد مردافروز بود
آتشِ تو قصدِ مردم می‌کند * نار کز وی زاد بر مردم زند
آن سخنهای چو مار و کژدمت * مار و کژدم گشت و می‌گیرد دُمت
اولیارا داشتی در انتظار * انتظارِ رَستخیزت گشت یار
وعدهٔ فردا و پس‌فردای تو * انتظارِ حَشْرت آمد وای تو
منتظر مانی در آن روزِ دراز * در حساب و آفتابِ جان‌گداز
کآسمانرا منتظر می‌داشتی * تخمِ فردا رَه رَوَم می‌کاشتی
خشمِ تو تخمِ سعیرِ دوزخست * هین بکُش این دوزخت‌را کین فخّاست
کُشتنِ این نار نبْود جز بنور * نُورُك اطْفا نارَنا نَحْنُ الشَّكور
گر تو بی نوری کنی حِلمی بدست * آتشت زنده‌ست و در خاکسترست
آن تکلّف باشد و رُوپوش هین * نارراً نکْشد بغیرِ نورِ دین
تا نبینی نورِ دین ایمن مباش * کآتشِ پنهان شود یك‌روز فاش
نور آبی دان و هم بر آب چفْس * چونك داری آب از آتش مترْس
آب آتش‌را کُشد کآتش بخُو * می‌بسوزد نسل و فرزندانِ او
سوی آن مُرغابیان رَو روزِ چند * تا ترا در آبِ حیوانی کَشند
مرغِ خاکی مرغِ آبی هم‌تنند * لیك ضدّانند آب و روغنند
هر یکی مر اصلِ خودرا بنده‌اند * احتیاطی کن بهم مانند‌اند

(٢٤٧١) A مظلوم تست, with ر written under the initial letter of تست.

(٢٤٧٣) AB Bul. in the first hemistich مردم‌سوز.

(٢٤٧٤) AH رست for زاد, corr. in H. (٢٤٧٥) G کزدمت and کزدم.

(٢٤٧٨) Bul. om. و. (٢٤٨١) K اطفاء. (٢٤٨٣) A و خاکستر شدست.

(٢٤٨٤) Bul. این تکلّف. (٢٤٨٦) Bul. نسل فرزندان. (٢٤٨٨) Bul. و آب.

گفت جُفت امشب غریبی می‌روی * از تبار و خویش غایب می‌شوی
گفت نه نه بلك امشب جانِ من * می‌رسد خود از غریبی در وطن
گفت رویت‌را کجا بینیم ما * گفت اندر حلقهٔ خاصِ خدا
حلقهٔ خاصش بتو پیوسته‌است * گر نظر بالا کنی نه سوی پست
اندر آن حلقه ز رَبّ ٱلْعَالَمِين * نور می‌تابد چو در حلقه نگین
گفت ویران گشت این خانه دریغ * گفت اندر مَه نگر مَنْگر بمیغ
کرد ویران تا کند معمورتر * قومم انبُه بود و خانه مُخْتَصَر

حکمت ویران شدن تن بمرگ،

من چو آدم بودم اوّل حبسِ کَرْب * پُر شد اکنون نسلِ جانم شرق و غَرْب
من گدا بودم درین خانهٔ چو چاه * شاه گشتم قصر باید بهرِ شاه
قصرها خود مر شهان‌را مأنَس است * مرده‌را خانه و مکان گوری بس‌است
انبیارا تنگ آمد این جهان * چون شهان رفتند اندر لامکان
مردگانرا این جهان بنْمود فَر * ظاهرش زفت و بمعنی تنگ بَر
گر نبودی تنگ این افغان ز چیست * چون دوتا شد هرکه در وی بیش زیست
در زمانِ خواب چون آزاد شد * زآن مکان بنگر که جان چون شاد شد
ظالم از ظلمِ طبیعت باز رَست * مردِ زندانی ز فکرِ حبس جَست
این زمین و آسمانِ بس فراخ * سخت تنگ آمد بهنگامِ مُناخ
چشم بند آمد فراخ و سخت تنگ * خندهٔ او گریه فخرش جمله ننگ

(۲۵۱۸) A om. و.
(۲۵۲۲) B حلقهٔ نگین.
(۲۵۲۵) A من چه آدم.
(۲۵۲۶) A چه چاه. A بایدْ شاه‌را, corr. in marg.
(۲۵۲۹) Bul. تنگ‌تر.
(۲۵۳٤) ABK Bul. چشم بند آمد.

مرغ کی ماند ببیضه ای عنید * گرچه از بیضه همی‌آید پدید
باش تا اجزای تو چون بیضها * مرغها زایند اندر انتها
بیضهٔ مار ارچه ماند در شَبَه * بیضهٔ گُنْجِشك‌را دُورست ره
دانهٔ آبی بدانهٔ سیب نیز * گرچه ماند فرقها دان ای عزیز
برگها همرنگ باشد در نظر * میوها هر یك بود نوعی دگر
برگهای جسمها مانندهاند * لیك هر جانی برَیْعی زندهاند
خلق در بازار یکسان می‌روند * آن یکی در ذوق و دیگر دردمند
همچنان در مرگ یکسان میرویم * نیم در خُسْران و نیمی خُسْرَویم

وفات یافتن بلال رضی الله عنه با شادی،

چون بِلال از ضعف شد همچون هلال * رنگِ مرگ افتاد بر رویِ بلال
جفتِ او دیدش بگفتا وا حَرَب * پس بلالش گفت نه نه وا طَرَب
تا کنون اندر حَرَب بودم ززیست * تو چه دانی مرگ چون عیش است و چیست
این همی‌گفت و رُخش در عینِ گفت * نرگس و گلبرگ و لاله می‌شکُفت
تابِ رُو و چشمِ پُر انوارِ او * می گواهی داد بر گفتارِ او
هر سِیه‌دل می سِیَه دیدی ورا * مردمِ دیده سیاه آمد چرا
مردمِ نادیده باشد رُو سیاه * مردمِ دیده بود مرآتِ ماه
خود که بیند مردمِ دیدهٔ ترا * در جهان جز مردمِ دیده‌فزا
چون بغیرِ مردمِ دیده‌ش ندید * پس بغیرِ او که در رنگش رسید
پس جز او جمله مُقَلِّد آمدند * در صفاتِ مردمِ دیدهٔ بلند
گفت جُفتش الفِراق ای خوش‌خصال * گفت نه نه الوِصالست الوِصال

(۲۰۱۹) Bul. چه عیشست. K om. و.
(۲۰۲۲) B مرآت شاه.
(۲۰۲۴) G خود کی بیند. (۲۰۲۵) G کی در رنگش.
(۲۰۲۷) ABHK الوصالست این وصال, corr. in H.

حامله گریان زِرِه کَأَیْنَ ٱلْمَنَاص * وآن جنین خندان که پیش آمد خلاص
هرچ زیرِ چرخ هستند اُمّهات * از جَماد و از بهیمه وز نبات
هر یکی از دردِ غیری غافلند * جز کسانی که نبیه و کاملند
آنچ کُوسه داند از خانهٔ کسان * بَلْمه از خانهٔ خودش کَی داند آن
آنچ صاحب‌دل بداند حالِ تو * تو زحالِ خود ندانی ای عمو

بیان آنك هرچ غفلت و غم و کاهلی و تاریکیست همه از تنست که ارضی است و سفلی،

غفلت از تن بود چون تن روح شد * بیند او اسراررا بی هیچ بُد
چون زمین بر خاست از جَوِّ فلك * نه شب و نه سایه باشد لِی و لَك
هرکجا سایه‌ست و شب یا سایَگه * از زمین باشد نه از افلاك و مَه
دود پیوسته هم از هیزِم بود * نه زآتشهای مُسْتَنْجِم بود
وَهْم افتد در خطا و در غلط * عقل باشد در اصابتها فقط
هر گرانی و کَسَل خود از تنست * جان زخفّت جمله در پرّیدنست
رُوی سرخ از غلبهٔ خونها بود * رُوی زرد از جنبشِ صفرا بود
رُو سپید از قوّتِ بَلْغَم بود * باشد از سودا که رُو ادهم بود
در حقیقت خالقِ آثار اوست * لیك جز علّت نبیند اهلِ پوست
مغز کو از پوستها آواره نیست * از طبیب و علّت اورا چاره نیست
چون دُوُم بار آدمی‌زاده بزاد * پایِ خود بر فَرْقِ علّتها نهاد
علّتِ اُولَی نباشد دینِ او * علّتِ جُزْوی ندارد کینِ او

(۲۵٦۱) A وین جنین.   (۲۵٦۵) After this verse Bul. adds:
آنکه در پیشانیت بنموده‌اش * بو العجب که تو نتانی دیدنش
(۲۵٦۷) A نه ولك. G باشد نی وُلَك. H نی شب نی سایه باشد نی ونك.
(۲۵٦۸) A om. و. A با سایگه. B سایه‌گه.   (۲۵٦۹) G هیزِم as in text.

تشبیه دنیا کی بظاهر فراخست و بمعنی تنگ و تشبیه خواب کی خلاص‌است ازین تنگی،

همچو گرمابه که تفسیده بود * تنگ آیی جانت بخسیده شود
گرچه گرمابه عریض‌است و طویل * زآن تَبِش تنگ آیدت جان و کلیل
تا برون نآیی بنگشاید دلت * پس چه سود آمد فراخئ منْزِلت
یا که کفش تنگ پوشی ای غوی * در بیابانِ فراخی می‌روی
آن فراخئ بیابان تنگ گشت * بر تو زندان آمد آن صحرا و دشت
هرکه دید او مر ترا از دُور گفت * کو در آن صحرا چو لالهٔ تر شگُفت
او نداند که تو همچون ظالمان * از برون در گلشنی جان در فغان
خوابِ تو آن کفش بیرون کردنست * که زمانی جانت آزاد از تنست
اولیارا خواب مُلکست ای فلان * همچو آن اصحابِ کهف اندر جهان
خواب می‌بینند و آنجا خواب نه * در عدم در می‌روند و باب نه
خانهٔ تنگ و درون جان چنگلُوك * کرد ویران تا کند قصرِ ملوك
چنگلُوکم چون جَنین اندر رَحِم * نُهمَهه گشتم شد این نُقلانِ مُهِم
گر نباشد دردِ زه بر مادرم * من درین زندانِ میانِ آذرم
مادرِ طبعم زدردِ مرگِ خویش * می‌کند ره تا رهد بَرّه زمیش
تا چَرَد آن برّه در صحرای سبز * هین رَحِم بگْشا که گشت این برّه گبز
دردِ زه گر رنجِ آبستان بود * بر جنین اشْکستنِ زندان بود

(۲۰٤۵) H آیی, with آید as variant. A Bul. بخسیده بود. H بُخسیده. G بخسیده.
(۲۰٤۷) A Bul. نبگشاید. (۲۰۵۲) A om. از.
(۲۰۵٤) Bul. om. و before آنجا. (۲۰۵۵) Bul. و درو جان.
(۲۰۵٦) A نه مُهِم گشتم. Bul. آن نقلان. (۲۰۵۷) A آدرم.
(۲۰۵۸) AHK Bul. می‌کند زه. (۲۰٦۰) A Bul. آبستن.

دایم اندر آب کارِ ماهیست * ماررا با او کجا همراهی است
لیك در که مارهای پُر فَنند * اندرین یَم ماهیها می‌کنند
مکرشان گر خلق‌را شیدا کند * هم زدَرْیا ناسه‌شان رُسوا کند
واندرین یم ماهیانِ پُر فَنند * ماررا از سِحْر ماهی می‌کنند
ماهیانِ قعرِ دریای جلال * بحرشان آموخته سحرِ حلال
پس مُحال از تابِ ایشان حال شد * نحس آنجا رفت و نیکوفال شد
تا قیامت گر بگویم زین کلام * صد قیامت بگْذرد وین ناتمام

آداب المستمعین والمریدین عند فیض الحکمة من لسان الشیخ،

بر ملولان این مکرَّر کردنست * نزدِ من عمرِ مکرَّر بُردنست
شمع از برقِ مکرَّر بر شود * خاك از تابِ مکرَّر زر شود
گر هزاران طالبند و یك ملول * از رسالت باز می‌ماند رسول
این رسولانِ ضمیرِ رازگو * مستمع خواهند اسرافیل‌خُو
نَخْوتی دارند و کِبری چون شهان * چاکری خواهند از اهلِ جهان
تا ادبهاشان بجاگه ناوری * از رسالتشان چگونه بر خوری
کَی رسانند آن امانت‌را بتو * تا نباشی پیششان راکع دوتو
هر ادبشان کَی همی‌آید پسند * کامدند ایشان زایوانِ بلند
نه گدایانند کز هر خدمتی * از تو دارند ای مزوِّر منّتی
لیك با بی‌رغبتیها ای ضمیر * صدقهٔ سلطان بیفشان وا مگیر
اسبِ خودرا ای رسولِ آسمان * در ملولان مَنْگر و اندر جهان
فرّخ آن تُرکی که استیزه نهد * اسبش اندر خندقِ آتش جهد

(۲۵۹۸) A کاندرین یم.
(۲۶۰۰) Bul. om. و.
(۲۶۰۵) A ضمیر و رازگو.
(۲۶۰٦) Bul. بندگی خواهند.
(۲۶۰۸) A رساند.
(۲۶۱۲) H و اندر چهان.

می‌پرد چون آفتاب اندر اُفُق * با عروسِ صدق و صورت چون تُتُق
بلك بیرون از افق وز چرخها * بی مکان باشد چو ارواح و نُهی
بل عقولِ ماست سایه‌هاے او * می‌فتد چون سایها در پایِ او
مجتهد هرگه که باشد نَص‌شناس * اندر آن صورت نیندیشد قیاس
چون نیابد نصّ اندر صورتی * از قیاسِ آنجا نماید عِبرتی

تشبیه نصّ با قیاس،

نصّ وَحْیِ رُوحِ قُدْسی دان یقین * وآن قیاسِ عقلِ جُزْوی تحتِ این
عقل از جان گشت با اِدراك و فر * روح اورا کَی شود زیرِ نظر
لیك جان در عقل تأثیری کند * زآن اثر آن عقل تدبیری کند
نُوح‌وار ار صَدّقی زد در تو روح * کو یَم و کشتی و کو طوفانِ نوح
عقل اثررا روح پندارد ولیك * نورِ خور از قرصِ خور دُورست نیك
زآن بقرصی سالکی خرسند شد * تا زنُورش سوی قرص افگند شد
زآنك این نوری که اندر سافل است * نیست دایم روز و شب او آفل است
وآنك اندر قرص دارد باش و جا * غرقهٔ آن نور باشد دایما
نه سحابش ره زند خود نه غروب * وا رهید او از فراقِ سینه‌کوب
این‌چنین کس اصلش از افلاك بود * یا مبدّل گشت گر از خاك بود
زآنك خاکی‌را نباشد تابِ آن * که زند بر وی شعاعش جاودان
گر زند بر خاك دایم تابِ خور * آنچنان سوزد که ناید زو ثمر

(٢٥٧٩) Bul. در چرخها. In the second hemistich H has بی مکان همچون عقولست و نهی.

(٢٥٨٠) ABGHK Bul. سایهای او.

Heading: Bul. نصّ و قیاس.

(٢٥٨٦) A صَدِّقی. G صَدَّقی. Bul. کو یم و کو کشتی کو طوفان نوح.

(٢٠٩١) In H a corrector has indicated that خود and نه should be transposed.

تو عدوِّ او نهٔ خصمِ خودی * چه غم آتش‌را که تو هیزم شدی
ای عجب از سوزشت او کم شود * یا زدردِ سوزشت پُر غم شود
رحمتش نه رحمتِ آدم بود * که مزاجِ رحمِ آدم غم بود
رحمتِ مخلوق باشد غُصّه‌ناك * رحمتِ حقّ از غم و غصّه‌ست پاك
رحمتِ بی‌چون چنین دان ای پدر * نآید اندر وَهْم از وی جز اثر

فرق میان دانستن چیزی بمثال و تقلید و میان دانستن ماهیّت آن چیز،

ظاهرست آثار و میوهٔ رحمتش * لیك کَی داند جز او ماهیّتش
هیچ ماهیّاتِ اوصافِ کمال * کس نداند جز بآثار و مثال
طفل ماهیّت نداند طمث‌را * جز که گویی هست چون حلوا ترا
کَی بود ماهیّت ذوقِ جماع * مثلِ ماهیّاتِ حلوا ای مُطاع
لیك نسبت کرد از روی خوشی * با تو آن عاقل چو تو کودك‌وَشی
تا بداند کودك آنرا از مثال * گر نداند ماهیت یا عینِ حال
پس اگر گویی بدانم دور نیست * ور ندانم گفتِ کذب و زور نیست
گر کسی گوید که دانی نوح‌را * آن رسولِ حقّ و نورِ روح‌را
گر بگویی چون ندانم کآن قمر * هست از خورشید و مه مشهورتر
کودکانِ خُرد در کُتّابها * وآن امامان جمله در محرابها
نامِ او خوانند در قرآن صریح * قصّه‌اش گویند از ماضی فصیح
راست‌گو دانیش تو از رُویِ وصف * گرچه ماهیّت نشد از نوح کشف

(۲۶۲۱) Bul. .یا زدرد سوزشت او غم خورد

(۲۶۲۲) Bul. .غم خورد

(۲۶۳۵) Bul. om. .و G گی as in text.

(۲۶۳۸) B .که بود

(۲۶٤۰) AB .با عین حال

(۲۶٤۱) BK Bul. in the second hemistich have .ور بگویی که ندانم زور نیست

گرم گرداند فرس‌را آنچنان * کی کند آهنگِ اوجِ آسمان
چشم‌را از غیر و غیرت دوخته * همچو آتش خشك و تررا سوخته
گر پشیمانی بَرُو عیبی کند * آتش اوّل در پشیمانی زند
خود پشیمانی نرُوید از عدم * چون ببیند گرئ صاحب‌قَدَم

شناختن هر حیوانی بوی عدوّ خودرا و حذر کردن و بطالت و خسارت آنکس کی عدوّ کسی بود کی ازو حذر ممکن نیست و فرار ممکن نی و مقابله ممکن نی،

اسب داند بانگ و بُوی شیررا * گرچه حیوانست اِلّا نادرا
بل عدوّ خویش‌را هر جانور * خود بداند از نشان و از اثر
روز خُفّاشك نیارد بر پرید * شب برون آمد چو دزدان و چرید
از همه محروم‌تر خفّاش بود * که عدوّ آفتابِ فاش بود
نه تواند در مُصافّش زخم خورد * نه بنفرین تاندش مهجور کرد
آفتابی که بگرداند قفاش * از برای غصّه و قهرِ خُفاش
غایتِ لطف و کمالِ او بود * گرنه خفّاشش کجا مانع شود
دشمنی گیری بحدِّ خویش گیر * تا بود ممکن که گردانی اسیر
قطره با قُلْزُم چو استیزه کُنَد * ابلهاست او ریشِ خود بر می‌کَنَد
حیلتِ او از سبالش نگْذرد * چنبرهٔ حُجرهٔ قمر چون بر دَرَد
با عدوّ آفتاب این بُد عتاب * ای عدوِّ آفتابِ آفتاب
ای عدوّ آفتابی کز فَرَش * می‌بلرزد آفتاب و اخترش

(٢٦٢٠) A Bul. برون آید.　　(٢٦٢٢) B کی for که. AH کو.

(٢٦٢٤) Written in marg. H, apparently by the original hand.

(٢٦٢٦) ABHK چه اسنیزه, corr. in H.

(٢٦٢٧) Bul. چنبر.

يَعْـرِفُونَ ٱلْأَنبِيـا أَضْـدادُهُـم * مِثْلَ مـا لا يَشْتَـبِـه أَوْلادُهُـم
همچو فرزندانِ خود دانندشان * مُنْكِران با صد دليل و صد نشان
ليك از رشك و حسدْ پنهان كنند * خويشتن‌را بـر نـدانـم می‌زننـد
پس چو يَعْرِف گفت چون جایِ دگر * گفت لَا يَعْـرِفُهُمْ غَيْـرِی فَـذَر
إِنَّهُـمْ تَحْتَ قِـبـابِی كـامِنون * جز كه يزدانشان نداند زآزمون
هر بنسبت گيـر اين مفتـوح‌را * كه بـدانی و نـدانی نـوح‌را

مسئلهٔ فنا و بقای درويش،

گفت قايل در جهان درويش نيست * ور بود درويش آن درويش نيست
هست از رُویِ بقـاے ذاتِ او * نيست گشته وصفِ او در وصفِ هُو
چون زبانـهٔ شمـع پيشِ آفتـاب * نيست باشد هست باشد در حساب
هست باشـد ذاتِ او تـا تو اگـر * بـر نهی پنبـه بسوزد زآن شَرَر
نيست باشد روشنی ندْهـد تـرا * كرده باشـد آفتـاب اورا فنـا
در دو صد مَنْ شهد يك اوقيّه خَل * چون در افگندی و در وی گشت حَل
نيست باشد طعمِ خل چون می‌چشی * هست اوقيّه فزون چون بر كشی
پيشِ شيـری آهوی بی‌هـوش شـد * هستی‌اش در هستِ او رُوپوش شـد
اين قيـاسِ ناقصان بر كارِ رَب * جوششِ عشقست نه از تركِ ادب
نبضِ عاشق بی ادب بـر می‌جهـد * خويـش‌را در كفّـهٔ شـه می‌نهـد
بی‌ادب‌تر نيست كس زو در جهان * با ادب‌تر نيست كس زو در نهان
هر بنسبت دان وِفاق ای مُنْتَجَب * اين دو ضدّ با ادب يا بی ادب
بی‌ادب باشـد چو ظاهـر بنْگـری * كه بود دعویٔ عشقـش همسَـری

(٢٦٦٤) H اضدادَهم and اولادَهم. G مِثْلُ. (٢٦٦٦) H چو يُعْرَف. Bul. در جای دگر.
(٢٦٧٦) BHK Bul. آهويی. (٢٦٧٨) AH Bul. بر كفّهٔ, corr. in H.
(٢٦٨٠) ABK Bul. ای منتخَب.

ور بگویی من چه دانم نوح‌را * همچو اوی داند اورا ای فتی
مورِ لنگم من چه دانم فیل‌را * پشّهٔ کی داند اسرافیل‌را
این سخن هم راستست از رویِ آن * که بماهیّت ندانیش ای فلان
عجز از إدراکِ ماهیّت عَمُو * حالتِ عامّه بود مطلق مگو
زآنک ماهیّات و سِرِّ سِرِّ آن * پیشِ چشمِ کاملان باشد عیان
در وجود از سِرِّ حقّ و ذاتِ او * دورتر از فهم و استبصار کو
چونك آن مخفی نماند از محرمان * ذات و وصفی چیست کآن ماند نهان
عقلِ بحثی گوید این دورست و گو * بی ز تأویلی مُحالی کم شنو
قُطْب گوید مر ترا ای سُست‌حال * آنچ فوقِ حالِ تُست آید مُحال
واقعاتی که کنونت بر گشود * نه که اوّل هم مُحالت می‌نمود
چون رهانیدت زِدَه زندان کرم * تیه‌را بر خود مکن حبسِ ستم

جمع و توفیق میان نفی و اثبات یك چیز از روی نسبت و اختلاف جهت،

نفیِ آن یك چیز و اِثباتش رواست * چون جهت شد مختلف نسبت دوتاست
ما رَمَیْتَ إذْ رَمَیْتْ از نِسبت است * نفی و اثبانست و هر دو مُثْبَتست
آن تو افگندی چو بر دستِ تو بود * تو نه افگندی که قوّت حق نمود
زورِ آدمزادرا حدّی بود * مُشتِ خاك اِشکستِ لشکر کی شود
مُشت مُشتِ تُست و افگندن زماست * زین دو نسبت نفی و اثباتش رواست

(۲۶۴۷) Bul. همچو او می‌داند.

(۲۶۴۹) Written in marg. H, apparently by the original hand.

(۲۶۵۲) H ذات وصفی. Bul. آن for کآن.

Heading: A جمع و تفریق. Bul. یك چیزی.

(۲۶۵۹) A Bul. om. و before هر دو. G in marg. gives راستست as a variant of مثبتست. (۲۶۶۰) Bul. در دست تو. (۲۶۶۱) Bul. آدم زاده‌را.

زآنچ گشتی شاد بس کس شاد شد * آخر از وی جَست و همچون باد شد
از تو هم بجْهد تو دل بــر وی منــه * پیش از آن کو بجْهد از وی تو بجه

پیدا شدن روح القُدس بصورت آدمی بر مریم بوقت برهنگی و غسل کردن و پناه گرفتن بحقّ تعالی،

همچو مَرْیَم گوی پیش از فَوْتِ مِلْك * نقش‌را کالعَــوْذُ بِالرَّحْمٰنِ مِنْكَ
دیــد مــریم صورتی بس جان‌فــزا * جان‌فزایی دل‌رُبــایی در خــلا
پیشِ او بــر رُست از رُویِ زمین * چون مه و خورشید آن رُوحُ ٱلْأَمین
از زمین بــر رُست خوبی بی نقاب * آن‌چنان کــز شرق رُویــد آفتاب
لــرزه بــر اعضای مــریم اوفتــاد * کو برهنــه بــود و ترسیــد از فساد
صورتی کــه یوسف ار دیدی عیان * دست از حیرت بُریدی چون زنان
همچو گُل پیشش برُویید آن زگل * چون خیالی کــه بــر آرد سَر زدِل
گشت بی‌خود مــریم و در بی‌خودی * گفــت بجْهم در پــنــاهِ ایــزدی
زآنك عادت کرده بود آن پاك‌جَیْب * در هزیمت رَخْت بردن سوی غیب
چون جهانرا دیــد مُلکی بی‌قــرار * حازمانــه ساخت زآن حضرت حصار
تــا بگاهِ مــرگ حصنی باشدش * کــه نــیــابــد خصم راهِ مَقْصَدش
از پنــاهِ حق حصاری بــه ندیــد * یُورتْگه نزدیكِ آن دِز بــر گزیــد
چون بدید آن غمزهای عقل‌سوز * کــه ازو می‌شــد جگــرهــا تیرْدوز
شاه و لشکر حلقــه در گوشش شــده * خسروان هــوش بی‌هوشش شــده
صد هزاران شــاه مملوکش بــرِق * صد هــزاران بــدررا داده بدِق

(۲۶۹۸) A om. و.   (۲۶۹۹) A دل در وی. ABHK پیش کو بجهد تو خود از وی بجه.
Heading: AH add مریم after گرفتن. In A Bul. the Heading follows v. ۲۷۰۰.
(۲۷۰٤) A om. و.   (۲۷۰٦) Bul. او برویید.   (۲۷۰۷) B Bul. گشت مریم بیخود.
(۲۷۰۹) Bul. ملك.

چون بباطن بنْگری دعوی کجاست * او و دعوی پیشِ آن سلطان فناست
ماتَ زَیْدٌ زیـد اگـر فاعل بود * لیك فاعل نیست کو عاطل بود
او زرُوی لفـظِ نَحـوے فاعلست * ورنــه او مفعول و موتش قاتلست
فاعلِ چــه کو چنان مقهور شد * فاعلیهـا جملـه از وے دُور شـد

قصّهٔ وکیل صدر جهان که متّهم شد و از بخارا گریخت از بیمِ جان، باز عشقش کشید رُو کشان، که کار جان سهل باشد عاشقانرا،

در بخـارا بنـدهٔ صـدرِ جهـان * متّهَم شد گشت از صـدرش نهان
مدّتِ ده سال سرگردان بگشت * گه خراسان گه کُهستان گاه دشت
از پسِ ده سال او از اشتیـاق * گشت بی طـاقت زایّـامِ فـراق
گفت تابِ فُرقتم زین پس نمانـد * صبـر کَی داند خلاعت‌را نشانـد
از فراق این خاکهـا شوره بود * آب زرد و گنـده و تیـره شـود
بادِ جان‌افـزا وَخِم گـردد وَبـا * آتشی خاکستـرے گـردد هَبـا
باغِ چون جنّت شود دارُ ٱلْمَرَض * زرد و ریزان برگِ او اندر حَرَض
عقلِ دَرّاك از فراقِ دوستان * همچـو تیرانـدازِ اِشْکستـه‌کمان
دوزخ از فُرقت چنان سوزان شدست * پیر از فُرقت چنان لرزان شدست
گـر بگویم از فـراقِ چون شرار * تا قیامت یك بود از صد هـزار
پس زشرحِ سوزِ او کم زن نَفَـس * رَبِّ سَلِّمْ رَبِّ سَلِّـمْ گوی و بـس
هرچ از وی شاد گردی در جهان * از فراقِ او بینـدیـش آن زمان

(۳۶۸۳) Bul. om. آن.   (۳۶۸۵) Bul. فاعلی چه.
Heading: B Bul. کار جهان سهل باشد.
(۳۶۸۷) AHK مدّتی.   (۳۶۹۰) Bul. شوره شود.   (۳۶۹۳) A om. و.
(۳۶۹۶) AH گوی بس.

گر هماره فصلِ تابستان بُدی * سوزشِ خورشید در بُستان شدی
مَنْبَتَش‌را سوختی از بیخ و بُن * که دگر تازه نگشتی آن کهن
گر تُرُش‌رُویست آن دَی مُشْفِق‌است * صیف خندانست امّا مُحْرِقست
چونك قبض آید تو در وی بسط بین * تازه باش و چین مَیفْگن در جبین
کودکان خندان و دانایان تُرُش * غم جگررا باشد و شادی زشُش
چشمِ کودك همچو خر در آخُرست * چشمِ عاقل در حسابِ آخِرست
او در آخُر چرب می‌بیند علف * وین زقصّاب آخِرش بیند تلف
آن علف تلخست کین قصّاب داد * بهرِ لحمِ ما ترازویی نهاد
رَو زِحکْمت خور علف کآنرا خدا * بی غرض دادست از محضِ عطا
فهمِ نان کردی نه حِکمت ای رهی * زآنچ حق گفتت کُلُوا مِنْ رِزْقِهِ
رزقِ حق حکمت بود در مرتبت * کآن گُلوگیرت نباشد عاقبت
این دهان بستی دهانی باز شد * کو خورندهٔ لقمهاے راز شد
گر زشیرِ دیو تن‌را وا بُرے * در فطامِ او بسی نعمت خورے
تُرك‌جُوشَش شرح کردم نیم‌خام * از حکیمِ غزنوی بشْنو تمام
در اِلٰهی‌نامه گوید شرحِ این * آن حکیمِ غیب و فَخْرُ ٱلْعارفین
غم خور و نانِ غم‌افزایان مخور * زآنك عاقل غم خورد کودك شکر
قندِ شادی میوهٔ باغِ غمست * این فرح زخمست و آن غم مَرْهَمست
غم چو بینی در کنارش کَش بعشق * از سَرِ رُبْوَه نظر کن در دِمِشْق
عاقل از انگور مَی بیند همی * عاشق از معدوم شَی بیند همی
جنگ می‌کردند حمّالان پَریر * تو مکَش تا من کَشَم حِمْلش چو شیر
زآنك زآن رنجِش همی‌دیدند سود * حمل‌را هر یك زدیگر می‌ربود

(۲۷۳٦) ABHK Bul. در بستان زدی. In G a corrector has written زدی above شدی.
(۲۷۳۷) A دیگر. (۲۷۳۹) BK Bul. بر جبین, and so corr. in H. (۲۷٤۳) A این علف.
(۲۷٤۸) A گر زشرّ دیو. (۲۷٤۹) GH تُرك جوشَش as in text.
(۲۷٥۳) G رَبْوه. (۲۷٥٦) G رنجَش.

زَهره نی مر زُهره‌را تا دَم زند * عقلِ کُلّش چون ببیند کم زند
من چه گویم که مرا در دوختست * دَمْگهم‌را دَمْگهِ او سوختست
دُودِ آن نارم دلیلم من بَرُو * دُور از آنِ شه باطِلٌ ما عَبَّرُوا
خود نباشد آفتابی‌را دلیل * جز که نورِ آفتابِ مُستطیل
سایه کی بُود تا دلیلِ او بود * این بَسَستش که ذلیلِ او بود
این جلالت در دلالت صادقست * جملهٔ اِدراکات پس او سابقست
جملهٔ ادراکات بر خرهای لنگ * او سوارِ بادِ پرّان چون خدنگ
گر گریزد کس نیابد گَرْدِ شه * ور گریزند او بگیرد پیش ره
جملهٔ ادراکات‌را آرام نی * وقتِ میْدانست وقتِ جام نی
آن یکی وَهْمی چو بازی می‌پرد * وآن دگر چون تیر مُعَبَّر می‌درد
وآن دگر چون کشتیٔ با بادْبان * وآن دگر اندر تراجع هر زمان
چون شکاری می‌نمایدشان زدُور * جمله حَمله می‌فزایند آن طُیور
چونك ناپیدا شود حیران شوند * همچو جغدان سوی هر ویران شوند
منتظر چشمی بهم یك چشم باز * تا که پیدا گردد آن صیدِ بناز
چون بماند دیر گویند از ملال * صید بود آن خود عَجَب یا خود خیال
مصلحت آنست تا یك ساعتی * قوّتی گیرند و زور از راحتی
گر نبودی شب همه خلقان زآز * خویشتن‌را سوختندی زاهتزاز
از هوس وز حرصِ سود اندوختن * هر کسی دادی بَدَن‌را سوختن
شب پدید آید چو گنجِ رحمتی * تا رهند از حرصِ خود یکساعتی
چونك قبضی آیدت ای راه‌رَو * آن صلاحِ تُست آتش‌دل مشو
زآنك در خرجی در آن بسط و گشاد * خرج‌را دخلی بباید زاعتداد

(۲۷۱۸) A نور آفتابی. (۲۷۲۲) A بیاید گرد شه. Bul. ور گریزد او. A بگیرند.
(۲۷۲۳) Bul. و وقت جام. (۲۷۲٤) A دیگر. (۲۷۲٥) A دیگر *bis.*
(۲۷۲۸) ABHK Bul. صید نیاز (۲۷۳۲) Bul. انداختن. (۲۷۳۳) A گنجی.
(۲۷۳٤) K Bul. آیس دل. (۲۷۳٥) A om. و.

مَرْيَما بنگـر كه نقـشِ مُشْكِلـم * هم هلالم هم خيـالِ انـدر دلم
چون خيالى در دلت آمد نشست * هركجا كه مى‌گـريـزى بـا تُوَست
جـز خيـالى عارضىِّ باطـلى * كو بود چون صبحِ كاذب آفلى
من چو صبحِ صادقم از نورِ رَب * كه نگـردد گِـردِ روزم هيچ شب
هين مكن لا حَوْل عِمْرانْ‌زاده‌ام * كه زلا حَوْل اين طرف افتـاده‌ام
مر مرا اصل و غذا لا حَوْل بود * نورِ لا حَوْلى كه پيش از قَوْل بود
تو همى‌گيـرى پنـاه از من بحق * من نگـاريـدهٔ پناهـم در سَبَق
آن پناهم من كه مَخْلَصهات بوذ * تو أَعُوذ آرى و من خود آن أَعُوذ
آفتى نبْـود بَتَـر از ناشنـاخت * تو بـرِ يار و ندانى عشق باخت
يـاررا اغيـار پـنـدارى همى * شـادى‌را نـام بنْـهـادى غمى
اين‌چنين نخلى كه لطفِ يارِ ماست * چونك ما دزديم نخلـش دارِ ماست
اين‌چنين مشكين كه زلفِ ميرِ ماست * چونك بى‌عقليم اين زنجيـرِ ماست
اين‌چنين لطفى چو نيلى مى‌رود * چونك فرعونيم چون خون مى‌شود
خون همى‌گويـد من آبم هين مريز * يوسفم گرگ از تُوَم اى پُـر ستيـز
تو نمى‌بينى كه يـارِ بـردبـار * چونك با او ضِد شدى گردد چو مار
لحـمِ او و شحـمِ او ديگـر نشـد * او چنان بَد جز كه از مَنْظَر نشد

عزمِ كردن آن وكيل از عشق كه رجوع كند ببخارا لا اُبالى‌وار،

شمـعِ مريم‌را بِهِل افـروخـتـه * كه بخـارا مى‌رود آن سوختـه
سخت بى‌صبـر و در آتشدانِ تيـز * رَو سوى صدرِ جهان مى‌كن گريـز

(۲۷۷٤) Bul. آيد نشست. (۲۷۷٥) AKH خيال. AK عارضى و باطلى.
(۲۷۷۸) Suppl. in marg. A. (۲۷۷۹) Suppl. in marg. A. BG نگاريدهٔ with *iḍáfat*. Bul. نگارندهٔ. (۲۷۸۰) A Bul. بود for بوذ. (۲۷۸۱) A تو بر يارى ندانى.
(۲۷۸۸) A آن چنان بد. H بُد.
Heading: AB اين وكيل. (۲۷۹۰) H پى كن گريز, but originally مى‌كن.

مُزدِ حق کو مزدِ آن بی‌مایه کو * این دهد گنجیت مزد و آن نَسو
گنجِ زرّی که چو خسپی زیرِ ریگ * با تو باشد آن نباشد مُرْدَریگ
پیش پیش، آن جنازه‌ت می‌دود * مُونِس، گور و غریبی می‌شود
بهرِ روز، مرگ این دم مرده باش * تا شوی با عشقِ سَرْمَد خواجه‌تاش
صبر می‌بیند زپردهٔ اجتهاد * رُویِ چون گلنار و زُلْفَیْن، مُراد
غم چو آیینه‌ست پیش، مجتهد * کاندرین ضد می‌نماید رُویِ ضد
بعدِ ضدّ، رنج آن ضدِّ، دگر * رُو دهد یعنی گشاد و کرّ و فر
این دو وصف از پنجهٔ دستت ببین * بعدِ قبض، مُشت بسط آید یقین
پنجه‌را گر قبض باشد دایما * یا همه بسط او بود چون مبتلا
زین دو وصفش کار و مَکْسب منتظم * چون پر، مرغ این دو حال اورا مُهِم
چونك مریم مضطرب شد یکزمان * همچنانك، بر زمین آن ماهیان

گفتن روح القدس مریم‌را که من رسول حقّم بتو آشفته مشو و پنهان مشو از من که فرمان اینست،

بانگ بر وی زد نمودار، کرم * که امین، حضرتم از من مرَم
از سَرافرازانِ عزّت سَر مکش * از چنین خوش محْرَمان خود در مکش
این همی‌گفت و ذُبالهٔ نورِ پاك * از لبش می‌شد پیاپی بر سِماك
از وجودم می‌گریزی در عدم * در عدم من شاهم و صاحب‌عَلَم
خود بنه و بنگاهِ من در نیستیست * یکسواره نقشِ من پیش، ستیست

(۲۷۵۸) Bul. مرده‌ریگ.   (۲۷۵۹) Bul. جنازت می‌رود. A om. و.
(۲۷۶۰) GH عشقِ as in text.   (۲۷۶۳) A گشاد کرّ.   (۲۷۶٤) A فیض مشت.
(۲۷۶۵) A فیض باشد. A با همه.   (۲۷۶۶) A om. و.
Heading: A om. من before رسول. A om. و پنهان مشو. A om. که before فرمان.
(۲۷۶۹) A apparently دم for خود, but the reading is uncertain.
(۲۷۷۰) Bul. زبالهٔ.   (۲۷۷۲) Bul. بن و بنگاه. G سِتیست.

پس کدامین شهر زآنها خوشترست * گفت آن شهری که در وی دلبرست
هرکجا باشد شهِ مارا بساط * هست صحرا گر بود سَمُّ الْخِیاط
هرکجا که یوسفی باشد چو ماه * جنّتست ارچه که باشد قعرِ چاه

منع کردن دوستان اورا از رجوع کردن بخارا و تهدید کردن و لا اُبالی گفتن او،

گفت اورا ناصحی ای بی‌خبر * عاقبت اندیش اگر داری هنر
در نگر پس‌را بعقل و پیش‌را * همچو پروانه مسوزان خویش‌را
چون بُخارا می‌روی دیوانهٔ * لایقِ زنجیر و زندان‌خانهٔ
او زتو آهن همی‌خاید زخشم * او همی‌جوید ترا با بیست چشم
میکند او تیز از بهرِ تو کارد * او سگِ قحطست و تو انبانِ آرد
چون رهیدی و خدایت راه داد * سوی زندان می‌روی چونت فتاد
بر تو گر دَه گُون موکّل آمدی * عقل بایستی کزیشان کَم زدی
چون موکّل نیست بر تو هیچ کس * از چه بسته گشت بر تو پیش و پس
عشقِ پنهان کرده بود اورا اسیر * آن موکّل‌را نمی‌دید آن نذیر
هر موکّل‌را موکّل مختفیست * ورنه او در بندِ سگ‌طبعی زچیست
خشمِ شاهِ عشق بر جانش نشست * بر عوانی و سِیَه‌رُوییش بست
می‌زند اورا که هین اورا بزن * زآن عوانانِ نهانِ افغانِ من
هرکه بینی در زیانی می‌رود * گرچه تنها با عوانی می‌رود
گر ازو واقف بُدی افغان زدی * پیشِ آن سلطانِ سلطانان شدی

(۲۸۱۱) In A a corrector has altered ارچه که into او گرچه.
Heading: Bul. لا ابالی‌وار.
(۲۸۱۲) Bul. اگر داری نظر. (۲۸۱۸) G کُم زدی.
(۲۸۲۱) A هر موکّل‌را موکّل. B هر موکّل‌را موکّل.

این بُخارا مَنْبَعِ دانش بود * پس بُخاراییست هرك آنش بود
پیشِ شیخی در بُخارا اندری * تا بخواری در بُخارا ننْگری
جز بخواری در بُخاراے دلش * راه ندْهد جَزْر و مَدّ مُشکلش
اے خنك آنرا که ذَلَّتْ نَفْسُهُ * وای آنکس‌را که یُرْدِی رَفْسُهُ
فُرقتِ صدرِ جهان در جانِ او * پاره پاره کرده بود ارکانِ او
گفت بر خیزم هم‌آنجا وا روم * کافر ار گشتم دگر ره بگْروم
وا روم آنجا بیُفتم پیشِ او * پیشِ آن صدرِ نکو اندیشِ او
گویم افکندم بپیشت جانِ خویش * زنده کن یا سَر بِبُر مارا چو میش
کُشته و مرده بپیشت ای قمر * به که شاهِ زندگان جایِ دگر
آزمودم من هزاران بار بیش * بی تو شیرین می‌نبینم عیشِ خویش
غَنِّ لی یا مُنْیَتِی لَحْنَ ٱلنُّشُور * اُبْرُکِی یا ناقتی تَمَّ ٱلسُّرُور
اِبْلَعِی یا أَرْضُ دَمْعِی قد کَفَی * اِشْرَبِی یا نَفْسُ وِرْدًا قَدْ صَفَا
عُدْتَ یا عِیدی إِلَیْنا مَرْحَبا * نِعْمَ ما رَوَّحْتَ یا رِیحَ ٱلصبا
گفت ای یاران روان گشتم وداع * سوی آن صدری که امیرست و مُطاع
دم بدم در سوز بریان می‌شوم * هرچ بادا باد آنجا می‌روم
گرچه دل چون سنگِ خارا می‌کند * جانِ من عزمِ بُخارا می‌کند
مَسْکنِ یارست و شهرِ شاهِ من * پیشِ عاشق این بود حُبُّ ٱلْوَطَن

پرسیدن معشوقی از عاشق غریب خود کی از شهرها کدام شهررا خوشتر یافتی و انبوه‌تر و محتشم‌تر و پرنعمت‌تر و دل‌گشاتر،

گفت معشوقی بعاشق کای فتی * تو بغُربت دیدهٔ بس شهرها

(۲۷۹۱) AK آتش بود. G آرِنش. (۲۷۹۳) AH جرّ و مدّ. (۲۷۹٤) A کی ذلت. A نیکواندیش. (۲۷۹۷) A خیزم و آنجا. A دیگر ره. (۲۷۹٦) A بردی رفسه. B بردی رقسه.
(۲۷۹۹) A دبگر. (۲۸۰٤) ABHK کامیرست. Bul. که میرست.
Heading: Bul. دلگشاتر و جواب او.

بس کنم دلبر درآمد در خطاب * گوش شو وَٱللّهُ أَعْلَمُ بِٱلصَّواب
چونك عاشق توبه کرد اکنون بترس * کو چو عیّاران کند بر دار دَرْس
گرچه این عاشق بُخارا می‌رود * نه بدرس و نه باُستا می‌رود
عاشقان‌را شد مدرّس حسنِ دوست * دفتر و درس و سَبَقشان رُویِ اوست
خامُشند و نعرهٔ تکرارشان * می‌رود تا عرش و تختِ یارشان
دَرْسشان آشوب و چرخ و زلزله * نه زیاداتست و بابِ سِلْسِله
سلسلهٔ این قوم جعدِ مُشك‌بار * مسئلهٔ دَوْرست لیکن دَوْرِ یار
مسئلهٔ کیس ار بپُرسد کس ترا * گو نگُنجد گنجِ حق در کیسها
گر دمِ خُلْع و مُبارا می‌رود * بد مبین ذکرِ بخارا می‌رود
ذکرِ هر چیزی دهد خاصیّتی * زآنك دارد هر صِفَت ماهیّتی
در بُخارا در هنرها بالغی * چون بخواری رُو نهی زآن فارغی
آن بُخاری غصّهٔ دانش نداشت * چشم بر خورشیدِ بینِش می‌گماشت
هرکه در خلوت ببینِش یافت راه * او زدانشها نجوید دستگاه
با جمالِ جان چو شد همکاسهٔ * باشدش زآخْبار و دانش تاسهٔ
دید بر دانش بود غالب فَرا * زآن همی دنیا بچربد عامه‌را
زآنك دنیارا همی‌بینند عَیْن * وآن جهانی‌را همی‌دانند دَیْن

رو نهادن آن بندهٔ عاشق سوی بخارا،

رُو نهاد آن عاشقِ خونابه‌ریز * دل طپان سوی بخارا گرم و تیز
ریگِ آمون پیشِ او همچون حریر * آبِ جَیْحون پیشِ او چون آبگیر

(۲۸۴۹) Bul. آشوب چرخ.
(۲۸۵۲) K ضلغ و مبارا.
(۲۸۵٤) BG om. The verse is suppl. in marg. G by a later hand.
(۲۸۵۵) K Bul. درخورشید. (۲۸۵۸) A غالب‌فزا.
(۲۸٦۱) AB Bul. ریگ هامون.

ریختی بر سر بپیشِ شاه خاك * تا امان دیدی زدیوِ سهمناك
میر دیدے خویش‌را اے کم زمور * زآن ندیدے آن موکّل‌را تو کور
غرّه گشتی زین دروغین پرّ و بال * پرّ و بالی کو کَشَد سوی وَبال
پَر سبُك دارد رهِ بالا کند * چون گِل‌آلو شد گرانیها کند

لا اُبالی گفتن عاشق ناصح و عاذل‌را از سر عشق،

گفت ای ناصح خَمُش کن چند چند * پند کم ده زآنك بس سختست بند
سخت‌تر شد بندِ من از پندِ تو * عشق‌را نشْناخت دانشمندِ تو
آن طرف که عشق می‌افزود درد * بو حنیفه و شافعی دَرْسی نکرد
تو مکن تهدید از کُشتن که من * تشنهٔ زارم بخونِ خویشتن
عاشقان‌را هر زمانی مُردنیست * مردنِ عُشّاق خود یك نوع نیست
او دو صد جان دارد از جانِ هُدَی * وآن دو صدرا می‌کند هر دم فِدَی
هر یکی جان‌را ستاند دَه بها * از نُبی خوان عَشْرَةٌ أَمْثَالَها
گر بریزد خونِ من آن دوست‌رُو * پای‌کوبان جان بر افشانم بَرُو
آزمودم مرگِ من در زندگیست * چون رهم زین زندگی پایندگیست
اُقْتُلُونی اُقْتُلُونی یا ثِقات * إِنَّ فی قَتْلی حَیاتًا فی حَیات
یا مُنیرَ الْخَدِّ یا رُوحَ الْبَقا * اِجْتَذِبْ رُوحی وجُدْ لی بِاللِّقا
لی حَبیبٌ حُبُّهُ یَشْوِی الْحَشا * لَوْ یَشا یَمْشی عَلَی عَیْنی مَشی
پارسی گو گرچه تازی خوشترست * عشق‌را خود صد زبانی دیگرست
بُویِ آن دلبر چو پَرّان می‌شود * آن زبانها جمله حیران می‌شود

Heading: Bul. عاشق بخاری. In G عاشق is suppl. above. B سرّ عشق.
(۲۸۳۰) A پند کم کن.
(۲۸۳۶) A عشره. BGHK عشرةً. Bul. عشرة.
(۲۸۳۹) B Bul. حیات فی حیات. K حیوتًا. The reading of A is uncertain.
(۲۸۴۱) ABH Bul. مشا. (۲۸۴۲) Bul. فارسی گو. B زبان.

ای که عقلت بر عُطارد دَق کند * عقل و عاقل‌را قضا احمق کند
نَحْس خرگوشی که باشد شیرجُو * زیرکی و عقل و چالاکیت کو
هست صد چندین فُسونهای قضا * گفت إِذْا جآءَ ٱلْقَضا ضاقَ ٱلْفَضا
صد ره و مَخْلَص بود از چپّ و راست * از قضا بسته شود کو اژدهاست

جواب گفتن عاشق عاذلانرا و تهدید کنندگانرا،

گفت من مستسقیَم آبم کَشَد * گرچه می‌دانم که هم آبم کُشَد
هیچ مستسقی بنگْریزد زآب * گر دو صد بارش کند مات و خراب
گر بیآماسد مرا دست و شِکَم * عشقِ آب از من نخواهد گشت کم
گویم انگه که بپرسند از بُطون * کاشکی بَحْرم روان بودی درون
خیك اِشْکَم گو بِدَر از موجِ آب * گر بمیرم هست مرگم مستطاب
من بهر جایی که بینم آبِ جُو * رشکم آید بودمی من جایِ او
دست چون دفّ و شکم همچون دُهُل * طبلِ عشقِ آب می‌کوبم چو گُل
گر بریزد خونم آن رُوحُ ٱلأَمین * جُرعه جُرعه خون خورم همچون زمین
چون زمین و چون جَنین خون‌خواره‌ام * تا که عاشق گشته‌ام این کاره‌ام
شب همی‌جوشم در آتش همچو دیگ * روز تا شب خون خورم مانندِ ریگ
من پشیمانم که مکر انگیختم * از مُرادِ خشمِ او بگْریختم
گو بِران بر جانِ مستم خشمِ خویش * عیدِ قُربان اوست و عاشق گاومیش
گاو اگر خسپد و گر چیزی خورد * بهرِ عید و ذبح او می‌پرورد

(۲۸۸۰) Bul. دق زند.
(۲۸۸۲) A صد ره مخلص. B کآن اژدهاست.
(۲۸۸۶) B که for گر.
(۲۸۸۹) A آب جوی. Bul. آمد. A جای اوی.
(۲۸۹۱) In Bul. this and the following verse are transposed.
(۲۸۹٤) A چشم او. (۲۸۹۵) Bul. om. و.

آن بیابان پیشِ او چون گُلْستان * می‌فتاد از خندهٔ او چون گُل سِتان
در سَمَرْقنددست قند امّا لبش * از بُخارا یافت و آن شد مَذْهبش
ای بُخارا عقل‌افزا بودهٔ * لیکن از من عقل و دین بِرْبودهٔ
بَدْر می‌جویم از آنم چون هلال * صَدْر می‌جویم درین صفّ نِعال
چون سوادِ آن بُخارارا بدید * در سوادِ غم بیاضی شد پدید
ساعتی افتاد بیهوش و دراز * عقلِ او پرّید در بُستانِ راز
بر سر و رُویش گُلابی می‌زدند * از گُلابِ عشقِ او غافل بُدند
او گلستانی نهانی دیده بود * غارتِ عشقش زخود بِبْریده بود
تو فسرده در خورِ این دَم نهٔ * با شَکَر مقرون نهٔ گرچه نَیِی
رختِ عقلت با تُوَست و عاقلی * کز جُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا غافلی

در آمدن آن عاشق لا اُبالی در بخارا و تحذیر کردن دوستان اورا از پیدا شدن ،

اندر آمد در بخارا شادمان * پیشِ معشوقِ خود و دارُ ٱلْأَمان
همچو آن مستی که پرّد بر اثیر * مَه کنارش گیرد و گوید که گیر
هرکه دیدش در بخارا گفت خیز * پیش از پیدا شدن مَنْشین گریز
که ترا می‌جوید آن شه خشمگین * تا کَشَد از جانِ تو ده‌ساله کین
الله الله در میا در خونِ خویش * تکیه کم کن بر دَم و افسونِ خویش
شحنهٔ صدرِ جهان بودی و راد * معتمد بودی مُهَنْدِس اوستاد
غدر کردی وز جزا بگْریختی * رَسته بودی باز چون آویختی
از بلا بگْریختی با صد حِیَل * ابلهی آوردت اینجا یا اجل

(۲۸۶۸) A om. و.
(۲۸۶۹) ABH Bul. گلستان. A غایب عشقش.
(۲۸۷) AK گرچه نهٔ. B نیٔ.   (۲۸۷۳) A برده بر اثیر.

رسیدن آن عاشق بمعشوق خویش چون دست از جان خود بشست،

همچو گویی سجده‌کن بر رو و سر * جانب آن صدر شد با چشمِ تر
جملهٔ خلقان منتظر سر در هوا * کش بسوزد یا بر آویزد ورا
این زمان این احمقِ یکلخت‌را * آن نماید که زمان بدبخت‌را
همچو پروانه شرررا نور دید * احمقانه در فتاد از جان برید
لیک شمعِ عشق چون آن شمع نیست * روشن اندر روشن اندر روشنیست
او بعکسِ شمعهای آتشیست * می‌نماید آتش و جملهٔ خوشیست

صفت آن مسجد که عاشق‌کُش بود و آن عاشق مرگ‌جوی لا ابالی کی درو مهمان شد،

یك حکایت گوش کن ای نیك‌پی * مسجدی بُد بر کنارِ شهرِ ری
هیچ کس در وی نخفتی شب زبیم * که نه فرزندش شدی آن شب یتیم
بس که اندر وی غریبِ عور رفت * صبحدم چون اختران در گور رفت
خویشتن‌را نیك ازین آگاه کن * صُبح آمد خواب‌را کوتاه کن
هرکسی گفتی که پریانند تند * اندرو مهمان‌کشان با تیغِ کُند
آن دگر گفتی که سحرست و طلسم * کین رصد باشد عدوّ جان و خصم
آن دگر گفتی که بر نِه نقشْ فاش * بر درش کای میهمان اینجا مباش
شب مخسپ اینجا اگر جان بایدت * ورنه مرگ اینجا کمین بگشایدت
وآن یکی گفتی که شب قفلی نهید * غافلی کآید شما کم ره دهید

(۲۹۱۷) Bul. در آویزد. Heading: Bul. که مردم‌کش بود.
(۲۹۲٤) AH Bul. غریب و عور (۲۹۲٦) A om. که. (۲۹۲۷) Bul. جان و جسم, and so corr. in H. (۲۹۲۸) G نقشْ, as in text. (۲۹۳۰) ABHK Bul. ره کم دهید.

گاوِ موسی دان مرا جان دادهٔ * جُزْوِ جُزْوم حَشْرِ هر آزادهٔ
گاوِ موسی بود قُربان گشتهٔ * کمترین جُزْوش حیاتِ کُشتهٔ
بر جهید آن کُشته زآسیبش زجا * در خطابِ اِضْرِبُوهُ بَعْضَهَا
یا کِرامی اِذْبَحُوا هٰذا الْبَقَر * إِنْ أَرَدْتُمْ حَشْرَ أَرْواحِ النَّظَر
از جمادی مُردم و نامی شدم * وز نما مُردم بحیوان بر زدم
مُردم از حیوانی و آدم شدم * پس چه ترسم کی زمُردن کم شدم
حملهٔ دیگر بمیرم از بَشَر * تا بر آرم از ملایك پرّ و سر
وز مَلَك هم بایدم جَستن زجو * کُلُّ شَیْءٍ هالِكٌ اِلّا وَجْهَهُ
بارِ دیگر از مَلَك قُربان شوم * آنچ اندر وَهْم نآید آن شوم
پس عدم گردم عدم چون ارْغَنُون * گویدم که إِنّا إِلَیْهِ رَاجِعُون
مرگ دان آنك اتّفاقِ اُمّت است * کآبِ حیوانی نهان در ظلمتست
همچو نیلوفر بِرُو زین طَرْفِ جُو * همچو مستسقی حریص و مرگ‌جو
مرگِ او آبست و او جویای آب * می‌خورد وَاللّٰهُ أَعْلَم بِالصَّواب
ای فسرده عاشقِ ننگینِ نَمَد * کو زبیم جان زجانان می‌رمد
سوی تیغِ عشقش ای ننگِ زنان * صد هزاران جان نگر دستك زنان
جُوی دیدی کوزه اندر جُوی ریز * آب‌را از جُوی کی باشد گریز
آبِ کوزه چون در آبِ جُو شود * محو گردد در وی و جُو او شود
وصفِ او فانی شد و ذاتش بقا * زین سپس نه کم شود نه بَدْلِقا
خویش‌را بر نخلِ او آویختم * عذرِ آن‌را که ازو بگریختم

(٢٨٩٨) After this verse A adds:

گاورا بکشید و بر کشته زنید * بر خیال و بر گمان کمتر تنید

(٢٨٩٩) G بَعْضَهَا. (٢٩٠٢) B Bul. که زمردن.

(٢٩٠٣) Bul. پا و سر. (٢٩٠٤) G جَستن, as in text.

(٢٩٠٦) ABH گویدت إنّا. In H م is written below the ت in گویدت.

(٢٩٠٨) H بُرَو زین طرف. (٢٩٠٩) Bul. om. و before او.

(٢٩١٠) AH عاشقی.

این نصیحت راستی در دوستی * در غُلولی خاین و سگ‌پوستی
بی خیانت این نصیحت از وَداد * می‌نماییمت مگرد از عقل و داد

جواب گفتن عاشق عاذلانرا،

گفت او ای ناصحان من بی ندم * از جهاتِ زندگی سیر آمدم
مَنْبَلی ام زخم‌جُو و زخم‌خواه * عافیت کم جُوی از مَنْبَل براه
منبلی نی کو بود خود برگ‌جُو * منبلی امر لا اُبالی مرگ‌جُو
منبلی نی کو بکف پول آورد * منبلی چُستی کزین پُل بگْذرد
آن نه کو بر هر دکانی بر زند * بل جهد از کَوْن و کانی بر زند
مرگ شیرین گشت و نَقْلم زین سرا * چون قفص هِشتن پریدن مرغ‌را
آن قفص که هست عینِ باغ در * مرغ می‌بیند گلستان و شجر
جَوْقِ مرغان از برون گِرْدِ قفص * خوش همی‌خوانند زآزادی قِصَص
مرغ‌را اندر قفص زآن سبزه‌زار * نه خورِش ماندست و نه صبر و قرار
سر زهر سوراخ بیرون می‌کُند * تا بود کین بند از پا بر کَند
چون دل و جانش چنین بیرون بود * آن قفص‌را درگشایی چون بود
نه چنان مرغِ قفص در اندُهان * گِرْد بر گِرْدش بحلقه گُربگان
کَی بود اورا درین خوف و حَزَن * آرزویِ از قفص بیرون شدن
او همی‌خواهد کزین ناخوش حَصَص * صد قفص باشد بگِرْدِ این قفص

(۲۹۴۴) A غلول.
(۲۹۴۵) A نی خیانت.
(۲۹۴۷) Bul. زخم‌خوار و زخمخواه. Bul. کم جو تو.
(۲۹۴۸) B om.
(۲۹۵۴) K om. و after ماندست.
(۲۹۵۹) حَصَص: so pointed in GK.

مهمان آمدن در آن مسجد،

تا یکی مهمان درآمد وقتِ شب * کو شنیده بود آن صیتِ عجب
از برای آزمون میآزمود * زآنك بس مردانه و جانسیر بود
گفت کم گیرم سَر و اِشکمبهٔ * رفته گیر از گنجِ جان یك حَبّهٔ
صورتِ تن گُو بِرَو من کیستم * نقش کم نآید چو من باقیستم
چون نَفَخْتُ بودم از لطفِ خدا * نفخِ حق باشم زنایِ تن جُدا
تا نیُفْتد بانگِ نفخش این طرف * تا رهد آن گوهر از تنگین صدف
چون تَمَنَّوْا مَوْت گفت ای صادقین * صادقم جانرا بر افشانم برین

ملامت کردن اهل مسجد آن مهمان عاشق‌را از شب خفتن در آنجا و تهدید کردن مرورا،

قوم گفتندش که هین اینجا مُخُسْب * تا نکوبد جان‌ستانت همچو کُسب
که غریبی و نمیدانی زحال * کاندرینجا هرکه خفت آمد زوال
اتّفاقی نیست این ما بارها * دیده‌ایم و جملهٔ اصحابِ نُهَی
هرکه آن مسجد شبی مَسْکَن شدش * نیم‌شب مرگِ هَلاهِل آمدش
از یکی ما تا بصد این دیده‌ایم * نه بتقلید از کسی بشْنیده‌ایم
گفت اَلدِّینُ نَصیحه آن رسول * آن نصیحت در لُغَت ضدِّ غُلول

(۲۹۲۳) Bul. بس فرزانه.   (۲۹۲۳) A Bul. اشکنبهٔ.
(۲۹۲۷) BK Bul. حق تمنّوا.
Heading: G om. آن. ABHK om. مرورا.
(۲۹۲۸) H نکوید. A جان ستاند. GK مخسپ and کسپ.
(۲۹۲۹) Bul. هرکه خسب آید زوال.   (۲۹٤۰) A اتّفاق هست, corr. in marg.
(۲۹٤۱) Bul. زهر هلاهل آیدش.   (۲۹٤۲) Bul. الدین النصیحه.

ور زجالینوس این گفت اِفتراست * پس جوابم بهرِ جالینوس نیست
این جوابِ آنکس آمد کین بگفت * که نبودستش دلِ پُرنور جُفت
مرغِ جانش موش شد سوراخ‌جُو * چون شنید از گربگان او عَرّجُوا
زآن سبب جانش وطن دید و قرار * اندرین سوراخِ دنیا موش‌وار
هم درین سوراخ بنّایی گرفت * در خورِ سوراخ دانایی گرفت
پیشهایی که مر اورا در مَزید * کاندرین سوراخ کار آید گُزید
زآنك دل بر کَنْد از بیرون شدن * بسته شد راهِ رهیدن از بَدَن
عنکبوت ار طبعِ عنقا داشتی * از لُعابی خیمه کَی افراشتی
گُربه کرده چنگِ خود اندر قفص * نامِ چنگش درد و سَرْسام و مَغَص
گربه مرگست و مرض چنگالِ او * می‌زند بر مرغ و پرّ و بالِ او
گوشه گوشه می‌جهد سوی دوا * مرگ چون قاضیست و رنجورے گوا
چون پیادهٔ قاضی آمد این گواه * که همی‌خواند ترا تا حُکم‌گاه
مُهلتی میخواهی از وی در گریز * گر پذیرد شد و گرنه گفت خیز
جُستنِ مُهلت دوا و چارها * که زنی بر خِرقهٔ تن پارها
عاقبت آید صباحی خشم‌وار * چند باشد مُهلت آخر شرم دار
عذرِ خود از شه بخواه ای پُرحسد * پیش از آنكِ آنچنان روزی رسد
وآنك در ظلمت براند بارگی * بر کَنَد زآن نور دل یکبارگی
می‌گریزد از گوا و مَقْصَدش * کآن گوا سوی قضا می‌خواندش

(۲۹۷۵) Bul. افتریست. (۲۹۷٦) Bul. آنکس آید.
(۲۹۸۰) Bul. پیشها و حرفها اندر مزید.
(۲۹۸۲) K دام چنگش.
(۲۹۸۵) Bul. میدود سوی دوا. Bul. om. و.
(۲۹۸٦) A با حکم‌گاه.
(۲۹۸۷) A میخواه و از وی.
(۲۹۹۱) A زآنك در ظلمت. AH ازنور.
(۲۹۹۲) A واز مقصدش.

عشق جالینوس برین حیوة دنیا بود کی هنر او همین جا بکار می‌آید هنری نَوَرْزیده‌است کی در آن بازار بکار آید آنجا خودرا بعوامّ یکسان می‌بیند،

آنچنانك گفت جالینوس راد * از هوای این جهان و از مُراد
راضیَم کز من بماند نیمِ جان * که زکونِ اَسْتَری بینم جهان
گُربه می‌بیند بگِردْ خود قِطار * مُرغش آیس گشته بودست از مَطار
یا عدم دیدست غیر این جهان * در عدم نادیده او حَشْری نهان
چون جَنین کش می‌کَشَد بیرون کَرَم * می‌گریزد او سِپَس سوی شِکَم
لطف رُویش سوی مَصْدَر می‌کند * او مَقَر در پشتِ مادر می‌کند
که اگر بیرون فُتم زین شهر و کام * ای عَجَب بینم بدیده این مُقام
یا دَری بودی در آن شهرِ وَخِم * که نظاره کردمی اندر رَحِم
یا چو چشمهٔ سوزنی راهم بُدی * که زبیرونم رَحِم دیده شدی
آن جنین هم غافلست از عالَمی * همچو جالینوس او نامَحْرَمی
او نداند کآن رُطوباتی که هست * آن مدد از عالَمِ بیرونیَست
آنچنانك چار عنصر در جهان * صد مدد آرد زشهرِ لامکان
آب و دانه در قفص گر یافتست * آن زباغ و عرصهٔ در تافتست
جانهای انبیا بینند باغ * زین قفص در وقتِ نُقلان و فراغ
پس زجالینوس و عالَم فارغند * همچو ماه اندر فلکها بازغند

Heading: A همین جایگاه می‌آید. Bul. لاجرم انجا خودرا. After می‌بیند ABK Bul. add وَٱلْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلّٰهِ امریٔ او نمی‌ماند.

(۲۹۶۷) Bul. درین شهر.

(۲۹۷۱) A Bul. صد مدد دارد.

(۲۹۷۲) B گر تافته‌ست. A om. و after باغ. A در یافته‌ست.

چون گواهت خواهد این قاضی مرنج * بوسه ده بر مار تا یابی تو گنج
آن جفا با تو نباشد ای پسر * بلك با وصف بدی اندر تو در
بر نمد چوبی که آنرا مرد زد * بر نمد آنرا نزد بر گرد زد
گر بزد مر اسبرا آن کینه‌کش * آن نزد بر اسب زد بر سُکسُکش
تا زسُکسُك وا رهد خوش‌پی شود * شیره‌را زندان کنی تا می شود
گفت چندان آن یتیمك‌را زدی * چون نترسیدی زقهر ایزدی
گفت اورا کی زدم ای جان و دوست * من بر آن دیوی زدم کو اندروست
مادر ار گوید ترا مرگ تو باد * مرگ آن خو خواهد و مرگ فساد
آن گروهی کز ادب بگریختند * آب مردی وآب مردان ریختند
عاذلانشان از وغا وا راندند * تا چنین حیز و مخنّث ماندند
لاف و غرّهٔ ژاژخارا کم شنو * با چنینها در صف هیجا مرو
زآنك زادوکم خبالا گفت حق * کز رفاق سست برگردان ورق
که گر ایشان با شما همره شوند * غازیان بی‌مغز همچون که شوند
خویشتن‌را با شما هم‌صف کنند * پس گریزند و دل صف بشکنند
پس سپاهی اندکی بی این نفر * به که با اهل نفاق آید حشر
هست بادام کم خوش بیخته * به زبسیاری بتلخ آمیخته
تلخ و شیرین در زغازغ یك شیند * نقص از آن افتاد که همدل نیند
گبر ترسان‌دل بود کو از گمان * می‌زید در شك زحال آن جهان
می‌رود در ره نداند منزلی * گام ترسان می‌نهد اعمی‌دلی
چون نداند ره مسافر چون رود * با تردّدها و دل پر خون رود

(٤٠١١) A چون جفا. (٤٠١٢) AH آن اسبرا. (٤٠١٦) Bul. ای جان دوست.
(٤٠٢٠) A لاف غزو ژاژخارا. (٤٠٢١) In A vv. ٤٠٢١ and ٤٠٢٢ are transposed.
(٤٠٢٢) Written in marg. H, apparently by the original hand.
(٤٠٢٤) B Bul. سپاه A به کی. (٤٠٢٦) A زغازغ. B Bul.. گر بصورت یك شی اند.
(٤٠٢٧) H گبر. Bu.. غافل زحال آنجهان.

دیگر باره ملامت کردن اهل مسجد مهمان‌را از شب خفتن در آن مسجد،

قوم گفتندش مکن جَلْدی بِرَو * تا نگردد جامه و جانت گِرَو
آن زدور آسان نماید به نگر * که بآخر سخت باشد رهگذر
خویشتن آویخت بس مرد و سُکُست * وقتِ پیچاپیچ دستآویز جُست
پیشتر از واقعه آسان بود * در دلِ مردم خیالِ نیك و بد
چون در آید اندرونِ کارزار * آن زمان گردد بر آنکس کار زار
چون نه شیری هین منه تو پای پیش * کآن اجل گرگست و جانِ تُست میش
ور زأَبْدالی و میشت شیر شد * ایمن آ که مرگِ تو سَرْزیر شد
کیست أَبْدال آنك او مُبْدَل شود * خمرش از تبدیلِ یزدان خَل شود
لیك مستی شیرگیری وز گمان * شیر پنداری تو خودرا هین مران
گفت حق زاهلِ نفاقِ ناسَدید * بَأْسُهُمْ مَا بَيْنَهُمْ بَأْسٌ شَدِيد
در میانِ همدگر مردانه‌اند * در غزا چون عَوْرتانِ خانه‌اند
گفت پیغمبر سپهدارِ غُیوب * لا شُجاعه یا فَتَی قَبْلَ ٱلْحُرُوب
وقتِ لافِ غَزْو مستان کف کُنَد * وقتِ جُوشِ جنگ چون کف بی‌فَنَند
وقتِ ذکرِ غَزْو شمشیرش دراز * وقتِ کَرّ و فرّ تیغش چون پیاز
وقتِ اندیشه دلِ او زخم‌جُو * پس بیك سوزن تهی شد خیكِ او
من عجب دارم زجویای صفا * کو رمد در وقتِ صَیْقَل از جفا
عشق چون دعوی جفا دیدن گواه * چون گواهت نیست شد دعوی تباه

Heading: ABHK Bul. om. دیگر باره. After the Heading K adds:
زین گذر کن جانب آن شخص ران * کو بمسجد آمد آن شب میهمان
In Bul. the same verse precedes the Heading. (۳۹۹۵) A شکست for سکست. Bul. گسست. (۴۰۰۳) A همدیگر. (۴۰۰۴) BGHK Bul. پیغامبر. (۴۰۰۵) B مردان کف کنند. Bul. لب پر کف کنند. (۴۰۰۸) Bul. کو گریزد وقت صیقل. (۴۰۰۹) B چون چنین (?) دعوی جفا دیدن. Bul. چون گواهی نیست.

می‌نبینی غیرِ این لیك ای تو ننگ * آن زمان لاف بود این وقتِ جنگ
دی همی‌گفتی که پایندان شدم * که بُوَدتان فتح و نُصرت دم بدم
دی زَعیمُ الْجَیْش بودی ای لعین * وین زمان نامَرْد و ناچیز و مَهین
تا بخوردیم آن دَمِ تو وآمدیم * تو بتُون رفتی و ما هیزم شدیم
چونك حارث با سُراقه گفت این * از عتابش خشمگین شد آن لعین
دستِ خود خشمین زدستِ او کشید * چون زگفتِ اوش دردِ دل رسید
سینه‌اش‌را کوفت شیطان و گریخت * خونِ آن بیچارگان زین مکر ریخت
چونك ویران کرد چندین عالَم او * پس بگفت إنّی بَرِیءٌ مِنْکُمُ
کوفت اندر سینه‌اش انداختش * پس گریزان شد چو هیبت تاختش
نفس و شیطان هر دو یك تن بوده‌اند * در دو صورت خویش‌را بنْموده‌اند
چون فرشته و عقل که ایشان یك بُدند * بهرِ حکمتهاش دو صورت شدند
دشمنی داری چنین در سِرِّ خویش * مانعِ عقلست و خصمِ جان و کیش
یك نَفَس حمله کند چون سوسمار * پس بسوراخی گریزد در فرار
در دل او سوراخها دارد کنون * سر زهر سوراخ می‌آرد برون
نامِ پنهان گشتنِ دیو از نُفوس * واندر آن سوراخ رفتن شد خُنوس
که خُنوسش چون خنوسِ قُنْفُذست * چون سرِ قنفذ ورا آمدْشُدست
که خدا آن دیورا خَنّاس خواند * کو سرِ آن خارپُشتك‌را بماند
می نهان گردد سرِ آن خارپُشت * دم بدم از بیمِ صیّادِ دُرُشت
تا چو فرصت یافت سر آرد برون * زین چنین مکری شود مارش زبون
گرنه نَفْس از اندرون راهت زدی * رهزنان‌را بر تو دستی کَی بُدی
زآن عوانِ مقتضی که شهوتست * دل اسیرِ حرص و آز و آفتست

(٤٠٤٤) Bul. لیکن تو ننگ. (٤٠٤٨) A خشمگن. (٤٠٥٠) A این بیچارگان.
(٤٠٥٣) Bul. زهیبت تاختش.
(٤٠٥٤) Bul. om. که. BK کایشان. A دو صورت بدند. In AH v. ٤٠٥٤ follows v. ٤٠٥٥. (٤٠٦٤) Bul. عوانی. Bul. آز و حرص.

هرکه گوید های این سو راه نیست * او کند از بیم آنجا وقف و ایست
ور بداند ره دلِ با هوشِ او * کی رود هر های و هو در گوش او
پس مشو همراهِ این اُشتردلان * زآنك وقتِ ضیق و بیمند آفلان
پس گریزند و ترا تنها هِلند * گرچه اندر لافْ سِحرِ بابلند
تو زرَغْنایان مجُو هین کارزار * تو زطاوسان مجُو صید و شکار
طبع طاوس است و وسْواست کُنَد * دَم زند تا از مقامت بر کَنَد

گفتن شیطان قریش‌را کی بجنگ احمد آیید کی من یاریها کنم و قبیلهٔ خودرا بیاری خوانم و وقت ملاقات صفّین گریختن،

همچو شیطان در سپه شد صد یکم * خوانْد افسون که إِنّی جارٌ لَکُم
چون قُرَیْش از گفتِ او حاضر شدند * هر دو لشکر در ملاقات آمدند
دید شیطان از ملایك اِسْپَهی * سوی صفّ مؤمنان اندر رهی
آن جُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا صف زده * گشت جانِ او زبیم آتشکده
پایِ خود وا پس کشیده می‌گرفت * که همی‌بینم سپاهی من شِگِفت
اے أَخافُ ٱللّٰهَ ما لی مِنْهُ عَوْن * اِذْهَبُوا إِنّی أَرَے ما لا تَرَوْن
گفت حارث ای سُراقه‌شکل هین * دی چرا تو می‌نگفتی این‌چنین
گفت این دم من همی‌بینم حَرَب * گفت می‌بینی جعاشیشِ عرب

(۴۰۲۵) AK Bul. om. و.

Heading: Bul. احمد در آیید. In K او is suppl. after گریختن.

(۴۰۲۶) Bul. om. که. BK کانّی. After this verse Bul. adds:

چون قریش‌را با وساوس کرد او * مکر و افسون گفت لازم شد غلو
لشکر اسلام‌را تشتیت کنیم * بیخ و بنیادش زعالم بر کنیم
چونکه شد با قول او جمع سپاه * گشت آخر حیله‌اش نقش تباه

(۴۰۲۹) Bul. گشته جان او.

(۴۰۳۲) A apparently خناشیش. Bul. جغاشیش.

که بگوید دشمنی از دشمنی * آتشی در ما زند فردا دنی
که بتاسانید اورا ظالمی * بر بهانهٔ مسجد او بُد سالمی
تا بهانهٔ قَتْل بر مسجد نهد * چونك بَدْنامست مسجد او جهد
تهمتی بر ما منه ای سخت‌جان * که نه ایم ایمن زمَکْرِ دشمنان
هین بَرَو جلْدی مکن سودا مَپَز * که نتان پیمود کیوانرا بگز
چون تو بسیاران بلافیده زبخت * ریشِ خود بر کنده یك یك لخت لخت
هین بَرَو کوتاه کن این قیل و قال * خویش و مارا در مَیَفْگَن در وبال

جواب گفتن مهمان ایشانرا و مثل آوردن بدفع کردن حارس کشت ببانگ دف از کشت شتری‌را کی کوس محمودی بر پشت او زدندی،

گفت ای یاران ازآن دیوان نیَم * که زلا حَوْلی ضعیف آید پَیَم
کودکی کو حارسِ کِشتی بُدے * طَبْلکی در دفعِ مرغان می‌زدی
تا رمیدی مرغ زآن طبلك زکِشت * کِشت از مرغانِ بَد بی خوف گشت
چونك سلطان شاه محمودِ کریم * بر گذر زد آن طرف خیمهٔ عظیم
با سپاهی همچو اِستارهٔ اثیر * انبُه و پیروز و صَفْدَر مُلك‌گیر
اُشْتُری بُد کو بُدی حمّالِ کوس * بُخْتیی بُد پیش‌رَو همچون خروس
بانگ کوس و طبل بر وی روز و شب * می‌زدی اندر رجوع و در طلب
اندر آن مزْرَع در آمد آن شتر * کودك آن طبلك بزد در حفظِ بُر

(٤٠٨١) Bul. که نگوید. (٤٠٨٥) Bul. هین مکن جلدی برو. AH کی توان پیمود.
Heading: A شیری‌را for شتری‌را.
(٤٠٨٩) G کَشتی as in text, and also with *fatha* in the following verse.
(٤٠٩٢) Suppl. in marg. A. (٤٠٩٣) Suppl. in marg. A. K بختیي.
(٤٠٩٤) K در می‌زدندی. Bul. میزدند اندر.

زآن عوانِ سِرّ شدی دزد و نباه * تا عوانانرا بقهرِ نُست راه
در خبر بشْنو تو این پندِ نکو * بَیْنَ جَنْبَیْکُمْ لَکُمْ أَعْدَی عَدُو
طُمْطُراقِ این عدو مشْنو گریز * کو چو ابلیس است در لَجّ و ستیز
بر تو او از بهرِ دنیا و نَبَرْد * آن عذابِ سرمدیرا سهل کرد
چه عجب گر مرگرا آسان کند * او زسِحرِ خویش صد چندان کند
سِحر کاهیرا بصنعت کُه کند * باز کوهیرا چو کاهی میتند
زشتهارا نغز گرداند بفَن * نغزهارا زشت گرداند بظَن
کارِ سحر اینست کو دَم میزند * هر نَفَس قلبِ حقایق میکند
آدمیرا خر نماید ساعتی * آدمی سازد خریرا وآیتی
اینچنین ساحر درونِ نُست و سِرّ * إنّ فی الْوَسْواسِ سِحْرًا مُسْتَتِر
اندر آن عالَم که هست این سحرها * ساحران هستند جادویی‌گشا
اندر آن صحرا که رُست این زهرِ تر * نیز رُوییدست تریاق ای پسر
گویدت تریاق از من جُو سِپر * که زِزهرم من بتو نزدیکتر
گفتِ او سحرست و ویرانیِّ تو * گفتِ من سحرست و دفعِ سحرِ او

مکرّر کردن عاذلان پندرا بر آن مهمان آن مسجد مهمان‌کش،

گفت پیغمبر که إنّ فی الْبَیان * سِحْرًا و حق گفت آن خوش پهلوان
هین مکن جَلْدی برَو ای بُو الْکرم * مسجد و مارا مکن زین متَّهم

(٤٠٦٦) AH Bul. اعدا عدو. (٤٠٧٤) AHK Bul. om. و.
(٤٠٧٥) K اندرین عالم. (٤٠٧٦) A رویناست.
(٤٠٧٨) After this verse Bul. adds:

تا بود تریاقِ مرشد در درون * کرده باشی دفع زهر نفس دون
کن طلسم سحررا از دل شکست * گنج پیرکامل آری تا بدست

Heading: After the Heading Bul. adds:

باز کن تو وصف مسجدرا ادا * قصّهٔ مهمان باشد ماجرا

(٤٠٧٩) ABGHK پیغامبر. (٤٠٨٠) A om. و.

مال و تن برفند ریزان فنا * حق خریدارش که الله اشتری
برفها زآن از ثمن اولیستت * که هیی در شك یقینی نیستت
وین عجب ظنّست در تو ای مهین * که نمی‌پرّد ببستان یقین
هر گمان تشنهٔ یقین‌است ای پسر * می‌زند اندر تزاید بال و پر
چون رسد در علم پس پر پا شود * مر یقین‌را علم او بویا شود
زآنك هست اندر طریق مُفْتَتَن * علم کمتر از یقین و فوق ظن
علم جویای یقین باشد بدان * وآن یقین جویای دیدست و عیان
اندر أَلْهٰیکُمْ بجو این‌را کنون * از پس کلّا پس لَوْ تَعْلَمُون
می‌کشد دانش ببینش ای علیم * گر یقین گشتی ببینندی جحیم
دید زاید از یقین بی امتهال * آنچنانك از ظنّ می‌زاید خیال
اندر أَلْهٰیکُمْ بیان این ببین * که شود عِلْمُ ٱلْیَقِین عَیْنُ ٱلْیَقِین
از گمان و از یقین بالاترم * وز ملامت بر نمی‌گردد سرم
چون دهانم خورد از حلوای او * چشم‌روشن گشتم و بینای او
پا نهم گستاخ چون خانه روم * پا نلرزانم نه کورانه روم
آنچ گل‌را گفت حق خندانْش کرد * با دل من گفت و صد چندانْش کرد
آنچ زد بر سرو و قدّش راست کرد * وآنچ از وی نرگس و نسرین بخورد
آنچ نی‌را کرد شیرین جان و دل * وآنچ خاکی بافت ازو نقش چگل
آنچ ابرورا چنان طرّار ساخت * چهره‌را گلگونه و گلنار ساخت
مر زبان‌را داد صد افسون‌گری * وآنك کان‌را داد زرّ جعفری
چون در زرّادخانه باز شد * غمزهای چشم تیرانداز شد

(٤١١٥) A برقند. A ریزان و فنا. Bul. و ریزان فنا.
(٤١١٦) A هستی (*sic*) for هیی. Bul. که تو در شکّی.
(٤١١٩) AHK Bul. بر پا شود. HK پویا.
(٤١٢٢) ABH Bul. بخوان این‌را. (٤١٢٨) Bul. که کورانه.
(٤١٢٩) A آنچ با گل گفت. AK Bul. om. و.
(٤١٣٠) A om. و before قدّش. (٤١٣١) AB بافت از نقش. Bul. یافت زو.

عاقلی گفتش مزن طبلک که او * پختهٔ طبل است با آتش است خُو
پیشِ او چه بُود تبوراکِ تو طِفْل * که کشد او طبلِ سلطان بیست کِفْل
عاشقم من کُشتهٔ قُربانِ لا * جانِ من نَوْبتگهِ طبلِ بلا
خود تبوراکست این تهدیدها * پیشِ آنچ دیده‌است این دیدها
ای حریفان من از آنها نیستم * کز خیالاتی درین ره بیستم
من چو اسماعیلیانم بی‌حذر * بل چو اسماعیل آزادم ز سَر
فارغم از طُمْطُراق و از ریا * قُلْ تَعَالَوْا گفت جانم‌را بیا
گفت پیغمبر که جادَ فی السَّلَف * بِالْعَطِیَّه مَنْ تَیَقَّنْ بِالْخَلَف
هرکه بیند مر عطارا صد عوض * زود در بازد عطارا زین غرض
جمله در بازار از آن گشتند بند * تا چو سود افتاد مالِ خود دهند
زر در انبانها نشسته منتظر * تا که سود آید ببذل آید مُصِر
چون ببیند کالهٔ در ریْع بیش * سرد گردد عشقش از کالای خویش
گرم زآن ماندست با آن کو ندید * کالهای خویش‌را ریْع و مَزید
همچنین علم و هنرها و حِرَف * چون ندید افزون از آنها در شرف
تا به از جان نیست جان باشد عزیز * چون به آمد نامِ جان شد چیزِ لیز
لُعْبتِ مرده بود جان طفل‌را * تا نگشت او در بزرگی طفل‌زا
این تصوّر وین تخیّل لعبتست * تا تو طفلی پس بدآنت حاجتست
چون ز طفلی رَست جان شد در وصال * فارغ از حسّ است و تصویر و خیال
نیست مَحْرَم تا بگویم بی نفاق * تن زدم وَاللّهُ أَعْلَم بِالْوِفاق

(٤١٠٠) A درین ره نیستم.
(٤١٠٣) ABGHK پیغامبر.
(٤١٠٤) B بیند مر تجارا, corr. in marg. A زین عرض.
(٤١٠٥) A تا چه سود. (٤١٠٩) G چون بدید.
(٤١١١) A بود جان لطفرا.
(٤١١٢) AH لعبتیست. AB پس بدانت. AH حاجتیست.
(٤١١٣) AH شد جان, corr. in H.

تا ازین گردابِ دَوْران وا رهی * بر سرِ گنجِ وصالم پا نهی
لیك شیرینی و لذّاتِ مَقَر * هست بر اندازهٔ رنجِ سفر
آنگه از شهر و زخویشان برخوری * کز غریبی رنج و محنتها بَری

تمثیل گریختن مؤمن و بی‌صبریِٔ او در بلا باضطراب و بی‌قراریِٔ نخود و دیگر حوایج در جوش دیگ و بر دویدن تا بیرون جهند،

بنگر اندر نَخُودی در دیگ چون * می‌جهد بالا چو شد زآتش زبون
هر زمان نَخُود بر آید وقتِ جوش * بر سرِ دیگ و بر آرد صد خروش
که چرا آتش بمن در می‌زنی * چون خریدی چون نگونم می‌کنی
می‌زند کفلیز کدبانو که نی * خوش بجوش و بر مجه زآتش‌کُنی
زآن نجوشانم که مکروهِ منی * بلك تا گیری تو ذوق و چاشنی
تا غِذی گردی بیآمیزی بجان * بهرِ خواری نیستت این امتحان
آب میخوردی ببُستان سبز و تر * بهرِ این آتش بُدست آن آب‌خور
رحمتش سابق بُدست از قهر زآن * تا زرحْمت گردد اهلِ امتحان
رحمتش بر قهر از آن سابق شدست * تا که سرمایهٔ وجود آید بدست
زآنك بی لذّت نرُوید لحم و پوست * چون نرُوید چه گدازد عشقِ دوست
زآن تقاضا گر بیآید قهرها * تا کنی ایثارِ آن سرمایه‌را
باز لطف آید برای عذرِ او * که بکردی غُسل و بر جَستی زجو

(٤١٥٦) Bul. ازین طوفان دوران.
Heading: A با اضطراب. ABK Bul. بیرون جهد.
(٤١٥٩) G نَخُودی as in text, and so vocalised in the following verse.
(٤١٦٢) A زآتش که نی. (٤١٦٣) Bul. گیری مذاق و چاشنی. (٤١٦٤) ABHK غذا. Bul. غذا. (٤١٦٦) Bul. بودست. (٤١٦٨) A چه گذارد. (٤١٦٩) A سرمایه‌ها.

بر دلم زد تیر و سوداییم کرد * عاشقِ شُکر و شکرخاییم کرد
عاشقِ آنم که هر آن آنِ اوست * عقل و جان جاندارِ یك مرجانِ اوست
من نلافم ور بلافم همچو آب * نیست در آتش‌کُشی‌ام اضطراب
چون بدزدم چون حفیظِ مُخْزَن اوست * چون نباشم سخت‌رُو پشتِ من اوست
هرکه از خورشید باشد پُشت‌گرم * سخت‌رُو باشد نه بیم اورا نه شرم
همچو رُویِ آفتابِ بی‌حذر * گشت رُویش خصم‌سوز و پرده‌دَر
هر پیمبر سخت‌رُو بُد در جهان * یکسواره کوفت بر جَیْشِ شهان
رُو نگردانید از ترس و غمی * یك‌تنه تنها بزد بر عالَمی
سنگ باشد سخت‌رُو و چشم‌شوخ * او نترسد از جهانِ پُر کلوخ
کآن کلوخ از خشت‌زن یك‌لَخْت شد * سنگ از صُنعِ خدایی سخت شد
گوسفندان گر برونند از حساب * زانْبُهیشان کی بترسد آن قَصاب
کُلُّکُمْ راعٍ نَبی چون راعی است * خلق مانندِ رمه او ساعی است
از رمه چوپان نترسد در نَبَرْد * لیکشان حافظ بود از گرم و سرد
گر زند بانگی زقَهْر او بر رمه * دان زمِهْرست آن که دارد بر همه
هر زمان گوید بگوشم بختِ نَو * که ترا غمگین کنم غمگین مشو
من ترا غمگین و گریان زآن کنم * تا کت از چشمِ بَدان پنهان کنم
تلخ گردانم زغَمْها خُوی تو * تا بگردد چشمِ بَد از رُویِ تو
نه تو صیّادی و جُویای منی * بنده و افگندهٔ رای منی
حیله‌اندیشی که در من در رسی * در فراق و جُستنِ من بی‌کسی
چاره می‌جوید پیِ من دردِ تو * می‌شنودم دوش آهِ سردِ تو
من توانم هر که بی این انتظار * ره دهم بنْمایمت راهِ گذار

(۴۱۳۵) Bul. عاشق شیر. (۴۱۳۹) Bul. آرد for اورا.
(۴۱۴۵) B که بترسد. (۴۱۴۶) AH کلّکم راعی.
(۴۱۴۷) A در گرم و سرد.
(۴۱۵۵) H می‌توانم, with من suppl. above.

کاروان دایم زگردون می‌رسد * تا تجارت می‌کند وا می‌رود
پس برَو شیرین و خوش با اختیار * نه بتلخی و کراهت دزدوار
زآن حدیث تلخ می‌گویم ترا * تا زتلخیها فرو شویم ترا
زآبِ سرد انگورِ افسرده رهد * سردی و افسردگی بیرون نهد
تو زتلخی چونك دل پُر خون شوی * پس زتلخیها همه بیرون روی

تمثیل صابر شدن مؤمن چون بر سرّ و خیر بلا واقف شود،

سگ شکاری نیست اورا طَوْق نیست * خام و ناجوشیده جز بی‌ذَوْق نیست
گفت نَخُود چون چنین است ای ستی * خوش بجوشم یاریَم ده راستی
تو درین جُوشِش چو مِعْمارِ منی * کَفْچَلیزم زن که بس خوش می‌زنی
همچو پیلم بر سرَم زن زخم و داغ * تا نبینم خوابِ هِنْدُستان و باغ
تا که خودرا در دهم در جوش من * تا رهی یابم در آن آغوش من
زآنك اِنسان در غِنا طاغی شود * همچو پیلِ خواب‌بین یاغی شود
پیل چون در خواب بیند هِنْدرا * پیلبان‌را نشْنود آرد دغا

عذر گفتن کدبانو با نخود و حکمت در جوش داشتن کدبانو نخودرا،

آن ستی گوید وراکه پیش ازین * من چو تو بودم زاَجْزای زمین

(٤١٩٤) K افسرده زهد. Bul. بیرون جهد. (٤١٩٥) B بیرون شوی.

Heading: ABHK Bul. سرّ و منفعت بلا. G شرّ و خیر بلا. H seems to have had شر originally. AB واقف شد.

(٤١٩٦) In B Bul. this verse precedes the Heading. After this verse Bul. adds:

هرکه صابر نبود از ذبح و بلا * اندر آن درگه نیابد شان‌را

(٤١٩٧) GH ای ریتی. G بَجُوشَم. (٤١٩٩) B تا به بینم.

(٤٢٠١) GH رِغنا. A Bul. باغی شود.

گوید ای نخود چریدی در بهار * رنج مهمان تو شد نیکوش دار
تا که مهمان باز گردد شکرساز * پیش شه گوید ز ایثار تو باز
تا بجای نعمتت منعم رسد * جملهٔ نعمتها برد بر تو حسد
من خلیلم تو پسر پیش بچك * سر بنه إنّی أرانی أذبحك
سر بپیش قهر نه دل بر قرار * تا ببرّم حلقت اسمٰعیل‌وار
سر ببرّم لیك این سر آن سریست * کز بریده گشتن و مردن بریست
لیك مقصود ازل تسلیم تست * ای مسلمان بایدت تسلیم جست
ای نخود میجوش اندر ابتلا * تا نه هستی و نه خود ماند ترا
اندر آن بستان اگر خندیدهٔ * تو گل بستان جان و دیدهٔ
گر جدا از باغ آب و گل شدی * لقمه گشتی اندر احیا آمدی
شو غذی و قوّت و اندیشها * شیر بودی شیر شو در بیشها
از صفاتش رستهٔ والله نخست * در صفاتش باز رو چالاك و چست
ز ابر و خورشید و ز گردون آمدی * پس شدی اوصاف و گردون بر شدی
آمدی در صورت باران و تاب * میروی اندر صفات مستطاب
جزو شید و ابر و انجمها بدی * نفس و فعل و قول و فکرتها شدی
هستئ حیوان شد از مرگ نبات * راست آمد اُقتلونی یا ثقات
چون چنین بردیست مارا بعد مات * راست آمد إنّ فی قتلی حیات
فعل و قول و صدق شد قوت ملك * تا بدین معراج شد سوی فلك
آن چنان کان طعمه شد قوت بشر * از جمادی بر شد و شد جانور
این سخن‌را ترجمهٔ پهناوری * گفته آید در مقام دیگری

(٤١٧٤) A بچك. HK بُچُك. G بِچُك as in text.
(٤١٧٩) A بستان و جان دیدهٔ.
(٤١٨١) Bul. غدا. BHK غذا.
(٤١٨٢) Bul. اندر نخست.
(٤١٨٣) H om. و after اوصاف.
(٤١٨٤) A و مستطاب.
(٤١٨٥) B قول و قوّتها شدی.
(٤١٨٧) Bul. بردست.
(٤١٨٨) A قول صدق.

عینِ آتش در اثیر آمد یقین * پرتو و سایهٔ وَیَست اندر زمین
لاجرم پرتو نپاید زاضطراب * سوی مَعْدن باز می‌گردد شتاب
قامتِ تو بر قرار آمد بساز * سایه‌ات کوته دمی یکدم دراز
زآنك در پرتو نیابد کس ثبات * عکسها وا گشت سوی اُمّهات
هین دهان بر بند فتنه لب گشاد * خُشْك آر اللّهُ أَعْلَم بِالرَّشاد

ذکر خیال بد اندیشیدن قاصرفهمان،

پیش از آنك این قصّه تا مَخْلَص رسد * دُودْگَنْدی آمد از اهلِ حسد
من نمی‌رنجم ازین لیك این لَگَد * خاطرِ ساده‌دلی‌را پَی کُنَد
خوش بیان کرد آن حکیمِ غَزْنوی * بهرِ محجوبان مثالِ معنوی
که زقرآن گر نبیند غیرِ قال * این عجب نَبْود زاصْحابِ ضلال
کز شعاعِ آفتابِ پُر زنور * غیرِ گرمی می‌نیابد چشمِ کور
خَرْبَطی ناگاه از خَرْخانهٔ * سَر برون آورد چون طعّانهٔ
کین سخن پَستست یعنی مَثْنَوی * قصّهٔ پیغمبرست و پَی‌رَوی
نیست ذکرِ بحث و اسرارِ بلند * که دوانند اولیا آن سو سَمَند
از مقاماتِ تبتّل تا فنا * پایه پایه تا ملاقاتِ خدا
شرح و حدِّ هر مقام و منزلی * که بپَر زو بر پَرَد صاحب‌دلی
چون کتابُ اللّه بیآمد هم بر آن * این چنین طعنه زدند آن کافران
که اساطیرست و افسانهٔ نژند * نیست تعمیقی و تحقیقی بلند
کودکانِ خُرد فهمش می‌کنند * نیست جز امرِ پسند و ناپسند

Heading: A om. بد.
(٤۲۲۷) Bul. پیش ازین کین. BK دود و گدی.
(٤۲۳٤) ABGHK پیغامبرست.

چون بنوشیدم جهادِ آذری * پس پذیرا گشتم و اندر خوری
مدّتی جوشیده‌ام اندر زمن * مدّتی دیگر درونِ دیگِ تن
زین دو جوشش قوّتِ حِسها شدم * رُوح گشتم پس ترا اُستا شدم
در جَمادی گفتمی زآن می‌دوی * تا شوی علم و صفاتِ معنوی
چون شدم من روح پس بارِ دگر * جوشِ دیگر کن زحَیْوانی گذر
از خدا می‌خواه تا زین نکتها * در نلغزی و رسی در مُنتها
زآنک از قرآن بسی گُم‌رَه شدند * زآن رَسَن قومی درونِ چَه شدند
مر رسن را نیست جُرمی ای عَنود * چون ترا سودای سَرْبالا نبود

باقیٔ قصّهٔ مهمان آن مسجد مهمان‌کش و ثبات و صدق او،

آن غریبِ شهرِ سَرْبالا طلب * گفت می‌خسپم درین مسجد بشب
مسجدا گر کَرْبَلای من شوی * کعبهٔ حاجت‌روای من شوی
هین مرا بگْذار ای بگْزیده دار * تا رسن‌بازی کنم منصوروار
گر شدیت اندر نصیحت جبرئیل * می‌نخواهد غَوْث در آتش خلیل
جبرئیلا رَو که من افروخته * بهترم چون عُود و عنبر سوخته
جبرئیلا گرچه یاری می‌کنی * چون برادر پاس‌داری می‌کنی
ای برادر من بر آذر چابکم * من نه آن جانم که گردم بیش و کم
جانِ حیوانی فزاید از علف * آتشی بود و چو هیزم شد تلف
گر نگشتی هیزم او مُثْمِر بُدی * تا ابد معمور و هم عامر بُدی
بادِ سوزانست این آتش بدان * پرتوِ آتش بود نه عینِ آن

(٤۲۰٤) A بپوشیدم. B بنوشیدم (the second letter unpointed).
(٤۲۰۸) K Bul. چون شدی تو روح.
Heading: Bul. بقیهٔ قصهٔ. A بآن مسجد.
(٤۲۱۲) B کربلائی می‌شوی. B حاجت‌روائی می‌شوی.
(٤۲۱٥) Bul. گر شدید. (٤۲۱۷) K چون بُرادر.

تو ز قُرآن ای پسر ظاهر مبین * دیو آدم‌را نبیند جز که طین
ظاهرِ قُرآن چو شخصِ آدمیست * که نُقوشش ظاهر و جانش خفیست
مَرْدرا صد سال عمّ و خالِ او * یك سرِ مویی نبینند حالِ او

بیان آنك رفتن انبیا و اولیا علیهم السّلٰم بکوهها و غارها جهت پنهان کردن خویش نیست و جهت خوف تشویش خلق نیست بلك جهت ارشاد خلقست و تحریض بر انقطاع از دنیا بقدر ممکن،

آنك گویند اولیا در کُه بوند * تا زچشمِ مردمان پنهان شوند
پیشِ خلق ایشان فرازِ صد کُه اند * گامِ خود بر چرخِ هفتم می‌نهند
پس چرا پنهان شود کُه‌جُو بود * کو زصد دریا و کُه زآن سو بود
حاجتش نبْود بسوی کُه گریخت * کز پَیَش کُرّهٔ فلك صد نعل ریخت
چرخ گردید و ندید او گَرْدِ جان * تَعْزِیَتْ‌جامه بپوشید آسمان
گر بظاهر آن پَری پنهان بود * آدمی پنهان‌تر از پَرْیان بود
نزدِ عاقل زآن پَری که مُضْمَرَست * آدمی صد بار خود پنهان‌ترست
آدمی نزدیكِ عاقل چون خفیست * چون بود آدم که در غیب او صَفیست

تشبیه صورت اولیا و صورت کلام اولیا بصورت عصای موسی و صورت افسون عیسی علیهما السّلٰم،

آدمی همچون عصای موسی‌است * آدمی همچون فسونِ عیسی‌است

Heading: A om. نیست after خویش. A Bul. خوف و تشویش. Bul. بقدر امکان.
Heading: Bul. موسی و افسون عیسی. B فسون.

ذکرِ یوسف ذکرِ زلفِ پُر خَمَش * ذکرِ یعقوب و زَلیخا و غمش
ظاهرست و هر کسی پی می‌بَرَد * کُو بیان که گُم شود در وی خِرَد
گفت اگر آسان نماید این بتو * این چنین آسان یکی سُوره بگو
جِنّان و اِنْسان و اهلِ کار * گُو یکی آیت ازین آسان بیار

تفسیر این خبر مصطفی علیه السّلم کی لِلْقُرْآنِ ظَهْرٌ وَبَطْنٌ وَلِبَطْنِهِ بَطْنٌ إِلَى سَبْعَةِ أَبْطُنٍ،

حرفِ قرآنرا بدان که ظاهریست * زیرِ ظاهر باطنی بس قاهریست
زیرِ آن باطن یکی بطنِ سِوُم * که دَرُو گردد خِرَدها جمله گُم
بطنِ چارم از نُبی خود کس ندید * جز خدای بی‌نظیرِ بی‌ندید

(٤٢٤٠) After this verse Bul. adds:

ذکر آدم گندم و ابلیس و مار * ذکر هود و نوح و ابراهیم و نار
ذکر اسمعیل و ذبح و جبرئیل * ذکر قصد کعبه و اصحاب فیل
ذکر بلقیس و سلیمان و سبا * ذکر داود و زبور و اوریا
ذکر طالوت و شعیب و صوم هم * ذکر یونس ذکر لوط و قوم هم
ذکر حمل مریم و نخل و مخاض * ذکر یحیی زکریا و ریاض
ذکر صالح ناقه و تقسیم آب * ذکر ادریس و مناجات و جواب
ذکر الیاس و غریو و مرگ بین * ذکر قارون قصّهٔ خسف زمین
ذکر خاص صبر ایّوب نبیه * ذکر اسرائیلیان و سیر تیه
ذکر موسی و شجر طور و عصا * خلع نعلین و خطابات و عطا
ذکر عیسی رفع و معراج و سما * ذکر ذو القرنین و خضر و ارمیا
ذکر فضل احمد و خلق عظیم * شد قمر از معجزاتش هر دو نیم

(٤٢٤١) Bul. هر یکی پی می‌برد. (٤٢٤٢) A سورة. B سورت.
(٤٢٤٣) AB جنّیان و انسیان.
Heading: After علیه السّلم K has که انّ للقران ظهرا وبطنا ولبطنه بطنا, and so Bul.
(٤٢٤٦) ABHK Bul. و بی‌ندید. After this verse Bul. adds:

اینچنین تا بطن سابع یك بیك * اینحدیث مصطفاست خود نیست شك

همنشینان نشنوند او بشْنود * ای خنك جان کو بغیبش بگْرود
بنْگرد در نفسِ خود صد گفت و گو * همنشینِ او نبُرده هیچ بُو
صد سؤال و صد جواب اندر دلت * می‌رسد از لامکان تا منزلت
بشْنوی تو نشْنود زآن گوشها * گر بنزدیك تو آرد گوش‌را
گیرم ای کَر خود تو آنرا نشْنوی * چون مثالش دیدهٔ چون نگْروی

جواب طعنه زننده در مثنوی از قصور فهم خود،

ای سگِ طاعن تو عَو عَو می‌کنی * طعنِ قُرآن‌را برون‌شَو می‌کنی
این نه آن شیرست کز وی جان بَری * یا ز پنجهٔ قهرِ او ایمان بَری
تا قیامت می‌زند قُرآن نِدی * ای گروهی جهل‌را گشته فِدی
که مرا افسانه می‌پنداشتید * تخمِ طعن و کافری می‌کاشتید
خود بدیدیت آنك طعنه می‌زدیت * که شما فانی و افسانه بُدیت
من کلامِ حقّم و قایم بذات * قُوتِ جانِ جان و یاقوتِ زَکات
نورِ خورشیدم فتاده بر شما * لیك از خورشید ناگشته جُدا
نك منم ینبوعِ آن آبِ حیات * تا رهانم عاشقانرا از ممات
گر چنان گَنْد آزتان ننگیختی * جُرعهٔ بر گورتان حق ریختی
نه بگیرم گفت و پندِ آن حکیم * دل نگردانم بهر طعنی سقیم

مثل زدن در رمیدن کرّهٔ اسب از آب خوردن بسبب شخولیدن سایسان،

آنك فرمودست او اندر خطاب * کُرّه و مادر همی‌خوردند آب

(٤٢٧٨) Bul. گفتگو. (٤٢٨٠) Bul. آن for زآن. (٤٢٨٤) B ای گروه. ABHK Bul. ندا and فدا. (٤٢٨٦) Bul. بدیدید and می‌زدید and بدید.
Heading: A شاهان for سایسان.

در کفِ حق بهرِ داد و بهرِ زَیْن * قلبِ مؤمن هست بَیْنَ إِصْبَعَیْن
ظاهرش چوبی ولیکن پیشِ او * کَوْن یك لقمه چو بگْشاید گلو
تو مبین زافْسونِ عیسی حرف و صوت * آن ببین کز وی گریزان گشت موت
تو مبین زافْسونش آن لَهْجاتِ پست * آن نگر که مرده بر جَست و نشست
تو مبین مر آن عصارا سهل‌یافت * آن ببین که بحرِ خَضْرارا شکافت
تو زدُوری دیدهٔ چترِ سیاه * یك قَدَم فا پیش نِه بنْگر سپاه
تو زدُوری می‌نبینی جز که گَرْد * اندکی پیش آ ببین در گَرْد مَرْد
دیدهارا گَرْدِ او روشن کُنَد * کوههارا مردئ او بر کَنَد
چون بر آمد موسی از اقصای دشت * کوهِ طُور از مَقْدَمش رقّاص گشت

تفسیر یَا جِبَالُ أَوِّبِی مَعَهُ وَٱلطَّیْرَ،

رُویِ داود از فَرَش تابان شده * کوهها اندر پَیَش نالان شده
کوه با داود گشته همْرهی * هر دو مُطْرِبِ مست در عشقِ شهی
یا جِبالُ أَوِّبِی امر آمده * هر دو همْآواز و همپرده شده
گفت داودا تو هجْرت دیدهٔ * بهرِ من از همْدَمان بِبْریدهٔ
ای غریبِ فردِ بی مُؤنس شده * آتشِ شوق از دلت شعله زده
مُطربان خواهی و قوّال و ندیم * کوههارا پیشت آرد آن قدیم
مطرب و قوّال و سُرْنایی کند * که بپیشت بادْپیمایی کند
تا بدانی ناله چون کُه‌را رواست * بی لب و دندان ولی‌را ناله‌هاست
نغمهٔ اجزای آن صافی‌جسد * هر دمی در گوشِ حِسّش می‌رسد

(٤٢٦١) A تو مبین افسون. (٤٢٦٢) A تو مبین افسونش.
(٤٢٦٣) ABH Bul. بحراخضررا. (٤٢٦٤) Bul. وا پیش.
(٤٢٧٠) Bul. آمدی. Bul. شدی. (٤٢٧٢) Bul. مطربی.
(٤٢٧٤) A om. و before سرنایی. (٤٢٧٥) Bul. ولی‌را نغمهاست.

او مددهای خِرَد چون در ربود * از خزینهٔ دُرِّ آن دریای جُود
زین چنین اَمْداد دل پُر فن شود * بجْهد از دل چشم هم روشن شود
زآنك نور از دل برین دیده نشست * تا چو دل شد دیده تو عاطلست
دل چو بر انوارِ عقلی نیز زد * زآن نصیبی هم بدو دیده دهد
پس بدان کآبِ مبارك زآسمان * وَحْیِ دلها باشد و صدقِ بیان
ما چو آن کُرّه هم آبِ جُو خوریم * سوی آن وسواسِ طاعن ننْگریم
پَیْرَوِ پیغمبرانی ره سِپَر * طعنهٔ خلقان همه بادی شُمَر
آن خداوندان که ره طَی کردهاند * گوش فا بانگِ سگان کَی کردهاند

بقیّهٔ ذکر آن مهمان مسجد مهمان‌کش،

باز گو کآن پاكبازِ شیرمرد * اندر آن مسجد چه بنْمودش چه کرد
خُفت در مسجد خود اورا خواب کُو * مردِ غرقه گشته چون خسپد بجُو
خوابِ مرغ و ماهیان باشد همی * عاشقانرا زیرِ غرقابِ غمی
نیم‌شب آوازِ با هَوْلی رسید * کآیم آیم بر سرت ای مستفید
پنج کرَّت این چنین آوازِ سخت * می‌رسید و دل همی‌شد لخت‌لخت

تفسیر آیت وَأَجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَرَجْلِكَ،

تو چو عزمِ دین کنی با اجتهاد * دیو بانگت بر زند اندر نهاد

(٤٢١٤) GH آمداد as in text. B نجهد.
(٤٢١٥) AB Bul. نور دل. (٤٢١٦) B تیر زد.
(٤٢١٩) A پی‌روی. ABHK پیغامبرانی. AH همی بادی.
(٤٢٢٠) A با بانگ.
Heading: Bul. بقیهٔ قصهٔ ذکر.
(٤٢٢١) A آن for کآن. (٤٢٢٥) Bul. پنج نوبت.
Heading: A این آیت. BHK Bul. این آیت که. (٤٢٢٦) Bul. بانگت میزند.

می‌شخولیدند هر دم آن نفر * بهرِ اسبان که هلا هین آب خور
آن شخولیدن بکُرّه می‌رسید * سر همی بر داشت و از خور می‌رمید
مادرش پرسید کای کُرّه چرا * می‌رمی هر ساعتی زین اِستقا
گفت کُرّه می‌شخولند این گروه * زاتّفاقِ بانگشان دارم شِکوه
پس دلم می‌لرزد از جا می‌رود * زاتّفاقِ نعره خوفم می‌رسد
گفت مادر تا جهان بودست ازین * کارافزایان بُدند اندر زمین
هین تو کارِ خویش کن ای ارجمند * زود کایشان ریشِ خود بر می‌کَنند
وقت تنگ و می‌رود آبِ فراخ * پیش از آن کز هَجْر گردی شاخ شاخ
شُهره کاریزیست پُر آبِ حیات * آب کش تا بر دمد از تو نبات
آبِ خِضْر از جوی نُطقِ اولیا * می‌خوریم ای تشنهٔ غافل بیا
گر نبینی آب کورانه بفَن * سوی جُو آور سبو در جُوی زن
چون شنیدی کاندرین جُو آب هست * کوررا تقلید باید کار بست
جُو فرو بَر مَشکِ آب‌اندیش‌را * تا گران بینی تو مشکِ خویش‌را
چون گران دیدی شوی تو مُستَدِل * رَست از تقلیدِ خشک آنگاه دل
گر نبیند کور آبِ جُو عیان * لیک داند چون سبو بیند گران
که زجُو اندر سبو آبی برفت * کین سبک بود و گران شد زآب و زفت
زآنك هر بادی مرا در می‌ربود * باد می نربایدم ثِقْلم فزود
مر سفیهان‌را رباید هر هوا * زآنك نبْودشان گرانیٔ قُوی
کشتیٔ بی‌لنگر آمد مردِ شَر * که زبادِ کژ نیابد او حذر
لنگرِ عقلست عاقل‌را امان * لنگری دریوزه کن از عاقلان

(٤٢٩٤) Bul. om. و.
(٤٣٠١) A شهر. A کاریزست. B از نو نبات.
(٤٣٠٢) A مای خضر از آب چشم اولیا.
(٤٣٠٣) B سوی آب آور. Bul. سوی جوی آور. Bul. بر جوی زن.
(٤٣٠٦) B چون گران بینی.
(٤٣٠٨) H Bul. زآب زفت.

گفت چون ترسم چو هست این طبلِ عید * تا دُهُل ترسد که زخم اورا رسید
ای دُهُلهای تهیِ بی قُلوب * قِسْمتان از عیدِ جان شد زخمِ چوب
شد قیامت عید و بی‌دینان دُهُل * ما چو اهلِ عید خندان همچو گُل
بشْنو اکنون این دهل چون بانگ زد * دیگِ دَوْلتْبا چگونه می‌پزد
چونك بشْنود آن دهل آن مردِ دید * گفت چون ترسد دلم از طبلِ عید
گفت با خود هین ملَرْزان دل کزین * مُرد جانِ بَدْدلانِ بی‌یقین
وقتِ آن آمد که حَیْدَرْوار من * مُلك گیرم یا بپردازم بَدَن
بر جهید و بانگ بر زد کای کیا * حاضرم اینك اگر مَرْدی بیا
در زمان بشْکست زآواز آن طِلِسْم * زر همی‌ریزید هر سو قِسْم قِسْم
ریخت چندان زر که ترسید آن پسر * تا نگیرد زر زپُرّیِ راهِ در
بعد از آن بر خاست آن شیرِ عتید * تا سَحَرگه زر ببیرون می‌کشید
دفن می‌کرد و همی‌آمد بزر * با جُوال و تُوبره بارِ دگر
گنجها بنْهاد آن جان‌باز از آن * کوریِ ترسانیِ واپس خَزان
این زرِ ظاهر بخاطر آمدست * در دلِ هر کورِ دُورِ زَرْپَرَست
کودکان اِسْفالها را بشْکنند * نامِ زر بنْهند و در دامن کنند
اندر آن بازی چو گویی نامِ زر * آن کند در خاطرِ کودك گذر
بل زرِ مضروبِ ضربِ ایزدی * کو نگردد کاسد آمد سرمدی
آن زری کین زر از آن زر تاب یافت * گوهر و تابندگی و آب یافت
آن زری که دل ازو گردد غنی * غالب آید بر قمر در روشنی
شمع بود آن مسجد و پروانه او * خویشتن در باخت آن پروانه‌خو
پَر بسوخت اورا ولیکن ساختش * بس مبارك آمد آن انداختش

(٤۲٤٦) ABH Bul. که هست.   (٤۲٥۰) Bul. بشنید. B این دهل.
(٤۲٥۲) A تا بپردازم.   (٤۲٥۳) Bul. حاضرم من تو اگر.
(٤۲٥٦) H شیر عنید.   (٤۲٥۷) A بار دیگر.
(٤۲٦٤) Bul. که دل از آن.   (٤۲٦٦) Bul. پس مبارك.

که مرو زآن سو بیندیش ای غوی * که اسیر رنج و درویشی شوی
بی‌نوا گردی زیاران وا بُری * خوار گردی و پشیمانی خوری
تو زبیم بانگ آن دیو لعین * وا گریزی در ضلالت از یقین
که هلا فردا و پس فردا مراست * راه دین پویم که مُهلت پیش ماست
مرگ بینی باز کو از چپ و راست * می‌کُشد همسایه‌را تا بانگ خاست
باز عزم دین کنی از بیم جان * مَرد سازی خویشتن‌را یک زمان
پس سِلَح بر بندی از علم و حِکَم * که من از خوف نیآرم پای کم
باز بانگی بر زند بر تو زمَکْر * که بترس و باز گرد از تیغ فقر
باز بگْریزی زراه روشنی * آن سِلاح علم و فن‌را بفْگنی
سالها اورا ببانگی بندهٔ * در چنین ظلمت نَمَد افگندهٔ
هیبت بانگ شیاطین خلق‌را * بند کردست و گرفته حلق‌را
تا چنان نومید شد جانشان زنور * که روان کافران زاَهْل قُبور
این شکوه بانگ آن ملعون بُوَد * هیبت بانگ خدایی چون بُوَد
هیبت بازست بر کبک نجیب * مر مگس‌را نیست زآن هیبت نصیب
زآنک نبْود باز صیّاد مگس * عنکبوتان می مگس گیرند و بس
عنکبوت دیو بر چون تو ذُباب * کرّ و فر دارد نه بر کبک و عُقاب
بانگ دیوان گلّه‌بان اشقیاست * بانگ سلطان پاسبان اولیاست
تا نیآمیزد بدین دو بانگ دُور * قطرهٔ از بحر خوش با بحر شور

رسیدن بانگ طلسمی نیم‌شب مهمان مسجدرا،

بشْنو اکنون قصّهٔ آن بانگ سخت * که نرفت از جا بدآن آن نیکبخت

(۴۲۲۷) A om. و.
(۴۲۳۳) A Bul. پس سلاح.
(۴۲۳۵) H آن سلیح.
(۴۲۴۱) Bul. مر مگس گیرند.
(۴۲۴۲) A بر تو چون ذباب.
(۴۲۴۴) HK تا بحر شور.
Heading: A طلسم. Bul. نیمشب در گوش مهمان. Bul. om. مسجدرا.

پاره‌دوزم پاره در موضع نهم * هر کسی‌را شربت اندر خور دهم
هست سِرِّ مرد چون بیخِ درخت * زآن بروید برگهاش از چوبِ سخت
در خورِ آن بیخ رُسته برگها * در درخت و در نفوس و در نُهی
بر فلک پرهاست زاشجارِ وفا * أَصْلُها ثابِتْ وَفَرْعُهْ فی السَّما
چون برُست از عشق پر بر آسمان * چون نروید در دلِ صدرِ جهان
موج می‌زد در دلش عفوِ گنه * که زهر دل تا دل آمد روزنه
که زدِل تا دل یقین روزن بود * نه جُدا و دُور چون دو تن بود
مُتّصل نبود سفالِ دو چراغ * نورشان ممزوج باشد در مَساغ
هیچ عاشق خود نباشد وصل‌جو * که نه معشوقش بود جُویای او
لیک عشقِ عاشقان تن زِه کند * عشقِ معشوقان خوش و فَرْبه کند
چون درین دل برقِ مِهرِ دوست جَست * اندر آن دل دوستی می‌دان که هست
در دلِ تو مِهرِ حق چون شد دوتو * هست حق‌را بی گمانی مِهرِ تو
هیچ بانگِ کف زدن نآید بَدَر * از یکی دستِ تو بی دستی دگر
تشنه می‌نالد که ای آبِ گوار * آب هم نالد که کو آن آب‌خوار
جذبِ آبست این عَطَش در جانِ ما * ما از آنِ او و او هم آنِ ما
حکمتِ حق در قضا و در قَدَر * کرد مارا عاشقانِ همدگر
جملهٔ اجزای جهان زآن حکمِ پیش * جُفت جُفت و عاشقانِ جُفتِ خویش
هست هر جُزْوی زعالَم جُفت‌خواه * راست همچون کَهْرُبا و برگِ کاه
آسمان گوید زمین‌را مَرْحَبا * با نُوَم چون آهن و آهن‌رُبا
آسمان مرد و زمین زن در خِرَد * هرچ آن انداخت این می‌پرورد
چون نماند گرمیَش بفرستد او * چون نماند تَرّی و نَم بدْهد او

(٤٢٨٧) Bul. در نُها.
(٤٢٨٨) A بر فلك سرهاست. BK Bul. برهاست. A و فرع فی السّا.
(٤٢٨٩) ABK Bul. بر بر آسمان. (٤٢٩٦) A بی‌گمان. (٤٢٩٧) Bul. از یکی دستی تو.
(٤٢٩٨) AB کای آب گوار. (٤٤٠٠) A همدیگر.

همچو موسی بود آن مسعودبخت * کآتشی دید او بسوی آن درخت
چون عنایتها بَرو موفور بود * نار می‌پنداشت و خود آن نور بود
مردِ حق‌را چون ببینی ای پسر * تو گمان داری بَرو نارِ بَشَر
تو زخود می‌آیی و آن در نُوَست * نار و خارِ ظنِّ باطل این سُوَست
او درختِ موسی‌است و پُر ضیا * نور خوان نارش مخوان باری بیا
نه فطامِ این جهان ناری نمود * سالکان رفتند و آن خود نور بود
پس بدان که شمعِ دین بر می‌شود * این نه همچون شمعِ آتشها بود
این نماید نور و سوزد یاررا * وآن بصورت نار و گُل زُوّاررا
این چو سازنده ولی سوزندهٔ * وآن گهِ وُصلت دل افروزندهٔ
شکلِ شعلهٔ نورِ پاكِ سازوار * حاضرانرا نور و دُورانرا چو نار

ملاقات آن عاشق با صدر جهان،

آن بخاری نیز خود بر شمع زد * گشته بود از عشقش آسان آن کَبَد
آهِ سوزانش سوی گردون شده * در دلِ صدرِ جهان مِهر آمده
گفته با خود در سحرگه کای احد * حالِ آن آوارهٔ ما چون بود
او گناهی کرد و ما دیدیم لیك * رحمتِ مارا نمی‌دانست نیك
خاطرِ مُجرم زما ترسان شود * لیك صد اومید در ترسش بود
من بترسانم وقیحِ یاوه‌را * آنك ترسد منِ چه ترسانم ورا
بهرِ دیگِ سرد آذر می‌رود * نه بدآن کز جوش از سَر می‌رود
ایمنان‌را من بترسانم بعلم * خایفان‌را ترس بر دارم بحِلْم

(٤٢٦٨) K om. و. Bul. می‌پنداشت او خود. ABHK آن خود نور بود.
(٤٢٧٠) A ظنّ باطل و. (٤٢٧٤) Bul. om. و after نور and after نار.
(٤٢٧٦) A om. و. Heading: A بصدر.
(٤٢٧٩) A ای احد. (٤٢٨١) A Bul. امّید.

تَـرّیِٔ تن‌را بجـویـنـد آبهـا * کای تَری باز آ زغُـربت سوی مـا
گـرمیٔ تن‌را همی‌خـوانـد اثیـر * که زناری راهِ اصلِ خویش گیـر
هست هفتـاد و دو علّت در بَدَن * از کَشِشهـای عناصـر بی رسن
علّت آیـد تـا بدن‌را بسْکُـلَـد * تـا عنـاصـر همـدگـررا وا هِلَـد
چـار مُرغنـد این عناصـر بسته‌پـا * مرگ و رنجوری و علّت پاگُشـا
پایشان از همدگر چون باز کرد * مرغِ هر عنصـر یقین پرواز کرد
جذبـهٔ این اصلهـا و فـرعهـا * هـر دمی رنجی نهد در جسمِ ما
تا که این تـرکیبهـارا بـر دَرَد * مرغِ هر جُـزْوی بأصْلِ خود پَرَد
حکمتِ حق مانـع آید زین عَجَل * جمعشان دارد بِصِحّت تـا اجل
گوید ای اجزا اجل مشهود نیست * پَر زدن پیش از اجلتان سود نیست
چونك هر جُزْوی بجویـد ارتفـاق * چون بود جانِ غریب اندر فراق

منجذب شدن جان نیز بعالم ارواح و تقاضای او و میل او بمقرّ خود و منقطع شدن از اجزای اجسام کی کُندهٔ پای بازِ روح اند،

گویـد ای اجـزای پَسْتِ فَرْشیَـم * غُربتِ من تَلْختـر من عَـرْشیَـم
مَیْلِ تن در سبـزه و آبِ روان * زآن بود که اصلِ او آمد از آن
میلِ جان اندر حیات و در حَیِّ است * زآنك جانِ لامکان اصلِ وَیِ است
میلِ جان در حکمتست و در علوم * میلِ تن در باغ و راغست و کُروم
میلِ جان اندر تـرقّی و شـرف * میلِ تن در کسب و اسبـابِ علف

(۴۴۲۷) Bul. بدن‌را بگسلد. (۴۴۲۹) A همدیگر.
(۴۴۳۱) Bul. باصل خود رود.
(۴۴۳۹) Bul. کسب اسباب و علف. K کسپ.

بُرجِ خاکی خاکِ ارضیرا مدد * بُرجِ آبی تَرّیَش اندر دَمَد
بُرجِ بادی ابر سوی او بَرَد * تا بُخاراتِ وَخِمرا بر کَشَد
بُرجِ آتش گرمیٔ خورشید ازو * همچو تابهٔ سرخ زآتش پشت و رُو
هست سرگردان فلك اندر زمن * همچو مردان گِرْدِ مَکْسَب بهرِ زن
وین زمین کَدْبانُویها میکند * بر وِلادات و رِضاعش میتند
پس زمین و چرخرا دان هوشمند * چونك کارِ هوشمندان میکنند
گرنه از هم این دو دِلْبَر میمَزند * پس چرا چون جُفت درهم میخَزند
بی زمین کی گُل برُوید وارْغوان * پس چه زاید زآب و تابِ آسمان
بهرِ آن مَیْلست در ماده بنر * تا بود تکمیلِ کارِ همدگر
میل اندر مرد و زن حق زآن نهاد * تا بقا یابد جهان زین اتّحاد
میلِ هر جُزْوی بجُزْوی هم نهد * زاتّحادِ هر دو تولیدی زهد
شب چنین با روز اندر اعتناق * مُخْتَلِف در صورت امّا اتّفاق
روز و شب ظاهر دو ضِدّ و دشمنند * لیك هر دو یك حقیقت میتنند
هر یکی خواهان دگررا همچو خویش * از پیِ تکمیلِ فعل و کارِ خویش
زآنك بی شب دَخْل نبْود طبعرا * پس چه اندر خَرْج آرد روزها

جذب هر عنصری جنس خودرا کی در ترکیب آدمی محتبس شده‌است بغیر جنس،

خاك گوید خاكِ تن‌را باز گرد * ترکِ جان کن سوی ما آ همچو گَرْد
جنسِ مایی پیشِ ما اولیتری * به که زآن تن وا رهی و زآن تری
گوید آری لیك من پابَسته‌ام * گرچه همچون تو زهِجْران خسته‌ام

(٤٤٠٨) Bul. پشت رو. (٤٤١٤) Bul. میلیست.
Heading: Bul. بغیر جنس خود. (٤٤٢١) ABHK Bul. ترك جان گو.
(٤٤٢٢) Bul. سوی ما اولیتری. Bul. به که جان بگذاری و این سو پری.

او دلت‌را بر دو صد سودا ببست * بی‌مُرادت کرد پس دل‌را شکست
چون شکست او بالِ آن رایِ نُخُست * چون نشد هستئ بال‌اِشْکن دُرُست
چون قضایش حبلِ تدبیرت سُکُست * چون نشد بر تو قضای آن دُرُست

فَسخُ عَزایِمَ ونَقْضُها جهت باخبر کردن آدمی‌را از آنك مالك و قاهر اوست و گاه گاه عزم اورا فسخ ناکردن و نافذ داشتن تا طمع اورا بر عزم کردن دارد تا باز عزمش‌را بشکند تا تنبیه بر تنبیه بود،

عزمها و قصدها در ماجرا * گاه گاهی راست می‌آید ترا
تا بطمعِ آن دلت نیّت کند * بارِ دیگر نیّت‌را بشْکند
ور بکُلّی بی‌مُرادت داشتی * دل شدی نومید امل کی کاشتی
ور نکاربدی امل از عُوریَش * کی شدی پیدا بَرُو مقهوریَش
عاشقان از بی‌مُرادیهای خویش * باخَبَر گشتند از مولای خویش
بی‌مُرادی شد قلاوزِ بهشت * حُفَّتِ اَلْجَنَّهْ شنو ای خوش‌سِرِشْت
که مُراداتت همه اِشْکسته‌پاست * پس کسی باشد که کامِ او رواست
پس شدند اِشْکسته‌اش آن صادقان * لیك کُو خود آن شکستِ عاشقان

(٤٤٥٩) G بَر دُو صد as in text. In K و is suppl. above before پس.
(٤٤٦٠) A بال و آن رای. Bul. بال زآن رای.
(٤٤٦١) A Bul. تدبیرت شکست. AB Bul. قضای حق. H قضای او.
Heading: A نقصها. G نافذ داشتن.
(٤٤٦٥) G ور بکاریدی.
(٤٤٦٦) ABHK Bul. عاقلان for عاشقان.
(٤٤٦٨) GK پس کسی as in text. Bul. کام اورا رواست.

میل و عشقِ آن شرف هم سوی جان * زین مُحِب‌را و مُحِبّون‌را بدان
گر بگویم شرحِ این بی‌حد شود * مثنوی هشتاد تا کاغد شود
حاصل آنك هرك او طالب بود * جانِ مطلوبش دَرو راغب بود
آدمی حیوان نباتی و جماد * هر مُرادی عاشقِ هر بی‌مُراد
بی‌مُرادان بر مُرادے می‌تنند * وآن مُرادان جذبِ ایشان می‌کنند
لیك میلِ عاشقان لاغر کند * میلِ معشوقان خوش و خوش‌فر کند
عشقِ معشوقان دو رُخ افروخته * عشقِ عاشق جانِ اورا سوخته
کَهْرُبا عاشق بشَکْلِ بی‌نیاز * کاه می‌کوشد در آن راهِ دراز
این رها کن عشقِ آن تشنه‌دهان * تافت اندر سینهٔ صدرِ جهان
دودِ آن عشق و غمِ آتش‌کده * رفته در مخدومِ او مُشْفِق شده
لیکش از ناموس و بُوْش و آبِ رُو * شرم می‌آمد که وا جُوید ازو
رحمتش مشتاقِ آن مسکین شده * سلطنت زین لطف مانع آمده
عقل حیران کین عَجَب اورا کشید * یا کَشِش زآن سو بدین جانب رسید
تَرْكِ جَلْدی کن کزین ناواقفی * لب ببند اللهُ أَعْلَمُ بِالْخَفِی
این سخن‌را بعد ازین مدفون کنم * آن کَشنده می‌کَشد من چون کنم
کیست آن کت می‌کَشد ای مُعْتَنی * آنك می‌نگْذاردت کین دم زنی
صد عزیمت می‌کنی بهر سفر * می‌کشاند مر ترا جایِ دگر
زآن بگرداند بهر سو آن لگام * تا خبر یابد زفارس اسبِ خام
اسبِ زیرکسار زآن نیکوپی است * کو همی داند که فارس بر وَی است

(۴۴۴۰) A میل عشق . A زین محبّهم محبّون‌را.
(۴۴۴۱) G کاغَذ. In BK Bul. vv. ۴۴۴۱ and ۴۴۴۲ are transposed.
(۴۴۴۲) AH Bul. برو راغب. (۴۴۴۳) A و هر بی مراد.
(۴۴۴۷) After this verse A leaves a blank space for a new Heading.
(۴۴۴۹) G مخدومِ with *iḍáfat*.
(۴۴۵۰) AB لیکن از ناموس. Bul. لیك.
(۴۴۵۸) Bul. زیرك ساز.

تفسیر این آیت که إِنْ تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَآءَكُمُ الْفَتْحُ الآیه ای طاعنان می‌گفتید کی از ما و محمّد علیه السّلم آنك حقّست فتح و نصرتش ده و این بدآن می‌گفتید تا گمان آید کی شما طالب حقّید بی غرض اکنون محمّدرا نصرت دادیم تا صاحب حق‌را ببینید،

از بُتان و از خدا در خواستیم * که بکن مارا اگر ناراستیم
آنك حقّ و راستست از ما و او * نُصرتش ده نصرتِ اورا بجو
این دعا بسیار کردیم و صَلات * پیشِ لات و پیشِ عُزّی و مَنات
که اگر حقّست او پیداش کن * ور نباشد حق زبونِ ماش کن
چونك وا دیدیم او منصور بود * ما همه ظلمت بُدیم او نور بود
این جوابِ ماست کآنچ خواستید * گشت پیدا که شما ناراستید
باز این اندیشه‌را از فکرِ خویش * کور می‌کردند و دفع از ذکرِ خویش
کین تفکّرْمان هم از اِدبار رُست * که صوابِ او شود در دل دُرُست
خود چه شد گر غالب آمد چند بار * هرکسی‌را غالب آرد روزگار
ما هم از ایّام بختآور شدیم * بارها بر وی مظفّر آمدیم
باز گفتندی که گرچه او شکست * چون شکستِ ما نبود آن زشت و پَسْت
زآنك بختِ نیك اورا در شکست * داد صد شادیْ پنهان زیردست
کو بِاشْکسته نمی‌مانست هیچ * که نه غم بودش در آن نه پیچ پیچ
چون نشانِ مؤمنان مغلوبیست * لیك در اِشْکستِ مؤمن خوبیست

Heading: In H the Heading ends with الفتحُ. The remainder is suppl. in marg. H. ABK Bul. om. الآیه. AB add علیه السّلم after محمّدرا.
(٤٤٨٩) ABHK Bul. گر نباشد. (٤٤٩٠) A و او منصور. A و او نور.
(٤٤٩٤) Bul. غالب آید چند بار.
(٤٤٩٩) B چون نشان مردمان.

عاقلان اِشْکسته‌اش از اضطرار * عاشقان اِشْکسته با صد اختیار
عاقلانش بندگانِ بندی‌اند * عاشقانش شکّری و قندی‌اند
اِئْتِیا کَرْهًا مهارِ عاقلان * اِئْتِیا طَوْعًا بهارِ بی‌دلان

نظر کردن پیغامبر علیه السّلم باسیران و تبسّم کردن و گفتن کی عَجِبْتُ مِنْ قَوْمٍ یُجَرُّونَ اِلَی الْجَنَّةِ بِالسَّلاسِلِ وَالْاَغْلالِ،

دید پیغمبر یکی جَوْقی اسیر * که همی‌بردند و ایشان در نفیر
دیدشان در بند آن آگاه شیر * می نظر کردند در وی زیر زیر
تا همی‌خایید هر یك از غضب * بر رسولِ صدق دندانها و لب
زَهْره نه با آن غضب که دَم زنند * زآنك در زنجیرِ قهر دَه‌مَنند
می‌کشاندشان موکّل سوی شهر * می‌بَرَد از کافرستانشان بقهر
نه فدایی می‌ستاند نه زرے * نه شفاعت می‌رسد از سَرْوَرے
رحمتِ عالَم همی‌گویند و او * عالَمی را می‌بُرَد حلق و گلو
با هزار انکار می‌رفتند راه * زیرِ لب طعنه زنان بر کارِ شاه
چارها کردیم و اینجا چاره نیست * خود دلِ این مرد کم از خاره نیست
ما هزاران مردِ شیر الْپ ارْسلان * با دو سه عُریانِ سُستِ نیم‌جان
این چنین در مانده‌ایم از کژرَویست * یا زاَخْتَرهاست یا خود جادُویست
بختِ مارا بر دَرید آن بختِ او * تختِ ما شد سَرْنگون از تختِ او
کارِ او از جادوی گر گشت زفت * جادوی کردیم ما هم چون نرفت

(٤٤٧٢) Bul. اِئتیا طوعا مهار عاشقان.

(٤٤٧٣) ABGHK پیغامبر.

(٤٤٨١) Bul. om. و. In K و is written above the line.

(٤٤٨٢) A سست و نیم‌جان.

تفسیر این خبر که مصطفی علیه السّلم فرمود لا تُفَضِّلُونی عَلَی یُونُس بن مَتّی،

گفت پیغمبر که معراجِ مرا * نیست بر معراجِ یونس اجتبا
آنِ من بر چرخ و آنِ او نشیب * زآنک قُربِ حق برونست از حساب
قُرْب نه بالا نه پستی رفتنست * قُرْبِ حقّ از حبسِ هستی رَستنست
نیست‌را چه جایِ بالا است و زیر * نیست‌را نه زود و نه دُورست و دیر
کارگاه و گنجِ حق در نیستیست * غرّهٔ هستی چه دانی نیست چیست
حاصل این اِشْکستِ ایشان ای کیا * می‌نماند هیچ با اشکستِ ما
آنچنان شادند در ذلّ و تلف * همچو ما در وقتِ اقبال و شرف
برگِ بی‌برگی همه اِقْطاعِ اوست * فقر و خواریش افتخارست و عُلُوست
آن یکی گفت ار چنانست آن نَدید * چون بخندید او که مارا بسته دید
چونك او مُبْدَل شُدست و شادیَش * نیست زین زندان و زین آزادیَش
پس بقهرِ دشمنان چون شاد شد * چون ازین فتح و ظفر پُر باد شد
شاد شد جانش که بر شیرانِ نر * یافت آسان نصرت و دست و ظفر
پس بدانستیم کو آزاد نیست * جز بدنیا دلخوش و دلشاد نیست
ورنه چون خندد که اهلِ آن جهان * بر بَد و نیکند مُشْفِق مِهْربان
این بمُنگیدند در زیرِ زبان * آن اسیران باهم اندر بحثِ آن
تا موکّل نشْنود بر ما جهد * خود سخن در گوشِ آن سلطان بَرَد

Heading: H یونس ابن متی.
(۴۵۱۲) ABGHK پیغامبر.
(۴۵۱۳) Bul. از حسیب.
(۴۵۱٤) Bul. و پستی.
(۴۵۱۵) ABHK Bul. om. و after زود.
(۴۵۱۶) AK Bul. om. و.
(۴۵۱۹) H اَقطاع.
(۴۵۲۰) Bul. آن بدید.
(۴۵۲۲) Bul. فتح for دست.
(۴۵۲۷) Bul. آن سلطان رسد.

گـر تو مُشكـ و عنبری‌را بشْكنی * عالَمی از فَوحِ رَیْحان پُرکُنی
ور شکستی ناگهان سرگینِ خر * خانها پُـر گَـنْـد گردد تـا بسَر
وقتِ وا گشتِ حُدَیْبِیَّه بذُل * دولتِ إِنَّا فَتَحْنَا زد دُهُل

سرّ آنك بی‌مراد باز گشتن رسول علیه السّلم از حُدَیْبِیَه حق تعالی لقب آن فتح کرد که إِنَّا فَتَحْنَا که بصورت غلق بود و بمعنی فتح چنانك شکستن مشك بظاهر شکستن است و بمعنی درست کردن است مشکئ اورا و تکمیل فواید اوست،

آمدش پیغام از دولت که رَو * تو زمَنْـع این ظفـر غمگین مشو
کاندرین خـواریٔ نَقْدت فتحهاست * نك فلان قلعه فلان بُقعه تراست
بنْگر آخـر چونك وا گردید تَفْت * بر قُرَیْظه و بر نَضیر از وی چه رفت
قلعها هـم گِـرْدِ آن دو بُقعهـا * شـد مسلَّـم وز غنایم نـفـعـهـا
ور نباشـد آن تو بنْگـر کین فریق * پُـر غم و رنجند و مفتون و عشیق
زهـرِ خواری‌را چو شَکَّـر می‌خورند * خارِ غمهارا چـو اُشْتُـر می‌چرنـد
بهرِ عَیْنِ غم نـه از بهـرِ فَـرَج * این تسافل پیشِ ایشان چون دَرَج
آنچنان شادنـد اندر قعـرِ چاه * که همی‌نرسنـد از تخت و کلاه
هرکجـا دلبـر بود خـود همنشین * فوقِ گردونست نه زیـرِ زمین

(٤٥٠٠) Bul. فوح و ریحان.

(٤٥٠١) Bul. پر گند.

(٤٥٠٣) In Bul. this verse follows the Heading.

Heading: A om. که after کرد. Bul. فتحنا لك.

(٤٥٠٥) Bul. om. و. BGH قریضه. ABGH نظیر.

من شمارا سَرْنگون می‌دیده‌ام * پیش از آن کز آب و گِل بالیده‌ام
نو ندیدم تا کنم شادی بدآن * این همی‌دیدم در آن اقبال‌تان
بستهٔ قهر خفی وآنگه چه قهر * قند می‌خوردید و در وی دَرْج زهر
این چنین قندی پُر از زهر ار عَدُو * خوش بنوشد چِت حسد آید بَرُو
با نشاط آن زهر می‌کردید نوش * مرگتان خُفْیه گرفته هر دو گوش
من نمی‌کردم غزا از بهرِ آن * تا ظفر یابم فرو گیرم جهان
کین جهان جیفه‌است و مُردار و رخیص * بر چنین مُردار چون باشم حریص
سگ نیَم تا پرْچَمِ مرده کَنَم * عیسی‌ام آیم که تا زنده‌ش کُنَم
زآن همی‌کردم صُفوفِ جنگ چاك * تا رهانم مر شمارا از هلاك
زآن نمی‌بُرّم گُلوهای بَشَر * تا مرا باشد کر و فرّ و حَشَر
زآن همی‌بُرّم گلوی چند تا * زآن گلوها عالمی یابد رها
که شما پروانه‌وار از جهلِ خویش * پیشِ آتش می‌کنید این حَمْله کیش
من همی‌رانم شمارا همچو مست * از در افتادن در آتش با دو دست
آنك خودرا فتحها پنداشتید * تخمِ منحوسیْ خود می‌کاشتید
یك دگررا جِدِّ جِد می‌خواندید * سوے اژدرها فَرَس می‌راندید
قهر می‌کردید و اندر عینِ قهر * خود شما مقهورِ قهر شیرِ دهر

بیان آنك طاغی در عین قاهری مقهورست و در عین منصوری مأسور،

دزد قهر خواجه کرد و زر کشید * او بدآن مشغول خود والی رسید
گر زخواجه آن زمان بگْریختی * کَی بَرُو والی حَشَر انگیختی

(٤٥٤٥) A آب گل. (٤٥٤٧) A می‌خوردند. AB Bul. om. و. (٤٥٥٢) Bul. زنده کنم.
(٤٥٥٤) Bul. کر و فرّ حشر. (٤٥٥٥) ABHK Bul. گلوی چند. (٤٥٥٦) H این جمله کیش.
(٤٥٥٩) G جِدِّ جِد with *iḍáfat*. Heading: AH در بیان.

آگاه شدن پیغامبر علیه السّلم از طعن ایشان بر شماتت او،

گرچه نشْنید آن موکّل آن سخن * رفت در گوشی که آن بُد مِنْ لَدُن
بُویِ پیراهانِ یوسفرا ندید * آنك حافظ بود و یعقوبش کشید
آن شیاطین بر عَنانِ آسمان * نشْنوند آن سِرِّ لَوْحِ غیبدان
آن محمّد خفته و تکیه زده * آمده سِر گِرْدِ او گَرْدان شده
او خورد حلوا که روزیشست باز * آن نه کانگشتانِ او باشد دراز
نجمِ ثاقب گشته حارس دیوْران * که بِهِل دزدی زاَحْمَد سِر ستان
ای دو دیده سوی دکّان از پگاه * هین بمسجد رَو بجُو رزقِ اله
پس رسول آن گفتشانرا فهم کرد * گفت آن خنده نبودم از نَبَرْد
مردهاند ایشان و پوسیدهٔ فنا * مرده کُشتن نیست مردی پیشِ ما
خود کِیَند ایشان که مَه گردد شکاف * چونك من پا بِنْشرم اندر مُصاف
آنگهی کآزاد بودیت و مکین * مر شمارا بسته میدیدم چنین
ای بنازیده بملك و خاندان * نزدِ عاقل اُشْتُری بر ناوْدان
نقشِ تنرا تا فتاد از بام طَشْت * پیشِ چشمم کُلُّ آتٍ آت گشت
بنْگرم در غُوره مَی بینم عیان * بنْگرم در نیست شَی بینم عیان
بنْگرم سِر عالمی بینم نهان * آدم و حَوّا نرُسته از جهان
مر شمارا وقتِ ذرّاتِ اَلَسْت * دیدهام پابَسته و منکوس و پست
از حُدوثِ آسمانِ بی عُمُد * آنچ دانسته بُدم افزون نشد

(٤٥٢٨) AH که بُد آن من لدن. (٤٥٢٩) AH om. و.

(٤٥٣٢) Bul. این خورد حلوا. A ناز for باز. Bul. گردد دراز.

(٤٥٣٤) K ای دویده. AH Bul. رزق از اله. After this verse K has the Heading (which is suppl. in H): جواب گفتن رسول علیه السّلم آن اسیرانرا. Bul. has: فهم کردن رسول صلّی الله علیه وسلّم ضمیر اسیرانرا, and so AB in marg.

(٤٥٣٦) Bul. om. و. (٤٥٣٩) A بنازیدن.

کودکانرا می‌برے مَکْتَب بزور * زآنك هستند از فواید چشم‌کور
چون شود واقف بمکتب می‌دود * جانش از رفتن شِگفته می‌شود
می‌رود کودك بمکتب پیچ پیچ * چون ندید از مُزدِ کارِ خویش هیچ
چون کند در کیسه دانگی دست‌مُزد * آنگهان بی‌خواب گردد شب چو دُزد
جهد کن تا مزدِ طاعت در رسد * بر مُطیعان آنگهت آید حسد
اِئتِیَا کَرْهًا مقلِّد گشته‌را * اِئتِیَا طَوْعًا صفا بسرِشته‌را
این مُحِبِّ حق زبهرِ علّتی * وآن دگررا بی غرض خود خُلّتی
این محبِّ دایه لیك از بهرِ شیر * وآن دگر دل داده بهرِ این ستیر
طفل‌را از حسنِ او آگاه نه * غیرِ شیر اورا ازو دلخواه نه
وآن دگر خود عاشقِ دایه بود * بی غرض در عشق یك‌رایه بود
پس مُحِبِّ حق باومید و بتَرْس * دفترِ تقلید می‌خوانند بدَرْس
وآن محبِّ حق زبهرِ حق کجاست * که زاَغْراض و زعلّتها جُداست
گر چنین و گر چنان چون طالبست * جذبِ حقّ اورا سوی حق جاذبست
گر مُحِبِّ حق بود لِغَیْرِهِ * کَیْ یَنالَ دایِمًا مِن خَیْرِهِ
یا محبِّ حق بود لِعَیْنِهِ * لا سِواهُ خایفًا من بَیْنِهِ
هر دورا این جُست و جُوها زآن سَریست * این گرفتارئ دل زآن دِلْبَریست

جذب معشوق عاشق‌را مِنْ حَیْثُ لا یَعْلَمُهُ ٱلْعاشِقُ وَلا یَرْجُوهُ وَلا یَخْطُرُ بِبالِهِ وَلا یَظْهَرُ مِنْ ذٰلِكَ ٱلْجَذْبِ أَثَرٌ فی ٱلْعاشِقِ اِلاّ ٱلْخَوْفُ ٱلْمَمْزُوجُ بِٱلْیأْسِ مَعَ دَوامِ ٱلطَّلَبِ،

آمدیم اینجا که در صدرِ جهان * گر نبودے جذبِ آن عاشق نهان

(٤٥٨٩) K آنگهان آید. (٤٥٩١) A بی عرض.
(٤٥٩٤) A بی عرض. (٤٥٩٥) A Bul. بامّید.

قاهرئ دزد مقهوریش بود * زآنك قهرِ او سرِ اورا ربود
غالبی بر خواجه دامِ او شود * تا رسد والی و بسْتاند قَوَد
ای که تو بر خلق چیره گشتهٔ * درِ نَبَرْد و غالبی آغشتهٔ
آن بقاصد منهزم کردستشان * تا ترا در حلقه می‌آرد کشان
هین عنان در کش پیِ این منهزم * در مران تا تو نگردی مُنْخَزِم
چون کشانیدت بدین شیوه بدام * حمْله بینی بعد از آن اندر زِحام
عقل ازین غالب شدن کی گشت شاد * چون درین غالب شدن دید او فساد
تیزچشم آمد خِرَد بینای پیش * که خدایش سُرمه کرد از کُحْلِ خویش
گفت پیغمبر که هستند از فُنون * اهلِ جنّت در خصومتها زبون
از کمالِ حزم و سوُء الظّنِ خویش * نه زنقْص و بَدْدلی و ضعفِ کیش
در فِرِه دادن شنیده در کُمون * حکمتِ لَوْلا رِجالٌ مُؤْمِنون
دستکوتاهی زکُفّارِ لعین * فرض شد بهرِ خلاصِ مُؤمنین
قصّهٔ عهدِ حُدَیْبیّه بخوان * کَفَّ أَیْدِیَکُمْ تمامت زآن بدان
نیز اندر غالبی هم خویش‌را * دید او مغلوبِ دامِ کبریا
زآن نمی‌خندم من از زنجیرتان * که بکردم ناگهان شبگیرتان
زآن همی‌خندم که با زنجیر و غُل * می‌کَشَمتان سوی سَرْوستان و گُل
ای عجب کز آتشِ بی‌زینهار * بسته می‌آریمتان تا سبزه‌زار
از سوی دوزخ بزنجیرِ گران * می‌کَشَمتان تا بهشتِ جاودان
هر مقلِّدرا درین ره نیك و بد * همچنان بسته بحضرت می‌کَشد
جمله در زنجیرِ بیم و ابتلا * می‌روند این ره بغیرِ اولیا
می‌کَشَند این راه‌را پیکاروار * جز کسانی واقف از اسرارِ کار
جهد کن تا نورِ تو رُخشان شود * تا سلوك و خدمتت آسان شود

(٤٥٦٧) Bul. منخرم. H منجزم.
(٤٥٦٨) Bul. حمله بینی. (٤٥٧١) ABGHK پیغامبر. H هست اند.
(٤٥٧٤) B om. (٤٥٨٤)° Bul. آسان کند.

صد چو تو فانیست پیشِ آن نظر * عاشقی بر نفیِ خود خواجه مگر
سایهٔ و عاشقی بر آفتاب * شمس آید سایه لا گردد شتاب

داد خواستن پشّه از باد بحضرت سلیمان علیه السّلم،

پشّه آمد از حدیقه وز گیاه * وز سُلَیْمان گشت پشّه دادخواه
کای سلیمان معدلت میگستری * بر شیاطین وآدمیزاد و پری
مرغ و ماهی در پناهِ عدلِ تُست * کیست آن گُم گشته کش فضلت نجُست
داد ده مارا که بس زاریم ما * بی نصیب از باغ و گُلزاریم ما
مُشکلاتِ هر ضعیفی از تو حل * پشّه باشد در ضعیفی خود مثَل
شُهره ما در ضعف و اِشکسته‌پری * شهره تو در لطف و مسکین‌پروَری
ای تو در اطباقِ قُدرت منتهی * منتهی ما در کمی و بی‌رهی
داد ده مارا ازین غم کن جُدا * دست گیر ای دستِ تو دستِ خدا
پس سلیمان گفت ای اِنصاف‌جُو * داد و انصاف از که میخواهی بگو
کیست آن ظالم که از باد و برُوت * ظلم کردست و خراشیدست رُوت
ای عجب در عهدِ ما ظالم کجاست * کو نه اندر حبس و در زنجیرِ ماست
چونك ما زادیم ظلم آن روز مُرد * پس بعهدِ ما که ظلمی پیش بُرد
چون بر آمد نور ظلمت نیست شد * ظلم‌را ظلمت بود اصل و عَضُد
نك شیاطین کسب و خدمت میکنند * دیگران بسته باَصْفادند و بند

(٤٦٢٢) After this verse Bul. adds:
کی بود در پشّه تاب تند باد * کن خیال الله اعلم بالسداد
Heading: AH پشّه از حضرت.
(٤٦٢٤) AH و از گیاه.
(٤٦٣١) A داد کن مارا. Bul. از آن غم.
(٤٦٣٣) AB Bul. باد بروت.
(٤٦٣٥) AG کی ظلمی.
(٤٦٣٧) K کسپ.

ناشکیبا کی بُدی او از فراق * کی دوان باز آمدی سوی وثاق
مَیْلِ معشوقان نهانست و ستیر * مَیْلِ عاشق با دو صد طبل و نفیر
یك حکایت هست اینجا زاعتبار * لیك عاجز شد بُخاری زانتظار
ترکِ آن کردیم کو درجُست و جُوست * تا که پیش از مرگ بیند رُوی دوست
تا رهد از مرگ تا یابد نجات * زآنك دیدِ دوستست آبِ حیات
هرك دیدِ او نباشد دفعِ مرگ * دوست نبْود که نه میوه‌ستش نه برگ
کار آن کارست ای مشتاقِ مست * کاندرآن کار ار رسد مرگت خوش‌است
شد نشانِ صدقِ ایمان ای جوان * آنك آید خوش ترا مرگ اندر آن
گر نشد ایمانِ تو ای جان چنین * نیست کامل رَو بجُو اِکمالِ دین
هرك اندر کارِ تو شد مرگ‌دوست * بر دلِ تو بی کراهت دوست اوست
چون کراهت رفت آن خود مرگ نیست * صورتِ مرگست و نُقلان کردنیست
چون کراهت رفت مردن نفع شد * پس دُرُست آید که مُردن دفع شد
دوست حقّ است وکسی کش گفت او * که توی آنِ من و من آنِ تو
گوش دار اکنون که عاشق می‌رسد * بسته عشق اورا بِحَبْلٍ مِنْ مَسَد
چون بدید او چهرهٔ صدرِ جهان * گوییا پَرّیدش از تن مرغِ جان
همچو چوبِ خشك افتاد آن تنش * سرد شد از فَرْقِ جان تا ناخنش
هرچ کردند از بَخور و از گُلاب * نه بجنبید و نه آمد در خطاب
شاه چون دید آن مُزَعْفَر رُوی او * پس فرود آمد زمَرْکَب سوی او
گفت عاشق دوست می‌جوید بتَفْت * چونك معشوق آمد آن عاشق برفت
عاشقِ حقّی و حقّ آنست کو * چون بیاید نبْود از تو تای مو

(٤٦٠٦) Bul. از مرگ یابد او نجات.

(٤٦١٥) After this verse K Bul. have the Heading: رسیدن بخارئ عاشق در بندگئ صدر جهان. In AH there is a blank space, and in marg. B a Heading similar to that of K Bul. (٤٦١٧) ABHK Bul. از فرق سر, corr. in H.

(٤٦٢١) Bul. تار مو. In K تای has been altered to تار by a later hand.

بـاد چون بشْنید آمـد نیز تیز * پشّـه بگْرفت آن زمان راهِ گریـز
پس سلیمان گفت ای پشّـه کجـا * باش تا بـر هـر دو رانم من قضا
گفت ای شه مرگِ من از بودِ اوست * خود سیاه این روزِ من از دودِ اوست
او چـو آمـد من کجـا یابم قـرار * کو بـر آرد از نهـادِ من دَمـار
همچنین جُویـاے درگاهِ خـدا * چون خـدا آمد شود جُوینـده لا
گرچه آن وُصلت بقا اندر بقاست * لیک زاوّل آن بقـا اندر فناست
سایهایی که بود جویـای نـور * نیست گردد چون کند نورش ظهور
عقل کی ماند چو باشد سَرْدِه او * کُلُّ شَیْءٍ هالِكٌ إلاّ وَجْهُهُ
هالك آید پیْشِ وَجْهش هست و نیست * هستی اندر نیستی خود طُرفه ایست
اندرین مَحْضَر خِرَدهـا شد زِدست * چون قلم اینجـا رسیـده شد شِکست

نواختن معشوق عاشق بیهوش را تا بهوش باز آید،

می‌کشیـد از بیهُشی‌اش در بیـان * اندك اندك از کرم صدرِ جهان
بانگ زد در گوشِ او شه کای گدا * زر نـثـار آوردمت دامن گُشـا
جانِ تو کانـدر فراقـم می‌طپیـد * چونك زنهارش رسیدم چون رمیـد
ای بدیـده در فراقم گرم و سـرد * بـا خود آ از بی‌خودی و بازگرد
مـرغِ خانـه اُشتری‌را بی خِـرَد * رسـمِ مهـمـانش بخـانـه می‌بَـرَد
چون بخانـهٔ مـرغ اشتر پـا نهاد * خانه ویران گشت و سقف اندر فتاد
خانـهٔ مرغست هوش و عقلِ مـا * هـوشِ صالـح طالبِ ناقـهٔ خـدا
ناقه چون سَرکرد در آب و گِلش * نه گِل آنجا ماند نـه جان و دلش
کرد فضلِ عشق اِنسانـرا فَضول * زین فُزون‌جُویی ظَلُومست و جَهُول

(٤٦٥٤) AH چون بشنود.
Heading: A om. بیهوش, which has been suppl. by a later hand.
(٤٦٧١) AH Bul. ماند و نی.

اصلِ ظلمِ ظالمان از دیو بود * دیو در بندست اِسْتَم چون نمود
مُلك زآن دادست مارا كُنْ فَكان * تا ننالد خلق سوے آسمان
تا ببالا بر نیاید دودها * تا نگردد مُضْطَرِب چرخ و سُها
تا نلرزد عرش از نالهٔ یتیم * تا نگردد از ستم جانی سقیم
زآن نهادیم از ممالك مَذْهَبی * تا نیاید بر فلكها یا رَبی
مَنْگر ای مظلوم سوے آسمان * كآسمانی شاه داری در زمان
گفت پشّه دادِ من از دستِ باد * كو دو دستِ ظلم بر ما بر گشاد
ما زظلمِ او بتنگی اندریم * با لبِ بسته ازو خون میخوریم

امر كردن سلیمان علیه السّلم پشّهٔ متظلّم را باحضار خصم بدیوان حكم،

پس سلیمان گفت اے زیبادَوی * امرِ حق باید كه از جان بشْنوی
حق بمن گفتست هان ای دادْوَر * مشْنو از خصمی تو بی خصمی دگر
تا نیاید هر دو خصم اندر حضور * حق نیاید پیشِ حاكم در ظهور
خصم تنها گر بر آرد صد نفیر * هان و هان بی خصم قولِ او مگیر
من نیارم رُو زفرمان تافتن * خصمِ خودرا رَو بیاور سوی من
گفت قولِ تُست برهان و دُرُست * خصمِ من بادست و او در حكمِ تست
بانگ زد آن شه كه ای بادِ صبا * پشّه افغان كرد از ظلمت بیا
هین مُقابل شو تو و خصم و بگو * پاسخِ خصم و بكن دفعِ عَدُو

(٤٦٤٣) A كآسمان شاه.
Heading: Bul. خصم خود.
(٤٦٤٩) H هان هان. (٤٦٥٠) AH پیش من.
(٤٦٥١) A و برهان. A Bul. برهان درست. K om. و after بادست.
(٤٦٥٢) AB كای باد.
(٤٦٥٤) Bul. تو با خصم. B تو و خصمت بگو.

کم زکوهِ سنگ نبْود کز وِلاد * ناقهٔ کآن ناقه ناقه زاد زاد
زین همه بگْذر نه آن مایهٔ عدم * عالَمی زاد و بزاید دم بدم
بر جهید و بر طپید و شاد شاد * یك دو چرخی زد سجود اندر فتاد

با خویش آمدن عاشق بیهوش و روی آوردن بثنا و شکر معشوق،

گفت ای عَنْقای حق جانرا مَطاف * شُکر که باز آمدے زآن کوهِ قاف
ای سرافیلِ قیامتگاهِ عشق * ای نو عشقِ عشق و ای دلخواهِ عشق
اوّلین خلعت که خواهی دادنم * گوش خواهم که نهی بر روزنم
گرچه میدانی بصفوت حالِ من * بندهپرور گوش کن اقوالِ من
صد هزاران بار ای صدرِ فرید * زآرزوے گوشِ تو هوشم پرید
آن سمیعیٔ تو وآن اِصغای تو * وآن تبسّمهای جانافزاے تو
آن نیوشیدن کم و بیشِ مرا * عشوهٔ جانِ بداندیشِ مرا
قَلْبهای من که آن معلومِ تُست * پس پذیرفتی تو چون نقدِ دُرُست
بهرِ گستاخیٔ شوخِ غَرّهٔ * حِلمها در پیشِ حِلْمت ذرّهٔ
اوّلا بشْنو که چون ماندم زشَسْت * اوّل و آخر زپیشِ من بجَسْت
ثانیا بشْنو تو ای صدرِ وَدود * که بسی جُستم ترا ثانی نبود
ثالثا تا از تو بیرون رفتهام * گوییا ثالِث ثَلاثَه گفتهام
رابعا چون سوخت مارا مَزْرَعه * مینداانم خامسه از رابعه
هر کجا یابی نو خون بر خاکها * پی بَری باشد یقین از چشمِ ما

Heading: BK Bul. رو for روی. AH Bul. آوردن او. Bul. om. و شکر. A om. معشوق.
(٤٦٩٦) A گوش خواهی. (٤٧٠٠) H آن بنوشیدن.
(٤٧٠١) G بس for پس. Bul. چون کان درست.
(٤٧٠٢) Bul. شوخی.

جاهلست و اندرین مُشکل شکار * می‌کَشَد خرگوش شیری در کنار
کی کنار اندر کشیدی شیررا * گر بدانستی و دیدی شیررا
ظالمست او بر خود و بر جانِ خود * ظلم بین کز عدلها گو می‌بَرَد
جهلِ او مر علمهارا اوستاد * ظلمِ او مر عدلهارا شد رشاد
دستِ او بگْرفت کین رفته دَمش * آنگهی آید که من دَم بخشمش
چون بمن زنده شود این مرده‌تن * جانِ من باشد که رُو آرد بمن
من کنم اورا ازین جان مُحْتَشَم * جان که من بخشم ببیند بخْششم
جانِ نامَحْرَم نبیند رُویِ دوست * جز همآن جان کاصْلِ او از کُویِ اوست
در دَمَم قصّاب‌وار این دوسترا * تا هِلَد آن مغزِ نغزش پوسترا
گفت ای جانِ رمیده از بلا * وصلِ مارا درِ گشادیم الصّلا
ای خودِ ما بی‌خودی و مستی‌ات * ای زهستِ ما هماره هستی‌ات
با تو بی لب این زمان من نَو بنَو * رازهای کهنه گویم می‌شنَو
زآنك آن لبها ازین دَم می‌رَمَد * بر لبِ جویِ نهان بر می‌دَمَد
گوشِ بی‌گوشی درین دم بر گشا * بهرِ رازِ یَفْعَلُ اللّهُ ما یَشا
چون صَلای وصل بشْنیدن گرفت * اندك اندك مرده جنبیدن گرفت
نه کم از خاکست کز عِشْوهٔ صبا * سبز پوشد سَر بر آرد از فنا
کم زآبِ نُطفه نبْود کز خطاب * یُوسُفان زایند رخ چون آفتاب
کم زبادی نیست شد از امرِ کُن * در رَحِم طاوس و مرغِ خوش‌سخن

(٤٦٧٤) K Bul. جاهلست او اندرین.
(٤٦٧٥) Bul. عدلها گوبی برد. (٤٦٧٦) H زیاد for رشاد.
(٤٦٨١) After this verse A leaves a blank space for a Heading.
(٤٦٨٣) A ای خودی ما. A ای زهستی ما.
(٤٦٨٤) AH کهنه می‌گویم شنو.
(٤٦٩٠) After this verse Bul. adds:
نیست کمتر چون زنار امر سلام * گلستان شد مر خلیل‌را بالتمام
نبود از چوب خصمرا کمتر عیان * زامر هو شد چونکه اژدرها نشان

من چو با سَوْداییانش محْرَمم * روز و شب اندر قفص در می‌دَمَم
سخت مست و بی‌خود و آشفتهٔ * دوش ای جان بر چه پهلو خفتهٔ
هان و هان هُش دار بر ناری دَمی * اوّلا بر جه طلب کن محْرَمی
عاشق و مستی و بگْشاده زبان * الله الله اُشتری بر ناوْدان
چون زراز و نازِ او گوید زبان * یا جَمیلَ السِّتْر خواند آسمان
سِتْر چه در پشم و پنبه آذرست * تا همی‌پوشیش او پیداترست
چون بکوشم تا سِرش پنهان کنم * سَر بر آرد چون عَلَم کاینك منم
رَغْمِ اَنْفم گیردم او هر دو گوش * کای مدمّغ چونْش می‌پوشی بپوش
گویمش رَو گرچه بر جوشیدهٔ * همچو جان پیدایی و پوشیدهٔ
گوید او محبوسِ خنْبست این تنم * چون مَی اندر بزم خُنْبُك می‌زنم
گویمش زآن پیش که گردی گِرَو * تا نیاید آفتِ مستی بِرَو
گوید از جامِ لطیف‌آشامْ من * یارِ روزم تا نمازِ شامْ من
چون بیاید شام و دزدد جامِ من * گویمش وا دِه که نآمد شامِ من
زآن عرب بنْهاد نامِ مَی مُدام * زآنك سیری نیست می‌خوررا مُدام
عشق جوشد بادهٔ تحقیق‌را * او بود ساقی نهان صِدّیق‌را
چون بجویی تو بتوفیقِ حَسَن * باده آبِ جان بود اِبریقِ تن
چون بیفْزاید مَیِ توفیق‌را * قوّتِ مَی بشْکند ابریق‌را
آب گردد ساقی و هم مست آب * چون مگو وَٱللّهُ أَعْلَمُ بِالصَّواب
پرتوِ ساقیست کاندر شیره رفت * شیره بر جوشید و رقصان گشت و زفت
اندرین معنی بپرس آن خیره‌را * که چنین کی دیده بودی شیره‌را
بی تفکّر پیشِ هر داننده هست * آنك با شوریده شوراننده هست

(٤٧٣٠) Bul. هان هان. (٤٧٣١) Bul. عاشقی و مستی بگشاده.
(٤٧٣٢) Bul. چون زناز و راز او. H السِتر. (٤٧٣٣) H سِتر.
(٤٧٣٥) A خویش می‌پوشی. (٤٧٤٠) Bul. om. و. (٤٧٤١) Bul. میخواررا.
(٤٧٤٣) A چون بجوشی. (٤٧٤٦) K Bul. گشت زفت.

گفتِ من رعدست و این بانگ و حنین * زابر خواهد تا بارد بر زمین
من میانِ گفت و گریه می‌تنم * یا بگریم یا بگویم چون کنم
گر بگویم فوت می‌گردد بکا * ور بگریم چون کنم شکر و ثنا
می‌فتد از دیده خونِ دل شها * بین چه افتادست از دیده مرا
این بگفت و گریه در شد آن نحیف * که برو بگریست هم دون هم شریف
از دلش چندان بر آمد های هوی * حلقه کرد اهلِ بخارا گِردِ اوی
خیره گویان خیره گریان خیره‌خند * مرد و زن خُرد و کلان حیران شدند
شهر هم همرنگِ او شد اشک‌ریز * مرد و زن درهم شده چون رستخیز
آسمان می‌گفت آن دم با زمین * گر قیامت‌را ندیدستی ببین
عقل حیران که چه عشقست و چه حال * تا فراقِ او عجبتر یا وصال
چرخ بر خوانده قیامت‌نامه‌را * تا مجرّه بر دریده جامه‌را
با دو عالم عشق‌را بیگانگی * اندرو هفتاد و دو دیوانگی
سخت پنهانست و پیدا حیرتش * جانِ سلطانانِ جان در حسرتش
غیرِ هفتاد و دو ملت کیشِ او * تختِ شاهان تخته‌بندی پیشِ او
مطربِ عشق این زند وقتِ سماع * بندگی بند و خداوندی صُداع
پس چه باشد عشق دریای عدم * در شکسته عقل‌را آنجا قدم
بندگی و سلطنت معلوم شد * زین دو پرده عاشقی مکتوم شد
کاشکی هستی زبانی داشتی * تا ز هستان پردها بر داشتی
هرچ گویی ای دَمِ هستی از آن * پردهٔ دیگر برو بستی بدان
آفتِ ادراکِ آن قالست و حال * خون بخون شستن محالست و محال

(٤٧٠٨) A بانگ حنین. (٤٧٠٩) AK تا بگریم.
(٤٧١٠) G in the second hemistich ور نگویم.
(٤٧١٣) B از لبش چندان. Bul. های و هو. Bul. گرد او.
(٤٧٢١) A تخت‌بندی. (٤٧٢٢) A جان عشق این ره زند وقت سماع.
(٤٧٢٦) A هیچ گویی ای دمی هستی.

بشْنوی از قال های و هوی‌را * کی ببینی حالتِ صَدْتُوی‌را
نقشِ ما یکسان بِضِدها مُتَّصِف * خاك هم یکسان روانشان مُختَلِف
همچنین یکسان بود آوازها * آن یکی پُر درد و آن پُر نازها
بانگِ اسبان بشْنوی اندر مُصاف * بانگِ مرغان بشنوی اندرِ طواف
آن یکی از حقد و دیگر زارتباط * آن یکی از رنج و دیگر از نشاط
هرك دُور از حالتِ ایشان بود * پیشش آن آوازها یکسان بود
آن درختی جنبد از زخمِ تبَر * وآن درختِ دیگر از بادِ سَحَر
بس غلط گشتم زدیگِ مُرْدَریگ * زآنك سَرْپوشیده می‌جوشید دیگ
جوش و نوشِ هرکسی گوید بیا * جوشِ صدق و جوشِ تزویر و ریا
گر نداری بُو زجانِ رُوشناس * رَو دماغی دست آور بُوشناس
آن دماغی که بر آن گُلْشن تَنَد * چشمِ یعقوبان هم او روشن کُنَد
هین بگو احوالِ آن خسته‌جگر * کز بُخاری دُور ماندیم ای پسر

یافتن عاشق معشوق‌را و بیان آنك جوینده یابنده بود کی فَمَنْ یَعْمَلْ مِثْقالَ ذَرَّةٍ خَیْرًا یَرَهُ ،

کآن جوان در جُست و جُو بُد هفت سال * از خیالِ وصل گشته چون خیال
سایهٔ حق بر سرِ بنده بود * عاقبت جوینده یابنده بود
گفت پیغمبر که چون کوبی دَری * عاقبت زآن دَر برون آید سَری
چون نشینی بر سرِ کویِ کسی * عاقبت بینی تو هم رُویِ کسی
چون زچاهی می‌کَنی هر روز خاك * عاقبت اندر رسی در آبِ پاك

(٤٧٦٨) A که نبینی.   (٤٧٧٠) B این یکی.
(٤٧٧٧) B گر نداری دیدهای روشناس.
Heading: ABG ومن یعمل.
(٤٧٨٠) Bul. جستجو.   (٤٧٨٢) ABGHK پیغامبر . A کوبد.

حکایت عاشقی درازهجرانی و بسیارامتحانی،

یك جوانی بر زنی مجنون بُدست * می‌نـدادش روزگـارِ وصل دست
بس شکنجه کرد عشقش بر زمین * خود چرا دارد زاوّل عشق کین
عشق از اوّل چرا خونی بود * تا گریزد آنك بیرونی بود
چون فرستادے رسولی پیشِ زن * آن رسول از رشك گشتی راه‌زن
ور بسوی زن نبشتی کاتبش * نامه‌را تصحیف خواندے نایبش
ور صبارا پیك کردی در وفا * از غُباری تیره گشتی آن صبا
رُقعه گر بر پرِّ مرغی دوختی * پرِّ مرغ از تَفِّ رقعه سوختی
راههاے چاره‌را غیرت ببست * لشکرِ اندیشه‌را رایت شِکست
بود اوّل مؤنسِ غم انتظار * آخرش بشْکست کَی هم انتظار
گاه گفتی کین بلای بی‌دواست * گاه گفتی نه حیاتِ جانِ ماست
گاه هستی زو برآوردی سَری * گاه او از نیستی خوردے بَرے
چونك بر وی سرد گشتی این نهاد * جوش کردی گرم چشمهٔ اتّحاد
چونك با بی‌برگیٔ غُربت بساخت * برگِ بی‌برگی بسوے او بتاخت
خُوشهای فکرتش بی کاه شد * شَبْروانرا رَهْنما چون ماه شد
ای بسا طوطیٔ گویای خَمُش * ای بسا شیرین‌روانِ رُو تُرُش
رَو بگورستان دمی خامش نشین * آن خموشانِ سخن‌گورا ببین
لیك اگر یك‌رنگ بینی خاکشان * نیست یکسان حالتِ چالاکشان
شحم و لحمِ زندگان یکسان بود * آن یکی غمگین دگر شادان بود
تو چه دانی تا ننوشی قالشان * زآنك پنهانست بر تو حالشان

Heading: ABK Bul. عاشق. ABHK Bul. درازهجری. ABK Bul. om. و. A امتحان.
(٤٧٤٩) After this verse Bul. adds:
روز و شب بیخواب و بی‌عیشست و زار * بی‌دل و شوریده مجنون نزار
(٤٧٥١) Bul. هرکه بیرونی. (٤٧٥٢) B نوشتی.

ناشناسا تو سببها کردهٔ * از دَمِ دوزخ بهشتم بُردهٔ
بهرِ آن کردی سبب این کاررا * تا ندارم خوار من یك خاررا
در شکستِ پای بخشد حق پَری * هم زقعرِ چاه بگْشاید دَری
تو مبین که بر درختی یا بچاه * تو مرا بین که منم مفتاحِ راه
گر تو خواهی باقیِ این گفت و گو * ای اخی در دفترِ چارم بجو

تمّ المجلّد الثالث من المثنوی المعنوی،

(٤٨٠٩) After this verse Bul. adds:

مر ترا هرچه کراهیّت شود * با حقش کردی نظر رحمت شود

(٤٨١٠) Bul. از دفتر.

جمله دانند این اگر تو نگْروی * هرچه می‌کاریش روزی بدْرَوی
سنگ بر آهن زدی آتش نجَست * این نباشد ور بباشد نادِرست
آنك روزی نیستش بخت و نجات * ننْگرد عقلش مگر در نادِرات
کآن فلان کس کشت کرد و بَر نداشت * وآن صدف بُرد و صدف گوهر نداشت
بَلْعَم باعُور و ابلیسِ لعین * سود نآمدشان عبادتها و دین
صد هزاران انبیا و رهروان * نآید اندر خاطرِ آن بَدْگمان
این دورا گیرد که تاریکی دهد * در دلش اِدبار جز این کَی نهد
بس کسا که نان خورد دلشاد او * مرگِ او گردد بگیرد در گلو
پس تو ای اِدبار رَو هم نان مخور * تا نیُفتی همچو او در شور و شَر
صد هزاران خلق نانها می‌خورند * زور می‌یابند و جان می‌پرورند
تو بدآن نادر کجا افتادهٔ * گر نه محرومی و ابله زادهٔ
این جهان پُر آفتاب و نورِ ماه * او بهشته سَر فرو بُرده بچاه
که اگر حقّ است پس کُو روشنی * سَر زچه بر دار و بنگر ای دنی
جملهٔ عالَم شرق و غرب آن نور یافت * تا تو در چاهی نخواهد بر تو تافت
چَه رها کن رَو بایوان و کُروم * کم ستیز اینجا بدان کاللَّجُّ شُوم
هین مگو کاینك فلانی کشت کرد * در فلان سالی ملخ کشتش بخورد
پس چرا کارم که اینجا خوف هست * من چرا افشانم این گندم زدست
وآنك او نگْذاشت کشت و کاررا * پُر کند کوریّ تو انباررا
چون دَری می‌کوفت او از سَلْوتی * عاقبت در یافت روزی خلوتی
جَست از بیمِ عَسَس شب او بباغ * یارِ خودرا یافت چون شمع و چراغ
گفت سازندهٔ سببرا آن نَفَس * ای خدا تو رحمتی کن بر عسس

(٤٧٨٥) A می suppl. before دانند. A om. این. (٤٧٨٨) G کشت کرد. (٤٧٩٦) AH نور و ماه. (٤٨٠٠) G کشت and کشتش. (٤٨٠٢) After this verse Bul. adds:
ترك تفصیلاترا میکن همآن * حال آن عاشق جوانرا کن بیان
(٤٨٠٤) AH او شب بباغ.

فَلَوْ قَبلَ مَبْكاهـا بَكَيْتُ صَبابَــةً * لِسُعْدَى[a] شَفَيْتُ ٱلنَّفْس قَبْلَ ٱلتَنَدُّمِ
ولٰكِنْ بَكَتْ قَبْلِى فَهَيَّجَ لى ٱلبُكا * بُكاهـا فَقُلْتُ ٱلْفَضْلُ لِلْمُتَقَــدِّمِ

رحم الله المتقدّمين والمتأخّرين [b]والمُنْجزين والمتنجّزين[b] بفضلـه وكرمـه، وجزيل آلآئه ونِعَمه، فهو خير مسئول، وأكرم مأمول، وَٱللّٰهُ [c] خَيْرٌ حافِظًا وَهُوَ أَرْحَمُ ٱلرَّاحِمِينَ [d]وخير المؤنسين وخير الوارثين[d]، وخير مُخْلِفٍ رازقٍ للعابدين الزارعين الحارثين، وصلّى الله [e]على محمّد[e] وعلى جميع الانبياء والمرسلين، [f]آمين يا ربّ العالمين[f]،

(a) Bul. بسعدى. (b)—(b) A والمنجزين والمتنجزين. H والمنجزين والمنجزين. B والمُنجّزين والمُنَجِّزين. (c) Bul. فالله. (d)—(d) Bul. وخير الوارثين وخير المؤنسين.
(e)—(e) K Bul. على سيّدنا محمّد وآله الاكرمين.
(f)—(f) B والحمد لله ربّ العالمين.

بسم الله الرّحمن الرّحيم،

الظَّعْن الرابع، الى احسن المرابع، واجلّ المنافع[a]، تُسَرُّ[b] قلوب العارفين بمطالعته كسُرور الرياض بصَوْب[c] الغمام، وأُنْسِ العيون بطيب المنام، فيه ارتياح الأرواح، وشفآء الأشباح، وهو كما يشتهيه المُخْلصون ويَهْوَوْنه، ويطلبه السالكون ويتمنّونه، للعيون قُرّة، وللنفوس مَسَرّة، اطْيبُ الثمار لمن اجتنى، وأجلُّ المُرادات والمُنَى، مُوصِل العليل الى طبيبه، وهادى المُحِبّ الى حبيبه، وهو بحمد الله من اعظم المواهب، وأنفس الرغايب، مجدِّدُ عهدِ الألفة، مسهّل عُسْرِ اصحاب الكُلفة، يزيد النظرُ فيه اسفًا لمن بَعُدَ، وسرورًا[d] وشكرًا لمن سَعِدَ، تضمّن[e] صدرُهُ ما لم يتضمّن[f] صُدور[d] الغانيات من الحُلَل، جزآء لأهل العلم والعمل، فهو كبَدْرٍ طلع، وجَدٍّ رجع، زايدٌ على تأميل الآملين، رايدٌ لرَوْد[g] العاملين، يَرْفع الأملَ بعد انخفاضه، ويبسط الرجآء بعد انقباضه، كشمسٍ أشْرقت، من بين غمامٍ[h] تفرّقت[i]، نورٌ لأصحابنا، وكنزٌ لأعقابنا، ونسأل الله التوفيق لشكره فانّ الشُّكر قَيْدٌ للعتيد[j]، وصَيْدٌ للمزيد، ولا يكون إلاّ ما يريد،

وَمِمَّا شَجانى أنّنى كُنْتُ نايمًا * أُعَلَّلُ[k] مِنْ بَرْدٍ بِطِيبِ ٱلتَّنَسُّمِ
إلَى أنْ دَعَتْ وَرْقاءُ فى غُصْنِ أَيْكةٍ * تُغَرِّدُ مَبْكاها بِحُسْنِ ٱلتَّرَنُّمِ

Heading: After الرّحيم AH add وبه نستعين.
(a) A om. المنافع. (b) A فسرّ. G تَسُرُّ. (c) ABGHK بصوت.
(d)—(d) A om. H وسكرًا. (e) Bul. يتضمّن صدره. (f) H تتضمّن.
(g) A زايد لود. (h) Bul. غمامة. (i) ABHK تفرق.
(j) H للعبيد, corr. by a later hand.
(k) G أُعَلِّلُ.

نور از آنِ ماه باشد وین ضیا * آنِ خورشید این فرو خوان از نُبا
شمس‌را قُرآن ضیا خوانْد ای پدر * وآن قمررا نور خوانْد این‌را نِگر
شمس چون عالی‌تر آمد خود زماه * پس ضیا از نور افزون دان بجاه
بس کس اندر نورِ مَه مَنْهَج ندید * چون بر آمد آفتاب آن شد پدید
آفتاب اعْواض‌را کامل نمود * لاجرم بازارها در روز بود
تا که قلب و نقد نیك آید پدید * تا بود از غَبْن و از حیله بعید
تا که نورش کامل آمد در زمین * تاجران‌را رَحْمَةً لِلْعالَمین
لیك بر قلّاب مبغوض است و سخت * زآنك ازو شد کاسد اورا نقد و رخت
پس عدوِّ جانِ صرّافست قلب * دشمنِ درویش کی بْود غیرِ کلب
انبیا با دشمنان بر می‌تنند * پس ملایك رَبِّ سَلِّمْ می‌زنند
کین چراغی‌را که هست او نورْکار * از پُف و دَمهای دزدان دُور دار
دزد و قلّابست خصمِ نور بس * زین دو ای فریادْرَس فریاد رَس
روشنی بر دفترِ چارم بریز * کآفتاب از چرخِ چارم کرد خیز
هین زچارم نور دِه خورشیدوار * تا بتابد بر بلاد و بر دیار
هرکش افسانه بخواند افسانه‌است * وآنك دیدش نقدِ خود مردانه‌است
آبِ نیلست و بقِبْطی خون نمود * قومِ موسی‌را نه خون بُد آب بود
دشمنِ این حرف این دم در نظر * شد ممثّل سرنگون اندر سَقَر

(۱۹) Bul. اورا نگر. (۲۰) In B vv. ۲۰ and ۲۱ are transposed.
(۲۱) B بس کسا در نور مه. (۲۲) ABK Bul. اعراض‌را.
(۲۳) G نقدِ نیك with *iḍáfat*. (۲٤) A بر زمین.
(۲۵) AH om. و before سخت. H کاسد شد. In A شد is suppl. after کاسد. A نقد رخت.
(۲٦) Bul. عدوی جان. B درویش کبود.
(۲۷) B بر دشمنان. (۲۸) G نورِ کار with *iḍáfat*.
(۲۹) ABHK نور و بس. (۳۰) A در دفتر.
(۳۱) B در بلاد و در دیار. (۳۲) AB نه خون بود.
(۳٤) H و این دم. A شد ممسك, corr. in marg.

بسم الله الرحمن الرحیم ،

ای ضیاء الحق حسام الدین توی * که گذشت از مه بنورت مثنوی
همت عالی تو ای مرتجا * می‌کشد این را خدا داند کجا
گردن این مثنوی را بستهٔ * می‌کشی آن سوی که دانستهٔ
مثنوی پویان کشنده ناپدید * ناپدید از جاهلی کش نیست دید
مثنوی را چون تو مبدأ بودهٔ * گر فزون گردد توش افزودهٔ
چون چنین خواهی خدا خواهد چنین * می‌دهد حق آرزوی متقین
کانَ لِلّه بودهٔ در ما مَضَی * تا که کانَ الله پیش آمد جزا
مثنوی از تو هزاران شکر داشت * در دعا و شکر کفها بر فراشت
در لب و کفش خدا شکر تو دید * فضل کرد و لطف فرمود و مزید
زانک شاکررا زیادت وعده‌است * آنچنانک قرب مزد سجده‌است
گفت وَٱسْجُدْ وَٱقْتَرِبْ یزدان ما * قرب جان شد سجدهٔ ابدان ما
گر زیادت می‌شود زین رو بود * نه از برای بوش و های و هو بود
با تو ما چون رز بتابستان خوشیم * حکم داری هین بکش تا می‌کشیم
خوش بکش این کاروان را تا بحج * ای امیر صبر مِفْتاحُ ٱلْفَرَج
حج زیارت کردن خانه بود * حجِّ رَبِّ ٱلْبَیْت مردانه بود
زان ضیا گفتم حسام الدین ترا * که تو خورشیدی و این دو وصفها
کین حسام و این ضیا یکیست هین * تیغ خورشید از ضیا باشد یقین

Heading: ABGK om.

(۳) K آن سوش.
(۸) A کفها بر گاشت.
(۹) B لطف افزود.
(۱٤) G صبرِ with *iḍáfat*. Bul. الصبر.

هر کسی را هست اومیدِ بَری * که گشادندش در آن روزی دَری
باز در بستندش و آن دَرپَرَست * بر همان اومید آتش‌پا شُدست
چون درآمد خوش درآن باغ آن جوان * خود فرو شد پا بگنجش ناگهان
مر عسس‌را ساخته یزدان سبب * تا زبیمِ او دَوَد در باغ شب
بیند آن معشوقه‌را او با چراغ * طالبِ انگشتری در جُویِ باغ
پس قرین می‌کرد از ذوق آن نَفَس * با ثنای حق دعای آن عَسَس
که زیان کردم عسس‌را از گریز * بیست چندان سیم و زر بر وی بریز
از عوانی مر ورا آزاد کن * آنچنانک شادم اورا شاد کن
سعد دارش این جهان و آن جهان * از عوانی و سگی‌اش وا رهان
گرچه خُویِ آن عوان هست ای خدا * که هماره خلق‌را خواهد بلا
گر خبر آید که شه جُرمی نهاد * بر مُسلْمانان شود او زفت و شاد
ور خبر آید که شه رحمت نمود * از مُسلْمانان فگند آن‌را بجود
ماتمی در جانِ او افتد از آن * صد چنین اِدبارها دارد عوان
او عوان‌را در دعا در می‌کشید * کز عوان اورا چنان راحت رسید
بر همه زهر و برُو تریاق بود * آن عوان پیوندِ آن مشتاق بود
پس بَدِ مُطلق نباشد در جهان * بَد بنِسْبت باشد این‌را هم بدان
در زمانه هیچ زهر و قند نیست * که یکی‌را پا دگررا بند نیست
مر یکی‌را پا دگررا پای‌بند * مر یکی‌را زهر و بر دیگر چو قند
زهرِ مار آن ماررا باشد حیات * نسبتش با آدمی باشد ممات
خلقِ آبی‌را بود دریا چو باغ * خلقِ خاکی‌را بود آن مرگ و داغ
همچنین بر می‌شمر ای مردِ کار * نسبتِ این از یکی کس تا هزار

(٥٠) AK Bul. امید. (٥١) B باز در در بستش. Bul. امید.
(٥٨) A و سگیش. B و سگی بازش رهان. (٦١) K در خبر. B ور خبر یابد.
(٦٤) B کآن عوان. (٦٦) A پند نیست. (٦٨) G زهر مار آن ماررا as in text. ABHK Bul. زهر ماران ماررا. (٧٠) B از یکی تا صد هزار.

اے ضیاء الْحق تو دیدی حالِ او * حق نمودت پاسخِ افعالِ او
دیدهٔ غَیْبت چو غیبست اوستاد * کم مبادا زین جهان این دید و داد
این حکایت‌را که نقدِ وقتِ ماست * گر تمامش می‌کنی اینجا رواست
ناکسانرا ترك کن بهرِ کَسان * قصّه‌را پایان بَر و مَخْلَص رسان
این حکایت گر نشد آنجا تمام * چارمین جلدست آرش در نظام

تمامیٔ حکایت آن عاشق کی از عسس گریخت در باغی مجهول خود معشوق‌را در باغ یافت و عسس‌را از شادی دعای خیر می‌کرد و می‌گفت کی عَسَی أَنْ تَکْرَهُوا شَیْئًا وَهُوَ خَیْرٌ لَکُمْ،

اندر آن بودیم کآن شخص از عَسَس * راند اندر باغ از خوفی فرس
بود اندر باغ آن صاحب‌جمال * کز غمش این در عنا بُد هشت سال
سایهٔ اورا نبود امکانِ دید * همچو عَنْقا وصفِ اورا می‌شنید
جز یکی لُقْیه که اوّل از قضا * بر وی افتاد و شد اورا دل‌رُبا
بعد از آن چندان که می‌کوشید او * خود مَجالش می‌نداد آن تُنْدخو
نه بلابه چاره بودش نه بمال * چشم‌پُر و بی‌طَمَع بود آن نهال
عاشقِ هر پیشهٔ و مطلبی * حق بیالود اوّلِ کارش لبی
چون بدان آسیب در جُست آمدند * پیشِ پاشان می‌نهد هر روز بند
چون در افگندش بجُست و جُویِ کار * بعد از آن دَر بست که کابین بیار
هم بر آن بُو می‌تنند و می‌روند * هر دمی راجی و آیس می‌شوند

(٣٨) G مَخلَص as in text.

Heading: A تمام. A om. در باغی. Bul. معشوقه‌را. Bul. کرد و میگفت. ABHK Bul. om. کی before عَسَی.

(٤١) A بود for بد, corr. in marg.

(٤٤) Bul. بسیار می‌کوشید.

گفت نیکویی ازینها دیده‌ام * من دعاشان زین سبب بگزیده‌ام
خُبث و ظلم و جَوْر چندان ساختند * که مرا از شرّ بخیّر انداختند
هر گهی که رُو بدنیا کردمی * من از ایشان زخم و ضربت خوردمی
کردمی از زخم آن جانب پناه * باز آوردندمی گرگان براه
چون سبب‌سازِ صلاحِ من شدند * پس دعاشان بر منست ای هوشمند
بنده می‌نالد بحقّ از درد و نیش * صد شکایت می‌کند از رنجِ خویش
حق همی‌گوید که آخر رنج و درد * مر ترا لابه‌کُنان و راست کرد
این گِله زآن نعمتی کُن کت زند * از درِ ما دُور و مطرودت کند
در حقیقت هر عدو داروی تُست * کیمیا و نافع و دِلْجُویِ تُست
که ازو اندر گریزی در خلا * استعانت جویی از لطفِ خدا
در حقیقت دوستانت دشمنند * که زحضرت دُور و مشغولت کنند
هست حیوانی که نامش اُشْغُرست * او بزخمِ چوب زفت و لَمْتُرست
تا که چوبش می‌زنی به می‌شود * او ززخمِ چوب فربه می‌شود
نفسِ مؤمن اُشغُری آمد یقین * کو بزخمِ رنج زفتست و سمین
زین سبب بر انبیا رنج و شِکست * از همه خلقِ جهان افزون‌ترست
تا زجانها جان‌شان شد زفت‌تر * که ندیدند آن بلا قومِ دگر
پوست از دارو بَلاکَش می‌شود * چون ادیمِ طایفی خوش می‌شود
ورنه تلخ و تیز مالیدی درو * گَنْده گشتی ناخوش و ناپاک بُو

(۸۷) B حیف و ظلم.
(۸۸) In A زخم is suppl. above. A om. و after زخم.
(۹۰) A چون سبب صلاح. Instead of ساز A has بهر suppl. above.
(۹۱) B om. و.
(۹۴) HK دوستدار و صادق و دلجوی تست, corr. in marg.
(۹۷) A اسعرست. A و زفت. (۹۸) Bul. بزخم.
(۹۹) A اسعری. K Bul. بزخم و رنج. (۱۰۱) ABHK Bul. قومی دگر.
(۱۰۲) B گر نه تلخ. K طلخ.

زَیْد اندر حقِّ آن شیطان بود * در حقِ شخصی دگر سلطان بود
آن بگوید زید صدّیقِ سَنیست * وین بگوید زید گبرِ کُشتنیست
زید یك ذاتست بر آن یك جُنان * او برین دیگر همهٔ رنج و زیان
گر تو خواهی کو ترا باشد شکر * پس ورا از چشمِ عُشّاقش نگر
مَنْگَر از چشمِ خودت آن خوب‌را * بین بچشمِ طالبان مطلوب‌را
چشمِ خود بر بند زآن خوش‌چشم تو * عاریت کن چشم از عشّاقِ او
بلك ازو کن عاریت چشم و نظر * پس زچشمِ او بروُیِ او نگر
تا شوی ایمن زسیری و ملال * گفت کانَ اللّهُ لَهْ زین ذو الْجلال
چشمِ او من باشم و دست و دلش * تا رهد از مُدْبِریها مُقْبِلش
هرچه مکروهست چون شد او دلیل * سوی محبوبت حبیبست و خلیل

حکایت آن واعظ کی هر آغاز تذکیر دعای ظالمان و سخت‌دلان و بی‌اعتقادان کردی،

آن یکی واعظ چو بر تخت آمدی * قاطعانِ راه‌را داعی شدی
دست بر می‌داشت یا ربّ رحم ران * بر بدان و مُفْسدان و طاغیان
بر همهٔ تَسْخَرْکُنانِ اهلِ خَیْر * بر همهٔ کافرْدلان و اهلِ دَیْر
می نکردی او دعا بر اصفیا * می‌نکردی جز خبیثان‌را دعا
مر ورا گفتند کین معهود نیست * دعوتِ اهلِ ضلالت جود نیست

(٧٢) B گبر و کشتنیست.

(٧٣) A apparently جهان for جُنان, corr. in marg.. K Bul. بر آن یك چو جان. G جُنان as in text.

(٧٤) B زیدرا for پس ورا.

(٨٠) AH چون او شد دلیل.

Heading: B حکایت واعظی. AB در هر آغاز. Bul. om. و after ظالمان.

(٨٤) Bul. او نکردی آن دعا.

قصد خیانت کردن عاشق و بانگ بر زدن معشوق بر وی،

چونك تنهااش بدید آن ساده مرد * زود او قصدِ کنار و بوسه کرد
بانگ بر وی زد بهیبت آن نگار * که مرو گستاخ ادبرا هوش دار
گفت آخر خلوتست و خلق نی * آب حاضر تشنهٔ همچون منی
کس نمی‌جُنبد درین جا جز که باد * کیست حاضر کیست مانع زین گشاد
گفت ای شیدا تو ابله بودهٔ * ابلهی وز عاقلان نشْنودهٔ
بادرا دیدی که می‌جُنبد بدان * بادجُنبانیست اینجا بادْران
مِرْوَحهٔ تصریفِ صُنْعِ ایزدش * زد برین باد و همی‌جنباندش
جُزْوِ بادی که بحُکمِ ما دَرست * بادبیزن تا نجنبانی نجَست
جُنبشِ این جُزْوِ باد ای ساده مرد * بی تو و بی بادْبیزن سَر نکرد
جُنبشِ بادِ نَفَس کاندر لَبست * تابعِ تصریفِ جان و قالَبست
گاه دَم‌را مدح و پیغامی کنی * گاه دَم‌را هَجْو و دُشنامی کنی
پس بدان احوالِ دیگر بادها * که زجُزْوی کُلّ می‌بیند نُهی
بادرا حق گه بهاری می‌کند * در دَیَش زین لطف عاری می‌کند
بر گروهِ عاد صَرْصَر می‌کند * باز بر هُودش معطَّر می‌کند
می‌کند یك بادرا زهرِ سَموم * مر صبارا می‌کند خُرَّم‌قُدوم
بادِ دَم‌را بر تو بنْهاد او اساس * تا کنی هر بادرا بر وی قیاس

Heading; B قصدِ کردن بخیانت آن عاشق. Bul. معشوقه.
(۱۲۰) AK تنهایش.
(۱۲۳) B Bul. چیست مانع. Bul. زین مراد.
(۱۲۴) Bul. گفت ای ابله تو شیدا بودهٔ. A ابلهی از عاشقان نشنودهٔ.
(۱۲۶) G om. (۱۳۰) A om. و after هجو.
(۱۳۱) K Bul. کل همی‌بیند.
(۱۳۴) Bul. یك بادرا بزدان سموم. B زهر و سموم.

آدمی‌را پوستِ نامدبوغ دان * از رُطوبتها شده زشت و گران
تلخ و تیز و مالشِ بسیار دِه * تا شود پاك و لطیف و با فِره
ور نمی‌توانی رضا ده ای عَیار * گر خدا رنجت دهد بی اختیار
که بلای دوست تطهیرِ شماست * علمِ او بالای تدبیرِ شماست
چون صفا بیند بلا شیرین شود * خوش شود دارو چو صحّت‌بین شود
بُرْد بیند خویش‌را در عَیْنِ مات * پس بگوید اُقْتُلُونی یا ثِقات
این عوان در حقِّ غیری سود شد * لیك اندر حقِّ خود مردود شد
رحمِ ایمانی ازو بُبْریده شد * کینِ شیطانی برو پیچیده شد
کارگاهِ خشم گشت و کین‌وَری * کینه دان اصلِ ضلال و کافری

سؤال کردن از عیسی علیه السّلٰم که در وجود از همهٔ صعبها صعب‌تر چیست،

گفت عیسی‌را یکی هشیارسَر * چیست در هستی زجمله صعب‌تر
گفتش ای جان صعب‌تر خشمِ خدا * که از آن دوزخ همی‌لرزد چو ما
گفت ازین خشمِ خدا چه بْود امان * گفت ترکِ خشمِ خویش اندر زمان
پس عوان که مَعْدِنِ این خشم گشت * خشمِ زشتش از سَبُع هم در گذشت
چه امیدستش برحمت جز مگر * باز گردد زآن صفت آن بی‌هنر
گرچه عالَم‌را ازیشان چاره نیست * این سخن اندر ضلال افکندنیست
چاره نبْود هم جهان‌را از چنین * لیك نبْود آن چنین ماءِ مَعین

(۱۰۵) K طلخ. (۱۰٦) B Bul. نمی‌تانی. (۱۱۱) B درو پیچیده.
(۱۱۲) B کافری و ضلال اصل بود آنك. A om. و before کافری.
Heading: ABH سؤال کردند. ABH Bul. om. علیه السّلم از عیسی. ABHK Bul. که با روح الله در وجود.
(۱۱٤) AH گفت ای جان. (۱۱۸) K افکنده نیست.
(۱۱۹) A آن جهانرا.

گفت او گر ابلهم من در ادب * زیرکم اندر وفا و در طلب
گفت ادب این بود خود که دیده شد * آن دگررا خود همی‌دانی تو لد

قصّهٔ آن صوفی کی زن خودرا با بیگانهٔ بگرفت،

صوفیی آمد بسوی خانه روز * خانه یك‌دَر بود و زن با کفش‌دوز
جُفت گشته با رهیٔ خویش زن * اندر آن یك حُجره از وسواسِ تن
چون بزد صوفی بجِد دَر چاشت‌گاه * هر دو در ماندند نه حیلت نه راه
هیچ معهودش نبُد کو آن زمان * سوی خانه باز گردد از دکان
قاصدا آن روز بی وقت آن مَروع * از خیالی کرد تا خانه رُجوع
اعتمادِ زن بر آن کو هیچ بار * این زمان نا خانه نآمد او زکار
آن قیاسش راست نآمد از قضا * گرچه ستّارست هم بدْهد سزا
چونك بَد کردی بترس آمن مباش * زآنك تُخمست و برویاند خداش
چند گاهی او بپوشاند که تا * آیدت زآن بَد پشیمان و حیا
عهدِ عُمَر آن امیرِ مؤمنان * داد دزدی‌را بجلّاد و عوان
بانگ زد آن دزد کای میرِ دیار * اوّلین بارست جُرمم زینهار
گفت عُمَر حاش لله که خدا * بارِ اوّل قهر بارد در جزا

(۱۵۷) After this verse B adds:

خود ادب این بود و آن دیگر دفین * زین بتر باشد که دیدیش یقین
هرچه زین گونه تلابد بعد ازین * یك نمط خواهد بدن جمله چنین

and so Bul., which in the second verse has هرچه زین کوزه تراود.

Heading: ABHK Bul. om. آن. ABHK Bul. زن‌را.

(۱٦۰) A نی راه. (۱٦۲) K آن زمان. Bul. تا خانه.

(۱٦٤) B Bul. بدهد جزا. B has سزا in marg. (۱٦٥) ABHK Bul. ایمن مباش.

(۱٦٦) After this verse Bul. has the Heading: حکایت آن دزد که در عهد امیر المؤمنین عمر رضی‌الله عنه.

(۱٦۹) B بر جزا.

دم نمی‌گردد سخن بی لطف و قهر * بر گروهی شهد و بر قومیست زهر
مروحه جنبان پی انعام کس * وز برای قهر هر پشّه و مگس
مروحهٔ تقدیر ربّانی چرا * پُر نباشد زامتحان و ابتلا
چونك جزو باد دم یا مروحه * نیست اِلّا مفسده یا مصلحه
این شمال و این صبا و این دبور * کی بود از لطف و از انعام دور
یك کف گندم زانبارے ببین * فهم کن کآن جمله باشد همچنین
کلّ باد از برج باد آسمان * کی جهد بی مروحهٔ آن بادران
بر سر خرمن بوقت انتقاد * نه که فلّاحان زحق جویند باد
تا جدا گردد زگندم کاهها * تا بانبارے رود یا چاهها
چون بماند دیر آن باد وزان * جمله‌را بینی بحق لابه کنان
همچنین در طلق آن باد ولاد * گر نیاید بانگ درد آید که داد
گر نمی‌دانند کش راننده اوست * بادرا پس کردن زاری چه خوست
اهل کشتی همچنین جویای باد * جمله خواهانش از آن ربّ العباد
همچنین در درد دندانها زباد * دفع میخواهی بسوز و اعتقاد
از خدا لابه کنان آن جندیان * که بده باد ظفر اے کامران
رقعهٔ تعویذ میخواهند نیز * در شکنجهٔ طلق زن از هر عزیز
پس همه دانسته‌اند آنرا یقین * که فرستد باد ربّ العالمین
پس یقین در عقل هر داننده هست * اینك با جنبنده جنباننده هست
گر تو اورا می‌نبینی در نظر * فهم کن آنرا باظهار اثر
تن بجان جنبد نمی‌بینی تو جان * لیك از جنبیدن تن جان بدان

(١٣٦) K بر گروهی قهر و بر قومیست بهر.
(١٣٩) AB با مروحه.
(١٤١) Bul. یك کفی . B باشد این چنین, and so Bul.
(١٤٧) B زاینده اوست. Bul. چه هوست.
(١٥٢) Bul. اینرا یقین.

زیرِ چادر مرد رُسوا و عیان * سخت پیدا چون شُتُر بر نردبان
گفت خاتونیست از اعیانِ شهر * مر ورا از مال و اقبالست بَهْر
دَر ببستم تا کسی بیگانهٔ * در نیاید زود نادانانهٔ
گفت صوفی چیستش هین خدمتی * تا بر آرم بی سپاس و منّتی
گفت مَیْلش خویشی و پیوستگیست * نیك خاتونیست حق داند که کیست
خواست دختررا ببیند زیرْدست * اتّفاقا دختر اندر مَکْتَبست
باز گفت ار آرْد باشد یا سُبُوس * می‌کنم اورا بجان و دل عروس
یك پسر دارد که اندر شهر نیست * خوب و زیرك چابك و مَکْسَب‌کُنیست
گفت صوفی ما فقیر و زار و کم * قومِ خاتون مال‌دار و مُحْتَشَم
کَی بود این کُفْوِ ایشان در زواج * یك دَر از چوب و دَری دیگر زجاج
کُفْو باید هر دو جُفت اندر نکاح * ورنه تنگ آید نماند ارتیاح

گفتن زن که او در بند جهاز نیست مراد او ستر و صلاحست و جواب گفتن صوفی این‌را سَرْپوشیده،

گفت گفتم من چنین عُذری و او * گفت نه من نیستم اسباب‌جُو
ما زمال و زر ملول و تُخمه‌ایم * ما بحرص و جمع نه چون عامه‌ایم
قصدِ ما سَتْرست و پاکی و صلاح * در دو عالَم خود بدآن باشد فلاح
باز صوفی عذرِ درویشی بگفت * وآن مکرّر کرد تا نبود نهفت

(۱۸۷) B Bul. شتر بر ناودان. After this verse BK Bul. add:
از تعجّب گفت صوفی چیست این * هرگز این‌را من ندیدم کیست این
(۱۹۳) G زیرْدست as in text. (۱۹٤) Bul. مکتب‌کنیست.
(۱۹۵) K توانگرند و محتشم, corr. in marg. Bul. منعم اند و محتشم.
(۱۹٦) Bul. در دیگر. (۱۹۷) A گفت باید. After this verse Bul. adds:
کی بود همرنگ فقر و احتشام * کی بود همجنس یاقوت و رخام
نصف جامه اطلس و نصفش پلاس * عیب فاحش داندش اهل قیاس

بارها پوشد پیِ اظهارِ فضل * باز گیرد از پیِ اظهارِ عدل
تا که این هر دو صفت ظاهر شود * آن مُبَشِّر گردد این مُنْذِر شود
بارها زن نیز این بَد کرده بود * سهل بگْذشت آن و سهلش می‌نمود
آن نمی‌دانست عقلِ پایْسُست * که سبو دایم زجُو نآید دُرُست
آن چنانش تنگ آورد آن قضا * که مُنافق را کند مرگِ فُجا
نه طریق و نه رفیق و نه امان * دست کرده آن فرشته سوی جان
آنچنان کین زن در آن حُجرهٔ جفا * خشك شد او و حریفش زابتلا
گفت صوفی با دلِ خود کای دو گبر * از شما کینه کشم لیکن بصبر
لیك نادانسته آرم این نَفَس * تا که هر گوشی ننوشد این جَرَس
از شما پنهان کشد کینه مُحِق * اندك اندك همچو بیمارئ دِق
مردِ دِق باشد چو یخ هر لحظه کم * لیك پندارد بهر دم بهترم
همچو گفتاری که می‌گیرندْش و او * غرّهٔ آن گفت کین گفتار کو
هیچ پنهان‌خانه آن زن را نبود * سُمْج و دهلیز و رهِ بالا نبود
نه تنوری که در آن پنهان شود * نه جُوالی که حجابِ آن شود
همچو عرصهٔ پهنِ روزِ رَسْتخیز * نه گَو و نه پُشته نه جایِ گریز
گفت یزدان وصفِ این جایِ حَرَج * بهرِ محْشَر لا تَرَی فیها عِوَج

معشوق را زیر چادر پنهان کردن جهت تلبیس و بهانه گفتن زن که إنّ کَیْدَکُنَّ عَظِیمٌ ،

چادرِ خودرا برو افگند زود * مرد را زن ساخت و در را بر گشود

---

(۱۷۳) Bul. این نمی‌دانست. (۱۷۸) B تا بهر گوشی نیفتد این جرس.
(۱۸۰) AH بندارد که هر دم. (۱۸۱) B می‌گیرند و او. K Bul. می‌گیرندش او.
(۱۸۲) AH ره و بالا. (۱۸۵) ABHK Bul. آن for این.
Heading: A در زیر. H Bul. om. زن, which is suppl. in marg. H. A om. زن که.

ورنه تَسْخَر باشد و طنز و دَها * کَرّرا سامع ضریرانرا ضیا
یا عَلَم باشد حَبِی نامِ وَقیح * یا سیاهِ زشترا نامِ صَبیح
طفلكِ نوزادهرا حاجی لقب * یا لقب غازی نهی بهرِ نَسَب
گر بگویند این لقبها در مدیح * تا ندارد آن صفت نبْود صحیح
تَسْخَر و طنزی بود آن یا جُنون * پاك حق عَمّا یَقُولُ ٱلظّالِمُون
من همیدانستمت پیش از وصال * که نِکورُوِیی ولیکن بَدْخِصال
من همیدانستمت پیش از لِقا * کز ستیزه راسخی اندر شقا
چونك چشمم سرخ باشد در عَمَش * دانمش زآن درد گر کم بینمش
تو مرا چون بَرّه دیدی بی شُبان * تو گمان بُردی ندارم پاسبان
عاشقان از درد زآن نالیدهاند * که نظر ناجایگه مالیدهاند
بی شُبان دانستهاند آن ظَبْیرا * رایگان دانستهاند آن سَبْیرا
تا زغَمْزه تیر آمد بر جگر * که منم حارس گُزافه کم نگر
کَی کم از بَرّه کم از بُزْغالهام * که نباشد حارس از دُنبالهام
حارسی دارم که مُلکش میسزد * داند او بادی که آن بر من وزد
سرد بود آن باد یا گرم آن علیم * نیست غافل نیست غایب ای سقیم
نفسِ شهوانی زحَق کَرّست و کُور * من بدِل کُوریت میدیدم زدُور
هشت سالت زآن نپرسیدم بهیچ * که پُرَت دیدم زجهلِ پیچ پیچ
خود چه پرسم آنك او باشد بتُون * که تو چونی چون بود او سرنگون

مثال دنیا چون گُلخن و تقوی چون حمّام،

شهوتِ دنیا مثالِ گُلْخَنست * که ازو حمّامِ تَقْوَی روشنست

(۲۲۱) In A vv. ۲۲۱ and ۲۲۲ are transposed. (۲۲۲) AH طفلکی.
(۲۲۵) A نیکورویی. (۲۲۷) B چشمت. A درغمش. AB Bul. اگر for گر.
(۲۳۱) B درجگر. (۲۳۴) B Bul. که بر من میوزد.
(۲۳۶) BHK Bul. زجهل و پیچپیچ. Heading: AH Bul. چون گلخن.

گفت زن من هم مکرّر کرده‌ام * بی‌جهازی‌را مقرّر کرده‌ام
اعتقادِ اوست راسختر زکوه * که زصد فقرش نمی‌آید شکوه
او همی‌گوید مُرادم عِفّتست * از شما مقصود صدق و هِمّتست
گفت صوفی خود جهاز و مالِ ما * دید و می‌بیند هویدا و خفا
خانهٔ تنگی مقامِ یک نفی * که درو پنهان نماند سوزنی
باز سَتْر و پاکی و زُهد و صلاح * او زما به داند اندر انتصاح
به زما می‌داند او احوالِ سَتْر * وز پس و پیش و سَر و دُنبالِ سَتْر
ظاهرا او بی جهاز و خادمست * وز صلاح و سَتْر او خود عالمست
شرحِ مستوری زبابا شرط نیست * چون بَرُو پیدا چو روزِ روشنیست
این حکایت‌را بدآن گفتم که تا * لاف کم بافی چو رُسوا شد خطا
مر ترا ای هم بدعوی مُستزاد * این بُدستست اجتهاد و اعتقاد
چون زنِ صوفی تو خاین بودهٔ * دامِ مکر اندر دغا بگشودهٔ
که زهَر ناشُسته رُویی کَپ زنی * شرم داری وز خدایِ خویش نی

غرض از سمیع و بصیر گفتن خدارا،

از پیِ آن گفت حق خودرا بصیر * که بود دیدِ ویَت هر دم نذیر
از پیِ آن گفت حق خودرا سمیع * تا ببندی لب زگفتارِ شنیع
از پیِ آن گفت حق خودرا علیم * تا نیندیشی فسادی تو زبیم
نیست اینها بر خدا اسمِ عَلَم * که سیَه کافور دارد نام هم
اسم مشتقّ است و اوصافِ قدیم * نه مثالِ عِلّتِ اُولَی سقیم

(۲۰۵) B هویدا نی خفا. K هویدا بی خفا.
(۲۰۹) B بی جهیز. AH خود او.
(۲۱۱) This and the following verse are transposed in H. (۲۱۲) A om.
Heading: Bul. بصیر و علیم گفتن, and so corr. in K.
(۲۱۶) K بگفتار, corr. below.

قصّهٔ آن دبّاغ کی در بازار عطّاران از بوی عطر و مشك بیهوش و رنجور شد،

آن یکی افتاد بیهوش و خمید * چونك در بازارِ عطّاران رسید
بُویِ عِطْرش زد زعطّارانِ راد * تا بگردیدش سَر و بر جا فتاد
همچو مُردار اوفتاد او بی‌خبر * نیم‌روز اندر میانِ رهگذر
جمع آمد خلق بر وی آن زمان * جُملگان لا حَوْل‌گُو درمان‌کُنان
آن یکی کف بر دلِ او می براند * وز گُلاب آن دیگری بر وی فشاند
او نمی‌دانست کاندر مَرْتَعه * از گُلاب آمد ورا آن واقعه
آن یکی دستش همی‌مالید و سَر * وآن دگر کَه‌گِل همی‌آورد تر
آن بَخُورِ عُود و شکّر زد بهم * وآن دگر از پُوششش می‌کرد کم
وآن دگر نبضش که تا چون می‌جهد * وآن دگر بُوی از دهانش می‌ستد
تا که مَی خوردست ویا بنگ وحشیش * خلق در ماندند اندر بیهُشیش
پس خبر بردند خویشانرا شتاب * که فلان افتاده‌است آنجا خراب
کس نمی‌داند که چون مصروع گشت * یا چه شد کورا فتاد از بام طشت
یك برادر داشت آن دبّاغِ زفت * گُرْبُز و دانا بیآمد زود تفت
اندکی سرگینِ سگ در آستین * خلق‌را بشْکافت و آمد با حنین
گفت من رنجش همی‌دانم زچیست * چون سبب دانی دوا کردن جَلیست

Heading: B om. و مشك. Bul. رنجور شد.
(۲۵۷) K بیهوش افتاد, corr. above. (۲٦۱) A در دل او.
(۲٦۳) Bul. همی‌مالید سر. H بر for تر. (۲٦٤) K بخور و عود.
(۲٦٥) B آن دگر نبضش. Bul. بو. (۲٦٦) ABK Bul. یا for ویا.
(۲٦۸) A تا چه شد. ABH Bul. یا چه شد کز بام افتادست طشت.
(۲٦۹) Bul. داشت او دبّاغ. AHK Bul. زود و تفت.
(۲۷۰) Bul. om. و. (۲۷۱) A Bul. حلیست.

لیك قسمِ متّقی زین تون صفاست * زآنك در گرمابه‌است و در نقاست
اغنیا مانندهٔ سرگین‌کشان * بهرِ آتش کردنِ گرمابه‌بان
اندر ایشان حرص بنْهاده خدا * تا بود گرمابه گرم و با نوا
تركِ این تون گوی و در گرمابه ران * تركِ تون‌را عینِ آن گرمابه دان
هرك در تونست او چون خادمست * مر ورا که صابرست و حازمست
هرك در حمّام شد سیمای او * هست پیدا بر رخِ زیبای او
تونیان‌را نیز سیما آشکار * از لباس و از دخان و از غبار
ور نبینی روش بویش‌را بگیر * بو عصا آمد برای هر ضریر
ور نداری بو در آرش در سخن * از حدیثِ نو بدان رازِ کهن
پس بگوید تونیی صاحب ذهب * بیست سلّه چرْك بُردم تا بشب
حرصِ تو چون آتش است اندر جهان * باز کرده هر زبانه صد دهان
پیشِ عقل این زر چو سرگین ناخوشست * گرچه چون سرگین فروغِ آتشست
آفتابی که دَم از آتش زند * چرْكِ تررا لایقِ آتش کند
آفتاب آن سنگ‌را هم کرد زر * تا بتونِ حرص افتد صد شرر
آنك گوید مال گِرْد آورده‌ام * چیست یعنی چرْكِ چندین بُرده‌ام
این سخن گرچه که رسوایی‌فزاست * در میانِ تونیان زین فخرهاست
که تو شش سلّه کشیدی تا بشب * من کشیدم بیست سلّه بی کُرَب
آنك در تون زاد و پاکی‌را ندید * بویِ مُشك آرد بَرُو رنجی پدید

(۲٤۰) B منعمان for اغنیا K توانگران.
(۲٤۲) AB Bul. om. و.
(۲٤٦) B گر نه بینی.
(۲٤۷) Bul. گر نداری.
(۲۵۵) G کُرَب as in text.
(۲۵٦) K om. و. A رنجی رسید, corr. in marg.

سَر بگوشش بُرد همچون رازگو * پس نهاد آن چیز بر بینیِٔ او
کو بکف سرگینِ سگ ساییده بود * داروی مغزِ پلید آن دیده بود
ساعتی شد مرد جُنبیدن گرفت * خلق گفتند این فسونی بُد شِگِفت
کین بخواند افسون بگوشِ او دمید * مرده بود افسون بفریادش رسید
جُنبشِ اهلِ فساد آن سو بود * که زنا و غمزه و ابْرُو بود
هرکرا مُشکِ نصیحت سود نیست * لاجرم با بُویِ بَد خُو کردنیست
مُشرکانرا زآن نَجِس خواندست حق * کاندرونِ پُشْك زادند از سَبَق
کِرم کو زادست در سرگین ابد * می‌نگرداند بعنبر خُویِ خود
چون نزَد بر وی نثارِ رَشِّ نور * او همه جسمست بی‌دل چون قُشور
ور زرَشِّ نور حق قسمیش داد * همچو رَسْمِ مِصر سرگین مرغ زاد
لیك نه مرغِ خسیسِ خانگی * بلك مرغِ دانش و فرزانگی
تو بدآن مانی کز آن نوری تهی * زآنکه بینی بر پلیدی می‌نهی
از فراقت زرد شد رُخسار و رُو * برگِ زردی میوهٔ ناپُخته تو
دیگ زآتش شد سیاه و دُودْفام * گوشْت از سختی چنین ماندست خام
هشت سالت جُوش دادم در فراق * کم نشد یك ذرّه خامیت و نفاق
غُورهٔ تو سنگ‌بسته کز سقام * غورها اکنون مویزند و تو خام

(۲۹۱) AB Bul. مغز پلیدان. After this verse B adds:

چونك بوی آن حدث‌را او کشید * مغز و بینش بوی ناخوش‌را سزید

and so Bul., which has مغز زشتش. The verse is suppl. in marg. AK; in K apparently by the original hand. K has حدث‌را وا کشید.

(۲۹٤) AK زناز و غمزه.

(۲۹٦) A زادست.

(۲۹۷) H Bul. سرگین بد.

(۳۰٤) Bul. از فراق. B خامی و نفاق.

(۳۰۵) A از سقام. A om. و. After this verse Bul. adds:

پخته نیستی هم تو خامی تا ابد * گر بود جوشش ترا بیحد و عد

چون سبب معلوم نبْود مُشکلست * داروی رنج و در آن صد مَحْمِلست
چون بدانستی سببرا سهل شد * دانشِ اسباب دفعِ جهل شد
گفت با خود هستش اندر مغز و رگ * توی بر تو بُویِ آن سرگینِ سگ
تا میان اندر حدث او تا بشب * غرقِ دبّاغیست او روزیطلب
پس چنین گفتست جالینوسِ مِه * آنچ عادت داشت بیمار آنْش دِه
کز خلافِ عادتست آن رنجِ او * پس دوای رنجش از معتاد جُو
چون جُعَل گشتست از سرگینکشی * از گُلاب آید جُعَلرا بیهُشی
هم از آن سرگینِ سگ داروی اوست * که بدآن اورا همی معتاد و خوست
اَلْخَبِیثاتُ الْخَبِیثِینرا بخوان * رُو و پشتِ این سخنرا باز دان
ناصحان اورا بعنبر یا گُلاب * می دوا سازند بهرِ فتحِ باب
مر خبیثانرا نسازد طیّبات * در خور و لایق نباشد ای ثِقات
چون زِعطرِ وَحْی کژ گشتند و گُم * بُد فغانشان که تَطَیَّرْنا بِکُم
رنج و بیماریست مارا این مقال * نیست نیکو وَعْظتان مارا بفال
گر بیآغازید نُصحی آشکار * ما کنیم آن دم شمارا سنگسار
ما بلَغْو و لَهْو فربه گشتهایم * در نصیحت خویشرا نسْرشتهایم
هست قُوتِ ما دروغ و لاف و لاغ * شُورشِ معدهست مارا زین بلاغ
رنجرا صدتو و افزون میکنید * عقلرا دارو بافْیُون میکنید

معالجه کردن برادر دبّاغ دبّاغرا بخفْیه ببوی سرگین،

خلقرا میراند از وی آن جوان * تا علاجشرا نبینند آن کسان

(۲۷۹) A معتاد خوست. (۲۸۰) Bul. روی و پشت.
(۲۸۲) A نسازند. (۲۸۳) A کر گشتند. (۲۸٤) A om. و. (۲۸۵) K این دم.
(۲۸۸) A افزون و صد تو H . رنجرا افزون زصد تو میکنید.
Heading: A om. دبّاغ, which is suppl. in marg. H. AK om. بخفیه. B دباغرا خفیه از نظارگیان.

ردّ کردن معشوقه عذر عاشق‌را و تلبیس اورا در روی او مالیدن،

در جوابش بر گشاد آن یار لب * کز سوی ما روزْ سوی تُست شب
حیلهای تیره اندر داوری * پیشِ بینایان چرا می‌آوری
هرچ در دل داری از مکر و رُموز * پیشِ ما رُسواست و پیدا همچو روز
گر بپوشیمش زبَندہ‌پَروَری * تو چرا بی‌رُویی از حد می‌بری
از پدر آموز کآدم در گناه * خوش فرود آمد بسوی پایگاه
چون بدید آن عالِمِ اَلْاَسْراررا * بر دو پا اِستاد استغفاررا
بر سرِ خاکسترِ اندُه نشست * از بهانه شاخ تا شاخی نجَست
رَبَّنا إِنَّا ظَلَمْنَا گفت و بس * چونك جانداران بدید از پیش و پس
دید جاندارانِ پنهان همچو جان * دُورْباش هر یکی تا آسمان
که هلا پیشِ سُلَیْمان مور باش * تا بنشْکافد ترا این دورباش
جز مقامِ راستی یك دم مه‌ایست * هیچ لالا مردرا چون چشم نیست
کور اگر از پند پالوده شود * هر دمی او باز آلوده شود
آدما تو نیستی کور از نظر * لیك إِذا جآءَ اَلْقَضا عَمِیَ اَلْبَصَر
عمرها باید بنادر گاه گاه * تا که بینا از قضا افتد بچاه
کوررا خود این قضا همراهِ اوست * که مر اورا اوفتادن طبع و خوست
در حدث افتد نداند بُویْ چیست * از من است این بُوی یا زآلودگیست

Heading: Bul. معشوق. A عذرهای عاشق‌را. B بر روی.

(۲۲۰) ABH و سوی.

(۲۲۲) A ازین مکر. A پیداست و رسوا, corr. above. Bul. رسوا و پیدا. H om. و before پیدا. (۲۲۷) A گفت بس. (۲۲۹) A کو هلا. B که هله.

(۲۳۳) AK القضی. G عَمِی as in text.

(۲۳۵) B تا for یا.

عذر خواستن آن عاشق از گناه خویش بتلبیس و روی‌پوش و فهم کردن معشوق آنرا نیز،

گفت عاشق امتحان کردم مگیر * تا ببینم تو حریفی یا ستیر
من همی‌دانستمت بی امتحان * لیك کی باشد خبر همچون عیان
آفتابی نام تو مشهور و فاش * چه زیانست ار بکردم ابتلاش
تو منی من خویشتن‌را امتحان * می‌کنم هر روز در سود و زیان
انبیارا امتحان کرده عُدات * تا شده ظاهر از ایشان مُعجزات
امتحان چشم خود کردم بنور * ای که چشم بَد زچشمان تو دُور
این جهان همچون خرابست و تو گنج * گر تفحّص کردم از گنجت مرنج
زآن چنین بی‌خُرْدگی کردم گزاف * تا زنم با دشمنان هر بار لاف
تا زبانم چون ترا نامی نهد * چشم ازین دیده گواهیها دهد
گر شدم در راهِ حُرمت راه‌زن * آمدم ای مَه بشمشیر و کفن
جز بدست خود مبُرّم پا و سَر * که ازین دستم نه از دستِ دگر
از جدایی باز می‌رانی سخن * هرچ خواهی کن ولیکن این مکن
در سخن‌آباد این دم راه شد * گفت امکان نیست چون بیگاه شد
پوستها گفتیم و مغز آمد دفین * گر بمانیم این نماند همچنین

Heading: K این عاشق. Bul. روپوش. A بدل for نیز.
(٤١٠) A امتحان کردن. G عداة.
(٤١٢) A با دشمنان هر دم بلاف.
(٤١٧) Bul. ان مکن.

گفتن آن جهود علیرا کرّم الله وجهه کی اگر اعتماد داری بر حافظیٔ حق از سر این کوشك خودرا در انداز و جواب گفتن امیر المؤمنین اورا،

مُرتَضیرا گفت روزی یك عنود * کو ز تعظیمِ خدا آگه نبود
بر سرِ بامی و قصری بس بلند * حفظِ حقرا واقفی ای هوشمند
گفت آری او حفیظ است و غَنی * هستیٔ مارا ز طفلی و منی
گفت خودرا اندر افگن هین زبام * اعتمادی کن بحفظِ حق تمام
تا یقین گردد مرا ایقانِ تو * واعتقادِ خوبِ با برهانِ تو
پس امیرش گفت خامُش کن برَو * تا نگردد جانت زین جُرأت گرَو
کَی رسد مر بندهرا کی با خدا * آزمایش پیش آرد ز ابتلا
بندهرا کَی زَهْره باشد کز فُضول * امتحانِ حق کند ای گیجِ گُول
آن خدارا میرسد کو امتحان * پیش آرد هر دمی با بندگان
تا بما مارا نماید آشکار * که چه داریم از عقیده در سِرار
هیچ آدم گفت حقرا که ترا * امتحان کردم درین جُرم و خطا
تا ببینم غایتِ حِلمت شها * اه کرا باشد مَجالِ این کرا
عقلِ تو از بس که آمد خیرهسَر * هست عُذرت از گناهِ تو بتَر
آنك او افراشت سقفِ آسمان * تو چه دانی کردن اورا امتحان
ای ندانسته تو شرّ و خیررا * امتحان خودرا کن آنگه غیررا

(٢٥٤) B حفظرا واقفی, with که written above.
(٢٥٥) A هست مارا زطفیلی. B زطفلی تا منی.
(٢٥٨) B ازین جرأت. H از جرأت.
(٢٥٩) A مر بندهرا کی خدا. B وابتلا.
(٢٦٠) AK Bul. گیج و گول. (٢٦٤) Bul. غایت حلم ترا.

ور کسی بر وی کند مُشکی نثار * هم زخود داند نه از احسانِ یار
پس دو چشمِ روشن ای صاحب نظر * مر ترا صد مادرست و صد پدر
خاصه چشمِ دل که آن هفتادتوست * وین دو چشمِ حسّ خوشه‌چینِ اوست
ای دریغا رهزنان بنشسته‌اند * صد گرهِ زیرِ زبانم بسته‌اند
پای‌بسته چون رود خوش راهوار * بس گران بندیست این معذور دار
این سخن اشکسته می‌آید دلا * کین سخن دُرّست غیرت آسیا
دُرّ اگرچه خُرد و اشکسته شود * توتیای دیدهٔ خسته شود
ای دُر از اِشْکستِ خود بر سر مزن * کز شکستن روشنی خواهی شدن
همچنین اِشکسته بسته گفتنیست * حق کند آخر دُرُستش کو غنیست
گندم ار بشْکست و ازهم در شُکست * بر دکان آمد که نك نانِ دُرُست
تو هم ای عاشق چو جُرمت گشت فاش * آب و روغن ترك کن اِشکسته باش
آنك فرزندانِ خاصِ آدمند * نفحهٔ إنّا ظَلَمْنا می‌دمند
حاجتِ خود عرضه کن حُجّت مگو * همچو ابلیسِ لعینِ سخت‌رُو
سخت‌رُویی گر ورا شد عیب‌پوش * در ستیز و سخت‌رُویی رَو بکوش
آن ابو جَهْل از پیَمبر معْجِزی * خواست همچون کینه‌ور تُرکی غُزی
لیك آن صدّیقِ حق مُعْجز نخواست * گفت این رُو خود نگوید جز که راست
کی رسد همچون توِی‌را کز منی * امتحانِ همچو من یاری کنی

(٢٤١) ABHK Bul. و غرت.
(٢٤٢) A om. و.
(٢٤٣) B Bul. خواهد شدن.
(٢٤٥) A Bul. ازهم در شکست. A آمد نگر نان درست.
(٢٤٧) B کآنك فرزندان. BHK Bul. نفخهٔ.
(٢٥٠) Instead of this verse Bul. has the two following verses:

معجزه جست از نبی بوجهل سك * دید و نفزودش از آن الّا که شك
سو جهل‌را بود اعجاز رسول * چون عدو دین بد شد ناقبول

(٢٥١) A خود for حق. A گفت رو خود این نگوید.

قصّهٔ مسجد اقصی و خرّوب و عزم کردن داود علیه السّلام پیش از سلیمان علیه السّلام بر بنای آن مسجد،

چون در آمد عزمِ داودی بتنگ * که بسازد مسجدِ أَقْصَی بسنگ
وَحْی کردش حق که ترکِ این بخوان * که زدَسْتت بر نیاید این مکان
نیست در تقدیرِ ما آنك تو این * مسجدِ اقصی بر آری ای گزین
گفت جُرمم چیست ای دانای راز * که مرا گویی که مسجدرا مساز
گفت بی جُرمی تو خونها کردهٔ * خونِ مظلومان بگردن بُردهٔ
که زآوازِ تو خلقی بی‌شمار * جان بدادند و شدند آنرا شکار
خون بسی رفتست بر آوازِ تو * بر صدای خوبِ جان‌پردازِ تو
گفت مغلوبِ تو بودم مستِ تو * دستِ من بر بسته بود از دست تو
نه که هر مغلوبِ شه مرحوم بود * نه که اَلْمَغْلُوب کَالْمَعْدُوم بود
گفت این مغلوب معدومیست کو * جز بنِسْبَت نیست معدوم أَیْقِنُوا
این چنین معدوم کو از خویش رفت * بهترینِ هستها افتاد و زفت
او بنِسْبَت با صِفاتِ حق فناست * در حقیقت در فنا اورا بقاست
جملهٔ ارواح در تدبیرِ اوست * جملهٔ اشباح هم در تیرِ اوست
آنك او مغلوب اندر لطفِ ماست * نیست مُضْطَر بلك مُختارِ وَلاست
مُنتهای اختیار آنست خود * که اختیارش گردد اینجا مُفْتَقَد
اختیاری‌را نبودی چاشنی * گر نگشتی آخر او محْو از منی
در جهان گر لُقمه و گر شربتست * لذّتِ او فرعِ محْوِ لذّتست
گرچه از لذّات بی‌تأثیر شد * لذّتی بود او و لذّت‌گیر شد

---

(۳۹۱) B .تا مرا گویی
(۳۹۴) A .و شدند این آشکار
(۳۹۷) B .اتّقوا
(۳۹۹) A .در بقا اورا
(۴۰۰) A .قبلهٔ ارواح
(۴۰۲) ABHK Bul. .کاختیارش

امتحانِ خود چو کردی ای فلان * فارغ آیی زِامتحانِ دیگران
چون بدانستی که شکّردانهٔ * پس بدانی کاهلِ شکّرخانهٔ
پس بدان بی امتحانی که الٰه * شکّری نفرستدت ناجایگاه
این بدان بی امتحان از علمِ شاه * چون سری نفرستدت در پایگاه
هیچ عاقل افکند دُرِّ ثمین * در میانِ مُستراحی پُرچمین
زآنک گندم‌را حکیمِ آگهی * هیچ نفرستد بانبارِ کَهی
شیخ‌را که پیشوا و رهبرست * گر مُریدی امتحان کرد او خرست
امتحانش گر کنی در راهِ دین * هم تو گردی مُمْتَحَن ای بی‌یقین
جُرأت و جهلت شود عُریان و فاش * او برهنه کَی شود زآن اِفتتاش
گر بیاید ذرّه سنجد کوه‌را * بر دَرَد زآن که ترازوش ای فَتَی
کز قیاسِ خود ترازو می‌تَنَد * مردِ حق‌را در ترازو می‌کُنَد
چون نگُنجد او بمیزانِ خِرَد * پس ترازوی خِرَدرا بر درد
امتحان همچون تصرّف دان دَرُو * تو تصرّف بر چنان شاهی مجو
چه تصرّف کرد خواهد نقشها * بر چنان نقّاش بهرِ ابتلا
امتحانی گر بدانست و بدید * نی که هم نقّاش آن بر وی کشید
چه قَدَر باشد خود این صورت که بست * پیشِ صورتها که در علمِ وَیَست
وسوسهٔ این امتحان چون آمدت * بختِ بَد دان کآمد و گردن زدت
چون چنین وسواس دیدی زود زود * با خدا گَرْد و در آ اندر سجود
سجده‌گه‌را تر کن از اشکِ روان * کای خدا تو وا رهانم زین گمان
آن زمان کت امتحان مطلوب شد * مسجدِ دینِ تو پُر خَرّوب شد

(٢٦٨) A چه کردی.   (٢٧١) A چون شوی. A تا پایگاه.
(٢٧٣) AB حکیمی. Bul. حکیم منتبه. Bul. سوی انبار که.
(٢٧٦) K جرأت جهلت.   (٢٧٧) A زآن کوه.
(٢٧٩) A نگنجید.   (٢٨٠) Bul. در چنان.
(٢٨٣) Bul. خود این صورت کیست.   (٢٨٥) A وسواس بینی.
(٢٨٦) B وا رهانم که خدایا. Bul. کای خدایا. Bul. از گان.

جانِ گرگان و سگان هر یك جُداست * متّحد جانهای شیرانِ خداست
جمع گفتم جانهاشان من بِاسْم * کآن یکی جان صد بود نِسْبَت بجسم
همچو آن یك نورِ خورشیدِ سما * صد بود نِسْبَت بصحنِ خانها
لیك یك باشد همهٔ انوارشان * چونك بر گیری تو دیوار از میان
چون نماند خانها را قاعده * مؤمنان مانند نَفْسِ واحده
فرق و اِشکالات آید زین مقال * زآنك نبْود مِثْل این باشد مثال
فرقها بی‌حد بود از شخصِ شیر * تا بشخصِ آدمی‌زادِ دلیر
لیك در وقتِ مثال ای خوش‌نظر * اتّحاد از رُویِ جان‌بازی نگر
کآن دلیر آخر مثالِ شیر بود * نیست مثلِ شیر در جملهٔ حُدود
متّحد نقشی ندارد این سرا * تا که مثلی وا نمایم من ترا
هم مثالِ ناقصی دست آورم * تا زحَیْرانی خِرَدرا وا خرم
شب بهر خانه چراغی می‌نهند * تا بنورِ آن زظُلمت می‌رهند
آن چراغ این تن بود نورش چو جان * هست محتاجِ فتیل و این و آن
آن چراغِ شش فتیلهٔ این حواس * جملگی بر خواب و خور دارد اساس
بی خور و بی خواب نزْیَد نیمْ دَم * با خور و با خواب نزْید نیز هم
بی فتیل و روغنش نبْود بقا * با فتیل و روغن او هم بی‌وفا
زآنك نورِ علّتی‌اش مرگ‌جُوست * چون زِیَد که روزِ روشن مرگِ اوست
جملهٔ حِسهای بَشَر هم بی‌بقاست * زآنك پیشِ نورِ روزِ حَشْر لاست
نورِ حسّ و جانِ بابایانِ ما * نیست کُلّی فانی و لا چون گیا
لیك مانندِ ستارة و ماهتاب * جمله محْوند از شعاعِ آفتاب

(٤١٥) A کار یك جان صد بود.
(٤١٨) A جانهارا قاعده.   (٤١٩) B Bul. این باشد مثال.
(٤٢٣) Bul. از جمله حدود.
(٤٢٦) A فتیل این و آن.
(٤٢٧) A om. و. B و خورد آرد اساس. A دارد سپاس.   (٤٢٨) G نیمْ as in text.

شرح إِنَّما ٱلْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ وَٱلْعُلَمَآءُ كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ، خاصه اتّحاد داود و سلیمان و سایر انبیا علیهم السّلم کی اگر یکی از ایشان‌را منکر شوی ایمان بهیچ نبی درست نباشد،
و این علامت اتّحادست که یك خانه از آن هزاران خانه ویران کنی آن همه ویران شود و یك دیوار قایم نماند که لا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ، والعاقل یَکْفیهِ الاشارة این خود از اشارت گذشت،

گرچه بر نآید بجهد و زورِ تو * لیك مسجدرا بر آرد پُورِ تو
کردهٔ او کردهٔ تُست ای حکیم * مؤمنانرا اتّصالی دان قدیم
مؤمنان معدود لیك ایمان یکی * جسمشان معدود لیکن جان یکی
غیرِ فهم و جان که در گاو و خرست * آدمی‌را عقل و جانی دیگرست
باز غیرِ جان و عقلِ آدمی * هست جانی در ولیّ آن دَمی
جانِ حیوانی ندارد اتّحاد * تو مجُو این اتّحاد از رُوحِ باد
گر خورد این نان نگردد سیر آن * ور کَشَد بار این نگردد او گران
بلك این شادی کند از مرگِ او * از حسد میرد چو بیند برگِ او

Heading: ABHK سایر الانبیا. AK om. کی before اگر. Bul. یکی‌را ازیشان. B و یك دیوار for دیگر دیوار B. هزاران before آن om. G. که اگر یك خانه. Bul. از اشارات گذشت والله اعلم. K بین احد من رسله. After the Heading Bul. adds:

از خدا داودرا آمد خطاب * ای گزین پیغمبر والا جناب
تو مشو زین هیچ دلبند خیال * تا نباشد در دلت حزن و ملال

(٤١٠) AB Bul. غیر عقل و جان آدمی.

(٤١١) A از روی باد.

جانِ حیوانی بود حیّ از غذا * هر بمیرد او بهر نیك و بَذے
گر بمیرد این چراغ و طی شود * خانهٔ همسایه مُظْلِم کی شود
نورِ آن خانه چو بی این هم بپاست * پس چراغِ حسّ هر خانه جُداست
این مثالِ جانِ حیوانی بود * نه مثالِ جانِ ربّانی بود
باز از هندوی شب چون ماه زاد * در سرِ هر روزنی نوری فتاد
نورِ آن صد خانه‌را تو یك شمر * که نماند نورِ این بی آن دگر
تا بود خورشید تابان بر اُفُق * هست در هر خانه نورِ او قُنُق
باز چون خورشیدِ جان آفل شود * نورِ جملهٔ خانها زایل شود
این مثالِ نور آمد مِثْل نی * مر ترا هادی عَدُورا رهزنی
بر مثالِ عنکبوت آن زشت‌خو * پردهاے گنده‌را بر بافد او
از لُعابِ خویش پردهٔ نور کرد * دیدهٔ اِدراكِ خودرا کور کرد
گردنِ اسب ار بگیرد بر خورد * ور بگیرد پاش بستاند لکد
کم نشین بر اسبِ توسن بی لگام * عقل و دین‌را پیشوا کن والسّلام
اندرین آهنگ منْگر سُست و پست * کاندرین ره صبر و شِقّ انفس است

بقیّهٔ قصّهٔ بنای مسجد اقصی،

چون سُلیمان کرد آغازِ بنا * پاك چون کعبه همایون چون مِنَی
در بناش دیده می‌شد کرّ و فر * نی فُسُرده چون بناهای دگر
در بنا هر سنگ کز کُه می‌سُکست * فاش سیروا بی همی‌گفت از نخُست

(٤٥٣) Bul. حی از غدی. A بهر نیك و بدا. (٤٥٧) K Bul. بر سر هر روزنی.
(٤٥٩) A فراق for افق. B نور آن قنق. A فتق.
(٤٦٣) H دراك, altered to ادراك.
(٤٦٤) A om. پاش and has دم suppl. above.
(٤٦٥) A om. و. (٤٦٦) G شِقّ, as in text.
(٤٦٧) AH آغاز بنی. (٤٦٩) A Bul. می‌شکست.

آنچنانك سوز و دردِ زخمِ کَیْك * محو گردد چون در آید مار إِلَیْك
آن‌چنانك عُور اندر آب جَسْت * تا در آب از زخمِ زنبوران بِرَسْت
می‌کند زنبور بر بالا طواف * چون بر آرد سر ندارندش مُعاف
آب ذکرِ حقّ و زنبور این زمان * هست یادِ آن فلانه و آن فلان
دَم بخور در آبِ ذکر و صبر کن * تا رهی از فکر و وسواسِ کُهُن
بعد از آن تو طبعِ آن آبِ صفا * خود بگیری جملگی سر تا بپا
آنچنانك از آب آن زنبورِ شر * می‌گریزد از تو هم گیرد حذر
بعد از آن خواهی تو دُور از آب باش * که بِسر همطبعِ آبی خواجه‌تاش
پس کسانی کز جهان بگْذشته‌اند * لا نیند و در صفات آغشته‌اند
در صفاتِ حق صفاتِ جمله‌شان * همچو اخترِ پیشِ آن خور بی‌نشان
گر زقُرآن نقل خواهی ای حَرون * خوان جَمِیعٌ هُمْ لَدَیْنَا مُحْضَرُون
مُحْضَرُون معدوم نبْود نیك بین * تا بقای رُوحها دانی یقین
روحِ محجوب از بقا بس در عذاب * رُوحِ واصل در بقا پاك از حجاب
زین چراغِ حسِّ حیوانِ المُراد * گفتمت هان تا نجویی اتّحاد
روحِ خودرا متّصل کن ای فلان * زود با ارواحِ قُدسِ سالکان
صد چراغت ار مُرند ار بیستند * پس جُدا اند و یگانه نیستند
زآن همه جنگند این اصحابِ ما * جنگ کس نشْنید اندر انبیا
زآنك نورِ انبیا خورشید بود * نورِ حسِّ ما چراغ و شمع و دود
یك بمیرد یك بماند تا بروز * یك بود پژمرده دیگر با فُروز

---

(٤٣٧) Bul. یاد این فلان و آن فلان. K این فلانه. B آن فلانه و این فلان.
(٤٣٨) A دم بخورد آب. ABHK om. و before وسواس. In H و is suppl. above.
(٤٤٠) G زنبورِ شر with *iḍáfat*. B جوید حذر.
(٤٤٦) K از بقایش در عذاب. Bul. هم در عذاب.
(٤٤٩) BGHK مُرند as in text. ABH بس جدا.
(٤٥٠) A وین اصحاب.
(٤٥٢) A و دیگر.

قصّهٔ آغاز خلافت عثمان رضی الله عنه و خطبهٔ وی در بیان آنك ناصح فعّال بفعل به از ناصح قوّال بقوْل،

قصّهٔ عثمان که بر منبر برفت * چون خلافت یافت بشْتابید تفت
منبرِ مهتر که سه‌پایه بُدست * رفت بُو بَکْر و دُوُم پایه نشست
بر سِوُم پایه عُمَر در دَوْرِ خویش * از برای حُرمتِ اِسلام و کیش
دَوْرِ عثمان آمد او بالای تخت * بر شد و بنْشست آن محمودبخت
پس سؤالش کرد شخصی بو الفُضُول * کآن دو ننْشستند بر جایِ رسول
پس تو چون جُستی ازیشان برتری * چون برُتْبت تو از ایشان کمتری
گفت اگر پایهٔ سِوُم‌را بسْپَرَم * وَهْم آید که مثالِ عُمَّرم
بر دُوُم پایه شوم من جای‌جُو * گوید بُو بَکْرست و این هم مثلِ او
هست این بالا مقامِ مصطفی * وَهْمِ مثلی نیست با آن شه مرا
بعد از آن بر جایِ خُطبه آن وَدُود * تا بقُربِ عَصْر لب‌خاموش بود
زَهْره نه کس‌را که گوید هین بخوان * یا برون آید زمسجد آن زمان
هیبتی بنْشسته بُد بر خاص و عام * پُر شده نورِ خدا آن صحن و بام
هرك بینا ناظرِ نورش بُدی * کور زآن خورشید هم گرم آمدی
پس زگرمی فهم کردی چشمِ کور * که بر آمد آفتابی بی فُتور
لیك این گرمی گشاید دیده‌را * تا ببیند عینِ هر بشْنیده‌را
گرمیَش‌را ضُجْرتی و حالتی * زآن تَبِش دل‌را گُشادی فُسحتی

Heading: B خطبهٔ او.
(٤٨٩) AH بر سیِم پایه. A حرمت و اسلام.
(٤٩٣) AH پایهٔ سیم‌را.
(٤٩٤) Bul. ور دوم پایه. K om. و.
(٤٩٩) A ناظری. (٥٠١) Bul. آن گرمی.
(٥٠٢) G ضَجْرتی.

همچو از آب و گلِ آدم‌کده * نور زآهك پارها تابان شده
سنگ بی حمّال آینده شده * وآن دَر و دیوارها زنده شده
حق همی‌گوید که دیوارِ بهشت * نیست چون دیوارها بی‌جان و زشت
چون دَر و دیوارِ تن با آگهیست * زنده باشد خانه چون شاهنشهیست
هم درخت و میوه هم آبِ زلال * با بهشتی در حدیث و در مقال
زآنك جنّت‌را نه زآلت بسته‌اند * بلك از اعمال و نیّت بسته‌اند
این بنا زآب و گلِ مرده بُدست * وآن بنا از طاعتِ زنده شدست
این بأصْلِ خویش ماند پُرخلل * وآن بأصْلِ خود که علْمست و عمل
هم سریر و قصر وهم تاج و ثیاب * با بهشتی در سؤال و در جواب
فرش بی فرّاش پیچیده شود * خانه بی مِکْناس رُوبیده شود
خانهٔ دل بین زغم ژولیده شد * بی کَناس از توبهٔ روبیده شد
تختِ او سیّار بی حمّال شد * حلقه و دَر مُطْرِب و قوّال شد
هست در دل زندگیٔ دار الخُلود * در زبانم چون نمی‌آید چه سود
چون سُلیمان در شدی هر بامداد * مسجد اندر بهرِ اِرشادِ عباد
پند دادی گه بگفت و لحن و ساز * گه بفعل اعنی رُکوعی یا نماز
پندِ فعلی خلق‌را جذّاب‌تر * که رسد در جانِ هر باگوش و کَر
اندر آن وهمِ امیری کم بود * در حَشَم تأثیرِ آن مُحْکَم بود

(٤٧٠) A و آدم‌کده.
(٤٧٥) A om. نه.
(٤٧٧) B وآن باصل خود پر از علم و عمل.
(٤٧٨) B om. و after قصر.
(٤٧٩) K شد for شود *bis.*
(٤٨٣) B بر زبانم.
(٤٨٤) A بگفت لحن. AB Bul. با نماز.
(٤٨٥) B کی رسد. Bul. در گوش هر بی‌جان و کر.

در بیان آنک حکما گویند آدمی عالم صُغْریست و حکمای اللّهی گویند آدمی عالم کُبْریست زیرا آن علم حکما بر صورت آدمی مقصور بود و علم این حکما در حقیقت حقیقت آدمی موصول بود،

پس بصورت عالَمِ اصغر تُوی * پس بمعنی عالَمِ اکبر تُوی
ظاهرِ آن شاخ اصلِ میوه‌است * باطنا بهرِ ثمر شد شاخ هست
گر نبودی مَیْل و اومیدِ ثمر * کَی نشاندی باغبان بیخِ شجر
پس بمعنی آن شجر از میوه زاد * گر بصورت از شجر بودش وِلاد
مصطفی زین گفت کآدم وانبیا * خَلْفِ من باشند در زیرِ لِوا
بهرِ این فرموده‌است آن ذو فُنون * رمزِ نَحْنُ ٱلْآخِرُونَ ٱلسَّابِقُون
گر بصورت من زآدم زاده‌ام * من بمعنی جَدِّ جَدّ افتاده‌ام
کز برای من بُدش سجدهٔ مَلَك * وز پیِ من رفت بر هفتم فلك
پس زِمن زایید در معنی پدر * پس زمیوه زاد در معنی شجر
اوّلِ فکر آخر آمد در عمل * خاصه فکری کو بود وصفِ ازل
حاصل اندر یك زمان از آسمان * می‌رود می‌آید ایدر کاروان
نیست بر این کاروان این ره دراز * کَی مَفازه زفت آید با مُفاز
دل بکعبه می‌رود در هر زمان * جسمِ طبعِ دل بگیرد زامتنان
این دراز و کوتهی مر جسم‌راست * چه دراز و کوته آنجا که خداست

Heading: Bul. صغراست. ABHK Bul. حکمای الهی. Bul. کبراست. ABH Bul. زیرا علم آن حکما. A om. بود after مقصور. ABH Bul. در حقیقت آدمی.

(٥٢٢) ABHK Bul. ظاهرا آن شاخ. (٥٢٣) Bul. امید.
(٥٢٤) Bul. بودش نژاد. (٥٣٠) AH فکری که بود. B فکری کآن بود.
(٥٣١) A اندر کاروان. (٥٣٢) G مفاز, without *ḍamma*.

کور چون شد گرم از نورِ قِدَم * از فرح گوید که من بینا شدم
سخت خوش مستی ولی ای بو ٱلحَسَن * پارهٔ راهست تا بینا شدن
این نصیبِ کور باشد زآفتاب * صد چنین وَٱللّٰهُ أَعْلَمُ بِٱلصَّوَاب
وآنك او آن نوررا بینا بود * شرحِ او کی کارِ بو سینا بود
ور شود صدتو که باشد این زبان * که بجنباند بکف پردهٔ عیان
وای بر وی گر بساید پرده‌را * تیغِ اللّهی کند دستش جدا
دست چه بْود خود سَرش‌را بر کَنَد * آن سَری کز جهل سَرها می‌کُند
این بتقدیرِ سخن گفتم ترا * ورنه خود دستش کجا و آن کجا
خاله‌را خایه بُدی خالو شدی * این بتقدیر آمدست ار او بُدی
از زبان تا چشم کو پاك از شکست * صد هزاران ساله گویم اندکست
هین مشو نومید نور از آسمان * حق چو خواهد می‌رسد در یك زمان
صد اثر درکانها از اختران * می‌رساند قُدرتش در هر زمان
اخترِ گردون ظُلَم‌را ناسخاست * اخترِ حق در صفاتش راسخاست
چرخِ پانصد ساله راه ای مستعین * در اثر نزدیك آمد با زمین
سه هزاران سال و پانصد تا زُحَل * دَم بدَم خاصیّتش آرد عمل
دَرْهَمش آرد چو سایه در اِیاب * طُولِ سایه چیست پیشِ آفتاب
وز نُفوسِ پاكِ اخترْوَش مدد * سوی اخترهای گردون می‌رسد
ظاهرِ آن اختران قَوّامِ ما * باطنِ ما گشته قَوّامِ سما

(۵۰۲) A کور شد چون.
(۵۰۶) A زآنك او.
(۵۰۷) ABHK Bul. گر شود صد تو.
(۵۱۲) B هزاران سال.
(۵۱۵) K ناسخند and راسخند.

در صفِ مِعْراجیان گر بیستی * چون بُراقت بر کشاند نیستی
نه چو معراجِ زمینی تا قمر * بلك چون معراجِ کِلکی تا شکر
نه چو معراجِ بُخاری تا سما * بل چو معراجِ جنینی تا نُهَی
خوش بُراقی گشت خنگِ نیستی * سوی هستی آردت گر نیستی
کوه و دریاها سُمش مَس می‌کند * تا جهانِ حسّرا پَس می‌کند
پا بکش در کشتی و می‌رَو روان * چون سوی معشوقِ جان جانِ روان
دست نه و پای نه رَو تا قِدَم * آنچنانك تاخت جانها از عدم
بر دریدی در سخن پردهٔ قیاس * گر نبودی سمعِ سامع‌را نُعاس
ای فلك بر گفتِ او گوهر ببار * از جهانِ او جهانا شرم دار
گر بباری گوهرت صدتا شود * جامدت بیننده و گویا شود
پس نثاری کرده باشی بهرِ خود * چونك هر سرمایهٔ تو صد شود

قصّهٔ هدیه فرستادن بلقیس از شهر سبا سوی سلیمان علیه السّلٰم،

هدیهٔ بلقیس چِل استر بُدست * بارِ آنها جمله خشتِ زَر بُدست
چون بصحرای سلیمانی رسید * فرشِ آنرا جمله زرِّ پُخته دید
بر سرِ زر تا چهل منزل براند * تا که زررا در نظر آبی نماند
بارها گفتند زررا وا بَریم * سوی مَخْزَن ما چه بیگار اندریم
عرصهٔ کش خاك زرِّ دَه‌دَهیست * زر بهَدْیه بردنِ آنجا ابلهیست
ای ببُرده عقل هدیه تا اله * عقل آنجا کمترست از خاكِ راه
چون کسادِ هدیه آنجا شد پدید * شرمساریشان همی واپس کشید

(۵۵۲) Bul. ار بیستی. A بر گشاید. B بر کشاند *sine puncto*.
(۵۵۷) Bul. میرو دوان. B خوش for چون. G معشوقِ جانْ جانُ روان.
(۵۵۸) A آنچنانکت جانهارا از عدم, the را suppl. above.
(۵۶۱) ABHK شش‌تا شود. (۵۶۲) BH Bul. چل اشتر.
(۵۶۶) G بیگار. H پیکار. (۵۶۹) B همه واپس.

چون خدا مر جسم‌را تبدیل کرد * رفتنش بی فرسخ و بی میل کرد
صد امیدست این زمان بر دار گام * عاشقانه ای فتی خَلِّ ٱلْکَلام
گرچه پیلهٔ چشم برهم می‌زنی * در سفینه خفتهٔ ره می‌کُنی

تفسیر این حدیث که مَثَلُ أُمَّتی کَمَثَلِ سَفینةِ نُوحٍ مَنْ تَمَسَّكَ بِها نَجا وَمَنْ تَخَلَّفَ عَنْها غَرِقَ،

بهرِ این فرمود پیغمبر که من * همچو کشتی‌ام بطُوفانِ زمن
ما و اصحابم چو آن کشتئ نُوح * هرك دست اندر زند یابد فُتوح
چونك با شیخی تو دُور از زشتیی * روز و شب سیّاره و در کشتیی
در پناهِ جانِ جان‌بخشی تُوی * کشتی اندر خفتهٔ ره می‌روی
مَگْسُل از پیغمبرِ ایّامِ خویش * تکیه کم کن بر فن و بر کامِ خویش
گرچه شیری چون رَوی ره بی دلیل * خویش‌بین و در ضلالی و ذلیل
هین مپرّ اِلّا که با پَرهای شیخ * تا ببینی عَوْنِ لشکرهای شیخ
یك زمانی موجِ لطفش بالِ تُست * آتشِ قهرش دَمی حمّالِ تُست
قهرِ اورا ضدِّ لطفش کم شمر * اتّحادِ هر دو بین اندر اثر
یك زمان چون خاك سبزت می‌کند * یك زمان پُر باد و گَبْزت می‌کند
جسمِ عارف‌را دهد وصفِ جَماد * تا برو رُوید گُل و نسرینِ شاد
لیك او بیند نبیند غیرِ او * جز بمَغْزِ پاك ندْهد خُلد بُو
مغزرا خالی کُن از انکارِ یار * تا که ریحان یابد از گُلزارِ یار
تا بیابی بُویِ خُلد از یارِ من * چون محمّد بُویِ رحمن از یَمَن

Heading: BK نجی. (٥٣٨) BGK پیغامبر.
(٥٣٩) Bul. ما و اصحابم چون کشتئ نوح . K کشتی و نوح.
(٥٤٢) A مشکل از پیغامبری . Bul. مگسل از پیغمبر . BGHK پیغامبر.
(٥٤٣) Bul. خویش‌بینی در ضلالی. (٥٤٤) AG عون و لشکرهای.

کیمیایی که ازو یك مأثری * بر دُخان افتاد گشت آن اختری
نادر اِکسیری که از وی نیم ناب * بر ظلامی زد بکردش آفتاب
بُو العجب میناگری کز یك عمل * بست چندین خاصیت‌را بر زُحَل
باقی اخترها و گوهرهای جان * هم برین مِقْیاس ای طالب بدان
دیدهٔ حِسّی زبون آفتاب * دیدهٔ ربّانیی جُو و بیاب
تا زبون گردد بپیش آن نظر * شَعْشَعات آفتاب با شَرَر
کآن نظر نوری و این ناری بود * نار پیش نور بس تاری بود

کرامات و نور شیخ عبد الله مغربی قدّس الله سِرّه،

گفت عبد الله شیخ مَغْرِبی * شصت سال از شب ندیدم من شبی
من ندیدم ظلمتی در شصت سال * نه بروز و نه بشب نه زاِعتلال
صوفیان گفتند صدق قالِ او * شب همی‌رفتیم در دُنبالِ او
در بیابانهای پُرّ از خار و گَو * او چو ماهِ بَدْر مارا پیش‌رَو
رُوی پس ناکرده می‌گفتی بشب * هین گو آمد مَیْل کن در سوی چپ
باز گفتی بعدِ یکدم سوی راست * مَیْل کن زیراکه خاری پیشِ پاست
روز گشتی پاش‌را ما پای‌بُوس * گشته و پایش چو پاهای عروس
نه زخاك و نه زِگِل بر وی اثر * نه از خراش خار و آسیبِ حَجَر
مَغْربی‌را مَشْرِقی کرده خدای * کرده مغرب‌را چو مشرق نُورْزای

(٥٩١) Bul. و گشت.   (٥٩٥) B جوی و بیاب.   (٥٩٦) A شعشعان.
(٥٩٧) Bul. کآن نظر ناری و این نوری بود * نار پیش نوریش تاری بود.
Heading: B سِرّه العزیز.
(٦٠٠) B صدق حال او.   (٦٠٢) A هین که آمد.
(٦٠٣) Bul. پیش ماست.   (٦٠٤) After this verse Bul. adds:
روز گشتی پای‌بوسش گشته ما * زآنکه بودش پاك از گل هر دو پا
(٦٠٦) B خدا. B نورزا.

باز گفتند ارکساد و ار روا * چیست بر ما بندهٔ فرمانیم ما
گر زر و گر خاك مارا بُردنیست * امرِ فرمان‌دِه بجا آوردنیست
گر بفرمایند که واپس برید * هم بفرمان تحفه‌را باز آورید
خَنْدش آمد چون سُلیمان آن بدید * کز شما من کَی طلب کردم ثَرید
من نمی‌گویم مرا هدیه دهید * بلك گفتم لایقِ هدیه شوید
که مرا از غیب نادر هدیه‌هاست * که بَشَر آنرا نیارد نیز خواست
می‌پرستید اختری کو زر کند * رُو باو آرید کو اختر کند
می‌پرستید آفتابِ چرخ‌را * خوار کرده جانِ عالی‌نرخ‌را
آفتاب از امرِ حق طبّاخِ ماست * ابلهی باشد که گوییم او خداست
آفتابت گر بگیرد چون کُنی * آن سیاهی زو تو چون بیرون کُنی
نه بدرگاهِ خدا آری صُداع * که سیاهی‌را ببَر وا ده شُعاع
گر کُشندت نیم‌شب خورشید کو * تا بنالی یا امان خواهی ازو
حادثات اغلب بشب واقع شود * وآن زمان معبودِ تو غایب بود
سوی حق گر راستانه خَم شوی * وا رهی از اختران مَحْرَم شوی
چون شوی مَحْرَم گشایم با تو لب * تا ببینی آفتابی نیم‌شب
جز روانِ پاك اورا شَرْق نه * در طُلوعش روز و شب‌را فَرْق نه
روز آن باشد که او شارق شود * شب نماند شب چو او بارق شود
چون نماید ذرّه پیشِ آفتاب * همچنانست آفتاب اندر لُباب
آفتابی‌را که رُخشان می‌شود * دیده پیشش کُنْد و حیران می‌شود
همچو ذرّه بینیَش در نورِ عرش * پیشِ نورِ بی‌حدِ موفورِ عرش
خوار و مسکین بینی اورا بی قرار * دیده‌را قوّت شده از کردگار

(۵۷۰) AB .از کساد B .و از روا
(۵۷۱) BK .بجای
(۵۷۲) Bul. .کین واپس برید
(۵۸۱) A .یا بنالی
(۵۸۶) Bul. .شارق بود
(۵۸۸) G رُخشان as in text.
(۵۸۹) Bul. .و موفور
(۵۹۰) B .دیده با قوّت

دانه گوید گر تو می‌دزدی نظر * من همی‌دزدم زتو صبر و مقر
چون کشیدت آن نظر اندر بیم * پس بدانی کز تو من غافل نیم

قصّهٔ عطّاری که سنگ ترازوی او گِلِ سرشوی بود و دزدیدن مشتریِ گِل‌خوار از آن گل هنگام سنجیدن شکّر دزدیده و پنهان،

پیشِ عطّاری یکی گِل‌خوار رفت * تا خرد اَبْلُوجِ قندِ خاصِ زفت
پس برِ عطّارِ طرّارِ دُودِل * موضعِ سنگِ ترازو بود گِل
گفت گِل سنگِ ترازوی منست * گر ترا مَیْلِ شکر بخریدنست
گفت هستم در مُهمّی قَندْجُو * سنگِ میزان هرچ خواهی باش گو
گفت با خود پیشِ آنك گِل‌خورست * سنگ چه بْود گِل نکوتر از زرست
همچو آن دلّاله که گفت ای پسر * نَو عروسی یافتم بس خوب‌فر
سخت زیبا لیك هم یك چیز هست * کآن ستیره دخترِ حلواگرست
گفت بهتر این چنین خود گر بود * دخترِ او چرب و شیرین‌تر بود
گر نداری سنگ و سنگت از گِلست * این به و به گِل مرا میوهٔ دِلست
اندر آن کفّهٔ ترازو زِاعتداد * او بجایِ سنگ آن گِل‌را نهاد
پس برای کفّهٔ دیگر بدست * هم بقدرِ آن شکررا می‌شکست

(۶۲۳) H صبر و مقرّ.

Heading: A om. از.

(۶۲۵) A خاص و رفت.

(۶۲۶) After this verse Bul. adds:

گفت عطّار ای جوان ابلوج من * نیست نیکو بی تکلّف بی سخن

(۶۳۰) H یافتم همچون قمر. Bul. خوب و فر.

(۶۳۴) B این مرا میوهٔ.

نورِ این شمسِ شموسی فارس‌است * روزْ خاص و عام‌را او حارس‌است
چون نباشد حارس آن نورِ مجید * که هزاران آفتاب آرد پدید
تو بنورِ او همی رَو در امان * در میانِ اژدها و کژدُمان
پیش پیشت می‌رود آن نورِ پاك * می‌کند هر رهزنی‌را چاك چاك
یَوْمَ لا یُخْزِی ٱلنَّبِیَّ راست دان * نُورْ یَسْعَی بَیْنَ أَیْدِیهِمْ بخوان
گرچه گردد در قیامت آن فزون * از خدا اینجا بخواهید آزمون
کو ببخشد هم بمیغ و هم بماغ * نورِ جان وَٱللّٰهُ أَعْلَمُ بِٱلْبَلاغ

باز گردانیدن سلیمان علیه السّلم رسولان بلقیس‌را باآن هدیها کی آورده بودند سوی بلقیس و دعوت کردن بلقیس‌را بایمان و ترك آفتاب‌پرستی،

باز گردید ای رسولانِ خَجِل * زر شمارا دل بمن آرید دل
این زرِ من بر سرِ آن زر نهید * کوریِ تن فَرْجِ استررا دهید
فرجِ استر لایقِ حلقهٔ زرست * زرِّ عاشق رُویِ زردِ اصفرست
که نظرگاهِ خداوندست آن * کز نظرْاندازِ خورشیدست کان
کو نظرگاهِ شعاعِ آفتاب * کو نظرگاهِ خداوندِ لُباب
از گرفتِ من زجان اِسْپر کنید * گرچه اکنون هم گرفتارِ منید
مرغِ فتنهٔ دانه بر بامست او * پَر گشاده بستهٔ دامست او
چون بدانه داد او دل‌را بجان * ناگرفته مر ورا بگْرفته دان
آن نظرها که بدانه می‌کنند * آن گِره دان کو بپا بر می‌زنند

(۶۰۷) G روزْ خاص as in text. (۶۰۹) G کزدمان. (۶۱۱) G نورِ یَسْعَی.
Heading: A om. رسولان. A با هدیه. BK Bul. با آن هدیها. Bul. سوی ایمان.
(۶۲۱) A ناگرفته موررا. B ناگرفته مرغ‌را.

دلداری کردن و نواختن سلیمان علیه السّلم مر آن رسولانرا و دفع وحشت و آزار از دل ایشان و عذر قبول ناکردن هدیه شرح کردن با ایشان،

ای رسولان می‌فرستمتان رسول * ردِّ من بهتر شمارا از قبول
پیشِ بلقیس آنچ دیدیت از عجب * باز گویید از بیابانِ ذهب
تا بداند که بزر طامع نه‌ایم * ما زر از زرّآفرین آورده ایم
آنك گر خواهد همه خاكِ زمین * سر بسر زر گردد و دُرِّ ثمین
حق برای آن کند ای زرگزین * روزِ محشر این زمین‌را نُقره‌گین
فارغیم از زر که ما بس پُر فنیم * خاکیانرا سر بسر زرّین کُنیم
از شما کی کُدیهٔ زر می‌کنیم * ما شمارا کیمیاگر می‌کنیم
ترکِ آن گیرید گر مُلكِ سَباست * که برونِ آب و گِل بس مُلکهاست
تخته‌بندست آنك تختش خوانده‌ٔ * صدر پنداری و بر دَر مانده‌ٔ
پادشاهی نیستت بر ریشِ خود * پادشاهی چون کنی بر نیك و بد
بی مرادِ تو شود ریشت سپید * شرم دار از ریشِ خود ای کژّ اُمید
مالكُ ٱلْمُلکست هرکش سر نهد * بی جهانِ خاك صد ملکش دهد
لیك ذوقِ سجدهٔ پیشِ خدا * خوشتر آید از دو صد دولت ترا
پس بنالی که نخواهم ملکها * ملكِ آن سجده مسلّم کن مرا

Heading: A om. مر آن. B om. مر. Bul. کردن بایشان.

(۶۵۴) After this verse Bul. adds:

که چهل منزل بروی زر بدید * وز چنین هدیه خجل چون می‌شدید

(۶۵۶) B همه روی زمین. (۶۵۹) A که for کی. Bul. میکنم *bis*. Bul. من شمارا.

(۶۶۰) B اگر ملك. ABHK برون از آب. A om. و.

(۶۶۳) H Bul, سفید.

چون نبودش تیشهٔ او دیر ماند * مُشتری‌را منتظر آنجا نشاند
رُویش آن سو بود گِل‌خور ناشِکفت * گِل ازو پوشیده دزدیدن گرفت
ترس ترسان که نباید ناگهان * چشمِ او بر من فتد از امتحان
دید عطّار آن و خود مشغول کرد * که فزون‌تر دزد هین ای رُویْ‌زرد
گر بدزدی وز گلِ من می‌بَری * رَو که هم از پهلوی خود می‌خوری
تو همی‌ترسی زِمن لیك از خَری * من همی‌ترسم که تو کمتر خوری
گرچه مشغولم چنان احمق نیَم * که شکَر افزون کشی تو از نیَم
چون ببینی مر شکررا زآزمود * پس بدانی احمق و غافل که بود
مرغ زآن دانه نظر خوش می‌کند * دانه هم از دُور راهش می‌زند
گر زنای چشمِ حظّی می‌بَری * نه کباب از پهلوی خود می‌خوری
این نظر از دُور چون تیرست و سَم * عشقت افزون می‌شود صبرِ تو کم
مالِ دنیا دامِ مرغانِ ضعیف * مُلكِ عُقبَی دامِ مرغانِ شریف
تا بدین مُلکی که او دامیست ژرف * در شکار آرند مرغان شگرف
من سُلیمان می‌نخواهم مُلکتان * بلك من بِرْهانم از هر هُلْکتان
کین زمان هستید خود مملوكِ مُلك * مالكِ مُلك آنك بجْهید او زهُلك
بازگونه ای اسیرِ این جهان * نامِ خود کردی امیرِ این جهان
ای تو بندهٔ این جهان محبوسْ‌جان * چند گویی خویش‌را خواجهٔ جهان

(٦٣٦) H منتظر او می‌نشاند. AH تیشهٔ (*sic*) او می دیر ماند.
(٦٣٩) AB Bul. دید آن عطّار. Bul. ازین for هین.
(٦٤٢) B شکررا آزمود.
(٦٤٥) K کز زنای چشم. A خطی.
(٦٤٦) H چون تیزست.
(٦٤٨) G دامست.
(٦٤٩) Bul. من سلیمانم نخواهم. B می‌برهانم.
(٦٥٠) B او که for آنك. ABHK Bul. بجهد.

مر مرا سوی کُهستان راندند * میوها زآن بیشه می‌افشاندند
که خدا شیرین بکرد آن میوه‌را * در دهانِ تو بهمّتهای ما
هین بخور پاك و حلال و بی‌حساب * بی صُداع و نَقْل و بالا و نشیب
پس مرا زآن رزق نُطقی رُو نمود * ذوقِ گفتِ من خِرَدها می‌ربود
گفتم این فتنه‌ست ای ربِّ جهان * بخششی دِه از همه خلقان نهان
شد سخن از من دلِ خوش یافتم * چون انار از ذوق می‌بشْکافتم
گفتم ار چیزی نباشد در بهشت * غیرِ این شادی که دارم در سرشت
هیچ نعمت آرزو نآید دگر * زین نپردازم بجُور و نَیْشَکَر
مانده بود از کسب یك دو حبّه‌ام * دوخته در آستینِ جُبّه‌ام

نیّت کردن او کی این زر بدهم بدآن هیزم‌کش چون من روزی یافتم بکرامات مشایخ و رنجیدن آن هیزم‌کش از ضمیر و نیّت او،

آن یکی درویش هیزم می‌کشید * خسته و مانده زبیشه در رسید
پس بگفتم من زروزے فارغم * زین سِپس از بهرِ رزقم نیست غم
میوهٔ مکروه بر من خوش شدست * رزقِ خاص جسم‌را آمد بدست
چونك من فارغ شدستم از گلو * حبّهٔ چندست این بدْهم بدو
بدْهم این زررا بدین تکلیف‌کَش * تا دو سه روزك شود از قُوت خوش
خود ضمیرم‌را همی‌دانست او * زآنك سمعش داشت نور از شمعِ هُو
بود پیشش سِرِّ هر اندیشهٔ * چون چراغی در درونِ شیشهٔ

(٦٨١) Bul. این میوه‌را. (٦٨٢) BH حلالی بی‌حساب. A حلال بی‌حساب. ABH om. و before نقل. BHK Bul. om. و before بالا. (٦٨٥) B دل بشکافتم.
(٦٨٧) BHK Bul. بجوز for بجُور. (٦٨٨) K کسپ.
Heading: A om. او.
(٦٩٢) Bul. بدآن for بدین. (٦٩٤) HK زآنك شمعش.

پادشاهانِ جهان از بَدْرَگی * بُو نبردند از شرابِ بندگی
ورنه اَدْهَم‌وار سَرْگَردان و دنگ * ملك‌را برهم زدندی بی درنگ
لیك حق بهرِ ثباتِ این جهان * مُهرشان بنْهاد بر چشم و دهان
تا شود شیرین بر ایشان تخت و تاج * که ستانیم از جهانداران خراج
از خراج ار جمع آری زر چو ریگ * آخر آن از تو بماند مُرْدَریگ
همرهِ جانت نگردد ملك و زر * زر بِدِه سُرمه ستان بهرِ نظر
تا ببینی کین جهان چاهیست تنگ * یُوسُفانه آن رسن آری بچنگ
تا بگوید چون زچاه آیی ببام * جان که یا بُشْرایَ هٰذا لِی غُلام
هست در چاه انعکاساتِ نظر * کمترین آنك نماید سنگ زر
وقتِ بازی کودکانرا زاِختلال * می‌نماید آن خَزَفها زرّ و مال
عارفانش کیمیاگر گشته‌اند * تا که شد کانها بر ایشان نژند

دیدن درویش جماعت مشایخ‌را در خواب و درخواست کردن روزیٔ حلال بی مشغول شدن بکسب و از عبادت ماندن و ارشاد ایشان اورا و میوهای تلخ و ترش کوهی بر وی شیرین شدن بداد آن مشایخ ،

آن یکی درویش گفت اندر سَمَر * خِضْریانرا من بدیدم خواب در
گفتم ایشانرا که روزیٔ حلال * از کجا نوشم که نبْود آن وبال

(٦٦٨) B زدیدی. (٦٦٩) AB که حق از بهر ثبات.
(٦٧١) AH آخر از تو آن بماند.
(٦٧٣) H in second hemistich: ملك و زر بفروش و حیرانی بخر, corr. in marg.
(٦٧٤) AH زچه آیی.
Heading: K Bul. ماندن او. K Bul. بکسب دنیا. Bul. که مشغول. B حلال از ایشان. Bul. میوهای. A اورا. Bul. برو شیرین. Bul. و بر وی. (٦٧٩) Bul. زآن وبال.

تحریض سلیمان علیه السّلم مر رسولانرا بر تعجیل هجرت بلقیس بهر ایمان،

همچنان که شه سلیمان در نبرد * جذبِ خیل و لشکرِ بلقیس کرد
که بیایید ای عزیزان زود زود * که بر آمد موجها از بحرِ جود
سوی ساحل می‌فشاند بی خطر * جوشِ موجش هر زمانی صد گهر
الصّلا گفتیم ای اهلِ رشاد * کین زمان رِضوان دَرِ جنّت گشاد
پس سلیمان گفت ای پیکان روید * سوی بلقیس و بدین دین بگروید
پس بگوییدش بیا اینجا تمام * زود که اِنَّ اللّهَ یَدْعُو بِالسَّلام
هین بیا ای طالبِ دولت شتاب * که فُتوحست این زمان و فتحِ باب
ای که تو طالب نهٔ تو هم بیا * تا طلب یابی ازین یارِ وفا

سبب هجرت ابرهیم ادهم قدّس الله سرّه و ترک ملک خراسان،

ملک برهم زن تو ادهم‌وار زود * تا بیابی همچو او مُلکِ خُلود
خفته بود آن شه شبانه بر سریر * حارسان بر بام اندر دار و گیر
قصدِ شه از حارسان آن هم نبود * که کند زآن دفعِ دزدان و رُنود
او همی‌دانست کآن کو عادلست * فارغست از واقعه ایمن‌دلست
عدل باشد پاسبانِ کامها * نه بشب چوبک‌زنان بر بامها
لیک بُد مقصودش از بانگِ رباب * همچو مشتاقان خیالِ آن خطاب
نالهٔ سُرنا و تهدیدِ دُهُل * چیزکی مانَد بدآن ناقورِ کُل
پس حکیمان گفته‌اند این لحنها * از دوارِ چرخ بگرفتیم ما

(۷۲۲) Bul. om. که. (۷۲۵) ABH Bul. هم تو بیا.
Heading: A ادهم suppl. above. A om. ملك. B خراسان گفتن.
(۷۲۶) B درهم زن. (۷۲۹) Bul. هر کو عادلست. G originally آمن‌دلست.

هیــچ پنهان می‌نشد از وی ضمیــر * بود بــر مضمونِ دلها او امیــر
پس همی‌مُنگیــد بــا خود زیــرِ لب * در جوابِ فکــرتم آن بُو ٱلعجب
که چنین اندیشی از بهــرِ ملوك * كَيْفَ تَلْقَى ٱلرِّزْقَ إِنْ لَمْ يَرْزُقُوك
من نمی‌کردم سخن‌را فهــم لیك * بر دلم می‌زد عتابــش نیك نیك
سوی من آمد بهیبت همچو شیــر * تنگِ هیــزم‌را زخود بنْهــاد زیــر
پَرْتَوِ حالی کــه او هــیــزم نهــاد * لرزه بر هر هفت عُضْوِ من فتاد
گفت یا رَب گر ترا خاصان هَی‌اند * کــه مبارك‌دَعْوَت و فــرّخ‌پَی‌انــد
لطفِ تو خواهــم که میناگــر شود * این زمان این تنگِ هیزم زر شود
در زمان دیدم که زر شد هیزمش * همچو آتش بر زمین می‌تافت خوش
من در آن بی‌خود شدم تا دیرگــه * چونك با خویش آمدم من از وَلَه
بعد از آن گفت ای خدا گر آن کبار * بس غَیُورند و گریزان زاِشتهــار
باز این‌را بنــدِ هیــزم ساز زود * بی توقّف هم بــر آن حالی که بود
در زمان هیزم شد آن اغصانِ زر * مست شد در کارِ او عقل و نظــر
بعد از آن بر داشت هیزم‌را و رفت * سوی شهر از پیشِ من او تیز و تفت
خواستم تا در پیِ آن شه روم * پُرسم از وی مُشکلات و بشْنوم
بسته کرد آن هیبتِ او مــر مــرا * پیشِ خاصــان ره نباشــد عامــه‌را
ور کسی‌را ره شود گو سَــر فشان * کآن بود از رحمت و از جذبشان
پس غنیمــت دار آن توفیق‌را * چون بیــابی صحبتِ صدّیق‌را
نه چو آن ابله که یابــد قُربِ شاه * سهل و آسان در فتد آن دم زراه
چون زقُربانی دهنــدش بیشتــر * پس بگوید رانِ گاوست این مگر
نیست این از رانِ گاو ای مُفْتَــری * رانِ گاوت می‌نمایــد از خــری
بذلِ شاهانه‌ست این بی رشوتی * بخششِ محض است این از رحمتی

(۶۹۷) مُنگید: so vocalised in BG.
(۷۰۱) A پرتو خاکی. (۷۰۲) B خاصان هند.
(۷۰۵) B آمدم باز از وله.

بیشتر در آب می‌افتد ثمر * آب در پستیست از تو دُور در
تا تو از بالا فرو آیی بزور * آبِ جُویش بُرده باشد تا بدُور
گفت قصدم زین فشاندن جوْز نیست * تیزتر بنگر برین ظاهر مایست
قصدِ من آنست کاید بانگِ آب * هم ببینم بر سرِ آب این حَباب
تشنه‌را خود شُغل چه بْود در جهان * گِردِ پایِ حَوْض گشتن جاودان
گِرْدِ جُو و گِرْدِ آب و بانگِ آب * همچو حاجی طایفِ کعبهٔ صواب
همچنان مقصودِ من زین مثنوی * ای ضیاء ٱلحق حُسام ٱلدّین تُوی
مثنوی اندر فُروع و در اُصول * جمله آنِ تُست کردستی قبول
در قبول آرند شاهان نیك و بد * چون قبول آرند نبْود بیش رَد
چون نِهالی کاشتی آبش بده * چون گشادش دادهٔ بگْشا گِره
قصدم از الفاظِ او رازِ تُوَست * قصدم از اِنْشایش آوازِ تُوَست
پیشِ من آوازت آوازِ خداست * عاشق از معشوق حاشا که جُداست
اتّصالی بی تکیّف بی قیاس * هست رَبّ ٱلنّاس‌را با جانِ ناس
لیك گفتم ناس من نَسْناس نی * ناسْ غیرِ جانِ جان‌اِشْناس نی
ناس مَرْدُم باشد وکُو مردُمی * تو سَرِ مَرْدُم ندیدستی دُمی
مَا رَمَیْتَ إِذْ رَمَیْتَ خوانده * لیك جسمی در تجزّی مانده
مُلكِ جسمت‌را چو بلقیس ای غَبی * ترك کن بهرِ سُلَیْمانِ نَبی

(٧٤٨) Bul. و از تو. A Bul. دورتر. (٧٤٩) AH Bul. فرود آیی. A برده باشی, corr. in marg. (٧٥٢) A طایف و کعبه.

(٧٥٦) After this verse Bul. adds:

متنوبرا جمله اصل و ابتدا * خود تویی هم تا تو باشد انتها
هم ترا عون ترا هم التجا * شفقت و بر سعد تو شد اتّکا
استوا و گفت و گوی مثنوی * گر پذیرفتی همه هدیهٔ توی
عز و اقبالرا قبول تو نشان * چون تویی شاه دل و سلطان جان

(٧٥٧) ABH آبش تو ده. (٧٥٨) ABHK Bul. از انشاش.
(٧٥٩) AB کی for که. H گی. (٧٦٠) A اتّصال. (٧٦٢) A تو سری مردم.

بانگِ گردشهای چرخست این که خلق * می‌سرایندش بطُنبور و بحلق
مؤمنان گویند کآثارِ بهشت * نغز گردانید هر آوازِ زشت
ما همه اجزای آدم بوده‌ایم * در بهشت آن لحنها بشْنوده‌ایم
گرچه بر ما ریخت آب و گِل شکی * یادمان آمد از آنها چیزکی
لیك چون آمیخت با خاكِ کُرَب * کی دهند این زیر و این بَم آن طرب
آب چون آمیخت با بول و کُمیز * گشت زآمیزش مزاجش تلخ و تیز
چیزکی از آب هستش در جسد * بول گیرش آتشی را می‌کُشد
گر نجس شد آب این طبعش بماند * کآتشِ غم‌را بطبعِ خود نشاند
پس غذای عاشقان آمد سماع * که درو باشد خیالِ اجتماع
قوّتی گیرد خیالاتِ ضمیر * بلك صورت گردد از بانگ و صفیر
آتشِ عشق از نواها گشت تیز * آنچنانك آتشِ آن جوْزریز

حکایت آن مرد تشنه کی از سر جوزبُن جوز می‌ریخت در جوی آب که در گَو بود و بآب نمی‌رسید تا بافتادن جوز بانگ آب بشنود و اورا چو سماع خوش بانگ آب اندر طرب می‌آورد،

در نُغولی بود آب آن تشنه راند * بر درختِ جَوْز جَوْزی می‌فشاند
می‌فتاد از جَوْزبُن جَوْز اندر آب * بانگ می‌آمد همی‌دید او حَباب
عاقلی گفتش که بگْذار ای فتی * جَوْزها خود تشنگی آرد ترا

(۷۳۷) Bul. یادمان اید از آنها اندکی. (۷۳۸) A خاك و کرب.
(۷۳۹) K طلخ و تیز. (۷۴۲) A Bul. غدای. G غِدای.
(۷۴۳) A om. و. (۷۴۴) A آنچنانك آن آتش.
Heading: A om. جوز before می‌ریخت. AH و با آب. B. و در اب. B بانگ آبرا.
A om. و before اورا. Bul. چون سماع.
(۷۴۵) B درختی. (۷۴۶) Bul. می‌آید. (۷۴۷) AH Bul. بگذر.

پرده‌دارِ تو درت‌را بر کَنَد * جانِ تو با تو بجان خصمی کُنَد
جملهٔ ذرّاتِ زمین و آسمان * لشکرِ حقّند گاهِ امتحان
بادرا دیدی که با عادان چه کرد * آب‌را دیدی که در طوفان چه کرد
آنچ بر فرعون زد آن بحرِ کین * وآنچ با قارون نمودست این زمین
وآنچ آن بابیل با آن پیل کرد * وآنچ پشّه کلّهٔ نمرود خورد
وآنك سنگ انداخت داودی بدست * گشت ششصد پاره و لشکر شکست
سنگ می‌بارید بر اَعْدای لُوط * تا که در آبِ سیه خوردند غُوط
گر بگویم از جماداتِ جهان * عاقلانه یاریٔ پیغمبران
مثنوی چندان شود که چل شُتُر * گر کَشَد عاجز شود از بارِ پُر
دست بر کافر گواهی می‌دهد * لشکرِ حق می‌شود سَر می‌نهد
ای نموده ضدِّ حق در فعل دَرْس * در میانِ لشکرِ اوبی بترس
جُزْو جُزْوت لشکرِ او در وفاق * مر ترا اکنون مُطیعند از نفاق
گر بگوید چشم‌را کورا فشار * دردِ چشم از تو بر آرد صد دَمار
ور بدنْدان گوید او بنْما وبال * پس ببینی تو زدنْدان گوشمال
بازکن طِب‌را بخوان بابُ العِلَل * تا ببینی لشکرِ تن‌را عمل
چونك جانِ جانِ هر چیزی وَیست * دشمنی با جانِ جان آسان کَیَست
خود رها کن لشکرِ دیو و پَری * کز میانِ جان کُنندم صَفْدَری
ملك‌را بگْذار بلقیس از نُخُست * چون مرا یابی همهٔ مُلك آنِ تُست
خود بدانی چون بر من آمدی * که تو بی من نقشِ گرمابه بُدی
نقش اگر خود نقشِ سلطان یا غَنیست * صورتست از جانِ خود بی چاشنیست

(۷۸۴) B ابررا for آب‌را. (۷۸۷) G شصد.

(۷۸۸) After this verse Bul. adds:

از کف شاه رسل یك قبضه خاك * کرد ناگه مشرکین‌را بس هلاك

(۷۸۹) ABGK پیغامبران.

(۷۹۰) Bul. از بار بر.

می‌کنم لا حَوْل نه از گفتِ خویش * بلك از وسواسِ آن اندیشه‌کیش
کو خیالی می‌کند در گفتِ من * در دل از وسواس و اِنکاراتِ ظن
می‌کنم لا حَوْل یعنی چاره نیست * چون ترا در دل بِضِدّم گفتنیست
چونك گفتِ من گرفتت در گلو * من خَمُش کردم تو آن، خود بگو
آن یکی نایئ خوش نَیْ می‌زدست * ناگهان از مَقْعَدش بادے بجَست
نای‌را بر کُون نهاد او که زِ من * گر تو بهتر می‌زنی بِسْتان بزن
ای مُسَلْمان خود ادب اندر طلب * نیست اِلّا حَمْل از هر بی‌ادب
هرکرا بینی شکایت می‌کند * که فلان کس راست طبع و خُوی بَد
این شکایت‌گر بدان که بَدْخُوَست * که مر آن بَدْخُوی‌را او بَدْگُوَست
زآنك خوش‌خُو آن بود کو در خُمول * باشد از بَدْخُو و بَدْطبعان حَمول
لیك در شیخ آن گِلَه زامْرِ خداست * نه پیِ خشم و مُمارات و هواست
آن شکایت نیست هست اصلاحِ جان * چون شکایت کردنِ پیغمبران
ناحَمولیٔ انبیا از امر دان * ورنه حمّالست بَدرا حِلْمشان
طبع‌را کُشتند در حَمْلِ بَدی * ناحَمولی گر بود هست ایزدی
ای سُلیمان در میانِ زاغ و باز * حِلمِ حق شو با همهٔ مرغان بساز
ای دو صد بلقیس حِلمت‌را زبون * که اِهْدِ قَوْمی إِنَّهُمْ لا یَعْلَمُون

تهدید فرستادن سلیمان علیه السّلم پیش بلقیس کی اصرار میندیش بر شرك و تأخیر مکن،

هین بیا بلقیس ورنه بَد شود * لشکرت خصمت شود مُرْتَد شود

(۷۶۶) K om. و after وسواس. Bul. انکارات و ظن.
(۷۶۹) ABHK نایی خوش نی می‌زدست. Bul. نایی که خوش نی میزدست. G has نایی ِ خوش with *iḍáfat*.
(۷۷۴) B بدان بدخو بود. B چون مر آن بدخوی‌را بدگو بود.
(۷۷۶) K این شکایت. ABGK پیغامبران.   (۷۷۸) G حِمْل بدی.

گر در آییم اے رهی در بُتکَده * بُت سجود آرد نه ما در معْبَده
احمد و بُوجَهْل در بُتخانه رفت * زین شدن تا آن شدن فرقیست زفت
این در آید سَر نهند اورا بتان * آن در آید سَر نهد چون اُمّتان
این جهانِ شهوتی بُتْخانه‌ایست * انبیا و کافرانرا لانه‌ایست
لیك شهوت بندهٔ پاکان بود * زر نسوزد زآنك نقدِ کان بود
کافران قَلْبند و پاکان همچو زر * اندرین بُوته دَرند این دو نفر
قلب چون آمد سیه شد در زمان * زر در آمد شد زَریٔ او عیان
دست و پا انداخت زر در بوته خوش * در رخِ آتش همی‌خندد رَگش
جسمِ ما روپوشِ ما شد در جهان * ما چو دریا زیرِ این کَه در نهان
شاهِ دین‌را منگر ای نادان بطین * کین نظر کردست ابلیسِ لعین
کَی توان اندود این خورشیدرا * با کَفِ گِل تو بگو آخر مرا
گر بریزی خاك و صد خاکسترش * بر سَرِ نور او بر آید بر سَرش
کَه کِه باشد کو بپوشد رُویِ آب * طین که باشد کو بپوشد آفتاب
خیز بلقیسا چو ادهم شاهوار * دود ازین مُلكِ دو سه‌روزه بر آر

باقیّ قصّهٔ ابرهیم ادهم قدّس الله سرّه،

بر سرِ تختی شنید آن نیك‌نام * طَقْطَقی و هاے و هویی شب زبام

---

(۸۱٦) A این for زین. A فرقست. (۸۱۷) A سر نهد اورا بتان.
(۸۱۸) A جهانی. (۸۱۹) A آنك نقد.
(۸۲۲) B Bul. همی‌خندد زکش. (۸۲۵) K با کفی گل.
(۸۲۷) AGHK که کی باشد. B که چه باشد. B تا بپوشد روی آب. GH طین کی باشد.
A کی and H که for کو in the first hemistich, and ABH که for کو in the second.
Heading: ABK Bul. ابرهیم ادهم رحمة الله علیه. After the Heading Bul. adds:
حال ابراهیم‌را کن تو بیان * از چه رو کردست ترك این جهان
(۸۲۹) ABHK تقتقی. B های هویی. B Bul. ببام.

زینتِ او از برای دیگران * باز کرده بیهُده چشم و دهان
ای تو در پیکار خودرا باخته * دیگرانرا تو زخود نشْناخته
تو بهر صورت که آیی بیستی * که منم این واللّه آن تو نیستی
یك زمان تنها بمانی تو زخلق * در غم و اندیشه مانی تا بحلق
این تو کی باشی که تو آن اَوْحَدی * که خوش و زیبا و سرمستِ خودی
مرغِ خویشی صیدِ خویشی دامِ خویش * صدرِ خویشی فرشِ خویشی بامِ خویش
جوهر آن باشد که قایم با خودست * آن عَرَض باشد که فرعِ او شُدست
گر تو آدمزادهٔ چون او نشین * جملهٔ ذُرّیّات‌را در خود ببین
چیست اندر خُم که اندر نهر نیست * چیست اندر خانه کاندر شهر نیست
این جهان خُمّست و دل چون جُویِ آب * این جهان حُجره‌ست و دل شهرِ عُجاب

پیدا کردن سلیمان علیه السّلم که مرا خالصًا لِأَمْرِ اللّهِ جهدست در ایمان تو، یك ذرّه غرضی نیست مرا نه در نفس تو و حسن تو و نه در ملك تو، خود بینی چون چشم جان باز شود بنور اللّه،

هین بیا که من رسولم دعوتی * چون اجل شهوت‌کُشم نه شهوتی
ور بود شهوت امیرِ شهوتم * نه اسیرِ شهوتِ رُویِ بتم
بُت‌شکن بودست اصلِ اصلِ ما * چون خلیلِ حقّ و جملهٔ انبیا

(۸۰۲) G در بیگار.
(۸۰۷) AHK Bul. فرش خویش و بام خویش. AHK Bul. صید خویش و دام خویش.
(۸۱۰) ABHK کاندر خم. (۸۱۱) G حُجْرست.
Heading: K Bul. بلقیس‌را که مرا. Bul. غرض. Bul. نی در نفس تو نی در ملك تو. B و نه در حسن تو. K Bul. باز شود والمؤمن ینظر بنور الله. B بنور الله عزّ وجلّ.
(۸۱۲) Bul. شهوت و روی.

لاقتِ ٱلْأَشْباحُ يَوْمَ وَصْلِها * عادتِ ٱلْأَوْلادُ صَوْبَ أَصْلِها
أُمَّةُ ٱلْعِشْقِ ٱلْخَفِىِّ فى ٱلْأُمَم * مِثْلُ جُودٍ حَوْلَهُ لُؤْمُ ٱلسَّقَم
ذِلَّةُ ٱلْأَرْواحِ مِنْ أَشْباحِها * عِزَّةُ ٱلْأَشْباحِ مِنْ أَرْواحِها
أَيُّها ٱلْعُشّاقُ ٱلسُّقْيا لَكُم * أَنْتُمُ ٱلْباقُونَ وَٱلْبَقْيا لَكُم
أَيُّها ٱلسّالُونَ قُومُوا وَٱعْشَقُوا * ذاكَ رِيحُ يُوسُفٍ فَٱسْتَنْشِقُوا
مَنْطِقُ ٱلطَّيْرِ سليمانى بيا * بانگِ هر مرغى كه آيد مى‌سِرا
چون بمرغانت فرستادست حق * لحنِ هر مرغى بدادستت سَبَق
مرغِ جَبْرى‌را زبانِ جَبْر گو * مرغِ پَرّاِشْكسته‌را از صَبْر گو
مرغِ صابررا تو خوش دار و مُعاف * مرغِ عَنْقارا بخوان اوصافِ قاف
مر كبوتررا حذر فرما زباز * بازرا از حِلْم گو و احتراز
وآن خُفاشى‌را كه ماند او بى نوا * مى‌كُنَش با نور جُفت و آشنا
كبكِ جنگى‌را بياموزان تو صُلح * مر خُروسانرا نُما اَشْراطِ صُبح
همچنان مى‌رَو زهُدهُد تا عُقاب * ره نُما وَٱللّٰهُ أَعْلَمُ بِٱلصَّواب

آزاد شدن بلقيس از ملك و مست شدن او از شوق ايمان و التفات همّت او از همه ملك منقطع شدن وقت هجرت الّا از تخت،

چون سُليمان سوى مرغانِ سَبا * يك صفيرى كرد بست آن جمله‌را
جز مگر مرغى كه بُد بى جان و پر * يا چو ماهى گنگ بود از اصل كر
نى غلط گفتم كه كرگر سَر نهد * پيشِ وَحْىِ كِبْريا سمعش دهد
چونك بلقيس از دل و جان عزم كرد * بر زمانِ رفته هم افسوس خورد

(٨٤٦) A صوت اصلها.   (٨٥١) مى‌سِرا : so G.   (٨٥٧) B اشراق صبح.
Heading: Bul. از همه منقطع شدن.
(٨٦٠) ABH از اصل و كر.   (٨٦١) HK كه گر كر.
(٨٦٢) A همه افسوس.

گامهای تند بر بام سرا * گفت با خود این چنین زَهْره کرا
بانگ زد بر روزن قصر او که کیست * این نباشد آدمی مانا پَریست
سَر فرو کردند قومی بو العجب * ما همی‌گردیم شب بهر طلب
هین چه می‌جویید گفتند اشتران * گفت اشتر بام بَر کی جُست هان
پس بگفتندش که تو بر تختِ جاه * چون همی‌جویی ملاقاتِ اِلٰه
خود همان بُد دیگر اورا کس ندید * چون پَری از آدمی شد ناپدید
معنی‌اش پنهان و او در پیشِ خلق * خلق کی بینند غیر ریش و دلق
چون زچشمِ خویش و خلقان دُور شد * همچو عَنْقا در جهان مشهور شد
جانِ هر مرغی که آمد سوی قاف * جملهٔ عالم ازو لافند لاف
چون رسید اندر سَبا این نورِ شرق * غُلغُلی افتاد در بلقیس و خلق
رُوحهای مُرده جمله پَر زدند * مُردگان از گورِ تن سَر بر زدند
یک دگررا مژده می‌دادند هان * نک ندایی می‌رسد از آسمان
زآن ندا دینها همی‌گردند گبز * شاخ و برگِ دل همی‌گردند سبز
از سُلیمان آن نَفَس چون نفخِ صُور * مردگانرا وا رهانید از قُبور
مر ترا بادا سعادت بعد ازین * این گذشت اللهُ أَعْلَم بِالْیَقین

بقیّهٔ قصّهٔ اهل سبا و نصیحت و ارشاد سلیمان علیه السّلم آلِ بلقیس‌را هر یکی‌را اندر خوردِ مشکلات دین و دل او و صید کردن هر جنس مرغ ضمیری بصفیر آن جنس مرغ و طعمهٔ او،

قصّه گویم از سَبا مشتاق‌وار * چون صَبا آمد بسوی لاله‌زار

(۸۳۸) Bul. جملهٔ مرغان. A Bul. لافند و لاف.   (۸۴۱) B خوش ندایی.

Heading: In G آل is suppl. above. BG اندر خود و مشکلات. HK اندر خور و مشکلات. In G خور is suppl. before خود, and in H خود is suppl. after خور. Bul. اندر خور خود و مشکلات. B دل و دین او. A om. و before صید.

(۸۴۵) A چون سبا آمد.

سَر بر آرد آفتاب با شرر * دُمِّ عَقْرَب‌را که سازد مُسْتَقَر
لیك خود با این همه بر نقدِ حال * جُست باید تختِ اورا انتقال
تا نگردد خسته هنگامِ لِقا * کودکانه حاجتش گردد روا
هست بر ما سهل و اورا بس عزیز * تا بود بر خوانِ حُوران دیو نیز
عِبْرتِ جانش شود آن تختِ ناز * همچو دلق و چارُقی پیشِ ایاز
تا بداند در چه بود آن مبتلا * از کُجاها در رسید او تا کُجا
خاك‌را و نُطفه‌را و مُضغه‌را * پیشِ چشمِ ما همی‌دارد خدا
کز کجا آوردمت ای بَدْنیَت * که از آن آید همی خِفْریقیَت
تو بر آن عاشق بُدی در دَوْرِ آن * مُنکرِ این فضل بودی آن زمان
این کرم چون دفعِ آن اِنکارِ تُست * که میانِ خاك می‌کردی نُخُست
حُجّتِ اِنکار شد اِنشارِ تو * از دوا بَدْتر شد این بیمارِ تو
خاك‌را تصویرِ این کار از کجا * نطفه‌را خصمی و انکار از کجا
چون در آن دَم بی دل و بی‌سر بُدی * فکرت و انکاررا مُنْکِر بُدی
از جَمادی چونك انکارت بُرست * هم ازین انکارْ حَشْرت شد دُرُست
پس مثالِ تو چو آن حلقه‌زنیست * کز درونش خواجه گوید خواجه نیست
حلقه‌زن زین نیست در یابد که هست * پس زحلقه بر ندارد هیچ دست
پس هم انکارت مبیّن می‌کند * کز جماد او حشرِ صَدْفن می‌کند
چند صنعت رفت ای انکار تا * آب و گِل انکار زاد از هَلْ أَتَى
آب و گِل می‌گفت خود انکار نیست * بانگ می‌زد بی‌خبر که اِخبار نیست
من بگویم شرحِ این از صد طریق * لیك خاطر لغزد از گفتِ دقیق

(۸۸۴) GH کی سازد.
(۸۸۶) K هست مارا سهل, corr. above. A om. و. A بر خوان دیوان حور نیز.
(۸۸۸) B او مبتلا. A از کجاها دور شد او. (۸۹۰) G خِفْریقیَت as in text.
(۸۹۱) B تو بدآن عاشق. (۸۹۲) B بتّر شد. (۸۹۶) Bul. هم از آن انکار.
(۸۹۸) In B vv. ۸۹۸ and ۸۹۹ are transposed, but the error is indicated in the usual way. (۹۰۱) B Bul. کاخبار نیست.

ترکِ مال و مُلك کرد او آنچنان * که بتَرْكِ نام و ننگ آن عاشقان
آن غلامان و کنیزانِ بناز * پیشِ چشمش همچو پوسیده پیاز
باغها و قصرها و آبِ رُود * پیشِ چشم از عشق گُلْخَن می‌نمود
عشق در هنگامِ استیلا و خشم * زشت گرداند لطیفانرا بچشم
هر زمرّدرا نماید گَندَنا * غیرتِ عشق این بود معنئ لا
لا اِلٰه اِلّا هُو اینست ای پناه * که نماید مَه ترا دیگِ سیاه
هیچ مال و هیچ مَخْزن هیچ رَخْت * می دریغش نآمد اِلّا جز که تخت
پس سلیمان از دلش آگاه شد * کز دلِ او تا دلِ او راه شد
آنکسی که بانگِ موران بشْنود * هم فغانِ سِرِّ دُوران بشْنود
آنك گوید رازِ قالَتْ نَمْلَةٌ * هم بداند رازِ این طاقِ کهن
دید از دُورش که آن تسلیم‌کیش * تلخش آمد فُرقتِ آن تختِ خویش
گر بگویم آن سبب گردد دراز * که چرا بودش بتخت آن عشق و ساز
گرچه این کلكِ قلم خود بی‌حسیست * نیست جنسِ کاتب اورا مؤنسیست
همچنین هر آلتِ پیشه‌وَرے * هست بی جان مؤنسِ جانِ وَرے
این سبب‌را من معیّن گفتمی * گر نبودی چشمِ فهمت‌را نمی
از بزرگیٔ تخت کز حَد می‌فزود * نقل کردن تخت‌را اِمکان نبود
خُرده‌کاری بود و تفریقش خَطَر * همچو اوصالِ بَدَن با همدگر
پس سلیمان گفت گرچه فی الْآخِر * سرد خواهد شد بَرُو تاج و سریر
چون زوَحْدت جان برون آرد سَری * جسم‌را با فرِّ او نبود فَرے
چون بر آید گوهر از قعرِ بحار * بنْگری اندر کف و خاشاكْ خوار

(۸۶۳) AH ترك ملك و مال. (۸۶٤) B کنیزانرا بناز.
(۸۶۹) H همچنانك هیچ مخزن. (۸۷٤) A آن عشق‌ساز, and so Bul.
(۸۷۵) ABHK Bul. کلك و قلم. B گرچه خود این کلك و کاغذ بی حسیست.
(۸۷۶) A آلتی. AB جان‌وری. GK Bul. جانوری. H جانِ وَری. In H هر has been suppl. after مؤنس. (۸۷۷) A چشم و فهمت‌را. (۸۷۹) B اوصاف بدن. A همدیگر.
(۸۸۲) HK ننگری. G خاشاكْ with *sukūn*.

مصطفی را چون زشیر او باز کرد * بر کفش بر داشت چون ریحان و وَرْد
می‌گریزانیدش از هر نیك و بد * تا سپارد آن شهنشه را بجَد
چون همی آورد امانت را زبیم * شد بکعبه وآمد او اندر حَطیم
از هوا بشْنید بانگی کای حطیم * تافت بر تو آفتابی بس عظیم
ای حطیم امروز آید بر تو زود * صد هزاران نور از خورشیدِ جود
ای حطیم امروز آرد در تو رخت * مُحْتَشَم شاهی که پیكِ اوست بخت
ای حطیم امروز بی شكّ از نوی * منْزِلِ جانهای بالایی شوی
جانِ پاکان طُلْب طُلْب و جَوْق جَوْق * آیدت از هر نواحی مستِ شوق
گشت حیران آن حلیمه زآن صدا * نه کسی در پیش نه سوی قفا
شش جهت خالی زصورت وین ندا * شد پیاپی آن ندارا جان فدا
مصطفی را بر زمین بنْهاد او * تا کند آن بانگِ خوش را جُست و جُو
چشم می‌انداخت آن دَم سو بسو * که کجا است آن شهِ اسرارْگو
کین چنین بانگِ بلند از چپّ و راست * می‌رسد یا رَب رساننده کجاست
چون ندید او خیره و نومید شد * جسم لرزان همچو شاخِ بید شد
باز آمد سوی آن طفلِ رشید * مصطفی را بر مکانِ خود ندید
حیرت اندر حیرت آمد بر دلش * گشت بس تاریك از غم منزلش
سوی منزلها دوید و بانگ داشت * که کِه بر دُرْدانه‌ام غارت گماشت
مکّیان گفتند مارا علم نیست * ما ندانستیم کآنجا کودکیست

(٩٢٠) ABH Bul. امروز آمد. (٩٢١) Bul. بر تو رخت.
(٩٢٣) A طلب و طلب و جوق و جوق. H طُلْپ طُلْپ.
(٩٢٤) Bul. از صدا. ABH Bul. insert و after پیش.
(٩٢٦) B آن بانگ‌زن‌را جست و جو. H آن بانگ‌را او جست و جو, and so G in marg.
(٩٢٧) K که کجاست این خسرو اسرارگو. B که کجایست این شه. H این شه.
(٩٣٠) B بر مقام خود. (٩٣١) AH در دلش.
(٩٣٢) ABGHK که کی بر دردانه‌ام. Bul. تا که بر دردانه‌ام.

چاره کردن سلیمان علیه السّلم در احضار تخت بلقیس از سبا ،

گفت عفریتی که تختش‌را بفن * حاضر آرم تا تو زین مجلس شدن
گفت آصف من باِسْمِ اعظمش * حاضر آرم پیشِ تو در یکدمش
گرچه عفریت اوستادِ سِحْر بود * لیك آن از نفخِ آصف رُو نمود
حاضر آمد تختِ بلقیس آن زمان * لیك زآصف نه از فنِ عفریتیان
گفت حَمْدِ الله برین و صد چنین * که بدیدستم زرَبّ العالمین
پس نظر کرد آن سلیمان سوی تخت * گفت آری گُول‌گیری ای درخت
پیشِ چوب و پیشِ سنگ نقش‌کُنْد * ای بسا گُولان که سَرها می‌نهند
ساجد و مسجود از جان بی‌خبر * دیده از جان جُنبشی واندك اثر
دیده در وقتی که شد حیران و دنگ * که سخن گفت و اشارت کرد سنگ
نردِ خدمت چون بناموْضع بباخت * شیرِ سنگین‌را شقی شیری شناخت
از کرم شیرِ حقیقی کرد جود * استخوانی سوی سگ انداخت زود
گفت گرچه نیست آن سگ بر قِوام * لیك مارا استخوان لطفیست عام

قصّهٔ یاری خواستن حَلیمه از بُتان چون عقیب فطام مصطفی‌را علیه السّلم گم کرد و لرزیدن و سجدهٔ بتان و گواهی دادن ایشان بر عظمت کار مصطفی صلّی الله علیه وسلّم ،

قصّهٔ رازِ حَلیمه گویمت * تا زداید داستانِ او غمت

Heading: After the Heading Bul. adds:

پس سلیمان گفت عسکررا همان * تخت بلقیس‌را کنون خواهم عیان

(۹۰۴) B پیش شه. A من یکدمش, corr. above. (۹۰۷) G حمدِ.
(۹۰۹) B ای بسی گولان. (۹۱۱) GH کُه سخن گفت. (۹۱٤) AB Bul. اگرچه.
Heading: Bul. عقب فطام. ABHK Bul. عظمت کار محمّد.

گفت ای عُزّی تو بس اِکرامها * کردهٔ تا رَستهایم از دامها
بر عرب حقّست از اکرامِ تو * فرض گشته تا عرب شد رامِ تو
این حلیمهٔ سَعْدی از اومیدِ تو * آمد اندر ظلِّ شاخِ بیدِ تو
که ازو فرزندِ طفلی گم شدست * نامِ آن کودک محمّد آمدست
چون محمّد گفت این جملهٔ بتان * سَرْنگون گشتند و ساجد آن زمان
که برَوْای پیر این چه جُست و جُوست * آن محمّدرا که عزلِ ما ازوست
ما نگون و سنگسار آییم ازو * ما کساد و بی‌عِیار آییم ازو
آن خیالاتی که دیدندی زما * وقتِ فَتْرت گاه گاه اهلِ هوا
گُم شود چون بارگاهِ او رسید * آب آمد مر تیَمُّمرا درید
دُور شو ای پیر فتنه کم فُروز * هین زرَشْکِ احمدی مارا مسوز
دور شو بهرِ خدا ای پیر تو * تا نسوزی زآتشِ تقدیر تو
این چه دُمِّ اژدها افشردنست * هیچ دانی چه خبر آوردنست
زین خبر جوشد دلِ دریا و کان * زین خبر لرزان شود هفت آسمان
چون شنید از سنگها پیر این سخن * پس عصا انداخت آن پیرِ کهُن
پس زلرزه و خوف و بیمِ آن ندا * پیر دندانها بهم بر می‌زدی
آنچنانک اندر زمستان مردِ عُور * او همی‌لرزید و می‌گفت ای ثُبور
چون در آن حالت بدید او پیررا * آن عجب گُم کرد زن تدبیررا
گفت پیرا گرچه من در محنتم * حیرت اندر حیرت اندر حیرتم
ساعتی بادم خطیبی می‌کند * ساعتی سنگم ادبی می‌کند

(۹۵۳) Bul. حلیمهٔ سعد. G سُعدی. A شاد written above سعدی. Bul. امید او.

(۹۵٤) After this verse K adds the Heading: شنیدن نام محمّد علیه السلام آن بتان و سرنگون شدن ایشان.

(۹۵۵) A Bul. آن جمله, and so corr. in G. Bul. om. و.

(۹۵٦) Bul. این چه گفت و گوست. (۹۵۷) A سنگسارانیم ازو. A بی‌عیارانیم ازو.

(۹٦۳) AH دل و دریا. (۹٦۵) B پس زخوف و لرز و بیم. Bul. آن ندی.

(۹٦۷) Bul. پا و سر کم کرد زن.

ریخت چندان اشك وکرد او بس فغان * که ازو گریان شدند آن دیگران
سینه کوبان آنچنان بگْریست خوش * کاختران گریان شدند از گِرْیه‌اش

حکایت آن پیر عرب کی دلالت کرد حلیمه را باستعانت بتان،

پیرمردی پیشش آمد با عصا * کای حلیمه چه فتاد آخر ترا
که چنین آتش زدل افروختی * این جگرهارا زماتم سوختی
گفت احمدرا رضیعم مُعْتَمَد * پس بیاوردم که بسْپارم بجد
چون رسیدم در حطیم آوازها * می‌رسید و می‌شنیدم از هوا
من چو آن الحان شنیدم از هوا * طفل‌را بنْهادم آنجا زآن صدا
تا ببینم این ندا آوازِ کیست * که ندایی بس لطیف و بس شهیست
نه ازکسی دیدم بِگِرْدِ خود نشان * نه ندا می منقطع شد یك زمان
چونك وا گشتم زحَیْرتهای دل * طفل‌را آنجا ندیدم وای دل
گفتش ای فرزند تو انْدُه مدار * که نمایم مر ترا یك شهریار
که بگوید گر بخواهد حالِ طفل * او بداند منزل و رحالِ طفل
پس حلیمه گفت ای جانم فدا * مر ترا ای شیخِ خوبِ خوش‌ندا
هین مرا بنْمای آن شاهِ نظر * کش بود از حالِ طفلِ من خبر
بُرد اورا پیشِ عُزّی کین صنم * هست در اَخبارِ غیبی مُغْتَنَم
ما هزاران گُم شده زو یافتیم * چون بخدمت سوی او بشْتافتیم
پیر کرد اورا سجود و گفت زود * ای خداوندِ عرب ای بحرِ جُود

(۹۲٤) Bul. om. و.
(۹۲۵) K Bul. کوبان.
(۹۳٦) B پیش آمد.
(۹٤۰) Bul. از صدا.
(۹٤۱) B ببینم این صدا.
(۹٤٤) AB Bul. گفت ای فرزند. Bul. نمایم من ترا.
(۹٤٦) A Bul. خوب و خوش ندا.
(۹٤۸) Bul. سوی عزّی. G has عُزّی.

وز چنان بانگ بلند و نعرها * که بمیلی می‌رسید از وی صدا
زود عَبْدُ ٱلمُطَّلِب دانست چیست * دست بر سینه همی‌زد می‌گریست
آمد از غم بر درِ کعبه بسوز * کای خبیر از سِرِّ شب وز رازِ روز
خویشتن‌را من نمی‌بینم فنی * تا بود همرازِ تو همچون منی
خویشتن‌را من نمی‌بینم هنر * تا شوم مقبولِ این مسعود دَر
یا سَر و سجدهٔ مرا قدرے بود * یا بأشکم دولتی خندان شود
لیک در سیمای آن دُرِّ یتیم * دیده‌ام آثارِ لطفت اے کریم
که نمی‌ماند بما گرچه زماست * ما همه مِسّیم و احمد کیمیاست
آن عجایبها که من دیدم برُو * من ندیدم بر ولی و بر عدو
آنك فضلت تو درین طفلیش داد * کس نشان ندْهد بصدساله جهاد
چون یقین دیدم عنایتهای تو * بر وی او دُرّیست از دریای تو
من هم اورا می شفیع آرم بتو * حالِ او ای حال‌دان با من بگو
از درونِ کعبه آمد بانگ زود * که هم اکنون رخ بتو خواهد نمود
با دو صد اِقبالِ او محظوظِ ماست * با دو صد طُلْبِ مَلَك محفوظِ ماست
ظاهرش‌را شهرهٔ گیهان کنیم * باطنش‌را از همه پنهان کنیم
زرِّ کان بود آب و گِل ما زرگریم * که گهش خلخال و گه خاتم بُریم
گه حمایلهای شمشیرش کنیم * گاه بندِ گردنِ شیرش کنیم
گه ترُنْجِ تخت بر سازیم ازو * گاه تاجِ فرْقهاے ملك‌جو
عشقها داریم با این خاك ما * زانك افتادست در قَعْدهٔ رضا
گه چنین شاهی ازو پیدا کنیم * گه هم اورا پیشِ شه شیدا کنیم
صد هزاران عاشق و معشوق ازو * در فغان و در نفیر و جُست و جو

(۹۸۷) AH می‌نبینم من فنی.   (۹۹۲) B کی من دیدم.
(۹۹۵) After this verse K adds the Heading: جواب آمدن جدّ مصطفی عبد المطّلب‌را از درون کعبه, and so Bul.
(۹۹۹) A زر و کان.

بـاد بـا حـرفـم سخنها می‌دهـد * سنگ و کوهم فهمِ اشیا می‌دهـد
گـاه طفلـم‌را ربوده غیبیـان * غیبیـانِ سبـزپَـرِّ آسمـان
از که نالم با کـه گویم این گلـه * من شدم سَوْدایی اکنون صَدْدِلـه
غیرتش از شرحِ غیبـم لب ببست * این قَدَر گویم که طفلم گُم شُدست
گـر بگویم چیزِ دیگـر من کنون * خلق بندنـدم بزنجیـرِ جُنون
گفت پیرش کای حلیمـه شاد باش * سجدهٔ شُکـر آر و رُورا کم خـراش
غم مخـور یـاوه نگـردد او زتـو * بلك عالَـم یـاوه گـردد انـدرو
هر زمان از رشكِ غیرت پیش و پس * صد هزاران پاسبـانست و حَرَس
آن ندیدی کآن بتانِ ذو فُنون * چون شدنـد از نامِ طفلت سَرْنگون
این عجب قَرْنیست بـر رُویِ زمین * پیر گشتم من ندیـدم جنسِ این
زین رسالت سنگها چون ناله داشت * تا چه خواهد بر گُنه‌کاران گماشت
سنگ بی‌جُـرمست در معبودیَـش * تو نهٔ مُضْطَـر کـه بنـده بودیَـش
او که مُضْطَرّ این چنین ترسان شدست * تا که بر مُجْرِم چِهـا خواهنـد بست

خبر یافتن جدّ مصطفی عبد المطّلب از گم کردن حلیمه محمّدرا علیه السّلٰم و طالب شدن او گرد شهر و نالیدن او بر در کعبه و از حقّ در خواستن و یافتن او محمّدرا علیه السّلٰم،

چون خبـر یابـد جدِّ مصطفی * از حلیمـه وز فغانـش بـر مَـلا

(۹۷۰) B سخنها می‌دمد. In the second hemistich K has: سنگ‌را بین تو که پندم می‌دهد, corr. in marg.
(۹۷۱) B سبز پر بر آسمان. Bul. سبزپوش آسمان, and so A in marg.
(۹۷۲) GH از کی نالم با کی گویم.
(۹۷۵) ABH Bul. ای حلیمه.
(۹۷٦) K تو مخور غم که نگردد یاوه او.
(۹۷۷) BK Bul. رشك و غیرت. H پیش پس.
(۹۸۱) AH تو نهٔ بنده که مضطر بودیش, corr. in H.
(۹۸۳) B چون خبر در یافت.

عارفانِ رُوتُرُش چون خارْپُشت * عیش پنهان کرده در خارِ دُرُشت
باغ پنهان گِردِ باغ آن خار فاش * کای عَدُوی دزد زین دَر دُور باش
خارْپُشتا خار حارس کردهٔ * سَر چو صوفی در گریبان بُردهٔ
تا کسی دُوچارِ دانگ عیشِ تو * کم شود زین گُلْرُخانِ خارْخُو
طفلِ نو گرچه که کودکْخُو بُدست * هر دو عالَم خود طُفَیْلِ او بُدست
ما جهانی‌را بدو زنده کنیم * چرخ‌را در خدمتش بنده کنیم
گفت عبد المطّلب کین دَم کجاست * ای عَلِیمُ ٱلسِّرْ نشان ده راهِ راست

نشان خواستن عبد المطّلب از موضع محمّد علیه السّلم که کجاش یابم و جواب آمدن از اندرون کعبه و نشان یافتن،

از درونِ کعبه آوازش رسید * گفت ای جوینده آن طفلِ رشید
در فلان وادیست زیرِ آن درخت * پس روان شد زود پیرِ نیکبخت
در رکابِ او امیرانِ قُرَیْش * زانک جدّش بود زاَعیانِ قُرَیْش
تا بپُشتِ آدم اَسْلافش همه * مهترانِ بزم و رزم و مَلْحَمه
این نَسَب خود پوستِ اورا بوده‌است * کز شهنشاهانِ مِه پالوده‌است
مغزِ او خود از نسب دورست و پاك * نیست جنسش از سَمَك کس تا سِماك
نورِ حق‌را کس نجوید زاد و بود * خلعتِ حق‌را چه حاجت تار و پود
کمترین خلعت که بدْهد در ثواب * بر فزاید بر طرازِ آفتاب

(۱۰۲۶) A در خاك درشت.

(۱۰۲۷) B گرد گِل. and so written above the line in A. ABH Bul. عدوّ دزد. Bul. زین رز دور باش.

(۱۰۲۹) A om. Bul. در چار دنگ. G گم شود. H گُم شود.

(۱۰۳۰) A om. B هر دو عالَم در طفیل.

(۱۰۳۲) B Bul. om. آن. (۱۰۳۵) B از اعیان.

کارِ ما اینست بر کوریِٔ آن * که بکارِ ما ندارد میلِ جان
این فضیلت خاك‌را زآن رُو دهیم * که نواله پیشِ بی‌برگان نهیم
زآنك دارد خاك شکلِ اَغْبَری * وز درون دارد صِفاتِ اَنْوَری
ظاهرش با باطنش گشته بجنگ * باطنش چون گوهر و ظاهر چو سنگ
ظاهرش گوید که ما اینیم و بس * باطنش گوید نکو بین پیش و پس
ظاهرش مُنْکِر که باطن هیچ نیست * باطنش گوید که بنْماییم بیست
ظاهرش با باطنش در چالِش‌اند * لاجرم زین صبر نُصرت می‌کَشَند
زین تُرُش‌رُو خاك صورتها کنیم * خندهٔ پنهانْش‌را پیدا کنیم
زآنك ظاهر خاكْ اندوه و بُکاست * در درونش صد هزاران خنده‌هاست
کاشِفُ ٱلسِّرّیم و کارِ ما همین * کین نهانهارا بر آریم از کمین
گرچه دزد از مُنْکِری تن می‌زند * شحنه آن از عَصْر پیدا می‌کند
فضلها دزدیده‌اند این خاکها * تا مُقِرّ آریمشان از ابتلا
بس عجب فرزند کورا بوده‌است * لیك احمد بر همه افزوده‌است
شد زمین و آسمان خندان و شاد * کین چنین شاهی زما دو جُفت زاد
می‌شکافد آسمان از شادیَش * خاك چون سوسن شده زآزادیَش
ظاهرت با باطنت ای خاكِ خوش * چونك در جنگند و اندر کَش‌مَکَش
هرك با خود بهرِ حق باشد بجنگ * تا شود مَعْنیش خصمِ بُو و رنگ
ظُلمتش با نورِ او شد در قتال * آفتابِ جانْش‌را نبْود زوال
هرك کوشد بهرِ ما در امتحان * پشت زیرِ پایش آرد آسمان
ظاهرت از تیرگی افغان کنان * باطنِ تو گُلْستان در گُلْستان
قاصد او چون صوفیانِ رُوتُرُش * تا نیامیزند با هر نُورْکُش

(۱۰۰٦) K Bul. زآنکه نعمت پیش بی‌برگان نهیم.
(۱۰۰۹) A نیکو بین.
(۱۰۱٤) B کاشف سرّیم.
(۱۰۱٥) A شحنه از عصر, with اش suppl. above.

در نظارهٔ صید و صیّادئ شه * کرده ترك صید و مُرده در وَلَه
همچو مرغِ مُرده‌شان بگْرفته یار * تا کند او جنسِ ایشانرا شکار
مرغِ مرده مُضْطَر اندر وَصْل و بَیْن * خوانده اَلْقَلْبُ بَیْنَ إِصْبَعَیْن
مرغِ مُرده‌ش‌را هر آنك شد شکار * چون ببیند شد شکارِ شهریار
هرك او زین مرغِ مُرده سر بتافت * دستِ آن صیّادرا هرگز نیافت
گوید او منگر بمُرداریٔ من * عشقِ شه بین در نگهداریٔ من
من نه مُردارم مرا شه کُشته‌است * صورتِ من شِبْهِ مُرده گشته‌است
جُنْبِشم زین پیش بود از بال و پر * جنبشم اکنون زدستِ دادگر
جنبشِ فانیم بیرون شد زپوست * جنبشم باقیست اکنون چون ازوست
هرك کژ جنبد پیشِ جنبشم * گرچه سیمُرْغست زارش می‌کُشم
هین مرا مرده مبین گر زنده * در کفِ شاهم نگر گر بنده
مرده زنده کرد عیسی از کرم * من بکفِّ خالقِ عیسی دَرَم
کَی بمانم مرده در قبضهٔ خدا * بر کفِ عیسی مدار این هم روا
عیسی‌ام لیکن هر آنکو یافت جان * از دَمِ من او بماند جاودان
شد زعیسی زنده لیکن باز مُرد * شاد آنکو جان بدین عیسی سپُرد
من عصاام در کفِ موسیٔ خویش * موسیَم پنهان و من پیدا بپیش
بر مُسْلمانان پُلِ دریا شوم * باز بر فرعون اژْدَرْها شوم
این عصارا ای پسر تنها مبین * که عصا بی کفِّ حق نبْود چنین
موجِ طوفان هم عصا بُد کو زدَرْد * طنطنهٔ جادُوپَرَسْتانرا بخورد
گر عصاهای خدارا بشْمَرَم * زَرْقِ این فرعونیانرا بر دَرَم

(١٠٥٤) A om. و before مرده.

(١٠٥٦) A اند suppl. after خوانه. Bul. الاصبعین.

(١٠٥٧) A چون بیندیشد شکار شهریار.

(١٠٦٦) A در قبض خدا. AB در کف عیسی.

(١٠٦٩) AB Bul. من عصایم. (١٠٧٢) A رزق.

بقیّهٔ قصّهٔ دعوت رحمت بلقیس را ،

خیز بلقیسا بیا و ملك بین * بر لبِ دریای یزدان دُر بچین
خواهرانت ساکنِ چرخِ سَنی * تو بمُرداری چه سلطانی کُنی
خواهرانت را زبَخْششهایِ راد * هیچ میدانی که آن سلطان چه داد
تو زشادی چون گرفتی طَبْل‌زن * که منم شاه و رئیسِ گولخَن

مثل قانع شدن آدمی بدنیا و حرص او در طلب و غفلت او از دولت روحانیان کی ابنای جنس وی اند نعره زنان که یا لَیْتَ قَوْمی یَعْلَمُون ،

آن سگی در کو گدای کور دید * حمله میآورد و دلقش میدرید
گفته‌ایم این را ولی باری دگر * شد مکرّر بهرِ تأکیدِ خبر
کور گفتش آخر آن یارانِ تو * بر کُه‌اند این دَم شکاری صیدْجُو
قومِ تو در کوی میگیرند گور * در میانِ کوی میگیری تو کور
ترکِ این تزویر گو شیخِ نَفُور * آبِ شوری جمع کرده چند کور
کین مُریدانِ من و من آبِ شور * میخورند از من همی گردند کور
آبِ خود شیرین کن از بحرِ لَدُن * آبِ بَدرا دامِ این کوران مکن
خیز شیرانِ خدا بین گورْگیر * تو چو سگ چونی بزَرْقی کورْگیر
گورِ چه از صیدِ غیرِ دوست دور * جمله شیر و شیرگیر و مستِ نور

Heading (1): B om. رحمت.

Heading (2): K Bul. در طلب دنیا. In G دنیا is suppl. after طلب. GK Bul. و نعره زنان.

(١٠٤٦) ABHK Bul. بار دگر.   (١٠٤٩) AB Bul. تزویر کن. B کردهٔ.

(١٠٥٠) Suppl. in marg. B.

خیز بلقیسا که بازاریست تیز * زین خسیسان کسادافگن گریز
خیز بلقیسا کنون با اختیار * پیش از آنك مرگ آرد گیر و دار
بعد از آن گوشت کشد مرگ آنچنان * که چو دزد آیی بشحنه جان‌کنان
زین خران تا چند باشی نعل‌دُزد * گر همی دزدی بیا و لعل دزد
خواهرانت یافته مُلك خُلود * تو گرفته مُلکت کور و کبود
ای خنك آنرا کزین مُلکت بجَست * که اجل این مُلك‌را ویران‌گرست
خیز بلقیسا بیا باری ببین * مُلکت شاهان و سلطانانِ دین
شِسْته در باطن میان گُلْستان * ظاهرا حادی میان دوستان
بوستان با او روان هر جا رود * لیك آن از خلق پنهان می‌شود
میوها لابه کنان کز من بخور * آبِ حیوان آمده کز من بخور
طَوْف می‌کن بر فلك بی پَرّ و بال * همچو خورشید و چو بَدْر و چون هلال
چون روان باشی روان و پای نی * می‌خوری صد لُوت و لُقمه‌خای نی
نی نهنگ غم زند بر کشتیت * نی پدید آید زمردن زشتیت
هم تو شاه و هم تو لشکر هم تو تخت * هم تو نیکوبخت باشی هم تو بخت
گر تو نیکوبختی و سلطان زفت * بخت غیر تُست روزی بخت رفت
تو بماندی چون گدایان بی‌نوا * دولتِ خود هم تو باش ای مُجتَبی
چون تو باشی بختِ خود ای مَعْنَوی * پس تو که بختی زخود کَی گُم شوی
تو زخود کَی گُم شوی ای خوش‌خِصال * چونك عینِ تو تُرا شد مُلك و مال

(١٠٩٥) Bul. بازارست.

(١١٠١) Bul. om. و.

(١١٠٢) GH ظاهر آحادی.

(١١٠٩) B روزی تخت رفت.

(١١١٠) A om. هم and has خود suppl. above: *i.e.*, دولت خود خود تو باش.

(١١١١) B پس چو تو بختی.

لیك زن شیرین گیای زَهْرمند * ترك کن تا چند روزی می‌چرند
گر نباشد جاهِ فرعون و سَری * از کجا یابد جهنّم پَرْوَری
فربهش کن آنگهش کش ای قصاب * زآنك بی‌برگند در دوزخ کِلاب
گر نبودی خصم و دشمن در جهان * پس بمُردی خشم اندر مردمان
دوزخ آن خشمست خصمی بایدش * تا زِبَد وَرْنی رحیمی بکْشدش
پس بماندی لطف بی قهر و بَدی * پس کمالِ پادشاهی کی بُدی
ریش‌خندی کرده‌اند آن مُنْکِران * بر مَثَلها و بیانِ ذاکران
تو اگر خواهی بکن هم ریش‌خند * چند خواهی زیست ای مُردار چند
شاد باشید ای محبّان در نیاز * بر همین دَر که شود امروز باز
هر حَویجی باشدش کُردی دگر * در میانِ باغ از سِیر و کَبَر
هر یکی با جنسِ خود در کُردِ خود * از برای پُختگی نَم می‌خورد
تو که کُردِ زعفرانی زعفران * باش و آمیزش مکن با دیگران
آب میخور زعفرانا تا رسی * زعفرانی اندر آن حلوا رسی
در مکُن در کُردِ شَلْغَم پوزِ خویش * که نگردد با تو او همطبع و کیش
تو بکُردی او بکُردی مُودَعه * زآنك أَرْضُ ٱللهِ آمد واسِعه
خاصه آن ارضی که از پهناوری * در سفر گم می‌شود دیو و پری
اندر آن بحر و بیابان و جبال * منقطع می‌گردد اوهام و خیال
این بیابان در بیابانهای او * همچو اندر بحرِ پُر ریگ نای مو
آبِ اِستاده که سَیْرستش نهان * تازه‌تر خوشتر زجُوهای روان
کو درونِ خویش چون جان و روان * سَیْرِ پنهان دارد و پایِ روان
مستمع خفتست کوته کن خطاب * ای خطیب این نقش کم کُن تو برآب

(١٠٧٤) A Bul. گیاه زهرمند.
(١٠٨٣) A رنگی suppl. above for کُردی, and in marg. دنگی.
(١٠٨٦) B اندرین حلوا. (١٠٨٨) GHK مُودَعه, as in text.
(١٠٩٣) AK جان روان. (١٠٩٤) Bul. کم زن تو.

غَوْلهٔرا که بر آرایند غُول * پُخته پندارد کسی که هست گُول
آزمایش چون نماید جانِ او * کُنْد گردد زآزمون دندانِ او
از هَوَس آن دام دانه می‌نمود * عکسِ غول، حرص و آن خود خام بود
حرص اندر کارِ دین و خَیْر جُو * چون نماند حرص باشد نغز رُو
خَیْرها نغزند نه از عکسِ غَیْر * تابِ حرص ار رفت ماند تابِ خَیْر
تابِ حرص از کارِ دنیا چون برفت * فحم باشد مانده از اخگر بتَفْت
کودکانرا حرص می‌آرد غِرار * تا شوند از ذوقِ دل دامن‌سوار
چون زکودك رفت آن حرص، بَدَش * بر دگر اطفال خنده آیدش
که چه می‌کردم چه می‌دیدم دربن * خَل زعکس، حرص بنْمود انگبین
آن بِنای انبیا بی حرص بود * زآن چنان پیوسته رَوْنَقها فزود
ای بسا مسجد بر آورده کِرام * لیك نَبْود مسجدِ اقصاش نام
کعبه‌را که هر دمی عِزّی فزود * آن زاِخلاصاتِ ابرٰهیم بود
فضلِ آن مسجد زخاك و سنگ نیست * لیك در بنّاش حرص و جنگ نیست
نه کُتُبشان مثلِ کُتْبِ دیگران * نه مساجدشان نه کسب و خان و مان
نه ادبشان نه غضبشان نه نکال * نه نُعاس و نه قیاس و نه مقال
هر یکیشانرا یکی فَرّی دگر * مرغِ جانشان طایر از پَرّی دگر
دل همی‌لرزد زذِکْر، حالشان * قبلهٔ افعالِ ما افعالشان
مرغشان‌را بَیْضَها زرّین بُدست * نیمشب جانشان سَحَرگه‌بین شُدست
هرچه گویم من بجان نیکوی قوم * نقص گفتم گشته ناقص‌گویِ قوم
مسجدِ اقصی بسازید ای کِرام * که سلیمان باز آمد والسّلام
ور ازین دیوان و پَرْیان سَرکَشَند * جمله‌را اَمْلاك در چَنْبَر کَشَند

(۱۱۲۷) A غورهٔرا. ABHK بر آرایند. Bul. که بیارایند.
(۱۱۲۹) AHK Bul. و آن خود دام بود, corr. in marg. H.
(۱۱۴۰) B om. و before خان. (۱۱۴۳) A زذکر و حالشان.
(۱۱۴۴) ABK Bul. بُدست for شُدست in the second hemistich.

بقیّهٔ قصّهٔ عمارت کردن سلیمان علیه السّلم مسجد اقصی‌را بتعلیم و وحی خدا جهت حکمتهایی که او داند و معاونت ملایکه و دیو و پری و آدمی آشکارا،

ای سلیمان مسجد اقصی بساز * لشکر بلقیس آمد در نماز
چونك او بنیادِ آن مسجد نهاد * جنّ و انس آمد بدن در کار داد
یك گروه از عشق و قومی بی‌مُراد * همچنانك در رهِ طاعت عِباد
خلق دیوانند و شهوت سلسله * می‌کشدشان سوی دکّان و غلّه
هست این زنجیر از خوف و وَلَه * تو مبین این خلق‌را بی سلسله
می‌کشاندشان سوی کسب و شکار * می‌کشاندشان سوی کان و بحار
می‌کشدشان سوی نیك و سوی بد * گفت حق فی جیدها حَبْلُ الْمَسَد
قَدْ جَعَلْنَا الْحَبْلَ فی أَعْناقِهِم * وَاتَّخَذْنَا الْحَبْلَ مِنْ أَخْلاقِهِم
لَیسَ مِنْ مُسْتَقْذِرٍ مُسْتَنْفِهِ * قَطُّ إلّا طایِرُهْ فی عُنْقِهِ
حرصِ تو در کارِ بد چون آتشست * اخگر از رنگِ خوشِ آتش خوشست
آن سیاهئ فَحْم در آتش نهان * چونك آتش شد سیاهی شد عیان
اخگر از حرصِ تو شد فحمِ سیاه * حرص چون شد ماند آن فحمِ تباه
آن زمان آن فحم اخگر می‌نمود * آن نه حُسنِ کارْ نارِ حرص بود
حرص کارت‌را بیارایید بود * حرص رفت و ماند کارِ تو کبود

Heading: G om. قصّهٔ. Bul. ملائکه و آدمی و دیو و پری در ساختن آشکارا.
(۱۱۱۵) A om. و. In H بی‌مراد is a correction; the original reading is uncertain.
(۱۱۱۸) HK کسب. (۱۱۱۹) Bul. حبل مسد.
(۱۱۲۰) AB Bul. اعناقکم and اخلاقکم.
(۱۱۲۲) AH چونك شد آتش.
(۱۱۲۴) Bul. آتش از حرص تو.

پس بگفتندش فُلانُ ٱلدّین وزیر * آن حَسَن نام و حَسَن خُلق و ضمیر
در ثنای او یکی شعری دراز * بر نبشت و سوی خانه رفت باز
بی زبان و لب همان نَعْمای شاه * مدحِ شه می‌کرد و خلعتهای شاه

باز آمدن آن شاعر بعد چند سال بامید همان صله و هزار دینار فرمودن بر قاعدهٔ خویش و گفتن وزیر نو هم حَسَن نام شاه‌را که این سخت بسیار است و مارا خرجهاست و خزینه خالیست و من اورا بدهٔ یكِ آن خشنود کنم،

بعدِ سالی چند بهرِ رزق و کَشْت * شاعر از فقر و عَوَز محتاج گشت
گفت وقتِ فقر و تنگیٔ دو دست * جُست و جُویِ آزموده بهترست
درگهی‌را کآزمودم در کرم * حاجتِ نورا بدآن جانب برم
معنیٔ الله گفت آن سِیبَوَیْه * یُوَلَّهُونَ فی ٱلْحَوایِجْ هُمْ لَدَیْه
گفت أَلِهْنا فی حوایِجِنا إِلَیْك * وَٱلْتَمَسْناها وَجَدْناها لَدَیْك
صد هزاران عاقل اندر وقتِ درد * جمله نالان پیشِ آن دَیّانِ فَرْد
هیچ دیوانهٔ فلیوی این کُنَد * بر بخیلی عاجزی کُدْیه تَنَد
گر ندیدندی هزاران بار بیش * عاقلان کَی جان کشیدندیش پیش
بلك جملهٔ ماهیان در موجها * جملهٔ پرّندگان بر اوجها

(١١٦٤) Bul. شعر. Bul. بر نوشت.

(١١٦٥) A بی زبان لب و همان. A om. و in the second hemistich.

Heading: BK Bul. فرمودن شاه. A om. نو. A مارا اخراجات و خزینه. ABK Bul. این for آن.

(١١٦٦) Bul. فقر و عوض.

(١١٦٨) B از کرم. ABH همان جانب.

(١١٦٩) G یُوَلَّهُونَ. (١١٧٢) H عاقلان جان کی.

دیو یکدم کژ رود از مکر و زَرْق * تازیانه آیدش بر سَر چو برق
چون سلیمان شو که تا دیوانِ نو * سنگ بُرّند از پیِ ایوانِ نو
چون سلیمان باش بی وسواس و ریو * تا ترا فرمان بَرَد جنّی و دیو
خاتمِ تو این دلست و هوش دار * تا نگردد دیورا خاتم شکار
پس سلیمانی کُنَد بر تو مُدام * دیو با خاتم حذر کن والسّلام
آن سلیمانی دلا منسوخ نیست * در سَر و سِرّت سلیمانی کُنیست
دیو هم وقتی سلیمانی کُنَد * لیك هر جُولاهه اطلس کی تَنَد
دست جنباند چو دستِ او ولیك * در میانِ هر دُوشان فرقیست نیك

قصهٔ شاعر و صله دادن شاه و مضاعف کردن آن وزیر بُو الحَسَن نام،

شاعری آورد شعری پیشِ شاه * بر امیدِ خلعت و اکرام و جاه
شاه مُکْرِم بود فرمودش هزار * از زرِ سرخ و کرامات و نثار
پس وزیرش گفت کین اندك بود * دَه هزارش هدْیه وِل دِه تا رود
از چنُو شاعر بُس از تو بَحْرِدَسْت * دَه هزاری که بگفتم اندکست
فِقه گفت آن شاه‌را و فَلْسَفَه * تا بر آمد عُشرِ خرمن از کَفَه
دَه هزارش داد و خلعت در خورَش * خانهٔ شُکر و ثنا گشت آن سرَش
پس تفحّص کرد کین سعیِ که بود * شاه‌را اهلیّتِ من کی نمود

(١١٥٤) B جولاه.
Heading: AK om. آن.
(١١٥٨) B هدیه ده تا وِل رود.
(١١٥٩) Bul. از چنان شاعر. A پس از تو. B بس از تو.
(١١٦٠) Bul. قصّه گفت. (١١٦١) A داد خلعت. Bul. کرد آن سرش.
(١١٦٢) AB Bul. که نمود.

چونك آن خلّاق شكر و حَمْدجُوست * آدمی‌را مدح‌جویی نیز خُوست
خاصه مردِ حق كه در فضلست چُست * پُر شود زآن باد چون خيكِ دُرُست
ور نباشد اهل زآن بادِ دروغ * خيك بدْريدست كَی گيرد فروغ
اين مثل از خود نگفتم ای رفيق * سَرسَری مشنَو چو اهلی و مُفيق
اين پيمبر گفت چون بشْنيد قدح * كه چرا فربه شود احمد بمدح
رفت شاعر پيشِ آن شاه و ببُرد * شعر اندر شكرِ احسان كآن نمُرد
محسنان مُردند و احسانها بماند * ای خنك آنرا كه اين مركب براند
ظالمان مُردند و ماند آن ظلمها * وای جانی كو كند مكر و دها
گفت پيغمبر خنك آنرا كه او * شد زدُنيا ماند ازو فعلِ نكو
مُرد مُحسن ليك احسانش نمرد * نَزْدِ يزدان دين و احسان نيست خُرْد
وای آنكو مُرد و عصيانش نمرد * تا نپنداری بمرگ او جان ببُرْد
اين رها كن زآنك شاعر بر گذر * وام‌دارست و قوی محتاجِ زر
بُرد شاعر شعر سوی شهريار * بر اميدِ بخشش و احسانِ پار
نازنين شعری پُر از دُرِّ دُرُست * بر اميد و بُویِ اكرامِ نُخُست
شاه هم بر خُویِ خود گفتش هزار * چون چنين بُد عادتِ آن شهريار
ليك اين بار آن وزيرِ پُر زجُود * بر بُراقِ عِزّ زدُنيا رفته بود
بر مقامِ او وزيرِ نَو رئيس * گشته ليكن سخت بی‌رحم و خسيس
گفت ای شه خرجها داريم ما * شاعری‌را نبود اين بخشش جزا
من بربعِ عُشرِ اين ای مُغتنَم * مردِ شاعررا خوش و راضی كنم
خلق گفتندش كه او از پيش‌دست * ده هزاران زين دلاور بُرده‌است

(١١٩٧) G خيكِ with *iḍáfat*.

(١٢٠٠) ABHK سوی for پیش. Bul. رفت سوی شاه آن شاعر ببرد. AH شکر و احسان.

(١٢٠٢) ABGHK پیغامبر. A فعل نیکو.

(١٢٠٥) A Bul. om. و.

(١٢٠٨) Bul. om. و.

(١٢١٠) Bul. عز دنیا.

(١٢١٤) ABH Bul. ده هزاری.

پیل و گرگ و حیْدرِ اِشْکار نیز * اژدهای زفت و مور و مار نیز
بلك خاك و باد و آب و هر شرار * مایه زو یابند هم دَی هم بهار
هر دَمش لابه کند این آسمان * که فرو مگْذارم ای حق یك زمان
اُسْتُنِ من عصمت و حفظِ تو است * جمله مَطْوِیٌّ بیمین آن دو دست
وین زمین گوید که دارم بر قرار * ای که بر آبم تو کردستی سوار
جملگان کیسه ازو بر دوختند * دادنِ حاجت ازو آموختند
هر نبیّی زو بر آورده بَرات * اِسْتَعِینُوا مِنْهُ صَبْرًا أَوْ صَلات
هین ازو خواهید نه از غیرِ او * آب در یَم جُو مجُو در خشك جُو
ور بخواهی از دگر هم او دهد * بر کفِ مَیْلش سخا هم او نهد
آن که مُعْرِض‌را ززَر قارون کند * رُو بدو آری بطاعت چون کند
بارِ دیگر شاعر از سودای داد * رُوی سوی آن شهِ مُحسن نهاد
هدیهٔ شاعر چه باشد شعرِ نو * پیشِ مُحسن آرد و بنْهد گِرَو
مُحسنان با صد عطا و جود و بِر * زر نهاده شاعرانرا منتظر
پیششان شِعْری به از صد تنگِ شَعْر * خاصه شاعر کو گُهَر آرد زقَعْر
آدمی اوّل حریصِ نان بود * زآنك قُوت و نان سُتونِ جان بود
سوی کسب و سوی غَصْب و صد حِیَل * جان نهاده بر کف از حرص و امل
چون بنادِر گشت مستغنی زِنان * عاشقِ نامست و مدحِ شاعران
تا که اصل و فصلِ اورا بر دهند * در بیانِ فضلِ او منبر نهند
تا که کرّ و فرّ و زَرْبخشیٔ او * همچو عنبر بُو دهد در گفت و گو
خُلْقِ ما بر صورتِ خود کرد حق * وصفِ ما از وصفِ او گیرد سَبَق

(۱۱۷۵) A حیدر و اشکار. (۱۱۷٦) Bul. خاك و آب و باد.
(۱۱۸۱) B زو بیاورده. (۱۱۸۲) B Bul. آب از یم . B از خشك جو.
(۱۱۸۳) Bul. از دگر کس او دهد. (۱۱۸۷) A رو نهاده.
(۱۱۸۸) Bul. یك تنگ . Bul. خاصه شعری کآن گهر.
(۱۱۹۰) K کسپ. (۱۱۹۲) Bul. فرّ زربخشیٔ او.

رُو بایشان کرد و گفت ای مُشْفِقان * از کجا آمد بگوید ابن عوان
چیست نامِ این وزیرِ جامه‌کَن * قوم گفتندش که نامش هم حَسَن
گفت یا رَب نامِ آن و نامِ این * چون یکی آمد دریغ ای ربِّ دین
آن حَسَن نامی که از یك کلكِ او * صد وزیر و صاحب آید جُودْخُو
این حَسَن کز ریشِ زشتِ این حَسَن * می‌توان بافید ای جان صد رسن
بر چنین صاحب چو شه اِصغا کند * شاه و مُلکش‌را ابد رسوا کند

مانستن بَدْرأیی این وزیر دون در افساد مروّت شاه بوزیر فرعون یعنی هامان در افساد قابلیّت فرعون،

چند آن فرعون می‌شد نرم و رام * چون شنیدے او زموسی آن کلام
آن کلامی که بدادے سنگ شیر * از خوشیِٔ آن کلامِ بی‌نظیر
چون بهامان که وزیرش بود او * مشورت کردی که کینش بود خُو
پس بگفتی تا کنون بودی خدیو * بنده گردی ژنده‌پوشی‌را بریو
همچو سنگِ مَنْجَنیقی آمدی * آن سخن بر شیشه‌خانهٔ او زدے
هرچ صد روز آن کَلیمِ خوش‌خطاب * ساختی در یکدم او کردی خراب
عقلِ تو دستور و مغلوبِ هواست * در وجودت رهزنِ راهِ خداست
ناصحی ربّانیی پندت دهد * آن سخن‌را او بفن طَرْحی نهد

(۱۲۳۴) Bul. آن عوان.
(۱۲۳۷) ABHK آمد for آید.
(۱۲۳۸) B وین حسن کز.
(۱۲۳۹) Bul. om. و, which is written above the line in A.
Heading: B ماند کردن. A om. دون. B om. یعنی هامان. In G هامان is suppl. by a later hand.
(۱۲۴۴) A سنگی.
(۱۲۴۵) K آن کردی خراب. B
هرچه سالی آن کلیم خوش خطاب * راست کردی در دم او کردی خراب.
(۱۲۴۶) Bul. om. و.
(۱۲۴۷) B ناصح.

بعدِ شُکْرِ کِلْك‌خایی چون کند * بعدِ سلطانی گدایی چون کند
گفت بفْشارم ورا اندر فشار * تا شود زار و نزار از انتظار
آنگه ار خاکش دهم از راه من * در رُبایَد همچو گُلْبرگ از چمن
این بمن بگْذار که اُستادم درین * گر نقاضاگر بود هم آتشین
از ثُریّا گر بپرّد تا ثَرَی * نرم گردد چون ببیند او مرا
گفت سلطانش برو فرمان تُراست * لیك شادش کن که نیکوگویِ ماست
گفت اورا و دو صد اومیدْلیس * تو بمن بگْذار و این بر من نویس
پس فگندش صاحب اندر انتظار * شد زمستان و دَی و آمد بهار
شاعر اندر انتظارش پیر شد * پس زبون این غم و تدبیر شد
گفت اگر زر نه که دشنامم دهی * تا رهد جانم ترا باشم رهی
انتظارم کُشت بارے گُو برو * تا رهد این جانِ مسکین از گرو
بعد از آنش داد رُبعِ عُشرِ آن * ماند شاعر اندر اندیشهٔ گران
کآن چنان نقد و چنان بسیار بود * این که دیر اُشْکُفت دستهٔ خار بود
پس بگفتندش که آن دستورِ راد * رفت از دنیا خدا مُزدت دهاد
که مُضاعَف زو همی‌شد آن عطا * کم همی‌افتاد بَخْشش‌را خطا
این زمان او رفت و احسانرا ببُرْد * او نمُرْد اَلْحَق بلی احسان بمُرْد
رفت از ما صاحبِ راد و رشید * صاحبِ سلّاخِ درویشان رسید
رَو بگیر این‌را و زاینجا شب گریز * تا نگیرد با تو این صاحب ستیز
ما بصد حیلت ازو این هدْیه‌را * بسْتدیم اے بی‌خبر از جهدِ ما

(۱۲۱۵) A بعد شکری. (۱۲۱۸) BK Bul. کاستادم. Bul. هم آهنن.
(۱۲۲۱) A Bul. امیدلیس. A Bul. بگذار و این.
(۱۲۲۳) GHK Bul. پس زبون as in text. (۱۲۲٤) A باشد رهی.
(۱۲۲۷) B کآن چنان زود. (۱۲۲۸) B رفت از دنیاء دون عمر تو باد.
(۱۲۲۹) B هر عطا. (۱۲۳۰) A یکی احسان. Bul. ولی احسان.
(۱۲۳۲) A آن صاحب. (۱۲۳۳) K Bul. ازو ان صله‌را. In G verses ۱۲۳۳ and ۱۲۳٤ are transposed, but the error is indicated by the insertion of خ and م.

نشستن دیو بر مقام سلیمان علیه السّلم و تشبّه کردن او بکارهای سلیمان علیه السّلم و فرق ظاهر میان هر دو سلیمان و دیو خویشتن‌را سلیمان بن داود نام کردن،

ورچه عقلت هست با عقلِ دگر * یار باش و مشورت کن ای پدر
با دو عقل از بس بلاها وا رهی * پای خود بر اوجِ گردونها نهی
دیو گر خودرا سلیمان نام کرد * مُلک بُرد و مملکت‌را رام کرد
صورتِ کارِ سلیمان دیده بود * صورت اندر سرِّ دیوی می‌نمود
خلق گفتند این سلیمان بی‌صفاست * از سلیمان تا سلیمان فرقهاست
او چو بیداریست این همچون وَسَن * همچنانك آن حَسَن با ابن حَسَن
دیو می‌گفتی که حق بر شکلِ من * صورتی کردست خوش بر اهرمن
دیورا حق صورتِ من داده‌است * تا نَیَنْدازد شمارا او بشَسْت
گر پدید آید بدعوی زینهار * صورتِ اورا مدارید اعتبار
دیوشان از مکر این می‌گفت لیك * می‌نمود این عکس در دلهای نیك
نیست بازی با مُمَیِّز خاصه او * که بود تمییز و عقلش غَیْب‌گو
هیچ سِحر و هیچ تلبیس و دغل * می‌نبندد پرده بر اهلِ دُوَل
پس همی‌گفتند با خود در جواب * بازگونه می‌روی ای کژخطاب
بازگونه رفت خواهی همچنین * سوی دوزخ اَسْفل اندر سافلین
او اگر معزول گشتست و فقیر * هست در پیشانیش بَدْرِ مُنیر
تو اگر انگشتری‌را بُردهٔ * دوزخی چون زَمْهَریر افسردهٔ
ما ببَوْش و عارض و طاق و طُرُنْب * سَر کجا که خود همی‌نهیم سُنْب

(۱۲۶۳) B عقلی دگر.
(۱۲۶۴) B بر فرق گردونها.
(۱۲۶۸) Bul. این حسن با آن حسن.
(۱۲۷۳) Bul. آن عکس بر.
(۱۲۷۹) K om. و before عارض.

کین نه بر جایست هین از جا مشو * نیست چندان با خود آ شیدا مشو
وای آن شه که وزیرش این بود * جایِ هر دو دوزخِ پُر کین بود
شاد آن شاهی که اورا دست‌گیر * باشد اندر کار چون آصف وزیر
شاهِ عادل چون قرینِ او شود * نامِ آن نُورٌ عَلَی نُورٍ بود
چون سلیمان شاه و چون آصف وزیر * نور بر نورست و عنبر بر عبیر
شاه فرعون و چو هامانش وزیر * هر دورا نبْود زبَدْبختی گُزیر
پس بود ظُلُماتٌ بعضی فَوْقَ بَعْض * نه خِرَد یار و نه دولت روزِ عَرْض
من ندیدم جز شقاوت در لِئام * گر تو دیدستی رسان از من سلام
همچو جان باشد شه و صاحب چو عقل * عقلِ فاسد روح‌را آرد بنَقْل
آن فرشتهٔ عقل چون هاروت شد * سِحْرآموزِ دو صد طاغوت شد
عقلِ جُزوی‌را وزیرِ خود مگیر * عقلِ کُل‌را ساز ای سلطان وزیر
مر هوارا تو وزیرِ خود مساز * که بر آید جانِ پاکت از نماز
کین هوا پُر حرص و حالی‌بین بود * عقل‌را اندیشهٔ یوْمِ دین بود
عقل‌را دو دیده در پایانِ کار * بهرِ آن گُل می‌کشد او رنجِ خار
که نفرساید نریزد در خزان * بادِ هر خُرطومِ اخشم دُور از آن

(۱۲۴۸) B از جا مرو.

(۱۲۵۱) ABH Bul. نام او. G نور علی نور این بود.

(۱۲۵۲) Bul. om. و before چون.

(۱۲۵۴) G ظلماتِ with *iḍáfat*. B ظلماتُ بعضِ. Bul. بعض. AGHK بعضی. AH و نی دولت.

(۱۲۵۷) AH Bul. آموزد و صد. B آموزید و صد, originally آموزد.

(۱۲۶۰) Bul. om. و. ABHK Bul. یوم الدین.

(۱۲۶۱) A بهر آن او گل کشد.

(۱۲۶۲) K بادْ with *sukún*. G بادِ with *iḍáfat*.

عقلِ جُزْوی عقلِ استخراج نیست * جز پذیرای فَن و محتاج نیست
قابلِ تعلیم و فهمست این خِرَد * لیک صاحب‌وَحْی تعلیمش دهد
جملهٔ حِرفتها یقین از وَحْی بود * اوّلِ او لیک عقل آنرا فزود
هیچ حِرفت‌را ببین کین عقلِ ما * تاند او آموختن بی اوستا
گرچه اندر مکر مُویْ‌اِشْکاف بُد * هیچ پیشه رام بی اُستا نشد
دانشِ پیشه ازین عقل ار بُدی * پیشهٔ بی اوستا حاصل شدی

آموختن پیشهٔ گورْکَنی قابیل از زاغ پیش از آنک در عالم علمِ گورکنی و گور بود،

کندنِ گوری که کمتر پیشه بود * کَی زفکْر و حیله و اندیشه بود
گر بُدی این فهم مر قابیل‌را * کَی نهادی بر سر او هابیل‌را
که کجا غایب کنم این کُشته‌را * این بخون و خاك در آغشته‌را
دید زاغی زاغِ مرده در دهان * بر گرفته تیز می‌آمد چنان
از هوا زیر آمد و شد او بفَن * از پیِ تعلیمْ اورا گورْکَن
پس بچنگال از زمین انگیخت گَرْد * زود زاغِ مرده‌را در گور کرد
دفن کردش پس بپوشیدش بخاك * زاغ از اِلْهامِ حق بُد عِلْمناك
گفت قابیل آه شُه بر عقلِ من * که بود زاغی زمن افزون بفَن
عقلِ کُل‌را گفت مَا زَاغَ ٱلْبَصَر * عقلِ جُزوی می‌کند هر سو نظر
عقلِ مَا زَاغست نورِ خاصگان * عقلِ زاغ اُستادِ گورِ مردگان
جان که او دنبالهٔ زاغان پَرَد * زاغ اورا سوی گورستان بَرَد

(۱۳۹۸) AH تواند. B داند.   (۱۳۹۹) A بی اوستا.
Heading: Bul. چون پیش از آنکه. Bul. و گور نبود.
(۱۴۰۱) AH حیلت.   (۱۴۰۵) G تعلیمْ with *sukūn*.
(۱۴۰۷) A بود for بُد.

ور بغفلت ما نهیم اورا جبین * پنجهٔ مانع بر آید از زمین
که منه آن سَر مرین سَرْزیررا * هین مکُن سجده مرین اِدْبار را
کردمی من شرحِ این بس جان‌فزا * گر نبودی غیرت و رشکِ خدا
هم قناعت کن تو بپْذیر این قَدَر * تا بگویم شرحِ این وقتی دگر
نامِ خود کرده سلیمانِ نَبی * رُوی‌پوشی می‌کند بر هر صَبی
در گذر از صورت و از نام خیز * از لَقَب وز نام در معنی گریز
پس بپرس از حدِّ او وز فعلِ او * در میانِ حدّ و فعل اورا بجُو

در آمدن سلیمان علیه السّلم هر روز در مسجد اقصی بعد از تمام شدن جهت عبادت و ارشاد عابدان و معتکفان و رُستنِ عقاقیر در مسجد،

هر صباحی چون سلیمان آمدی * خاضع اندر مسجدِ اقصی شدی
نَوگیاهی رُسته دیدی اندرو * پس بگفتی نام و نفعِ خود بگو
تو چه داروئی چیی نامت چیست * تو زیانِ کی و نفعت بر کیست
پس بگفتی هر گیاهی فعل و نام * که من آن‌را جانم و این‌را حِمام
من مرین‌را زَهْرم و اورا شکَر * نامِ من اینست بر لَوْح از قَدَر
پس طبیبان از سلیمان زآن گیا * عالِم و دانا شدندی مُقْتَدی
تا کُتُبهای طبیبی ساختند * جسم‌را از رنج می‌پرداختند
این نُجوم و طبّ وَحْیِ انبیاست * عقل و حِس‌را سوی بی‌سُو ره کجاست

(١٢٨١) B Bul. که منه سر تو. B سجده چنین ادباررا. AH Bul. ادبیررا.
(١٢٨٢) A om. و.
(١٢٨٦) B در میان خُلق و فعل. B و فعل او. Bul. بپرس از خُلق او.
(١٢٨٩) B چهٔ نام تو چیست. Iu the second hemistich B has: تو زیان چه و نفع تو بکیست.
(١٢٩١) Bul. و آنرا شکر.

اوّلش دَوْ دَوْ بآخر لَتْ بخور * جز درین ویرانه نبْود مرگِ خر
تو بجِد کاری که بگْرفتی بدست * عیبش این دم بر تو پوشیده شُدست
زآن همی تانی بدادن تن بکار * که بپوشید از تو عیبش کردگار
همچنین هر فکر که گرمی در آن * عیبِ آن فکرت شُدست از تو نهان
بر تو گر پیدا شدی زو عیب و شَیْن * زو رمیدی جانت بُعْدَ ٱلْمَشْرِقَیْن
حال کآخر زو پشیمان میشوی * گر بود این حالت اوّل کی دوی
پس بپوشید اوّل آن بر جانِ ما * تا کنیم آن کار بر وفقِ قضا
چون قضا آورد حکمِ خود پدید * چشم وا شد تا پشیمانی رسید
این پشیمانی قضای دیگرست * این پشیمانی بِهِل حق‌را پرَست
ور کنی عادت پشیمان‌خور شوی * زین پشیمانی پشیمان‌تر شوی
نیمِ عُمْرت در پریشانی رود * نیمِ دیگر در پشیمانی رود
ترکِ این فکر و پشیمانی بگو * حال و یار و کارِ نیکوتر بجو
ور نداری کارِ نیکوتر بدَسْت * پس پشیمانیت بر فَوْتِ چه‌است
گر همی‌دانی رهِ نیکو پَرَست * ور ندانی چون بدانی کین بَدست
بد ندانی تا ندانی نیک‌را * ضدّرا از ضد توان دید ای فتی
چون زترکِ فکرِ این عاجز شدی * از گنه آنگاه هم عاجز بُدی
چون بُدی عاجز پشیمانی زچیست * عاجزی‌را باز جُو کز جذبِ کیست
عاجزی بی قادری اندر جهان * کس ندیدست و نباشد این بدان
همچنین هر آرزو که میبری * تو زعَیْبِ آن حجابی اندری

(۱۳۳۲) Bul. آندم. (۱۳۳۳) AH همی‌توانی. Bul. بدادی.

(۱۳۳۷) A اوّلین. BH Bul. اوّل این. AH این کار. (۱۳۳۹) ABK قضایی.

(۱۳۴۱) A has پریشانی in both hemistichs; B پشیمانی in the first hemistich and پریشانی in the second.

(۱۳۴۲) Bul. فکر پشیمانی. A حال یار. (۱۳۴٤) B بُپرست.

(۱۳۴۵) B از ضدّ دانند ای فنا. (۱۳۴۹) B که میپزی.

هین مدَو اندر پیِ نَفْس چو زاغ * کو بگورستان بَرَد نه سوی باغ
گر رَوی رَو در پیِ عنقای دل * سوی قاف و مسجدِ اقصای دل
نَو گیاهی هر دم از سودای تو * می‌دمد در مسجدِ اقصای تو
تو سلیمان‌وار دادِ او بده * پی بَر از وی پایِ رَد بر وی منه
زآنک حالِ این زمینِ با ثبات * باز گوید با تو انواعِ نبات
در زمین گر نَیْشَکَر ور خود نَی است * ترجمانِ هر زمین نبتِ وی است
پس زمینِ دل که نبتش فکر بود * فکرها اسرارِ دل‌را وا نمود
گر سخن‌کش یابم اندر انجمن * صد هزاران گُل برُویم چون چمن
ور سخن‌کُش یابم آن دم زن‌بمُزْد * می‌گریزد نُکْتها از دل چو دُزد
جنبشِ هر کس بسوی جاذبست * جذبِ صادق نه چو جذبِ کاذبست
می‌روی گه گمره و گه در رَشَد * رشته پیدا نه و آن کت می‌کَشَد
اشترِ کوری مهارِ تو رهین * تو کَشِش می‌بین مهارت‌را مبین
گر شدی محسوس جذّاب و مهار * پس نماندی این جهان دارُ ٱلْغِرار
گبر دیدی کو پیِ سگ می‌رود * سُخْرهٔ دیوِ سِتَنْبه می‌شود
در پیِ او کی شدی مانندِ حیز * پایِ خودرا وا کشیدی گبر نیز
گاو گر واقف زقصّابان بُدی * کی پیِ ایشان بدآن دکّان شدی
یا بخوردی از کفِ ایشان سپوس * یا بدادی شیرشان از چاپلوس
ور بخوردی کی علف هضْمش شدی * گر زمقصودِ علف واقف بُدی
پس سُتونِ این جهان خود غفلتست * چیست دولت کین دَوادَوْ با لَتست

(۱۴۱۲) Bul. هین مرو. A نفسی. (۱۴۱۵) B (?) پای چپ, corr. in marg.
(۱۴۲۱) B نی که for نه چو.
(۱۴۲۳) K مهار تو متین, corr. in marg. Bul. مهار تو for مهارت‌را.
(۱۴۲٤) A Bul. دار القرار. (۱۴۲۵) K Bul. پی سگ می‌دود.
(۱۴۲٦) Bul. گبر تیز. (۱۴۲۷) B گاو اگر.
(۱۴۲۸) A کی بخوردی. A از پی ایشان.

گر نبودی عکسِ آن سَرْوِ سُرور * پس نخواندی ایزدش دارُ الْغُرور
این غُرور آنست یعنی این خیال * هست از عکسِ دل و جانِ رجال
جمله مغروران برین عکس آمده * بر گمانی کین بود جنّت‌کده
می‌گریزند از اصولِ باغها * بر خیالی می‌کنند آن لاغها
چونك خوابِ غفلت آیدشان بسر * راست بینند و چه سودست آن نظر
پس بگورستان غریو افتاد و آه * تا قیامت زین غلط وا حَسْرتاه
ای خنك آنرا که پیش از مرگ مُرد * یعنی او از اصلِ این رز بُوی بُرد

قصّهٔ رستن خرّوب در گوشهٔ مسجد اقصی و غمگین شدن سلیمان علیه السّلم از آن چون بسخن آمد با او و خاصیّت و نام خود بگفت،

پس سلیمان دید اندر گوشهٔ * نو گیاهی رُسته همچون خوشهٔ
دید بس نادر گیاهی سبز و تر * می‌ربود آن سبزیَش نور از بصر
پس سلامش کرد در حال آن حشیش * او جوابش گفت و بشْکفت از خوشیش
گفت نامت چیست بر گو بی دهان * گفت خرّوبست ای شاهِ جهان
گفت اندر تو چه خاصیّت بود * گفت من رُستم مکان ویران شود
من که خرّوبم خرابِ منزلم * هادمِ بنیادِ این آب و گلم
پس سلیمان آن زمان دانست زود * که اجل آمد سفر خواهد نمود
گفت تا من هستم این مسجد یقین * در خلل نآید زآفاتِ زمین

(١٢٦٦) K Bul. سرو و سرور. (١٢٧١) A افتاده. (١٢٧٣) Bul. جان او از اصل.
Heading: After the Heading Bul. adds:
پس سلیمان نبی یکروز همان * چون بعادت بود مسجدرا روان
(١٢٧٤) Bul. om. و. A از سبزیش. B Bul. نور بصر. (١٢٧٥) AH Bul. om. و.
(١٢٧٦) Bul. نام من خرّوب ای شاه. (١٢٧٨) B خرابی منزلم.

ور نمودى علّت آن آرزو * خود رميدى جانِ تو زآن جُست و جو
گر نمودى عيبِ آن كار او ترا * كس نبُردى كَش‌كَشان آن سو ترا
وآن دگر كارى كز آن هستى نَفور * زآن بود كه عيبش آمد در ظهور
اى خداى رازدانِ خوش‌سخن * عيبِ كارِ بد زما پنهان مكن
عيبِ كارِ نيك را منما بما * تا نگرديم از رَوِش سرد و هَبا
همر بر آن عادت سليمانِ سَنى * رفت در مسجد ميانِ روشنى
قاعدهٔ هر روز را مى‌جُست شاه * كه ببيند مسجد اندر نَو گياه
دل ببيند سِر بدآن چشمِ صفى * آن حشايش كه شد از عامه خفى

قصّهٔ صوفى كى در ميان گلستان سر بر زانو مراقب بود يارانش گفتند سر بر آور تفرّج كن بر گلستان و رياحين و مرغان و آثار رحمة الله تعالى،

صوفيى در باغ از بهرِ گُشاد * صوفيانه رُوى بر زانو نهاد
پس فرو رفت او بخود اندر نُغول * شد ملول از صورتِ خوابش فَضول
كه چه خسپى آخر اندر رز نگر * اين درختان بين و آثار و خُضَر
امرِ حق بشنو كه گفتست اُنْظُرُوا * سوى اين آثارِ رحمت آر رُو
گفت آثارش دلست اى بو ٱلْهَوَس * آن برون آثارِ آثارست و بس
باغها و سبزها در عينِ جان * بر برون عكسش چو در آبِ روان
آن خيال باغ باشد اندر آب * كه كند از لطفِ آب آن اضطراب
باغها و ميوها اندر دلست * عكسِ لطفِ آن برين آب و گِلست

(۱۲۵۰) B گر نمودى. B پس رميدى. A در جست و جو. A Bul. از جست و جو.
(۱۲۵۱) B كس نبودى. (۱۲۵۲) Bul. كه هستى زآن نفور.
Heading: Bul. آن صوفى. G سر بزانو. A مراقبت. H الله عليه. AHK Bul. om. تعالى.
(۱۲۶۱) B بشنو كه فرمود. (۱۲۶٤) A آن خيال آب. Bul. از لطف آن آب.

کی چنین گوید کسی کو مُکْرَهست * چون چنین جنگد کسی کو بی رهست
هرچه نفست خواست داری اختیار * هرچه عقلت خواست آری اضطرار
داند او کو نیکبخت و مَحْرَمست * زیرکی زابْلیس و عشق از آدمست
زیرکی سبّاحی آمد در بحار * کم رهد غرقست او پایانِ کار
هِل سباحت را رها کن کِبر و کین * نیست جَیْحون نیست جُو درباست این
وآنگهان دریای ژرفِ بی‌پناه * در رُباید هفت دریا را چو کاه
عشق چون کشتی بود بهرِ خواص * کم بود آفت بود اغلب خلاص
زیرکی بفْروش و حیرانی بخر * زیرکی ظنّست و حیرانی نظر
عقل قربان کن بپیشِ مُصْطَفَی * حَسْبِیَ اللّه گو که اللّهم کَفَی
همچو کنعان سر زکشتی وا مکش * که غُرورش داد نفسِ زیرکش
که برآیم بر سرِ کوهِ مَشید * منّتِ نُوحم چرا باید کشید
چون رمی از منّتش ای بی‌رَشَد * که خدا هم منّتِ او می‌کَشَد
چون نباشد منّتش بر جانِ ما * چونك شُکْر و منّتش گوید خدا
تو چه دانی ای غَرارهٔ پُر حسد * منّتِ اورا خدا هم می‌کشد
کاشکی او آشنا ناموختی * تا طَمَع در نوح و کشتی دوختی
کاش چون طفل از حِیَل جاهل بُدی * تا چو طفلان چنگ در مادر زدی
یا بعلمِ نَقْل کم بودی مَلی * علمِ وَحْیِ دل رُبودی از ولی
با چنین نوری چو پیش آری کتاب * جانِ وَحْی‌آسای تو آرد عتاب
چون تیمّم با وجودِ آب دان * علمِ نَقْلی با دَمِ قطبِ زمان
خویش ابله کن تَبَع می‌رَو سپس * رَستگی زین ابلهی یابی و بس
اکثرُ اَهلِ الْجَنّه اَلْبُلْه ای پدر * بهرِ این گفتست سُلْطانُ الْبَشَر

(۱۴۰۱) B هرچه عقلت گفت. H دآری اضطرار.
(۱۴۰۲) B نیکبخت و مردمست.
(۱۴۱۳) Bul. خدا خود.
(۱۴۲۰) G آهلُ الجنّة اَلْبُلْه, and so K. B بهر این فرمود.

تا که من باشم وجودِ من بود * مسجدِ اقصی مُخَلْخَل کَی شود
پس که هَدْمِ مسجدِ ما بی گمان * نبْود اِلّا بعدِ مرگِ ما بدان
مسجدست آن دل که جسمش ساجدست * یارِ بَد خرّوب هر جا مسجدست
یارِ بَد چون رُست در تو مِهْرِ او * هین ازو بگْریز و کم کن گفت و گو
بر کَن از بیخش که گر سَر بر زند * مر ترا و مسجدترا بر کَنَد
عاشقا خرّوبِ تو آمد کژی * همچو طفلان سوی کژ چون می‌غژی
خویش مُجْرِم دان و مُجْرِم گو مترس * تا ندزدد از تو آن اُستاد درس
چون بگویی جاهلم تعلیم ده * این چنین انصاف از ناموس به
از پدر آموز ای روشن‌جَبین * رَبَّنا گفت و ظَلَمْنا پیش ازین
نه بهانه کرد و نه تزویر ساخت * نه لوای مکر و حیلت بر فراخت
باز آن ابلیس بحث آغاز کرد * که بُدم من سرخ‌رُو کردیم زرد
رنگِ رنگِ تُست صبّاغم تُوی * اصلِ جُرْم و آفت و داغم توی
هین بخوان رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي * تا نگردی جَبْری و کژ کم تنی
بر درختِ جَبْر تا کَی بر جهی * اختیارِ خویش‌را یکسو نهی
همچو آن ابلیس و ذُرّیّاتِ او * با خدا در جنگ و اندر گفت و گو
چون بود اِکراه با چندان خوشی * که تو در عصیان همی دامن کشی
آن چنان خوش کس رود در مُکْرَهی * کس چنان رقصان دَوَد در گمرهی
بیست مَرْده جنگ می‌کردی در آن * کت همی‌دادند پند آن دیگران
که صواب اینست و راه اینست و بس * کَی زند طعنه مرا جز هیچ کس

(۱۲۸۲) ABHK Bul. پس خراب مسجد.   (۱۲۸٤) AB Bul. om. و after بگریز.
(۱۲۸۷) Bul. خویش‌را نادان و مجرم.
(۱۲۹۳) A om.   (۱۲۹٤) A om.
(۱۲۹۵) A ابلیس اندر تاب او. Bul. گفتگو.
(۱۲۹٦) B Bul. چندین.
(۱۲۹۷) B کس چنین رقصان. Bul. که چنان رقصان. ABHK Bul. رقصان رود.
(۱۲۹۸) ABH Bul. که زند طعنه, corr. in H.

تیغ دادن در کفِ زنگیِّ مست * به که آید علم ناکس‌را بدست
علم و مال و مَنْصِب و جاه و قِران * فتنه آمد در کفِ بدگوهران
پس غزا زین فرض شد بر مؤمنان * تا ستانند از کفِ مجنون سِنان
جانِ او مجنون تنش شمشیرِ او * وا ستان شمشیررا زآن زشت‌خُو
آنچ منصب می‌کند با جاهلان * از فضیحت کَی کند صد ارسلان
عیبِ او مخفیست چون آلت بیافت * مارش از سوراخ بر صحرا شتافت
جملهٔ صحرا مار و کژدم پُر شود * چونک جاهل شاهِ حُکْمِ مُر شود
مال و منصب ناکسی کآرد بدست * طالبِ رُسوایئِ خویش او شُدست
یا کند بُخل و عطاها کم دهد * یا سخا آرد بنامَوْضع نهد
شاه‌را در خانهٔ بَیْذَق نهد * این چنین باشد عطا کاحْمَق دهد
حُکْم چون در دستِ گُمراهی فتاد * جاه پنداریـد در چاهی فتاد
ره نمی‌داند قلاووزی کند * جانِ زشتِ او جهان‌سوزی کند
طفلِ راهِ فقر چون پیری گرفت * پَیْروانرا غُولِ اِدباری گرفت
که بیا تا ماه بنْمایم ترا * ماه‌را هرگز ندید آن بی‌صفا
چون نمایی چون ندیدستی بعُمْر * عکسِ مَه در آب هم ای خامِ غُمْر
احمقان سَرْوَر شدستند و زبیم * عاقلان سَرها کشیده در گلیم

تفسیر یا أَيُّهَا ٱلْمُزَّمِّلُ،

خوانْد مزَّمِّل نبی‌را زین سبب * که برون آی از گلیم ای بو ٱلْهَرَب
سَر مکش اندر گلیم و رُو مپوش * که جهان جسمیست سرگردان تو هوش

(۱۴۴۴) B نارد بدست. B خود او شدست.   (۱۴۴۵) A کم کند.
(۱۴۴۷) H و در چاهی. In K و is suppl. above.   (۱۴۴۹) H Bul. ادبیری.
(۱۴۵۰) B Bul. که بیا تا ماه. K ندید آن مفترا, corr. above.
Heading: Bul. تفسیر شریف.
(۱۴۵۲) BK Bul. برون ا.

زیرکی چون کبر و بادانگیز تست * ابلهی شو تا بماند دل درست
ابلهی نه کو بمسخرگی دوتوست * ابلهی کو واله و حیرانِ هوست
ابلهانند آن زنانِ دست‌بر * از کف ابله وز رخِ یوسف نذر
عقل‌را قربان کن اندر عشقِ دوست * عقلها باری از آن سویست کوست
عقلها آن سو فرستاده عقول * مانده این سو که نه معشوقست گول
زین سر از حیرت گر این عقلت رود * هر سرِ مویت سر و عقلی شود
نیست آن سو رنجِ فکرت بر دماغ * که دماغ و عقل روید دشت و باغ
سوی دشت از دشت نکته بشنوی * سوی باغ آیی شود نخلت روی
اندرین ره ترك کن طاق و طرنب * تا قلاوزت نجنبد تو مجنب
هرك او بی سر بجنبد دم بود * جنبشش چون جنبشِ کژدم بود
کژرو و شبکور و زشت و زهرناك * پیشهٔ او خستنِ اجسامِ پاك
سر بکوب آنرا که سرّش این بود * خلق و خوی مستمرّش این بود
خود صلاحِ اوست آن سر کوفتن * تا رهد جان‌ریزه‌اش زآن شوم تن
وا ستان از دستِ دیوانه سلاح * تا زتو راضی شود عدل و صلاح
چون سلاحش هست و عقلش نه ببند * دستِ اورا ورنه آرد صد گزند

بیان آنك حصول علم و مال و جاه مر بدگوهران‌را فضیحت اوست و چون شمشیریست کی افتادست بدست راه‌زن،

بدگهررا علم و فن آموختن * دادنِ تیغی بدستِ راه‌زن

(۱٤۲۱) Bul. چون باد کبرانگیز. A om. و. (۱٤۲۲) A om. و. A حیران اوست.
(۱٤۲۳) A زنان و. A ابلهانند. A ندر. (۱٤۲٦) B از حیرت اگر عقلت.
(۱٤۲۷) B رنج و فکرت and so corr. in H. Bul. فکرت در دماغ. (۱٤۳۰) G کزدم.
(۱٤۳۱) A om. و after زشت. (۱٤۳۳) AB این سر کوفتن. (۱٤۳٥) Bul. om. و.
Heading: A وصول علم. BHK Bul. بدگوهررا, corr. in H. ABH Bul. شمشیریست. Bul. افتاده در دست. افتاد.

آن چراغِ او بپیشِ صَرْصَرم * خود چه باشد ای مِهین پَیْغمبرم
خیز در دم تو بصُورِ سَهْمناك * تا هزاران مُرده بر رُوید زخاك
چون تو اسرافیلِ وقتی راست‌خیز * رَسْتخیزی ساز پیش از رستخیز
هرکه گوید کو قیامت ای صنم * خویش بنْما که قیامت نك منم
در نگر ای سایلِ محنت‌زده * زین قیامت صد جهان افزون شده
ور نباشد اهلِ این ذکر و قُنُوت * پس جَوابُ ٱلْأَحْمَق ای سلطان سُکُوت
زآسمانِ حق سکوت آید جواب * چون بود جانا دعا نامُسْتجاب
ای دریغا وقتِ خرمنگاه شد * لیك روز از بختِ ما بیگاه شد
وقت تنگست و فراخیِء این کلام * تنگ می‌آید بَرُو عمرِ دَوام
نیزه‌بازی اندرین کُوهای تنگ * نیزه‌بازانرا همی‌آرد بننگ
وقت تنگ و خاطر و فهمِ عوام * تنگ‌تر صد ره زوَقْتست ای غلام
چون جوابِ احمق آمد خامُشی * این درازی در سخن چون می‌کَشی
از کمالِ رحمت و موجِ کرم * می‌دهد هر شوره‌را باران و نم

در بیان آنك ترك الجواب جواب مُقرِّرِ این سخن که جواب الاحمق سکوت، شرح این هر دو درین قصّه است که گفته می‌آید،

بود شاهی بود اورا بندهٔ * مُرده‌عقلی بود و شهوت‌زندهٔ
خُرْدهای خدمتش بگْذاشتی * بد سگالیدی نکو پنداشتی

(١٤٧٧) ABGHK پیغامبرم. (١٤٧٩) GK رُستخیزی.
(١٤٨١) ABHK Bul. صد جهان قایم شده. In HK افزون is given as a variant.
(١٤٨٢) A گر باشد. Bul. جواب احمق.
(١٤٨٦) H کُوهای تنگ. GK همی‌آرد بتنگ.
(١٤٨٨) Bul. پس درازی. (١٤٩١) Bul. بدسگالی‌را نکو پنداشتی. AK نیکو.

هين مشو پنهان ز ننگ مُدَّعى * كه تو دارى شمعِ وَحْىِ شَعْشَعى
هين قُمِ ٱللَّيْلَ كه شمعى اى هُمام * شمع اندر شب بود اندر قيام
بى فُروغت روزِ روشن هم شَبست * بى پناهت شير اسير ارْنَبست
باش كشتيبان درين بحرِ صفا * كه تو نُوحِ ثانيى اى مُصْطَفَى
رهشناسى مى‌ببايد با لُباب * هر رهى‌را خاصه اندر راهِ آب
خيز بنگر كاروان رەزده * هر طرف غُوليست كشتيبان شده
خِضْرِ وقتى غَوْثِ هر كشتى توى * همچو رُوحُ ٱللّه مكن تنهاروى
پيشِ اين جمعى چو شمعِ آسمان * انقطاع و خلوت‌آرى‌را بمان
وقتِ خلوت نيست اندر جمع آى * اى هُدَى چون كوهِ قاف و تو هُماى
بدر بر صدرِ فلك شد شب‌روان * سَيْررا نگْذارد از بانگِ سگان
طاعنان همچون سگان بر بدرِ تو * بانگ مى‌دارند سوى صدرِ تو
اين سگان كرّند زامْرِ أَنْصِتُوا * از سفه وَعْوَع كنان بر بدرِ تو
هين بمگذار اى شفا رنجوررا * تو ز خشمِ كر عصاى كُوررا
نه تو گفتى قايدِ أَعْمَى براه * صد ثواب و اجر يابد از اله
هرك او چل گام كُورى‌را كَشَد * گشت آمرزيده و يابد رَشَد
پس بكش تو زين جهانِ بى‌قرار * جَوْقِ كورانرا قطار اندر قطار
كارِ هادى اين بود تو هادىى * ماتمِ آخر زمانرا شادىى
هين روان كن اى اِمامُ ٱلْمُتَّقِين * اين خيال‌انديشگانرا تا يقين
هرك در مكرِ تو دارد دل گِرَو * گردنش‌را من زنم تو شاد رَو
بر سرِ كوريش كوريها نهم * او شكر پندارد و زَهْرش دهم
عقلها از نورِ من افروختند * مكرها از مكرِ من آموختند
چيست خود آلاجُقِ آن تُرْكمان * پيشِ پاىِ نرّه پيلانِ جهان

(١٤٦٢) Bul. پيش ازين جمعى.   (١٤٦٣) B آ. B ها.
(١٤٦٥) AH در بدر تو.   (١٤٦٦) AH در بدر تو.   (١٤٦٨) G آعْمِى.
(١٤٦٩) Bul. گشته.   (١٤٧٦) ABG آلاجُق as in text. H آلاچق.

آن دو قوم آسوده از جنگ و حِراب * وین بَشَر با دو مُخالف در عذاب
وین بَشَر هم زامتحان قِسْمت شدند * آدمی‌شکلند و سه اُمّت شدند
یك گُرُه مستغرقِ مُطْلَق شدند * همچو عیسی با مَلَك مُلْحَق شدند
نقش آدم لیك معنی جبرئیل * رَسته از خشم و هوا و قال و قیل
از ریاضت رَسته وز زهد و جهاد * گوییا از آدمی او خود نزاد
قسمِ دیگر با خران مُلْحَق شدند * خشمِ محض و شهوتِ مُطْلَق شدند
وصفِ جبْریلی دریشان بود رفت * تنگ بود آن خانه و آن وصف زفت
مرده گردد شخص کو بی‌جان شود * خر شود چون جانِ او بی آن شود
زآنك جانی کآن ندارد هست پست * این سخن حقّست و صوفی گفته‌است
او زحیوانها فُزُونتر جان کَنَد * در جهان باریك‌کاریها کُند
مکر و تلبیسی که او داند تنید * آن زحیوانِ دگر ناید پدید
جامهاء زَرْکَشی‌را بافتن * دُرّها از قعرِ دریا یافتن
خُرْده‌کاریهای علمِ هَنْدَسه * یا نُجوم و علمِ طبّ و فَلْسَفه
که تعلّق با همین دُنیاستش * ره بهفتم آسمان بر نیستش
این همه علمِ بناء آخُرست * که عمادِ بودِ گاو و اشترست
بهرِ استبقای حیوان چند روز * نامِ آن کردند این گیجان رموز
علمِ راهِ حقّ و علمِ منزلش * صاحبِ دل داند آنرا یا دلش
پس درین ترکیب حیوانِ لطیف * آفرید و کرد با دانش الیف
نام کَالْأَنْعَام کرد آن قوم‌را * زآنك نِسْبت کُو بیَقْظه نَوْم‌را
روحِ حیوانی ندارد غیرِ نَوْم * حِسهاء مُنْعَکِس دارند قوم

(۱۰۰٦) H شدست in both hemistichs, and so Bul.
(۱۰۰۸) AH از آدمی‌زاد او نزاد. (۱۰۱۰) ABH Bul. بود و رفت.
(۱۰۱۱) Bul. بیجان بود. (۱۰۱۲) Bul. om. و. (۱۰۱۳) A فزونتر جا کند.
(۱۰۱٤) A دیگر. (۱۰۱۵) Bul. در قعر. (۱۰۱٦) ABH Bul. با نجوم.
(۱۰۲۰) BG با دلش. (۱۰۲۱) G ترکیبِ with *iḍáfat*.

گفت شاهنشه جراش کم کنید * ور بجنگد نامش از خط بر زنید

عقلِ او کم بود و حرصِ او فزون * چون جرا کم دید شد تُنْد و حرون

عقل بودی گِرْدِ خود کردی طواف * تا بدیدی جُرمِ خود گشتی مُعاف

چون خری پابسته تُندد از خری * هر دو پایش بسته گردد بر سَری

پس بگوید خر که یك بندم بَسست * خود مدان کآن دو زفعلِ آن خَسست

در تفسیر این حدیث مصطفی علیه السّلام کی إِنَّ ٱللَّهَ تَعالَی خَلَقَ ٱلْمَلایِکَةَ وَرَکَّبَ فیهِم ٱلعَقْلَ وَخَلَقَ ٱلبَهایِمَ وَرَکَّبَ فیها ٱلشَّهْوَةَ وَخَلَقَ بَنی آدَمَ وَرَکَّبَ فیهِم ٱلْعَقْلَ وَٱلشَّهْوَةَ فَمَنْ غَلَبَ عَقْلُهُ شَهْوَتَهُ فَهُوَ أَعْلَی مِنَ ٱلْمَلایِکَةِ وَمَنْ غَلَبَ شَهْوَتُهُ عَقْلَهُ فَهُوَ أَدْنَی مِنَ ٱلْبَهایِمِ،

در حدیث آمد که یزدانِ مجید * خلقِ عالمرا سه گونه آفرید

یك گُرُهرا جمله عقل و علم و جود * آن فرشته‌ست او نداند جز سجود

نیست اندر عُنْصُرش حرص و هوا * نورِ مُطْلَق زندهٔ از عشقِ خدا

یك گروهِ دیگر از دانش تهی * همچو حیوان از علف در فربهی

او نبیند جز که اِصْطَبْل و علف * از شقاوت غافلست و از شرف

این سِوُم هست آدمیزاد و بَشَر * نیمِ او زافرِشْته و نیمیش خر

نیمِ خر خود مایلِ سُفْلی بود * نیمِ دیگر مایلِ عقلی بود

(١٤٩٣) Suppl. in marg. B.

(١٤٩٤) A Bul. om. و before حرص. A تند حرون.   (١٤٩٦) A خود بدان.

Heading: K ومن غلبت شهوته عقله.   (١٤٩٩) B با عشق خدا.

(١٥٠١) Bul. غافلست او از شرف.   (١٥٠٢) Bul. از فرشته نیم او نیمیش خر.

(١٥٠٣) Bul. علوی for عقلی, and so corr. in A by a later hand.

یک دم ار مجنون زخود غافل بُدی * ناقه گردیدی و واپس آمدی
عشق و سَوْدا چونک پُر بودش بَدَن * می‌نبودش چاره از بی‌خود شدن
آنک او باشد مُراقِب عقل بود * عقل‌را سودای لیلی در رُبود
لیک ناقه بس مراقب بود و چُست * چون بدیدی او مهارِ خویش سُست
فهم کردی زُو که غافل گشت و دنگ * رُو سِپَس کردی بکُرّه بی درنگ
چون بخود باز آمدی دیدی زجا * کو سپس رفتست بس فرسنگها
در سه‌روزه ره بدین احوالها * ماند مجنون در تردّد سالها
گفت ای ناقه چو هر دو عاشقیم * ما دو ضِد پس هَمْرَهِ نالایقیم
نیستت بر وفقِ من مِهْر و مَهار * کرد باید از تو صحبت اختیار
این دو همره همدگررا راه‌زن * گُمره آن جان کو فرو نآید زتَن
جان زهَجْرِ عرش اندر فاقهٔ * تن زعشقِ خاربُن چون ناقهٔ
جان گشاید سوی بالا بالها * در زده تن در زمین چنگالها
تا تو با من باشی ای مردهٔ وَطَن * پس زلَیْلی دُور ماند جانِ من
روزگارم رفت زین گُون حالها * همچو تیه و قومِ موسی سالها
خَطْوَتَینی بود این ره تا وصال * مانده‌ام در ره زشَسْت شصت سال
راه نزدیک و بماندم سخت دیر * سیر گشتم زین سواری سیر سیر
سَرْنگون خودرا زاُشْتر در فگند * گفت سوزیدم زغَم تا چند چند
تنگ شد بر وی بیابانِ فراخ * خویشتن افگند اندر سنگلاخ
آنچنان افگند خودرا سخت زیر * که مُخَلْخَل گشت جسمِ آن دلیر
چون چنان افگند خودرا سوی پست * از قضا آن لحظه پایش هم شکست
پای‌را بر بست گفتا گُو شوم * در خَمِ چوگانْش غلطان می‌روم

(۱۵۳۵) B غافل شدی. (۱۵۳٦) AB Bul. بربودش بدن.
(۱۵٤۰) A که سپس. (۱۵٤۱) Bul. دو سه روزه. B بد این احوالها.
(۱۵٤٦) B بر زمین. (۱۵٤۷) HK بس زلیلی.
(۱۵۵۵) H و گفتا.

یقظه آمد نومِ حیوانی نماند * انعکاسِ حسِّ خود از لَوْح خواند
همچو حسّ آنك خواب اورا رُبود * چون شد او بیدار عکسیّت نمود
لاجرم اسفل بود از سافلین * ترك او کن لَا أُحِبُّ ٱلْآفِلِین

در تفسیر این آیت که وَأَمَّا ٱلَّذِینَ فِی قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا وقوله يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا،

زآنك استعدادِ تبدیل و نَبَرْد * بودش از پستی و آنرا فَوْت کرد
باز حیوان‌را چو استعداد نیست * عُذرِ او اندر بهیمی روشنست
زو چو استعداد شد کآن رَهْبَرست * هر غذایی کو خورد مغزِ خرست
گر بَلاذُر خورد او افیون شود * سکْته و بی‌عقلیَش افزون شود
ماند یك قسمِ دگر اندر جهاد * نیم حیوان نیم حَیّ با رَشاد
روز و شب در جنگ و اندر کش‌مکش * کرده چالیش آخرش با اوّلش

چالیش عقل با نفس همچون تنازع مجنون با ناقه، میل مجنون سوی حُرّه میل ناقه واپس سوی کُرّه، چنانك گفت مجنون

هَوَى نَاقَتِي خَلْفِي وَقُدَّامِيَ ٱلْهَوَى * وَإِنِّي وَإِيَّاهَا لَمُخْتَلِفَانِ

همچو مجنون اند و چون ناقه‌ش یقین * می‌کَشَد آن پیش و این واپس بکین
مَیْلِ مجنون پیشِ آن لَیْلی روان * میلِ ناقه پس پیِ کُرّه دوان

(۱۵۲۵) B چونك شد بیدار.
Heading: Bul. رجسا الی رجسهم.
(۱۵۲۹) AB Bul. غذایی. (۱۵۳۲) K اوّلش با آخرش.
Heading: Bul. مجنون گفت. AG هوا ناقتی. B Bul. وقدامی الهوا.
(۱۵۳۳) Bul. ناقش. B واپس یقین. (۱۵۳٤) B سوی کرّه. K پی طفلش دوان

چون جُوالی بس گرانی می‌بَری * زآن نباید کم که در وی بنْگری
که چه داری در جوال از تلخ و خوش * گر همی ارزد کشیدن را بکَش
ورنه خالی کن جوالت را زسنگ * باز خر خودرا ازین بیگار و ننگ
در جوال آن کن که می‌باید کشید * سوی سلطانان و شاهان رشید

حکایت آن فقیه با دستار بزرگ و آنك بربود دستارش و بانگ می‌زد کی باز کن ببین که چه می‌بری آنگه ببر،

یك فقیهی ژندها در چیده بود * در عمامهٔ خویش در پیچیده بود
تا شود زفت و نماید آن عظیم * چون در آید سوی مَحْفِل در حطیم
ژندها از جامها پیراسته * ظاهرا دستار از آن آراسته
ظاهرِ دستار چون حُلّهٔ بهشت * چون منافق اندرون رسوا و زشت
پاره پارهٔ دلق و پنبه و پوستین * در درونِ آن عمامه بُد دفین
رُوی سوی مدرسه کرده صَبُوح * تا بدین ناموس یابد او فُتوح
در رهِ تاریك مردی جامه‌کَن * منتظر استاده بود از بهرِ فن
در ربود او از سرش دستار را * پس دوان شد تا بسازد کار را
پس فقیهش بانگ بر زد کای پسر * باز کُن دستار را آنگه ببَر
این چنین که چار پَرّه می‌پَری * باز کن آن هدْیه را که می‌بَری
باز کن آنرا بدستِ خود بمال * آنگهان خواهی ببَر کردم حلال

(١٠٧٤) ABHK جوال. (١٠٧٦) G بیگار, and so K.
Heading: B آنکه بر ترا حلال.
(١٠٧٨) A زنده. ABH ژندها دزدیده بود, corr. in marg. BH.
(١٠٨٠) Bul. ظاهرِ دستار. (١٠٨٢) Bul. پنبه پوستین.
(١٠٨٣) Bul. کردی. G صَبُوح, as in text.
(١٠٨٤) Bul. مرد. B ایستاده منتظر از بهر فن.
(١٠٨٨) Bul. وآنگهان.

زین کند نفرین حکیمِ خوش‌دَهَن * بر سواری کو فرو نآید زتن
عشقِ مَوْلی کَی کم از لَیْلی بود * گوی گشتن بهرِ او أولی بود
کوی شو می‌گرد بر پهلوی صدق * غَلْط غَلْطان در خَمِ چوگانِ عشق
کین سفر زین پس بود جَذْبِ خدا * وآن سفر بر ناقه باشد سَیْرِ ما
این چنین سَیْریست مُسْتَثْنیٰ زجنس * کآن فزود از اجتهادِ جِنّ و اِنس
این چنین جَذْبیست نی هر جذبِ عام * که نهادش فضلِ احمد وَٱلسَّلام

نوشتن آن غلام قصّهٔ شکایت نقصان اِجری سوی پادشاه،

قصّه کوته کن برای آن غلام * که سوی شه بر نوشتست او پیام
قصّهٔ پُر جنگ و پُر هستی و کین * می‌فرستد پیشِ شاهِ نازنین
کالبد نامه‌ست اندر وی نگر * هست لایق شاه‌را آنگه ببَر
گوشهٔ رَو نامه‌را بگْشا بخوان * بین که حرفش هست در خوردِ شهان
گر نباشد در خور آنرا پاره کن * نامهٔ دیگر نویس و چاره کن
لیك فتحِ نامهٔ تن زَپ مدان * ورنه هر کس سِرِّ دل دیدی عیان
نامه بگْشادن چه دشوارست و صعب * کارِ مردانست نه طفلانِ کَعْب
جمله بر فِهْرِست قانع گشته‌ایم * زآنك در حرص و هوا آغشته‌ایم
باشد آن فهرست دامی عامه‌را * تا چنان دانند مَتْنِ نامه‌را
باز کُن سرنامه‌را گردن متاب * زین سخن وَٱللّٰهُ أَعْلَم بِٱلصَّواب
هست آن عنوان چو اقرارِ زبان * متنِ نامهٔ سینه‌را کن امتحان
که موافق هست با اقرارِ تو * تا منافق‌وار نبْود کارِ تو

(۱۰۵۶) Bul. حکیم خوش‌سخن . Bul. که فرو.
(۱۰۶۱) G فضل with *iḍāfat*.
Heading: Bul. قصّهٔ نبشتن آن غلام . B سوی شاه.
(۱۰۶۲) B که سوی سلطان نبشتست . Bul. نبشتست.
(۱۰۶۷) ABH Bul. زب مدان. (۱۰۶۸) Bul. طفلان لعب.

حیدری کاندر صفِ شیران رود * آخر او مغلوبِ موشی می‌شود
طبعِ تیز، دوربین، مُحْتَرِف * چون خرِ پیرش ببین آخر خَرِف
زلفِ جعدِ مُشکبار، عقل‌بَر * آخرا چون دُمِّ زشتِ خِنْگِ خر
خوش ببین کَوْنش زاوّل با گُشاد * وآخر آن رُسواییش بین و فساد
زآنك او بنْمود پیدا دام‌را * پیشِ تو بر کَنْد سَبْلت خام‌را
پس مگو دنیا بتزویرم فریفت * ورنه عقلِ من زدامش می‌گریخت
طوقِ زرّین و حمایل بین هله * غُلّ و زنجیری شدست و سلسله
همچنین هر جُزْوِ عالَم می‌شمر * اوّل و آخر در آرش در نظر
هرکه آخِربین‌تر او مسعودتر * هرکه آخُربین‌تر او مطرودتر
رُویِ هر یك چون مهِ فاخر ببین * چونك اوّل دیده شد آخر ببین
تا نباشی همچو ابلیس اعورے * نیم بیند نیم نی چون ابتری
دید طینِ آدم و دینَش ندید * این جهان دید آن جهان‌بینش ندید
فضلِ مردان بر زنان ای بُو شُجاع * نیست بهرِ قوّت وکسب و ضیاع
ورنه شیر و پیل‌را بر آدمی * فضل بودی بهرِ قوّت ای عَمی
فضلِ مردان بر زن ای حالی‌پرَست * زآن بود که مرد پایان‌بین‌ترست
مرد کاندر عاقبت‌بینی خَمست * او زاَهْلِ عاقبت چون زن کمست
از جهان دو بانگ می‌آید بضد * تا کدامین‌را تو باشی مستعِد
آن یکی بانگش نُشورِ اتقیا * وآن یکی بانگش فریبِ اشقیا
من شکوفهٔ خارم ای خوش گرم‌دار * گُل بریزد من بمانم شاخِ خار

(۱۶۰۸) BK Bul. آخر آن چون. AHK دنب زشت. Bul. ذنب. GH خنگِ with *iḍáfat*.

(۱۶۱۲) A زرین حمایل. Bul. شد آخر سلسله.

(۱۶۱٤) ABHK Bul. in the second hemistich مبعودتر, which is given in marg. G as a variant. K has مطرودتر as a correction.

(۱۶۱۸) AH کسب ضیاع.

(۱۶۲۱) B او زمرد عاقبت, corr. in marg.

(۱۶۲۲) B in the second hemistich وآن دگر بانگش.

چونك بازش کرد آنك میگریخت * صد هزاران ژنده اندر ره بریخت
زآن عمامهٔ زفتِ نابایستِ او * مانند یك گز کهنهٔ در دستِ او
بر زمین زد خرقه‌را کای بی‌عیار * زین دغل مارا بر آوردی زکار

نصیحت دنیا اهل دنیارا بزبان حال و بی‌وفاییٔ خودرا نمودن بوفا طمع دارندگان ازو،

گفت بنْمودم دغل لیکن ترا * از نصیحت بازگفتم ماجرا
همچنین دنیا اگرچه خوش شگُفت * بانگ زد هم بی‌وفاییٔ خویش گفت
اندرین کَوْن و فساد ای اوستاد * آن دغل کَوْن و نصیحت آن فساد
کَوْن می‌گوید بیا من خوش‌پَیَم * وآن فسادش گفته رَو من لا شَیَم
ای زخوبیٔ بهاران لب گزان * بنْگر آن سردی و زردیٔ خزان
روز دیدی طلعتِ خورشید خوب * مرگِ اورا یاد کن وقتِ غروب
بدررا دیدی برین خوش چار طاق * حسرتش‌را هم ببین اندر مُحاق
کودکی از حُسن شد مولای خلق * بعدِ فردا شد خَرِف رُسوای خلق
گر تنِ سیمین‌تنان کردت شکار * بعدِ پیری بین تنی چون پنبه‌زار
ای بدیده لُوتهای چرب خیز * فضلهٔ آنرا ببین در آبریز
مر خَبَث‌را گُو که آن خوبیت کُو * بر طبق آن ذوق و آن نغزی و بُو
گوید او آن دانه بُد من دامِ آن * چون شدی تو صید شد دانه نهان
بس انامِلِ رشكِ اُستادان شده * در صناعت عاقبت لرزان شده
نرگسِ چشمِ خمارِ همچو جان * آخر اَعْمَش بین و آب از وی چکان

Heading: A طمع آرندگان.
(۱۵۹۲) In Bul. this verse precedes the Heading.
(۱۵۹۴) ABHK Bul. بانگ هم زد. B خود بگفت.
(۱۶۰۴) B استادان بُدَه.

بیان آنك عارف‌را غذاییست از نور حق کی أَبِیتُ عِنْدَ رَبّی يُطْعِمُنی وَيَسْقِينی وقوله الْجُوعُ طَعامُ ٱللّٰهِ يُحْيِي بِهِ أَبْدانَ ٱلصِّدّيقين ای فی ٱلْجُوعِ يَصِلُ طَعامُ ٱللّٰهِ،

زآنك هر کُرّه پیِ مادر رود * تا بدآن جنسیّتش پیدا شود
آدمی‌را شیر از سینه رسد * شیرِ خر از نیمِ زیرینه رسد
عدل قسّامست و قسمت کردنیست * این عجب که جبْر نی و ظلم نیست
جبر بودی کی پشیمانی بُدی * ظلم بودی کی نگهبانی بُدی
روز آخر شد سَبَق فردا بود * رازِ مارا روز کی گُنجا بود
ای بکرده اعتمادِ واثقی * بر دَم و بر چاپلوسِ فاسقی
قبّهٔ بر ساختستی از حَباب * آخر آن خیمه‌ست بس واهی‌طناب
زَرْق چون برقست و اندر نورِ آن * راه نتْوانند دیدن رهروان
این جهان و اهلِ او بی حاصلند * هر دو اندر بی‌وفایی یك‌دلند
زادهٔ دنیا چو دنیا بی‌وفاست * گرچه رُو آرد بتو آن رُو قفاست
اهلِ آن عالم چو آن عالم زبر * تا ابد در عهد و پیمان مُسْتَمِر
خود دو پیغمبر بهم کی ضد شدند * معْجزات از همدگر کی بِسْتدند
کی شود پژمرده میوهٔ آن جهان * شادیٔ عقْلی نگردد اندُهان
نفس بی عهدست زآن رُو کشتنیست * او دنی و قبله‌گاه او دنیست
نفسهارا لایق‌است این انجمن * مُرده‌را در خور بود گور و کفن

Heading: A om. و before قوله.
(۱٦٤۱) AH مادر دود. (۱٦٤۳) A om. و before قسمت. B وین عجب.
(۱٦٤۸) B om. و. B شبروان.
(۱٦٥۲) ABK پیغامبر. A همدیگر.
(۱٦٥۳) A شاد عقلی نکردند. BK شادیٔ عقبی.

بانگِ اشکوفهش که اینك گُل‌فروش * بانگِ خارِ او که سوی ما مکوش
این پذیرفتی بماندی زآن دگر * که مُحِبّ از ضدِّ محبوبست کر
آن یکی بانگ این که اینك حاضرم * بانگِ دیگر بنْگر اندر آخرم
حاضری‌ام هست چون مکر و کمین * نقشِ آخر زآینهٔ اوّل ببین
چون یکی زین دو جوال اندر شدی * آن دگررا ضدّ و نادَرْخور شدی
ای خنك آن کو زاوّل آن شنید * کِش عقول و مَسْمَعِ مردان شنید
خانه خالی یافت و جارا او گرفت * غیرِ آنش کژ نماید یا شِگِفت
کوزهٔ نَو کو بخود بَوْلی کشید * آن خَبَثرا آب نتْواند بُرید
در جهان هر چیز چیزی می‌کَشَد * کفر کافررا و مُرْشَدرا رَشَد
کَهْرُبا هم هست و مغناطیس هست * تا تو آهن یا کَهی آیی بشَسْت
بُرْد مغناطیست ار تو آهنی * ورکَهی بر کهربا بر می‌تنی
آن یکی چون نیست با اَخْیار یار * لاجرم شد پهلوی فُجّار جار
هست موسی پیشِ قِبْطی بس ذمیم * هست هامان پیشِ سِبْطی بس رجیم
جانِ هامان جاذبِ قبطی شده * جانِ موسی طالبِ سبطی شده
معدهٔ خر کَه کشد در اجتذاب * معدهٔ آدم جَذوبِ گندم‌آب
گر تو نشْناسی کسی‌را از ظلام * بنْگر اورا کوش سازیدست امام

(١٦٣٠) G مَسْمَع. K مِسْمَع.
(١٦٣١) Bul. om. و.
(١٦٣٤) ABH Bul. مغناطیس.
(١٦٣٥) ABH مغناطیست. Bul. مغناطیس ازتو.
(١٦٣٦) A وآن یکی.
(١٦٣٨) BH Bul. جاذب سبطی, corr. in marg. H.
(١٦٤٠) AH اورا که اوش.

گرچه چون دریا بر آوردند کف * موسیا تو غالب آیی لا تَخَفْ
بود اندر عهدِ خود سحر افتخار * چون عصا شد مار آنها گشت عار
هر کسی‌را دعوئ حُسن و نمک * سنگِ مرگ آمد نمکهارا مِحَك
سحر رفت و معجزهٔ موسی گذشت * هر دورا از بامِ بُود افتاد طشت
بانگِ طشتِ سحر جز لعنت چه ماند * بانگِ طشتِ دین بجز رفعت چه ماند
چون مِحَك پنهان شدست از مرد و زن * در صف آ ای قَلْب و اکنون لاف زن
وقتِ لافستت محك چون غایبست * می‌برندت از عزیزی دست دست
قلب می‌گوید زنَخْوت هر دَمَم * ای زرِ خالص من از تو کَی کَمَم
زر همی‌گوید بلی ای خواجه‌تاش * لیك می‌آید مِحَكّ آماده باش
مرگِ تن هدیه‌ست بر اصحابِ راز * زرِّ خالص‌را چه نقصانست گاز
قلب اگر در خویش آخربین بُدی * آن سیه کآخر شد او اوّل شدی
چون شدی اوّل سیه اندر لِقا * دُور بودی از نفاق و از شقا
کیمیای فضل‌را طالب بُدی * عقلِ او بر زرقِ او غالب بُدی
چون شکسته‌دل شدی از حالِ خویش * جابرِ اِشکستگان دیدی بپیش
عاقبت‌را دید و او اشکسته شد * از شکسته‌بند در دم بسته شد
فضل مِسهارا سوی اِکسیر راند * آن زَرْاندود از کرم محروم ماند
ای زَرْاندوده مکن دعوی ببین * که نماند مُشتریت اعمی چنین
نورِ مَحْشَر چشمشان بینا کند * چشم‌بندئ ترا رُسوا کند
بنگر آنهارا که آخر دیده‌اند * حسرتِ جانها و رشك دیده‌اند

(۱٦٧٣) A گشت خار.
(۱٦٧٤) A عملهارا محك. (۱٦٧٥) A معجز.
(۱٦٧٦) B نماند for چه ماند in both hemistichs.
(۱٦٧٧) B در صف آی. A om. آی. K Bul. om. و after قلب.
(۱٦٨٦) A عافیت‌را دید.
(۱٦٩٠) B in the second hemistich: سرّ فاسد زاصل سر ببریده اند. A حیرت جانها.

نفس اگرچه زیرکست و خُردهدان * قبلهاش دنیاست اورا مُرده دان
آبِ وَحْیِ حق بدین مُرده رسید * شد زخاكِ مردهٔ زنده پدید
تا نیاید وَحْیِ تو غرّه مباش * تو بدآن گُلگونهٔ طالَ بَقاش
بانگ و صیتی جُو که آن خامل نشد * تابِ خورشیدی که آن آفل نشد
آن هنرهای دقیق و قال و قیل * قومِ فرعون‌اند اجل چون آبِ نیل
رونق و طاق و طُرُنب و سِحْرشان * گرچه خلقانرا کَشَد گردن کشان
سحرهای ساحران دان جملهرا * مرگ چوبی دان که آن گشت اژدها
جادُویهارا همه یك لقمه کرد * یك جهان پُر شب بُد آنرا صُبح خورد
نور از آن خوردن نشد افزون و بیش * بل همآن سانست کو بودست پیش
در اثر افزون شد و در ذات نی * ذاترا افزونی و آفات نی
حق زایجادِ جهان افزون نشد * آنچ اوّل آن نبود اکنون نشد
لیك افزون گشت اثر زایجادِ خلق * در میانِ این دو افزونیست فرق
هست افزونیٔ اثر اِظهارِ او * تا پدید آید صفات و کارِ او
هست افزونیٔ هر ذاتی دلیل * کو بود حادث بعلّتها علیل

تفسیر أَوْجَسَ فی نَفْسِهِ خِیفَةً مُوسَى قُلْنَا لا تَخَفْ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعْلَى،

گفت موسی سحر هم حیران‌کُنیست * چون کنم کین خلق‌را تمییز نیست
گفت حق تمییزرا پیدا کنم * عقلِ بی‌تمییزرا بینا کنم

(١٦٥٦) AH و اورا. (١٦٥٨) G وَحْیِ. (١٦٦٠) A این for آن.
(١٦٦١) A om. و before طاق and before سحرشان. Bul. om. و before سحرشان.
(١٦٦٢) ABHK Bul. شد اژدها. (١٦٦٣) A om. (١٦٦٤) A om.
(١٦٦٥) B اثبات for آفات. G gives اثبات in marg. as a variant.
(١٦٦٧) A گشت از ایجاد. B در میان هر دو. (١٦٦٩) A کی بود.
Heading: K Bul. فاوجس.

بودشان تمییز کآن مُظْهَر کند * لیک حرص و آز کُور و کَر کند
کوریِ کوران ز رَحْمت دُور نیست * کوریِ حرص است کآن معذور نیست
چارْمیخِ شه ز رَحْمت دُور نی * چارْمیخِ حاسدی مغفور نی
ماهیا آخر نِگر منگر بشَسْت * بدْگلویی چشمِ آخِرْبینْت بست
با دو دیده اوّل و آخر ببین * هین مباش اعْوَر چو ابلیسِ لعین
اعور آن باشد که حالی دید و بس * چون بهایم بی‌خبر از بازْپَس
چون دو چشمِ گاو در جُرْمِ تلف * همچو یك چشمست کِش نبْوَد شرف
نصفِ قیمت ارزد آن دو چشمِ او * که دو چشمش راست مَسْنَد چشمِ تو
ور کَنی یك چشمِ آدمزادهٔ * نصفِ قیمت لایقست از جادهٔ
زآنك چشمِ آدمی تنها بخود * بی دو چشمِ یار کاری می‌کند
چشمِ خر چون اوّلش بی آخرست * گر دو چشمش هست حُکْمش اعْوَرست
این سخن پایان ندارد وآن خفیف * می‌نویسد رقعه در طمعِ رغیف

بقیّهٔ قصّهٔ نوشتن آن غلام رقعه بطلب اِجری،

رفت پیش از نامه پیشِ مطبخی * کای بخیل از مطبخِ شاهِ سخی
دُور ازو وز همّتِ او کین قَدَر * از جِرِی‌ام آیدش اندر نظر
گفت بهرِ مصلحت فرموده‌است * نه برای بخل و نه تنگیِ دست

(۱۷۰۶) B in the second hemistich: چار میخ حاسدی مغفور نیست.
(۱۷۰۷) B om. Bul. نیست for نی *bis.*
(۱۷۰۸) Bul. آخر نکو بنگر بشست. BHK بنگر بشست.
(۱۷۱۰) A کی حالی. Bul. از پیش و پس.
(۱۷۱۲) ABHK ربع قیمت.
(۱۷۱۳) ABHK Bul. نصف قیمت لازمست.
Heading: G om. قصّه.
(۱۷۱۷) AB Bul. نزد مطبخی.

بنگر آنهارا که حالی دیدهاند * سِرِّ فاسد زاَصْلْ سَر بِبْریدهاند
پیشِ حالیبین که در جهلست و شك * صبحِ صادق صبحِ کاذب هر دو یك
صبحِ کاذب صد هزاران کاروان * داد بر بادِ هلاکت ای جوان
نیست نقدی کش غلطانداز نیست * وای آن جان کش مِحَكّ و گاز نیست

زجر مدّعی از دعوی و امر کردن اورا بمتابعت،

بو مُسَیْلِم گفت خود من احمدم * دینِ احمدرا بفن برهم زدم
بو مُسیلِرا بگو کم کن بَطَر * غَرّهٔ اوّل مشو آخر نگر
این قلاوزی مکن از حرصِ جمع * پَسْرَوی کن تا رود در پیش شمع
شمع مقصدرا نماید همچو ماه * کین طرف دانهست یا خود دامگاه
گر بخواهی ور نخواهی با چراغ * دیده گردد نقشِ باز و نقشِ زاغ
ورنه این زاغان دغل افروختند * بانگِ بازانِ سپید آموختند
بانگِ هدهد گر بیاموزد فتی * رازِ هدهد کو و پیغامِ سَبا
بانگِ بر رُسته زبر بَسته بدان * تاجِ شاهانرا زتاجِ هدهدان
حرفِ درویشان و نکتهٔ عارفان * بستهاند این بیحیایان بر زبان
هر هلاكِ اُمّتِ پیشین که بود * زآنك چَنْدَلرا گمان بردند عُود

(۱٦۹۱) B om. G زاصلْ سَر بر بریدهاند as in text. H زاصلِ سَر with *iḍáfat.*

(۱٦۹۳) AH داده.

Heading: Bul. بمتابعت انبیا و اولیا.

(۱٦۹٥) AH Bul. من خود احمدم. A Bul. برهم زنم.

(۱٦۹٦) H in the second hemistich: هل تو اوّل لعنت آخر نگر, and so A, which has لعنت و آخر. AH give the reading of the text in marg.

(۱٦۹۷) B هین قلاوزی. The reading of A is uncertain.

(۱٦۹۹) B و شکل زاغ. In A vv. ۱٦۹۹ and ۱۷۰۰ follow vv. ۱۷۰۱ and ۱۷۰۲, but the error is indicated in marg.

(۱۷۰٤) GH چندل as in text. The other MSS. and Bul. have جندل.

حکایت آن مدّاح کی از جهت ناموس شکر ممدوح می‌کرد و بوی اندوه و غم اندورن او و خلاقت دلق ظاهر او می‌نمود که آن شکرها لافست و دروغ،

آن یکی با دلق آمد از عراق * باز پرسیدند یاران از فراق
گفت آری بُد فراق اِلّا سفر * بود بر من بس مبارک مُژده‌ور
که خلیفه داد دَه خلعت مرا * که قرینش باد صد مدح و ثنا
شکرها و مدحها بر می‌شمرد * تا که شکر از حدّ و اندازه بُبرد
پس بگفتندش که احوالِ نژند * بر دروغِ تو گواهی می‌دهند
تن برهنه سر برهنه سوخته * شُکر را دزدیده یا آموخته
کو نشانِ شکر و حمدِ میرِ تو * بر سر و بر پایِ بی‌توفیرِ تو
گر زبانت مدحِ آن شه می‌تند * هفت اندامت شکایت می‌کند
در سخای آن شه و سلطانِ جُود * مر ترا کفشی و شلواری نبود
گفت من ایثار کردم آنچ داد * میر تقصیری نکرد از افتقاد
بسْتدم جملهٔ عطاها از امیر * بخش کردم بر یتیم و بر فقیر
مال دادم بستْدم عمرِ دراز * در جزا زیراکه بودم پاک‌باز
پس بگفتندش مبارک مال رفت * چیست اندر باطنت این دودِ نَفْت
صد کراهت در درونِ تو چو خار * کَی بود اندُه نشانِ ابتشار
کو نشانِ عشق و ایثار و رضا * گر درستست آنچ گفتی ما مَضَی
خود گرفتم مال گم شد مَیْل کو * سَیْل اگر بگْذشت جایِ سَیْل کو
چشمِ تو گر بُد سیاه و جان‌فزا * گر نماند او جان‌فزا ازرق چرا

Heading: A om. ناموس شکر. AB این شکرها.
(۱۷۴۳) K Bul. شکرها و حمدها. (۱۷۴۸) A تقصیری کند.
(۱۷۵۱) AB Bul. این دود و تفت. H این دود تفت.

گفت دهلیزیست والله این سخن * پیشِ شه خاکست هم زرِّ کهن
مطبخی ده گونه حُجّت بر فراشت * او همه رد کرد از حرصی که داشت
چون رِجری کم آمدش در وقتِ چاشت * زد بسی تشنیعْ او سودی نداشت
گفت قاصد می‌کنید اینها شما * گفت نه که بندهٔ فرمانیم ما
این مگیر از فرع این از اصل گیر * بر کمان کم زن که از بازوست تیر
مَا رَمَیْتَ إِذْ رَمَیْتَ ابتلاست * بر نبی کم نِه گُنه کآن از خداست
آب از سر تیره‌است ای خیره‌خشم * پیشتر بنْگر یکی بگْشای چشم
شد زخشم و غم درون بقعهٔ * سوی شه بنْوشت خشمین رقعهٔ
اندر آن رقعه ثنای شاه گفت * گوهرِ جود و سخای شاه سُفت
کای زبَحْرِ و ابر افزون کفِّ تو * در قضای حاجتِ حاجات‌جُو
زآنك ابر آنچ دهد گریان دهد * کفِّ تو خندان پیاپی خوان نهد
ظاهرِ رقعه اگرچه مدح بود * بُویِ خشم از مدح اثرها می‌نمود
زآن همه کارِ تو بی‌نورست و زشت * که تو دُوری دُور از نورِ سِرشت
رونقِ کارِ خسان کاسد شود * همچو میوهٔ تازه زُو فاسد شود
رونقِ دنیا بر آرد زُو کساد * زآنك هست از عالمِ کَوْن و فساد
خوش نگردد از مدیحی سینها * چونك در مَدّاح باشد کینها
ای دل از کین و کراهت پاك شو * وآنگهان الحَمْد خوان چالاك شو
بر زبان الحمد و اکراهِ درون * از زبان تلبیس باشد یا فسون
وآنگهان گفته خدا که ننْگرم * من بظاهر من بباطن ناظرم

(۱۷۳۰) Bul. خود for هم.
(۱۷۳۱) Bul. صد گونه.
(۱۷۳۳) B تشنیع و آن سودی.
(۱۷۳٤) A و این از اصل.
(۱۷۳٦) A آب از سر خیره‌است ای تیره‌خشم.
(۱۷۴۰) A آنچت دهد. Bul. دمادم خوان نهد.
(۱۷۴۸) B سوی ظاهر. K بباطن بنگرم.

گُلْشَکَر خوردم همی‌گویی و بُوی * می‌زند از سیر که یافه مگوی
هست دل مانندهٔ خانهٔ کلان * خانهٔ دل‌را نهان همسایگان
از شکافِ روزن و دیوارها * مطّلع گردند بر اسرارها
از شکافی که ندارد هیچ وهم * صاحبِ خانه و ندارد هیچ سهم
از نُبی بر خوان که دیو و قومِ او * می‌بَرند از حالِ اِنسی خُفْیه بو
از رهی که اِنس از آن آگاه نیست * زآنك زین محسوس و زین اَشْباه نیست
در میانِ ناقدان زَرْقی مَتَن * با مِحَكّ ای قلبِ دُون لافی مزن
مر محك‌را ره بود در نقد و قلب * که خدایش کرد امیرِ جسم و قلب
چون شیاطین با غلیظیهای خویش * واقفند از سِرِّ ما و فکر و کیش
مَسْلکی دارند دزدیده درون * ما زدُزدیهای ایشان سَرْنگون
دم بدم خَبْط و زیانی می‌کنند * صاحبِ نَقْب و شکافِ روزنند
پس چرا جانهای روشن در جهان * بی‌خبر باشند از حالِ نهان
در سرایت کمتر از دیوان شدند * روحها که خیمه بر گردون زدند
دیو دزدانه سوی گردون رود * از شهابِ مُحْرِق او مطعون شود
سرنگون از چرخ زیر افتد چُنان * که شقی در جنگ از زخمِ سنان
آن ز رَشْكِ روحهای دلپسند * از فلکشان سرنگون می‌افگنند
تو اگر شَلّی و لنگ و کور و کر * این گمان بر روحهای مه مبَر
شرم دار و لاف کم زن جان مکن * که بسی جاسوس هست آن سوی تن

(۱۷۷۶) B کای یافه . Bul. که یاوه.

(۱۷۷۹) B transposes وهم and سهم. AB Bul. om. و.

(۱۷۸۳) Bul. بر محك.

(۱۷۸۴) AH در نقد قلب, and so B originally. In H و is suppl. above. K در سر قلب, and so corr. in B. K Bul. امیر جزر و جلب, and so B in marg.

(۱۷۸۶) Bul. و روزنند.

کو نشانِ پاکبازے اے تُرُش * بُوی لافِ کژ همی‌آید خمُش
صد نشان باشد درونِ ایثاررا * صد علامت هست نیکوکاررا
مال در ایثار اگر گردد تلف * در درون صد زندگی آید خَلَف
در زمینِ حق زراعت کردنی * تخمهاے پاك آنگه دخل نی
گر نرُوید خوشه از روضاتِ هُو * پس چه واسع باشد اَرْضُ اَللّٰه بگو
چونك این ارضِ فنا بی رَیْع نیست * چون بود ارضُ الله آن مُسْتَوْسَعیست
این زمین‌را ریعِ او خود بی‌حدست * دانه‌را کمترین خود هفصدست
حمد گفتی کو نشانِ حامِدون * نه برونت هست اثر نه اندرون
حمدِ عارف مر خدارا راستست * که گواهِ حمدِ او شد پا و دست
از چَهِ تاریكِ جسمش بر کشید * وز تكِ زندانِ دنیااش خرید
اطلسِ تقوی و نورِ مؤتَلِف * آیتِ حمدست اورا بر کَتِف
وا رهیده از جهانِ عاریه * ساکنِ گلزار و عَیْنٌ جاریه
بر سریرِ سِرِّ عالی‌همّتش * مجلس و جا و مقام و رُتْبتش
مَقْعَدِ صِدْقی که صدّیقان درو * جمله سرسبزند و شاد و تازه‌رُو
حمدشان چون حمدِ گُلشن از بهار * صد نشانی دارد و صد گیر و دار
بر بهارش چشمه و نخل و گیاه * وآن گلستان و نگارستان گواه
شاهدِ شاهد هزاران هر طرف * در گواهی همچو گوهر بر صدف
بُویِ سِرِّ بَد بیاید از دَمَت * وز سَر و رُو تابد ای لافی غَمَت
بُوشناسانند حاذق در مُصاف * تو بجَلْدی های هو کم کن گزاف
تو ملاف از مُشك کآن بُویِ پیاز * از دَمِ تو می‌کند مکشوف راز

(۱۷۵۹) AB Bul. و آنگه. (۱۷۶۰) Bul. واسع آمد.
(۱۷۶۲) AHK هفتصدست. (۱۷۶۶) A تقوی زنور.
(۱۷۶۸) Bul. جای. (۱۷۶۹) A و صدّیقان. (۱۷۷۲) Bul. درصدف.
(۱۷۷٤) ABH Bul. های و هو. In K و is suppl. below.
(۱۷۷۵) G مکشوفِ with *iḍáfat*.

روزی آن سلطانِ تقوی می‌گذشت * با مریدان جانبِ صحرا و دشت
بویِ خوش آمد مر اورا ناگهان * در سوادِ ری ز سوی خارَقان
هم بدآنجا نالهٔ مشتاق کرد * بوی‌را از باد استنشاق کرد
بوی خوش‌را عاشقانه می‌کشید * جانِ او از باد باده می‌چشید
کوزهٔ کو از یخابه پُر بُوَد * چون عَرَق بر ظاهرش پیدا شود
آن ز سردیِٔ هوا آبی شدست * از درونِ کوزه نم بیرون نجَست
بادِ بُویْ‌آور مرورا آب گشت * آب هم اورا شرابِ ناب گشت
چون درو آثارِ مستی شد پدید * یك مُرید اورا از آن دَم بر رسید
پس بپرسیدش که این احوالِ خوش * که برونست از حجابِ پنج و شش
گاه سرخ و گاه زرد و گه سپید * می‌شود رُویت چه حالست و نُوید
می‌کشی بُوی و بظاهر نیست گُل * بی شك از غیبست و از گلزارِ کُل
ای تو کامِ جانِ هر خودکامهٔ * هر دم از غیبت پیام و نامهٔ
هر دمی یعقوب‌وار از یوسفی * می‌رسد اندر مشامِّ تو شِفا
قطرهٔ بر ریز بر ما زآن سبو * شمّهٔ زآن گلستانِ با ما بگو
خُو نداریم ای جمالِ مهتری * که لبِ ما خشك و تو تنها خوری
ای فلك‌پیمایِ چستِ چست‌خیز * زآنچ خوردی جرعهٔ بر ما بریز
میرِ مجلس نیست در دَوْرانِ دگر * جز تو ای شه در حریفان در نگر
کَی توان نوشید این مَی زیرْدست * مَی یقین مر مردرا رُسواگرست
بُوی‌را پوشیده و مکنون کند * چشمِ مستِ خویشتن‌را چون کند

(۱۸۰۲) B با مریدان بهر فرجه سوی دشت.
(۱۸۰٤) GK خارقان.
(۱۸۰۵) Bul. هم بر آنجا.
(۱۸۰۷) B کوزهٔ کَن.
(۱۸۰۸) BH آن زسردی باد آبی گشته‌است, corr. in marg. H. A زدست written above نجست.
(۱۸۱۳) Suppl. in marg. B.
(۱۸۱۵) A Bul. شفی.
(۱۸۱۷) A om. و.
(۱۸۱۸) Bul. زآنکه خوردی.
(۱۸۲۰) A که توان.
(۱۸۲۱) B چشم مست و سرخ‌رویی چون کند.

در يافتن طبيبان الهى امراض دين و دل‌را در سيماى مريد و بيگانه ولحن گفتار او و رنگ چشم او و بى اين همه نيز از راه دل كى إِنَّهُمْ جَوَاسِيسُ ٱلْقُلُوبِ فَجَالِسُوهُمْ بِٱلصِّدْقِ ،

اين طبيبان بدن دانش‌ورند * بر سقام تو زتو واقف‌ترند
تا زقاروره همى‌بينند حال * كه ندانى تو از آن رُو اعتلال
هم زنَبْض و هم زرنگ و هم زدَم * بُو بَرند از تو بهَر گونه سقم
پس طبيبان الهى در جهان * چون ندانند از تو بى گفت دهان
هم زنبضت هم زچشمت هم زرنگ * صد سقم بينند در تو بى درنگ
اين طبيبان نوآموزند خود * كه بدين آياتشان حاجت بُوَد
كاملان از دُور نامت بشْنوند * تا بقعر باد و بُودت در دوند
بلك پيش از زادن تو سالها * ديده باشندت ترا با حالها

مژده دادن ابو يزيد از زادن ابو الحسن خَرَّقانى قدّس الله روحهما پيش از سالها و نشان صورت او و سيرت او يك بيك و نوشتن تأريخ‌نويسان آنرا جهت رصد ،

آن شنيدے داستان بايزيد * كه زحال بُو ٱلحَسَن پيشين چه ديد

Heading: ABHK Bul. اين همه علامت B .لحن و گفتار A .امراض دل و دين‌را.
A om. نيز.

(١٧٩٧) AH بى گفت و دهان. (١٧٩٩) B Bul. وين طيبان.

(١٨٠٠) A تا بقعر تار و پودت. AB Bul. در روند.

Heading: ABHK ابا يزيد. Bul. ابا يزيد بسطامى. ABHK om. قدّس الله روحهما.
Bul. قدّس الله سرّهما.

قدِّ او و رنگِ او و شکلِ او * یك بیك وا گفت از گیسو و رُو
حِلْیهاے روحِ اورا هم نمود * از صفات و از طریقه و جا و بود
حِلیهٔ تن همچو تن عاریّتیست * دل برآن کم نِه کی آن یك ساعتیست
حلیهٔ روحِ طبیعی هم فناست * حلیهٔ آن جان طلب کآن بر سماست
جسمِ او همچون چراغی بر زمین * نورِ او بالاے سقفِ هفتمین
آن شعاعِ آفتاب اندر وثاق * قُرصِ او اندر چهارم چارْطاق
نقشِ گُل در زیرِ بینی بهرِ لاغ * بُویِ گُل بر سقف و ایوانِ دماغ
مردِ خفته در عدن دیده فَرَق * عکسِ آن بر جسمِ افتاده عَرَق
پیرهن در مِصْر رهنِ یك حریص * پُر شده کنعان زبُویِ آن قمیص
بر نبشتند آن زمانِ تاریخرا * از کباب آراستند آن سیخرا
چون رسید آن وقت و آن تاریخ راست * زاده شد آن شاه و نَرْدِ مُلك باخت
از پسِ آن سالها آمد پدید * بُو الْحَسَن بعدِ وفاتِ بایزید
جملهٔ خُوهای او زِامساك و جود * آن چنان آمد که آن شه گفته بود
لوحِ محفوظست اورا پیشوا * از چه محفوظست محفوظ از خطا
نه نُجومست و نه رَمْلست و نه خواب * وَحْیِ حق والله اعلم بالصَّواب
از پیِ رُوپوشِ عامه در بیان * وَحْیِ دل گویند آنرا صوفیان
وَحْیِ دل گیرش که منظرگاهِ اوست * چون خطا باشد چو دل آگاهِ اوست
مؤمنا یَنْظُر بِنُورِ اللّه شدی * از خطا و سَهْو ایمن آمدی

(۱۸۳۸) Bul. قد او و شکل او و رنگ او.

(۱۸۳۹) B طریق. (۱۸۴۰) AB Bul. عاریتست and ساعتست.

(۱۸۴۲) A چشم او. (۱۸۴۳) A این شعاع. (۱۸۴۴) A om. و.

(۱۸۴۷) After this verse Bul. adds the Heading: زادن ابو الحسن خرقانی بعد از بایزید رحمهما الله تعالی.

(۱۸۵۲) Bul. این نه نجمست.

(۱۸۵۳) A روپوش عالم. (۱۸۵۴) B وحی دل گویش.

خود نه آن بوبست این کاندر جهان * صد هزاران پرده‌اش دارد نهان
پُر شد از تیزئ او صحرا و دشت * دشتِ چه کز نُه فلك هم در گذشت
این سرِ خُم‌را بکهگِل در مگیر * کین برهنه نیست خود پوشش‌پذیر
لطف کن ای رازدانِ رازگو * آنچ بازت صید کردش باز گو
گفت بویِ بو العجب آمد بمن * همچنانك مر نبی‌را از یَمَن
که محمّد گفت بر دستِ صبا * از یَمَن می‌آیدم بوی خدا
بوی رامین می‌رسد از جانِ ویس * بویِ یزدان می‌رسد هم از اُوَیْس
از اُوَیْس و از قَرَن بویِ عجب * مر نبی‌را مست کرد و پُرطرب
چون اُوَیْس از خویش فانی گشته بود * آن زمینی آسمانی گشته بود
آن هلیلهٔ پروریده در شکر * چاشنئ تلخیش نبود دگر
آن هلیلهٔ رَسته از ما و منی * نقش دارد از هلیله طَعْم نی
این سخن پایان ندارد باز گرد * تا چه گفت از وَحْیِ غیب آن شیرْمرد

قول رسول صلّی الله علیه و سلّم إِنّی لَأَجِدُ نَفَسَ ٱلرَّحْمٰنِ مِنْ قِبَلِ ٱلْيَمَنِ،

گفت زین سو بویِ یاری می‌رسد * کاندرین دِه شهریاری می‌رسد
بعدِ چندین سال می‌زاید شهی * می‌زند بر آسمانها خرگهی
رُویش از گُلزارِ حق گُلگون بود * از من او اندر مقام افزون بود
چیست نامش گفت نامش بُو ٱلْحَسَن * حِلْیه‌اش وا گفت زابْرُو و ذَقَن

(۱۸۲۴) B دشت چه کز هفت گردون بر گذشت.
(۱۸۲۵) Bul. رازدان و رازگو. (۱۸۲٦) ABH بویی.
(۱۸۲۷) B از دست صبا. (۱۸۲۸) BG وَیس.
(۱۸۲۹) AH وز قرن. AB بویی. Bul. مصطفارا مست کرد.
(۱۸۳۵) A می‌آید شهی. ABH بر زند.
(۱۸۳۷) A گفت از چشم و دهن. B حلیه‌اش‌را گفت.

دایه‌اش پنبه‌ست اوّل لیك اخیر * می‌رساند شعلهها او تا اثیر
مَرْد اوّل بستهٔ خواب و خورست * آخر اَلْاَمْر از ملایك برترست
در پناه پنبه و کبریتها * شُعله و نورش بر آید بر سُها
عالمِ تاریك روشن می‌کُنَد * کُندهٔ آهن بسوزن می‌کَنَد
گرچه آتش نیز هم جسمانی‌است * نه ز روحست و نه از روحانی‌است
جسم‌را نبود از آن عز بهرهٔ * جسم پیشِ بحرِ جان چون قطره
جسم از جان روزافزون می‌شود * چون رود جان جسم بین چون می‌شود
حدِّ جسمت یك دو گز خود بیش نیست * جانِ تو تا آسمان جوْلان کُنیست
تا ببغداد و سمرقند ای هُمام * روح‌را اندر تصوّر نیم گام
دو دِرَم سنگست پیهِ چشمتان * نورِ روحش تا عَنانِ آسمان
نور بی این چشم می‌بیند بخواب * چشم بی این نور چه بْوَد جز خراب
جان ز ریش و سَبْلتِ تن فارغست * لیك تن بی جان بود مُردار و پست
بارْنامهٔ روحِ حیوانیست این * پیشتر رَو روحِ انسانی ببین
بگْذر از انسان هم و از قال و قیل * تا لبِ دریای جانِ جبرئیل
بعد از آنت جانِ احمد لب گزد * جبرئیل از بیمِ تو واپس خزد
گوید ار آیم بقدرِ یك کمان * من بسوی تو بسوزم در زمان

آشفتن آن غلام از نارسیدن جواب رقعه از قِبَل پادشاه،

این بیابان خود ندارد پا و سر * بی جوابِ نامه خَسْتست آن پسر
کای عجب چونم نداد آن شه جواب * یا خیانت کرد رقعه‌بَر زناب

(۱۸۷۵) B Bul. شعلهارا تا اثیر.
(۱۸۷۸) ABHK روشن می‌شود, corr. in HK.
(۱۸۸۲) K چون آسمان, corr. above.
(۱۸۸۸) AK Bul. از انسان و هم از.
(۱۸۹۰) B بقدر یك بدن. B بسوزم در میان.
(۱۸۹۱) A کی جواب نامه جستست.
(۱۸۹۲) A ان شه.

نقصان اجرای جان و دل صوفی از طعام الله،

صوفیی از فقر چون در غم شود * عین فقرش دایه و مَطْعَم شود
زآنك جنّت از مکاره رُسته‌است * رَحْم قسمِ عاجزی اشکسته‌است
آنك سرها بشکند او از عُلُو * رَحْمِ حقّ و خلق نآید سوی او
این سخن آخر ندارد وآن جوان * از کیِ اِجرای نان شد ناتوان
شاد آن صوفی که رزقش کم شود * آن شَبَهْش دُر گردد و او یَم شود
زآن جِرای خاص هر کآگاه شد * او سزای قُرب و اِجْری‌گاه شد
زآن جِرای روح چون نقصان شود * جانش از نقصانِ آن لرزان شود
پس بداند که خطایی رفته‌است * که سمن‌زارِ رضا آشفته‌است
همچنانك آن شخص از نقصانِ کِشت * رقعه سوی صاحبِ خرمن نبشت
رقعه‌اش بردند پیشِ میرِ داد * خواند آن رقعه جوابی وا نداد
گفت اورا نیست الّا دردِ لُوت * پس جوابِ احمق اولیتر سُکوت
نیستش دردِ فراق و وصل هیچ * بندِ فرعست او نجوید اصل هیچ
احمقست و مردهٔ ما و منی * کز غمِ فرعش فراغِ اصل نی
آسمانها و زمین یك سیب دان * کز درختِ قدرتِ حق شد عیان
تو چو کِرمی در میانِ سیب در * وز درخت و باغبانی بی خبر
آن یکی کِرمی دگر در سیب هم * لیك جانش از برون صاحب‌عَلَم
جُنبشِ او وا شکافد سیب‌را * بر نتابد سیب آن آسیب‌را
بر دریده جُنبشِ او پرده‌ها * صورتش کِرمست و معنی اژدها
آتشی کاوّل زآهن می‌جهد * او قدم بس سُست بیرون می‌نهد

Heading: K دل و جان صوفی. (۱۸۵۹) B Bul. پایان ندارد.
(۱۸٦۰) B شبّه‌اش دُر گردد, omitting آن. (۱۸٦۱) A Bul. اجراگاه.
(۱۸٦۲) A چون نقصان بود. (۱۸٦۳) A پس نداند کآن خطائی. (۱۸٦٤) B نوشت.
(۱۸٦۵) HK خواند او رقعه. (۱۸٦۸) Bul. احمقست او. (۱۸۷٤) H پس سست.

نیست دستوری کزین من بگْذرم * پردهای غیبِ این برهم دَرَم
بر دهانم نِه تو دستِ خود ببند * مر دهانمرا زگفتِ ناپسند
پس ترا هر غم که پیش آید زدَرْد * بر کسی تهمت منه بر خویش گرْد
ظن مبر بر دیگری ای دوستکام * آن مکن که می سگالید آن غلام
گاه جنگش با رسول و مطبخی * گاه خشمش با شهنشاهِ سخی
همچو فرعونی که موسی هشته بود * طفلکانِ خلق‌را سَر می‌ربود
آن عَدُو در خانهٔ آن کُورْدِل * او شده اطفال‌را گردن‌گُسِل
تو هم از بیرون بَدی با دیگران * واندرون خوش گشته با نفسِ گران
خود عدوّت اوست قندش می‌دهی * وز برون تهمت بهَر کس می‌نهی
همچو فرعونی تو کور و کُورْدل * با عدو خوش بی‌گناهانرا مُذِل
چند فرعونا کُشی بی‌جُرْم‌را * می‌نوازی مر تنِ پُر غُرْم‌را
عقلِ او بر عقلِ شاهان می‌فزود * حکمِ حق بی‌عقل و کورش کرده بود
مُهرِ حق بر چشم و بر گوشِ خِرَد * گر فلاطونست حیوانش کند
حکمِ حق بر لَوْح می‌آید پدید * آنچنانک حکمِ غیبِ بایزید

شنیدن شیخ ابو الحسن رضی الله عنه خبر دادن ابو یزیدرا از بود او و احوال او،

همچنان آمد که او فرموده بود * بُو الْحَسَن از مردمان آنرا شنود
که حَسَن باشد مُرید و اُمّتم * درس گیرد هر صباح از تُربتم

(۱۹۱۱) A غیب آن. K این هم بر درم.
(۱۹۱۵) K in the second hemistich گاه جنگش, corr. in marg.
(۱۹۲۱) B آن تن. (۱۹۲۲) A om. و. (۱۹۲۳) B و در گوش و خرد.
Heading: A om. شیخ. AH ابا یزید و احوال او. B ابا یزیدرا از احوال او. G بایزیدرا رحمه الله از بود. Bul. ابا یزیدرا از بودن و احوال او. K ابو یزیدرا و بود او و احوال او.

رقعه پنهان کرد و ننمود آن بشاه * کو منافق بود و آبی زیرِ کاه
رقعهٔ دیگر نویسم زآزمون * دیگری جویم رسولِ ذو فنون
بر امیر و مطبخی و نامه‌بر * عیب بنْهاده زجَهْلِ آن بی‌خبر
هیچ گِرْدِ خود نمی‌گردد که من * کژْروی کردم چو اندر دین شَمَن

کژ وزیدن باد بر سلیمان علیه السّلٰم بسبب زلّت او،

باد بر تختِ سلیمان رفت کژ * پس سلیمان گفت بادا کژ مغژ
باد هم گفت ای سلیمان کژ مرو * ور رَوی کژ از کژم خشمین مشو
این ترازو بهرِ این بنْهاد حق * تا رود انصاف مارا در سَبَق
از ترازو کم کُنی من کم کُنم * تا تو با من روشنی من روشنم
همچنین تاجِ سلیمان مَیْل کرد * روزِ روشن‌را برو چون لَیْل کرد
گفت تاجا کژ مشو بر فرقِ من * آفتابا کم مشو از شرقِ من
راست می‌کرد او بدست آن تاج‌را * باز کژ می‌شد برو تاج اے فتی
هشت بارش راست کرد و گشت کژ * گفت تاجا چیست آخر کژ مغژ
گفت اگر صد ره کُنی تو راست من * کژ رَوَم چون کژ رَوی ای مؤتمن
پس سلیمان اندرونه راست کرد * دل بر آن شهوت که بودش کرد سرد
بعد از آن تاجش همان دَم راست شد * آنچنانك تاج‌را میخواست شد
بعد از آنش کژ همی کرد او بقصد * تاج وا می‌گشت تارَك‌جُو بقصد
هشت کرّت کژ بکرد آن مهترش * راست می‌شد تاج بر فرقِ سرش
تاج ناطق گشت کای شه نازکن * چون فشاندی پَر زِگِل پرواز کن

(۱۸۹۴) B رسولی. (۱۸۹۶) Bul. نمی‌گردی.
(۱۹۰۱) Bul. همچنان. (۱۹۰۵) BHK Bul. کژ شوم. B تا for چون.
(۱۹۰۶) A سرد کرد, and in marg. سرد بر دل آنچه دل میخواست کرد.
(۱۹۰۷) A تاجش همانگه. (۱۹۰۸) G تاج او می‌گشت.
(۱۹۰۹) Bul. هشت بارش.

صد کس از گَرْگین همه گَرْگین شوند * خاصه این گَرِّ خبیثِ ناپسند
گَرِّ کم‌عقلی مبادا گبررا * شومِ او بی آب دارد ابررا
نم نبارد ابر از شومیِّ او * شهر شد ویرانه از بومیِّ او
از گرِ آن احمقان طوفانِ نوح * کرد ویران عالَمی‌را در فُضوح
گفت پیغمبر که احمق هرك هست * او عدوِّ ماست و غُولِ رەزنست
هرك او عاقل بود او جانِ ماست * رَوْحِ او و رِیحِ او رَیْحانِ ماست
عقل دُشنامم دهد من راضیَم * زآنك فَیْضی دارد از فَیّاضیَم
نبْود آن دشنامِ او بی فایده * نبْود آن مهمانیَش بی مایده
احمق ار حلوا نهد اندر لبم * من از آن حلوای او اندر تَبَم
این یقین دان گر لطیف و روشنی * نیست بوسهٔ کُونِ خررا چاشنی
سبْلتت گنده کند بی فایده * جامه از دیگش سِیَه بی مایده
مایه عقلست نی نان و شِوَے * نورِ عقلست ای پسر جانرا غِذی
نیست غیرِ نور آدم‌را خورِش * از جُزِ آن جان نیابد پَرْوَرِش
زین خورشها اندك اندك باز بُر * کین غذای خر بود نه آنِ حُر
تا غذاے اصل‌را قابل شوے * لقمهای نوررا آکل شوے
عکسِ آن نورست کین نان نان شدست * فیضِ آن جانست کین جان جان شدست
چون خوری یکبار از مأکولِ نور * خاك ریزی بر سرِ نان و تنور
عقل دو عقلست اوّل مَکْسَبی * که در آموزی چو در مکتب صبی

(۱۹۴۳) ABH خبیث عقل‌بند. (۱۹۴۵) A هم نبارد. A ازین شومی.
(۱۹۴۶) After this verse K has the Heading: ستودن پیغامبر علیه السلام عاقل‌را و نکوهیدن احمق‌را.
(۱۹۴۷) ABGHK پیغامبر. K om. و. A عقل رەزنست.
(۱۹۴۸) B روح او و راح او. GH رُوح او. (۱۹۵۱) B om. (۱۹۵۲) B om.
(۱۹۵۳) B om. (۱۹۵۴) Bul. شوا. A غدی. K غذا. Bul. غدا.
(۱۹۵۵) A نیابد. (۱۹۵۶) A Bul. غدای. (۱۹۵۷) A Bul. غدای.
(۱۹۵۸) AB Bul. فیض آن نورست. (۱۹۵۹) A یکباره. Bul. om. و.

گفت من هم نیز خوابش دیده‌ام * وز روانِ شیخ این بشْنیده‌ام
هر صباحی رُو نهادی سوی گور * ایستادے تا ضُحی اندر حضور
یا مثالِ شیخ پیشش آمدی * یا که بی گفتی شِکالش حَل شدی
تا یکی روزی بیآمد با سُعود * گورهارا برفِ نَو پوشیده بود
تُوی بر تُو برفها همچون عَلَم * قُبّه قُبّه دید و شد جانش بغَم
بانگش آمد از حظیرهٔ شیخِ حَیّ * ها أَنا أَدْعُوكَ كَیْ تَسْعَی إِلَیّ
هین بیآ این سو بر آوازم شتاب * عالَم ار برفست رُوی از من متاب
حالِ او زآن روز شد خوب و بدید * آن عجایب‌را که اوّل می‌شنید

رقعهٔ دیگر نوشتن آن غلام پیش شاه چون جواب آن رقعهٔ اوّل نیافت،

نامهٔ دیگر نوشت آن بدگمان * پُر زتشنیع و نفیر و پُر فغان
که یکی رقعه نبشتم پیشِ شه * اے عجب آنجا رسید و یافت ره
آن دگررا خواند هم آن خوب‌خَد * هم نداد اورا جواب و تن بزد
خُشك می‌آورد اورا شهریار * او مکرّر کرد رقعه پنج بار
گفت حاجب آخر او بندهٔ شماست * گر جوابش بر نویسی هم رواست
از شهیءِ تو چه کم گردد اگر * بر غلام و بنده اندازے نظر
گفت این سهلست امّا احمقست * مردِ احمق زشت و مردودِ حقست
گرچه آمرزم گناه و زَلّتش * هم کند بر من سرایت علّتش

(۱۹۲۹) Bul. بی گفتن.   (۱۹۳۲) ABK حضیرهٔ.
(۱۹۳۳) B Bul. عالم از برفست.   (۱۹۳٤) A حال او آن روز شد خوفی بدید.
Heading: A نبشتن. B نزد شاه.
(۱۹۳۵) ABH رقعهٔ دیگر. A Bul. نبشت.   (۱۹۳٦) B نوشتم.
(۱۹٤۰) B از شهنشاهی چه کم.

هرك با دشمن نشيند در زمن * هست او در بوستان در گولخن
دوست‌را مآزار از ما و منت * تا نگردد دوست خصم و دشمنت
خير كن با خلق بهرِ ايزدت * يا براے راحتِ جانِ خودت
تا هماره دوست بينى در نظر * در دلت نآيد زكين ناخوش صُوَر
چونك كردے دشمنى پرهيز كن * مشورت با يارِ مِهْرانگيز كن
گفت مى‌دانم ترا اے بُو ٱلْحَسَن * كه نوى ديرينه دشمن‌دارِ من
ليك مردِ عاقلى و معنوے * عقلِ تو نگْذاردت كه كژ رَوى
طبع خواهد تا كَشَد از خصم كين * عقل بر نفس‌است بندِ آهنين
آيد و منعش كند وا داردش * عقل چون شحنه‌ست در نيك و بَدَش
عقلِ ايمانى چو شحنهٔ عادلست * پاسبان و حاكمِ شهرِ دلست
همچو گربه باشد او بيدارْهوش * دزد در سوراخ ماند همچو موش
در هر آنجا كه بر آرد موش دست * نيست گربه يا كه نقشِ گربه‌است
گربهٔ چه شيرِ شيرْافگن بود * عقلِ ايمانى كه اندر تن بود
غُرّهٔ او حاكمِ درّندگان * نعرهٔ او مانعِ چرّندگان
شهر پُر دزدست و پُر جامه‌كَنى * خواه شحنه باش گو و خواه نى

امير كردن رسول عليه السّلم جوان هُذَيْلى‌را بر سريّهٔ كه در آن پيران و جنگ‌آزمودگان بودند،

يك سَريّه مى‌فرستادى رسول * بهرِ جنگِ كافر و دفعِ فُضُول
يك جوانى‌را گزيد او از هُذَيْل * ميرِ لشكر كردش و سالارِ خَيْل
اصلِ لشكر بى گمان سَرْوَر بود * قوم بى سَرْوَر تنِ بى‌سَر بود
اين همه كه مرده و پژمردهٔ * زآن بود كه تركِ سَرْوَر كردهٔ

(۱۹۹۲) G فضول as in text.

از کتاب و اوستاد و فِکْر و ذِکْر * از معانی وز علومِ خوب و بِکْر
عقلِ تو افزون شود بر دیگران * لیك تو باشی زِحِفْظِ آن گران
لوحِ حافظ باشی اندر دَوْر و گَشْت * لوحِ محفوظ اوست کو زین در گذشت
عقلِ دیگر بخششِ یزدان بود * چشمهٔ آن در میانِ جان بود
چون زسینه آبِ دانش جُوش کرد * نه شود گنده نه دیرینه نه زرد
ور رهِ نَبْعش بود بسته چه غم * کو همی‌جوشد زخانه دم بدم
عقلِ تحصیلی مثالِ جُویها * کآن رود در خانهٔ از کُویها
راهِ آبش بسته شد شد بی نوا * از درونِ خویشتن جُو چشمه‌را

قصّهٔ آنك کسی بکسی مشورت می‌کرد گفتش مشورت با دیگری کن که من عدوی توم ،

مشورت می‌کرد شخصی با کسی * کز تردّد وا رهد وز مَحْبَسی
گفت ای خوش‌نام غیرِ من بجُو * ماجرای مشورت با او بگو
من عدوّم مر ترا با من مپیچ * نبْود از رایِ عدو پیروز هیچ
رَوْ کسی جُو که ترا او هست دوست * دوست بهرِ دوست لا شك خَیْرجُوست
من عدوّم چاره نبْود کز منی * کز رَوَم با تو نمایم دشمنی
حارسی از گرگ جُستن شرط نیست * جُستن از غیرِ مَحَل ناجُستنیست
من ترا بی هیچ شکّی دشمنم * من ترا کَیْ ره نمایم رهزنم
هرك باشد همنشینِ دوستان * هست در گُلخن میانِ بوستان

(۱۹۶۱) A om. و before اوستاد. B اوستا. K خوبِ بکر.
(۱۹۶۴) Bul. om. و. Bul. زین دو گذشت. (۱۹۶۵) A om. (۱۹۶۶) A om.
Heading: B آنك کسی با دیگری مشورت. AHK Bul. قصّهٔ آنکس کی با دیگری مشورت. AB گفت. AK om. مشورت after گفتش.
(۱۹۷۰) Bul. ای خوش یار غیر. (۱۹۷۳) A کو ترا.

کودکان گرچه بیک مکتب درند * در سبق هر یک زیک بالاترند
مشرقی و مغربی‌را حسّهاست * منصب دیدار حسّ چشم‌راست
صد هزاران گوشها گر صف زنند * جمله محتاجان چشم روشنند
باز صفّ گوشهارا منصبی * در سماع جان و اخبار و نبی
صد هزاران چشم‌را آن راه نیست * هیچ چشمی از سماع آگاه نیست
همچنین هر حسّ یك یك می‌شمر * هر یکی معزول از آن کار دگر
پنج حسّ ظاهر و پنج اندرون * ده صف اند اندر قیام الصّافّون
هر کسی کو از صف دین سرکشست * می‌رود سوی صفی کآن واپس است
تو زگفتار تعالوا کم مکن * کیمیای بس شگرفست این سخن
گر مسی گردد زگفتارت نفیر * کیمیارا هیچ از وی وا مگیر
این زمان گر بست نفس ساحرش * گفت تو سودش کند در آخرش
قل تعالوا قل تعالوا ای غلام * هین که إنّ الله یدعو للسّلام
خواجه باز آ از منی و از سری * سروری جو کم طلب کن سروری

اعتراض کردن معترضی بر رسول علیه السّلم بر امیر کردن آن هذیلی،

چون پیمبر سروری کرد از هذیل * از برای لشکر منصور خیل
بو الفضولی از حسد طاقت نداشت * اعتراض و لا نسلّم بر فراشت
خلق‌را بنگر که چون ظلمانی‌اند * در متاع فانی چون فانی اند

(۲۰۱۷) A هر يك زهر. (۲۰۱۸) B ديدار حسّى.
(۲۰۲۰) ABH Bul. اخبار نبى. GH نبى as in text.
(۲۰۲۲) ABK Bul. در صف اند. GH ده as in text.
(۲۰۲۷) Bul. اين زمان كريست. (۲۰۲۸) BH يدعوا. A يدعو والسلام.
Heading: A اعراض كردن معرضى. Bul. در امير. AB om. آن.

از کسل وز بُخل وز ما و منی * می‌کشی سَر خویش‌را سَر می‌کُنی
همچو اُستورے که بگْریزد زبار * او سَرِ خود گیرد اندر کوهسار
صاحبش در پی دوان کای خیره‌سَر * هر طرف گرگیست اندر قصدِ خر
گر زچشمم این زمان غایب شوی * پیشت آید هر طرف گرگِ قوی
استخوانت‌را بخاید چون شکَر * که نبینی زندگانی‌را دگر
آن مگیر آخر بمانی از علف * آتش از بی‌هیزمی گردد تلف
هین بمگْریز از تصرّف کردنم * وز گرانئ بار که جانت منم
تو ستورے هم که نفست غالبست * حُکْم غالب‌را بود اے خودْپَرَست
خرنخواندت اسب خواندت ذُو ٱلْجلال * اسبِ تازی‌را عرب گوید تَعال
میرِ آخُر بود حق‌را مُصْطَفَی * بهرِ اُستورانِ نفس پُر جفا
قُلْ تَعالَوْا گفت از جَذْبِ کَرَم * تا ریاضتتان دهم من رایضم
نفسهارا تا مروّض کرده‌ام * زین ستوران بس لگدها خورده‌ام
هر کجا باشد ریاضت‌بارهٔ * از لگدهااش نباشد چارهٔ
لاجرم اغلب بلا بر انبیاست * که ریاضت دادنِ خامان بلاست
سُکسُکانید از دَمَم یُرْغا روید * تا یَواش و مَرْکبِ سلطان شوید
قُلْ تَعالَوْا قُلْ تَعالَوْا گفت رَب * ای ستورانِ رمیده از ادب
گر نیایند اے نبی غمگین مشو * زآن دو بی تمکین تو پُرّ از کین مشو
گوشِ بعضی زین تَعالَوْها کرست * هر ستوری‌را صِطَبْلی دیگرست
منهزم گردند بعضی زین ندا * هست هر اسپی طویلهٔ او جُدا
منقبض گردند بعضی زین قَصَص * زآنک هر مرغی جدا دارد قفص
خود ملایک نیز ناهَمْتا بُدند * زین سبب برآسمان صف صف شدند

(۱۹۹۶) A خویش‌را شه می‌کنی.
(۱۹۹۸) Bul. از پی.
(۱۹۹۹) B گرگی.
(۲۰۰۱) Bul. بی علف.
(۲۰۰۴) Bul. خواند ذو الجلال.
(۲۰۰۵) Bul. آخور. A نفسی.
(۲۰۱۰) Bul. یورغا روید. A om. و.

برگِ زردِ ریش و آن موی سپید * بهرِ عقلِ پُخته می‌آرد نوید
برگهای نو رسیدهٔ سبزفام * شد نشانِ آنک آن میوه‌ست خام
برگِ بی‌برگی نشانِ عارفیست * زردئ زر سرخ‌روئ صارفیست
آنك او گُل‌عارضست ار نَوْخَطست * او بمکتب‌گاهِ مَخْبَر نَوْخَطست
حرفهای خطِّ او کَژمَژ بود * مُزْمِنِ عقلست اگر تن می‌دود
پایِ پیر از سُرْعت ارچه باز ماند * یافت عقلِ او دو پَر بر اوج راند
گر مَثَل خواهی بجعْفَر در نگر * داد حق بر جایِ دست و پاش پَر
بگْذر از زر کین سخن شد مُحْتَجِب * همچو سیماب این دلم شد مُضْطَرِب
زاَنْدرونم صد خموشِ خوش‌نفَس * دست بر لب می‌زند یعنی که بس
خامشی بحرست و گفتن همچو جُو * بحر می‌جُوید ترا جُورا مَجُو
از اشارتهای دریا سَر متاب * ختم کن وَٱللّٰهُ أَعْلَمْ بِٱلصَّواب
همچنین پیوسته کرد آن بی‌ادب * پیشِ پیغمبر سخن زآن سرد لب
دست می‌دادش سخن او بی‌خبر * که خبر هرزه بود پیشِ نظر
این خبرها از نظر خود نایبست * بهرِ حاضر نیست بهرِ غایبست
هرك او اندر نظر موصول شد * این خبرها پیشِ او معزول شد
چونك با معشوق گشتی همنشین * دفع کن دلّالگانرا بعد ازین
هرك از طفلی گذشت و مرد شد * نامه و دلّاله بر وی سرد شد
نامه خواند از پیِ تعلیم‌را * حرف گوید از پیِ تفهیم‌را
پیشِ بینایان خبر گفتن خطاست * کآن دلیلِ غفلت و نقصانِ ماست
پیشِ بینا شد خموشی نفعِ تو * بهرِ این آمد خطابِ أَنْصِتُوا

(٢٠٥٢) In ABH this verse follows v. ٢٠٥٥, corr. in H. In Bul. it follows v. ٢٠٥١. (٢٠٥٤) A این میوه‌ست.

(٢٠٥٥) K Bul. سرخ روی. AHK Bul. صیرفیست.

(٢٠٥٦) Bul. از for ار. Bul. او بمکتبهای مخبر. (٢٠٦٤) ABGHK پیغامبر.

(٢٠٦٧) A هرکرا اندر. (٢٠٧٢) Bul. پیش بینایان خموشی.

از تکبّر جمله اندر تفرقه * مُرده از جان زنده اندر مَخْرَقه
این عجب که جان بزندان اندرست * وآنگهی مفتاحِ زندانش بدست
پای تا سر غرقِ سرگین آن جوان * میزند بر دامنش جُوی روان
دایما پهلو بپهلو بی قرار * پهلوی آرامگاه و پُشت‌دار
نور پنهانست و جُست و جُو گواه * کز گزافه دل نمی‌جوید پناه
گر نبودی حبسِ دنیارا مَناص * نه بُدی وحشت نه دل جُستی خلاص
وحشت همچون موکّل می‌کَشَد * که بجُو ای ضالّ منهاجِ رَشَد
هست منهاج و نهان در مَکْمَنست * یافتش رهنِ گزافه جُستنست
تفرقه جویانِ جمع اندر کمین * تو درین طالب رخِ مطلوب بین
مردگانِ باغ بر جَسته زبُن * کآن دهندهٔ زندگی‌را فهم کن
چشمِ این زندانیان هر دم بدَر * کی بُدی گر نیستی کس مژده‌وَر
صد هزار آلودگانِ آب‌جُو * کی بُدندی گر نبودی آبِ جُو
بر زمین پهلوت‌را آرام نیست * دان که در خانه لِحاف و بِستْریست
بی مَقَرْگاهی نباشد بی‌قرار * بی خُمارْاِشْکن نباشد این خُمار
گفت نه نه یا رسول الله مکن * سَرْوَرِ لشکر مگر شیخِ کهن
یا رسول الله جوان ار شیرزاد * غیرِ مردِ پیر سَرْلشکر مباد
هم تو گفتستی و گفتِ تو گواه * پیر باید پیر باید پیشواه
یا رسول الله درین لشکر نگر * هست چندین پیر و از وی پیشتر
زین درخت آن برگِ زردش‌را مبین * سیبهای پُختهٔ اورا بچین
برگهای زردِ او خود کی تهیست * این نشانِ پُختگی و کاملیست

(۲۰۳۸) H نی دل.   (۲۰۳۹) H همچو.

(۲۰٤٤) A کس ندیدی گر نبودی.

(۲۰٤٥) Bul. زانکه در خانه. K Bul. پستریست. GH بُسترست.

(۲۰٤٦) A نه مقرگاهی, and نی for بی *bis*.

(۲۰۵۰) AH Bul. om. و.

دیگ‌را گر باز ماند امشب دَهَن * گربه‌را هم شرم باید داشتن
خویشتن گر خفته کرد آن خوب‌فَر * سخت بیدارست دستارش مبَر
چند گویی ای لَجُوجِ بی‌صفا * این فسونِ دیو پیشِ مصطفی
صد هزاران حِلْم دارند این گروه * هر یکی حلمی از آنها صد چو کوه
حلْمشان بیداررا ابله کند * زیرکِ صدچشم‌را گُمره کند
حلْمشان همچون شرابِ خوبِ نغز * نغز نغزک بر رَوَد بالای مغز
مست‌را بین زآن شرابِ پُرشِگفت * همچو فرزین مست کژ رفتن گرفت
مردِ برنا زآن شرابِ زودگیر * در میانِ راه می‌افتد چو پیر
خاصه این باده که از خُمِّ بَلیست * نه مَیی که مستیِ او یکشَبیست
آنك آن اصحابِ کهف از نُقْل و نَقْل * سیصد و نُه سال گُم کردند عقل
زآن زنانِ مِصْر جامی خورده‌اند * دستهارا شرحه شرحه کرده‌اند
ساحران هم سُکرِ موسی داشتند * داررا دلدار می‌انگاشتند
جعفرِ طیّار زآن می بود مست * زآن گرو می‌کرد بی‌خود پا و دست

قصّهٔ سُبْحانی ما أَعْظَمَ شأْنی گفتن ابو یزید قدّس الله سرّه و اعتراض مریدان و جواب این مر ایشانرا نه بطریق گفت زبان بلك از راه عیان،

با مریدان آن فقیرِ مُحْتَشَم * بایزید آمد که نك یزدان منم
گفت مستانه عیان آن ذو فنون * لا إلٰه إلّا أنا ها فَاعْبُدُون
چون گذشت آن حال گفتندش صباح * تو چنین گفتی و این نبْود صلاح

(٢٠٩٠) A این for آن. (٢٠٩٥) Bul. از شراب.
(٢٠٩٧) Bul. آن باده. (٢٠٩٨) AH از نقل نقل.
Heading: A بایزید. BHK Bul. ابا یزید. ABHK Bul. om. قدّس الله سرّه. B- جواب شیخ مر ایشانرا. Bul. گفتن زبان.

گر بفرماید بگو بر گوی خوش * لیك اندك گو دراز اندر مكش
ور بفرماید كه اندر كش دراز * همچنین شرمین بگو با امر ساز
همچنین كه من درین زیبا فسون * یا ضیآء الْحَق حُسامُ الدّین كنون
چونك كوته می‌كنم من از رَشَد * او بصد نَوْعم بگفتن می‌كَشَد
ای حُسام الدّین ضیای ذُو الْجلال * چونك می‌بینی چه می‌جویی مقال
این مگر باشد زحُبِّ مُشْتَهَی * اِسْقِنی خَمْرًا وَقُلْ لی إنَّها
بر دهانِ تُست این دم جامِ او * گوش می‌گوید كه قسمِ گوش كو
قسمِ تو گرمیست نك گرمی و مست * گفت حرصِ من ازین افزون‌ترست

جواب گفتن مصطفی علیه السّلم اعتراض كننده‌را ،

در حضورِ مُصْطفای قندْخو * چون زحَد بُرْد آن عرب از گفت و گو
آن شهِ وَالنَّجْم و سلطانِ عَبَس * لب گزید آن سردم‌را گفت بس
دست می‌زد بهرِ منعش بر دهان * چند گویی پیشِ دانای نهان
پیشِ بینا برده سرگینِ خُشك * كه بخر این‌را بجای نافِ مُشك
بعررا ای گنده‌مغزِ گنده‌مُخ * زیرِ بینی بنْهی و گویی كه اُخ
اُخ اُخی بر داشتی ای گیجِ گاج * تا كه كالای بَدَت یابد رواج
تا فریبی آن مشامِ پاك‌را * آن چریدهٔ گلشنِ افلاك‌را
حِلْمِ او خودرا اگرچه گول ساخت * خویشتن‌را اندكی باید شناخت

(۲۰۷۳) B گر بگوید هین بگو. (۲۰۷٤) B شرمی بگو.
(۲۰۷۵) AH Bul. همچنان کی من.
(۲۰۷۹) A این دم جان او. B می‌گوید نصیب گوش.
Heading: Bul. رسول الله for مصطفی.
(۲۰۸۱) Bul. در گفت و گو. A om. و.
(۲۰۸۵) Bul. بعره‌را. K Bul. و گنده‌مخ.
(۲۰۸۷) ABH آن چرندهٔ. K has both readings.

عقل را سیلِ تحیّر در ربود * زآن قوی‌تر گفت کاوّل گفته بود
نیست اندر جُبّه‌ام اِلّا خدا * چند جویی بر زمین و بر سما
آن مریدان جمله دیوانه شدند * کاردها در جسمِ پاکش می‌زدند
هر یکی چون مُلحدانِ گِرْده‌کوه * کارد می‌زد پیرِ خودرا بی ستوه
هرك اندر شیخ تیغی می‌خلید * بازگونه از تنِ خود می‌درید
یك اثر نه بر تنِ آن ذو فنون * وآن مریدان خسته و غرقابِ خون
هرك او سوی گُلویش زخم بُرد * حلقِ خود ببْریده دید و زار مُرد
وآنك اورا زخم اندر سینه زد * سینه‌اش بشْکافت و شد مردهٔ ابد
وآن که آگه بود از آن صاحب‌قِران * دل ندادش که زند زخمِ گران
نیم‌دانش دستِ اورا بسته کرد * جان ببُرْد اِلّا که خودرا خسته کرد
روز گشت و آن مریدان کاسته * نَوْحها از خانه‌شان بر خاسته
پیشِ او آمد هزاران مرد و زن * کای دو عالَم دَرْج در یك پیرهن
این تنِ تو گر تنِ مَرْدُم بُدی * چون تنِ مردم زخَنْجر گُم شدی
باخودی با بی‌خودی دوچار زد * باخود اندر دیدهٔ خود خار زد
ای زده بر بیخودان تو ذو اَلْفَقار * بر تنِ خود می‌زنی آن هوش دار
زآنك بی‌خود فانیَست و ایمنست * تا ابد در ایمنی او ساکنست
نقشِ او فانی و او شد آینه * غیرِ نقشِ رُویِ غیر آنجای نه
گر کُنی تُف سوی رُویِ خود کُنی * ور زنی بر آینه بر خود زنی
ور ببینی رُویِ زشت آن هم توی * ور ببینی عیسی و مَرْیَم توی
او نه اینست و نه آن او ساده‌است * نقشِ تو در پیشِ تو بنْهاده‌است
چون رسید اینجا سخن لب در ببست * چون رسید اینجا قلم درهم شکست

(۲۱۲٤) A قوی‌تر بود.   (۲۱۲۵) BK Bul. در زمین.
(۲۱۲٦) B تیغها بر جسم.   (۲۱۲۷) B om.   (۲۱۲۸) B om.
(۲۱۲۹) B در تن.   (۲۱۳۳) B تا زند.
(۲۱٤۲) AB Bul. عیسیٔ مریم.

گفت این بار ار کنم من مَشْغَلـه * کاردها بر من زنیـد آن دم هلـه
حق منـزّه از تن و من با تنـم * چون چنین گویم ببایـد کُشتنـم
چون وصیّت کرد آن آزادْمـرد * هر مریدی کاردـے آمـاده کرد
مست گشت او باز از آن سغراقِ زفت * آن وصیّتهـاش از خاطـر برفت
نُقل آمـد عقلِ او آواره شـد * صُبـح آمد شمـعِ او بیچـاره شـد
عقل چون شحنه‌ست چون سلطان رسید * شحنـهٔ بیچـاره در کُنجی خزیـد
عقل سایـهٔ حق بود حقّ آفتـاب * سایـه‌را با آفتـابِ او چـه تاب
چون پَرـے غالب شود بر آدمی * گُـم شود از مـرد وصفِ مَرْدُمی
هـرچ گویـد آن پَری گفتـه بود * زین سَری زآن آن سَری گفتـه بود
چون پَری‌را این دَم و قانون بود * کردگارِ آن پَرـے خود چون بود
اوی او رفتـه پَـری خود او شـده * تُـرك بی الهـام تازی‌گو شـده
چون بخود آیـد ندانـد یك لُغَت * چون پَری‌را هست این ذات و صفت
پـس خـداونـدِ پَـری و آدمی * از پَری کَیْ باشدش آخـر کمی
شیرْگیـر ار خونِ نـرّه شیر خورد * تو بگویی او نکرد آن باده کرد
ور سخن پردازد از زرِّ کهن * تو بگویی باده گفتست آن سخن
باده‌را می‌بود این شـرّ و شـور * نورِ حق‌را نیست آن فرهنگ و زور
که ترا از تو بکُل خالی کنـد * تو شوی پست او سخن عالی کند
گرچـه قُـرآن از لبِ پیغمبـرست * هرك گوید حق نگفت او کافرست
چون همایِ بی‌خودی پرواز کرد * آن سخن‌را بایـزیـد آغاز کرد

(٢١٠٥) BK Bul. کَم این مشغله. AHK در من زنید. (٢١٠٨) A این وصیّتهاش.
(٢١٠٩) K in marg. نَقل. (٢١١٢) GH گُم شود as in text.
(٢١١٣) Bul. in the first hemistich گفته شود. A زین پری زآن آن سری. Bul. زآن سری زآن این سری. B زین سری گر زآن سری.
(٢١١٦) A om. (٢١١٧) A om. H از پری کی باشد آخر در کمی.
(٢١١٩) A ور سخن بر دارد. (٢١٢٠) Bul. باده‌ٔرا چون بود. Bul. این فرهنگ.
(٢١٢٢) AGHK پیغامبرست.

بیان رسول علیه السّلم سبب تفضیل و اختیار کردن او آن هذیلی‌را بامیری و سرلشکری بر پیران و کارْدیدگان،

حُکْم اغلب‌راست چون غالب بَدند * تیغ‌را از دستِ رەزن بِسْتدند
گفت پیغمبر که ای ظاهرْنگر * تو مبین اورا جوان و بی‌هنر
ای بسا ریشِ سیاه و مَردْ پیر * ای بسا ریشِ سپید و دل چو قیر
عقلِ اورا آزمودم بارها * کرد پیری آن جوان در کارها
پیر پیرِ عقل باشد ای پسر * نه سپیدیٔ مُوی اندر ریش و سَر
از بلیس او پیرتر خود کَیْ بود * چونك عقلش نیست او لاشَیْ بود
طفل گیرش چون بود عیسی‌نَفَس * پاك باشد از غُرور و از هَوَس
آن سپیدیٔ مُو دلیلِ پُختگیست * پیشِ چشمِ بسته کش کوته‌تکیست
آن مُقَلِّد چون نداند جز دلیل * در علامت جُوید او دایم سبیل
بهرِ او گفتیم که تدبیررا * چونك خواهی کرد بگْزین پیررا
آنك او از پردهٔ تقلید جَست * او بنورِ حق ببیند آنچ هست
نورِ پاکش بی دلیل و بی بیان * پوست بشْکافد در آید در میان
پیشِ ظاهرْبین چه قَلْب و چه سَرَه * او چه داند چیست اندر قَوْصره
ای بسا زرِّ سیه کرده بدُود * تا رهد از دستِ هر دزدی حَسود
ای بسا مِسِّ زَرْاندوده بزَر * تا فروشد آن بعقلِ مُختَصَر
ما که باطن‌بینِ جملهٔ کشْوریم * دل ببینیم و بظاهر ننْگریم

Heading: A بر سر پیران.
(٢١٥٩) AH چون اغلب بدند, corr. in H. In B Bul. this verse precedes the Heading.
(٢١٦٠) ABGHK پیغامبر. AB کای for که ای. A Bul. om. و.
(٢١٦١) G مَردْ as in text. Bul. وی بسا ریش سپید. B وی بسی ریش سپید.
(٢١٦٥) AH وز هوس. (٢١٦٨) A که این تدبیررا. (٢١٦٩) Bul. ببیند هرچه هست.
(٢١٧٢) A دزد و حسود. B Bul. دزد حسود. (٢١٧٣) B تا فروشند.

لب ببند ارچه فصاحت دست داد * دم مزن وَٱللّٰهُ أَعْلَمْ بِٱلرَّشاد
بر کنارِ بامی ای مستِ مُدام * پست بنْشین یا فرود آ وَٱلسَّلام
هر زمانی که شدی تو کامران * آن دَمِ خوش‌را کنارِ بام دان
بر زمانِ خوش هراسان باش نو * همچو گنجش خُفْیه کن نه فاش تو
تا نیاید بر وَلا ناگه بَلا * ترس ترسان رَوْ در آن مَکْمَن هلا
ترسِ جان در وقتِ شادی از زوال * زآن کنارِ بامِ غَیْبست ارتحال
گر نمی‌بینی کنارِ بامِ راز * رُوح می‌بیند که هستش اهتزاز
هر نکالی ناگهان کآن آمدست * بر کنارِ کنگرهٔ شادی بُدست
جز کنارِ بام خود نبْود سُقوط * اعتبار از قومِ نُوح و قومِ لُوط

بیان سبب فصاحت و بسیارگوییٔ آن فضول بخدمت رسول علیه السّلم،

پرتوِ مستیٔ بی‌حدِّ نَبی * چون بزد هم مست و خوش گشت آن غَبی
لاجرم بسیارگو شد از نشاط * مست ادب بگْذاشت آمد در خُباط
نه همهٔ جا بی‌خودی شَر می‌کند * بی‌ادب‌را مَیْ چنان‌تر می‌کند
گر بود عاقل نِکوفَر می‌شود * ور بود بَدخُوی بتَّر می‌شود
لیك اغلب چون بَدند و ناپسند * بر همه مَی‌را محرَّم کرده‌اند

(٢١٤٦) AH بر کنار بام.
(٢١٤٩) A بر نیاید.
(٢١٥٠) In AH vv. ٢١٥٠ and ٢١٥١ are transposed, corr. in H.
Heading: Bul. فضاحت. B om. و بسیارگویی.
(٢١٥٤) A Bul. om. و. B خوش شد.
(٢١٥٥) BH و آمد.
(٢١٥٦) B سر می‌کند.
(٢١٥٧) A ور بود عاقل. A نیکوفر. B ور بود دیوانه. K Bul. بدتر می‌شود.

دست در وی زد چو کور اندر دلیل * تا بدو بینا شد و چُست و جلیل
وآن خری کز عقل جَوْسنگی نداشت * خود نبودش عقل و عاقل‌را گذاشت
ره نداند نه کثیر و نه قلیل * ننگش آید آمدن خلفِ دلیل
می‌رود اندر بیابانِ درازِ * گاه لنگان آیس و گاهی بتاز
شمع نه تا پیش‌وای خود کند * نیم‌شمعی نه که نوری کَد کند
نیست عقلش تا دَمِ زنده زند * نیم‌عقلی نه که خود مرده کند
مردهٔ آن عاقل آید او تمام * تا بر آید از نشیبِ خود ببام
عقلِ کامل نیست خودرا مرده کن * در پناهِ عاقلی زنده‌سخن
زنده نی تا هَمْدَمِ عیسی بود * مرده نی تا دَمْگهِ عیسی شود
جانِ کورش گام هر سو می‌نهد * عاقبت نجْهد ولی بر می‌جهد

قصّهٔ آن آبگیر و صیّادان و آن سه ماهی یکی عاقل و یکی نیم‌عاقل و آن دگر مغرور و ابله مغفّل لاشی و عاقبت هر سه،

قصّهٔ آن آبگیرست ای عنود * که دَرُو سه ماهیِ اِشْگرف بود
در کَلیله خوانده باشی لیک آن * قِشْرِ قصّه باشد و این مغزِ جان
چند صیّادی سوی آن آبگیر * بر گذشتند و بدیدند آن ضمیر
پس شتابیدند تا دام آورند * ماهیان واقف شدند و هوشمند
آنك عاقل بود عزمِ راه کرد * عزمِ راهِ مُشکلِ ناخواه کرد
گفت با اینها ندارم مشورت * که یقین سُستم کنند از مَقْدُرت

(٢١٩٥) H می‌دود. A بیابانی. A از پس لنگان. (٢١٩٧) A زنده دمی.
(٢١٩٨) A خود بدام.
(٢٢٠٠) A دُمگه. Bul. دمگه عیسی بود.
Heading: ABHK om. آن before آبگیر. A om. سه. K om. و before یکی نیم‌عاقل. AK om. و before آن دگر. Bul. مغرور ابله و مغفل.
(٢٢٠٢) BK صورت قصّه بود وین مغز جان, corr. in K. AH وین مغز.

قاضیانی که بظاهر می‌تنند * حُکْم بر اَشکالِ ظاهر می‌کنند
چون شهادت گفت و ایمانی نمود * حُکْمِ او مؤمن کنند این قوم زود
بس مُنافق کاندرین ظاهر گریخت * خونِ صد مؤمن بپنهانی بریخت
جهد کن تا پیرِ عقل و دین شوی * تا چو عقلِ کُل تو باطن‌بین شوی
از عدم چون عقلِ زیبا رُو گشاد * خلعتش داد و هزارش نام داد
کمترین زآن نامهای خوش‌نَفَس * اینکه نبْود هیچ او محتاجِ کس
گر بصورت وا نماید عقل رُو * تیره باشد روز پیشِ نورِ او
ور مثالِ احمقی پیدا شود * ظلمتِ شب پیشِ او روشن بود
کو زشَبْ مُظْلِم‌تر و تاری‌ترست * لیک خُفّاشِ شقی ظلمت‌خرست
اندك اندك خُوی کن با نورِ روز * ورنه خفّاشی بمانی بی فروز
عاشقِ هر جا شِکال و مُشْکِلیست * دشمنِ هر جا چراغِ مُقْبِلیست
ظلمتِ اِشْکال زآن جُوید دلش * تا که افزون‌تر نماید حاصلش
تا ترا مشغولِ آن مُشکل کند * وز نهادِ زشتِ خود غافل کند

علامت عاقل تمام و علامت نیم‌عاقل و مرد تمام و نیم‌مرد و علامت شقیِّ مغرور لاشی،

عاقل آن باشد که او با مشعله‌است * او دلیل و پیش‌وای قافله‌است
پی‌رَوِ نورِ خودست آن پیش‌رَو * تابعِ خویش است آن بی‌خویش‌رَو
مؤمنِ خویش است و ایمان آورید * هم بدآن نوری که جانش زو چرید
دیگری که نیم‌عاقل آمد او * عاقلی را دیدهٔ خود داند او

(۲۱۷۷) Bul. بس منافق.   (۲۱۸۳) A روشن شود, with رسوا in marg.
(۲۱۸٤) Bul. تا نور روز. AB با unpointed. B ور نه چون خفّاش مانی.
Heading: B om. تمام after عاقل. K Bul. om. علامت before نیم عاقل.
(۲۱۸۸) B با مشغله‌ست.   (۲۱۹۰) B زآن چرید. A خرید.

شخصی بوقت استنجا می‌گفت اَللّٰهُمَّ أَرِحْنِی رائحةَ الْجَنّه بجای آنك اَللّٰهُمَّ اَجْعَلْنِی مِنَ ٱلتَّوّابِین وَٱجْعَلْنِی مِنَ ٱلْمُتَطَهِّرِین که وِرْد استنجاست و وِرْد استنجارا بوقت استنشاق می‌گفت عزیزی بشنید و این‌را طاقت نداشت،

آن یکی در وقتِ استنجا بگفت * که مرا با بُویِ جَنّت دار جُفت
گفت شخصی خوب وِرْد آوردهٔ * لیك سوراخِ دعا گُم کردهٔ
این دعا چون وِرْدِ بینی بود چون * وِرْدِ بینی‌را تو آوردی بکُون
رایحهٔ جَنّت زبینی یافت حُر * رایحهٔ جنّت کَی آید از دُبُر
ای تواضع بُرده پیشِ ابلهان * وی تکبّر بُرده تو پیشِ شهان
آن تکبّر بر خَسان خوبست و چُست * هین مرو معکوس عکسش بندِ تُست
از پیِ سوراخِ بینی رُست گُل * بُو وظیفهٔ بینی آمد ای عُتُل
بُویِ گُل بهرِ مشامّست ای دلیر * جایِ آن بُو نیست این سوراخِ زیر
کَی ازینجا بُویِ خُلد آید ترا * بُو زمَوْضع جُو اگر باید ترا
همچنین حُبُّ ٱلْوَطَن باشد دُرُست * تو وطن بشْناس ای خواجه نُخُست
گفت آن ماهیِ زیرك ره کُنَم * دل زرأی و مشورتشان بر کَنَم
نیست وقتِ مشورت هین راه کُن * چون عَلی تو آه اندر چاه کُن

Heading: A می‌گفت بوقت اسنجا. K ریّحنی for ارحنی. A om. آنك. Bul. om. را. B و آنرا طاقت. Bul. و این بازگونه‌را طاقت.
(۲۲۲٤) G کَم آید, corr. in marg. (۲۲۲۵) A برده پیش تو شهان. BK برده در پیش شهان, corr. in K. Bul. کرده تو پیش شهان.
(۲۲۲۷) Bul. رسته گل. (۲۲۲۸) H in the first hemistich: بوی فردوس و گل و گلزار سیر, corr. in marg., and so A, which has گلزار و سیر.
(۲۲۲۹) B جوی اگر. (۲۲۳۱) A om. و.

مِهْرِ زاد و بود بر جانشان تَنَد * کاهلی و جهلشان بر من زند
مشورت‌را زندهٔ باید نکو * که ترا زنده کند وآن زنده کو
ای مسافر با مسافر رای زن * زآنك پایت لنگ دارد رایِ زن
از دَمِ حُبُّ ٱلْوَطَن بگْذر مهایست * که وطن آن سوست جان این سوی نیست
گر وطن خواهی گذر زآن سوی شَط * این حدیثِ راست‌را کم خوان غلط

سِرِّ خواندن وضو کننده اوراد وضورا ،

در وضو هر عُضْورا وِرْدی جدا * آمدست اندر خبر بهرِ دُعا
چونك استنشاقِ بینی می‌کنی * بُویِ جنّت خواه از رَبِّ غَنی
تا ترا آن بُو کَشَد سوی جِنان * بُویِ گُل باشد دلیلِ گُلْبُنان
چونك استنجا کنی وِرْد و سُخُن * این بود یا رَب تو زینم پاك کن
دستِ من اینجا رسید اینرا بشُست * دستم اندر شُستنِ جانست سُست
ای زتو کَس گشته جانِ ناکَسان * دستِ فضلِ تُست در جانها رسان
حدِّ من این بود کردم من لئیم * زآن سوی حَدْرا نَقی کن ای کریم
از حَدَث شُستم خدایا پوست‌را * از حوادث تو بشُو این دوست‌را

(۲۲۰۸) A کاهلی جهلشان.

(۲۲۱۰) After this verse K has the Heading: سرّ این حدیث که حبّ الوطن من الایمان.

Heading: BK Bul. بازگونه for سرّ.

(۲۲۱۱) A و جان.

(۲۲۱۳) A که وطن. B Bul. آن سوی.

(۲۲۱۵) Bul. دلیل گلستان, and so corr. in K.

(۲۲۱٦) A Bul. ورد سخن. B یا رب ازینم.

(۲۲۱۹) A من کردم لئیم.

هل مرا تا که سه پندت بر دهم * تا بدانی زیرکم یا ابلهم
اوّلِ آن پند هم در دستِ تو * ثانیَش بر بامِ کَهْگِل‌بَسْتِ تو
وآن سِوُم پندت دهم من بر درخت * که ازین سه پند گردی نیک‌بخت
آنچ بر دستست اینست آن سخن * که مُحالی‌را زکس باور مکن
بر کَفَش چون گفت اوّل پندِ زفت * گشت آزاد و بر آن دیوار رفت
گفت دیگر بر گذشته غم مخور * چون زتو بگْذشت زآن حسرت مبر
بعد از آن گفتش که در جسمم کتیم * دَه دِرَمْسنگست یك دُرِّ یتیم
دولتِ تو بختِ فرزندانِ تو * بود آن گوهر بحقِّ جانِ تو
فَوْت کردی دُر که روزیِ‌ات نبود * که نباشد مثلِ آن دُر در وجود
آن چنانك وقتِ زادن حامله * ناله دارد خواجه شد در غُلْغُله
مرغ گفتش نی نصیحت کردمت * که مبادا بر گذشتهٔ دی غَمَت
چون گذشت و رفت غم چون میخوری * یا نکردی فهم پندم یا کری
وآن دوم پندت بگفتم کز ضلال * هیچ تو باور مکن قولِ مُحال
من نیَم خود سه دِرَمسنگ ای اسد * ده درم سنگ اندرونم چون بود
خواجه باز آمد بخود گفتا که هین * باز گو آن پندِ خوبِ سِیومین
گفت آری خوش عمل کردی بدآن * تا بگویم پندِ ثالث رایگان
پند گفتن با جَهولِ خوابناك * تخم افگندن بود در شوره خاك
چاكِ حُمْق و جهل نپْذیرد رَفو * تخمِ حکمت کم دِهش ای پندگو

(۲۲۴۸) A تا بدان که زیرکم.
(۲۲۴۹) B اوّل آن پندت دهم! ABHK Bul. بر دست تو. K ثانی بر دیوار.
(۲۲۵۰) A وآن سیم. (۲۲۵۲) B در کفش. (۲۲۵۲) A حیرت مبر.
(۲۲۵۵) B احتشام تو و فرزندان تو. A بحق ان جان تو.
(۲۲۵۶) A در کی روزی‌ات.
(۲۲۶۰) A Bul. وآن دوم پندت بگفتم ای جمال. B وآن دوم پندت که گفتم از ضلال.
H که گفتم. (۲۲۶۱) A ده for سه in the first hemistich.
(۲۲۶۲) A سوّمین. B آخرین. (۲۲۶۵) B پند حکمت.

مَحْرَمِ آن آه کمیابست بس * شب رَو و پنهان‌رَوی کن چون عَسَس
سوی دریا عزم کن زین آبگیر * بحر جُو و ترکِ این گرداب گیر
سینه‌را پا ساخت می‌رفت آن حَذُور * از مقامِ با خطر تا بحرِ نور
همچو آهو کز پیِ او سگ بود * می‌دود تا در تنش یك رگ بود
خوابِ خرگوش و سگ اندر پی خطاست * خواب خود در چشمِ ترسنده کجاست
رفت آن ماهی رهِ دریا گرفت * راهِ دُور و پهنهٔ پهنا گرفت
رنجها بسیار دید و عاقبت * رفت آخر سوے امن و عافیت
خویشتن افکند در دریای ژرف * که نیابد حدِّ آنرا هیچ طَرْف
پس چو صیّادان بیاوردند دام * نیم‌عاقل‌را از آن شد تلخ کام
گفت اه من فَوْت کردم فرصه‌را * چون نگشتم همرهِ آن رهنما
ناگهان رفت او ولیکن چونك رفت * می‌ببایستم شدن در پی بتَفْت
بر گذشته حسرت آوردن خطاست * باز نآید رفته یادِ آن هَباست

قصّهٔ آن مرغ گرفته کی وصیّت کرد کی بر گذشته پشیمانی مخور تدارك وقت اندیش و روزگار مبر در پشیمانی،

آن یکی مرغی گرفت از مکر و دام * مرغ اورا گفت ای خواجهٔ هُمام
تو بسی گاوان و میشان خوردهٔ * تو بسی اشتر بقُرْبان کردهٔ
تو نگشتی سیر زآنها در زمن * هم نگردی سیر از اجزای من

(٢٢٣٣) AH و بس. Bul. شبرو.
(٢٢٣٥) Bul. پا کرد. (٢٢٣٨) A رهِ دریا. A om. و.
(٢٢٤٢) B گفت آوه فوت. A Bul. آه من. ABH عاقل چرا همره نگشتم چون corr. in marg. H.
(٢٢٤٣) Bul. چون برفت. (٢٢٤٤) A حیرت آوردن.
Heading: B گرفته و وصیّت کردن او که. K پشیمان مخور. B مبر در پشیمانی.
(٢٢٤٥) B مرغك اورا گفت. (٢٢٤٧) A هم نکرده سیر.

او همی‌گفت از شکنجه وز بلا * همچو جانِ کافران قَالُوا بَلَی
باز می‌گفت او که گر این بار من * وا رهم زین محنتِ گردن‌شکن
من نسازم جز بدریایی وطن * آبگیری‌را نسازم من سَکَن
آبِ بی‌حد جویم و آمن شوم * تا ابد در امن و صحّت می‌روم

بیان آنک عهد کردن احمق وقت گرفتاری و ندم هیچ وفایی ندارد کی وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَکَاذِبُونَ، صُبْحِ کاذب وفا ندارد،

عقل می‌گفتش حماقت با تُوَست * با حماقت عهدرا آید شکست
عقل‌را باشد وفای عهدها * تو نداری عقل رَو ای خَرْبَها
عقل‌را یاد آید از پیمانِ خود * پردهٔ نسیان بدرّاند خِرَد
چونک عقلت نیست نسیان میرِ تُست * دشمن و باطل‌کنِ تدبیرِ تُست
از کمیِ عقل پروانهٔ خسیس * یاد نآرد زآتش و سوز و حَسیس
چونک پرّش سوخت توبه می‌کند * آز و نسیانش بر آتش می‌زند
ضبْط و دَرْک و حافظی و یادْداشت * عقل‌را باشد که عقل آنرا فراشت
چونک گوهر نیست تابش چون بود * چون مُذَکِّر نیست ایابش چون بود
این تمنّی هم زبی‌عقلیٔ اوست * که نبیند کآن حماقت‌را چه خُوست
آن ندامت از نتیجهٔ رنج بود * نه زعقلِ روشنِ چون گنج بود

(۲۲۸۳) A قالوا بلا.   (۲۲۸٤) B می‌گفت او اگر.
(۲۲۸٦) ABHK Bul. ایمن شوم.
Heading: K در بیان. A عهد کردن آخر. B گرفتاری و ندامت.
(۲۲۸۷) G عقل‌را آید شکست. A باید شکست.
(۲۲۹۲) A باتش می‌زند.   (۲۲۹۳) B عقل‌را باشد زعقلت آن فراشت.
(۲۲۹٥) A om. HK Bul. تمنّا.   (۲۲۹٦) A om.

چاره اندیشیدن آن ماهئ نیم‌عاقل و خودرا مرده کردن،

گفت ماهئ دگر وقتِ بلا * چونك ماند از سایهٔ عاقل جُدا
کو سوی دریا شد و از غم عتیق * فَوْت شد از من چنان نیکو رفیق
لیك زآن نندیشم و بر خود زنم * خویشتن‌را این زمان مرده کنم
پس بر آرم اِشْکمِ خود بر زَبَر * پُشت زیر و می‌روم بر آب بر
می‌روم بر وی چنانك خَس رود * نی بسبّاحی چنانك کس رود
مرده گردم خویش بسْپارم بآب * مرگ پیش از مرگ امنست از عذاب
مرگ پیش از مرگ امنست ای فتی * این چنین فرمود مارا مُصْطَفی
گفت مُوتُوا كُلُّكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ * يَأْتِيَ ٱلْمَوْتُ تَمُوتُوا بِالْفِتَنْ
همچنان مُرد و شِکَم بالا فکند * آب می‌بُردش نشیب و گه بلند
هر یکی زآن قاصدان بس غصّه بُرد * که دریغا ماهئ بهتر بمُرد
شاد می‌شد او از آن گفتِ دریغ * پیش رفت این بازیَم رَسْتم زتیغ
پس گرفتش یك صیّادِ ارجمند * پس برو تُف کرد و بر خاکش فکند
غلط غلطان رفت پنهان اندر آب * ماند آن احمق همی‌کرد اضطراب
از چپ و از راست می‌جست آن سلیم * تا بجهدِ خویش برهاند گلیم
دام افکندند و اندر دام ماند * احمقی اورا در آن آتش نشاند
بر سرِ آتش بپشتِ تابهٔ * با حماقت گشت او همخوابهٔ
او همی جوشید از تفِّ سعیر * عقل می‌گفتش أَلَمْ يَأْتِكَ نَذِير

Heading: A مرده گردانیدن.
(۲۲٦٦) Suppl. in marg. H. A ماهی دیگر.   (۲۲٦٨) B خویشتن‌را زین زیان.
(۲۲۷۰) A بسیاحی.   (۲۲۷۱) Bul. مرده کرده خویش.
(۲۲۷٥) B Bul. غصّه خورد.
(۲۲۷٦) A گفتن دریغ. BK Bul. که برفت این بازیم.   (۲۲۷۷) A om. و.
(۲۲۸۰) K Bul. om. و.   (۲۲۸۱) B از حماقت   (۲۲۸۲) A همی‌خوشید.

گفت که نسبت مرا از خاکدانْش * نامِ اصلم کمترین بندگانْش
بندهٔ زادهٔ آن خداوندِ وَحید * زاده از پشتِ جَواری و عَبید
نسبتِ اصلم زخاك و آب و گِل * آب و گل‌را داد یزدان جان و دل
مَرْجِعِ این جسمِ خاکم هم بخاك * مَرْجِعِ تو هم بخاك ای سَهْمناك
اصلِ ما و اصلِ جملهٔ سَرْکشان * هست از خاکی و آنرا صد نشان
که مدد از خاك میگیرد تنَت * از غذای خاك پیچد گردنت
چون رود جان میشود او باز خاك * اندر آن گورِ مَخُوفِ سهمناك
هم تو و هم ما و هم اَشْباهِ تو * خاك گردند و نماند جاهِ تو
گفت غیرِ این نَسَب نامیت هست * مر ترا آن نام خود اولیترست
بندهٔ فرعون و بندهٔ بندگانْش * که ازو پَرْوَرْد اوّل جسم و جانْش
بندهٔ یاغیِّ طاغیِّ ظَلوم * زین وطن بگْریخته از فعلِ شُوم
خونی و غدّاری و حقّ‌ناشناس * هم برین اوصاف خود میکن قیاس
در غریبی خوار و درویش و خَلَق * که ندانستی سپاسِ ما و حق
گفت حاشا که بود با آن ملیك * در خداوندی کسی دیگر شریك
واحد اندر مُلك اورا یار نی * بندگانش‌را جز او سالار نی
نیست خلقش‌را دگر کس مالکی * شِرْکتش دعوی کند جز هالکی
نقش او کردست و نقّاشِ من اوست * غیر اگر دعوی کند او ظلم‌جُوست
تو نتوانی ابروی من ساختن * چون توانی جانِ من بشْناختن

(۲۲۱۱) B گفت نسبت مر مرا.　　(۲۲۱۲) A زاد. BK Bul.

بنده‌ام من بنده‌زادهٔ کردگار * زاده از پشت عیدش وز جوار

The verse given in the text is suppl. in marg. K.

(۲۲۱٦) K Bul. از غذای خاك. Bul. فربه گردنت.

(۲۲۱۷) A می رود جان. A Bul. مخوف و سهمناك.

(۲۲۲۱) A یاغی و طاغی و ظلوم. H Bul. باغیِ.　　(۲۲۲۲) G اوصاف without *iḍáfat.*

(۲۲۲۳) A خوار درویش.　　(۲۲۲۵) A om.　　(۲۲۲٦) A om.

(۲۲۲۸) GH تو نتوانی, as in text. BK Bul. نتانی. A تو نتانی یك موی من.

چونك شد رنج آن ندامت شد عدم * می‌نیرزد خاك آن توبه و ندم
آن ندم از ظلمت غم بست بار * پس كَلامُ ٱللَّيْلِ يَمْحُوهُ ٱلنَّهار
چون برفت آن ظلمت غم گشت خوش * هم رود از دل نتیجه و زاده‌اش
می‌كند او توبه و پیر خرد * بانگ لَوْ رُدُّوا لَعَادُوا می‌زند

در بیان آنك وهم قلب عقلست و ستیزهٔ اوست بدو ماند و او نیست و قصّهٔ مجاوبات موسی علیه السّلم كی صاحب عقل بود با فرعون كی صاحب وهم بود،

عقل ضدّ شهوتست ای پهلوان * آنك شهوت می‌تند عقلش مخوان
وَهْم خوانش آنك شهوت‌را گداست * وهم قلب نقد زرّ عقلهاست
بی محك پیدا نگردد وهم و عقل * هر دورا سوی محك كن زود نقل
این محك قرآن و حال انبیا * چون محك مر قلب‌را گوید بیا
تا ببینی خویش‌را زآسیب من * كه نهٔ اهل فراز و شیب من
عقل‌را گر ارّهٔ سازد دو نیم * همچو زر باشد در آتش او بسیم
وهم مر فرعون عالم‌سوزرا * عقل مر موسیٔ جان‌افروزرا
رفت موسی بر طریق نیستی * گفت فرعونش بگو تو كیستی
گفت من عقلم رسول ذو الجلال * حُجَّةُ ٱللّه‌ام امانم از ضلال
گفت نی خامش رها كن های هو * نسبت و نام قدیمت‌را بگو

(٢٣٩٩) A نتیجه و زاندهش.
(٢٤٠٠) Suppl. in marg. B.
Heading: A om. بدو ماند و او نیست. G مجابات موسی.
(٢٤٠٤) Bul. هر قلب‌را.
(٢٤٠٦) A در اتش او مقیم.
(٢٤١٠) A رها كن گفتگو. B های و هوی. HK Bul. رها كن های و هو. B بگوی.

گفت ای ابله برو بر من مران * تو عمارت از خرابی باز دان
کی شود گلزار و گندم‌زار این * تا نگردد زشت و ویران این زمین
کی شود بستان و کشت و برگ و بر * تا نگردد نظم او زیر و زبر
تا بنشکافی بنشتر ریش چغز * کی شود نیکو و کی گردید نغز
تا نشوید خلطهاات از دوا * کی رود شورش کجا آید شفا
پاره پاره کرده درزی جامه را * کس زند آن درزی علامه را
که چرا این اطلس بگزیده را * بر دریدی چه کنم بدریده را
هر بنای کهنه کآبادان کنند * نه که اوّل کهنه را ویران کنند
همچنین نجّار و حدّاد و قصّاب * هستشان پیش از عمارتها خراب
آن هلیله وآن بلیله کوفتن * زآن تلف گردند معموری تن
تا نکوبی گندم اندر آسیا * کی شود آراسته زآن خوان ما
آن تقاضا کرد آن نان و نمک * که زشستت وا رهانم ای سمک
گر پذیری پند موسی وا رهی * از چنین شست بد نامنتهی
بس که خودرا کردهٔ بندهٔ هوا * کرمکی را کردهٔ تو اژدها
اژدها را اژدها آورده‌ام * تا باصلاح آورم من دم بدم
تا دم آن از دم این بشکند * مار من آن اژدها را بر کند
گر رضا دادی رهیدی از دو مار * ورنه از جانت بر آرد آن دمار
گفت الحق سخت استا جادوی * که در افگندی بمکر اینجا دوی
خلق یکدل را تو کردی دو گروه * جادوی رخنه کند در سنگ و کوه

(۲۲۴۶) Bul. نبشکافی. A گردند نغز. In H the penultimate letter is written both as ی and ن.

(۲۲۴۷) ABH تا نسوزد. K تا نشورد. AH Bul. خلطهایت.

(۲۲۴۸) AH کرد درزی. H دِرْزی. (۲۲۴۹) B چون کنم.

(۲۲۵۲) GK گردند as in text. (۲۲۵۴) B Bul. این تقاضا. A کردن آن.

(۲۲۵۵) A بدی. (۲۲۵۶) Bul. بند هوا.

(۲۲۵۹) Bul. بر آورد. A زین دو مار.

بلك آن غدّار و آن طاغی تُوی * كه كُنی بـا حقّ دعوئ دُوی
گر بكشتم من عوانی‌را بسهو * نه برای نَفْس كُشتم نه بلهو
من زدم مُشتی و ناگاه او فتاد * آنك جانش خود نبُد جانی بداد
من سگی كُشتم تو مُرْسَل‌زادگان * صد هزاران طفلِ بی‌جُرم و زیان
كُشتهٔ و خُونشان در گردنت * تا چه آید بر تو زین خون خوردنت
كُشتهٔ ذُرّیتِ یعقوب‌را * بر امیدِ قتلِ من مطلوب‌را
كوریٔ تو حق مرا خود بر گزید * سرْنگون شد آنچ نفست می‌پزید
گفت اینهارا بِهِل بی هیچ شك * این بود حقِّ من و نان و نمك
كه مرا پیشِ حَشَر خواری كنی * روزِ روشن بر دلم تاری كنی
گفت خواریٔ قیامت صعبتر * گر نداری پاسِ من در خیر و شَر
زخمِ كیكی‌را نمی‌توانی كشید * زخمِ ماری‌را تو چون خواهی چشید
ظاهرا كارِ تو ویران می‌كنم * لیك خاره‌را گُلِسْتان می‌كنم

بیان آنك عمارت در ویرانیست و جمعیّت در پراگندگیست و درستی در شكستگیست و مراد در بی‌مرادیست و وجود در عدمست و عَلَی هٰذا بقیّة الْأَضْداد والْأَزْواج،

آن یكی آمد زمین‌را می‌شكافت * ابلهی فریاد كرد و بر نتافت
كین زمین‌را از چه ویران می‌كنی * می‌شكافی و پریشان می‌كنی

(۲۲۲۹) A كه بی دعوئ ناحق می‌روی. Bul. با حق تو دعوئ.

(۲۲۳۱) A من زدم اورا و او مرد اوفتاد. Bul. و او ناگه فتاد.

(۲۲۳۲) B زین خون كردنت.

(۲۲۳۹) BK Bul. نمی‌تانی. In A a corrector has indicated that دانی should be read instead of توانی. B Bul. زهر ماری‌را. (۲۲۴۰) B مر مغیلانرا گلستان می‌كنم.

Heading: K در بیان. Bul. پراگندگی. B Bul. شكستگی. B Bul. بی‌مرادی.

(۲۲۴۱) A سر نتافت.

وآن فضای خَرْقِ اسباب و عِلَل * هست اَرْضُ الله ای صدرِ اجل
هر زمان مُبْدَل شود چون نقش جان * نَــو بنَو بینــد جهانی در عیان
گر بــود فردوس و انهــارِ بهشت * چون فسردهٔ یك صِفَت شد گشت زشت

بیان آنك هر حسّ مُدْرِکیرا از آدمی نیز مُدْرَکاتی دیگرست که از مُدْرَکات آن حسّ دیگر بیخبرست چنانك هر پیشه‌ور استاد اعجمیٔ کار آن استاد دگر پیشه‌ورست و بیخبریٔ او از آنك وظیفهٔ او نیست دلیل نکند که آن مُدْرَکات نیست، اگرچه بحکم حال منکر بود آنرا امّا از منکِریٔ او اینجا جز بیخبری نمیخواهیم درین مقام،

چنبرهٔ دیــدِ جهــان ادراكِ تُست * پــردهٔ پاکان حسِ ناپــاكِ تُست
مــدّتی حس‌را بشُو زآبِ عیان * این چنین دان جامه‌شُویِ صوفیان
چون شدی تو پاك پرده بر کَنَد * جان پاکان خویش بــر تو میزند
جملــهٔ عالم گر بــود نــور و صُوَر * چشم‌را باشــد از آن خــوبی خبر
چشم بستی گوش میآری بــپــیش * تــا نمایی زلف و رُخسارهٔ بتیش
گوش گویــد من بصورت نگروَم * صورت ار بانگی زند من بشنوَم
عالمم من لیك انــدر فنِّ خویش * فنِّ من جز حرف و صَوْتی نیست بیش
هین بیا بینی ببین این خوب‌را * نیست در خور بینی این مطلوب‌را

(۲۲۸۱) A خرق و اسباب علل. (۲۲۸۲) G نقشِ with *iḍáfat*.
Heading: Bul. om. نیز. A اعجمی و وظیفهٔ او نیست کار ان استاد. G has وظیفهٔ او نیست after اعجمیٔ, but the words have been stroked through. A بحکم حال جان. A om. امّا. Bul. از منکری اینجا. Bul. om. درین مقام.
(۲۲۸۶) H پرده بر کُنَد. Bul. بر کنند. Bul. مزنند.

گفت هستم غرقِ پیغامِ خدا * جادوی کی دید با نامِ خدا
غفلت و کفرست مایهٔ جادُوی * مَشْعلهٔ دینست جانِ موسَوی
من بجادویان چه مانم ای وقیح * کز دَمَم پر رشك می‌گردد مسیح
من بجادویان چه مانم ای جُنُب * که زجانم نور می‌گیرد کُتُب
چون تو با پرِّ هوا بر می‌پَری * لاجرم بر من گمانِ آن می‌بَری
هر کرا افعالِ دام و دَد بود * بر کریمانش گمانِ بَد بود
چون تو جزوِ عالَمی هر چون بُوِی * کُلّ‌را بر وصفِ خود بینی غَوی
گر تو بر گردی و بر گردد سرَت * خانه‌را گردنده بیند مَنْظَرَت
ور تو در کشتی رَوی بر یَم روان * ساحلِ یم‌را همی‌بینی دوان
گر تو باشی تنگ‌دل از مَلْحَمه * تنگ بینی جَوِّ دنیارا همه
ور تو خوش باشی بکامِ دوستان * این جهان بنْمایدت چون گُلْستان
ای بسا کس رفته تا شام و عراق * او ندیده هیچ جز کفر و نفاق
وی بسا کس رفته تا هند و هِرَی * او ندیده جز مگر بَیْع و شِرَی
وی بسا کس رفته تُرکستان و چین * او ندیده هیچ جز مَکْر و کمین
چون ندارد مُدْرَکی جز رنگ و بُو * جملهٔ اقلیمهارا گو بجُو
گاو در بغداد آید ناگهان * بگْذرد او زین سَران تا آن سَران
از همهٔ عیش و خوشیها و مَزه * او نبیند جزکه قشرِ خُرْبُزه
که بود افتاده بر ره یا حَشیش * لایقِ سَیْرانِ گاوی یا خَریش
خُشك بر میخِ طبیعت چون قَدید * بستهٔ اسباب جانش لا یَزید

(۲۴٦۳) A مشغله. (۲۴٦٤) A بجادوان. (۲۴٦٥) A بجادوان.

(۲۴٦۷) GH بُوی as in text. G has بینی سَوی, but the last word has been altered. سَوی is also given in marg. H by a corrector. (۲۴٦۹) K چون تو بر گردی.

(۲۴۷۱) A جرّ دیارا. H جرّ جمله دنیارا. BG Bul. جمله دنیارا, but in G the word has been altered. K جوّ دنیارا as in text.

(۲۴۷٦) G مَدْرَکی, and so H. K مُدْرَکی. (۲۴۷۸) B پوست خربزه.

(۲۴۷۹) Bul. کو بود. AH Bul. بر ره فتاده. B افتاده در ره.

نسبتی گر هست مَخْفی از خِرَد * هست بی‌چون و خِرَد کی پی بَرَد
بادرا بی چشم اگر بینش نداد * فرق چون می‌کرد اندر قومِ عاد
چون همی‌دانست مؤمن از عَدُو * چون همی‌دانست مَی‌را از کَدُو
آتشِ نمرودرا گر چشم نیست * با خَلیلش چون تجشّم کردنیست
گر نبودی نیل‌را آن نور و دید * از چه قِبْطی‌را ز سِبْطی می‌گزید
گرنه کوه و سنگ با دیدار شد * پس چرا داودرا او یار شد
این زمین‌را گر نبودی چشمِ جان * از چه قارون‌را فرو خورد آنچنان
گر نبودی چشمِ دل حنّانه‌را * چون بدیدی هَجْرِ آن فرزانه‌را
سنگ‌ریزه گر نبودی دیده‌ور * چون گواهی دادی اندر مُشت در
ای خِرَد بر کَش تو پَرّ و بالها * سوره بر خوان زُلْزِلَتْ زِلْزَالَها
در قیامت این زمین بر نیك و بَد * کی زنادیده گواهیها دهد
که تُحَدِّث حالَها وَأَخْبارَها * تُظْهِرُ ٱلْأَرْضُ لَنا أَسْرارَها
این فرستادن مرا پیشِ تو میر * هست بُرْهانی که بُد مُرْسِل خبیر
کین چنین دارو چنین ناسوررا * هست در خورِ از پیِ مَیْسوررا
واقعاتی دیده بودی پیش ازین * که خدا خواهد مرا کردن گزین
من عصا و نور بگرفته بدست * شاخِ گستاخِ ترا خواهم شکست
واقعاتِ سهمگین از بهرِ این * گونه گونه می‌نمودت رَبِّ دین
در خورِ سِرِّ بَد و طغیانِ تو * تا بدانی کوست درخوردانِ تو
تا بدانی کو حکیمست و خبیر * مُصْلِحِ أَمْراضِ دَرْمان‌ناپذیر
تو بتأویلات می‌گشتی از آن * کور و کَر کین هست از خوابِ گران

(۲۴۱۳) After this verse B repeats v. ۲۳۹۵.
(۲۴۱۵) A om. و.
(۲۴۱۷) Bul. چشم و جان.
(۲۴۱۸) A چشم و دل.
(۲۴۲۱) A با نیك و بد.
(۲۴۲۶) Bul. بگرفتم.
(۲۴۲۸) BGH Bul. در خورد ان تو.
(۲۴۳۰) G کور و کر.

گر بود مُشك و گُلابی بُو بَرَم * فنِّ من اینست و علم و مَخْبَرم
کَی ببینم من رخِ آن سیم‌ساق * هین مکن تکلیفِ ما لَیْسَ یُطاق
باز حسِّ کژ نبیند غیرِ کژ * خواه کژ غَژ پیشِ او یا راست غژ
چشمِ احول از یکی دیدن یقین * دانك معزولست ای خواجهٔ مُعین
تو که فرعونی همه مکری و زَرْق * مر مرا از خود نمی‌دانی تو فرق
منْگر از خود در من ای کَژْباز تو * تا یکی تُورا نبینی تو دو تُو
بنْگر اندر من زِمَن یکساعتی * تا ورایِ کَوْن بینی ساحتی
وا رهی از تنگی و از ننگ و نام * عشق اندر عشق بینی وٱلسّلام
پس بدانی چونك رَستی از بَدَن * گوش و بینی چشم می‌داند شدن
راست گفتست آن شهِ شیرین‌زفان * چشم گردد مُو بمُوی عارفان
چشم‌را چشمی نبود اوّل یقین * در رَحِم بود او جَنینِ گوشتین
علّتِ دیدن مدان پیه ای پسر * ورنه خواب اندر ندیدی کس صُوَر
آن پَری و دیو می‌بینند شبیه * نیست اندر دیدگاهِ هر دو پیه
نوررا با پیه خود نِسْبت نبود * نسبتش بخشید خلّاقِ وَدُود
آدم است از خاك کَیْ ماند بخاك * جنّی است از نار بی هیچ اشتراك
نیست مانَنْدایِ آتش آن پَری * گرچه اصلش اوست چون می‌بنْگری
مرغ از بادست کَیْ ماند بباد * نامُناسبرا خدا نِسبت بداد
نسبتِ این فرعها با اصلها * هست بی‌چون ارچه دادش وَصْلها
آدمی چون زادهٔ خاكِ هَباست * این پسررا با پدر نسبت کجاست

(۲۳۹۵) H in the second hemistich: ناظر شرکست نی توحیدبین, and so A. The hemistich which stands in the text is given in marg. AH.

(۲۳۹۸) A کی ورای.   (۲۴۰۰) B می‌شاید شدن. H می‌تاند شدن.

(۲۴۰۱) A جسم گردد. ABG Bul. شیرین زبان.

(۲۴۰۲) A جنین و گوشتین.   (۲۴۰۴) A دیدگاهی.

(۲۴۰۶) Bul. آدمی از خاك. Bul. جنّی از نار و ندارد اشتراك.

(۲۴۰۸) G و کی ماند.   (۲۴۰۹) A از چه دادش.

حمله بُردی سوی دربندانِ غیب * تا نیآیند این طرف مردانِ غیب
چنگ در صُلْب و رَحِمها در زدی * تا که شارع‌را بگیری از بَدی
چون بگیری شه‌رهی که ذو الجلال * بر گشادست از برای انتسال
سَد شدی دربندهارا ای لَجُوج * کوریٔ تو کرد سرهنگی خُروج
نك منم سَرْهَنْگ هَنْگت بشْکُنم * نك بنامش نام و ننگت بشکنم
تو هلا دربندهارا سخت بند * چند گاهی بر سبالِ خود بخند
سَبْلتت‌را بر کَنَد یك یك قَدَر * تا بدانی کالْقَدَر یُعْمِی الْحَذَر
سَبْلتِ تو تیزتر یا آنِ عاد * که همی‌لرزید از دَمْشان بلاد
تو ستیزه‌رُوتری یا آن ثمود * که نیآمد مثلِ ایشان در وجود
صد ازینها گر بگویم تو کری * بشْنوی و ناشنوده آوری
تَوْبه کردم از سخن کانگیختم * بی سخن من دارُوَت آمیختم
که نهم بر ریشِ خامت تا پزد * یا بسوزد ریش و ریشت تا ابد
تا بدانی که خبیرست ای عَدُو * می‌دهد هر چیزرا در خوردْ او
کَی کژی کردی و کَی کردی تو شَر * که ندیدی لایقش در پی اثر
کَی فرستادی دَمی بر آسمان * نیکیی کز پی نیآمد مثلِ آن
گر مُراقب باشی و بیدار تو * بینی هر دم پاسخِ کردار تو
چون مُراقب باشی و گیری رسن * حاجتت نآید قیامت آمدن
آنك رمزی‌را بداند او صحیح * حاجتش نآید که گویندش صریح
این بلا از کَوْدنی آید ترا * که نکردی فهم نُکته و رمزها

(۲۴۴۵) Bul. نیاید. (۲۴۴۸) B تو زدی دربندهارا.
(۲۴۵۰) ABHK بر سبیل خود, corr. in H.
(۲۴۵۵) AH که انگیختم. GK Bul. داروبت.
(۲۴۵۶) BK تا بسوزد. The original reading of H is uncertain.
(۲۴۵۸) Bul. کردی و بنمودی تو شر. (۲۴۶۰) Bul. هر دمی بینی جزای کار تو.
(۲۴۶۱) Bul. حاجتت نبود. (۲۴۶۲) Bul. حاجتش نبود.
(۲۴۶۳) ABHK و رمزرا.

وآن طبیب و آن منجّم در لُمَع * دید تعبیرش بپوشید از طَمَع
گفت دُور از دولت و از شاهیَت * که در آید غُصّه در آگاهیَت
از غذای مُختلف یا از طعام * طبع شوریده همی‌بینند منام
زآنك دید او که نصیحت‌جُو نهٔ * تُنْد و خون‌خواری و مسکین‌خُو نهٔ
پادشاهان خون کنند از مَصْلحت * لیك رحمتْشان فزونست از عَنَت
شاه‌را باید که باشد خُویِ رَب * رحمتِ او سَبْق دارد بر غَضَب
نه غضب غالب بود مانندِ دیو * بی ضرورت خون کند از بهرِ ریو
نه حلیمیِٔ مُخَنَّث‌وار نیز * که شود زن روسپی زآن و کنیز
دیوْخانه کرده بودی سینه‌را * قِبلهٔ سازیده بودی کینه‌را
شاخِ تیزت بس جگرهارا که خست * نك عصالم شاخِ شوخت‌را شِکست

حمله بردن این جهانیان بر آن جهانیان و تاختن بردن تا سینور ذرّ و نسل که سرحدّ غیب است و غفلت ایشان از کمین که چون غازی بغزا نرود کافر تاختن آورد،

حمله بردند اسْپه جسمانیان * جانبِ قلعه و دزِ روحانیان
تا فرو گیرند بر دربندِ غیب * تا کسی نآید از آن سو پاك‌جَیب
غازیان حملهٔ غزا چون کم برند * کافران بر عکس حمله آورند
غازیانِ غیب چون از حلمِ خویش * حمله نآوردند بر تو زشت‌کیش

(۲۴۳۱) Bul. آن طبیب. A دید تفسیرش. (۲۴۳۲) AH وز شاهیت.
(۲۴۳۳) Bul. غدای. G طبْع with *sukún*. (۲۴۳۶) A کی باشد.
(۲۴۳۸) Suppl. in marg. H.
Heading: In G بر آن جهانیان is suppl. above. Bul. بردن ایشان. AG در و نسل. A Bul. تاختن آرد.
(۲۴۴۴) A حمله آوردند.

تا کنون کردی چنین اکنون مکن * تیره کردی آب‌را افزون مکن
بر مشوران تا شود این آب صاف * واندرو بین ماه و اختر در طواف
زانك مَرْدُم هست همچون آبِ جُو * چون شود تیره نبینی قعرِ او
قعرِ جُو پُر گوهرست و پُر زُدُر * هین مکن تیره که هست او صافِ حُر
جانِ مردم هست مانندِ هوا * چون بگرْد آمیخت شد پردهٔ سما
مانع آید او زدیدِ آفتاب * چونك گَرْدَش رفت شد صافی و ناب
با کمالِ تیرگی حق واقعات * می‌نمودت تا رَوی راهِ نجات

باز گفتن موسی علیه السّلم اسرار فرعون‌را و واقعات اورا ظَهْرَ الْغَیْب تا بخبیریِ حقّ ایمان آورد یا گمان برد،

زآهنِ تیره بقُدْرت می‌نمود * واقعاتی که در آخر خواست بود
تا کُنی کمتر تو آن ظلم و بدی * آن همی‌دیدی و بَتَّر می‌شدی
نقشهای زشت خوابت می‌نمود * می‌رمیدی زآن و آن نقشِ تو بود
همچو آن زنگی که در آیینه دید * رُویِ خودرا زشت و بر آیینه رید
که چه زشتی لایقِ اینی و بس * زشتیم آنِ تُوَست ای کُورِ خس
این حَدَث بر رُویِ زشتت می‌کنی * نیست بر من زآنك هستم روشنی
گاه می‌دیدی لباست سوخته * گه دهان و چشمِ تو بر دوخته
گاه حیوان قاصدِ خونت شده * گه سَرِ خودرا بدندانِ دده
گه نگون اندر میانِ آب‌ریز * گه غریقِ سَیْلِ خون‌آمیزِ نیز

(۲۴۸۱) A واندرون. (۲۴۸۲) BK صاف و حر.

Heading: B حق تعالی. A ایمان آرد. B گمانی.

(۲۴۸۸) Bul. بدتر می‌شدی.

(۲۴۹۳) B Bul. جفا for حدث. AH زانك رستم از منی, which G gives as a variant in marg. H has هستم روشنی in marg. as a correction.

از بَدی چون دل سیاه و تیره شد * فهم کن اینجا نشاید خیره شد
ورنه خود تیری شود آن تیرگی * در رسد در تو جزای خیرگی
ور نیاید تیر از بخشایش‌است * نه پیِ نادیدنِ آلایش‌است
هین مُراقب باش گر دل بایدت * کز پیِ هر فعل چیزی زایدت
ور ازین افزون ترا همّت بود * از مُراقب کار بالاتر رود

بیان آنك تن خاکئ آدمی همچون آهن نیکوجوهر قابل آیینه شدن است تا درو هم در دنیا بهشت و دوزخ و قیامت و غیر آن معاینه بنماید نه بر طریق خیال،

پس چو آهن گرچه تیره‌هیکلی * صَیْقلی کن صیقلی کن صیقلی
تا دلت آیینه گردد پُر صُوَر * اندرو هر سو ملیحی سیم‌بر
آهن ارچه تیره و بی‌نور بود * صیقلی آن تیرگی از وی زدود
صیقلی دید آهن و خوش کرد رُو * تا که صورتها توان دید اندرو
گر تنِ خاکی غلیظ و تیره‌است * صیقلش کن زآنك صیقل‌گیره است
تا درو اَشْکالِ غیبی رُو دهد * عکسِ حُوری و مَلَك در وی جهد
صیقلِ عقلت بدان دادست حق * که بدو روشن شود دل‌را وَرَق
صیقلی‌را بستهٔ ای بی‌نماز * وآن هوارا کردهٔ دو دست باز
گر هوارا بند بنْهاده شود * صیقلی‌را دست بگْشاده شود
آهنی کآیینهٔ غیبی بُدی * جملهٔ صورتها درو مُرْسَل شدی
تیره کردی زنگ دادی در نهاد * این بود یَسْعَوْنَ فی ٱلْأَرْضِ ٱلْفَسَاد

(٢٤٦٦) B گر نیاید.
Heading: A همچو آهنست نیکوجوهر که قابل. ABK وغیرها. B بطریق.
(٢٤٧٢) B صیقلی کرد آهن. ABHK Bul. توان دیدن درو.

گفت ای موسی کدامست آن یکی * شرح کن با من از آن یك اندکی
گفت آن یك که بگویی آشکار * که خدایی نیست غیرِ کردگار
خالقِ افلاك و انْجُم بر عُلا * مردم و دیو و پری و مرغ را
خالقِ دریا و دشت و کوه و تیه * مُلکتِ او بی‌حَد و او بی‌شبیه
گفت ای موسی کدامست آن چهار * که عوض بدْهی مرا بر گو بیار
تا بود کز لطفِ آن وعدهٔ حَسَن * سُست گردد چارمیخِ کُفْرِ من
بوك زآن خوش وَعْدهای مُغتنَم * بر گشاید قُفْلِ کفرِ صد منم
بوك از تأثیرِ جُویِ انگبین * شهد گردد در تنم این زهرِ کین
یا زعکسِ جُویِ آن پاکیزه شیر * پرْوَرِش یابد دَمی عقلِ اسیر
یا بود کز عکسِ آن جُوهای خَمْر * مست گردم بو بَرَم از ذوقِ امر
یا بود کز لطفِ آن جُوهای آب * تازگی یابد تنِ شورهٔ خراب
شوره‌ام را سبزهٔ پیدا شود * خارزارم جنّتِ مأوی شود
بوك از عکسِ بهشت و چار جُو * جان شود از یاریِ حق یارْجُو
آنچنانك از عکسِ دوزخ گشته‌ام * آتش و در قهرِ حقّ آغشته‌ام
گه زعکسِ مارِ دوزخ همچو مار * گشته‌ام بر اهلِ جنّت زهرْبار
گه زعکسِ جوششِ آبِ حمیم * آبِ ظُلْمم کرده خلقان را رَمیم
من زعکسِ زَمْهریرم زمهریر * یا زعکسِ آن سعیرم چون سعیر
دوزخِ درویش و مظلوم کنون * وای آنك یابمش ناگه زبون

(۲۵۱۳) Bul. خالقِ دریا و کوه و دشت.

(۲۵۱۸) A پرورش باشد.

(۲۵۲۱) B Bul. جنّت المأوی.

(۲۵۲٤) A نار دوزخ. A همچو نار.

(۲۵۲۵) B Bul. ماء حمیم.

(۲۵۲۷) A om. درویش and has معصوم written after دوزخ below the line.

گه ندات آمد ازین چرخ نقی * که شقیّی و شقیّی و شقی
گه ندات آمد صریحا از جبال * که برو هستی زاَصحاب الشّمال
گه ندا می‌آمدت از هر جماد * تا ابد فرعون در دوزخ فتاد
زین بترها که نمی‌گویم زشرم * تا نگردد طبع معکوس تو گرم
اندکی گفتم بتو اے ناپذیر * زاَندکی دانی که هستم من خبیر
خویشتن‌را کور می‌کردی و مات * تا نینّدیشی زخواب و واقعات
چند بگریزی نك آمد پیش تو * کورئ اِدراك مکراندیش تو

بیان آنك درِ توبه بازست،

هین مکن زین پس فرا گیر احتراز * که زبخشایش درِ توبه‌ست باز
توبه‌را از جانب مغرب دَری * باز باشد تا قیامت بر وَری
تا زمغرب بر زند سر آفتاب * باز باشد آن دَر از وی رُو متاب
هست جنّت‌را زرحمت هشت در * یك دَرِ توبه‌ست زآن هشت ای پسر
آن همه گه باز باشد گه فراز * وآن درِ توبه نباشد جزکه باز
هین غنیمت دار دَر بازست زود * رخت آنجا کش بکورئ حسود

گفتن موسی علیه السّلم فرعون‌را کی از من یك پند قبول کن و چهار فضیلت عوض بستان،

هین زمن بپذیر یك چیز و بیار * پس زمن بستان عِوَض آنرا چهار

(٢٤٩٧) K زاصحاب شمال. (٢٤٩٨) Bul. که ابد.
(٢٤٩٩) Bul. زآن بترها. (٢٥٠٠) A که من هستم.
Heading: B همیشه در توبه. Bul. همیشه بازست.
(٢٥٠٦) Bul. هشت جنّت‌را. (٢٥٠٧) A آن در توبه. (٢٥٠٨) B رخت آنجا بر.
Heading: After بستان K adds و پرسیدن فرعون که آن کدامست, and so Bul.

که هزاران خانه از یك نقدِ گنج * توان عمارت کرد بی تکلیف و رنج
عاقبت این خانه خود ویران شود * گنج از زیرش یقین عُریان شود
لیك آن، تو نباشد زانك رُوح * مُزْدِ ویران کَرْدَنَسْتش آن فُتُوح
چون نکرد آن کار مُزْدش هست لا * لَیْسَ لِلْإِنسانِ إِلَّا ما سَعَی
دست خایی بعد از آن تو کای دریغ * این چنین ماهی بُد اندر زیرِ میغ
من نکردم آنچ گفتند از بِهی * گنج رفت و خانه و دستم تهی
خانهٔ اُجْرت گرفتی و کِرَے * نیست مُلْكِ تو ببیّعی یا شِرَے
این کِرَی‌را مدّت، او تا اجل * تا درین مدّت کنی در وی عمل
پاره‌دوزے می‌کنی اندر دُکان * زیرِ این دُکّانِ تو مدفون دو کان
هست این دکّان کِرایی زود باش * تیشه بِسْتان و تکش‌را می‌تراش
تا که تیشه ناگهان بر کان نهی * از دکان و پاره‌دوزی وا رهی
پاره‌دوزی چیست خوردِ آب و نان * می‌زنی این پاره بر دلقِ گران
هر زمان می‌درّد این دلقِ تنت * پاره بر وی می‌زنی زین خوردنت
ای زنَسْلِ پادشاهِ کامیار * با خود آ زین پاره‌دوزی ننگ دار
پارهٔ بر کَن ازین قعرِ دکان * تا بر آرد سَر بپیشِ تو دو کان
پیش از آن کین مُهلتِ خانه‌کِری * آخر آید تو نخورده زو بَری
پس ترا بیرون کُند صاحب‌دکان * وین دکان‌را بر کَنَد از رُویِ کان
تو زحَسْرت گاه بر سَر می‌زنی * گاه ریشِ خامِ خود بر می‌کَنی
کای دریغا آنِ من بود این دکان * کُور بودم بر نخوردم زین مکان
ای دریغا بودِ ما را بُرد باد * تا ابد یا حَسْرتا شد لِلْعِباد

(٢٥٤٢) B Bul. تان عارت. (٢٥٤٦) Bul. ماهی نهان بد زیر میغ.
(٢٥٤٧) B آنچ کردند. H از بَهی. G از بِهی as in text.
(٢٥٤٨) Bul. گرفتی یا کری.
(٢٥٤٩) A مدّت تو تا اجل. (٢٥٥١) AH تکش‌را می‌خراش.
(٢٥٥٢) A om. و. (٢٥٥٥) B شرم دار.
(٢٥٥٧) H خانهٔ کِری. Bul. تو نبردی زو بری.

شرح کردن موسی علیه السّلم آن چار فضیلت‌را جهت پای‌مزد ایمان فرعون،

گفت موسی کاوّلین آن چهار * صحّتی باشد تنت‌را پایدار
این عِلَلهایی که در طِب گفته‌اند * دُور باشد از تنت ای ارجمند
ثانیا باشد ترا عمرِ دراز * که اجل دارد زعُمْرت احتراز
وین نباشد بعدِ عمرِ مُسْتَوی * که بناکام از جهان بیرون رَوی
بلك خواهانِ اجل چون طفلِ شیر * نه زرَنْجی که ترا دارد اسیر
مرگ‌جُو باشی ولی نه از عجزِ رنج * بلك بینی در خرابِ خانه گنج
پس بدستِ خویش گیری تیشهٔ * می‌زنی بر خانه بی اندیشهٔ
که حجابِ گنج بینی خانه‌را * مانعِ صد خرمن این یك دانه‌را
پس در آتش افگنی این دانه‌را * پیش گیری پیشهٔ مردانه‌را
ای ببك برگی زباغی مانده * همچو کِرْمی برگش از رز رانده
چون کَرَم این کِرْم‌را بیدار کرد * اژدهای جهل‌را این کِرْم خورد
کِرْم کَرْمی شد پُر از میوه و درخت * این چنین تبدیل گردد نیکبخت

تفسیر کُنْتُ کَنْزًا مَخْفِیًّا فَأَحْبَبْتُ أَنْ أُعْرَفَ،

خانه بر کَن کز عقیقِ این یَمَن * صد هزاران خانه شاید ساختن
گنج زیرِ خانه‌است و چاره نیست * از خرابیِٔ خانه مَنْدیش و مه‌ایست

Heading: B بیان کردن, corr. above. (٢٥٢٨) B اوّلین. (٢٥٢٩) A کی در طب.
(٢٥٣١) Bul. بیرون شوی. (٢٥٣٤) A Bul. عجز و رنج. B خرابی. (٢٥٣٩) H میوه درخت. A میوهٔ درخت. H Bul. پر از برگ و درخت. B کِرْمِ کَرْمی, with *iḍáfat*.
Heading: After أُعْرَفَ Bul. adds فخلقت الخلق لان اعرف.
(٢٥٤١) Bul. از خرابی هین میندیش.

بیان این خبر که کَلِّمُوا ٱلنّاسَ عَلَى قَدَرِ عُقُولِهِمْ لا عَلَى قَدَرِ عُقُولِكُمْ حَتَّى لا یُکَذَّبَ ٱللّٰهُ وَرَسُولُهُ،

چونك با کودك سَر و کارم فتاد * هم زبانِ کودکان باید گشاد
که برو کُتّاب تا مُرْغت خرم * یا مویز و جَوْز و فُسْتق آورم
جز شبابِ تن نمی‌دانی بگیر * این جوانی‌را بگیر ای خر شعیر
هیچ آژنگی نیُفتد بر رُخَت * تازه مانَد آن شبابِ فَرُّخَت
نه نژندِ پیریت آید برُو * نه قدِ چون سَرْوِ نو گردد دُونو
نه شود زورِ جوانی از توکم * نه بدندانها خَلَلها یا الم
نه کمی در شهوت و طَمْث و بِعال * که زنان‌را آید از ضعفت ملال
آن چنان بگْشایدت فرِّ شباب * که گشود آن مژدهٔ عُکّاشه باب

قوله علیه ٱلسّلم مَنْ بَشَّرَنی بِخُرُوجِ صَفَرٍ بَشَّرْتُهُ بِٱلْجَنَّةِ،

احمدِ آخرزمان‌را انتقال * در رَبیعِ اوّل آید بی جدال
چون خبر یابد دلش زین وقتِ نَقْل * عاشقِ آن وقت گردد او بعقل
چون صَفَر آید شود شاد از صَفَر * که پسِ این ماه می‌سازم سَفَر
هر شبی تا روز زین شوقِ هُدی * ای رفیقِ راهِ أَعْلَی می‌زدی
گفت هر کس که مرا مژده دهد * چون صَفَر پای از جهان بیرون نهد

Heading: A کلّم الناس. Bul. یکذّبوا الله.
(۲۵۷۹) B تن نمی‌گیری. (۲۵۸۱) B بروی. B دو توی.
(۲۵۸۳) A طمث رجال. Bul. طمث بعال. B نی زنانرا.
(۲۵۸۴) B که شد اندر مژدهٔ عکّاشه باب. A از مژدهٔ.
(۲۵۸۷) B پس آن ماه.
(۲۵۸۹) B گفت آنکس که بمن مژده.

غرّه شدن آدمی بذکاوت و تصویرات طبع خویشتن و طالب ناکردن علم غیب کی علم انبیاست،

دیدم اندر خانه من نقش و نگار * بودم اندر عشقِ خانه بی‌قرار
بودم از گنجِ نهانی بی‌خبر * ورنه دَسْتَنْبوی من بودی تَبَر
آه گر دادِ تَبَررا دادمی * این زمان غمرا تَبَرّا دادمی
چشم‌را بر نقش می‌انداختم * همچو طفلان عشقها می‌باختم
پس نِکو گفت آن حکیمِ کامیار * که تو طفلی خانه پُر نقش و نگار
در الٰهی‌نامه بس اندرز کرد * که بر آر از دُودْمانِ خویش گَرْد
بس کُن ای موسی بگو وعدهٔ سِوُم * که دلِ من زاضطرابش گشت گُم
گفت موسی آن سِوُم مُلکِ دوتو * دو جهانی خالص از خصم و عَدُو
بیشتر زآن مُلک کاکنون داشتی * کآن بُد اندر جنگ و این در آشتی
آنك در جنگت چنان مُلکی دهد * بنْگر اندر صُلح خوانت چون نهد
آن کرم کاندر جفا آنهات داد * در وفا بنْگر چه باشد افتقاد
گفت ای موسی چهارم چیست زود * باز گو صَبْرم شد و حِرْصم فزود
گفت چارم آنك مانی تو جوان * مُوی همچون قیر و رُخ چون ارغوان
رنگ و بُو در پیشِ ما بس کاسدست * لیك تو پَسْتی سخن کردیم پَسْت
افتخار از رنگ و بُو و از مکان * هست شادی و فریبِ کودکان

Heading: B طبع خویش.
(۲۵۶۴) B Bul. آه اگر. (۲۵۶۶) HK بس نکو.
(۲۵۶۸) GHK که دلم.
(۲۵۶۹) B خصم و عتو.
(۲۵۷۰) A وین for و این.
(۲۵۷۱) B Bul. چنین ملکی. K چون خوانت نهد.
(۲۵۷۳) Bul. اینهات داد.

چون بدین لطف آن کریمت بازخواند * ای عجب چون زَهْرهات بر جای ماند
زهرهات نَدْرید تا زآن زهرهات * بودی اندر هر دو عالم بهرهات
زَهْرهٔ کز بَهْرهٔ حق بر دَرَد * چون شهیدان از دو عالم بر خورد
غافلی هم حکمتست و این عَمَی * تا بماند لیك تا این حَد چرا
غافلی هم حکمتست و نعمتست * تا نپرّد زود سرمایه زدست
لیك نی چندانك ناسوری شود * زهرِ جان و عقلِ رنجوری شود
خود که یابد این چنین بازاررا * که بیك گُل میخری گُلْزاررا
دانهرا صد درختستان عوض * حبّهرا آمدت صد کان عوض
کانَ لِلّه دادنِ آن حبّهاست * تا که کانَ اللّهُ لَهُ آید بدست
زآنك این هُوی ضعیفِ بیقرار * هست شد زآن هُوی رَبِّ پایدار
هُوی فانی چونك خود فا او سپُرْد * گشت باقی دایم و هرگز نمُرْد
همچو قطرهٔ خایف از باد و زخاك * که فنا گردد بدین هر دو هلاك
چون باَصْلِ خود که دریا بود جَست * از تَفِ خورشید و باد و خاك رَست
ظاهرش گُم گشت در دریا ولیك * ذاتِ او معصوم و پا برجا و نیك
هین بِدِه ای قطره خودرا بی نَدَم * تا بیابی در بهای قطره یَم
هین بده ای قطره خودرا این شَرَف * در کفِ دریا شو ایمن از تَلَف
خود کِرا آید چنین دولت بدَسْت * قطرهرا بحری تقاضاگر شُدست
اللّه اللّه زود بفروش و بخَر * قطرهٔ دِه بحرِ پُر گوهر بَبَر
اللّه اللّه هیچ تأخیری مکن * که زبَحْرِ لطف آمد این سخن
لطف اندر لطفِ این گُم میشود * کاسْفَلی بر چرخِ هفْتُم میشود

(٢٦١٠) A تا سوری شود.
(٢٦١١) GH خود کی یابد.
(٢٦١٥) Bul. با او سپرد.
(٢٦١٧) Bul. بود و جست.
(٢٦٢٠) A این از سلف.
(٢٦٢١) B قطرهرا دریا.
(٢٦٢٢) B که زقعر لطف.

که صَفَر بگْذشت و شد ماهِ رَبیع * مژده‌وَر باشم مر اورا و شفیع
گفت عُکّاشه صَفَر بگْذشت و رفت * گفت که جنّت ترا ای شیرِ زفت
دیگری آمد که بگْذشت آن صَفَر * گفت عُکّاشه ببُرْد از مژده بَر
پس رجال از نقلِ عالَم شادمان * وز بقااش شادمان این کودکان
چونك آبِ خوش ندید آن مرغِ کور * پیشِ او کَوْثَر نماید آبِ شور
همچنین موسی کرامت می‌شمرد * که نگردد صافِ اقبالِ تو دُرد
گفت أَحْسَنْتَ و نکو گفتی ولیك * تا کنم من مشورت با یارِ نیك

مشورت کردن فرعون با ایسیه در ایمان آوردن بموسی علیه السّلم،

باز گفت او این سخن با ایسیه * گفت جان افشان برین ای دل‌سیه
بس عنایتهاست متْنِ این مقال * زود در یاب ای شهِ نیکوخصال
وقتِ کِشْت آمد زهی پُرسود کِشْت * این بگفت و گریه کرد و گرم گشت
بر جهید از جا و گفتا بَخٍّ لَكْ * آفتابی تاج گشتت ای کَلَك
عیبِ کَل را خود بپوشاند کلاه * خاصه چون باشد کُله خورشید و ماه
هم در آن مجلس که بشْنیدی تو این * چون نگفتی آری و صد آفرین
این سخن در گوشِ خورشید ار شدی * سرْنگون بر بُویِ این زیر آمدی
هیچ می‌دانی چه وعده‌ست و چه داد * می‌کند ابلیس را حقّ افتقاد

(٢٥٩٠) A om. و before شد.

(٢٥٩١) A om. و. B Bul. گفت جنّت مر ترا. A شیر ژفت.

(٢٥٩٢) Bul. بقایش. (٢٥٩٥) K Bul. آب اقبال.

(٢٥٩٦) Bul. om. و. A نیکو. B کنم این مشورت.

Heading: Bul. با آسیه. A موسی.

(٢٥٩٧) Bul. آسیه. (٢٦٠٢) B بر بوی آن.

گر هزاران چرخ در چشمش رود * همچو چشمه پیشِ قُلْزُم گُم شود
چشمِ بگْذشته ازین محسوسها * یافته از غَیْب‌بینی بُوسها
خود نمی‌یابم یکی گوشی که من * نُکتهٔ گویم از آن چشمِ حَسَن
می‌چکید آن آبِ محمودِ جلیل * می‌رُبودی قطره‌اش‌را جبرئیل
تا بمالد در پَر و منقارِ خویش * گر دهد دستوریَش آن خوب‌کیش
باز گوید خشمِ کِبْر ار فُروخت * فَرّ و نور و صبر و علم‌را نسوخت
بازِ جانم باز صد صورت تَنَد * زخم بر ناقه نه بر صالح زند
صالح از یکدم که آرد با شکوه * صد چنان ناقه بزاید متنِ کوه
دل همی‌گوید خموش و هوش دار * ورنه درّانید غیرت پود و تار
غیرتش‌را هست صد حِلْمِ نهان * ورنه سوزیدی بیَکْدم صد جهان
نخْوتِ شاهی گرفتش جایِ پند * تا دلِ خودرا زَبَنْد پَند کَنْد
که کُنم با رأیِ هامان مشورت * کوست پشتِ مُلك و قُطْبِ مَقْدُرت
مصطفی‌را رأیِ زن صدّیقِ رَب * رأیِ‌زن بُو جَهْل‌را شد بُو لَهَب
عِرْقِ جنسیّت چنانش جذب کرد * کآن نصیحتها بپیشش گشت سرد
جِنْس سوی جنس صدپَرّه پَرَد * بر خیالش بَنْدْهارا بر دَرَد

قصّهٔ آن زن کی طفل او بر سر ناودان غیژید و خطر افتادن بود و از علی کرّم الله وجهه چاره جُست،

یك زنی آمد بپیشِ مُرْتَضَی * گفت شد بر ناودان طفلی مرا

(۲۶۴۲) B هزاران بحر.
(۲۶۴۳) G چشمِ with *iḍâfat*.
(۲۶۴۴) A نمی‌یابم از آن گوشی.
(۲۶۴۶) B Bul. بر پر.
(۲۶۴۷) A از فروخت. B بسوخت.
(۲۶۴۹) H ار یکدم.
(۲۶۵۶) Bul. صدپرّه برد. A پندهارا.
Heading: B om. سر. AH Bul. غژید. A om. و after بود. ABH علی مرتضی رضی الله عنه.
(۲۶۵۷) Bul. صفی.

هین که یك بازی فتادت بُو اَلعجب * هیچ طالب این نیابد در طلب
گفت با هامان بگویم ای ستیر * شاه‌را لازم بود رأیِ وزیر
گفت با هامان مگو این رازرا * کُور کمپیری چه داند بازرا

قصّهٔ باز پادشاه و کمپیرزن،

بازِ اسپیدی بکمپیری دهی * او ببرّد ناخنش بهرِ بهی
ناخنی که اصلِ کارست و شکار * کور کمپیرك ببرّد کوروار
که کجا بودست مادر که ترا * ناخنان زین سان درازست ای کیا
ناخن و منقار و پرّش‌را بُرید * وقتِ مِهر این می‌کند زالِ پلید
چونك تُتْماجش دهد اوکم خورد * خشم گیرد مِهرهارا بر درد
که چنین تتماج پختم بهرِ تو * تو تکبّر می‌نمایی و عُتُو
تو سزایی در همان رنج و بلا * نعمت و اقبال کی سازد ترا
آبِ تتماجش دهد کین‌را بگیر * گر نمی‌خواهی که نوشی زآن فطیر
آبِ تتماجش نگیرد طبعِ باز * زال بتْرُنجد شود خشمش دراز
از غضب شُرْبای سوزان بر سرش * زن فرو ریزد شود کَل مِغْفَرش
اشك از آن چشمش فرو ریزد زسوز * یاد آرد لطفِ شاهِ دِلْفُروز
زآن دو چشمِ نازنینِ با دلال * که زچهرهٔ شاه دارد صد کمال
چشمِ مَا زَاغَشْ شده پُر زخمِ زاغ * چشمِ نیك از چشمِ بَد با درد و داغ
چشمِ دریابَسْطتی کز بسطِ او * هر دو عالم می‌نماید تارِ مو

(٢٦٢٧) G کورِ with *iḍáfat*. Bul. کور و کمپیری. (٢٦٢٨) B باز اشهب‌را.
(٢٦٢٩) B ناخنی‌را کاصل کارست. A کاصل. G کور کمپیری.
(٢٦٣٠) B تا ترا. Bul. ناخنت.
(٢٦٣٤) B تو سزای مر همان ادباررا. Bul. تو سزایی مر همان رنج و بلا. K بر for در.
(٢٦٣٥) B زین فطیر. (٢٦٣٦) A زال بیرنجد. Bul. زال پر رنجه شود:
(٢٦٣٧) Bul. شوربای. Bul. زآن فرو ریزد.

زآنك هر بَدْبَختِ خرمن‌سوخته * می‌نخواهد شمعِ کس افروخته
هین کمالی دست آور تا تو هم * از کمالِ دیگران نُفْتی بغم
از خدا میخواه دفعِ این حسد * تا خدایت وا رهاند از جسد
مر ترا مشغولیی بخشد درون * که نپردازی از آن سوی برون
جرعهٔ می‌را خدا آن می‌دهد * که بدو مست از دو عالم می‌رهد
خاصیت بنهاده در کفِّ حشیش * کو زمانی می‌رهاند از خودیش
خواب‌را یزدان بدآن سان می‌کند * کز دو عالم فکررا بر می‌کَنَد
کرد مجنون‌را زعشقِ پوستی * کو بنشْناسد عَدُو از دوستی
صد هزاران این چنین می دارد او * که بر اِدراکاتِ تو بگْمارد او
هست میهای شقاوت نفس‌را * که زرَه بیرون بَرَد آن نَحْس‌را
هست میهای سعادت عقل‌را * که بیابد منْزلِ بی‌نَقْل‌را
خیمهٔ گردون زسرمستئ خویش * بر کَنَد زآن سو بگیرد راه پیش
هین بهَر مستی دلا غرّه مشو * هست عیسی مستِ حق خر مستِ جو
این چنین می‌را بجو زین خُنْبها * مستی‌اش نبْود زکوته دُنْبها
زآنك هر معشوق چون خُنْبیست پُر * آن یکی دُرد و دگر صافی چو دُر
می‌شناسا هین بچش با احتیاط * تا میی یابی منزّه زاختلاط
هر دو مستی می‌دهندت لیك این * مستی‌ات آرد کَشان تا رَبِّ دین
تا رهی از فکر و وسواس و حِیَل * بی عِقال این عقل در رَقْصُ الْجَمَل
انبیا چون جنسِ رُوحند و مَلَك * مر مَلَك‌را جذب کردند از فلك
باد جنسِ آتشست و یارِ او * که بود آهنگِ هر دو بر عُلُو

(٢٦٨١) A Bul. وا رهاند از حسد. (٢٦٨٢) B که بدآن مست.
(٢٦٨٤) AH بنهاد. (٢٦٨٦) A که for کو.
(٢٦٩٢) B بجو زین خُمّها. B زکوته دُمّها.
(٢٦٩٣) A هر خنبست. B چون خمّبست.
(٢٦٩٦) A فکر وسواس. B بی عقال عقل.

گرْش میخوانم نمی‌آید بدست * ور هِلَم ترسم که افتد او بپست
نیست عاقل تا که دریابد چو ما * گر بگویم کز خَطَر سوی من آ
هم اشارت‌را نمی‌داند بدست * ور بداند نشنود این هم بَدَست
بس نمودم شیر و پستان‌را بدو * او همی‌گرداند از من چشم و رُو
از برای حق شمایید ای مِهان * دستگیرِ این جهان و آن جهان
زود درمان کن که می‌لرزد دلم * که بدرد از میوهٔ دل بِسْکُلَم
گفت طفلی‌را برآور هم ببام * تا ببیند جنسِ خودرا آن غلام
سوی جنس آید سَبُك زآن ناودان * جنس بر جنس است عاشق جاودان
زن چنان کرد و چو دید آن طفلِ او * جنسِ خود خوش خوش بدو آورد رُو
سوی بام آمد زمَتْنِ ناودان * جاذبِ هر جنس‌را هم جنس دان
غَژ غَژان آمد بسوی طفل طفل * وا رهید او از فتادن سوی سِفْل
زآن بود جنسِ بَشَر پیغمبران * تا بجنسیّت رهند از ناودان
پس بَشَر فرمود خودرا مِثْلُکُم * تا بجنس آیید و کم گردید گم
زآنك جنسیّت عجایب جاذبیست * جاذبش جنسست هر جا طالبیست
عیسی و اِدْریس بر گردون شدند * با ملایك چونك همجنس آمدند
باز آن هاروت و ماروت از بلند * جنسِ تن بودند زآن زیر آمدند
کافران همجنسِ شیطان آمده * جانشان شاگردِ شیطانان شده
صد هزاران خویِ بَد آموخته * دیده‌های عقل و دل بر دوخته
کمترین خُوشان بزشتی آن حسد * آن حسد که گردنِ ابلیس زد
زآن سگان آموخته حقد و حسد * که نخواهد خلق‌را مُلْكِ ابد
هرکرا دید او کمال از چپّ و راست * از حسد قُولِنْجش آمد درد خاست

(۲۶۵۹) A تا کی. (۲۶۶۱) A شیر پستان‌را. (۲۶۶۴) B Bul. دل بگسلم.
(۲۶۶۷) A هر جنس دان. (۲۶۶۹) ABGHK پیغامبران.
(۲۶۷۰) ABHK Bul. بجنس آیند. ABHK Bul. گردند. A و گم.
(۲۶۷۱) B جاذب جنس است.

هر دو در جنگند هان و هان بکوش * تا شود غالب معانی بر نُقوش
در جهانِ جنگ شادی این بسست * که ببینی بر عَدُو هر دَم شِکست
آن ستیزه‌رُو بسختی عاقبت * گفت با هامان برای مشورت
وعدهای آن کَلیمُ ٱللّهرا * گفت و مَحْرَم ساخت آن گُمراه‌را

مشورت کردن فرعون با وزیرش هامان در ایمان آوردن بموسی علیه السّلم،

گفت با هامان چو تنهااش بدید * جَست هامان و گریبان‌را درید
بانگها زد گِرْیها کرد آن لعین * کوفت دستار و کُله‌را بر زمین
که چگونه گفت اندر رُویِ شاه * این چنین گستاخ آن حرفِ تباه
جملهٔ عالم‌را مسخّر کرده تو * کاررا با بخت چون زر کرده تو
از مَشارق وز مَغارب بی لجاج * سوی تو آرند سلطانان خراج
پادشاهان لب همی‌مالند شاد * بر ستانهٔ خاکِ تو ای کَیْقُباد
اسبِ یاغی چون ببیند اسبِ ما * رُو بگرداند گریزد بی عصا
تا کنون معبود و مسجودِ جهان * بودهٔ گردی کمینهٔ بندگان
در هزار آتش شدن زین خوشترست * که خداوندی شود بنده‌پرست
نه بکُش اوّل مرا ای شاهِ چین * تا نبیند چشمِ من بر شاه این
خُسْروا اوّل مرا گردن بزن * تا نبیند این مذلّت چشمِ من
خود نبودست و مبادا این چنین * که زمین گردون شود گردون زمین
بندگان‌مان خواجه‌تاشِ ما شوند * بی‌دلان‌مان دل‌خراشِ ما شوند
چشم‌روشن دشمنان و دوست کُور * گشت مارا پس گُلسْتان قعرِ گور

(۲۷۲۳) B محرم کرد.   (۲۷۲۴) Bul. گریبانش.
(۲۷۲۵) B این حرف.

چون ببندی تو سرِ کوزهٔ تهی * در میانِ حوض یا جُویی نهی
تا قیامت آن فرو نآید بپست * که دلش خالیست و در وی باد هست
میْلِ بادش چون سوی بالا بود * ظَرْفِ خودرا هم سوی بالا کَشَد
باز آن جانها که جنسِ انبیاست * سوی ایشان کش‌کشان چون سایهاست
زآنك عقلش غالبست و بی زشك * عقل جنس آمد بِخلْقت با مَلَك
وآن هوای نفس غالب بر عَدُو * نفس جنسِ اسفل آمد شد بدو
بود قِبْطی جنسِ فرعونِ ذمیم * بود سِبْطی جنسِ موسئ کلیم
بود هامان جنس‌تر فرعون‌را * بر گُزیدش بُرْد بر صدرِ سرا
لاجرم از صدر تا قعرش کشید * که زجنسِ دوزخند آن دو پلید
هر دو سوزنده چو دوزخ ضدِّ نور * هر دو چون دوزخ زنُورِ دل نَفُور
زآنك دوزخ گوید ای مؤمن تو زود * بر گذر که نورت آتش‌را رُبود
بگْذر ای مؤمن که نورت می‌کُشَد * آتشم‌را چونك دامن می‌کَشَد
می‌رمد آن دوزخی از نور هم * زآنك طبعِ دوزخستش ای صنم
دوزخ از مؤمن گریزد آنچنان * که گریزد مؤمن از دوزخ بجان
زآنك جنسِ نار نبود نورِ او * ضدِّ نار آمد حقیقت نُورجُو
در حدیث آمد که مؤمن در دعا * چون امان خواهد زدوزخ از خدا
دوزخ از وی هم امان خواهد بجان * که خدایا دُور دارم از فلان
جاذبهٔ جنسیّتست اکنون ببین * که تو جنسِ کیستی از کفر و دین
گر بهامان مایلی هامانیی * ور بموسی مایلی سُبْحانیی
ور بهَر دو مایلی انگیخته * نفس و عقلی هر دُوان آمیخته

(۲۷۰۰) B Bul. om. و.

(۲۷۰٦) B جنس مر فرعون‌را. B بر گزید اورا برای عَوْن‌را. Bul. برد تا صدر.

(۲۷۰۸) B هر دو سوزان و چو دوزخ. (۲۷۰۹) Bul. زانکه گوید دوزخ.

(۲۷۱۷) AB فرعونیی for هامانیی. AB هارونیی for سبحانیی. The verse given in AB is suppl. in marg. H. (۲۷۱۸) A عقل. B هر دورا آمیخته. K Bul. هر دو آن.

وین دگررا بی زخدمت چون نواخت * زین دو جنبش زهررا شاید شناخت
راه‌زن هرگز گدایی‌را نزد * گرگ گرگِ مرده‌را هرگز گزد
خضر کشتی‌را برای آن شکست * تا تواند کشتی از فجّار رست
چون شکسته می‌رهد اشکسته شو * امن در فقرست اندر فقر رو
آن کُهی کو داشت از کان نقدِ چند * گشت پاره پاره از زخمِ کلند
تیغ بهرِ اوست کورا گردنیست * سایه کافگندست بر وی زخم نیست
مهتری نفطست و آتش ای غوی * ای برادر چون بر آذر می‌روی
هرچ او هموار باشد با زمین * تیرهارا کی هدف گردد ببین
سر بر آرد از زمین آنگاه او * چون هدفها زخم یابد بی رفو
نردبانِ خلق این ما و منیست * عاقبت زین نردبان افتادنیست
هرکه بالاتر رود ابله‌ترست * کاستخوانِ او بتر خواهد شکست
این فروعست و اصولش آن بود * که ترفّع شرکتِ یزدان بود
چون نمردی و نگشتی زنده زو * یاغیی باشی بشرکت مُلک‌جو
چون بدو زنده شدی آن خود ویست * وحدتِ محض است آن شرکت کیست
شرحِ این در آینهٔ اعمال جو * که نیابی فهمِ آن از گفت و گو
گر بگویم آنچ دارم در درون * بس جگرها گردد اندر حال خون
بس کنم خود زیرکان‌را این بس‌است * بانگِ دُو کردم اگر در دِه کس‌است
حاصل آن هامان بدآن گفتارِ بد * این چنین راهی بر ان فرعون زد
لقمهٔ دولت رسیده تا دهان * او گلوی او بریده ناگهان
خرمنِ فرعون‌را داد او بباد * هیچ شه‌را این چنین صاحب مباد

(۲۷۵٤) A دیگررا. A باید شناخت. (۲۷۵۷) B om.
(۲۷۵۸) Bul. در کان. (۲۷٦٦) Bul. باغیی.
(۲۷٦۸) K فهم این. B در گفت و گو.
(۲۷۷۰) GK دُو as in text. A در ره کس‌است.
(۲۷۷۱) Bul. رهرا بدان فرعون زد.

تزییف سخن هامان علیه اللعنة ،

دوست از دشمن همی‌نشْناخت او * نردرا کُورانه کژ می‌باخت او
دشمنِ تو جز تو نبْود ای لعین * بی‌گناهان‌را مگو دشمن بکین
پیشِ تو این حالتِ بد دولتست * که دَوادَو اوّل و آخر لَتست
گر ازین دولت نتازی خز خزان * این بهارت‌را همی‌آید خزان
مَشْرق و مَغْرب چو تو بس دیده‌اند * که سرِ ایشان زتن ببْریده‌اند
مشرق و مغرب که نبْود بر قرار * چون کنند آخر کسی‌را پایدار
تو بدان فخر آوری کز ترس و بند * چاپلوست گشت مردم روزِ چند
هرکرا مردم سجودی می‌کنند * زَهْر اندر جانِ او می‌آگنند
چونك بر گردد از او آن ساجدش * داند او کآن زهر بود و مُوبِدش
ای خنك آنرا که ذَلَّتْ نَفْسُهُ * وای آنك از سرْکشی شد چون که او
این تکبّر زهرِ قاتل دان که هست * از میِ پُر زهر شد آن گیج مست
چون میِ پُر زهر نوشد مُدْبِری * از طَرَب یکدم بجنباند سری
بعدِ یکدم زهر بر جانش فتد * زهر در جانش کند داد و سِتد
گر نداری زَهْری‌اش‌را اعتقاد * کُو چه زهر آمد نگر در قومِ عاد
چونك شاهی دست یابد بر شهی * بکْشدش یا باز دارد در چهی
ور بیابد خستهٔ افتاده‌را * مَرْهَمش سازد شه و بدْهد عطا
گرنه زهرست آن تکبّر پس چرا * کُشت شه‌را بی‌گناه و بی‌خطا

Heading: ABH om. علیه اللعنة.
(٢٧٣٩) Bul. دولت‌بست. Bul. لت‌بست.
(٢٧٤٠) A نیاری جز خزان. B بتازی.
(٢٧٤٢) A om. و.
(٢٧٤٩) Bul. in the second hemistich در تن و جانش کند.
(٢٧٥١) B دست آید. (٢٧٥٢) K Bul. این تکبّر.

کین قِرانِ اَحْمَدست و دَوْرِ او * هین بگیرید امرِ اورا اِتَّقُوا
قوم گفتندش که ما هم زآن قضا * حاکمیم و داد امیری‌مان خدا
گفت لیکن مر مرا حق مُلْك داد * مر شمارا عاریه از بهرِ زاد
میریِ من تا قیامت باقی‌است * میریِ عاریّتی خواهد شکست
قوم گفتند ای امیر افزون مگو * چیست حُجّت بر فزون‌جوییِ تو
در زمان ابری بر آمد زامرِ مُر * سَیْل آمد گشت آن اطراف پُر
رُو بشهر آورد سیلِ بس مهیب * اهلِ شهر افغان‌کنان جمله رَعیب
گفت پیغمبر که وقتِ امتحان * آمد اکنون تا گمان گردد عیان
هر امیری نیزهٔ خود در فگند * تا شود در امتحان آن سَیْل‌بَند
پس قضیب انداخت در وی مُصْطَفَی * آن قضیبِ مُعْجِزِ فرمان‌روا
نیزهارا همچو خاشاکی رُبود * آبِ تیزِ سیلِ پُر جوشِ عَنود
نیزها گُم گشت جمله وآن قضیب * بر سرِ آب ایستاده چون رقیب
زاهتمامِ آن قضیب آن سیلِ زفت * رُو بگردانید و آن سَیْلاب رفت
چون بدیدند از وی آن امرِ عظیم * پس مُقِر گشتند آن میران زبیم
جز سه کس که حقدِ ایشان چیره بود * ساحرش گفتند و کاهن از جُحود
مُلْكِ بر بَسْته چنان باشد ضعیف * مُلْكِ بر رُسته چنین باشد شریف
نیزهارا گر ندیدی با قضیب * نامشان بین نامِ او بین ای نَجیب
نامشان‌را سیلِ تیزِ مرگ بُرد * نامِ او و دولتِ تیزش نمرد
پنج نَوْبت می‌زنندش بر دوام * همچنین هر روز تا روزِ قیام

(٢٧٨٥) B Bul. عاریت. (٢٧٨٧) A om. B افزون مجو. (٢٧٨٨) A om.
(٢٧٨٩) AB Bul. سیلی. A جمله زغیب. (٢٧٩٠) ABGHK پیغامبر.
(٢٧٩١) B نیزهٔ خودرا فگند. (٢٧٩٢) B بر روی.
(٢٧٩٣) Bul. پر جوش و عنود. (٢٧٩٤) A و جمله آن قضیب.
(٢٧٩٥) A رفت *bis*. B رو بگرداند و سوی دشت رفت. A Bul. om. و after بگردانید. In H و appears to have been supplied. K Bul. آن سیلاب و رفت.
(٢٧٩٧) A خیره بود. (٢٨٠١) A همچنین پیروز.

نومید شدن موسی علیه السّلم از ایمان فرعون بتأثیر کردن سخن هامان در دل فرعون،

گفت موسی لطف بنمودیم و جود * خود خداوندیت‌را روزی نبود
آن خداوندی که نبْود راستین * مر ورا نه دست دان نه آستین
آن خداوندی که دزدیده بود * بی دل و بی جان و بی دیده بود
آن خداوندی که دادندت عوام * باز بستانند از تو همچو وام
دِه خداوندئ عاریّت بحق * تا خداوندیت بخشد متّفق

منازعت امیران عرب با مصطفی علیه السّلم کی ملك‌را مقاسمت کن با ما تا نزاعی نباشد و جواب فرمودن مصطفی علیه السّلم کی من مأمورم درین امارت و بحث ایشان از طَرَفَین،

آن امیرانِ عرب گرد آمدند * نزدِ پیغمبر منازع می‌شدند
که تو میری هر یك از ما هم امیر * بخش کن این مُلك و بخشِ خود بگیر
هر یکی در بخشِ خود انصاف‌جو * تو زبخشِ ما دو دستِ خود بشو
گفت میری مر مرا حق داده‌است * سَروری و امرِ مُطْلَق داده‌است

Heading (1): Bul. ایمان آوردن فرعون. AHK Bul. بجا یافتن سخن هامان. B بجاگیر شدن سخن هامان.

Heading (2): Bul. om. کی before ملك‌را. Bul. با ما مقاسمت کن. B تا منازعتی نباشد. B فرمودن رسول کی من مأمورم.

(۲۷۷۹) ABGHK پیغامبر.   (۲۷۸۰) Bul. begins the verse with تو امیری.

(۲۷۸۲) ABHK Bul. in the second hemistich: سرور جمله جهانم کرده‌است. The reading in the text is suppl. in marg. H.

تا بدانی پیشِ حق تمییز هست * در میانِ هوشیارِ راه و مست
نیل تمییز از خدا آموختست * که گشاد این‌را و آن‌را سخت بَست
لطفِ او عاقل کند مر نیل‌را * قهرِ او ابله کند قابیل‌را
در جَمادات از کرم عقل آفرید * عقل از عاقل بقهرِ خود بُرید
در جَماد از لطف عقلی شد پدید * وز نکال از عاقلان دانش رمید
عقلِ چون باران بأَمر آنجا بریخت * عقل این سو خشمِ حق دید و گریخت
ابر و خورشید و مه و نجمِ بلند * جمله بر ترتیب آیند و روند
هر یکی نآید مگر در وقتِ خویش * که نه پس ماند زهَنگام و نه پیش
چون نکردے فهم این‌را زانْبیا * دانش آوردند در سنگ و عصا
تا جَماداتِ دگررا بی لباس * چون عصا و سنگ داری از قیاس
طاعتِ سنگ و عصا ظاهر شود * وز جَماداتِ دگر مُخْبِر شود
که زیزْدان آگهیم و طایعیم * ما همه نی اتّفاقی ضایعیم
همچو آبِ نیل دانی وقتِ غَرْق * کو میانِ هر دو اُمّت کرد فرق
چون زمین دانیش دانا وقتِ خَسْف * در حقِ قارون که قهرش کرد و نَسْف
چون قمر که امر بشْنید و شتافت * پس دو نیمه گشت بر چرخ و شکافت
چون درخت و سنگ کاندر هر مقام * مُصْطَفی‌را کرده ظاهر السّلام

(٢٨١٧) A هوشیار و راه مست. In A the order of the verses after ٢٨١٦ is as follows: ٢٨١٩, ٢٨٢٠, ٢٨١٧, ٢٨١٨, ٢٨٢١.

(٢٨١٨) B Bul. گشاد آنرا و اینرا. (٢٨١٩) Bul. لطف حق.

(٢٨٢٢) GH عقلِ چون, with *iḍáfat*.

(٢٨٢٥) B این از انبیا. Bul. از سنگ.

(٢٨٢٦) K دارد از قیاس. (٢٨٢٧) K مخبر بود.

(٢٨٢٨) AB بی اتّفاقی.

(٢٨٣٠) Bul. کرد نسف.

(٢٨٣٢) B ظاهر او سلم.

گر ترا عقلست کردم لطفها * ور خری آوردهام خررا عصا
آنچنان زنم آخرت بیرون کنم * کز عصا گوش و سرت پرخون کنم
اندرین آخر خران و مردمان * مینیابند از جفای تو امان
نك عصا آوردهام بهر ادب * هر خریرا کو نباشد مستحب
اژدهایی میشود در قهر تو * کاژدهایی گشتهٔ در فعل و خو
اژدهای کوهیی تو بیامان * لیك بنگر اژدهای آسمان
این عصا از دوزخ آمد چاشنی * که هلا بگریز اندر روشنی
ورنه در مانی تو در دندان من * مخلصت نبود زدربندان من
این عصایی بود این دم اژدهاست * تا نگویی دوزخ یزدان کجاست

در بیان آنك شناسای قدرت حق نپرسد کی بهشت و دوزخ کجاست،

هرکجا خواهد خدا دوزخ کند * اوجرا بر مرغ دام و فخ کند
هم زدندانت بر آید دردها * تا بگویی دوزخست و اژدها
یا کند آب دهانترا عسل * تا بگویی که بهشتست و حلل
از بن دندان برویاند شکر * تا بدانی قوت حکم قدر
پس بدندان بیگناهانرا مگز * فکر کن از ضربت نامحترز
نیلرا بر قبطیان حق خون کند * سبطیانرا از بلا محصون کند

(۲۸۰۲) A om. و. (۲۸۰۵) A نك عصا. A کر خری‌را.
(۲۸۰۶) A اژدهایی in the second hemistich.
Heading: A کی بهشت کجاست و دوزخ. B کی بهشت کجاست و دوزخ کجا.
(۲۸۱۲) Bul. بر آرد دردها.
(۲۸۱۳) A تا کند. AK که بگویی. (۲۸۱٤) A حکم و قدر.
(۲۸۱٦) In A the second hemistich precedes the first. B سبطیانرا قند نامنون کند, and so H in marg., with بر کلیمی for سبطیانرا.

در زبان می‌نآید آن حجّت بدان * همچو حالِ سِرِّ عشقِ عاشقان
نیست پیدا سرِّ گفت و گویِ من * جز که زردی و نزاریٔ رُویِ من
اشك و خون بر رخ روانه می‌دود * حجّتِ حُسْن و جمالش می‌شود
گفت من اینها ندانم حجّتی * که بود در پیشِ عامّه آیتی
گفت چون قَلْبی و نَقْدی دَم زنند * که تو قلبی من نِکُویم ارجمند
هست آتش امتحانِ آخرین * کاندر آتش در فتند این دو قرین
عام و خاص از حالشان عالم شوند * از گمان و شك سوی اِیقان روند
آب و آتش آمد ای جان امتحان * نقد و قلبی‌را که آن باشد نهان
تا من و تو هر دو در آتش رویم * حجّتِ باقیٔ حیرانان شویم
تا من و تو هر دو در بحر اوفتیم * که من و تو این گُرُه‌را آیتیم
همچنان کردند و در آتش شدند * هر دو خودرا بر تَفِ آتش زدند
آن خدا گوینده مردِ مدّعی * رَست و سوزید اندر آتش آن دَعی
از مؤذّن بشْنو این اِعْلام‌را * کوریٔ افزون‌رَوانِ خام‌را
که نسوزیدست این نام از اجل * کش مُسَمّٰی صدر بودست و اجل
صد هزاران زین رِهان اندر قِران * بر دریده پرده‌هاے مُنکِران
چون گِرَو بستند غالب شد صواب * در دَوام و مُعْجِزات و در جواب
فهم کردم کآنك دَم زد از سَبَق * وز حدوثِ چرخِ پیروزست و حق
حجّتِ مُنْکِر همارة زردْرُو * یك نشان بر صدقِ آن اِنکار کُو
یك مناره در ثنای مُنْکران * کُو درین عالم که تا باشد نشان

(۲۸۵۲) B حال و سرّ.
(۲۸۵٤) K Bul. اشك خون. B اشك من بر رخ. AB Bul. روانه می‌رود.
(۲۸۵۷) B Bul. در فند. (۲۸۵۸) B Bul. خاص و عام.
(۲۸۵۹) A باشد آن نهان. (۲۸٦۲) After this verse Bul. adds:
فلسفی‌را سوخت و خاکستر بکرد * منتقی‌را ساخت و تازه‌تر بکرد
(۲۸٦٤) G اِعلام. K آعلام. (۲۸٦۵) H آن نام از محل.
(۲۸٦۷) B Bul. دوام معجزات. (۲۸٦۹) B همیشه زردرو.

جواب دهری که منکر الوهیّتست و عالمرا قدیم می‌گوید،

دی یکی می‌گفت عالَم حادثست * فانیست این چرخ و حقّش وارثست
فلسفیّی گفت چون دانی حُدوث * حادثی ابر چون داند غُیوث
ذرّهٔ خود نیستی از انقلاب * تو چه می‌دانی حدوث آفتاب
کِرمکی کاندر حدَث باشد دفین * کی بداند آخر و بدْو زمین
این بتقلید از پدر بشْنیدهٔ * از حماقت اندرین پیچیدهٔ
چیست برهان بر حدوث این بگو * ورنه خامُش کن فزون‌گویی مجو
گفت دیدم اندرین بحر عمیق * بحث می‌کردند روزی دو فریق
در جدال و در خِصام و در سُتوه * گشت هنگامه بر آن دو کس گروه
من بسوی جمعِ هنگامه شدم * اطّلاع از حالِ ایشان بِستْدم
آن یکی می‌گفت گردون فانی‌است * بی گمانی این بنارا بانی‌است
وآن دگر گفت این قدیم و بی کی‌است * نیستش بانی و یا بانی وَیَست
گفت مُنْکر گشتهٔ خلّاق‌را * روز و شب آرنده و رزّاق‌را
گفت بی برهان نخواهم من شنید * آنچ گولی آن بتقلیدی گزید
هین بیاور حُجّت و برهان که من * نشنوم بی حجّت این‌را در زمن
گفت حجّت در درونِ جانم‌است * در درونِ جان نهان برهانم‌است
تو نمی‌بینی هلال از ضعفِ چشم * من همی‌بینم مکن بر من تو خشم
گفت و گو بسیار گشت و خلق گیج * در سَر و پایانِ این چرخِ بَسیج
گفت یارا در درونم حجّتیست * بر حدوث آسمانم آیتیست
من یقین دارم نشانش آن بود * مر یقین‌دان‌را که در آتش رود

Heading: K بحث کردن سنّی و فلسفی و جواب دهری الخ, and so Bul.
(۲۸۳۵) A تو چو می‌دانی.
(۲۸۳۶) Bul. بدأ زمین.
(۲۸٤۰) K گشته هنگامه.
(۲۸٤۳) A آن دگر. B آن قدیم.
(۲۸٤۵) ABHK Bul. آنچ گویی.

هیچ خطّاطی نویسد خط بفن * بهرِ عین خط نه بهر خواندن
نقشِ ظاهر بهرِ نقش غایبست * وآن برای غایب دیگر ببست
تا سِوُم چارُم دَهُم بر می‌شمر * این فوایدرا بمقدار نظر
همچو بازیهای شطرنج ای پسر * فایدهٔ هر لِعْب در تالی نگر
این نهادند بهرِ آن لعب نهان * وآن برای آن و آن بهر فلان
همچنین دیده جِهات اندر جِهات * در پیِ هم تا رسی در بُرد و مات
اوّل از بهر دُوُم باشد چنان * که شدن بر پایهای نردبان
وآن دوم بهر سوم میدان تمام * تا رسی تو پایه پایه تا ببام
شهوتِ خوردن زبهر آن منی * آن منی از بهرِ نَسْل و روشنی
کُنْدبینش می‌نبیند غیرِ این * عقلِ او بی‌سَیْر چون نَبْتِ زمین
نبت‌را چه خوانده چه ناخوانده * هست پای او بگِل در مانده
گر سَرَش جُنبد بسَیْر باد رَو * نو بسَرْجُنبانیَش غرّه مشو
آن سرش گوید سَمِعْنا ای صَبا * پای او گوید عَصَیْنا خَلِّنا
چون نداند سَیْر می‌راند چو عام * بر توکّل می‌نهد چون کور گام
بر توکّل تا چه آید در نَبَرْد * چون توکّل کردنِ اصحابِ نرد
وآن نظرهایی که آن افسرده نیست * جز رونده و جز درنده پرده نیست
آنچ در دَه سال خواهد آمدن * این زمان بیند بچشمِ خویشتن
همچنین هر کس باندازهٔ نظر * غیب و مُسْتَقْبَل ببیند خیر و شر
چونك سدِّ پیش و سدِّ پس نماند * شد گُذاره چشم و لَوْحِ غیب خواند
چون نظر پس کرد تا بَدْوِ وجود * ماجرا وآغازِ هستی رُو نمود

(۲۸۸۶) AH نی for نه. (۲۸۸۷) B حاضر for ظاهر. (۲۸۸۸) A تا سیم.
(۲۸۸۹) A درمانی دگر. B در مالی دگر. (۲۸۹۰) B نهاده. A آن برای.
(۲۸۹۱) H has جهان in marg. as a variant for جهات.
(۲۸۹۴) Bul. وآن منی از بهر. Bul. om. و. (۲۸۹۶) A نبت‌را چون خواند.
(۲۸۹۸) B یا صبا. (۲۸۹۹) Bul. ندارد سیر. A چون کار کام.
(۲۹۰۱) A om. آن. B Bul. om. و.

مِنْبَری کُو که بر آنجا مُخْبِری * یاد آرد روزگارِ مُنْکِری
رُویِ دینار و دِرَم از نامشان * تا قیامت می‌دهد زین حق نشان
سِکّهٔ شاهان همی‌گردد دگر * سکّهٔ احمد ببین تا مُسْتَقَر
بر رخِ نُقره و یا رُویِ زَری * وا نما بر سکّه نامِ مُنکری
خود مگیر این مُعجزِ چون آفتاب * صدزبان بین نامِ او اُمُّ ٱلْکِتاب
زَهره نی کس‌را که یك حرفی از آن * یا بدزدد یا فزاید در بیان
یارِ غالب شو که تا غالب شوی * یارِ مغلوبان مشو هین ای غَوی
حجّتِ مُنکر همین آمد که من * غیرِ این ظاهر نمی‌بینم وطن
هیچ نَنْدیشد که هر جا ظاهریست * آن زِحکمتهای پنهان مُخْبِریست
فایدهٔ هر ظاهری خود باطن‌است * همچو نفع اندر دواها کامن‌است

تفسیر این آیت کی وَمَا خَلَقْنَا ٱلسَّمٰوَاتِ وَٱلْأَرْضَ وَمَا بَیْنَهُمَا إِلَّا بِٱلْحَقِّ نیافریدمشان بهر همین کی شما می‌بینید بلك بهر معنی و حکمت باقیه کی شما نمی‌بینید آنرا،

هیچ نقّاشی نگارد زَیْنِ نقش * بی امیدِ نفع بهرِ عَیْنِ نقش
بلك بهرِ میهمانان و کِهان * که بفُرْجه وا رهند از اندُهان
شادیٔ بچگان و یادِ دوستان * دوستانِ رفته‌را از نقشِ آن
هیچ کوزه‌گر کند کوزه شتاب * بهرِ عَیْنِ کوزه نه بر بُویِ آب
هیچ کاسه‌گر کند کاسهٔ تمام * بهرِ عینِ کاسه نه بهرِ طعام

(٢٨٧١) BK Bul. در آنجا. A روزگاری.

(٢٨٧٥) A خود بگیر. Bul. آن معجز. B این معجزهٔ. ABHK صد زبان و نام او, corr. in marg. H.

(٢٨٧٦) ABH یا بدزدد یا بگرداند زبان, corr. in marg. H.

Heading: A om. بهر همین. A om. باقیه.

گفت چون طفلی بپیشِ والده * وقتِ قهرش دست هم در وی زده
خود نداند که جز او دیّار هست * هم ازو مخمور هم از اوست مست
مادرش گر سَیْلیی بر وی زند * هم بمادر آید و بر وی تند
از کسی یاری نخواهد غیرِ او * اوست جملهٔ شرّ او و خَیْرِ او
خاطرِ تو هم زما در خیر و شر * التفاتش نیست جاهای دگر
غیرِ من پیشت چو سنگست و کلوخ * گر صَبی و گر جوان و گر شُیوخ
همچنانك اِیّاكَ نَعْبُد در حنین * در بلا از غیرِ تو لا نَسْتَعین
هست این اِیّاكَ نَعْبُد حَصْررا * در لُغَت وآن از پیِ نَفْیِ ربا
هست اِیاكَ نَسْتَعِین هم بهرِ حَصْر * حصر کرده استعانت‌را و قَصْر
که عبادت مر ترا آریم و بس * طمعِ یاری هم زتو داریم و بس

خشم کردن پادشاه بر ندیم و شفاعت کردن شفیع آن مغضوب علیه‌را و از پادشاه در خواستن و پادشاه شفاعت او قبول کردن و رنجیدن ندیم از شفیع کی چرا شفاعت کردی،

پادشاهی بر ندیمی خشم کرد * خواست تا از وی بر آرد دُود و گَرْد
کرد شه شمشیر بیرون از غلاف * تا زند بر وی جزای آن خلاف
هیچ کس‌را زهره نه تا دَم زند * یا شفیعی بر شفاعت بر تند

(۲۹۲۲) AH دست هم بر وی زده. B دست در وی هم زده.

(۲۹۲٤) Suppl. in marg. H. BK Bul. و هم از اوست.

(۲۹۲۸) Suppl. in marg. H. A چه سگست. (۲۹۲۹) A همچنان.

(۲۹۳۱) A ابا نستعین. GH ایاكَ as in text.

Heading: ABG شفیعان مغضوب. The reading of H is uncertain. K Bul. شفیعی آن. B و قبول کردن پادشاه شفاعت‌را. K Bul. ازین شفیع.

(۲۹۳۳) A om. و. (۲۹۳۵) A بر شفیعی بر تند.

بحثِ اَمْلاكِ زمین با کِبْریا * در خلیفه کردنِ باباے ما
چون نظر در پیش افگند او بدید * آنچ خواهد بود تا مَحْشَر پدید
پس زپس می‌بیند او تا اصلِ اصل * پیش می‌بیند عیان تا روزِ فصل
هر کسی اندازهٔ روشن‌دلی * غیب‌را بیند بقَدْرِ صَیْقَلی
هرك صیقل بیش کرد او بیش دید * بیشتر آمد بَرُو صورت پدید
گر تو گویی کآن صفا فضلِ خداست * نیز این توفیقِ صیقل زآن عطاست
قدرِ هِمّت باشد آن جهد و دعا * لَیْسَ لِلْإِنْسانِ إِلّا ما سَعَی
واهبِ همّت خداوندست و بس * همّتِ شاهی ندارد هیچ خَس
نیست تخصیصِ خدا کس‌را بکار * مانعِ طَوْع و مُراد و اختیار
لیك چون رنجی دهد بَدْبَخت‌را * او گریزاند بکُفْران رَخْت‌را
نیك‌بختی‌را چو حق رنجی دهد * رخت‌را نزدیکتر وا می‌نهد
بَدْدِلان از بیمِ جان در کارزار * کرده اسبابِ هزیمت اختیار
پُرْدِلان در جنگ هم از بیمِ جان * حمله کرده سوی صفّ دشمنان
رُستمان‌را ترس و غم وا پیش بُرْد * هم زترس آن بَدْدِلِ اندر خویش مُرْد
چون مِحَكّ آمد بلا و بیمِ جان * زآن پدید آید شجاع از هر جبان

وحی کردن حق بموسی علیه السّلم کی ای موسی من کی خالقم تعالی ترا دوست می‌دارم،

گفت موسی‌را بوَحْیِ دل خدا * کای گزیده دوست می‌دارم ترا
گفت چه خصلت بود ای ذو اَلْکرم * موجبِ آن تا من آن افزون کنم

(۲۹۰۶) ABK در خلیفه کردن آدم زلا. (۲۹۱۰) A کرد و بیش دید.
(۲۹۱۱) B آن فضل خداست. A گویی نی که آن توفیق.
(۲۹۲۰) B زآن شجاع آمد بدیدار از جبان.
Heading: ABK Bul. حق تعالی. Bul. om. تعالی after خالقم.
(۲۹۲۲) AHK ذو کرم.

پس ملامت کرد اورا مُصْلِحی * کین جفا چون می‌کنی با ناصحی
جانِ نو بخْرید آن دلدارِ خاص * آن دَم از گردن زدن کردت خلاص
گر بَدی کردی نبایستی رمید * خاصّه نیکی کرد آن یارِ حمید
گفت بهرِ شاه مبذولست جان * او چرا آید شفیع اندر میان
لِی مَعَ ٱللّه وَقْت بود آن دَم مرا * لا یَسَع فِیهِ نَبِیٌّ مُجْتَبَی
من نخواهم رحمتی جز زخمِ شاه * من نخواهم غیرِ آن شه‌را پناه
غیرِ شه‌را بهرِ آن لا کرده‌ام * که بسوی شه تَوَلّا کرده‌ام
گر بِبُرّد او بقهرِ خود سَرَم * شاه بخشد شصت جانِ دیگرم
کارِ من سَرْبازی و بی‌خویشی است * کارِ شاهنشاهِ من سَرْبخشی‌است
فَخْرِ آن سَر که کفِ شاهش بُرَد * ننگِ آن سَر کو بغَیْری سَر بَرَد
شب که شاه از قهر در قیرش کشید * ننگ دارد از هزاران روزِ عید
خود طوافِ آنك او شه‌بین بود * فوقِ قهر و لطف و کفر و دین بود
زآن نیامد یك عبارت در جهان * که نهانست و نهانست و نهان
زآنك این اَسْما و الفاظِ حمید * از گِلابهٔ آدمی آمد پدید
عَلَّمَ ٱلْأَسْمَا بُد آدم‌را امام * لیك نه اندر لباسِ عَیْن و لام
چون نهاد از آب و گِل بر سَر کلاه * گشت آن اسمای جانی رُوسیاه
که نقابِ حرف و دم در خود کشید * تا شود بر آب و گِل معنی پدید
گرچه از یك وجه مَنْطِق کاشف‌است * لیك از دَه وجه پرده و مُکْتَنِف‌است

(٢٩٥٧) B دادت خلاص.   (٢٩٦١) AB جز رحم شاه.

(٢٩٦٣) Bul. شاه اگر برّد بقهر.

(٢٩٦٤) A سربازی و سربخشی‌است. H سربازی و زربخشی‌است, corr. in marg. A کار شاهنشاه من سربخشی‌است. H کار شاهنشاه من زربخشی‌است. Bul. in the second hemistich جان‌بخشیست.   (٢٩٦٧) B لطف و مهر و کین بود.

(٢٩٦٩) G گِلابهٔ. K کلابهٔ.   (٢٩٧١) A جان.   (٢٩٧٢) H از ده وجه ترك و مزلفست, and so K, which omits و. The reading in the text is given in marg. H by a corrector. Bul. ترك مکفست. G مُکْتَنِف as in text.

جز عِمادُ ٱلْمُلْك نامی در خواص * در شفاعت مُصْطَفی‌وارانه خاص
بر جهید و زود در سجده فتاد * در زمان شه تیغِ قهر از کف نهاد
گفت اگر دیوست من بخشیدمش * ور بلیسی کرد من پوشیدمش
چونك آمد پایِ تو اندر میان * راضیَم گر کرد مُجْرِم صد زیان
صد هزاران خشم‌را توانم شکست * که ترا آن فضل و آن مقدار هست
لابه‌ات‌را هیچ نتْوانم شکست * زآنك لابهٔ تو یقین لابهٔ منست
گر زمین و آسمان برهم زدی * زانتقام این مرد بیرون نآمدی
ور شدی ذرّه بذرّه لابه‌گر * او نبُرْدی این زمان از تیغ سَر
بر تو می‌ننْهیم منّت ای کریم * لیك شرحِ عزّتِ تُست ای ندیم
این نکردی تو که من کردم یقین * ای صِفاتت در صِفاتِ ما دفین
تو درین مُسْتَعْمَلی نی عاملی * زآنك محمولی مَنی نی حاملی
مَا رَمَیْتَ إِذْ رَمَیْتَ گشتهٔ * خویشتن در موج چون کف هشتهٔ
لا شدی پهلوی إلّا خانه‌گیر * این عجب که هم اسیری هم امیر
آنچ دادی تو ندادی شاه داد * اوست بس اللهُ أَعْلَمْ بِٱلرَّشاد
وآن ندیمِ رَسته از زخم و بلا * زین شفیع آزرد و برگشت از وَلا
دوستی ببْرید زآن مُخْلِص تمام * رُو بحایط کرد تا نآرد سلام
زین شفیعِ خویشتن بیگانه شد * زین تعجّب خلق در افسانه شد
که نه مجنونست یاری چون بُرید * از کسی که جانِ اورا وا خرید
وا خریدش آن دَم از گردن زدن * خاكِ نعلِ پاش بایستی شدن
بازگونه رفت و بیزاری گرفت * با چنین دلدار کین‌داری گرفت

(۲۹۳۶) Bul. از خواص.   (۲۹۳۸) B هم پوشیدمش.
(۲۹۴۰) A خشم بتوانم شکست. BK Bul. خشم‌را تانم شکست.
(۲۹۴۶) G مُستَعمِلی.   (۲۹۴۷) A چون کف کشتهٔ.
(۲۹۴۸) A هم اسیری هم کبیر.
(۲۹۵۰) A زخم بلا. Bul. زجر و بلا.
(۲۹۵۳) ABK Bul. گر نه مجنونست.

هیچ عَقْدی بهرِ عَیْنِ خود نبود * بلك از بهرِ مقامِ رِبْح و سود
هیچ نبود مُنْکِری گر بنگری * مُنْکِری‌اش بهرِ عَیْنِ مُنْکِری
بل برای قهرِ خصم اندر حسد * یا فزونی جُستن و اِظهارِ خود
وآن فزونی هم پیِ طمعِ دگر * بی معانی چاشنی ندْهد صُوَر
زآن همی‌پرسی چرا این می‌کنی * که صُوَر زَیْتست و معنی روشنی
ورنه این گفتن چرا از بهرِ چیست * چونك صورت بهرِ عَیْنِ صورنیست
این چرا گفتن سؤال از فایده‌ست * جز برای این چرا گفتن بَدست
از چه رُو فایدّه جویی ای امین * چون بود فایدّهٔ این خود همین
پس نُقوشِ آسمان واَهْلِ زمین * نیست حِکْمت کآن بود بهرِ همین
گر حکیمی نیست این ترتیب چیست * ور حکیمی هست چون فعلش تهیست
کس نسازد نقشِ گرمابه و خضاب * جز پیِ قصدِ صواب و ناصواب

مطالبه کردن موسی علیه السّلٰم حضرت‌را کی خَلَقْتَ خَلْقاً وأَهْلَکْتَهُم و جواب آمدن،

گفت موسی ای خداوندِ حساب * نقش کردی باز چون کردی خراب
نرّ و ماده نقش کردی جان‌فزا * وآنگهان ویران کنی این‌را چرا
گفت حق دانم که این پُرْسِش ترا * نیست از اِنکار و غفلت وز هوا
ورنه تأدیب و عتابت کردمی * بهرِ این پُرسش ترا آزردمی
لیك میخواهی که در افعالِ ما * باز جویی حکمت و سِرّ بقا
تا از آن واقف کنی مر عام‌را * پُخته گردانی بدین هر خام‌را

(٢٩٩١) K که بنگری. (٢٩٩٣) ABH طمعی دگر.
(٢٩٩٤) B همی ترسی. (٢٩٩٧) B از چه رو جویی فواید.
Heading: Bul. حضرت خدارا.
(٣٠٠١) A خداوندی.

گفتن خلیل مر جبرئیل‌را علیهما السّلم چون پرسیدش کی أَلَكَ حاجةٌ خلیل جوابش داد کی أَمَّا إِلَيْكَ فَلا،

من خلیلِ وقتم و او جبرئیل * من نخواهم در بلا اورا دلیل
او ادب ناموخت از جبریلِ راد * که بپرسید از خلیلِ حق مُراد
که مُرادت هست تا یاری کنم * ورنه بگریزم سَبُکباری کنم
گفت ابراهیم نی رَو از میان * واسطه زحمت بود بَعْدَ ٱلْعِیان
بهرِ این دُنیاست مُرْسَل رابطه * مؤمنانرا زانك هست او واسطه
هر دل ار سامع بُدی وَحْیِ نهان * حرف و صوتی کی بُدی اندر جهان
گرچه او مَحْوِ حقست و بی‌سرست * لیك کارِ من از آن نازکترست
کردهٔ او کردهٔ شاهست لیك * پیشِ ضعفم بَد نماینده‌ست نیك
آنچ عَیْنِ لطف باشد بر عوام * قهر شد بر نازنینانِ کرام
بس بلا و رنج می‌باید کشید * عامه‌را تا فرق‌را توانند دید
کین حُروفِ واسطه ای یارِ غار * پیشِ واصل خار باشد خار خار
بس بلا و رنج بایست و وُقوف * تا رهد آن رُوحِ صافی از حُروف
لیك بعضی زین صدا کَرْتر شدند * باز بعضی صافی و بَرْتر شدند
همچو آبِ نیل آمد این بلا * سعدرا آبست و خون بر اشقیا
هرك پایان‌بین‌تر او مسعودتر * جِدْتر او کارد که افزون دید بر
زانك داند کین جهانِ کاشتن * هست بهرِ مَحْشَر و بر داشتن

(٢٩٧٦) A سبکساری کنم. (٢٩٧٧) A رحمت.
(٢٩٧٩) A حرف و صوتی گویدی.
(٢٩٨٢) B آنك عین لطف. B بر عشق‌کیشان کرام, and so H in marg.
(٢٩٨٣) B فرق‌را دانند دید. Bul. فرق بتوانند دید.
(٢٩٨٥) In A vv. ٢٩٨٥ and ٢٩٨٦ are transposed.
(٢٩٨٨) B جِدّ او کارد. (٢٩٨٩) A جهانی.

واجبست اِظهارِ این نیلك و تباه * همچنانك اِظهارِ گندمها زکاه
بهرِ اِظهارست این خَلْقِ جهان * تا نماند گنجِ حِکْمتها نهان
کُنْتُ کَنْزًا گفت مَخْفِیًّا شنو * جوهرِ خود گُم مکن اِظهار شو

بیان آنك روح حیوانی و عقل جُزْوی و وهم و خیال بر مثال دوغند و روح کی باقیست درین دوغ همچو روغن پنهانست،

جوهرِ صِدْقت خَفی شد در دروغ * همچو طعمِ روغن اندر طعمِ دوغ
آن دروغت این تنِ فانی بود * راستت آن جانِ ربّانی بود
سالها این دوغِ تن پیدا و فاش * روغنِ جان اندرو فانی و لاش
تا فرستد حق رسولی بندهٔ * دوغ‌را در خُمره جنبانندهٔ
تا بجنباند بهنْجار و بفَن * تا بدانم من که پنهان بود من
یا کلامِ بندهٔ کآن جُزْوِ اوست * در رود در گوشِ او کو وَحْیجُوست
اُذْنِ مؤمن وَحْیِ مارا واعی‌است * آنچنان گوشی قرینِ داعی‌است
همچنانك گوشِ طفل از گفتِ مام * پُر شود ناطق شود او در کلام
ور نباشد طفل‌را گوشِ رَشَد * گفتِ مادر نشْنود گُنگی شود
دایما هر کَرِّ اصلی گُنگ بود * ناطق آنکس شد که از مادر شنود
دانكِ گوشِ کَرّ و گُنگ از آفتیست * که پذیرای دَم و تعلیم نیست
آنك بی تعلیم بُد ناطق خداست * که صفاتِ او ز علّتها جُداست

Heading: Bul. در بیان. ABK Bul. روح وحی که باقیست.
(۲۰۳۰) ABHK Bul. همچنانك روغن اندر متن دوغ, corr. in marg. H.
(۲۰۳۱) A گرچه دوغت suppl. above آن دروغت. A روغنت آن جان.
(۲۰۳۸) B گر نباشد.
(۲۰۴۰) AH دم تعلیم. In H و is suppl. above.

قاصدا سایل شدی در کاشفی * بر عوام ارچه که تو زآن واقفی
زآنك نیم علم آمد این سؤال * هر برونی‌را نباشد این مَجال
هم سؤال از علم خیزد هم جواب * همچنانك خار و گُل از خاك و آب
هم ضلال از علم خیزد هم هُدَی * همچنانك تلخ و شیرین از ندا
زآشنایی خیزد این بُغض و وَلا * وز غذای خوش بود سُقم و قُوَی
مستفید اعجمی شد آن کلیم * تا عَجَمیانرا کند زین سِرّ علیم
ما هم از وی اعجمی سازیم خویش * پاسخش آریم چون بیگانه پیش
خَرْفروشان خصمِ یکدیگر شدند * تا کلیدِ قُفْلِ آن عَقْد آمدند
پس بفرمودش خدا ای ذُو لُباب * چون بپرسیدی بیا بشْنو جواب
موسیا تخمی بکار اندر زمین * تا تو خود هم وا دهی اِنصاف این
چونك موسی کَشْت و شد کَشْتش تمام * خُوشهااش یافت خوبی و نظام
داس بگْرفت و مر آنرا می‌بُرید * پس نِدا از غیب در گوشش رسید
که چرا کشتی کُنی و پَرْوَری * چون کَمالی یافت آنرا می‌بُری
گفت یا رَبّ زآن کُنم ویران و پَسْت * که در اینجا دانه هست و کاه هست
دانه لایق نیست در انبارِ کاه * کاه در انبارِ گندم هم تباه
نیست حِکْمت این دورا آمیختن * فرق واجب می‌کند در بیختن
گفت این دانش تو از کِی یافتی * که بدانِش بَیْدَری بر ساختی
گفت تمییزم تو دادی ای خدا * گفت پس تمییز چون نبْود مرا
در خلایق رُوحهای پاك هست * رُوحهای تیرهٔ گِلْناك هست
این صَدَفها نیست در یك مَرْتَبه * در یکی دُرّست و در دیگر شَبَه

(۲۰۰۸) B آن مجال. (۲۰۰۹) A همچنانك آن خار.
(۲۰۱۱) AB Bul. غدای. A شفا suppl. above قوی.
(۲۰۱۲) A اعاجمرا suppl. above عجمیانرا.
(۲۰۱٤) ABHK Bul. همدیگر, corr. in H.
(۲۰۱٦) Bul. تا تو هم خود. (۲۰۲۰) A کاه هست و دانه هست.
(۲۰۲۲) B هر دورا. (۲۰۲۵) Bul. تیره و گلناك.

همچنانك چشم می‌بیند بخواب * بی مَه و خورشید ماه و آفتاب
نَوْمِ ما چون شد أَخُ ٱلْمَوْت ای فلان * زین برادر آن برادررا بدان
ور بگویندت که هست آن فرعِ این * مشْنو آنرا ای مُقَلِّد بی یقین
می‌ببیند خوابْ جانت وصفِ حال * که ببیداری نبینی بیست سال
در پیِ تعبیرِ آن تو عُمرها * می‌دوی سوی شهانِ با دَها
که بگو آن خواب‌را تعبیر چیست * فرع گفتن این چنین سِررا سگیست
خوابِ عامست این و خود خوابِ خَواص * باشد اصلِ اجتبا و اختصاص
پیل باید تا چو خسپد او بِستان * خواب بیند خِطّهٔ هندوستان
خر نبیند هیچ هِنْدُستان بخواب * خر زهِنْدُستان نکردست اغتراب
جانِ همچون پیل باید نیك زفت * تا بخواب او هند داند رفت نَفْت
ذِکْرِ هندستان کند پیل از طلب * پس مصوَّر گردد آن ذِکْرش بشب
أُذْکُروا ٱللّه کارِ هر اوباش نیست * اِرْجِعی بر پایِ هر قلّاش نیست
لیك تو آیِس مشو هم پیل باش * ور نه پیلی در پیِ تبدیل باش
کیمیاسازانِ گردون‌را ببین * بشْنو از میناگران هر دم طنین
نقش‌بندانند در جَوِّ فلك * کارسازانند بهرِ لی و لَك
گر نبینی خلقِ مُشکین‌جَیْب‌را * بنْگر ای شب‌کُور این آسیب‌را
هر دم آسیبیست بر اِدراكِ تو * نَبْتِ نَو نَو رُسته بین از خاكِ تو
زین بُد ابْرهیمِ اَدْهَم دیده خواب * بَسْطِ هندستانِ دل‌را بی حجاب
لاجرم زنجیرهارا بر درید * مملکت برهم زد و شد ناپدید
آن نشانِ دیدِ هندستان بود * که جِهَد از خواب و دیوانه شود
می‌فشاند خاك بر تدبیرها * می‌دراند حلقهٔ زنجیرها

(٢٠٦٢) A om. ما and has با suppl. after چون, *i.e.* باشد for شد.
(٢٠٦٥) B تفسیر آن. (٢٠٦٧) ABHK عامه‌ست.
(٢٠٦٨) AB Bul. خسپد او شبان. (٢٠٧٢) A اذکر الله.
(٢٠٧٣) G تبذیل. (٢٠٧٧) A نبت تو.

یا چو آدم کرده تلقینش خدا * بی حجابِ مادر و دایه و اِزا
یا مَسیحی که بتعلیمِ وَدود * در ولادت ناطق آمد در وجود
از برای دفعِ تُهمت در وِلاد * که نزادست از زِنا و از فساد
جُنبشی بایست اندر اجتهاد * تا که دوغ آن روغن از دل باز داد
روغن اندر دوغ باشد چون عَدَم * دوغ در هستی بر آورده عَلَم
آنك هستت می‌نماید هست پوست * وآنك فانی می‌نماید اصلْ اوست
دوغ روغن ناگرفتست و کُهُن * تا بنگْزینی بنه خَرْجش مکن
هین بگردانش بدانش دست دست * تا نماید آنچ پنهان کرده‌است
زآنك این فانی دلیلِ باقی‌است * لابهٔ مستان دلیلِ ساقی‌است

مثال دیگر هم درین معنی ،

هست بازیهای آن شیرِ عَلَم * مُخبِری از بادهای مُکْتَتَم
گر نبودی جُنبشِ آن بادها * شیرِ مُرده کی بجَسْتی در هوا
زآن شناسی بادرا گر آن صَباست * یا دَبُورست این بیانِ آن خَفاست
این بَدَن ماننده آن شیرِ عَلَم * فکر می‌جنباند اورا دَم بدَم
فکر کآن از مَشْرق آید آن صَباست * وآنك از مَغْرب دَبورِ با وَباست
مَشْرقِ این بادِ فکرت دیگرست * مَغْربِ این بادِ فکرت زآن سَرست
مَه جَمادست و بود شَرْقش جَماد * جانِ جانِ جان بود شَرْقِ فُؤاد
شرقِ خورشیدی که شد باطن‌فُروز * قِشْر و عکسِ آن بود خورشیدِ روز
زآنك چون مرده بود تن بی لَهَب * پیشِ او نه روز بنْماید نه شب
ور نباشد آن چو این باشد تمام * بی شب و بی روز دارد انتظام

(٢٠٤٢) GH و آزا .Bul دایه و اذا.
(٢٠٥٢) B شیر بی‌جان.
(٢٠٥٥) B دبورست و وباست.
(٢٠٥٧) K خور جمادست .Bul شرقش فوإد.
(٢٠٥٩) AH نی شب.
(٢٠٦٠) B باشد انتظام.

آنچنان پُر شد زدُود و دَرْد شاه * که نمی‌یابید در وی راه آه
خواست مردن قالَبش بی‌کار شد * عُمر مانده بود شه بیدار شد
شادیی آمد زبیداریش پیش * که ندیده بود اندر عمرِ خویش
که زشادی خواست هم فانی شدن * بس مطوّق آمد این جان و بَدَن
از دَمِ غم می‌بمیرد این چراغ * وز دَمِ شادی بمیرد اینْت لاغ
در میانِ این دو مرگ او زنده‌است * این مطوّق‌شکل جایِ خنده‌است
شاه با خود گفت شادی‌را سبب * آنچنان غم بود از تسبیبِ رَب
ای عجب یك چیز از یك رُوی مرگ * وآن زیك رُویِ دگر اِحیا و برگ
آن یکی نِسْبت بدآن حالت هلاك * باز هم آن سوی دیگر امتساك
شادیِ تن سوی دنیاوی کمال * سوی روزِ عاقبت نقص و زوال
خنده‌را در خواب هم تعبیرخوان * گریه گوید با دریغ و اندهان
گریه‌را در خواب شادی و فَرَح * هست در تعبیر ای صاحب مَرَح
شاه اندیشید کین غم خود گذشت * لیك جان از جنسِ این بَدْظَنّ گشت
ور رسد خاری چنین اندر قَدَم * که رَوَد گُل یادگاری بایدم
چون فنارا شد سبب بی مُنتهی * پس کُدامین راه‌را بندیم ما
صد دریچه و دَر سوی مرگِ لدیغ * می‌کند اندر گشادن ژیغ‌ژیغ
ژیغ‌ژیغِ تلخِ آن دَرهای مرگ * نشنود گوشِ حریص از حرصِ برگ
از سوی تن دَرْدها بانگِ دَرَست * وز سوی خصمان جفا بانگِ دَرَست
جانِ سَر بر خوان دَمی فِهرِستِ طِب * نارِ علّتها نظر کن مُلْتهِب

(۲۰۸۸) A آه راه. B در وی راه راه.
(۲۰۸۹) A بود و شه. (۲۰۹۰) Bul. کو ندیده.
(۲۰۹۱) AGHK بس مطوّق as in text. B Bul. پس. (۲۰۹٦) K این یکی.
(۲۱۰۰) A بدظن with بد شاد in marg. After this verse Bul. adds:
چشم‌زخمی زین مبادا که رسد * یادگاری بایدم گر او رود
(۲۱۰۳) B مرگ مُزیغ. B اندر گشادی. (۲۱۰۵) B بانگ درشت *bis*.
(۲۱۰٦) K جان بِسر. G جانِ سَر. Bul. جان و سر, which is given as a variant in marg. H.

آنچنان که گفت پیغمبر زنُور * که نشانش آن بود اندر صُدور
که تجافی آرد از دارُ ٱلْغُرور * هم اِنابت آرد از دارُ ٱلسُّرور
بهرِ شرحِ این حدیثِ مُصْطَفَی * داستانی بشْنو ای یارِ صفا

حکایت آن پادشاه‌زاده کی پادشاهئ حقیقی بوی روی نمود، یَوْمَ یَفِرُّ ٱلْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ نقد وقت او شد، پادشاهئ این خاك‌تودهٔ کودك‌طبعان کی قلعه‌گیری نام کنند آن کودك کی چیره آید بر سر خاك‌توده بر آید و لاف زند کی قلعه مراست کودکان دیگر بر وی رشك برند کی التُّرابُ رَبِيعُ ٱلصِّبْيان، آن پادشاه‌زاده چو از قید رنگها برست گفت من این خاکهای رنگین‌را همان خاك دون می‌گویم زر و اطلس و اکسون نمی‌گویم من ازین اکسون رَستم بیکْسون رفتم، وَآتَيْناهُ ٱلْحُكْمَ صَبِيًّا ارشاد حقّ‌را مُرور سالها حاجت نیست در قدرتِ کُنْ فَيَكُون هیچ کس سخن قابلیّت نگوید،

پادشاهی داشت یك بُرنا پسر * باطن و ظاهر مزیّن از هنر
خواب دید او کآن پسر ناگه بمُرد * صافئ عالم بر آن شه گشت دُرد
خشك شد از تابِ آتش مَشْكِ او * که نماند از تفِ آتش اشكِ او

(۲۰۸۲) BGHK پیغامبر.

Heading: Bul. پادشاه حقیقی. A om. الصبیان. Bul. چون از قید. The words و اکسون are suppl. in marg. G. Bul. بیکسون جستم. AB Bul. کسی for هیچ کس.

(۲۰۸۵) B ظاهر و باطن. (۲۰۸٦) K بدآن شه.

شاه خود این صالحست آزاد اوست * نی اسیرِ حرصِ فَرْجست و گُلوست
مر اسیران‌را لَقَب کردند شاه * عَکْس چون کافور نامِ آن سیاه
شد مَفازه بادیهٔ خون‌خوار نام * نیکبخت آن پیس‌را کردند عام
بر اسیرِ شهوت و خشم و امل * بر نوشته میر یا صدرِ اجل
آن اسیرانِ اَجَل‌را عام داد * نام امیرانِ اَجَلّ اندر بلاد
صدر خوانندش که در صفِّ نِعال * جانِ او پَسْتست یعنی جاه و مال
شاه چون با زاهدی خویشی گُزید * این خبر در گوشِ خاتونان رسید

اختیار کردن پادشاه دختر درویش زاهدی‌را از جهت پسر و اعتراض کردن اهل حرم و ننگ داشتن ایشان از پیوندیٔ درویش،

مادرِ شه‌زاده گفت از نقصِ عقل * شرط کُفْویّت بود در عَقْل نَقْل
تو زشُحّ و بُخل خواهی وز دَها * تا ببندی پورِ ما را بر گدا
گفت صالح‌را گدا گفتن خطاست * کو غنیُّ القَلْب از دادِ خداست
در قناعت می‌گریزد از تُقَی * نه از لئیمی و کَسَل همچون گدا
قِلّتی کآن از قناعت وز تُقاست * آن زفقر و قِلّتِ دُونان جُداست
حَبّهٔ آن گر بیابد سَر نهد * وین زگنجِ زر بهمّت می‌جهد
شه که او از حرص قصدِ هر حرام * می‌کند اورا گدا گوید همام

(٢١٢٢) A Bul. حرص و فرجست.
(٢١٢٤) AB Bul. خون خواره. ABHK Bul. گویند for کردند, corr. in marg. H.
Heading: B کردن شاه. B om. کردن after اعتراض. A اهل خانهٔ حرم.
(٢١٢٩) Bul. در عقل و نقل, and so corr. in K. B در شرع نقل.
(٢١٣٠) ABH با گدا.
(٢١٣٥) B شاه کو از حرص.

زآن همهٔ غُرها درین خانه رهست * هر دو گامی پُر زکَژْدُمها چَهست
باد نُندست و چراغم اَبْتَرے * زُو بگیرانم چراغِ دیگرے
تا بود کز هر دو یك وافی شود * گر بباد آن یك چراغ از جا رود
همچو عارف کز تنِ ناقص‌چراغ * شمعِ دل افروخت از بهرِ فراغ
تا که روزے کین بمیرد ناگهان * پیشِ چشمِ خود نهد او شمعِ جان
او نکرد این فهم پس داد از غِرَر * شمعِ فانی‌را بفانیّی دگر

عروس آوردن پادشاه فرزند خودرا از خوف انقطاع نسل،

پس عروسی خواست باید بهرِ او * تا نماید زین تزوّج نَسْل رُو
گر رود سوے فنا این باز باز * فرخِ او گردد زبَعْدِ باز باز
صورتِ این باز گر زینجا رود * معنئِ او در وَلَد باقی بود
بهرِ این فرمود آن شاهِ نبیه * مُصْطَفَی که الوَلَد سِرُّ أَبیه
بهرِ این معنی همهٔ خلق از شَغَف * می‌بیاموزند طفلان‌را حِرَف
تا بماند آن معانی درجهان * چون شود آن قالبِ ایشان نهان
حق بحِکْمت حِرْصشان دادست جِد * بهرِ رُشدِ هر صغیرِ مُسْتَعِد
من هم از بهرِ دوامِ نسلِ خویش * جُفت خواهم پورِ خودرا خوب‌کیش
دخترے خواهم زنَسْلِ صالحی * نی زنَسْلِ پادشاهی کالحی

(۲۱۰۷) BGHK غُرها, and H in marg. غِرها as a variant. G زکزدمها.
(۲۱۰۸) G بادِ with *iḍáfat*. (۲۱۰۹) Bul. کافی شود.
(۲۱۱۰) H که از تن. AB عارف که ازین ناقص چراغ.
(۲۱۱۱) A تا کی روزی. A Bul. این بمیرد.
(۲۱۱۲) B این نکرد او فهم پس داد او ظفر. A از غرور. G غِرَر as in text.
(۲۱۱۳) Bul. نسل او. (۲۱۱۷) AB از شعف.
(۲۱۱۸) AK این قالب. (۲۱۱۹) Bul. دادست و جد.
(۲۱۲۱) B Bul. پادشاه. Bul. طالحی.

پس یقین گشتش که مُطْلَق آن پِریست * چاره اورا بعد ازین لابه‌گریست
سجده می‌کرد او که فرمانت رواست * غیرِ حق بر مُلْكِ حق فرمان کِراست
لیك این مسکین همی‌سوزد چو عُود * دست گیرش ای رحیم و ای وَدود
تا زیا رَب یا رَب و افغانِ شاه * ساحرے اُستاد پیش آمد زراه

مستجاب شدن دعای پادشاه در خلاص پسرش از جادوی کابلی،

او شنیده بود از دُور این خبر * که اسیرِ پیره‌زن گشت آن پسر
کآن عجوزه بود اندر جادوی * بی نظیر و ایمن از مثل و دُوی
دست بر بالای دستست ای فَتَی * در فَن و در زُور تا ذاتِ خدا
مُنْتهای دستها دستِ خداست * بحر بی شك منتهای سَیْلهاست
هم ازو گیرند مایه ابرها * هم بدو باشد نهایت سیل‌را
گفت شاهش کین پسر از دست رفت * گفت اینك آمدم درمانِ زفت
نیست همتا زال‌را زین ساحران * جز منِ داهی رسیده زآن کران
چون کفِ موسی بأَمْرِ کردگار * نك بر آرم من زِسِحْرِ او دَمار
که مرا این علم آمد زآن طرف * نه زشاگردئ سِحْرِ مُسْتَخَف
آمدم تا بر گشایم سحرِ او * تا نماند شاه‌زاده زَرْدْرُو
سوی گورستان برو وقتِ سَحور * پهلوی دیوار هست اِسْپید گور

(٢١٥٦) Bul. چارهٔ او. A بعد از آن. H بیچاره‌گیست for لابه‌گریست which is given in marg. as a correction. B بیچارگیست.

(٢١٥٧) BK Bul. می‌کرد او که هم فرمان تراست. and so corr. in marg. H.

Heading: Bul. پسر ازین جادوی.

(٢١٦٠) B که شنیده بود. B شد آن پسر. (٢١٦١) A Bul. از مثل دوی.

(٢١٦٣) Bul. منتهای جویهاست. (٢١٦٤) A هم بدریا شد نهایت.

(٢١٦٥) AB Bul. این پسر. (٢١٦٦) In H زیرك is written above داهی.

گفت کُو شهر و قِلاع اورا جهاز * یا نثارِ گوهر و دینارْریز
گفت رَو هرکه غمِ دین برگزید * باقئ غمها خدا از وی بُرید
غالب آمد شاه و دادش دختری * از نژادِ صالحی خوش‌جوهری
در ملاحت خود نظیرِ خود نداشت * چهره‌اش تابان‌تر از خورشیدِ چاشت
حسنِ دختر این خصالش آنچنان * کز نکویی می‌نگنجد در بیان
صیدِ دین کن تا رسد اندر تَبَع * حُسن و مال و جاه و بختِ مُنْتَفَع
آخرت قِطّارِ اُشْتُر دان بمُلْك * در تَبَع دُنْیاش همچون پَشْم و پُشْك
پشم بگزینی شُتُر نبْود ترا * ور بود اُشتر چه قیمت پشم‌را
چون بر آمد این نکاح آن شاه‌را * با نژادِ صالحانِ بی‌مِرا
از قضا کمپیرکی جادو که بود * عاشقِ شه‌زادهٔ با حُسن و جود
جادوی کردش عجوزهٔ کابُلی * کی بَرَد زآن رشك سِحْرِ بابلی
شه‌بچه شد عاشقِ کمپیرِ زشت * تا عروس و آن عروسی‌را بهِشْت
یك سِیَه دیوی و کابُولی زنی * گشت بر شه‌زاده ناگه ره‌زنی
آن نَوَدساله عجوزی گنده‌کُس * نه خِرَد هِشت آن ملك‌را و نه نُس
تا بسالی بود شه‌زاده اسیر * بوسه‌جایش نعلِ کفشِ گنده‌پیر
صحبتِ کمپیر اورا می‌درود * تا زکاهش نیمِ جانی مانده بود
دیگران از ضعفِ وی با دردِ سر * او زسکرِ سِحر از خود بی‌خبر
این جهان بر شاه چون زندان شده * وین پسر بر گریه‌شان خندان شده
شاه بس بیچاره شد در بُرد و مات * روز و شب می‌کرد قُربان و زکات
زآنك هر چاره که می‌کرد آن پدر * عشقِ کمپیرك همی‌شد بیشتر

(۲۱۳٦) H Bul. اورا چهیز. (۲۱۳۷) Bul. هرکو غم.
(۲۱۳۸) AH از نژاد عالی, corr. in marg. H. AH Bul. خوش‌گوهری.
(۲۱٤۰) H نگنجد در میان. (۲۱٤۱) A تخت و منتفع.
(۲۱٤٥) B کمپیرك. (۲۱٤۸) B کابلی. (۲۱٤۹) B Bul. عجوز.
(۲۱٥٤) A بیچاره و در برد.

گفت رَو من یافتم دارُ ٱلسُّرور * وا رهیدم از چَهِ دارُ ٱلغُرور
همچنان باشد چو مؤمن راه یافت * سوی نورِ حق زظُلْمت رُوی تافت

در بیان آنك شه‌زاده آدمی‌بچه‌است خلیفهٔ خداست پدرش آدم صفی خلیفهٔ حقّ مسجود ملایك و آن کمپیر کابلی دنیاست که آدمی‌بچه‌را از پدر ببَرید بسحر و انبیا و اولیا آن طبیب تدارك کننده،

ای برادر دانكِ شه‌زاده نُوی * در جهانِ کهنه زاده از نَوی
کابلیِٔ جادو این دُنیاست کو * کرد مردان‌را اسیرِ رنگ و بُو
چون در افکندت درین آلوده رُوذ * دَم بدَم میخوان و میدَم قُل أَعُوذ
تا رهی زین جادوی و زین قَلَق * استعاذت خواه از رَبُّ ٱلْفَلَق
زآن نَبی دُنیات‌را سحّاره خواند * کو بافْسون خلق‌را در چَه نشاند
هین فسونِ گرم دارد گنده‌پیر * کرده شاهان‌را دَمِ گرمش اسیر
در درونِ سینه نَفّاثات اوست * عُقْدهای سِحْررا اِثبات اوست
ساحرهٔ دنیا قوی دانا زنیست * حَلِّ سِحْرِ او بپای عامه نیست
ور گشادی عَقْدِ اورا عقلها * انبیارا کی فرستادی خدا
هین طلب کن خوش‌دَمی عُقده‌گشا * رازدانِ یَفْعَلُ ٱللّٰه ما یَشا
همچو ماهی بسته‌است او بشَسْت * شاه‌زاده ماند سالی و تو شَصْت

(۲۱۸۸) B رو بتافت.

Heading: A om. در before بیان. K Bul. خلیفه‌زاده خداست. A کمپیرك. A om. from و انبیا to کننده. Bul. کننداند.

(۲۱۹۱) A آلوده زود.   (۲۱۹۴) A که بافسون.

(۲۱۹۷) B گر گشادی.   (۲۱۹۹) B بسته کردت.

سوی قبْلـه باز کاو آن جای‌را * تا ببینی قُدرت و صُنع خـدا
بس درازست این حکایت تو مَلول * زُبدهرا گویم رهـا کردم فُضول
آن گِرِههای گـران‌را بـر گشاد * پـس زِمِحْنت پُورِ شـه‌را راه داد
آن پسر با خویش آمد شـد دوان * سوی تختِ شاه با صـد امتحـان
سجده کرد و بر زمین می‌زد ذَقَن * در بَغَل کرده پسر تیـغ و کَفَن
شاه آیین بَسْت و اهلِ شهـر شاد * وآن عـروس ناامیـد بی‌مُـراد
عالَم از سَر زنـده گشت و پُر فُروز * ای عجب آن روز روز امروز روز
یك عروسی کرد شاه اورا چنان * که جُلاب قنـد بُد پیش سگان
جادوی کَپیـر از غصّـه بمُـرد * رُوی و خُویِ زشت فا مالكِ سپُرد
شاه‌زاده در تعجّب مـانـده بـود * کز من او عقل و نظر چون در ربود
نَو عروسی دیـد همچون ماهِ حُسْن * که همی‌زد بـر ملیحان راهِ حُسْن
گشت بی‌هوش و بَرُو انـدر فتـاد * تا سه روز از جسمِ وی گُم شد فُؤاد
سه شبانروز او زخود بی‌هوش گشت * تا که خلق از غَشْیِ او پُرجوش گشت
از گُلاب و از عـلاج آمـد بخود * اندك اندك فهم گشتش نیك و بَد
بَعْدِ سالی گفت شاهش در سخن * کای پسر یاد آر از آن یارِ کُهُن
یاد آور زآن ضَجیـع و زآن فِراش * تا بدین حَد بی‌وفـا و مُرمبـاش

(٢١٧٣) B گذشتم از فضول. After this verse a later hand has added in marg. H:

سوی گورستان برفت آن شاه زود * گوررا آن شاه در دم بـر گشود
جادوبهـا دیـد پنهان انـدر او * صد گره بر بسته بـر یکتـار مو

این دو بیت در بعضی نسخ دیده شد لیکن ظاهر آنستکه نه از جناب پیر هست والله اعلم امّا درین معنی مناسبت دارد بنابرین در معنی تقدیر خواهد کرد

(٢١٧٦) B بی‌امید نامراد. (٢١٧٨) AH کرد شه. AH جلاب و قند.

(٢١٧٩) Bul. با مالك.

(٢١٨٣) AH Bul. از جسم او. B از چشم او.

(٢١٨٥) A apparently در مَزح یاد آر. H در مِزح. B در مِزحْ. Bul. که پسر یاد آر, and so H in marg.

(٢١٨٦) AH و آن فراش. A و شر مباش.

از قُصورِ چشم باشد آن عِثار * که نبیند شیب و بالا کُورْوار
بُویِ پیراهانِ یوسف کن سَنَد * زآنك بُویش چشم روشن می‌کند
صورتِ پنهان و آن نورِ جبین * کرده چشمِ انبیارا دُورْبین
نورِ آن رُخْسار برْهاند زنار * هین مشو قانع بنورِ مُستعار
چشم‌را این نور حالی‌بین کند * جسم و عقل و روح‌را گرْگین کند
صورتش نورست و در تحقیق نار * گر ضیا خواهی دو دست از وی بدار
دم بدم در رُو فتد هر جا رود * دیده و جائی که حالی‌بین بود
دُور بیند دُوربینِ بی‌هنر * همچنانك دُور دیدن خواب در
خفته باشی بر لبِ جُو خشك‌لب * می‌دوی سوی سراب اندر طلب
دُور می‌بینی سراب و می‌دوی * عاشقِ آن بینشِ خود می‌شوی
می‌زنی در خواب با یاران تو لاف * که منم بینادِل و پرده‌شکاف
نك بدآن سو آب دیدم هین شتاب * تا رویم آنجا و آن باشد سراب
هر قَدَم زین آب تازی دُورتر * دَو دَوان سوی سرابِ با غَرَر
عَیْنِ آن عزمت حجابِ این شده * که بتو پیوسته‌است و آمده
بس کسا عزمی بجایی می‌کند * از مقامی کآن غرض در وی بود
دید و لافِ خفته می‌نآید بکار * جز خیالی نیست دست از وی بدار
خوابناکی لیك هم بر راه خُسپ * اللّه اللّه بر رهِ الله خُسپ
تا بود که سالکی بر تو زند * از خیالاتِ نُعاست بر کَنَد
خفته‌را گر فکر گردد همچو مُوی * او از آن دِقّت نیابد راهِ کُوی
فکرِ خفته گر دوتا و گر سه‌تاست * هم خطا اندر خطا اندر خطاست

(٢٢٢٠) H باشد آن عثور, with عثار suppl. above. A باشد آن عثور عثار. H شیب و بالارا زدور, with کوروار suppl. above. K Bul. شیب و بالارا جهار.
(٢٢٢٤) A چشم عقل. BK چشم و عقل. (٢٢٢٥) A om. و.
(٢٢٢٦) Bul. بر رو فتد. A دیدهٔ جائی.
(٢٢٢٧) A دوربینی بی‌هنر. A در دویدن خواب در.
(٢٢٢٩) Bul. آن جنبش خود. (٢٢٣٢) H با غِرَر. (٢٢٣٦) Bul. نیك هم.

شصت سال از شستِ او در محنتی * نه خوشی نه بر طریقِ سُنّتی
فاسقی بَدْبَخْت نه دُنیات خوب * نه رهیده از وبال و از ذُنوب
نفخِ او این عُقدهارا سخت کرد * پس طلب کن نفخهٔ خلّاقِ فَرْد
تا نَفَخْتُ فِیهِ مِنْ رُوحِی ترا * وا رهاند زین و گوید برتر آ
جز بنَفْخِ حق نسوزد نفخِ سِحْر * نَفْخِ قهرست این و آن دَم نَفْحِ مِهر
رحمتِ او سابق‌است از قهرِ او * سابقی خواهی برو سابق بجو
تا رسی اندر نُفوسِ زُوِّجَت * کای شهِ مسحور اینکْ مَخْرَجت
با وجودِ زال نآید انحلال * در شبیکه و در بَرِ آن پُردلال
نه بگفتست آن سِراجِ اُمّتان * این جهان و آن جهانرا ضَرَّتان
پس وصالِ این فراقِ آن بود * صحّتِ این تن سقامِ جان بود
سخت می‌آید فراقِ این مَمَر * پس فراقِ آن مَقَر دان سخت‌تر
چون فراقِ نقش سخت آید ترا * تا چه سخت آید زنقّاشش جُدا
ای که صبرت نیست از دنیای دون * چونْت صبرست از خدا ای دوست چون
چونک صبرت نیست زین آبِ سیاه * چون صَبُوری داری از چشمهٔ اله
چونک بی این شُرب کم داری سُکون * چون زاَبْراری جُدا وز یَشْرَبُون
گر ببینی یک نَفَس حُسْنِ وَدود * اندر آتش افکنی جان و وجود
جیفه بینی بعد از آن این شُرب‌را * چون ببینی کَرّ و فرِّ قُرب‌را
همچو شه‌زاده رسی در یارِ خویش * پس برون آری زپا تو خارِ خویش
جهد کن در بی‌خودی خودرا بیاب * زودتر وَاللّٰهُ أَعْلَمُ بِالصَّواب
هر زمانی هین مشو با خویش جُفت * هر زمان چون‌خر در آب و گِل مَیُفت

(۳۲۰٤) GH نفح مهر as in text. (۳۲۰۷) A om. و . A در بر ان.
(۳۲۱۰) A این for آن. (۳۲۱۱) A فریق نقش. A زنقّاش خدا.
(۳۲۱۳) Bul. صبر چون داری زحق ای دوست چون.
(۳۲۱٤) B om. (۳۲۱۵) B جانرا چو عود.
(۳۲۱٦) In A the hemistichs are transposed, but the error is indicated.
(۳۲۱۹) B هر زمان مانند خر در گل میفت.

با پدر از تو جفایی می‌رود * آن پدر در چشمِ تو سگ می‌شود
آن پدر سگ نیست تأثیرِ جفاست * که چنان رحمت نظررا سگ‌نماست
گرگ می‌دیدند یوسف‌را بچشم * چونك اِخْوانرا حسودی بود و خشم
با پدر چون صُلح کردی خشم رفت * آن سگی شد گشت بابا یار تفت

بیان آنك مجموع عالم صورت عقل کُلّست چون با عقل کُلّ بکَژْرَوی جفا کردی صورت عالم ترا غم فزاید اغلب احوال چنانك دل با پدر بد کردی صورت پدر غم فزاید ترا و نتوانی رویش‌را دیدن اگرچه پیش از آن نوردیده بوده باشد و راحت جان،

کُلِّ عالَم صورتِ عقلِ کُل است * کوست بابای هرآنك اهلِ قُل است
چون کسی با عقلِ کُل کفران فزود * صورتِ کُل پیشِ او هم سگ نمود
صُلح کن با این پدر عاقی بهل * تا که فرشِ زر نماید آب و گِل
پس قیامت نقدِ حالِ تو بود * پیشِ تو چرخ و زمین مُبَدَّل شود
من که صُلْحم دایما با این پدر * این جهان چون جنّتستم در نظر
هر زمان نَو صورتی و نَو جمال * تا زنَو دیدن فرو میرد ملال
من همی‌بینم جهانرا پُر نعیم * آبها از چشمها جوشان مُقیم
بانگِ آبش می‌رسد در گوشِ من * مست می‌گردد ضمیر و هوشِ من
شاخها رقصان شده چون تایبان * برگها کف‌زن مثالِ مُطْرِبان

(۲۲۵۵) A از پدر با تو.   (۲۲۵۶) A این پدر.

Heading: Bul. در اغلب. A om. دل and بد کردی. G om. بد کردی, which is suppl. in marg.

(۲۲۵۹) B هرآنچ.

موج بر وی می‌زند بی احتراز * خفته پویان در بیابانِ دراز
خفته می‌بیند عَطَشهای شدید * آب أَقْرَبْ مِنْهُ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيد

حکایت آن زاهد کی در سال قحط شاد و خندان بود با مفلسی و بسیاریٔ عیال و خلق می‌مردند از گرسنگی گفتندش چه هنگام شادیست کی هنگام صد تعزیتست گفت مرا باری نیست،

همچنان کآن زاهد اندر سالِ قحط * بود او خندان و گریان جملهٔ رَهْط
پس بگفتندش چه جایِ خنده‌است * قحط بیخِ مؤمنان بر کنده‌است
رحمت از ما چشمِ خود بر دوختست * زآفتابِ تیز صحرا سوخته‌است
کشت و باغ و رز سیه استاده‌است * در زمین نَم نیست نه بالا نه پست
خلق می‌میرند زین قحط و عذاب * ده ده و صد صد چو ماهی دُور از آب
بر مسلْمانان نمی‌آری تو رَحْم * مؤمنان خویشند و یك تن شَحْم و لَحْم
رنجِ یك جُزوی زتن رنجِ همه‌ست * گر دَمِ صُلح است یا خود مَلْحَمه‌ست
گفت در چشمِ شما قحطست این * پیشِ چشمم چون بهشتست این زمین
من همی‌بینم بهر دشت و مکان * خُوشها انبُه رسیده تا میان
خُوشها در موج از بادِ صبا * پُر بیابان سبزتر از گَنْدَنا
زآزمون من دست بر وی می‌زنم * دست و چشمِ خویش‌را چون بر کَنَم
یارِ فرعونِ تنید ای قومِ دون * زآن نماید مر شمارا نیل خون
یارِ موسیٔ خِرَد گردید زود * تا نماند خون و بینید آبِ رود

(۲۲٤۰) B تشنه او اندر بیابان دراز.
Heading: Bul. کثرت عیال. Bul. که چه هنگام. A گفت باری مراست.
(۲۲٤۵) H نی بالا نی پست, and so A. Bul. بالا و پست.
(۲۲٤۷) A خویشند یك تن. (۲۲۵۱) A بر بیابان. (۲۲۵۲) A باز فرعون.
(۲۲۵٤) A باز موسی.

قشرهای خشك را جا آتش‌است * قشرِ پیوسته بمغزِ جان خوش‌است
مغز خود از مرتبهٔ خوش برترست * برترست از خوش که لذّت گُستَرست
این سخن پایان ندارد باز گرد * تا بر آرد مُوسِیَم از بحر گَرْد
در خورِ عقلِ عوامّ این گفته شد * از سخن باقیٔ آن بنْهفته شد
زرِّ عقلت ریزه‌است ای مُتّهَم * بر قُراضه مُهرِ سِکّه چون نهم
عقلِ تو قسمت شده بر صد مُهِم * بر هزاران آرزو و طِمّ و رِم
جمع باید کرد اجزارا بعشق * تا شوی خوش چون سَمَرْقند و دِمِشْق
جَو جَوی چون جمع گردی زِاشْتباه * پس توان زد بر تو سکّهٔ پادشاه
ور زِمِثْقالی شوی افزون تو خام * از تو سازد شه یکی زرّینه جام
پس برو هم نام و هم القابِ شاه * باشد و هم صورتش ای وصل‌خواه
تا که معشوقت بود هم نان هم آب * هم چراغ و شاهد و نُقل و شراب
جمع کن خودرا جماعت رحمتست * تا توانم با تو گفتن آنچ هست
زانك گفتن از برای باوریست * جانِ شِرْك از باورئ حق بریست
جانِ قسمت گشته بر حَشْوِ فلك * در میانِ شصت سودا مُشْتَرَك
پس خموشی به دهد اورا ثُبوت * پس جوابِ احمقان آمد سُکوت
این همی‌دانم ولی مستئ تن * می‌گشاید بی مرادِ من دَهن
آنچنانك از عَطْسه و از خامیاز * این دهان گردد بناخواهِ تو باز

(٢٢٨٣) A جان آتش‌است.
(٢٢٨٤) A مغز خودرا مرتبه.
(٢٢٨٦) ABK این سخن.
(٢٢٨٧) AB مهر و سکّه.
(٢٢٩١) B شاه یك زرّینه.
(٢٢٩٢) AH نان و آب.
(٢٢٩٥) A یاوربست. A یاورئ حق.
(٢٢٩٧) A خموشی چه دهد.

برقِ آبینه‌ست لامع از نَمَد * گر نماید آینه تا چون بود
از هزاران می‌نگویم من یکی * زآنك آگندست هر گوش از شکی
پیشِ وَهْم این گفت مژده دادنست * عقل گوید مژده چه نقدِ منست

قصّهٔ فرزندان عُزَیْر علیه السّلٰم کی از پدر احوال پدر می پرسیدند می‌گفت آری دیدمش می‌آید بعضی شناختندش بیهوش شدند بعضی نشناختند می‌گفتند خود مژده داد این بیهوش شدن چیست،

همچو پورانِ عُزَیْر اندر گذر * آمده پُرسان زاحوالِ پدر
گشته ایشان پیر و باباشان جوان * پس پدرشان پیش آمد ناگهان
پس بپرسیدند ازو کای رهگذر * از عُزَیرِ ما عجب دارے خبر
که کسی‌مان گفت کامروز آن سَنَد * بَعْدِ نومیدی زبیرون می‌رسد
گفت آری بعدِ من خواهد رسید * آن یکی خوش شد چو این مژده شنید
بانگ می‌زد کای مُبَشّر باش شاد * وآن دگر بشْناخت بیهوش اوفتاد
که چه جای مژده‌است ای خیره‌سَر * که در افتادیم در کانِ شکر
وَهْم‌را مژده‌ست و پیشِ عقل نَقْد * زآنك چشمِ وَهْم شد محجوبِ فَقْد
کافران‌را دَرْد و مؤمن‌را بشیر * لیك نقدِ حال در چشمِ بصیر
زآنك عاشق در دَمِ نقدست مست * لاجرم از کفر و ایمان برترست
کفر و ایمان هر دو خود دربانِ اوست * کوست مغز و کفر و دین اورا دو پوست
کفر قِشْرِ خشكِ رُو بر تافته * باز ایمان قشرِ لذّت یافته

(۲۲۶۸) A in marg. خود for تا.
Heading: ABK om. علیه السّلٰم. B عزیر میگفت آری. ABK Bul. این بیهوشی چیست.
(۲۲۷۲) K چون for پس. (۲۲۷٤) Bul. امروز.
(۲۲۷۵) AB آن مژده.
(۲۲۸۰) Bul. دمبدم نقدست و مست.

این خرد از گور و خاکی نگْذرد * وین قَدَم عرصهٔ عجایب نسْپرد
زین قَدَم وین عقل رَو بیزار شو * چشمِ غَیْبی جُوی و برخوردار شو
همچو موسی نور کَی یابد زجَیْب * سُخرهٔ اُستاد و شاگردِ کتاب
زین نظر وین عقل نآید جز دوار * پس نظر بگْذار و بگْزین انتظار
از سخن‌گویی مجُویید ارتفاع * منتظررا به زگفتن استماع
مَنْصبِ تعلیم نوعِ شهوتست * هر خیالِ شهوتی در ره بُتست
گر بفضلش پی ببُردی هر فَضول * کَی فرستادی خدا چندین رسول
عقلِ جُزْوی همچو برقست و درخش * در درخْشی کَی توان شد سوی وَخْش
نیست نورِ برق بهرِ رهبری * بلك امرست ابررا که می‌گری
برقِ عقلِ ما برای گریه‌است * تا بگرید نیستی در شوقِ هست
عقلِ کودك گفت برکُتّاب تَن * لیك نتْواند بخود آموختن
عقلِ رنجور آردش سوی طبیب * لیك نبْود در دوا عقلش مُصیب
نك شیاطین سوی گردون می‌شدند * گوش بر اسرارِ بالا می‌زدند
می‌ربودند اندکی زآن رازها * تا شُهُب می‌راندشان زود از سما
که رَوید آنجا رسولی آمدست * هرچ میخواهید زو آید بدست
گر همی‌جویید دُرِّ بی‌بها * اُدْخُلوا الْأَبْیاتَ مِنْ أَبْوابِها
می‌زن آن حلقهٔ دَر و بر باب بیست * از سوی بامِ فَلَکْتان راه نیست
نیست حاجتتان بدین راهِ دراز * خاکیی‌را داده‌ایم اسرارِ راز
پیشِ او آیید اگر خاین نیید * نَیْشکَر گردید ازو گرچه نَیید
سبزه رُویاند زخاکت آن دلیل * نیست کم از سُمِّ اسبِ جبرئیل
سبزه گردی تازه گردی در نَوی * گر تو خاكِ اسبِ جبْریلی شوی

(۲۲۱۲) A گور خاکی.
(۲۲۱٤) Bul. شاگرد کتیب.
(۲۲۱۷) B نوعی. A Bul. خیالی.
(۲۲۱۸) A ره ببردی.
(۲۲۲۱) AH بر شوق, corr. in H.
(۲۲۲٦) B ازو آید.
(۲۲۳۰) B گردید اگرچه خود نیید.
(۲۲۳۲) Bul. از نوی.

تفسیر این حدیث کی إِنِّی لَأَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ فی كُلِّ یَوْمٍ سَبْعِینَ مَرَّةً ،

همچو پیغمبر زگفتن وز نثار * توبه آرم رُوزْ من هفتاد بار
لیك آن مستی شود توبه‌شكن * مُنْسِی است این مستئ تن جامه‌كَن
حكمتِ اظهارِ تاریخِ دراز * مستیی انداخت بر دانای راز
رازِ پنهان با چنین طبل و عَلَم * آبِ جُوشان گشته از جَفَّ اَلْقَلَم
رحمتِ بی‌حَد روانه هر زمان * خفته‌اید از دَرْكِ آن ای مردمان
جامهٔ خفته خورد از جُویْ آب * خفته اندر خواب جُویای سراب
می‌دود كآنجای بُوی آب هست * زین تفكّر راه‌را بر خویش بست
زآنك آنجا گفت زینجا دُور شد * بر خیالی از حَقی مهجور شد
دُورْبینانند و بس خُفته‌روان * رحمتی آریدشان ای ره‌روان
من ندیدم تشنگی خواب آورد * خواب آرد تشنگئ بی‌خِرَد
خود خِرَد آنست كو از حق چرید * نه خِرَد كآنرا عُطارد آورید

* بیان آنك عقل جزوی تا بگور بیش نبیند در باقی مقلّد اولیا و انبیاست ،

پیش‌بینئ این خِرَد تا گور بود * وآنِ صاحب‌دل بنَفْخِ صُور بود

Heading: ABK Bul. در تفسیر. Bul. حدیث شریف.
(۲۲۰۰) ABGHK پیغامبر. (۲۲۰۲) B حكمت و اظهار.
(۲۲۰٤) A دوانه. (۲۲۰۵) K جویان سراب. (۲۲۰٦) BHK می‌رود.
(۲۲۰۷) B ازینجا. (۲۲۱۰) A عطارد آفرید.
Heading: A و باقی. Bul. انبیا و اولیاست.
(۲۲۱۱) AH پیش‌بینئ آن بنفخ صور بود, corr. in marg. H. G بنفح.

ورنه گرچه مُستعدّ و قابلی * مَسْخ گردی تو زلافِ کاملی
هم زاستعداد وا مانی اگر * سَر کَشی زاُستادِ راز و با خبر
صبر کن در موزه‌دوزی تو هنوز * ور بوی بی‌صبر گردی پاره‌دوز
کُهنه‌دُوزان گر بُدیشان صبر و حِلم * جمله نَوْدُوزان شدندی هم بِعِلم
پس بکوشی و بآخر از کلال * هم تو گویی خویش کالعَقلُ عِقال
همچو آن مردِ مُفَلْسِف روزِ مرگ * عقل‌را می‌دید بس بی بال و برگ
بی غرض می‌کرد آن دَم اعتراف * کز ذکاوت راندیم اسب از گزاف
از غُروری سَر کشیدیم از رجال * آشنا کردیم در بحرِ خیال
آشنا هیچست اندر بحرِ رُوح * نیست اینجا چاره جز کشتیِّ نُوح
این چنین فرمود آن شاهِ رُسُل * که منم کشتی درین دریای کُل
یا کسی کو در بصیرتهای من * شد خلیفهٔ راستی بر جایِ من
کشتیِ نُوحیم در دریا که تا * رُو نگردانی زکشتی ای فَتَی
همچو کَنْعان سوی هر کوهی مرَو * از نُبی لا عاصِمَ اَلْیَوْمَ شنو
می‌نماید پست این کشتی زبَنْد * می‌نماید کوهِ فکرت بس بلند
پست منگر هان و هان این پست‌را * بنگر آن فضلِ حقِ پیوست‌را
در عُلُوِّ کوهِ فکرت کم نگر * که یکی موجش کند زبر و زبر
گر تو کنعانی نداری باورم * گر دو صد چندین نصیحت پَرْوَرم
گوشِ کنعان کَی پذیرد این کلام * که بَرُو مُهرِ خدایست و خِتام
کَی گذارد موعظه بر مُهرِ حق * کَی بگرداند حَدَث حکمِ سَبَق
لیك می‌گویم حدیثِ خوش‌پَیی * بر امیدِ آنك تو کنعان نهٔ

(۲۲۵۰) ABHK Bul. om. و. In H راد is given as a variant of راز.
(۲۲۵۳) Bul. پس بکوشی. (۲۲۵٤) Bul. بی بار و برگ. (۲۲۵۷) AB Bul. نیست آنجا.
(۲۲۶۳) Bul. هان هان. (۲۲٦٤) ABHK Bul. در بلندیّ کوه.
(۲۲۶۵) A Bul. نصیحت آورم, which is given in H as a variant.
(۲۲۶۸) Bul. کنعان نبی.

سبزهٔ جان‌بخش کآنرا سامری * کرد در گوساله تا شد گوهری
جان گرفت و بانگ زد زآن سبزه او * آنچنان بانگی که شد فتنهٔ عدو
گر امین آیید سوی اهلِ راز * وا رهید از سرکُله مانندِ باز
سرکُلاه چشم‌بندد گوش‌بند * که ازو بازست مسکین و نژند
زآن کُلَه مر چشمِ بازان‌را سدست * که همهٔ میلش سوی جنسِ خودست
چون بُرید از جنس با شه گشت یار * بر گشاید چشمِ اورا بازدار
راند دیوان‌را حق از مِرصادِ خویش * عقلِ جُزوی‌را زاستبدادِ خویش
که سَری کم کُن نهٔ تو مُستَبِد * بلك شاگردِ دلی و مُستَعِد
رَو بر دل رَو که تو جُزوِ دلی * هین که بندهٔ پادشاهِ عادلی
بندگیِ او به از سلطانیست * که أَنا خَیْرٌ دَمِ شیطانیست
فرق بین و برگزین تو ای حَبیس * بندگیِ آدم از کِبْرِ بلیس
گفت آنك هست خورشید ره او * حرفِ طُوبَی هرکه ذَلَّت نَفْسُهُ
سایهٔ طُوبَی ببین و خوش بخُسپ * سَر بنه در سایه بی سَرکَش بخسپ
ظِلِّ ذَلَّتْ نَفْسُهُ خوش مَضْجَعیست * مُسْتَعِدّ آن صفارا مَهْجَعیست
گر ازین سایه رَوی سوی مَنی * زود طاغی گردی و ره گُم کُنی

بیان آنك یا أَیُّها الَّذِینَ آمَنُوا لا تُقَدِّمُوا بَیْنَ یَدَیِ اللهِ وَرَسُولِهِ،

چون نبی نیستی زاُمّت باش * چونك سلطان نهٔ رعیّت باش

پس بِرَو خاموش باش از انقیاد * زیرِ ظِلِّ امرِ شیخ و اوستاد

(٢٢٣٦) Bul. و گوش‌بند. (٢٢٤٠) B گه مخور خودرا نهٔ. (٢٢٤١) Bul. زود بر دل رو.

Heading: After رعیّت باش A has پس‌رو خاموش باش از خود زحمتی و رای متراش, and so BK, which have رایی متراش. A later hand has written in G the same words which occur in BK. The text of H is illegible here. Bul. has:

پسرو خامشان و خاموش باش * وز خودی رای و زحمتی متراش

(٢٢٤٨) AB Bul. پس‌رو خاموش. AH Bul. زیر سایهٔ, corr. in H. B شیخ با مُراد.

کم همی‌افتی تو در رُو بهرِ چیست * یا مگر خود جانِ پاکت دولتیست
در سر آیم هر دمر و زانو زنم * پوز و زانو زآن خطا پُرخون کنم
کژ شود پالان و رَختم بر سرم * وز مُکاری هر زمان زخمی خورم
همچو کم‌عقلی که از عقلِ تباه * بشْکند توبه بهر دم در گناه
مَسْخرهٔ ابلیس گردد در زمن * از ضعیفیِ رأی آن توبه‌شکن
در سر آید هر زمان چون اسبِ لنگ * که بود بارش گران و راه سنگ
می‌خورد از غیب بر سر زخم او * از شکستِ توبه آن ادبارخُو
باز توبه می‌کند با رایِ سُست * دیو یك تُف کرد و توبه‌ش‌را سُکُست
ضعف اندر ضعف و کبرش آنچنان * که بخواری بنْگرد در واصلان
ای شتر که تو مثالِ مؤمنی * کم فُتی در رُو و کم بینی زنی
تو چه داری که چنین بی آفتی * بی عِثاری و کم اندر رُو فُتی
گفت گرچه هر سعادت از خداست * در میانِ ما و تو بس فرقهاست
سرْبلندم من دو چشمِ من بلند * بینشِ عالی امانست از گزند
از سرِ که من ببینم پایِ کوه * هر گو و هموار را من تُوه تُوه
همچنان که دید آن صدرِ اجل * پیشِ کارِ خویش تا روزِ اجل
آنچ خواهد بود بعد بیست سال * داند اندر حال آن نیکوخصال
حالِ خود تنها ندید آن متّقی * بلك حالِ مَغْربی و مَشْرقی
نور در چشم و دلش سازد سکَن * بهرِ چه سازد پیِ حُبُّ ٱلْوَطَن
همچو یوسف کو بدید اوّل بخواب * که سجودش کرد ماه و آفتاب

(۲۲۸۰) A تو در ره. B تو بر رو.
(۲۲۸۱) B بر سر آیم. A هر زمان زانو زنم.
(۲۲۸۳) AH از گناه.
(۲۲۸٤) A Bul. تخرهٔ ابلیس
(۲۲۸۷) AG توبش‌را. A Bul. شکست.
(۲۲۸۸) Bul. بر واصلان.
(۲۲۸۹) B بر رو.
(۲۲۹۰) B بی عثوری.
(۲۲۹۲) Bul. چشم عالی‌را امانست.
(۲۲۹۵) K Bul. دید اندر حال.

آخر این اِقرار خواهی کرد هین * هم زاوّل روزْ آخررا ببین
می‌توانی دید آخررا مکن * چشمِ آخربینت‌را کُور کَهُن
هرك آخربین بود مسعودوار * نبْودش هر دم زرَه رفتن عِثار
گر نخواهی هر دمی این خُفْت‌خیز * کن زخاكِ پایِ مردے چشم تیز
کُحلِ دیده ساز خاكِ پاش‌را * تا بیَنْدازی سَرِ اوباش‌را
که ازین شاگردی و زین افتقار * سوزنی باشی شوی تو ذو اَلْفَقار
سُرمه کن تو خاكِ هر بگزیده‌را * هم بسوزد هم بسازد دیده‌را
چشمِ اُشتر زآن بود بس نُوربار * کو خورد از بهرِ نورِ چشم خار

قصّهٔ شکایت استر با شتر کی من بسیار در رُو می‌افتم در راه رفتن تو کم در رُوی می‌آیی این چراست، و جواب گفتن شتر اورا،

اُشتری‌را دید روزی استری * چونك با او جمع شد در آخُری
گفت من بسیار می‌افتم برُو * در گریوه و راه و در بازار و کو
خاصه از بالای کُه تا زیرِ کوه * در سر آیم هر زمانی از شکوه

(۲۲۶۹) G روزْ with *sukún* as in text. (۲۲۷۰) ABHK Bul. کور و کهن.

(۲۲۷۱) A مسعود دار. B هرکه آخربین بود از دور دور ABHK Bul. بره رفتن, corr. in H. B نبود او هر دم بره رفتن عثور, with او suppl. above.

(۲۲۷۲) HK Bul. خفت و خیز. H مردی, with م written as a variant above the final letter.

(۲۲۷۴) B و این افتقار.

Heading: Bul. اسنری باشتری. B om. رفتن. A در روی می‌افتی. Bul. بر روی می‌آیی. B گفتن شتر استررا, and so Bul.

(۲۲۷۸) A گریوه راه.

(۲۲۷۹) B بر سر آیم.

آن بَدِ عاریّتی باشد که او * آرد اقرار و شود او توبه‌جُو
همچو آدم زلّتش عاریّه بود * لاجرم اندر زمان توبه نمود
چونك اصلی بود جُرمِ آن بلیس * ره نبودش جانبِ توبهٔ نفیس
رَو که رَستی از خود و از خُویِ بَد * وز زبانهٔ نار و از دندانِ دد
رَو که اکنون دست در دولت زدی * در فکندی خود ببختِ سَرْمَدی
اُدْخُلِی تو فی عِبادی یافتی * اُدْخُلِی فی جَنَّتی در یافتی
در عبادش راه کردی خویش‌را * رفتی اندر خُلد از راهِ خَفا
اِهْدِنا گفتی صِراطِ مُسْتَقیم * دستِ تو بگْرفت و بُردت تا نعیم
نار بودی نور گشتی ای عزیز * غُوره بودی گشتی انگور و مویز
اختری بودی شدی تو آفتاب * شاد باش اللّه اَعْلَمْ بِالصَّواب
ای ضیآء الْحَقّ حُسام الدّین بگیر * شهدِ خویش اندر فکن در حوضِ شیر
تا رهد آن شیر از تغییرِ طعم * یابد از بحرِ مَزَه تکثیرِ طعم
متّصل گردد بدآن بحرِ اَلَسْت * چونك شد دریا زهر تغییر رَست
مَنْفَذی یابد در آن بحرِ عسل * آفتی‌را نبْود اندر وی عمل
غُرّه کن شیرْوار ای شیرِ حق * تا رود آن غُرّه بر هفتم طبق
چه خبر جانِ ملولِ سیررا * کی شناسد موش غُرّهٔ شیررا
بر نویس احوالِ خود با آبِ زر * بهرِ هر دریادلی نیکوگهر
آبِ نیلست این حدیثِ جانفزا * یا ربَش در چشمِ قِبْطی خون نما

(۲۴۱۶) A کی رستی. AH وز خوی.
(۲۴۱۸) Bul. فادخلی تو. A Bul. in the second hemistich در یافتی.
(۲۴۲۰) B و برد آن تا نعیم.
(۲۴۲۷) B تا هفتم.

از پس ده سال بلك بیشتر * آنچ یوسف دیده بُد بر کرد سر
نیست آن یَنْظُرْ بِنُورِ اللّه گزاف * نورِ ربّانی بود گردون‌شکاف
نیست اندر چشمِ تو آن نور رَو * هستی اندر حسِّ حیوانی گرَو
تو زضعفِ چشم بینی پیشِ پا * تو ضعیف و هم ضعیفت پیشوا
پیشوا چشمست دست و پای‌را * کو ببیند جای‌را ناجای‌را
دیگر آنك چشمِ من روشن‌ترست * دیگر آنك خِلْقتِ من اطهرست
زآنك هستم من زاَوْلادِ حلال * نه زاَوْلادِ زِنا واَهْلِ ضلال
تو زاولادِ زنایی بی گمان * تیر کژ پرّد چو بَد باشد کمان

تصدیق کردن استر جوابهای شتررا و اقرار آوردن بفضل او بر خود و ازو استعانت خواستن و بدو پناه گرفتن بصدق و نواختن شتر اورا و ره نمودن و یاری دادن پدرانه و شاهانه،

گفت استر راست گفتی ای شتر * این بگفت و چشم کرد از اشك پُر
ساعتی بگْریست و در پایش فتاد * گفت ای بگْزیدهٔ رَبُّ الْعِباد
چه زیان دارد گر از فرخندگی * در پذیری تو مرا در بندگی
گفت چون اقرار کردی پیشِ من * رَو که رَستی تو زآفاتِ زمن
دادی انصاف و رهیدی از بلا * تو عَدُو بودی شدی زاَهْلِ وَلا
خُویِ بَد در ذاتِ تو اصلی نبود * کز بَدِ اصلی نیاید جز جُحود

(۲٤۰۱) ABH هست اندر حسّ, corr. in H.
(۲٤۰۳) A جای و هم ناجای‌را, with و هم suppl. above.
(۲٤۰٤) A اطهرست. (۲٤۰٦) B چو کژ باشد.
Heading: B جوابات اشتررا. Bul. نواختن اشتر استررا.
(۲٤۱۱) GH وَلّا as in text.
(۲٤۱۲) B ذات او.

ای برادر این گِرِه‌را چاره چیست * گفت این‌را او خورد کو متّقیست
متّقی آنست کو بیزار شد * از رهِ فرعون و موسی‌وار شد
قومِ موسی شو بخور این آب‌را * صُلح کن با مَه ببین مهتاب‌را
صد هزاران ظلمتست از خشمِ تو * بر عِبادِ اللّه اندر چشمِ تو
خشم بنْشان چشم بگْشا شاد شو * عِبْرت از یاران بگیر استاد شو
کَی طُفَیْلِ من شوی در اغتراف * چون ترا کُفریست همچون کوهِ قاف
کوه در سوراخِ سوزن کَی رود * جز مگر کآن رشتهٔ یکتا شود
کوه‌را کَه کن باستغفار و خوش * جامِ مغفوران بگیر و خوش بکش
تو بدین تزویر چون نوشی از آن * چون حرامش کرد حق بر کافران
خالقِ تزویر تزویرِ ترا * کَی خرد ای مُفْتَرِیِٔ مُفْتَرا
آلِ موسی شو که حیلت سود نیست * حیله‌ات بادِ تهی پیمودنیست
زَهره دارد آب کز امرِ صَمَد * گردد او با کافران آبی کُنَد
یا تو پنداری که تو نان میخوری * زهرِ مار و کاهِشِ جان میخوری
نان کجا اصلاحِ آن جانی کند * کو دل از فرمانِ جانان بر کَنَد
یا تو پنداری که حرفِ مثنوی * چون بخوانی رایگانش بشْنوی
یا کلامِ حِکمت و سِرِّ نهان * اندر آید زَغبه در گوش و دهان
اندر آید لیک چون افسانها * پوست بنْماید نه مغزِ دانها
در سَر و رُو در کشیده چادری * رُو نهان کرده زچشمت دلبری

(۲۴۴۵) Bul. که متّقیست. (۲۴۴۶) A از رهی. Bul. om. و.
(۲۴۴۷) A بخواه این آبرا. (۲۴۴۸) A الله شد اندر.
(۲۴۵۱) AH جز مگر کآن کوه برگ که شود, corr. in marg. H, and so BK Bul., which have آن instead of کآن. The reading کوه برگ که is given in marg. G as a variant.
(۲۴۵۲) AB Bul. باستغفار خوش. H جام فغفوری, corr. in marg.
(۲۴۵۶) Bul. آبی دهد. (۲۴۵۷) AHK زهر و مار.
(۲۴۵۸) K جان کجا. BHK Bul. از فرمان جان‌ده, corr. in marg. H.
(۲۴۵۹) A حرفی. (۲۴۶۰) A رعبه. Bul. رغبه. (۲۴۶۱) AH مغز و دانها.

لابه کردن قبطی سبطی‌را کی یك سبو بنیّت خویش از نیل پُر کن و بر لب من نه تا بخورم بحقّ دوستی و برادری کی سبو که شما سبطیان بهر خود پُر می‌کنید از نیل آب صافست و سبو کی ما قبطیان پُر می‌کنیم خون صافست،

من شنیدم که در آمد قِبْطیی * از عطش اندر وثاقِ سِبْطیی
گفت هستم یار و خویشاوندِ تو * گشته‌ام امروز حاجتمندِ تو
زآنك موسی جادُوی کرد و فسون * تا که آبِ نیل ما را کرد خون
سبطیان زو آبِ صافی میخورند * پیشِ قبطی خون شد آب از چشم‌بند
قبط اینَك می‌مُرند از تشنگی * از پیِ اِدبارِ خود یا بَدْرَگی
بهرِ خود یك طاس‌را پُرآب کن * تا خورد از آبت این یارِ کهن
چون برای خود کنی آن طاس پُر * خون نباشد آب باشد پاك و حُر
من طُفَیْلِ تو بنوشم آب هم * که طُفَیْلی در تَبَع بجْهد زغم
گفت ای جان و جهان خدمت کنم * پاس دارم ای دو چشمِ روشنم
بر مرادِ تو رَوَم شادی کنم * بندهٔ تو باشم آزادی کنم
طاس‌را از نیلِ او پُر آب کرد * بر دهان بنْهاد و نیمی‌را بخورد
طاس‌را کژ کرد سوی آب‌خواه * که بخور تو هم شد آن خونِ سیاه
باز ازین سو کرد کژ خون آب شد * قبطی اندر خشم و اندر تاب شد
ساعتی بنْشست تا خشمش برفت * بعد از آن گفتش که ای صَمْصامِ زفت

Heading: A لاوه کردن. Bul. بر نیّت. (٢٤٣٣) A دانك موسی.
(٢٤٣٥) AB Bul. قبطیان نك. K قبطی اینك. BGHK می‌مُرند. K gives می‌مرد as a correction. (٢٤٣٧) A چون نباشد پاك باشد پاك حر. (٢٤٤٠) A بر مراد تو دوم.
(٢٤٤١) A om. و. (٢٤٤٣) Bul. باز این سو. A om. کژ and has آن suppl. above.
(٢٤٤٤) B کای صمصام.

از چه بس بی‌پاسخست این نقشِ نیك * که نمی‌گوید سَلامم‌را عَلَیْك
می‌نجنباند سَر و سَبْلت زجُود * پاسِ آن که کردمش من صد سجود
حقّ اگرچه سر نجنباند برون * پاسِ آن ذوقی دهد در اندرون
که دو صد جنبیدنِ سَر ارزد آن * سَر چنین جنباند آخر عقل و جان
عقل‌را خدمت کنی در اجتهاد * پاسِ عقل آنست کافزاید رَشاد
حق نجنباند بظاهر سَر ترا * لیك سازد بر سَران سَرْوَر ترا
مر ترا چیزی دهد یزدانِ نهان * که سجودِ تو کنند اهلِ جهان
آنچنانك داد سنگی‌را هنر * تا عزیزِ خلق شد یعنی که زر
قطرهٔ آبی بیابد لطفِ حق * گوهری گردد بَرَد از زر سَبَق
جسم خاکست و چو حق تابیش داد * در جهان‌گیری چو مَه شد اوستاد
هین طلسمست این و نقشِ مرده‌است * احمقانرا چشمش از ره بُرده‌است
می‌نماید او که چشمی می‌زند * ابلهان سازیده‌اند اورا سَنَد

درخواستن قبطی دعای خیر و هدایت از سبطی و دعا کردن سبطی قبطی‌را بخیر و مستجاب شدن از اکرم الاکرمین و ارحم الراحمین،

گفت قبطی تو دعایی کن که من * از سیاهیِ دل ندارم آن دهن
که بود که قُفْلِ این دل وا شود * زشت‌را در بزمِ خوبان جا شود

(٢٤٨٢) G از چه پس. B آن نقش. In G the first letter of نیك is written with one dot above and three below, *i.e.* پیك. (٢٤٨٨) A کند اهل.

(٢٤٨٩) In A vv. ٢٤٨٩—٩٠ follow vv. ٢٤٩١—٢, but the error is rectified in marg.

(٢٤٩١) A چشم خاکست. (٢٤٩٢) B جسمش از ره.

Heading: B مستجاب شدن دعا.

(٢٤٩٥) B تا بود که. A فا شود.

شاه‌نامه یا کلیله پیشِ تو * همچنان باشد که قرآن از عتو
فرق آنگه باشد از حقّ و مجاز * که کند کُحلِ عنایت چشم باز
ورنه پُشك و مُشك پیشِ اَخْشَمی * هر دو یکسانست چون نبْود شَمی
خویشتن مشغول کردن از ملال * باشدش قصد از کلامِ ذو الجلال
کآتشِ وسواس‌را و غُصّه‌را * زآن سخن بنْشاند و سازد دوا
بهرِ این مقدارِ آتش شاندن * آبِ پاك و بَوْل یکسان شد بفَن
آتشِ وسواس‌را این بول و آب * هر دو بنْشانند همچون وقتِ خواب
لیك گر واقف شوی زین آبِ پاك * که کلامِ ایزدست و رُوحْناك
نیست گردد وسوسهٔ کُلّی زجان * دل بیابد ره بسوی گلستان
زآنك در باغی و در جُوبی پَرَد * هرك از سِرِّ صُحُف بویی بَرَد
یا تو پنداری که رُویِ اولیا * آنچنانك هست می‌بینیم ما
در تعجّب مانده پیغمبر از آن * چون نمی‌بینند رُویَم مؤمنان
چون نمی‌بینند نورِ رُوم خلق * که سَبَق بُردست بر خورشیدِ شَرْق
ور همی‌بینند این حیرت چراست * تا که وَحْی آمد که آن رُو در خَفاست
سوی تو ماه است و سوی خلق ابر * تا نبینند رایگان رُویِ تو گبر
سوی تو دانه‌است و سوی خلق دام * تا ننوشد زین شرابِ خاص عام
گفت یزدان که تَرٰاهُمْ یَنْظُرُون * نقشِ حمّامند هُمْ لا یُبْصِرُون
می‌نماید صورت ای صورت‌پرست * کآن دو چشمِ مردهٔ او ناظرست
پیشِ چشمِ نقش می‌آری ادب * کو چرا پاسم نمی‌دارد عجب

(۲٤٦٥) B مثك و پشك. (۲٤۷۰) A و روحپاك; in marg. و روح پاك.
(۲٤۷۲) BH در جوبی برد. (۲٤۷٤) ABH ماند. BGHK پیغامبر.
(۲٤۷٥) A om. بر and has از suppl. above.
(۲٤۷۸) G دانست. A خاص و عام.
(۲٤۷۹) Bul. تریهم. ABH حمّامند و هم.
(۲٤۸۰) A صورت و صورت‌پرست. BHK om. ای, which is suppl. above in H.
(۲٤۸۱) A گوی چون پاسم. BHK گوبی چون پاسم, corr. in H.

کافیَم بدهم ترا من جملهٔ خَیر * بی سبب بی واسطهٔ یاریِ غَیر
کافیم بی نان ترا سیری دهم * بی سپاه و لشکرت میری دهم
بی بهارت نرگس و نسرین دهم * بی کتاب و اوستا تلقین دهم
کافیَم بی داروَت درمان کنم * گوررا و چاه‌را میدان کنم
موسی‌را دل دهم با یك عصا * تا زند بر عالمی شمشیرها
دستِ موسی‌را دهم یك نور و تاب * که طپانچه می‌زند بر آفتاب
چوب‌را ماری کنم من هفت‌سَر * که نزاید ماده مار اورا زنَر
خون نیامیزم در آبِ نیلِ من * خود کنم خون عینِ آبش‌را بفن
شادیَت‌را غم کنم چون آبِ نیل * که نیابی سوی شادیها سبیل
باز چون تجدیدِ ایمان بر تنی * باز از فرعون بیزاری کُنی
موسیِ رحمت ببینی آمده * نیلِ خون بینی ازو آبی شده
چون سرِ رشته نگه داری درون * نیلِ ذوقِ تو نگردد هیچ خون
من گمان بُردم که ایمان آورم * تا ازین طوفانِ خون آبی خورم
من چه دانستم که تبدیلی کند * در نهادِ من مرا نیلی کند
سوی چشمِ خود یکی نیلم روان * بر قرارم پیشِ چشمِ دیگران
همچنانك این جهان پیشِ نبی * غرقِ تسبیحست و پیشِ ما غبی
پیشِ چشمش این جهان پُرعشق و داد * پیشِ چشمِ دیگران مرده و جماد
پست و بالا پیشِ چشمش تیزرَو * از کلوخ و خشت او نکته‌شنو
با عوام این جمله بسته و مرده * زین عجب‌تر من ندیدم پرده

(٢٥٢٠) Suppl. in marg. A. AH Bul. بی داروبت.
(٢٥٢١) Suppl. in marg. A. A با عالی. (٢٥٢٢) A اورا نه نر.
(٢٥٢٤) B خون کنم خون.
(٢٥٢٧) A سوی رحمت هرکه بینی, with هرکه suppl. above.
(٢٥٣١) Bul. یکی نیلی روان.
(٢٥٣٢) ABHK Bul. پیش ما ابی. G gives ابی as a variant, and H غبی.
(٢٥٣٣) A مرده جماد. (٢٥٣٤) Bul. کلوخ و سنگ او.

مَسْخی از تو صاحبِ خوبی شود * یا بلیسی باز کرّوبی شود
یا بفرّ دستِ مَرْیَم بویِ مُشك * یابد و ترّی و میوه شاخِ خشك
سبطی آن دم در سجود افتاد و گفت * کای خدای عالِم جهْر و نهفت
جز تو پیش کی بر آرد بنده دست * هم دعا و هم اجابت از توست
هم زاوّل تو دهی میلِ دعا * تو دهی آخر دعاهارا جزا
اوّل و آخر توی ما در میان * هیچ هیچی که نیاید در بیان
این چنین می‌گفت تا افتاد طشت * از سرِ بام و دلش بی‌هوش گشت
باز آمد او بهوش اندر دعا * لَیْسَ لِلْإِنْسانِ إِلّا ما سَعَی
در دعا بود او که ناگه نعرهٔ * از دلِ قبطی بجَست و غُرّهٔ
که هلا بشْتاب و ایمان عرضه کن * تا ببُرّم زود زُنّارِ کهن
آتشی در جانِ من انداختند * مر بلیسی‌را بجان بنْواختند
دوستیِ تو و از تو ناشِکیفْت * حمد لِلّه عاقبت دستم گرفت
کیمیایی بود صحبتهای تو * کم مباد از خانهٔ دل پای تو
تو یکی شاخی بُدی از نخلِ خُلد * چون گرفتم او مرا تا خُلد بُرد
سَیْل بود آنك تنم‌را در ربود * بُرد سَیْلم تا لبِ دریای جُود
من ببویِ آب رفتم سوی سَیْل * بحر دیدم در گرفتم کَیْل کَیْل
طاس آوردش که اکنون آب گیر * گفت رَو شد آبها پیشم حقیر
شربتی خوردم زاَللهُ اشْتَرَی * تا بمَحْشر تشنگی ناید مرا
آنك جُوی و چشمه‌هارا آب داد * چشمهٔ در اندرونِ من گشاد
این جگر که بود گرم و آب‌خوار * گشت پیشِ همّتِ او آب خوار
کافِ کافی آمد او بهرِ عباد * صِدْقِ وعدهٔ کهیعص

(۲٤۹۸) A افتاد گفت.   (۲٤۹۹) A از تو هست.
(۲۵۰۱) A می‌نیاید.   (۲۵۰۵) Bul. om. و.
(۲۵۱۲) B شد آب در چشمم حقیر.   (۲۵۱٤) K جو for جوی. A om. و.
(۲۵۱٦) Bul. آمد از بهر. G صدق without *iḍáfat*.

چون برآمد بر درخت آن زن گریست * چون زبالا سوی شوهر بنگریست
گفت شوهررا که ای مأبونِ رَد * کیست آن لوطی که بر تو می‌فتد
تو بزیرِ او چو زن بغنوده‌ٔ * ای فلان تو خود مخنّث بوده‌ٔ
گفت شوهر نه سَرت گویی بگشت * ورنه اینجا نیست غیرِ من بدشت
زن مکرّر کرد کآن با بَرْطَله * کیست بر پشتت فرو خفته هله
گفت ای زن هین فرود آ از درخت * که سَرت گشت و خَرِف گشتی تو سخت
چون فرود آمد بر آمد شوهرش * زن کشید آن مُول‌را اندر برش
گفت شوهر کیست آن ای روسپی * که ببالای تو آمد چون کَپی
گفت زن نه نیست اینجا غیرِ من * هین سَرت برگشته شد هرزه مَتَن
او مکرّر کرد بر زن آن سُخُن * گفت زن این هست از امرودْبُن
از سرِ امرودْبن من همچنان * کژ همی‌دیدم که تو ای قلتبان
هین فرود آ تا ببینی هیچ نیست * این همه تخییل از امرودبُنیست
هَزْل تعلیمست آنرا جِد شنو * تو مشو بر ظاهرِ هزلش گِرَو
هر جِدی هزلست پیشِ هازلان * هزلها جِدّست پیشِ عاقلان
کاهلان امرودْبُن جویند لیک * تا بدآن امرودْبُن راهیست نیک
نَقْل کن زآمْرودْبُن کاکنون بَرُو * گشتهٔ تو خیره‌چشم و خیره‌رُو
این منی و هستیِٔ اوّل بود * که بَرُو دیده کژ و اَحْوَل بود
چون فرود آیی ازین امرودْبُن * کژ نماند فکرت و چشم و سخن
یك درختِ بخت بینی گشته این * شاخِ او بر آسمانِ هفتمین

(٣٥٤٧) B کای مابون.   (٣٥٥١) A کی زن.   (٣٥٥٢) Bul. کو ببالای.
(٣٥٥٤) AH زن که نیست. In H نه is given as a variant.
(٣٥٥٥) A کین هست.   (٣٥٥٧) Bul. امرودبنیست.
(٣٥٥٨) G هزلِ, with *iḍáfat*.   (٣٥٦٢) Bul. کین منی.
(٣٥٦٣) A کژ نماید. So H. in marg., with the following gloss: باعتبار این نسخه مصرع ثانی اوّل‌را صفتست و بیت ثانی جزاست معنی این بود که چون ازین درخت کژ نماینده فرود آیی یك درخت بخت بینی الی آخره

گورها یکسان بپیش چشم ما * روضه و حُفره بچشم اولیا
عامه گفتندی که پیغمبر تُرُش * از چه گشتست و شدست او ذوق‌کش
خاص گفتندی که سوی چشمتان * می‌نماید او تُرُش ای اُمّتان
یك زمان در چشم ما آیید تا * خندها بینید اندر هَلْ أَتَی
از سَرِ امرودْبُن بنْماید آن * منعکس‌صورت بزیر آ ای جوان
آن درختِ هستی‌است امرودْبُن * تا بر آنجایی نماید نَو کُهُن
تا بر آنجایی ببینی خارْزار * پُر زکَژْدُمهای خشم و پُر زمار
چون فرود آیی ببینی رایگان * یك جهان پُر گُلْرُخان و دایگان

حکایت آن زن پلیدکار کی شوهررا گفت کی آن خیالات از سر امرودْبُن می‌نماید ترا کی چنینها نماید چشم آدمی‌را سرِ آن امرودْبن، از سر امرودْبن فرود آی تا آن خیالها برود، و اگر کسی گوید کی آنچ آن مرد می‌دید خیال نبود جواب این مثالیست نه مثل، در مثال همین قدر بس بود کی اگر بر سر امرودْبن نرفتی هرگز آنها ندیدی خواه خیال خواه حقیقت،

آن زنی میخواست تا با مُولِ خود * بر زند در پیشِ شُویِ گولِ خود
پس بشوهر گفت زن کای نیکبخت * من بر آیم میوه چیدن بر درخت

(۲۰۳۷) ABGHK .پیغامبر (۲۰۴۰) A .ننماید (۲۰۴۲) BGK .کزدمهای
Heading: A om. ترا . Bul. چشم آدمی‌را از سر امرودبن و از سر . Bul. خیالات برود.
Bul. هرگز اینهارا . A om. هرگز . A om. کی after بس بود . B همین for این . B این مثالست.
(۲۰۴۴) A .تر زند (۲۰۴۵) A .که نیکبخت

تا بر آمد بی خود از موسی دعا * چون نظر افتادش اندر منتها
کین همه اِعجاز و کوشیدن چراست * چون نخواهند این جماعت گشت راست
امر آمد که اتّباعِ نوح کن * ترکِ پایان‌بینیٔ مشروح کن
زآن تغافل کن چو داعیٔ رهی * امرِ بَلِّغْ هست نبْود آن تهی
کمترین حِکْمت کزین اِلحاحِ تو * جلوه گردد آن لجاج و آن عتو
تا که ره بنْمودن و اضلالِ حق * فاش گردد بر همهٔ اهلِ فِرَق
چونك مقصود از وجود اِظهار بود * بایدش از پند و اِغوا آزمود
دیو الحاحِ غوایت می‌کند * شیخ اِلحاحِ هدایت می‌کند
چون پیاپی گشت آن امرِ شجون * نیل می‌آمد سراسر جمله خون
تا بنفسِ خویش فرعون آمدش * لابه می‌کردش دُوتا گشته قدش
کانچ ما کردیم ای سلطان مکن * نیست مارا رُویِ ایرادِ سخن
پاره پاره گردمت فرمان‌پذیر * من بعِزّت خوگرم سختم مگیر
هین بجُنبان لب برحمت ای امین * تا ببندد این دهانهٔ آتشین
گفت یا رَب می‌فریبد او مرا * می‌فریبد او فریبندهٔ ترا
بشْنوم یا من دهم هم خُدعه‌اش * تا بداند اصل‌را آن فَرْع‌کش
کاصْلِ هر مکری و حیله پیشِ ماست * هرچ بر خاکست اصلش از سماست
گفت حقّ آن سگ نیرزد هم بدآن * پیشِ سگ انداز از دُور استخوان
هین بجنبان آن عصا تا خاکها * وا دهد هرچه مَلَخ کردش فنا
وآن ملخها در زمان گردد سیاه * تا ببینند خلق تبدیل اله

(۲۵۸۳) B Bul. نخواهد.   (۲۵۸٤) BK Bul. کاتّباع.

(۲۵۸۵) AHK Bul. منگر آخر که تو داعیٔ رهی, and so G in marg. B که for چو. The hemistich printed in the text is given as a variant in marg. AH. AH نیست for هست.

(۲۵۸۷) AGH اهل و فرق.   (۲۵۹۲) G گردمت.

(۲۵۹٦) In H the word before بداند is written both as تا and یا.

(۲۵۹۷) B Bul. کاصل هر خدعه.   (۲۵۹۸) K هم بآن.

چون فرود آیی ازو گردی جدا * مُبْدَلش گرداند از رحمت خدا
زین تواضع که فرود آیی خدا * راست‌بینی بخشد آن چشم سرا
راست‌بینی گر بُدی آسان و زَب * مُصْطَفَی کی خواستی آنرا زرَب
گفت بنْما جُزو جُزْو از فوق و پست * آنچنانك پیشِ نو آن جُزْو هست
بعد از آن بر رَو بر آن امرودْبُن * که مبدَّل گشت و سبز از امرِ کُن
چون درختِ موسوی شد این درخت * چون سوی موسی کشانیدی تو رَخْت
آتش اورا سبز و خُرَّم می‌کند * شاخِ او إِنّی أَنا اللّه می‌زند
زیرِ ظِلّش جملهٔ حاجات روا * این چنین باشد اِلٰهی کیمیا
آن مَنی و هستیت باشد حلال * که دَرُو بینی صفاتِ ذو الجلال
شد درختِ کژ مقوَّم حق‌نُما * أَصْلُهُ ثابِتٌ وَفَرْعُهُ فی السَّما

باقیّ قصّهٔ موسی علیه السّلم،

کامدش پیغام از وَحْیِ مُهِم * که کژی بگْذار اکنون فاسْتَقِم
این درختِ تن عصای موسی‌است * کامْرش آمد که بِیَنْدازش زدست
تا ببینی خیرِ او و شرِّ او * بعد از آن بر گیر اورا زامْرِ هو
پیش از افگندن نبود او غیرِ چوب * چون بامْرش بر گرفتی گشت خوب
اوّل او بُد برگ‌افشان بَرّه‌را * گشت مُعْجِز آن گروهِ غَرّه‌را
گشت حاکم بر سَرِ فرعونیان * آبشان خون کرد و کف بر سَر زنان
از مَزارعشان بر آمد قحط و مرگ * از مَلَخهایی که میخوردند برگ

(٢٥٦٦) A گر فرود.   (٢٥٦٨) A جزو و جزو.
Heading: Bul. بقیهٔ قصهٔ حضرت موسی.
(٢٥٧٥) Bul. از آن وحی.
(٢٥٧٨) A افگندت. AB Bul. نبود آن.
(٢٥٧٩) H رغرّه‌را. In marg. H there is the gloss: فتح غین ایله غرّه إغرار و کسر ایله غفلت دیمکدر.   (٢٥٨١) AH قحط مرگ.

بی تَفِ آتش نگردد نفس خوب * تا نشد آهن چو اخگر هین مکوب
بی مجاعت نیست تن جُنبش کنان * آهنِ سردیست می‌کوبی بدان
گر بگرْید ور بنالد زار زار * او نخواهد شد مُسلْمان هوش دار
او چو فرعونست در قحط آنچنان * پیشِ موسی سَر نهد لابه کنان
چونك مُستغنی شد او طاغی شود * خر چو بار انداخت اِسْکیزه زند
پس فراموشش شود چون رفت پیش * کارِ او زآن آه و زاریهای خویش
سالها مَرْدی که در شهری بود * یك زمان که چشم در خوابی رود
شهرِ دیگر بیند او پُر نیك و بَد * هیچ در یادش نیاید شهرِ خود
که من آنجا بوده‌ام این شهرِ نَو * نیست آنِ من درینجاام گِرَو
بل چنان داند که خود پیوسته او * هم درین شهرش بُدست اِبداع و خُو
چه عجب گر رُوح مَوْطِنهای خویش * که بُدستش مَسْکَن و میلاد پیش
می‌نیآرد یاد کین دنیا چو خواب * می فرو پوشد چو اختررا سحاب
خاصه چندین شهرهارا کوفته * گَرْدها از دَرْكِ او نارُوفته
اجتهادِ گرم ناکرده که تا * دل شود صاف و ببیند ماجَرا
سر برون آرد دلش از بُخْشِ راز * اوّل و آخر ببیند چشم‌باز

اطوار و منازل خلقت آدمی از ابتدا،

آمده اوّل باقلیمِ جَماد * وز جَمادی در نباتی اوفتاد
سالها اندر نباتی عمر کرد * وز جمادی یاد ناورد از نَبَرْد
وز نباتی چون بحیوانی فتاد * نامدش حالِ نباتی هیچ یاد

(٢٦٢٥) ABH افغان کنان.

(٢٦٢٦) G in marg. gives در مرعَی رود as a variant instead of اسکیزه زند.

(٢٦٣١) Bul. ابداع خو. (٢٦٣٥) AH صافی و بیند.

Heading: Bul. بیان اطوار.

(٢٦٣٧) A باقلام.

که سببها نیست حاجت مر مرا * آن سبب بهرِ حجابست و غِطا
تا طبیعی خویش بر دارو زند * تا منجّم رُو باستاره کند
تا مُنافق از حریصی بامداد * سوی بازار آید از بیمِ کساد
بندگی ناکرده و ناشُسته رُوی * لقمهٔ دوزخ بگشته لقمه‌جُوی
آکل و مأکول آمد جانِ عام * همچو آن برّهٔ چرنده از حُطام
می‌چرد آن برّه و قصّاب شاد * کو برای ما چرد برگِ مُراد
کارِ دوزخ می‌کنی در خوردنی * بهرِ او خودرا تو فربه می‌کنی
کارِ خود کن روزئ حِکْمت بچَر * تا شود فربه دلِ باکَرّ و فَر
خوردنِ تن مانعِ این خوردنست * جان چو بازرگان و تن چون ره‌زنست
شمعِ تاجر آنگهست افروخته * که بود ره‌زن چو هیزم سوخته
که تو آن هوشی و باقی هوش‌پوش * خویشتن‌را گم مکن یاوه مکوش
دانك هر شهوت چو خمرست و چو بنگ * پردهٔ هوشست و عاقل زوست دنگ
خمر تنها نیست سرمستئ هوش * هرچه شهوانیست بندد چشم و گوش
آن بلیس از خمر خوردن دُور بود * مست بود او از تکبّر وز جُحود
مست آن باشد که آن بیند که نیست * زر نماید آنچ مِسّ و آهنیست
این سخن پایان ندارد موسیا * لب بجُنبان تا برون روید گیا
همچنان کرد و هم اندر دَم زمین * سبز گشت از سنبل و حَبِّ ثمین
اندر افتادند در لُوت آن نفر * قحط دیده مرده از جُوعُ الْبَقَر
چند روزی سیر خوردند از عطا * آن دَمی و آدمی و چارپا
چون شکم پُر گشت و بر نعمت زدند * وآن ضرورت رفت پس طاغی شدند
نفس فرعونیست هان سیرش مکن * تا نیارد یاد از آن کفرِ کهن

(۲۶۰۵) G برّهٔ. B چریده.   (۲۶۱۰) B در آتش سوخته, corr. in marg.
(۲۶۱۶) B روزد.   (۲۶۱۷) Bul. و سنبل و حب سمین.
(۲۶۲۰) A om. و. B چون ضرورت. H بس طاغی.
(۲۶۲۱) Bul. فرعونست. B هین سیرش. BHK Bul. یاد زآن.

تا نپنداری که این بَد کردنیست * اندرین خواب و ترا تعبیر نیست
بلك این خنده بود گریه و زَفیر * روزِ تعبیر ای سِتَمگر بر اسیر
گریه و درد و غم و زاریٔ خود * شادمانی دان ببیداریٔ خود
اے دریده پوستینِ یُوسُفان * گرگ بر خیزی ازین خوابِ گران
گشته گرگان یك بیك خُوهای تو * می‌درانند از غضب اعضای تو
خون نخسپد بَعْدِ مرگت در قصاص * تو مگو که مُردم و یابم خلاص
این قصاصِ نَقْد حیلت‌سازیَست * پیشِ زخمِ آن قصاص این بازیَست
زین لَعِب خواندست دُنیارا خدا * کین جزا لِعْبست پیشِ آن جزا
این جزا تسکینِ جنگ و فتنه‌ایست * آن چو اِخْصا است و این چون خَتْنه‌ایست

بیان آنك خلق دوزخ گرسنگانند و نالانند بحقّ که روزیهای مارا فربه گردان و زود زاد بما رسان کی مارا صبر نماند،

این سخن پایان ندارد موسیا * هین رها کن آن خرانرا در گیا
تا همه زآن خوش علف فربه شوند * هین که گرگانند مارا خشم‌مند
نالهٔ گرگانِ خودرا مُوقِنیم * این خرانرا طُعمهٔ ایشان کنیم
این خرانرا کیمیای خوش دَمی * از لبِ تو خواست کردن آدمی
تو بسی کردی بدعوت لطف و جُود * آن خرانرا طالع و روزی نبود
پس فرو پوشان لِحافِ نعمتی * تا بَرَدشان زود خوابِ غفلتی

(۲۶۵۹) A Bul. om. و. (۲۶۶۰) B بود اشك و نفیر.

(۲۶۶۱) AH om. Suppl. in marg. H by a later hand.

(۲۶۶۲) A از آن خواب. (۲۶۶۶) Bul. لعبیست.

(۲۶۶۷) AB Bul. فتنه‌است. Bul. وین for و این. AB Bul. ختنه‌است.

Heading: Bul. در بیان. A om. نالانند AHK Bul. با حقّ. Bul. روزیهای ما.
ABK Bul. om. زاد; H is illegible here. B صبر و طاقت نماند.

(۲۶۷۰) A موقنم and کنم. (۲۶۷۲) B روزی و طالع نبود.

جز همین میلی که دارد سوی آن * خاصه در وقتِ بهار و ضَیْمُران
همچو میلِ کودکان با مادران * سِرِّ مَیْلِ خود نداند در لِبان
همچو میلِ مُفْرِطِ هر نو مُرید * سوی آن پیرِ جوان‌بختِ مَجید
جُزْوِ عقل این از آن عقلِ کُلست * جُنبشِ این سایه زآن شاخِ گُلست
سایه‌اش فانی شود آخر دَرُو * پس بداند سرِّ میل و جُست و جُو
سایهٔ شاخِ دگر ای نیکبخت * کی بجنبد گر نجنبد این درخت
باز از حیوان سوی انسانیش * می‌کشید آن خالقی که دانیش
همچنین اقلیم تا اقلیم رفت * تا شد اکنون عاقل و دانا و زفت
عقلهای اوّلینش یاد نیست * هم ازین عقلش تحوّل کردنیست
تا رهد زین عقلِ پُرحرص و طلب * صد هزاران عقل بیند بو العجب
گرچه خفته گشت و شد ناسی زپیش * کی گذارندش در آن نسیانِ خویش
باز از آن خوابش ببیداری کَشند * که کند بر حالتِ خود ریش‌خند
که چه غم بود آنك میخوردم بخواب * چون فراموشم شد احوالِ صواب
چون ندانستم که آن غم واعتلال * فعلِ خوابست و فریبست و خیال
همچنان دنیا که حُلمِ نایمست * خُفته پندارد که این خود دایمست
تا بر آید ناگهان صُبحِ اجل * وا رهد از ظُلمتِ ظنّ و دَغَل
خنده‌اش گیرد از آن غمهای خویش * چون ببیند مُسْتَقَرّ و جایِ خویش
هرچه تو در خواب بینی نیك و بَد * روزِ مَحْشَر یك بیك پیدا شود
آنچ کردی اندرین خوابِ جهان * گرددت هنگامِ بیداری عیان

(٣٦٤٠) H بهار و اجتنان, and so G in marg.
(٣٦٤١) GH لِبان as in text. K لَبان.
(٣٦٤٤) A میل جست و جو, which seems to have been the original reading in H.
(٣٦٤٥) Bul. شاخ درخت. (٣٦٤٦) B می‌کشد. (٣٦٤٧) A اقلام تا اقلام.
(٣٦٥٦) B خنده‌اش آید ازین. In A vv. ٣٦٥٥–٦ follow vv. ٣٦٥٧–٨.
(٣٦٥٧) H om., but suppl. in marg. by a later hand. Bul. هرچه اندر خواب.
(٣٦٥٨) H om., but suppl. in marg. by a later hand.

بی تعلّق نیست مخلوقی بدو * آن تعلّق هست بی‌چون ای عمو
زآنك فَصْل و وَصْل نبْود در روان * غیرِ فصل و وصل نَنْدیشد گمان
غیرِ فصل و وصل پَی بَر از دلیل * لیك پَی بُردن بنَنْشاند غَلیل
پَی پَیاپَی می‌بَر ار دُوری زاِصل * تا رگِ مَرْدیت آرد سوی وصل
این تعلّق‌را خِرَد چون ره بَرَد * بستهٔ فصلست و وصلست این خِرَد
زین وصیّت کرد مارا مُصْطفی * بحث کم جُویید در ذاتِ خدا
آنك در ذاتش تفکّر کردنیست * در حقیقت آن نظر در ذات نیست
هست آن پندارِ او زیرا براه * صد هزاران پرده آمد تا اله
هر یکی در پردهٔ موصول خُوست * وهمِ او آنست کآن خود عَیْنِ هُوست
پس پیمبر دفع کرد این وهم از او * تا نباشد در غلط سَوْداپَز او
وآنکه اندر وهمِ او ترکِ ادب * بی‌ادب‌را سَرْنگونی داد رَب
سَرْنگونی آن بود کو سوی زیر * می‌رود پندارد او کو هست چیر
زآنك حدِّ مست باشد این چنین * کو نداند آسمانرا از زمین
در عجبهااش بِفکْر اندر روید * از عظیمی وز مهابت گُم شوید
چون زصُنعش ریش و سَبْلت گُم کند * حدِّ خود داند زصانع تن زند
جزکه لا أُحْصِی نگوید او زجان * کز شمار و حد برونست آن بیان

(۲۶۹۵) Bul. این تعلّق.
(۲۶۹۷) A بنشناسد علیل. B Bul. بننشاند علیل.
(۲۶۹۸) A از دوری اصل. B از دوری.
(۲۶۹۹) AB Bul. چون پی برد.
(۲۷۰۱) B فی الحقیقه.
(۲۷۰۳) B کو خود عین.
(۲۷۰۶) A کز سوی زیر.
(۲۷۰۸) A عجبهایش.

تا چو بجْهند از چنین خواب این رَدَه * شمع مُرده باشد و ساقی شده
داشت طُغْیانشان ترا در حیرتی * پس بنوشند از جزا هم حسرتی
تا که عدلِ ما قَدَم بیرون نهد * در جزا هر زشت‌را در خور دهد
کآن شهی که می‌ندیدندیش فاش * بود با ایشان نهان اندر مَعاش
چون خِرَد با تُست مُشْرِف بر تنت * گرچه زو قاصر بود این دیدنت
نیست قاصر دیدنِ او ای فلان * از سُکون و جُنبشت در امتحان
چه عجب گر خالقِ آن عقل نیز * با تو باشد چون نهٔ تو مُسْتَجیز
از خِرَد غافل شود بر بَد تند * بعدِ آن عقلش ملامت می‌کند
تو شدی غافل زعَقْلت عقل نی * کز حُضورستش ملامت کردنی
گر نبودی حاضر و غافل بُدی * در ملامت کی ترا سیلی زدی
ور ازو غافل نبودے نفسِ تو * کی چنان کردی جُنون و تَفْسِ تو
پس تو و عقلت چو اُصطرلاب بود * زین بدانی قُرْبِ خُرشیدِ وجود
قربِ بی‌چونست عقلت‌را بتو * نیست چپّ و راست و پس یا پیشِ رُو
قربِ بی‌چون چون نباشد شاه‌را * که نیابد بحثِ عقل آن راه‌را
نیست آن جُنبش که در اصبع تراست * پیشِ اصبع یا پسش یا چپّ و راست
وقتِ خواب و مرگ از وے می‌رود * وقتِ بیداری قرینش می‌شود
از چه ره می‌آید اندر اصبعت * که اصبعت بی او ندارد منفعت
نورِ چشم و مَرْدُمَک در دیده‌ات * از چه ره آمد بغیرِ شش جِهَت
عالَمِ خَلْقست با سُوی و جِهات * بی جهت دان عالَمِ امر و صِفات
بی جهت دان عالَمِ امر ای صنم * بی‌جهت‌تر باشد آمر لاجرم
بی‌جهت بُد عقل و عَلّامُ البیان * عقل‌تر از عقل و جان‌تر هم زجان

(۲٦۸۱) AB Bul. بعد از آن. (۲٦۸۵) A ندانی. (۲٦۸٦) A پس و پیش. (۲٦۸۹) A om. و. (۲٦۹۰) B Bul. کاصبعت. (۲٦۹۱) Bul. از چه ره آید. (۲٦۹۲) AB Bul. سوی جهات. (۲٦۹٤) Bul. عقل علّام. (۲٦۹۳) In K this and the following verse, and also the hemistichs in each verse, are transposed.

موری بر کاغذی می‌رفت نبشتن قلم دید قلم‌را ستودن گرفت، موری دیگر کی چشم‌تیزتر بود گفت ستایش انگشتانرا کن کی این هنر از ایشان می‌بینم، موری دیگر کی از هر دو چشم‌روشن‌تر بود گفت من بازورا ستایم کی انگشتان فرع بازو اند الی آخره،

موركی بر كاغذی دید او قلم * گفت با موری دگر این راز هم
كه عجایب نقشها آن كلك كرد * همچو رَیْحان و چو سوسن‌زار و وَرْد
گفت آن مور اِصْبَعست آن پیشه‌ور * وین قلم در فعل فرعست و اثر
گفت آن مور سِوُم كز بازُوَست * كه اصبع لاغر زِزُورش نقش بست
همچنین می‌رفت بالا تا یكی * مِهْتَرِ موران فَطِن بود اندكی
گفت كز صورت مبینید این هنر * كه بخواب و مرگ گردد بی‌خبر
صورت آمد چون لباس و چون عصا * جز بعَقْل و جان نجنبد نقشها
بی‌خبر بود او كه آن عقل و فؤاد * بی زتَقْلیبِ خدا باشد جماد
یك زمان از وی عنایت بر كَنَد * عقلِ زیرك ابلهیها می‌كند
چونْش گویا یافت ذو ٱلقَرْنَیْن گفت * چونك كوهِ قاف دُرِّ نطق سُفت
كای سخن‌گوی خبیرِ رازْدان * از صفاتِ حق بكن با من بیان
گفت رَو كآن وصف از آن هایل‌ترست * كه بیان بر وی تواند بُرد دست

Heading: Bul. نوشتن قلم. AB Bul. om. الی آخره.
(۲۷۲۲) Bul. همچو ریحانزار و سوسن‌زار.   (۲۷۲۳) A این قلم.
(۲۷۲٤) Bul. از بازوست. Bul. کاصبع. B زروزش با دَوَست.
(۲۷۲٥) A تا بالا یکی.   (۲۷۲٦) A om. و.
(۲۷۲۸) B Bul. کی این. A بی تقلیب. A corrector has written هر دو بی تقلیب حق.
(۲۷۲۹) B om.   (۲۷۳۱) Bul. و رازدان.   (۲۷۳۲) B بیان در وی.

رفتن ذو القَرْنَین بکوه قاف و در خواست کردن کی ای کوه قاف از عظمت صفت حقّ مارا بگو و گفتن کوه قاف کی صفت عظمت او در گفت نیاید کی پیش آن ادراکها فنا شود و لابه کردن ذو القرنین کی از صنایعش کی در خاطر داری و بر تو گفتن آن آسانتر بود بگوی،

رفت ذو القَرْنَین سوی کوهِ قاف * دید اورا کز زمرّد بود صاف
گِردِ عالم حلقه گشته او محیط * ماند حیران اندر آن خلقِ بسیط
گفت تو کوهی دگرها چیستند * که بپیشِ عُظْمِ تو بازیستند
گفت رگهای منند آن کوهها * مثلِ من نبْوند در حسن و بها
من بهر شهری رگی دارم نهان * بر عُروقم بسته اطرافِ جهان
حق چو خواهد زلزلهٔ شهری مرا * گوید او من بر جهانم عِرْق را
پس بجنبانم من آن رگرا بقهر * که بدآن رگ متّصل گشتست شهر
چون بگوید بَسْ شود ساکن رگم * ساکنم وز رُویِ فعل اندر تَگم
همچو مَرْهَم ساکن و بس کارکُن * چون خِرَد ساکن وزُو جُنبان سخن
نزدِ آنکس که نداند عقلش این * زلزله هست از بُخاراتِ زمین

Heading: AB عظمت صفات حق. Bul. عظمت صنعت حق. Bul. بگفت نیاید. Bul. فنا شوند.

(٢٧١١) A دید ویرا. B دید آنرا.

(٢٧١٤) A باز ایستند.

(٢٧١٥) In A vv. ٢٧١٥—٦ follow vv. ٢٧١٧—٨, but the error is indicated in marg.

(٢٧١٦) B گوید و من.

(٢٧١٨) A اندر شکم.

(٢٧٢٠) In A the hemistichs of this verse are transposed.

چونك حیران گشتی و گیج و فنا * بـا زبانِ حالْ گفتی اِهْدِنـا
زَفْتِ زَفْتست و چو لرزان میشوی * میشود آن زَفْت نـرم و مُسْتَوی
زآنك شکلِ زفت بهـرِ مُنْکِرست * چونك عاجز آمدی لطف و بِرست

نمودن جبرئیل علیه السّلم خودرا بمصطفی صلّی الله علیه وسلّم بصورت خویش و از هفتصد پر او چون یك پر ظاهر شد افق را بگرفت و آفتاب محجوب شد با همه شعاعش،

۲۷۵۵ مُصطفی میگفت پیشِ جبرئیل * که چنانك صورتِ تُست ای خلیل
مـر مـرا بنْمـا تو محسوس آشکار * تـا ببینـم مـر تـرا نظّـاره‌وار
گفت نتْوانی و طـاقت نبْودت * حِس ضعیف‌است و تُنُك سخت آیدت
گفت بنْمـا تـا ببینـد این جسـد * تا چه حَدّ حِس نازکست و بی‌مدد
آدمی‌را هست حسّ تن سقیـم * لیك در باطن یکی خُلْقی عظیم
۲۷۶۰ بر مثالِ سنگ و آهن این تنـه * لیك هست او در صِفَت آتش‌زنـه
سنگ و آهن مؤلِدِ ایجادِ نار * زاد آتش بـر دو والـد قهـرْبـار
باز آتـش دست‌کارِ وصـفِ تن * هست قاهـر بر تن او و شُعله‌زن
باز در تن شعلـهٔ ابـرٰهـم‌وار * که ازو مقهـور گـردد بُرجِ نار
لاجـرم گفت آن رسولِ ذو فُنون * رمزِ نَحْنُ ٱلْآخِرُونَ ٱلسّابِقُون

(۲۷۵۳) A زفت زفتست. A میشود آن وقت. (۲۷۵٤) A زفت.

Heading: Bul. بر گرفت. A با همه شعاع.

(۲۷۵٦) B بنای محسوس. B Bul. من ترا.

(۲۷٦۰) B از صفت.

(۲۷٦۱) BH سنگ و سندان حاکم ایجاد نار, and so A. The hemistich in the text is given as a variant in marg. H. A زادنش زین دو والد.

(۲۷٦۲) B هست بر تن قاهر او. AH Bul. om. و.

یا قلم‌را زَهْره باشد که بسَر * بر نویسد بر صحایف زآن خبر
گفت کمتر داستانی باز گو * از عجبهای حق اے حَبْر نکو
گفت اینَكْ دشتِ سیصدساله راه * کوههای برف پُر کردست شاه
کوه بر کُه بی شمار و بی عدد * می‌رسد در هر زمان برفش مدد
کوهِ برفی می‌زند بر دیگری * می‌رساند برف سردی تا ثَرے
کوهِ برفی می‌زند بر کوهِ برف * دَم بدَم زآنبارِ بی‌حَدّ شگرف
گر نبودی این چنین وادی شها * تفِّ دوزخ محْو کردی مر مرا
غافلانرا کوههای برف دان * تا نسوزد پردهای عاقلان
گر نبودی عکسِ جهلِ بَرْف‌باف * سوختی از نارِ شوق آن کوهِ قاف
آتش از قهرِ خدا خود ذَرّه‌ایست * بهرِ تهدیدِ لئیمان دُرّه‌ایست
با چنین قهری که زفت و فایق‌است * بَرْدِ لطفش بین که بر وی سابق‌است
سَبْقِ بی‌چون و چگونهٔ معنوی * سابق و مسبوق دیدی بی دُوی
گر ندیدی آن بود از فهمِ پَسْت * که عقولِ خلق زآن کان یك جَوَست
عیب بر خود نِه نه بر آیاتِ دین * کی رسد بر چرخِ دین مرغِ گِلین
مرغ‌را جوْلانگهِ عالی هواست * زآنك نَشْوِ او زشَهْوت وز هواست
پس تو حیران باش بی لا و بَلی * تا زرَحْمت پیشت آید محْمِلی
چون زفَهْمِ این عجایب کَوْدَنی * گر بَلی گویی تکلّف می‌کُنی
ور بگویی نی زند نی گردنت * قهر بر بندد بدآن نی روزنت
پس همین حیران و واله باش و بس * تا در آید نصرِ حقّ از پیش و پس

(۲۷۳٤) ABH Bul. از صنایعهاش. corr. in marg. H.
(۲۷۳۷) B کوه برفین. (۲۷۳۸) Bul. و شگرف.
(۲۷٤۰) B پردهٔ هر رازدان.
(۲۸٤۲) Bul. چون for خود. GH دُرّه‌ایست, as in text.
(۲۷٤۲) ABH لطف حق صد مرتبه زو سابق‌است. Bul. برد لطفش هم بر آتش سابق است.
(۲۷٤۵) B گر ندیدی آن زنقصان تواست, and so Bul. A از وهم پست.
(۲۷۵۰) H بر آن نی. (۲۷۵۱) B باش بس.

آن زره وآن خُود مر چالیش‌راست * وین حریر و رُود مر تعریش‌راست
این سخن پایان ندارد ای جَواد * ختم کن والله أَعْلَمْ بِالرَّشاد
اندر احمد آن حِسی کو غاربست * خفته این دم زیرِ خاكِ یثرِبست
وآن عَظیمُ الخُلقِ او کآن صَفْدَرست * بی تغیّر مَقْعَدِ صِدقِ اندرست
جای تغییرات اوصافِ تنست * رُوحِ باقی آفتابی روشنست
بی زتَغْییری که لا شَرْقیّةٌ * بی زتَبْدیلی که لا غَرْبیّةٌ
آفتاب از ذرّه کَی مدهوش شد * شمع از پروانه کَی بیهوش شد
جسمِ احمدرا تعلّق بُد بدآن * این تغیّر آنِ تن باشد بدان
همچو رنجوری و همچون خواب و درد * جان ازین اوصاف باشد پاك و فَرْد
خود نتوانم ور بگویم وصفِ جان * زلزله افتد درین کَوْن و مکان
رُوبَهش گر یکدَمی آشفته بود * شیرِ جان مانا که آن دم خفته بود
خفته بود آن شیر کز خوابست پاك * اینْت شیرِ نَرْمسارِ سَهْمناك
خفته سازد شیر خودرا آنچنان * که تمامش مرده دانند این سگان
ورنه در عالم کرا زَهْره بُدی * که رُبودی از ضعیفی تُرْبُدی
کفِّ احمد زآن نظر مخدوش گشت * بحرِ او از مِهْرِ کف پُرجوش گشت
مَه همه کفّست مُعْطی نُورپاش * ماهرا گر کف نباشد گو مباش
احمد ار بگشاید آن پرِّ جلیل * تا ابد بیهوش ماند جبرئیل
چون گذشت احمد زِسدْره ومِرْصَدَش * وز مقامِ جبرئیل و از حَدَش
گفت اورا هین بپرّ اندر پیَم * گفت رَو رَو من حریفِ تو نیَم
باز گفت اورا بیآ ای پرده‌سوز * من باَوْجِ خود نرفتستم هنوز

(۲۷۸٤) AH آن لباس و خود, corr. above in H. A آن حریر. H این حریر.
(۲۷۸٦) AH این حسی. (۲۷۸۸) ABHK Bul. آفتاب.
(۲۷۹۰) B از پروانه کی در جوش شد. (۲۷۹۳) BK Bul. نتانم.
(۲۷۹٥) A شرمسار. Bul. و سهمناك. (۲۷۹۷) B تا ربودی. GH تُربُذی.
(۲۷۹۸) H گفت احمد, corr. in marg. (۲۷۹۹) K و معطی.
(۲۸۰۱) AH وز حدش. (۲۸۰۲) Bul. بر اوج.

ظاهرِ این دو بِسندانی زبون * در صِفَت از کانِ آهنها فُزون
پس بصورت آدمی فرعِ جهان * وز صِفَت اصلِ جهان اینرا بدان
ظاهرش‌را پشّهٔ آرد بچرخ * باطنش باشد مُحیطِ هفت چرخ
چونك کرد اِلحاح بنْمود اندکی * هیبتی که کُه شود زو مُنْدَکی
شهپَری بگْرفته شرق و غرب‌را * از مهابت گشت بی‌هُش مصطفی
چون زبیم و ترس بیهوشش بدید * جبرئیل آمد در آغوشش کشید
آن مهابت قسمتِ بیگانگان * وین تجشُّم دوستانرا رایگان
هست شاهانرا زمانِ بر نشست * هَوْل سرهنگان و صارِمها بدست
دورباش و نیزه و شمشیرها * که بلرزند از مهابت شیرها
بانگِ چاوشان و آن چوگانها * که شود سُست از نهیبش جانها
این برای خاص و عامِ رهگذر * که کُنَدشان از شهنشاهی خبر
از برای عام باشد این شکوه * تا کلاهِ کِبْر ننْهد آن گروه
تا من و ماهای ایشان بشکند * نفسِ خودْبین فتنه و شَرکَم کُند
شهر از آن ایمن شود کان شهریار * دارد اندر قهر زخم و گیر و دار
پس بمیرد آن هوَسها در نُفوس * هیبتِ شه مانع آید زان نُحوس
باز چون آید بسوی بزمِ خاص * کَی بود آنجا مهابت با قصاص
حِلْم در حِلْمست و رحمتها بجُوش * نشْنوی از غیرِ چنگ و نا خروش
طبل و کوسِ هَوْل باشد وقتِ جنگ * وقتِ عشرت با خواص آوازِ چنگ
هست دیوانِ مُحاسِب عام‌را * وآن پری‌رُویان حریفِ جام‌را

(۲۷٦۵) B ظاهرا این. A بسندان. A کان و آهنها.
(۲۷٦۷) BK ظاهرش باشد زبون زخم فرخ.
(۲۷٦۸) B هیبتی که کوه گردد مندکی. (۲۷۷۲) Bul. om. و.
(۲۷۷۳) In B vv. ۲۷۷۳ and ۲۷۷٤ are transposed.
(۲۷۷٤) A پست for سُست. Bul. مست. (۲۷۷۵) B تا کندشان.
(۲۷۷٦) K بنهند. (۲۷۸۰) Bul. که بود. (۲۷۸۱) B Bul. و نی خروش, and so corr. in H. (۲۷۸۲) A کوس و هول.

تا سرِ خر چون بمُرد از مَسْلَخه * نَشْوِ دیگر بخشدش آن مَطْبَخه
هین زما صورت‌گری و جان زتو * نه غلط هم این خود و هم آن زتو
بر فلك محمودی ای خورشیدِ فاش * بر زمین هم تا ابد محمود باش
تا زمینی با سمائیْ بلند * یك‌دل و یك‌قبله و یك‌خُو شوند
تفرقه بر خیزد و شِرْك و دُوی * وحدتست اندر وجودِ معنوی
چون شناسد جانِ من جانِ ترا * یاد آرند اتّحادِ ماجَرَی
موسی و هارون شوند اندر زمین * مُخْتَلِط خوش همچو شیر و انگبین
چون شناسد اندك و مُنْكر شود * مُنْكِری‌اش پردهٔ ساتر شود
بس شناسائی بگردانید رُو * خشم کرد آن مَه زناشُکْریٔ او
زین سبب جانِ نَبی‌را جانِ بَد * ناشناسا گشت و پشتِ پای زد
این همه خواندی فرو خوان لَمْ یَکُن * تا بدانی لَجِّ این گبرِ کهن
پیش از آنك نقشِ احمد فَر نمود * نعتِ او هر گبررا تعویذ بود
کین چنین کس هست یا آید پدید * از خیالِ رُوش دِلْشان می‌طپید
سجده می‌کردند کای رَبِّ بَشَر * در عیان آریش هرچه زودتر
تا بنامِ احمد از یَسْتَفْتِحُون * یاغیانشان می‌شدندی سَرْنگون
هرکجا حربِ مَهُولی آمدی * غَوْثشان کرّاریٔ احمد بُدی
هرکجا بیماریٔ مُزْمِن بُدی * یادِ اوشان داروی شافی شدی
نقشِ او می‌گشت اندر راهشان * در دل و در گوش و در افواهشان
نقشِ اورا کی بیابد هر شغال * بلك فرعِ نقشِ او یعنی خیال

(۲۸۲۶) A Bul. هم این زتو هم آن زتو. (۲۸۲۷) A بر فلك محمود.
(۲۸۲۹) A شرك دوی. (۲۸۳۰) A خود شناسد. A Bul. اتّحاد و ماجرا. BHK ماجرا.
(۲۸۳۳) A جشم کرد. (۲۸۳۵) A Bul. آن گبر.
(۲۸۳۶) A نفس احمد. (۲۸۳۷) Bul. تا آید.
(۲۸۳۹) AB Bul. باغیانشان. (۲۸۴۰) Bul. عونشان.
(۲۸۴۱) B یاد احمد.

گفت بیرون زین حد ای خوش‌فرِّ من * گر زنم پَرّی بسوزد پَرِّ من
حیرت اندر حیرت آمد این قصص * بیهُشیِٔ خاصگان اندر اَخص
بیهشیها جمله اینجا بازی‌است * چند جان داری که جان‌پردازی‌است
جبرئیلا گر شریفی و عزیز * تو نهٔ پروانه و نه شمعِ نیز
شمع چون دعوت کند وقتِ فُروز * جانِ پروانه نپرهیزد زسوز
این حدیثِ مُنْقَلِب‌را گور کُن * شیررا بر عکسِ صیدِ گور کُن
بند کن مَشكِ سخن‌شاشیت‌را * وا مکُن انبانِ قُلماشیت‌را
آنك بر نگْذشت اَجْزاش از زمین * پیشِ او معکوس و قلماشیست این
لا تُخالِفْهُمْ حَبیبی دارِهِمْ * یا غَریبًا نازِلًا فی دارِهِمْ
أَعْطِ ما شاءوا وَراموا وَارْضِهِمْ * یا ظَعینًا ساکنًا فی أَرْضِهِمْ
تا رسیدن در شه و در نازِ خوش * رازیا با مَرْغَزِے می‌ساز خوش
موسیا در پیشِ فرعونِ زمن * نرم باید گفت قَوْلًا لَیِّنًا
آب اگر در روغنِ جُوشان کُنی * دیگدان و دیگ‌را ویران کُنی
نرم گو لیکن مگو غیرِ صواب * وسوسه مفْروش در لِینُ الْخطاب
وقتِ عَصْر آمد سخن کوتاه کُن * ای که عَصْرت عَصْررا آگاه کُن
گو تو مرگِل‌خواره‌را که قند به * نرمیِٔ فاسد مکُن طینش مدِه
نطق جانرا روضهٔ جانیستی * گر زحَرْف و صوت مُسْتغنیستی
این سَرِ خر در میانِ قندزار * ای بسا کس‌را که بنْهادست خار
ظن ببُرْد از دُور کآن آنست و بس * چون قُچِ مغلوب وا می‌رفت پس
صورتِ حرف آن سَرِ خر دان یقین * در رَزِ معنی و فردوسِ برین
ای ضیاء الحق حُسامُ الدّین در آر * این سرِ خررا در آن بِطّیخ‌زار

(۲۸۰۷) Bul. گر شریف و گر عزیز. A ورنهٔ پروانه.

(۲۸۱۰) Bul. سخن‌پاشیت‌را. (۲۸۱۲) Bul. ارضهم in the first hemistich.

(۲۸۱٤) G مُرغزی. H مُرِغزی. K مَرغزی. Bul. مروزی. (۲۸۱۹) B گوی مر گل‌خواره‌را.

(۲۸۲۰) Bul. که زحرف. (۲۸۲٤) Bul. درین بطیخ‌زار.

نقشِ او بـر رُویِ دیوار ار فـتـد * از دلِ دیوار خونِ دل چکد
آن چنان فرّخ بود نقشش برُو * که رهد در حال دیوار از دو رُو
گشته بـا یكرُویئ اهلِ صفـا * آن دورُویی عیْب مـر دیواررا
این همـه تعظیم و تفخیم و وداد * چون بدیدندش بصورت بُـرد باد
قلب آتش دید و در دم شد سیاه * قَلْبرا در قَلْب کی بودست راه
قلب می‌زد لافِ اَشْواقِ مِحَك * تا مُریـدانـرا در انـدازد بشك
افتـد انـدر دامِ مکرش ناکسی * این گمان سر بر زند از هـر خسی
کین اگـر نه نقـدِ پاکیـزه بُدی * کی بسنگِ امتحان راغب شدی
او مِحَك میخواهـد امّا آن چنان * که نگـردد قَلْبیئ او زآن عیان
آن مِحَك که او نهان دارد صِفَت * نی محك باشـد نـه نورِ معـرفت
آینـه کو عیبِ رُو دارد نهـان * از برای خاطـرِ هـر قلتـبان
آینـه نبْـود مُنـافق بـاشـد او * این چنین آیینـه تـا توانی مجو

(۲۸٤۸) A om. و.

(۲۸٥۰) Suppl. in marg. H. In B vv. ۲۸٥۰ and ۲۸٥۱ are transposed.

(۲۸٥۱) BH in the second hemistich هیچ لاف دیدن مِحَك زدی. The text reading is suppl. in marg. H. (۲۸٥٤) A کی for کو.

(۲۸٥٥) B آینه‌را هرگز مجو. Bul. تا تانی. After this verse Bul. adds:

آینه جو راستگو و بی‌نفاق * ختم کن والله اعلم بالوفاق

This verse is suppl. in H by a later hand, with the following note: بیت اخیر در بعض نسخ نوشته دیده شد و بدین محلّ نقل کرده ورنه در اصل تحریر نوشته بود.

تمّ المجلّد الثانی من المثنوی المعنوی،

كتاب

مثنوئ معنوی

تأليف

جلال الدّين محمّد بن محمّد بن الحسين البلخی ثمّ الرّومی

جلد سوّم

بعد از مقابله با پنج نسخه از نُسخ قديمه بسعی و اهتمام و تصحيح

رينولد ألّين نيكُلْسون

در مطبعهٔ بريل در ليدن از بلاد هُلّاند بطبع رسيد

سنه ١٩٢٩ مسيحی